

Merkezden Çevreye Kent

Takdim: İdealKent

Makaleler/Articles

Shaping the City: Three Urban Events in Istanbul
Chris Houston

Türkiye'de Kentsel Dönüşümün Dönüşümü: Hukuki ve Kurumsal Çatışmalar Üzerinden Bir Açıklama Denemesi
Tuna Kuyucu

İnsani Gelişme Endeksi ve Alt Endekslerinin Türkiye'deki İller İçin Ölçülmesi
Mustafa Caner Meydan - Volkan İdris Sarı

Türkiye'de Belediyelerin Mevcut Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Yönelik Tutumları: İstanbul İlçe Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma
Onur Kemal Yılmaz - Recep Bozdoğan

İlişkiseliliğin İki Yöntü: Şehir ve Beden
Yaylagül Ceran Karataş

Diyarbakır'ın Yatayda Gelişen Dışa Kapalı Konut Yerleşmelerinde Yaşam Alanı Memnuniyeti
Ayhan Bekleyen - Bahar Aras Baylan

Evsizlik ve Evsizliği Açıklayan Teoriler
Meryem Küçük

Kent Hastanelerinde Açık Alan Kullanım İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Açık Alan Tasarım İlkeleri
Nilüfer Gürer

Yarı-Sömürgeleşme ve Çevreleşme Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Kentsel Formasyon: Sınıfsal Yapı, Beledi Hizmetler ve Kent İşlevleri
Aygül Kılınç

Yerel Yönetimler İçin Kentlerde "Yerel Suç Önleme Programı"
Mehmet Murat Payam

Postyapısalcı Anarşizm ve Ekoloji
Seçil Mine Türk

Mekânsal Semiyotik ve Politik Semantik Açısından Kentsel Metnin Dönüşümü: Nevşehir'de Kamusal Mekân İsimlendirmeleri Örneği
Nejdet Özberk

Simüle Edilen Toplumsal Mekân/Kentsel Mekân: Çocuk Şehri Temalı Eğlence Merkezleri
Nazife Gürhan

İş-Aile Çatışmasının İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Turizm Sektöründe Bir Araştırma: Edremit Körfezi Örneği
Ergün Kara

Kitap İnceleme/Book Review
The Battle for the High Street: Retail Gentrification, Class and Disgust Üzerine Bir İnceleme
Meriç Kırmızı

₺30

idealkent

sayı
24

Merkezden Çevreye Kent

ADAMOR

Uzmanlık Alanlarımız

Siyaset ve Toplum Araştırmaları
Sağlık Araştırmaları
Ekonomi ve Pazar Araştırmaları
Eğitim Araştırmaları
Kent Araştırmaları
Çalışma Hayatı Araştırmaları
Sendikal Araştırmalar
Medya Araştırmaları
Gündem Analizleri
Pazar Analizleri
Stratejik Öngörü Analizleri
Proje Danışmanlığı
Kampanya Yönetimi
Bilimsel Yayın İçerik Danışmanlığı

www.adamor.com.tr

Nasuh Akar Mahallesi
1403. Cad. 10/5 Balgat
Çankaya-Ankara
T 312 285 53 59 F 312 285 53 99

Kent Araştırmaları Enstitüsü, çok karmaşık nedenlerin ortaya çıkartmış olduğu kentsel sorunların tespit edilmesini ve çözüm önerileri geliştirilmesini en temel misyon olarak benimseyip bu bağlamda çalışmalar yürüten bir düşünce kuruluşudur.

KENT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ PROGRAMLARI

1. KENTLEŞME PROGRAMI
2. KENT VE DEMOKRATİKLEŞME PROGRAMI
3. KENT VE KALKINMA PROGRAMI
4. KENT VE ÇEVRE PROGRAMI
5. KENT, KÜLTÜR VE TARİH PROGRAMI

www.kentarastirmalari.org

Nasuh Akar Mahallesi 1403. Cad. 10/5 Balgat Çankaya-Ankara
Tel: 0312 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99

Merkezden Çevreye Kent

Cilt 9 • Sayı 24 • Yıl 2018

ADAMOR
TOPLUM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Sahibi Owner

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti. adına
Yusuf Sunar

Yazı İşleri Müdürü

General Director
Emir Osmanoğlu

Editörler Editors*

Mustafa Altunoğlu • Zafer Çelik • şerife Geniş • Orçun İmga • Emir Osmanoğlu

Yardımcı Editör: Duygu Hazal Simser

Hakem ve Danışma Kurulu Advisory Board*

Leyla Alkan (Gazi Üniversitesi), Alim Arlı (İstanbul şehir Üniversitesi), Ahmet Kemal Bayram (Marmara Üniversitesi), Zeynep Yılmaz Bayram (Karadeniz Teknik Üniversitesi), L. Funda şenol Cantek, Tayfun Çınar (Ankara Üniversitesi), Didem Danış (Galatasaray Üniversitesi), Neslihan Demirtaş-Milz (İzmir Ekonomi Üniversitesi), şebnem Gökçen Dündar (Dokuz Eylül Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (şehir Üniversitesi), Tahire Erman (Bilkent Üniversitesi), Michael Goldman (Minnesota Üniversitesi), Kemal Görmez (Gazi Üniversitesi), Fuat Güllüpinar (Anadolu Üniversitesi), Berin Gür (TED Üniversitesi), Murat Güvenç (Kadir Has Üniversitesi), şükrü Karatepe (TCCB), Filiz Kartal (Ankara Üniversitesi), Ayşe Çolpan Kavuncu (AYBÜ), İlhan Kaya (Yıldız Teknik Üniversitesi), Hasan Bozgeyikli (Erciyes Üniversitesi), Hakan Kaynar (Hacettepe Üniversitesi), Ruşen Keleş (Ankara Üniversitesi), Mehmet Ali Kılıçbay, Emine Köseoğlu (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi), Tuna Kuyucu (Boğaziçi Üniversitesi), Faranak Miraftap (İllinois Üniversitesi), Göktuğ Morçöl (Pennsylvania State University), Hakan Olgun (Bilecik şeyh Edebalı Üniversitesi), Mustafa Orçan (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Tuncay Önder (Gazi Üniversitesi), Metin Sözen (Çeköl Vakfı), Yusuf şahin (Aksaray Üniversitesi), Tank şengöl (ODTÜ), Yıldırım şentürk (Mimar Sinan Üniversitesi), Uğur Tanyeli (şehir Üniversitesi), Coşkun Taştan (Polis Akademisi), İlhan Tekeli (ODTÜ), Korkut Tuna (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Çankaya Üniversitesi), Aysu Uğurlar (Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Sutay Yavuz (TODAİE), H. Sevgi Zengin (Niğde Üniversitesi)

*Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Yayın Türü: Dört Aylık, Yerel Süreli Yayın

Yayın Dili: Türkçe-İngilizce

Kapak Tasarım: Bekir Ateş

Kapak Fotoğrafı: Hasanpaşa avlusunda saklı zaman (Yusuf Karaağaç)

Baskı/Yayın Tarihi: Ağustos 2018, Salmat Matbaacılık

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mah. 1403. Cad. 10/5 Balgat-Çankaya/Ankara

Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99 Gsm: 0543 285 53 59

Web: www.idealkentdergisi.com E-posta: idealkent@gmail.com / bilgi@idealkentdergisi.com

idealkent (Kent Araştırmaları Dergisi) TUBİTAK ULAKBİM ve EBSCO tarafından indekslenmektedir.

idealkent, yılda üç sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. © Yayımlanan yazıların telif hakları idealkent'e aittir, yayımcının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

İçindekiler/Contents

Takdim/ Editorial

341 **İdealKent**

Makaleler/Articles

- 342 **Shaping the City: Three Urban Events in Istanbul**
Kenti Şekillendirmek: İstanbul'da Üç Kentsel Olay
Chris Houston
- 364 **Türkiye'de Kentsel Dönüşümün Dönüşümü: Hukuki ve Kurumsal Çatışmalar Üzerinden Bir Açıklama Denemesi**
The Transformation of Urban Transformation in Turkey: An Institutional Analysis
Tuna Kuyucu
- 387 **İnsani Gelişme Endeksi ve Alt Endekslerinin Türkiye'deki İller İçin Ölçülmesi**
Measuring Human Development Index and Sub-Indices for Turkish Provinces
Mustafa Caner Meydan - Volkan İdris Sarı
- 430 **Türkiye'de Belediyelerin Mevcut Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Yönelik Tutumları: İstanbul İlçe Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma**
Attitudes of The Municipalities to the Existing Urban Transformation Works in Turkey: A Research Through Istanbul County Municipalities
Onur Kemal Yılmaz - Recep Bozdoğan
- 456 **İlişkiseliliğin İki Yönü: Şehir ve Beden**
Two Sides of Relationality: Body and City
Yaylagül Ceran Karataş
- 485 **Diyarbakır'ın Yatayda Gelişen Dışa Kapalı Konut Yerleşmelerinde Yaşam Alanı Memnuniyeti**
Residential Satisfaction in Horizontal Gated Housing Settlements of Diyarbakır, Turkey
Ayhan Bekleyen - Bahar Aras Baylan
- 515 **Evsizlik ve Evsizliği Açıklayan Teoriler**
Homelessness and Theories Explaining Homelessness
Meryem Küçük
- 536 **Kent Hastanelerinde Açık Alan Kullanım İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Açık Alan Tasarım İlkeleri**
Determining the Needs of use and Design Principles of Open Spaces in Urban Hospitals
Nilüfer Güre

- 582 **Yarı-Sömürgeleşme ve Çevreleşme Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Kentsel Formasyon: Sınıfsal Yapı, Beledi Hizmetler ve Kent İşlevleri**
Urban Formation in the Ottoman Empire in the Process of Semi-Colonization and Peripheralization: Class Structure, Municipal Services and Urban Functions
Aygül Kılınç
- 614 **Yerel Yönetimler İçin Kentlerde "Yerel Suç Önleme Programı"**
"Local Crime Prevention Program" in Cities for Local Governments
Mehmet Murat Payam
- 644 **Postyapısalcı Anarşizm ve Ekoloji**
Poststructuralist Anarchism and Ecology
Seçil Mine Türk
- 662 **Mekânsal Semiyotik ve Politik Semantik Açısından Kentsel Metnin Dönüşümü: Nevşehir'de Kamusal Mekân İsimlendirmeleri Örneği**
The Spatial Semiotics and Political Semantics of the Urban Text Changes: The Case of Public Space (Re)namings in Nevşehir
Nejdet Özberk
- 701 **Simüle Edilen Toplumsal Mekân/Kentsel Mekân: Çocuk Şehri Temalı Eğlence Merkezleri**
Simulated Social Space / Urban Space: "Kids Town" Themed Amusement Centres
Nazife Gürhan
- 733 **İş-Aile Çatışmasının İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Turizm Sektöründe Bir Araştırma: Edremit Körfezi Örneği**
A Research in Tourism Sector Towards Determining the Influence of the Conflict of Work-Family on the Intention of Quitting the Job: Edremit Bay Example
Ergün Kara

Kitap İnceleme/Book Review

- 751 ***The Battle for the High Street: Retail Gentrification, Class and Disgust Üzerine Bir İnceleme***
Meriç Kırmızı

Takdim

John Berger'in Manhattan için "aşırı ümit edenlerin adası" dır tanımlamasını 1950'li yıllardan itibaren İstanbul'a, 1980 sonrası için ise kısmen Ankara'ya yapılan göçler bağlamında İstanbul ve Ankara için 'ümit edenlerin şehirleri' demek yanlış olmaz sanırız. Almanların "Şehrin havası özgürleştirir" deyişindeki gibi insanlar taşradan büyük şehirlere özgürleşmek için gelmiyorlarsa bile içine düştükleri ümitsizliklerden kurtulmanın bir yolunu bulmak için geliyorlar. Bu nedenle İstanbul ve Ankara herkesin ümidi, bu nedenle herkesin yüzü taşradan merkeze doğru çevrili.

Lewis Mumford'un "Kentin kökü karanlıktadır, geçmişinin büyük bir kısmı yeniden ortaya çıkartılamayacak şekilde gömülü veya silik durumdadır ve gelecekte nasıl bir hal alacağını kestirmek son derece zordur." yaklaşımının üzerinden hayli zaman geçmesine rağmen kentin kökenine dair zihnimizdeki geçmiş tasavvurunu berraklaştıran yeni bir gelişme olmadı, gelecekte nasıl bir hal alacağını kestirecek bir münecim de şu ana kadar ortaya çıkmış değil fakat İdealKent olarak kentin "ahvalini" her daim anlamak için çabamızı sürdürüyoruz.

Bu sayıda her zaman olduğu gibi çok katmanlı çalışmalarla yine karşınızdayız. Önceki sayılarımızda olduğu gibi bu sayımız bir dosya konusu etrafında hazırlanmadı. Farklı alanlardan kente doğru bakan bütün çalışmalara açık bir yaklaşımla hazırlamak istedik 24. sayımızı. "Merkezden Çevreye Kent" başlığı sadece derginin içeriğindeki çeşitliliği vurgulaması bakımından seçildi. Herkese iyi okumalar...

İdealKent

Shaping the City: Three Urban Events in Istanbul

Kenti Şekillendirmek: İstanbul'da Üç Kentsel Olay

*

Chris Houston
Macquarie Üniversitesi

Abstract

What of contingents or unexpected urban events that are not the inevitable or determined outcome of other happenings or incidents, and yet transform the present city and exert their force and influence into the future? How might we identify and explicate crucial acts and developments that rupture and reconfigure the morphology and built environment of the city, as well as of its inhabitants' perceptions of space? This paper describes and analyses three urban events in Istanbul that have become significant determining acts in the city's modern period, co-constituting both the morphology of the city, the experiences of its inhabitants, and its ethnic/religious composition. The paper argues that urban events coalesce or entangle to part-assemble the contemporary city, even as their creative dynamics do not necessarily function to produce a coherent urban system.

Keywords: *Shantytowns, modernist architecture, nationalism, urban events, Istanbul*

Öz

Başka hadiselerin ya da kazaların kaçınılmaz ya da belirlenmiş sonucu olmayan, tümüyle olumsal ya da beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ancak güncel kenti dönüştüren ve geleceğini şekillendirmede güç ve etki uygulayabilen kentsel olaylar hakkında ne düşünmeliyiz? Kentin morfolojisi ve yapılı çevresi yanı sıra kent sakinlerinin mekan algısında kırılmaya ve yeni bir konfigürasyona sebep olan mühim eylemleri ve olayları nasıl tespit edebilir ve açıklayabiliriz? Bu makale kentin modern döneminde belirleyici olan, kentin morfolojisini, kentte yaşayanların deneyimlerini ve kentin etnik-dini kompozisyonunu karşılıklı olarak kuran üç olayı tariflemekte ve incelemektedir. Makalenin temel argümanı, her ne kadar yaratıcı dinamikleri zorunlu olarak tutarlı bir kentsel sistem üretmek üzere işlemiyor olsa da, kentsel olayların bir araya gelerek ya da iç içe geçerek çağdaş/güncel kenti parçalayarak-yeniden birleştirerek yapılandırdıklarıdır.

Anahtar Kelimeler: *Gecekondu, modernist mimari, milliyetçilik, kentsel olaylar, İstanbul*

Introduction

Environmental degradation or remediation; targeted destruction (*urbicide*) or re-construction of urban environments; spatial conciliation or polarization of inhabitants; and growing or diminishing spatial-political inequalities – each of these are urban phenomena that occur both as ongoing processes and as a series of related, discrete events. A building is demolished. A match unites a city. A green space is privatized. A poor council builds a civic center.

But what of singular urban events that are not the necessary or determined outcome of other happenings or incidents and yet transform the present city and exert their force and influence into the future? How might we identify and explicate crucial acts and developments that *rupture* and *reconfigure* the morphology and built environment of the city, as well as of its inhabitants' perceptions of space? How do we conceptualize critical events that are not representative nor reiterative of already existing social processes or determined by preceding political-economic occurrences, but initiate new assemblages of urban space and form and different experiences of urban affect and everyday life for city dwellers?

In fact, delineation of the relation between past and future events, and their relative determinacy vis-à-vis each other, has been a constant preoccupation of the social sciences and philosophy. As Kapferer (2015) points out in his introduction to a recent volume on the issue, in anthropology as in other disciplines there has been a longstanding awareness of tensions or even disjuncture between incalculable, unexpected events (or innovations in situated practices), and the reproduction of social and political relations (or structure). He traces a first theoretical engagement with this question back to Max Gluckman and the Manchester school, whose work in colonial South Africa and in the Zambian Copperbelt after W.W.II explored the significance of particular events in instituting new clusters of practice or even of reorganizing historical social formations.

In more recent anthropology a prolific literature has described for a diverse range of social contexts the efficacy of both minor and major events in creating change and in generating new social arrangements (i.e. Turner, 1974; Sahlins, 1985; Das, 1995). To give just one example, Caroline Humphrey's (2008; 2014) work on the event has taken up certain ideas of Badiou, exploring how events – occurrences conceptualized as powerful and sudden ruptures in social processes that fracture daily life – shape or

transform individuals. Humphrey draws attention to how actors constitute themselves as new singular subjects (temporarily or permanently) through what she calls 'decision-events.' If for Humphrey new singular subjects cannot be comprehended without reference to the historic 'layers of what someone has been' (2008, p. 374), she denies that this history determines the emergence of the new singular subject from its previous diverse *personae*. Humphrey's argument that the subject-making event brings about a rupture with previous knowledge and in the way a person conceives of themselves contrasts with Veena Das' anthropology of the event,¹ which seeks to lessen the distinction between the myriad selves and roles of everyday life, understood as unremarkable and routine, and the new subject that is composed in a moment of rupture of such cultural repetition, as in the partition of India and Pakistan. Similarly, Humphrey's account is distinguishable from Sahlins' claim in *Islands of History* that 'all events are culturally systematic.' He goes on to argue that 'an event is indeed a happening of significance, and *as significance* it is dependent on the structure for its existence and effect' (1985, p. 153). For Sahlins, then, human action is mostly explicable within the bounds of a total cultural scheme.

A different language of events and of the relationship – or lack of relationship – between them informs the work of a number of contemporary philosophical theorists. Roland Boer (2013) discerns a common conceptual motif or theme of the emergent or explosive (of the status quo) character of the event in the work of Giorgio Agamben, Fredric Jameson, and Alain Badiou. For each, similarly, the event is not an outcome or reflection of the context around it but an alteration, delinked from the past. He concludes that for each thinker the novel potential of the event is informed by the New Testament's conception of '*kairos*', a 'critical time' that is a future oriented becoming: *kairos* events constitute a 'specific moment of ruptural crisis and a period of opportune, revolutionary time' (ibid: 121) that re-signify the past and re-arrange the present-future.

How might these ideas be adapted to understand the *urban event*? As I illustrate below using the example of Istanbul, the urban event there is characterized by a number of key features. First, as asserted by the social

¹ See Veena Das' paper, 'On Singularity and the Event: Further Reflections on the Ordinary' [https://www.academia.edu/8237494/On_Singularity_and_the_Event_Further_Reflections_on_the_Ordinary]

philosophers referenced above, the urban event is under-determined and contingent, unnecessary in relation to any preceding series of occurrences. Second, an urban event reveals in itself a fateful irreversibility, choking off at the moment of rupture other potential happenings/events and permanently (as far as can be known) de-railing their alternative development. Thirdly, an urban event possesses a generative efficacy, becoming the source of novel spatial arrangements, urban moods, built environments and new forms of social division. Fourth, the urban event begins in a moment of time but is not necessarily ever concluded: it may take place over years, conjoining new urban developments and subjects, none of which could unfold or flow in the way they do without this prior primary event. Last, urban events coalesce or entangle to part-assemble the contemporary city, even as their creative dynamics do not necessarily function to produce a coherent urban system.

To illustrate these features, below I describe and analyze three urban events in Istanbul that have become significant determining acts in the city's Republican period, co-constituting both the morphology of the city and the experiences of its inhabitants. For Istanbul these fateful innovations include (1) the Kemalists' de-Ottomanization of the city via policies of Turkification/ethnic cleansing after 1923; (2) modernist urban planning and its de-facto legitimization of *gecekondu* (shantytowns) (1950-1970); and (3) the spatial activism of revolutionary social movements in the late 1970s, brought to an end by the event of the 1980 military coup, which initiated a re-structuring of Istanbul's political-economy. My discussion of the third urban event reflects a long-standing research project into the recent political history of Istanbul, which has included extensive interviews with urban militants of those years. In sum, Istanbul's contemporary built environments and its inhabitants' perceptions and political experience of the city reflect these events, which simultaneously enable and limit residents in making their own interventions into the urban environment.

The Event of De-Ottomanization and the Turkification of Istanbul

At the turn of the 20th century Istanbul was an imperial and cosmopolitan port city and a center of commerce, consumption and production, its built environment reflecting both 19th century Ottoman modernization and European economic influence. Unlike Rabat in Morocco or Algiers in Algeria, Istanbul was not a colonial city structured by a racial segregation between

indigenous and European 'quarters', or characterized by severe overcrowding and underdevelopment in the 'native' zone (see Rabinow, 1989; Abu-Lughod, 1981). Istanbul's Jewish and Christian neighborhoods were not segregated nor even exclusively non-Muslim, and its large Christian and Jewish communities were neither settler colonialists nor a comprador bourgeoisie acting for foreign powers.

The emergence of nationalism in Ottoman lands in the late 19th and early 20th centuries constituted a rival theory of political and state sovereignty, attacking symbols of dynastic authority and adapting their justifications and rituals of legitimacy for nationalist rule. New states and their leading cadres constituted their authority through a discourse organized around the key terms of ethnicity, race, and nation on the one hand, and independence and development on the other. Their populations, however, were not ethnically homogenous, and their urban centers were richly cosmopolitan. Despite that reality, each post-Ottoman ethnic-state *constituted* as a problem the fact that in its newly inscribed territories there dwelt people who practiced a variety of religious creeds and who spoke different languages from the national majority, necessitating a political decision regarding their 'management.' For non-sovereign ethnic minorities, the emergence of these new nation states led rapidly to an experience of urban precarity, and then to the event of indigenous elimination.

Almost immediately after the instituting of the Turkish Republic in 1923, the Republicans expelled the last Ottoman *padishah* [Sultan] from the city of Istanbul. Ownership of family palaces was transferred to the Turkish Republic. The new national assembly gathered in Ankara, dominated by the will of Mustafa Kemal and his followers. The creation of new inhabitants for a new society engaged the political imagination of the Kemalists, to be achieved through the establishment of a number of new social institutions, as well as through the assembling or re-arranging of urban environments. One rather concrete description of the Kemalist revolution is Sibel Bozdoğan's (1994) definition of it as a project of de-Ottomanization. For Kolluoğlu-Kırlı (2002) de-Ottomanization involved the eradication of Ottoman spaces, as pursued, for example, in the Turkish state's rebuilding of the fire zones in Izmir, which obliterated all traces of its non-Turkish history. More significant than this, de-Ottomanization occurred in the mutual expulsion of orthodox Greeks from Anatolia and Muslims from Greece in 1922.

Yet not all Christians and Muslims were unmixed in this population

exchange. Greeks in Istanbul and Muslims in Thrace were exempted from this expulsion of indigenous inhabitants. According to Oran (2003), some 130,000 Greeks in Istanbul were denoted as un-exchangeable, with a similar number of Muslims excused from deportation in western Thrace. Their rights as minorities were sketched out in Article 2 of the 'Convention and Protocol on the exchange of Greek and Turkish Populations' signed at the Lausanne Peace Conference in 1923.

What was the fate of those in Istanbul who in 1923 were allowed to stay? One of the first signs of the problematic cultural status of Istanbul's non-Muslims was the Government's seizure of the building (*Syllogos*) and library of the Greek Literary Society in 1923. A second act constituting non-Muslim residents as problems was the 1927 and 1933 'Citizen Talk Turkish' campaigns, directed at the *sound* of other languages in urban space. In Bursa the municipal government 'passed a decree banning the uses of languages other than Turkish in public' (Cağaptay, 2006, p. 26). But even before this (in 1925), the Turkish State terminated certain rights guaranteed to Christians by the Lausanne Treaty, leading to the abolition of minority family and personal law and the imposition of a new curriculum on the 50 Greek schools in Istanbul, along with the appointment of Turkish teachers to them (see Alexandris, 1983, p. 131-143).

Around the same time a number of other laws were announced designed to *Turkify* the economy. For example, some 40,000 Istanbul Greeks who fled the city in 1922 were barred from returning (despite their non-exchangeable status), and their property confiscated. In 1925 Greeks were barred from travel outside of Istanbul without State permission, and 1928 they were forbidden to own property outside the Greater Istanbul City area (Alexandris, 1983, p. 140). Further, in 1926 the Parliament passed a law that declared that only Turks could be government employees. Military commissions were reserved for Turks, and in their compulsory military service non-Muslims were forbidden from bearing arms. Minorities were also banned from establishing Boy Scout units. In 1928 Ankara legislated that doctors, dentists, midwives and nurses, too, had to be Turks. A 1932 law allocated a number of professions to Turkish citizens, banning 'non-citizens, especially some Istanbul Greeks, who were Hellenic citizens, from a variety of jobs. ... More than 15,000 Greek Christians left the country as a result' (Cağaptay, 2006, p. 70).

For the non-Muslim population of Istanbul one result of all these measures was an unravelling of place through dispossession and migration. According to Alexandris, the population of Istanbul in 1924 was 1,065,866, of which 279,788 were Greeks, 73,407 were Armenians and 56,390 were Jews. The census of 1927 shows a large decrease in the city's population, with 809,993 inhabitants in Istanbul of which 126,033 were Greek (Alexandris, 1983, p. 142). In just three years some 150,000 Greeks had left the city.

Four other political acts led to the final collapse of the Ottoman 'world' in Istanbul. The first was the forced conscription in 1941 of all non-Muslim men in Turkey aged between 18 and 45, sent to camps in Anatolia and made to build roads etc. (Alexandris, 1983, p. 213-214). Second and much more calculated was the Government's levying of an extraordinary wealth or capital tax (*Varlık Vergisi*) in 1942, in the context of a serious economic crisis caused by the Second World War. In a party meeting closed to the press the Prime Minister (Şükrü Saraçoğlu) explained the purpose of the tax to the party: 'This law is simultaneously a revolutionary law. It is an opportunity for us to gain our economic independence. We will present the Turkish market to Turkish hands by eliminating the foreigners who control our markets' (cited in Aktar, 2000, p. 148) (my translation). The end result of the 16-month campaign was extremely damaging to Istanbul's non-Muslim population and quarters. The tax collected from the city alone amounted to 349 million liras, of which 93% was collected from Greeks, Jews and Armenians (Aktar, 2000, p. 154). The Wealth Tax was instrumental in destroying the multi-religious structure of Istanbul. Aktar notes that five years later, in the first two years of Israel's founding, 30,000 Jews left the city (ibid: 207).

The third event transforming Istanbul's urban character was the State-sponsored pogrom organized against Greek properties, churches and schools on 6th and 7th September 1955. The coordinated attacks in a number of suburbs caused major damage to Greek Istanbul's built environment. Initiated by an act of provocation – the 'bombing' of the Turkish consulate in Salonika by a Turkish state agent, and faked photographs published in the Istanbul newspaper *Istanbul Ekspres* showing extensive bomb damage to the Salonika house in which Atatürk was born – the final result (as intended) was another mass exodus of Greeks, Armenians and Jews from the city.

The final blow to the cosmopolitan worlds of local mixed suburbs was the 1964 deportation of Greek citizens, when the Turkish government responded to the killing of Turkish Cypriots in Cyprus by punishing Istanbul's local Rum. Unilaterally abolishing the residency rights of Greek citizens guaranteed under the conventions of the Lausanne Treaty, at least 13,000 people were deported and exiled, most of whom had been born in Istanbul (Aktar, 2006, p. 7; Mills, 2010, p. 54; Oran, 2003, p. 104). Another 30,000 Istanbul Rum left with them, many of them Turkish citizens married to members of the evicted Greek community (Alexandris calls them 'Constantinopolitan Hellenes'). Their few goods were loaded onto trucks – emigrants were permitted to take 20 kilos of possessions and 20 dollars – while much of their immovable property and financial accounts were first frozen and then confiscated by the Turkish treasury (Sasanlar, 2006, p. 86-87; Mills, 2010, p. 56). The end result was the rapid departure of most of the remaining 120,000 Rum in Istanbul, leaving behind a decimated population of less than 3000 people (Mills, 2010, p. 55).

In brief, for four decades Istanbul was a spatial target of the urban event of '*Türkleştirme*' (Turkification). By 1965 its pursuit had led to the catastrophic diminishment of Christian and Jewish minorities in the city, as well as to the creation of a Turkish bourgeoisie under the activist eye of a military-bureaucratic elite. One consequence is that ghosts haunt the ex-minorities' suburbs of Istanbul. Bektaş (1996) and Mills (2010) both show how older Muslim inhabitants in the ex-Christian and -Jewish suburb of Kuzguncuk today feel an intense *nostalgia* for an earlier pre-migration time in which people of different faiths lived together in a neighborly fashion, even as they remain ambivalent regarding the state-led violence against non-Muslims designed to drive them away. Silence surrounds the *intentionality* of acts that violated the rights of minorities, impairing the ability of current inhabitants to identify and condemn perpetrators, as well as to grieve or express contrition for those acts.

Urban events generate moods, which transform inhabitants' perception of the city – here for older Istanbul Turks a partial memory of pleasurable relationships, and a confused un-expressiveness about how those relationships were extinguished. For Mills, both nostalgia and silence serves to deflect 'memory of the inclusive nation that could have or should have been' (2010, p. 110). Indeed, the very absence of the descendants of past generations, noticed in the silence of an empty minority schoolyard, reveals not continuity with the past but an event of irreversible rupture

between inhabitants and generations. This rupture was enacted through a spatial campaign; through deportation orders, followed by state confiscation of immovable property; in legislation to prevent its inheritance or transferral; through the forced selling of houses at a fraction of their value to suddenly mercenary acquaintances; by the auction of goods and carpets in streets outside minorities apartments; and in the occupation of newly-evacuated non-Muslim properties.

For non-Muslim minorities all of this violence led to the leaching of familiars (friends, foes, neighbors and family) from Istanbul places until those remaining were left a tiny minority in neighborhoods they could no longer easily make home. For them urban living is now fragile, hostage to Turko-Greek relations and characterized by watchfulness and insecurity. Thus their precarity takes on different expressive forms, perceived variously (in Kathleen Stewards' words) 'as a sea change, a darkening atmosphere, a hard fall, or [in] the barely perceptible sense of a reprieve' (2012, p. 519)

The Event of Urban Planning and the Advent of the *Gecekondu* City

With the permanent transfer of state administrative institutions and Government to a new Ankara, Istanbul in the 1920s and 1930s was a city in relative decline. Unlike Ankara, Istanbul's makeover through modernist architecture was impractical. Not that its spatial de-Ottomanization wasn't fantasized about. In 1937 the ex-mayor of Istanbul claimed that, 'In order to transform Istanbul into a contemporary city, there is no solution but total demolition, with the exception of Istanbul's monuments, and gradual reconstruction' (Gül, 2009, p. 81).

More significantly, Istanbul became a site of urban planning. The most important intervention in the city in the early Republican period was coordinated by Henri Prost, chief urban planner in Istanbul from 1936-1950, who produced a master plan in 1938 after two years of extensive research. Prost was an expert on conserving, managing and modifying 'Islamic Cities', having worked previously as chief urban planner in protectorate Morocco from 1913 until 1923 under French Governor-General Hubert Lyautey (Rabinow, 1989; 1996). His plan for Istanbul was designed to conserve and re-present the historic grandeur of the Byzantine and Ottoman city for its imagined new inhabitant – the appreciative and mobile Turkish *flaneur* – while engineering its modernization and improving its transport

and hygiene (Bilsel, 2010). These two dimensions of planning – preservation of architectural monuments and signs of cultural diversity, and technical modernization – are difficult to orchestrate, as the generally unrealized nature of Prost’s intentions for Istanbul illustrates.

A second phase of planning and modernizing of Istanbul was begun under the Democrat Party and its leader Adnan Menderes, whose expert committee in 1952 found Prost’s master plan lacking in research and statistical study and recommended the instituting of a permanent team to upgrade and guide the city’s urban renewal. Ironically, however, given the accusation that Prost’s plan for Istanbul amounted to its beautification and not its modernization (Akpınar, 2010), the new master plan exhibited remarkable continuity with his design.

At the heart of the Menderes redevelopment of Istanbul was the opening up of new avenues and modern roads. Many of them followed routes first mooted in Prost’s master plan. The wide boulevards eased traffic congestion and facilitated vehicular circulation through the southern city, even as they cut new lines of division between or within neighborhoods. Major projects included the building of Millet and Vatan streets that ran east west to the ripped-open old city walls, connecting to the new E5 motorway. The 8 traffic lanes of Vatan Street was the widest road ever built in Turkey. It also became the primary arena for military parades on the Republic Day national holiday. A new shoreline road (Kennedy Street) encircled the historic peninsula, connecting Florya and Yeşilköy Airport with Unkapanı, via Sirkeci and Eminönü. Karaköy Square was built on the other side of the Galata Bridge, with new roads connecting it to Dolmabahçe along the Bosphorus and to Atatürk Bridge on the northern bank of the Golden Horn. According to Gul, on the other side of the Bosphorus “a large avenue, Bağdat Street, connecting Kadıköy to Bostancı and a motorway between Haydarpaşa and Pendik were the major works executed in this period” (2009, p. 157). Figures vary concerning the number of older buildings destroyed in the years 1956-1960, the most intense period of city reconstruction. Gül (2009, p. 152) estimates 5000, while Akpınar claims that 7289 were demolished “to make roads in straight lines” (2010, p. 192).

How might we think about relations between the urban events of Turkish modernism and planned modernism in the de-Ottomanization of Istanbul? In their analyses of modern urbanist operations in the city, historians have been sensitive to the violence of planning, in particular to the huge number of buildings demolished by both Prost and Menderes to facilitate the circulation of

automobile traffic and to modernize the city. Yet often they minimize the Republic's acts of excluding ethnic chauvinism, sidestepping its determination to produce a transformation not just in the city's built environments but equally importantly in the ethnicity of the people who owned, lived in and used it. Menderes' demolitions in particular have sparked debate as to whether they targeted the properties or dwellings of non-Muslims. Keyder insinuates that they did, noting that in the southern peninsula new roads 'cut through densely packed Christian areas of the city' (1999, p. 175).

Putting aside these claims, planning histories that focus on the 'bricks and mortar' of giant redevelopment projects and architectural interventions in urban space often overlook the 'violence' of architecture on a less monumental scale, such as in the micro practice of changing the visual appearance of places. Cağaptay notes how the 'Citizen, Talk Turkish' campaign in 1927 started with the postering of the city: 'Signs were put up in theatres, restaurants, hotels, movie theatres, public ferries, and streetcars to recommend that everybody speak Turkish' (Cağaptay, 2006, p. 26). Often un-noticed, too, is the production or transformation of soundscapes, from the sudden enunciating of the call to prayer in Turkish in 1934, to the playing of classical western music on ferries etc. There is a censorious aspect to this transformation as well, the muting in new urban spaces of unacceptable languages or dialects, of both their spoken and sung words. In the composition and decomposition of the city's aural environment we hear another aspect of these two urban events.

We might characterize the micro processes of these urban events as *performative urbanism*, directed not primarily at the city's configured physical environment but at certain of its inhabitants, intended to be felt as warnings testifying to their new placeless status, with far-reaching consequences for their experience of the city. Residents subjected to this urban event (and its forms and experiences of spatial practice) become precarious subjects, losing their trust that the public spaces of the city includes or even tolerates their form of political, ethnic or religious particularity.

By the mid-1960s, then, de-Ottomanized Istanbul was a place transformed by the politics of *Turkist modernism*. At the same time growing numbers of rural migrants to the city were looking for homes. Despite this, government funding of mass housing remained minimal. Further, in Istanbul there were minimal rental stocks, and migrants had little money.

The result was a housing crisis, resolved only by the unauthorized occupation of unused state land and the urban event of creative auto-production of small-scale 'garden cities' – shantytowns or *gecekondu* – on it.

What caused this mass population movement? Supported by the OECD, the turn to *import substituting industrialization* (ISI) as the new accumulation model after the 1960 coup, along with restoration of the parliamentary system and a new constitution, generated a new pull factor for migrant-workers to the city. It also facilitated Istanbul's 'private sector' (Pamuk, 2012, p. 235ff) or 'manufacturing bourgeoisie' (Keyder, 1987, p. 141ff) to dominate the economy. ISI was regulated through the State Planning Office, established by the military regime in 1960. Its crucial role included allocation of scarce foreign exchange and cheap credit to approved industrial enterprises. State Economic Enterprises (SEEs), historically established by state investment in heavy and polluting industry, provided subsidized inputs to the private sector. Along with high customs duties and a quota system on imports, ISI led to the booming expansion of the economy, as well as to an explosion of privately owned large-scale manufacturing plants producing consumer goods on the fringes of Istanbul's settled areas.

An integral aspect of the concatenation of all these processes was the tripling of Istanbul's population in 20 years, from one million to three million people in 1970, and then to five million by 1980 (Keyder, 2005, p. 125). This vast movement of people to the city led both to the filling-in by housing of any vacant inner-city land, and to Istanbul's tremendous urban sprawl, destroying greens spaces and market gardens on the city's edge and enveloping Ottoman and Republican tourist spots up the Bosphorus. According to the voluminous literature on the *gecekondu*, rural immigrants were integrated into urban life in the post-war period through employment, finding work in both smaller workshops and in the protected and rapidly expanding import-substituting industrial economy (e.g. Karpat, 1976; Erman, 2012; Şenyapalı, 2004). Employment, precarious or otherwise, meant participation as consumers in the burgeoning internal market.

For Keyder, however, a more important process of incorporation into the city was through 'settlement and housing' (2005, p. 125). This did not occur via state-funded provision of mass housing, as was the case in Singapore for example. On the contrary it involved the event of informal yet organized and collective squatting on vacant public land on the periphery

of the city. For large-scale capitalists, this do-it-yourself dwelling strategy ensured rapid capital accumulation, not just because of low wage costs but because the state and government declined to tax private profits that might have been used to produce socially subsidized housing. Entrepreneurs, builders, regional associations (*dernek*) and, as we will see below, leftist groups all facilitated migration settlement through particular acts of land-occupation for people from the same village or area, strengthening existing patronage networks (see Erder, 1996; Tekeli, 1992). Colluding with such occupation, populist policies legalized the dwelling places of immigrants in the city, through politicians' promises to retrospectively legitimize ownership of purloined land in exchange for inhabitants' votes.

What is striking about much shantytown research in the 1960s and 70s is their examination and representation of the *gecekondu* suburbs in isolation from the rest of the city. As Erman comments, for many researchers, empirical study of the *gecekondu* and its inhabitants anxiously compared it with the 'modern' urban city and population, with no empirical investigation about how 'modern' residents actually lived. Urban peasants, then, were compared with 'an idealized image of urbanites' (2001, p. 991). More significantly, the economism of dominant theoretical approaches (modernization and dependency theories), with their preference for articulating developments to the industrial or capitalist economy, induced in researchers blindness to the urban event: especially to the State and to its *political* production of space in the city. Core aspects of Istanbul's built environment and their affordances as receptacle for political power – for example, its sites of nationalist signification – were either taken for granted or remained 'invisible' to scholars. The ongoing nationalist intentions informing the event of modernist planning in Istanbul, the city's political architecture (including its statuary), nationalist violence that sought to cleanse the city of non-Muslim minorities (including its re-naming of streets in Istanbul), and the banning of non-authorized signs of Islam from the semi-public space of State institutions: all of these urban innovations were non-issues. Nationalism as State enterprise and ideology is ignored, as is its chauvinistic Turkist (*Türkçülük*) dimensions. In brief, focus on the *gecekondu* and the issue of its residents' assimilable difference as peasant 'others' produced deafness to the Kemalist 'eventfulness' of the city and to its project of Turkifying inhabitants, through the ritual use of space, in its educational curriculums and as encoded in the built environment. This

is important, because it was to these processes that rural migrants and their children were subjected.

Indeed, in the easy light of retrospection, it is clear that researchers perceived the lived experience of inhabitants in the *gecekondu* and the spatial furnishing of their own environments through the evolutionary assumptions of modernization and dependency theory discourses. Residents' patches of garden, the sparse affordances of houses, *gecekondu* women's fashioning of themselves through headscarves, even attendance at the cinema was of intense interest to researchers, but for all the wrong reasons. Each were interpreted as signs of their [lack of] 'modernization.'

Interestingly, a focus on either the macro-economic processes that facilitated the emergence of *gecekondu* suburbs or on phases of its [inhabitants'] urbanization obscured one of their most salient characteristics: their emergence as self-produced. As Bachelard notes in *The Poetics of Space* (1994, p. 14), *the house we make is an inhabited house*. For residents themselves *gecekondu* environments were interactive places of neighborliness, inter-subjective conflict, affective intensities, and gendered sites of mobility and organization.

Thus by the 1970s at least three urban events had intertwined to form new spatial arrangements, modes of governance, and urban practices, as well as to condition (and sometimes haunt) residents' encounter with the city. The forced migration of non-Muslims out of Istanbul intersected with new modernist planning projects in Istanbul and the rise of a surrounding *gecekondu* city, deliberately left outside the boundaries of the plan. As minorities migrated their properties were initially abandoned to dereliction and decay. Thereafter,

many were occupied by incoming rural migrants who achieved ownership after a period of uncontested occupation. In Kuzguncuk, all of the shops on the main street and many of the houses were transferred in various (and some believe through legally ambiguous) ways to Muslim Turks, some of whom had arrived in Kuzguncuk as rural migrants and worked as employees for minority-owned businesses (Mills, 2010, p. 57).

One result, as dramatized in Güngör Dilmen's play *Kuzguncuk Türküüsü* (Kuzguncuk Folk-Song), was the forced selling of properties for a fraction

of their worth. The phrase, 'Neighbor, how much is your house?' resounded in urban streets as a new local idiom (Mills, 2010, p. 128).

In brief, the urban event of non-Muslim expulsion and Turkification generated pathways to particular futures and forms of precarious urban lives, facilitating Turkish migration to non-Muslim neighborhoods from the early 1950s onwards – for example, to Galata, Cihangir, Ortaköy, Tarlabaşı, Çengelköy, Kadıköy, Karaköy, Kuzguncuk, and the Princess Islands. Turkish nationalism's eventful destruction of the city's cultural system of sharing urban space also degraded Istanbul residents' skill in and practice of urban cosmopolitanism, paving a way, too, to leftist/rightist urban violence in the 1970s (see below).

Activism as Event and the Production of Space in Istanbul, 1975-1983

A third major urban event in Istanbul that transformed the city, modifying participants' perceptions of the urban past and establishing the potential of certain actions (and counter-actions) as future events, was the explosion of mass activism in the second half of the 1970s, followed by the 1980 military coup. In those years, militants of the socialist fractions and the cadres of the ultra-nationalists together sought both to control and to re-make the city, making the city a site of conflict and changing radically the experiences and practices of urban place-making, both for their own members and for the rest of Istanbul's inhabitants.

Why arrive in on the period 1975-1983 to identify a new generic urban event? Is there artificiality in bracketing off these years from the flow of earlier social processes and events that bequeathed to activists already instituted imaginaries, habits and urban environments even as they sought to create new and insurgent social-historical practices and arrangements? Despite this risk, which as we have seen in the different perspectives of Humphreys and Sahlins concerns the relative significance of the rupture or repetition of an event, 1975 seems to herald the emergence of a qualitatively different city from the Istanbul of the 1960s and early 1970s. In July 1974, an amnesty extended to political activists by the short-lived Ecevit coalition government released thousands of leftist intellectuals, trade unionists, student leaders, and journalists imprisoned after the 1971 military intervention and declaration of martial law.

According to Faik, 'when I came out of prison in 1974, I was surprised by the strength of the leftist groups. They were everywhere and very

lively.' They had also become more factionalized: 'The TKP (Turkish Communist Party) began to organize in 1973/4 as well, and had become influential. After the mid 70s the left groups divided into two fronts (*cephe*), Maoists and the Soviet aligned groups.' At the same time, labor militancy was growing amongst workers in state industries and in large private factory plants, with membership in unions fractured between two major rival confederations, DİSK (Confederation of Revolutionary Trade Unions) and Türk-İş (Confederation of Turkish Trade Unions). By 1979 more than 1 million workers were organized in unions, the majority of them in Istanbul (Mello, 2010). A broad and eclectic range of civil society associations, parties and organizations had organized to oppose the government. Of course, an active and heavily factionalized radical leftist movement generated its own opposition, not only in employers' federations or in right-wing political parties vying for parliamentary domination, but in the form of a para-military anti-communist organization, officially known as the 'Idealists' (*Ülkücüler*), whose purpose was to combat, violently or otherwise, the influence of the left (Çağlar, 1990). Around this time guns, too, became a feature of activist life: 'All groups began to be armed after 1975/6, because of the violent anti-union attacks', said Erdogan (*Dev Yol*). The result was combat in and over the city: the taking possession of its public spaces and institutions through occupying force, and the attempted creation of politically autonomous zones in the city's shantytowns.

Similarly, what makes 1983 the end of an urban event? Post the 1980 military intervention, the violent pacification of the city continued throughout the years of martial law (1980-1983). The return to restricted parliamentary authority and civilian government with the election of Turgut Özal as Prime Minister in November 1983 signified the cessation of the direct rule of the military junta. In short, the years 1975-1983 may be construed to constitute a distinct period for the city, characterized first by the fearlessness of mass urban mobilization and then by the fear of state terror, both of which marked indelibly, in their reckoning with Istanbul, a generation of activists.

What novel practices and precarious new subjects did this urban event create? Let me limit my discussion here to consideration of the key performative spatial practices of activists and factions in their attempts to both communicate with and mobilize *gecekondu* inhabitants in Istanbul. First, in the light of the unfolding new urban event, activists' perceptions of the *gecekondu* were transformed. No longer were they seen as sites of peasant

backwardness but as places of resilience and revolutionary potential. By the late 1970s the *gecekondu* suburbs became socio-spatial battlegrounds marked by a struggle for their control of their affordances and for their autonomous organization. Although there were no real ‘liberated zones’ (*‘kurtarılmış bölgeler’*) in Istanbul, in the sense of areas where police, soldiers or counter-guerrillas could not enter, there were what interviewees called ‘districts of resistance’ (*‘direniş mahalleleri’*) controlled by leftist groups. Leftist *gecekondu*, especially the ‘edge suburbs’ (*kenar mahalleleri* or *varoş semtleri*) that had sprung up outside the city plan and beyond the state’s authority, were often boycotted by the council or local capital and provided with little services. In edge suburbs youth became heavily organized into radical groups.

How did leftist groups initially order *gecekondu* settlements? Vacant state land was valuable. Different leftist groups were able to extract both a form of land rent and political loyalty once they were in control of an area. For a small sum of money given to the organization, people could buy land, or a subdivision. There had to be no state presence for socialist organizations to confiscate and distribute public land. If there was no state authority, then occupation happened extremely quickly. Militant groups were aware, of course, that in many cases an informal ‘land mafia’ was organized to facilitate chain migration from a particular region to new *gecekondu* areas. Illegal political groups joined in and politicized this older pattern of land appropriation and allocation.

Ergün (from Maoist *TKP/ML*) explained how his organization did it:

I went to 1 Mayıs, and to Nurtepe (to *Enternasyonel Mahallesi*: now it is just a *meyhane* name). We went to do political work (*siyaset çalışması*), to win the masses (*kitle kazanmak için*). We helped make houses: the more houses you could make, the more supporters you could win. Thus wherever we could we commandeered land. I went with others to Kağıthane steel-works: we called a meeting and said, ‘is there anyone here who has no house?’ We took them to Nurtepe and said, ‘here, your houses.’ We divided up land with a thread.

Organizations also insisted upon militants’ practical work in the *gecekondu*. Partisans’ attempted building of relations between the resistance districts and themselves became a rite of passage for tens of thou-

sands of leftist students. For student-militants, visiting, working, and staying in informal settlements, perceived as sites of unfolding revolution, was a duty as well as a process of character formation. According to interviewees, student work in squatter settlements (i.e. in Kocamustafapaşa, Fikir Mahallesi, Topkapı, Alibeyköy, Ümraniye) involved a huge range of practices, including selling the group's journal there, teaching literacy classes, protecting the *gecekondu* from attacks on its sites of solidarity (for example, on its coffeehouses), and providing services (holding health clinics, bringing medicine, giving legal advice). 'I took a woman to have an abortion—I was 16!' said Özlem.

In short, activists and residents were involved in their own event of spatial production, from the actual generation of material environments (building of roads, stairs and houses; subdivision of vacant state land and the selling of plots to families; laying down of cement barriers at entrances to suburbs as defense of the area against attack) to the recruitment of potential recruits and the organization of protests, boycotts and various forms of local self-governance, including consciousness-raising education directed at inhabitants. Activist groups developed and administered an informal political order in the *gecekondu* through these daily practices and uses of place. Ruthless and well informed, the first act of the military junta after the coup was to target for special treatment the resistance districts of the city.

Conclusion

This paper has examined three singular and powerful urban events in Istanbul in the Republican period, each of which majorly transformed the city. Events modified the perceptions of inhabitants as well, and methodologically, may be most clearly identified and tracked through sensitive description of residents' altered moods and experiences of place, violence, precariousness, mobility, urban knowledge, agency or resilience. To give just one brief example: in Istanbul urban events changed the basic experience of walking in the city. Prost's building of a modernist Gezi Park in the 1940s as a place for an emerging Turkish middle class to promenade and stroll contrasts with the experience of activists in the 1970s, for whom moving through the city was exhausting, requiring constant observation concerning where to walk, which way to pass, and who controlled space.

Can our analysis of critical urban acts or events in Istanbul tell us something about the urban event in general? One issue concerns the nature of the event in relation to the ordered beat of chronological time. Purged of its divine underpinnings, in the work of the social philosophers examined by Boer, subjects must seize the revolutionary moment of the *kairos* event, unexpected precisely because it is unrelated to the flow of present and preceding occurrences. The history of Istanbul reveals a different quality to urban events, one that affirms their unnecessary and under-determined emergent character even while acknowledging the *preparatory* work of earlier events and processes, and equally importantly, the acts of the organizers' and perpetrators of those events. Indeed, the ethnic cleansing of minorities in Istanbul testifies to the possibility of *planning* a rapturous event (but not in the way envisioned by marketing, business and event management disciplines).² Secondly, if as Kapferer claims events open up 'numerous pathways into various potential futures' (2015: 16), the analysis of urban events in Istanbul also shows how they simultaneously close down or blockade other, once possible, alternatives. Even as they unexpectedly diverge from existing systemic processes, urban events also institute particular new features in the city, changing modes of governance and property relations, spatial arrangements, urban action, population composition, and perceptions of inhabitants. Last, although understandable as atypical or even unique, urban events also interact with other urban events, entwining to co-assemble the city. But their assembling (of Istanbul) does not generate a coherent urban system, given that each event encompasses a range of different situated practices, some of which relate more closely to, or frictionally rub up against, aspects of other urban events. Logically, too, urban events may come to an end, when their generative power fails any more to part-fabricate the built environment or individual subjects, or when new urban events take up and transform their unrealized possibilities. Cities, then, are in part the frictional outcomes of urban events, and anthropology and urban studies would do well to more carefully study them.

² For example, see *Event Studies: Theory, research and policy for planned events* (Getz and Page, 2016).

References

- Akpınar, I. (2010). Istanbul'da modern bir Pay-i Taht: Prost planı çerçevesinde Menderes'in icraati. In *İmparatorluk Baskentinden Cumhuriyetin Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951)*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Aktar, A. (2000). *Varlık vergisi ve Türkleştirme politikaları*. İstanbul: İletişim.
- (2006) *Türk milliyetçiliği, gayrimuslimler ve ekonomik dönüşüm*. İstanbul: İletişim.
- Alexandris, A. (1983). *The Greek minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*. Athens: Centre for Asia Minor Studies.
- Bachelard, G. (1994) [1958]. *The poetics of space*. Boston: Beacon Press.
- Bektaş, C. (1996). *Hosgörünün öteki adı: Kuzguncuk*. İstanbul: Tasarım Yayın Grubu.
- Bilsel, F. (2010). Henri Prost'un İstanbul planlaması: Nazım planlar ve kentsel operasyonlarla kentin yapısal dönüşümü. In *İmparatorluk Baskentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951)*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Boer, R. (2015). Revolution in the event: The Problem of Kairos. *Theory, Culture and Society* 30, 2, 116-134.
- Bozdoğan, S. (1994). Architecture, modernism and nation-building in Kemalist Turkey. *New Perspectives on Turkey*, Spring 10, 37-55.
- Çağaptay, S. (2006). *İslam, secularism, and nationalism in modern Turkey: Who is a Turk?* Oxon: Routledge.
- Çağlar, A. (1990). The Greywolves as metaphor. In A. F. & N. S. (Eds.), *Turkish State, Turkish Society*, London: Routledge.
- Das, V. (1995). *Critical events: Anthropological perspective on contemporary India*. New Delhi: Oxford University Press.
- Das, Veena 'On singularity and the event: Further reflections on the ordinary' [https://www.academia.edu/8237494/On_Singularity_and_the_Event_Further_Reflections_on_the_Ordinary]
- Erder, S. (1996). *İstanbul'a bir kent kondu: Ümraniye*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Erman, T. (2001). The politics of squatter (*Gecekondu*) studies in Turkey: The changing representations of rural migrants in the academic discourse. *Urban Studies* 38, 7, 983-1002.
- (2012). Urbanization and urbanism. In M. H. & S. S. (Eds.) *The Routledge handbook of modern Turkey*, Abingdon: Routledge.
- Getz D. and Page, S. (2016). *Event studies: Theory, research and policy for planned events*. New York: Routledge.
- Gül, M. (2009). *The emergence of modern İstanbul. Transformation and modernisation of a city*. London: I.B. Taurus.
- Humphrey, C. (2008). Reassembling individual subjects: Events and decisions in troubled times. *Anthropological Theory* 8 (4):357-380.

- (2014). Schism, event and revolution: The old believers of Trans-Baikalia. *Current Anthropology* 55 (S10):216–225.
- Kapferer, B. (2015). Introduction. In L.M. and B. K. (Eds.) *In the event. Toward an anthropology of generic moments*. Oxford: Berghahn Books.
- Karpat, K. (1976). *The Gecekondulu. Rural migration and urbanization*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Keyder, Ç. (1987). *State and class in Turkey*. London: Verso.
- (1999). A tale of two neighbourhoods. In Ç. K. (Ed.), *Istanbul between the global and the local*. New York: Rowman and Littlefield Publishers.
- (2005). Globalization and social Exclusion in Istanbul. *International Journal of Urban and Regional Research*. 29, 1, 124-134.
- Kolluoğlu-Kırlı, B. (2002). The play of memory, counter-memory: Building İzmir on Smyrna's ashes. *New Perspectives on Turkey* 26:1–28.
- Mello, B. (2010). Communists and compromisers: Explaining divergences within Turkish labour activism, 1960-1980. *European Journal of Turkish Studies* 11, 1-21.
- Mills, A. (2010). *Streets of memory. Landscape, tolerance and national identity in Istanbul*. Athens: University of Georgia Press.
- Oran, B. (2003). The story of those who stayed: Lessons from Articles 1 and 2 of the 1923 Convention. In Renée Hirschon (Ed.), *Crossing the Aegean: An appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey*. Oxford and New York: Berghahn Books.
- Pamuk, Ş. (2012). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. Istanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Rabinow, P. (1989). *French Modern: Norms and forms of the social environment*. Chicago: University of Chicago Press.
- (1996). *Essays on the anthropology of reason*. Princeton: Princeton University Press.
- Sahlins, M. (1985). *Islands of history*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sasanlar, B. (2006). *A historical panorama of an Istanbul Neighbourhood: Cihangir from the late nineteenth century to the 2000s*. (Unpublished Master's Thesis, Bogazici University).
- Stewart, K. (2012). Precarity's forms. *Cultural Anthropology* 27(3):518-525.
- Şenyapılı, T. (2004). Charting the voyage of squatter housing in urban spatial 'Quadruped'. *European Journal of Turkish Studies* 1:9-19.
- Tekeli, I. (1992). *Türkiye'de kentleşme yazıları*. Turhan Kitabevi: Ankara.
- Turner, V. (1974). *Dramas, fields and metaphors: Symbolic action in human society*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Associated Prof. Dr. Chris Houston is currently working in the Department of Anthropology at Macquarie University in Australia. In his contemporary studies, he has been focusing on urban anthropology, social movements and organization of space. For a long time, he has been conducting research and publishing on the city of Istanbul. In his research and publications, he has been examining Islam, republicanism, nationalism, literature and the relationship between political practices and the organization of space and architecture. Houston is the author of numerous articles, book chapters and books and, is currently working on a book manuscript that focuses on political activism and transformation of urban space in Istanbul since 1970s.

Doç. Dr. Chris Houston Avustralya'da Macquarie Üniversitesi, Antropoloji Bölümü'nde görev yapmaktadır. Yakın dönem çalışmalarında kent antropolojisine, toplumsal hareketler ve mekanın inşasına odaklanmaktadır. Uzun zamandır İstanbul kenti üzerine araştırmalar ve yayınlar yapmaktadır. Araştırmalarında ve yayınlarında İslam, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, edebiyat konularını ve mekanın ve mimarinin örgütlenmesinin siyasi pratiklerle ilişkisini incelemektedir. Houston çok sayıda makale, kitap bölümü ve kitabın yazarıdır ve halihazırda 1970'lerden günümüze İstanbul'da siyasi aktivizm ve kentsel mekanın dönüşümünü inceleyen bir kitap üzerine çalışmaktadır.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Houston, C. (2018). Shaping the City: Three Urban Events in Istanbul. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 342-363.

Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Dönüşümü: Hukuki ve Kurumsal Çatışmalar Üzerinden Bir Açıklama Denemesi*

*

Tuna Kuyucu
Boğaziçi Üniversitesi

Öz

Bu makalenin amacı son on beş yılda Türkiye’nin kentsel yenileme/kentsel dönüşüm politikasının geçirdiği dönüşümlere hukuki ve kurumsal dinamikler üzerinden açıklayıcı bir çerçeve oluşturmaktır. 2002 yılında AKP’nin iktidar olması ile birlikte oluşturulan kentsel dönüşüm siyaseti, başlangıçta büyük ölçekli planlar eliyle kentlerin karmaşık mekânsal, ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm bulmayı hedeflemiş ve bu yolda yerel yönetimlere ciddi yetkiler tanımıştır. 2010 sonrası dönemde ise, kentsel dönüşüm politikasında köklü bir değişim yaşanmış ve büyük ölçekli proje anlayışından uzaklaşarak parsell/bina bazlı ve parçacıl dönüşüm projelerinin önü açılmıştır. Dahası, bu yeni dönüşüm politikasının başat karar vericisi merkezi yönetim olmuş, yerel yönetimlerin yetkileri büyük oranda daraltılmıştır. Bu önemli dönüşümlerin altında yatan temel sebep 2002-2010 arasında uygulanmak istenen kentsel dönüşüm projelerinin neredeyse tamamının hukuki belirsizlikler, planlama mevzuatının karmaşası ve kurumsal çatışmalar sonucunda başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. 2010 sonrası yavaşlayan ekonomi realitesi ile yüzleşen AKP hükümeti, emlak sektörü üzerinden ekonomiyi canlandırma adına hızlı kentsel dönüşüme ihtiyaç duymuş ve bir önceki dönemin sorunlarını çözebilmek adına tüm yetkinin merkezde toplandığı bir dönüşümü tetiklemiştir. Bu yeni dönüşüm politikası kentlerin sorunlarına bütünsel ve rasyonel çözümler üretmekten uzak, kısa vadeli kâra odaklı ve orta ve uzun vadede daha büyük sorunlar yaratmaya gebe bir politikadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel dönüşüm; kentsel yenileme; merkezileşme; politika başarısızlığı

* Teşekkür: Bu makaleye temel oluşturan araştırma, Boğaziçi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri’nin (BAP) 10500 numaralı projesi ve Urban Studies Foundation tarafından sağlanan International Fellowship bursu sayesinde tamamlanmıştır. Makalenin yazım aşamasında vermiş olduğu değerli yorumlar ve öneriler için Arda İbikoğlu’na, İdealKent dergisinin hakemlerine ve editörlerine çok teşekkür ederim.

idealkent ©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133

Sayı *Issue* 24, Cilt *Volume* 9, Yıl *Year* 2018-2, 364-386 DOI: 10.31198/idealkent.447526

The Transformation of Urban Transformation in Turkey: An Institutional Analysis

*

Tuna Kuyucu
Boğaziçi University

Abstract

This article provides an explanation to the transformation of Turkey's urban regeneration policy after 2002 based on legal and institutional dynamics and conflicts. Formed after AKP came to power in 2002, Turkey's initial regeneration policy sought to find rational solutions to the complex spatial, economic and social problems of cities via large-scale regeneration projects. Furthermore, local governments had been substantially empowered in the implementation of regeneration projects. After 2010, however, Turkey's regeneration policy dramatically changed to move away from large-scale project making towards a policy that is geared towards the demolishing and rebuilding of single buildings and plots. Central state institutions have become the primary decision makers in this transformed regeneration policy and local governments have lost much of their authority in decision-making and project implementation. What explains these important transformations is the almost complete failure of the initial regeneration policy in effect between 2004-2010 due to the irrational and confusing legal framework and institutional design behind urban regeneration as well as the strong discontent the projects generated among people residing in project areas as well as NGO's, who effectively used the law against the projects. In response to these failures, the AKP government, which was facing a slowing economy after 2010, radically changed the regeneration policy to generate economic growth through the construction sector. By centralizing decision-making, narrowing the scale of projects down to single plots/buildings and weakening social movements and opposition, the government triggered a very rapid, yet fragmented and short-term profit oriented, regeneration process that is likely to generate more problems than it solves.

Keywords: Urban transformation; urban renewal; centralization; policy failure

idealkent © Kent Araştırmaları Dergisi (*Journal of Urban Studies*)

<http://idealkentdergisi.com>

Geliş Tarihi *Received Date*: 25.07.2018 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 25.08.2018

Büyük çaplı kentsel yenileme projeleri, yani Türkçe literatürdeki yaygın kullanılan adıyla ‘kentsel dönüşüm’ projeleri, kentlerin sanayi ağırlıklı ekonomik yapılardan hizmetler ağırlıklı yapılara geçişlerinin gerçekleşmesinde kullanılan en önemli politika araçlarından biridir (Carmon, 1999; Fainstein, 2008; Healey, 1991; Hyra, 2012; Moulaert et.al., 2003;). 1970 sonlarından beri ileri kapitalist ülke şehirlerinde sıkça kullanılan bu politikanın Türkiye’de uygulanmaya başlanması nispeten geç bir tarihe denk gelmektedir (Balaban, 2013; Bartu Candan ve Kolluoğlu, 2008; Kuyucu ve Ünsal, 2010; Lovering ve Türkmen, 2011; Özden, 2008; Türkün, Öktem Unsal ve Yapıcı, 2014). Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2002’de iktidara gelmesi öncesinde Türkiye şehirlerinde uygulanan kentsel yenileme projeleri parmakla sayılabilecek kadar azdır. Ankara’da 1990’larda SHP belediyesi döneminde bitirilen iki gecekondü dönüşüm projesi ve İstanbul’da Haliç kıyısında gerçekleştirilen birkaç küçük çaplı proje haricinde şehirlerimizde yenileme projeleri hiç uygulanmamıştır (Bezmez, 2008; Dündar, 2001). 2001 ekonomik krizi sonrası iktidara gelen AKP, ivedilikle bir kentsel dönüşüm politikası oluşturmuş ve Türkiye şehirlerinin gerek yapıları çevre açısından, gerekse iktisadi açılarından ihtiyacı olan büyük çaplı yenileme hamlelerini başlatmıştır (Kuyucu, 2017; Yalçınan vd., 2014). İlki 2004’te Ankara’da uygulanmaya başlanan kentsel dönüşüm projeleri, aradan geçen 14 yıl içerisinde ciddi dönüşümlere uğrayarak başlangıçtaki amaç, yöntem ve ölçeklerinden bambaşka bir hale evrilmişlerdir. Daha açık söylemek gerekirse, ilk ortaya çıktığında şehirlerin ada ve adalar bazında kapsamlı fiziksel dönüşümlerini amaçlayan ve bu dönüşümler sayesinde ekonomik ve sosyal dönüşüm ve gelişimi hedefleyen kentsel dönüşüm politikası, 2012 sonrasında bu hedeflerinden büyük ölçüde uzaklaşarak, özellikle deprem riski söylemi etrafında parsel ve bina bazında yenilemeye odaklanmıştır. Böylece başlangıçtaki çok daha kapsamlı ve uzun süreli ekonomik ve sosyal hedeflerden vaz geçilmiş ve kısa vadeli kazanca yönelik bir politika yaratılmıştır.

Bu makalenin amacı Türkiye’de kentsel dönüşüm politikasının son 15 yılda geçirdiği dönüşüme hukuki ve kurumsal dinamikler üzerinden açıklayıcı bir çerçeve sunmaktır. Ölçek olarak daha kapsamlı ve uzun vadeli hedeflere odaklı bir dönüşümden parsel bazında bina yenileme anlamına gelen bir kentsel dönüşüme geçişin en önemli sebepleri uygulanmak istenen büyük çaplı projelerin neredeyse hiçbirinde başarıya ulaşamamış olması, projelerin kurumlar ve paydaşlar arasında ciddi çatışmalara yol açması, bu çatışmaların çoğu zaman hukuki alanda projelerin durdurulmaları ile son bulması ve projelerin yarattığı hoşnutsuzluğun ve kafa karışıklığının projeden etkilenecek halk arasında ciddi tepkilere yol açması

olarak sıralanabilir. Siyasi iktidar, bu engelleri daha rasyonel, şeffaf, katılımcı ve kapsayıcı bir kentsel dönüşüm siyaseti kurgulayarak aşmak yerine, kısa vadeli kazanca odaklı, hızlı uygulanabilecek ve mülk sahipleri ve müteahhitlerin kazancını önceleyen bir yolu seçmiş, bunu da 2012 yılında kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve aynı yıl yasalaşan Afet Yasası sayesinde hayata geçirebilmiştir. Böylece Türkiye şehirlerinin çok ihtiyacı olan kentsel yenileme fırsatı kaçırılmış, bütüncül müdahaleler yerine parçalı çözümlerin uygulanması ile maalesef mevcut sorunlara yenilerin eklenmesinin önu açılmıştır.

Kentsel dönüşüm politikasında yaşanan bu önemli değişimlerin başlangıçta kurgulanan politika ve uygulanmak istenen projelerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerinden açıklanması literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Öyle ki, Türkiye’de kentsel dönüşüm üzerine yapılan çalışmaların hiçbirisi projelerin çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlanması olgusunu odağa yerleştirmemekte ve bu başarısızlığı açıklama çabasına girmektedir. Mevcut literatürün temel katkıları, kentsel dönüşüm olgusunun Türkiye ekonomisinin neoliberal makro dönüşümü içinde nereye oturduğunu göstermek, Türkiye'nin değişen siyasi dengeleri ile olan ilişkisini ortaya koymak ve uygulanmış projelerin şehirlerin ekonomik ve sosyal coğrafyalarına (genellikle negatif) etkilerini ortaya koymak olarak özetlenebilir (Yalçın et.al. 2014; Türkün 2014; Eliçin 2014; Karaman 2013; Demirtaş-Milz 2013; Uysal 2012; Dinçer 2011; Lovering and Türkmen 2011; Kuyucu ve Ünsal 2010; Bartu Candan ve Kolluoğlu 2008). Ancak 2005 yılından beri özellikle İstanbul’da uygulanmak istenen onlarca projeden sadece iki tanesinin (Ayazma-Tepeüstü ve Sulukule projeleri) bitirilebilmiş olmaları, diğerlerinin ise ya hiç başlayamamış ya da uygulama aşamasında durdurulmuş olması göz önünde bulundurulursa, projelerdeki bu başarısızlığın ve bunun altında yatan sebeplerin önemi daha net anlaşılabilir. Birkaç örnek vermek gerekirse, 2005 yılında başlanan Başibüyük projesi uygulama aşamasında iptal edilmiş, yine aynı yıl başlanan Tarlabası projesi 10 yıl geçmesine rağmen halen tamamlanamamış, 2006 yılında protokolü imzalanan Tozkoparan projesi hiç başlamamış ve her dönem gündemde olan Okmeydanı projesi de hiçbir zaman başlamamıştır. Bu başarısızlık olgusu, iktidar partisinin 2005 yılından itibaren kentsel dönüşümü mümkün kılacak birçok yasa ve kurumsal düzenleme geçirmesi ve iktisadi şartların da dönüşüm uygulamaları için uygun olduğu hatırlanacak olursa daha da çarpıcı hale gelmektedir. Bu makalenin amacı, kentsel dönüşüm politika ve projelerinde yaşanan bu büyük başarısızlık olgusunun hukuki ve idari sebeplerini anlamak, bunların yol açtığı kurumsal çatışmaların kentsel dönüşümü nasıl imkansız hale getirdiğini açıklamak ve

bu sorunlara yanıt olarak iktidar partisinin dönüşüm politikasını nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir.

Makale üç ana bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde AKP iktidarı altında Türkiye’nin ilk kentsel yenileme politikasının oluşumu ve bu politikanın temelini oluşturan yasa ve kurumlar kısaca incelenecektir. İkinci bölümde, bu kentsel dönüşüm politikasının başarısızlığının sebepleri (hukuki muğlaklık; kurumsal çatışma; planlama karmaşası; toplumsal muhalefet) örnek vakalar eşliğinde açıklanacaktır. Üçüncü bölümde ise 2010 sonrası kentsel dönüşüm politikasında gerçekleştirilen köklü dönüşümler (merkezileşme; ölçek küçülmesi; muhalefetin zayıflatılması) incelenecektir. Makale sonuç bölümü ile sonlanacaktır.

Kentsel Dönüşüm Politikasının Oluşturulması: 2004-2010

Kentsel dönüşümün Türkiye kentleşme süreçleri içinde önemli bir rol oynaması 2002 yılında AKP’nin yıkıcı bir ekonomik kriz sonrası başa gelmesi ile başlamıştır (Kuyucu ve Ünsal, 2010). Bu tarih öncesinde Türkiye kentlerinde kentsel yenileme projeleri uygulanabilmesinin önünde önemli finansal ve yasal engeller bulunuyordu. 90’lı yıllar boyunca sürekli bütçe açıkları ve yüksek faizlerle boğuşan devletin belediyelere ciddi kaynak gerektiren kentsel yenileme uygulamalarını yürütecek bütçe aktarımı yapması oldukça zordu. Türkiye’nin yerel yönetimler siyaseti ve yerel yönetim finansman sistemi de belediyelerin bu tür uygulamaları kendi başlarına yürütebilmeleri için kaynaklarını yaratmasını ciddi ölçüde engellemekteydi. Ve son olarak, özel sektör aktörleri (GYO’lar, büyük müteahhitler, finans şirketleri) de yüksek faiz ve enflasyon ile karakterize edilebilecek 2002 öncesi dönemde büyük çaplı kentsel yenileme projelerine ya ilgi göstermiyor ya da bu tür projeleri uygulayabilecek kaynaklardan yoksunlardı. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde, Türkiye şehirlerinin plansız ve kontrolsüz büyüme dinamiklerinin yaratmış olduğu ciddi dönüşüm ve yenileme ihtiyacına rağmen dönüşüm projeleri neredeyse hiç uygulanamadı. 2004’e gelene kadar 1990’larda Ankara’da bitirilen 2 gecekondü dönüşüm projesi ve İstanbul’da Haliç kıyısında gerçekleşen birkaç kısıtlı yenileme projesi, kentsel dönüşümün tek örnekleri olarak kalmışlardır. Yaklaşık 20 bin kişinin ölümüne, binlerce kişinin yaralanmasına ve büyük ekonomik kayıplara yol açan 1999 İzmit depremi, kentsel dönüşümün gerekliliği ve aciliyeti konusunda gerek siyasiler gerekse kamuoyu arasında bir farkındalık yaratmış olsa da bu farkındalığın somut eylem planlarına dönüşümü gereken hızda gerçekleşmemiştir.

2001 ekonomik krizini takiben yapılan 2002 genel seçimleri, Türkiye genel siyaseti ve ekonomisi için olduğu kadar kentleşme politikaları için

de çok önemli bir kırılma noktası teşkil etmektedir (Kuyucu ve Ünsal, 2010; Öniş, 2009). Seçimler sonucunda tek başına iktidara gelen AKP'nin ilk icraatlarından birisi, ekonomik krizden çıkışı hızlandıracak 10 maddelik bir Acil Eylem Planını yürürlüğe koymak olmuştur. AEP'nin son maddesi direk olarak konut politikasını hedef almış ve Toplu Konut İdaresi'nin yeniden düzenlenmesi ile konut yatırımlarını hızlandırarak ekonomiye ivme sağlamayı amaçlamıştır (Özdemir, 2011). Bunu takiben 2004 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi, Türkiye'de ilk defa büyük kapsamlı bir kentsel yenileme projesini başlatmış ve bu projenin uygulanabilmesi için TBMM'den özel bir madde çıkarılmıştır (Erman, 2011). Kuzey Ankara bölgesindeki gecekondu yapılarının yıkılarak Esenboğa havaalanını şehre bağlayan bölgenin yeniden yapılanmasını amaçlayan bu proje, Türkiye'de kentsel dönüşümün ne tür bir izlekte devam edeceğinin de işaretlerini vermiştir (Balamir, 2005). Öyle ki, projenin hazırlanış ve uygulama aşamasına geçiş süreçleri tamamen yukarıdan aşağı şekilde gerçekleşmiş, bölge halkı süreçlerin dışarısında bırakılmış ve projenin uygulanabilmesi için yerel yönetim ile merkezi hükümetin tam uyumlu hareket etmesi gerekmiştir (Erman, 2011).

Kentsel dönüşümün Türkiye genelinde başlaması için kilit tarih 2005 yılıdır. Bu yıl Meclis'ten geçen iki yeni yasa ile yurt çapında büyük çaplı yenileme projelerinin uygulanabilmesinin yasal altyapısı hazırlanmıştır (Özden, 2010). Bu yasalardan ilki 5393 sayılı Belediye Kanunu (Çelik, 2013), ikincisi de 5366 sayılı koruma alanlarında yenileme projelerini mümkün kılan kanundur (İslam ve Enlil, 2010). Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi, belediyelere ve büyükşehir olan illerde ilçe belediyelerine, yıpranmış, riskli ve/veya ekonomik fonksiyonunu yitirmiş bölgeleri dönüşüm alanı ilan etme yetkisi vermiştir (Kuyucu, 2014). Dönüşüm alanı olarak belirlenen yerlerde yeni imar planı yapma yetkisi ve proje uygulamaları TOKİ'ye devredilmiş, bu yolla merkezi yönetim planlama alanında büyük bir yetki kazanmıştır. Her ne kadar yasanın kendisi ve yasadan oluşturulan yönetmelikler halkın katılımının proje uygulanmasında gerekli olduğunu belirtmişse de aşağıda örneklerini sunacağım üzere katılım ilkesi çoğunlukla kağıt üzerinde kalmış ve projeden etkilenecek kesimler karar alma süreçlerinin dışarısında bırakılmışlardır.

5366 sayılı koruma bölgelerinde yenileme projelerinin önünü açan yasa da benzer özelliklere sahiptir (İslam ve Enil, 2010; Kaplan, 2017; Kuyucu ve Ünsal, 2010). Bu yasa sayesinde yerel yönetimler, yetki alanlarında bulunan tarihi ya da doğal SİT bölgelerini, yenileme alanı olarak belirleme ve bu alanlarda büyük çaplı projeleri TOKİ ve/ya özel sektör firmaları ile birlikte uygulama yetkisine sahip olmuştur. Ancak yasaya göre yenileme alanı yerel yönetimce belirlendikten sonra Bakanlar Kurulu onayından

geçme zorunluluğu taşımakta, bu yolla yine merkezi yönetim proje uygulanmasında başat aktör olarak belirlenmektedir. Merkezi yönetime ve belediyelere oldukça geniş yetkiler tanıyan bu yasanın temel amacı, SİT alanlarında var olan karmaşık ve çetrefilli mevcut regülasyonları ve kuralları bypass ederek hızlı bir şekilde gerekli görülen yenileme faaliyetlerinin uygulanmasıdır. Ancak aşağıda da görüleceği üzere, yasanın bu ‘acelecî’ ruhu, mevcut koruma kurulu yasalarıyla ve yönetmelikleriyle kaçınılmaz olarak ters düşmüş ve projelerin uygulanması önünde ciddi engeller oluşturmuştur.

2005 ile 2012 yılları arasında hem bu iki yasanın kabul edilmesi, hem de Türkiye ekonomisinin yüksek büyüme performansının (Acemoğlu ve Üçer, 2015) etkisiyle ülke çapında yüzlerce kentsel dönüşüm projesine başlandı. Özellikle deprem kuşağında yer alan şehirlerimizin yenilenme ihtiyaçlarına cevap olacağı iddia edilen, düşük standartlı konutlarda ve altyapı yoksunu mahallelerde yaşayanların hayat standartlarını yükseltmesi öngörülen ve büyük şehirlerin ihtiyacı olan ekonomik dönüşümleri tetikleyeceği varsayılan bu projelerin yalnızca birkaç tanesi başarı ile tamamlanabilmiş, geri kalan büyük çoğunluğu ise ya hiç başlamamış ya da uygulanma aşamasında durdurulmuştur. Bu uygulanamayan projelerin de hemen hepsi İstanbul’da, yani ülke ekonomisinin kalbini oluşturan ve dönüşüme en çok ihtiyacı olan şehirde yer almaktadır. Makalenin bir sonraki bölümünde detaylı incelenecek olan bu başarısızlık olgusu sebebiyle 2012 yılından sonra kentsel dönüşüm politikasında esaslı dönüşümler gerçekleşmiş ve yapı adaları ölçeğinde, bütüncül yenileme yaklaşımından uzaklaşıp parsel bazında, parçalı ve hızlı bir dönüşüm siyaseti oturtulmuştur. Dahası, bir önceki dönemde dönüşüm belirleme yetkileri azımsanamayacak ölçüde arttırılmış yerel yönetimler, bu yetkilerinin neredeyse tamamını merkezi yönetime devretmek durumunda kalmışlardır.

Büyük Çaplı Proje Uygulamalarının Çıkamazları

i. Hukuki Karmaşa ve Kurumsal Çatışma: Yukarıda kısaca özetlenen bağlam içinde kurgulanan büyük çaplı projelerin başarıyla uygulanabilmelerinin önündeki ilk engel projelerin hukuki dayanaklarının sorunlu olmalarıdır (Kuyucu, 2014; Özden, 2010). Türkiye’nin mevcut imar, planlama ve koruma mevzuatının üzerine sonradan ve iyi kurgulanmadan yapılandırılmış olan kentsel dönüşüm yasaları, proje uygulama aşamasında ciddi yetki karmaşası oluşturmakta ve birçok proje uygulama yetkisinin kimde olduğunun tam belli olmamasından dolayı kurumlar arası çatışmalara yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, projeler ciddi kurumsal koordinasyon sorunları ortaya çıkarmakta; bu sorunlar mevcut yasaların karmaşıklığından ve

koordineli hareketi mümkün kılacak kurumsal yapıların bulunmamasından dolayı projeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sorun proje alanında mevcut yerel yönetim ile merkezi yönetimin farklı siyasi partilerden olması halinde daha da akut bir hal alabilmektedir. Farklı idari kurumlar arasında ortaya çıkan çatışmalar çoğunlukla mahkemelere intikal etmiş, mahkemeler de proje uygulamalarını durdurmuşlardır. Bu durumu daha iyi anlayabilmek için birkaç örneğe yakından bakmak faydalı olacaktır.

İstanbul'un Sarıyer ilçesi sınırlarında yer alan Derbent mahallesi 1960'larda kurulmuş ancak halen imar planından mahrum bir yerleşkedir. Yani bir gecekondu mahallesidir. Son 20 senede mahallenin etrafı büyük yatırımlar almış ve bölgedeki arsa değerleri çok ciddi artışlar göstermiştir. 2005 yılında kentsel dönüşüm yasalarının geçmesiyle beraber Sarıyer ilçesini yöneten AKP'li belediye, Derbent mahallesini dönüşüm alanı ilan etmiş ancak mahallelinin ciddi itirazı ile karşılaşmıştır (Aksümer ve Yücel, 2018). 2009 yılında Sarıyer'in yönetimi CHP'ye geçince yeni belediyenin ilk icraatlarından birisi projeyi rafa kaldırmak olmuştur. Bunun takiben AKP merkezi yönetimi meclisten bir torba yasa geçirerek kentsel dönüşüm alanı ilan yetkisini ilçe belediyelerinden büyükşehir belediyesine devretmiş, böylece Derbent dönüşüm projesi tekrar gündeme gelmiştir. Dahası, aşağıda daha detaylı değineceğim Afet Yasası'nın 2012'de kabulü sonrası mahalle Bakanlık kararı ile riskli alan ilan edilmiş, proje uygulanmasının önü iyice açılmıştır. Ancak, Sarıyer Belediyesi tüm bu kararlara itiraz ederek dava süreçleri başlatmış ve açtığı davaları kazanmıştır. Derbent projesi, İdare Mahkemesi kararı ile durdurulmuş ve mahallenin riskli alan statüsü de kaldırılmıştır (a.g.e.).

Kurumsal çatışmalara bir başka örnek de Haydarpaşa Limanı yenileme projesidir. Tarihi Haydarpaşa Tren İstasyonu binasını, geniş tren servis alanını ve istasyonun kuzeyinde yer alan büyük yük limanını kapsayan kıyı şeridinin dönüşüm süreci 2005 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bu alan için yeni bir nazım imar planı yapmasıyla başlamıştır (Kösebay Erkan, 2013). Bu son derece değerli tarihi alanı yepyeni fonksiyonlar için dönüştürecek olan proje süreci, daha başlar başlamaz hukuki engellerle karşılaşmıştır. Alan 2 ayrı belediye (Kadıköy ve Üsküdar) sınırları içinde kaldığından dolayı planlama yetkisinin tam olarak kimde olduğu bir çatışma konusu olmuş, daha sonra çeşitli odalar ve sendikalar projenin gerek Kıyı Kanunu'na gerek koruma mevzuatına gerekse mevcut İmar Kanunu'na aykırı olduğu gerekçesiyle projeye karşı dava sürecini başlatmışlardır. Son olarak, Kadıköy Belediyesi, projenin kendi sınırları içerisinde kalan kısmını yine aynı sebeplerden mahkemeye taşımıştır. Bu davalar İBB aleyhine sonuçlanarak Haydarpaşa Port projesini uygulanamayan projeler listesine taşımışlardır.

Bu tür kurumsal anlaşmazlık ve çatışmalar neredeyse İstanbul’un tüm büyük çaplı kentsel dönüşümlerinde gündeme gelmiştir. Fener ve Balat mahallelerinde 5366 sayılı kanuna dayanarak Fatih Belediyesi’nin uygulamak istediği dönüşüm projesi meslek odaları, mahalle halkı ve koruma kurullarının itirazları neticesinde sonlanmış; Okmeydanı dönüşüm projesi meslek odalarının itirazları sonucunda durdurulmuş (Ahunbay, Dinçer ve Şahin, 2016; Aysev Deneç, 2014); Tarlabası projesi uygulama aşamasının ortasında yine açılan davalar sonucunda mevcut yasalara ve yönetmeliklere uygunsuz olarak yürütüldüğü gerekçesiyle durdurulmuş (Oktem Unsal, 2015); belki de en ilginç örnek olan Sulukule dönüşüm projesi tüm itirazlara karşı Fatih Belediyesi ve TOKİ ortaklığıyla bitirildikten sonra mahkeme kararı ile mevcut imar ve planlama mevzuatına aykırılık taşıdığı gerekçesiyle iptal edilmiştir.¹ Tüm bu örneklerin ortak noktası, dönüşüm mevzuatının ve yasalarının büyük bir kurumsal karmaşa ve çatışma yaratmakta olduğu ve bu çatışmaların kurumlar arasında bir koordinasyon ile çözülmek yerine hukuki süreçleri tetiklediği, bunların da maliyetleri çok fazla arttırıp projelerin sonunu getirdiğidir. Siyasi karar vericiler, bu kurumsal ve hukuki karmaşayı çözümlenebilecek yasal düzenlemeleri ve kurumlar arası koordinasyon ve uyumu sağlayabilecek araçları yaratmak yerine, tüm yetkiyi merkezde toplayarak kentsel dönüşüm süreçlerinin parsel ve bina bazında çok hızlı ancak bütünlükten uzak bir şekilde ilerlemesini sağlamıştır.

ii. Planlama Mevzuatının Sorunları: Büyük çaplı projelerin genellikle sekteye uğramalarının bir diğer önemli sebebi de Türkiye’nin mevcut planlama mevzuatı ve hiyerarşisinin bu tür projelerin uygulanabilirliğinin önünde engel çıkarmasıdır. Bir proje siyasi hiyerarşinin yukarı katmanlarında, mesela merkezi yönetim ya da Büyükşehir Belediyesi seviyesinde tasarlandığında, uygulama imar planının daha alt katmanlardaki idarede yani ilçe belediyelerinde olması, kurumlar arası büyük bir uyum sorununu ortaya çıkarmaktadır. Yukarıda da tartışıldığı üzere, planlama hiyerarşisinden kaynaklı bu sorunlar hemen her vakada davalara yol açarak projeleri sekteye uğratmaktadır. Planlamadan kaynaklı bir diğer sorun da büyük çaplı projelerin çokça zaman gerektirdiği “esnek” planlama ihtiyacıdır. Türkiye’nin mevcut planlama mevzuatı proje sürecinde esnekliğe ve değişiklikler yapmaya imkan tanımadığından dolayı gelecekleri birtakım belirsizliklerle bezeli büyük projelere ortak olmayı planlayan özel yatırımcı ve geliştiriciler tereddüt yaşamaktadırlar. Bu iki sorunun da fiili olarak bir projeyi nasıl engellediğini Kartal dönüşüm projesi açık olarak ortaya koymaktadır (Özkan Eren, 2017).

Kartal projesi 2005 yılında İBB’nin İstanbul’un Anadolu yakasında yeni bir merkezi iş alanı (MİA) oluşturmak amacıyla Kartal’ın D-100 karayolu

ile sahil bandı arasında kalan büyük sanayi bölgesini bu amaçla planlaması ile başlamıştır. 2006 yılında İstanbul Metropolitan Planlama (İMP) Şirketi tarafından tamamlanacak olan 1/100000 İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda MİA lejantıyla planlanan bölge için İBB tarafından uluslararası bir proje yarışması düzenlenir ve yarışmayı Zaha Hadid Mimarlık'ın projesi kazanır. Yoğunlukla atıl sanayi tesislerinden mürekkep bölgenin yeni bir MİA ve ulaşım merkezine dönüşmesi için tüm şartlar oluşmuştur. Ancak Kartal Belediyesi ve Mimarlar Odası, İBB'nin planlarına karşı birkaç dava açarak projeyi durdurmuşlardır. Davaların odağında da planlama yetkisinin hangi kuruma ait olduğu ve İBB'nin planının ve Zaha Hadid projesinin birçok kararı esnek bırakarak mevcut plan mevzuatını ihlal ettiği gerçeği bulunmaktadır. Bölge için İBB'nin kararları, gelecekteki nüfus yoğunluğunu, plan alanındaki farklı bölgelerin toplam inşaat alanlarını ve bölgelerin fonksiyonlarını tam olarak belirlemeyerek proje uygulayıcılarına büyük bir esneklik alanı yaratmıştır. Ancak bu esnekliğin mevcut planlama mevzuatına aykırı düştüğü mahkemelerce saptanmış ve proje durdurulmuştur. İBB ve ilçe belediyeleri arasındaki planlama yetkisi karmaşası ve plan esnekliğinin yarattığı sorunlar Haydarpaşa Port projesinin durdurulması ve uygulanamamasında da etkili olmuşlardır.

iii. Toplumsal Muhalefet ve Hukuki Mücadele: Kentsel dönüşüm projelerinin uygulanamamalarının bir diğer önemli sebebi de projelerin yarattığı toplumsal tepki ve karşı duruş olmuştur (Eraydın ve Taşan-Kok, 2014; Oktem Unsal, 2015; Ünsal, 2014). Her ne kadar kentsel dönüşümün yasal alt yapısı proje uygulamasında toplumsal katılımı bir zorunluluk olarak belirtmiş olsa da katılımın niteliği tamamen açık bırakılmış ve pratikte karar alma süreçlerine projeden etkilenecek halkın katılımı sağlanmamıştır. Yapılan birçok araştırma, proje kararlarının idarelerce halk katılımından yoksun olarak alındığını ve katılım olarak görülenin sadece halka proje detaylarının anlatıldığı toplantılar olduğunu göstermiştir (Kuyucu, 2014; Ünsal, 2014). Bu durum, İstanbul'da ilk uygulanmaya başlanan Sulukule ve Tarlabası projelerinde son derece açık olarak ortaya çıkmış ve bu deneyim kentsel muhalefet grupları (STK'lar, odalar) tarafından sıkça eleştirilmiştir (İslam ve Sakızlıoğlu, 2015; Kuyucu ve Ünsal, 2010). Katılımın önemi, gerekliliği ve fiiliyatta eksikliği, daha sonra uygulanmak istenen birçok proje alanında yaşayan halka bu muhalif gruplar tarafından iyi anlatılmış ve insanlar projelerin bu yönüne karşı mobilize olabilmişlerdir. Mesela Fener-Balat projesinde, bölge halkı haklarını korumak ve yaşam alanlarına kendilerinden habersiz ve dâhiliyeleri sağlanmadan yapılacak müdahalelerin önünde durmak için etkili toplumsal muhalefet örmüş ve hukuki yolları kullanarak projeyi durdurabilmişlerdir (Ahunbay, Dinçer

ve Şahin, 2016). Yine Gülsuyu-Gülensu, Başibüyük ve Derbent mahallelerinde halk dönüşüm projelerine karşı etkin bir muhalefeti örerek belediyelere geri adım attırmayı başarmışlardır (Karaman, 2014; Özdemir ve Eraydın, 2017).

Tüm bu başarısızlıkla sonuçlanan dönüşüm örneklerinin bize net olarak gösterdiği, Türkiye’de kentsel dönüşümün hukuki ve idari altyapısının sorunlu ve rasyonellikten uzak olduğu gerçeğidir. Bu sorunlu kurumsal ve hukuki altyapı, projelere müdahil aktör ve paydaşların uyum içinde çalışabilmelerini ve ortaya çıkan/çıkabilecek koordinasyon sorunlarını aşabilecek mekanizmaları ve kurumları yaratabilmelerini oldukça zorlaştırmıştır. İşte bu nedenle projeler gündeme gelir gelmez içinden çıkması zor sorunları da beraberlerinde getirmiş ve bu sorunlar sıklıkla projelerin durmasına sebep olmuşlardır. Bu tür büyük ölçekli projeler daha farklı kurumsal yapılanmaları ve planlama anlayışı ve mevzuatını gerektirmektedirler. Mesela proje alanlarındaki yönetim ve koordinasyon sorunlarının çözülebilmesi, proje yönetim şirketleri gibi profesyonel yapıların varlığını gerektirmektedir. Ülkemizde ise bu yeni alanın yönetimi eski kurumlar ve yöntemlerle gerçekleştirilmek istendiği için ciddi uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Katılım pratikleri için de aynı sorun geçerlidir. Bu tür projelerin gerektirdiği aktif katılım ve katılımcı karar alma mekanizmalarından çok uzak olan bir katılım anlayışı üzerinden hareket eden projeler, kaçınılmaz olarak halkın büyük tepkisi ile karşılaşmışlardır. Tüm bu sorunlar sonucunda, projelerin işlem maliyetleri, özellikle de dava süreçlerinin uzaması sonucunda, çok fazla artmış ve projeler durma noktasına gelmişlerdir.

Kentsel Dönüşümün Dönüşümü

Büyük ölçekli kentsel yenileme projelerinin çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlanması, iktidar partisini yeni çözüm arayışlarına itmiş ve bu doğrultuda kentsel dönüşüm ve uygulamalarında ciddi dönüşümler meydana gelmiştir. Bu yeni politika arayışında önemli başka bir etken de 2010 sonrası Türkiye ekonomisinin küresel finansal krizin de etkisiyle yavaşlama trendine girmesidir. 2002-2010 döneminde yakalanan yıllık ortalama yüzde 6 büyüme oranları, 2010-2017 arası dönemde ortalama yüzde 3’e kadar gerilemiş ve bu yavaşlama iktidar partisini emlak yatırımları (ve büyük çaplı kamu altyapı ve ulaşım projeleri) eliyle ekonomiyi canlı tutma stratejisine yönlendirmiştir (Kuyucu, 2017). Hızlı ve agresif şekilde uygulanacak bir kentsel dönüşüm politikası, tam da iktidarın ihtiyacı olan ekonomik canlanmayı sağlama potansiyeline sahiptir. Bu saiklerle hareket

eden iktidar partisi, kentsel dönüşüm politikasını 3 ana şekilde dönüştürmüştür: (i) Dönüşüm projelerinde karar alma yetkisinin merkezileştirilmesi; (ii) Proje ölçeklerinin küçültülmesi; (iii) Proje uygulamasına karşı doğacak toplumsal ve/veya bireysel muhalefetin güçsüzleştirilmesi. Bu değişimlerle amaçlanan bina ve parsel bazında dönüşüm projelerinin ivedikle gerçekleştirilmesi, bu yolla inşaat sektöründe büyüme ve inşaat sektörü üzerinden ekonomik büyüme ve istihdamın desteklenmesidir. İlk kurgulandığı haliyle bölgesel tasarımı amaçlayan ve karmaşık fiziksel, ekonomik ve sosyolojik sorunlara çözüm üretmeye odaklı kentsel yenileme yönelimi böylelikle terk edilerek kısa vadeli kazanca yönelik bir politikaya geçilmiştir. Maalesef böylelikle Türkiye şehirleri açısından büyük bir fırsat da kaçırılmıştır.

Merkezileşme: Yukarıda da tartışıldığı üzere, kentsel dönüşümün 2005 yılında yaratılan mevzuatı, yerel yönetimlere karar alma süreçlerinde önemli yetkiler vermektedir. Bunlardan en önemlisi de kentsel dönüşüm alanı belirleme yetkisinin belediyelerin elinde bulunmasıydı. 2010 yılında TBMM’den geçen bir torba yasa ile bu yetki ilçe belediyelerinin elinden alınarak büyükşehir belediyelerine devredildi. Bunun altında yatan temel sebebin özellikle İstanbul’da 2009 yerel seçimleri ile kentsel dönüşüm uygulamalarının önemli merkezlerinden Maltepe ve Sarıyer gibi ilçelerin iktidar partisinden ana muhalefet partisine geçmesi ve yeni yönetimlerin daha önce başlanan ancak uygulanamayan projeleri iptal etmeleri olduğu söylenebilir. Alan belirleme yetkisinin büyükşehir belediyesine geçmesi ile şehirlerin ikili yönetsel yapısının yaratacağı potansiyel sorunlar aşıl-maya çalışılmıştır.

Bu hamleden çok daha önemli iki düzenleme 2012 yılında geçirilmiş ve kentsel dönüşüm neredeyse tamamen merkezi hükümetin yetkisine devredilmiştir. Bunlardan ilki Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın kurulması, diğeri de 6306 sayılı Afet Yasası’nın TBMM’den geçmesidir (Adıgüzel, 2012; Elicin, 2014; Eren ve Özçevik, 2015). Afet Yasası’nın amacı, yasanın adından da anlaşılacağı gibi şehirlerde deprem gibi doğal afetlerin yaratabileceği yaşamsal ve maddi hasarların en azına indirgenmesidir. Bunun için gerekli olan ise Türkiye şehirlerinin yapı yönetmeliklerine uygun-suzca veya eski yönetmelikler doğrultusunda inşa edilmiş, kalitesiz ve olası bir depremde yıkılma ihtimali olan binaların yenilenmesidir. Yasa, dönüşüme tabii olacak alanların ve binaların belirlenmesi yetkisini doğrudan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na ve Bakanlar Kurulu’na vererek yerel yönetimlerin dönüşüm alanındaki yetkilerini en aza indirgemıştır (Akilli ve Akilli, 2012; Alkan, 2015). Bu yetki devrinin direk etkileri İstanbul Kadıköy ilçesi Fikirtepe Mahallesi’nde uygulanan kentsel dönüşüm projeleri örneğinde açıkça görülebilir.

Fikirtepe kentsel dönüşümü 2005 yılında İBB’nin bölgeyi özel proje alanı ilan etmesi ile başlamış, daha sonra Kadıköy Belediyesi’nin uygulama imar planı devreye girmiştir (Tarakcı ve Turk, 2018). Ancak hazırlanan bu proje, kimi mülk sahiplerinin projeye onay vermemesinden dolayı sekteye uğramış ve bunu takiben 2012 yılında yeni yasanın sağlamış olduğu yetkiyle Bakanlar Kurulu Fikirtepe Mahallesi’nin tamamını ‘riskli alan’ ilan ederek hızlı bir dönüşüm sürecini tetiklemiştir. Bu karar projeye itirazı olan mülk sahiplerinin hareket alanını büyük ölçüde daraltarak projelerin uygulanması önündeki engelleri kaldırmıştır. Fikirtepe’de riskli alan ilanı sonrası Çevre ve Şehircilik Bakanlığı eliyle bölge için yeni bir imar planı hazırlanmış ve 2014 yılından itibaren alanda birden çok inşaat firması, eski gecekonduların yıkılarak binlerce yeni konutun inşasına başlamıştır. Bu inşaat faaliyetinin merkezinde bütünlüklü ve rasyonel bir bölgesel plan anlayışı yerine inşaat firmalarının mülk sahipleriyle anlaşarak projenin sağladığı yoğunluk artışlarından hızlı kar etmeleri yatmaktadır. Ancak bu yeni kentsel dönüşüm anlayışının beraberinde çok büyük sorunları da getireceği daha projenin başlamasından 4 yıl sonra açıkça ortaya çıkmıştır. Öyle ki, Temmuz 2018 itibarıyla Fikirtepe’de inşaata başlayan firmalardan bazıları inşaatları tamamlayamadan iflas etmiş, tamamlanmış konutların önemli bir kısmı da halen satılamamıştır. Bir başka deyişle, Fikirtepe yoğunluk artışına ve kısa vadeli kara odaklı, kontrolsüz ve denetimsiz bir dönüşüm anlayışının nasıl olumsuz sonuçlara yol açabileceğinin iyi bir örneği haline gelmiştir (a.g.e.). Alanda faaliyet gösteren birçok inşaat firması, kısa vadeli bireysel çıkarları doğrultusunda hareket ederek hem kendilerinin hem de rekabet halinde oldukları diğer aktörlerin çıkarlarını zedelemişlerdir. Ancak burada asıl sorumluluk kısa vadeli düşünen ve verili koşullar altında rasyonel davranan firmalarda ya da onlarla anlaşma sağlayan mülk sahiplerinde değil, bu kuralsızlık ortamını yaratan ve orta ve uzun vadede son derece olumsuz hatta irrasyonel bir sonucu yaratan kural koyucularda, yani devlet kurumlarında

Ölçek küçülmesi: Afet Yasası’nın getirmiş olduğu ikinci önemli değişim, ‘riskli yapı’ kategorisinin yaratılması ile bina/parsel bazında dönüşüm uygulamalarını başlatmış olmasıdır. Yasaya göre, bir binada mülk sahibi herhangi bir şahıs Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na başvurarak binanın mevcut yapı yönetmeliklerine göre deprem riskine karşı güvenli olup olmadığını öğrenme hakkına sahiptir. Yapılan inceleme sonucunda bir bina eğer ‘riskli’ olarak kodlanırsa, o binanın yıkımının yapılması gerekmektedir. Yine yasa uyarınca bir binada mülk sahiplerinin en az 2/3’ü eğer binalarının yıkılıp yeniden yapılmasına karar verirlerse, o bina riskli olup olmadığına bakılmaksızın yıkılmak ve yeniden yapılmak durumundadır.

Bu iki düzenleme, özellikle İstanbul'un rant getirisi yüksek ilçe ve mahallelerinde çok hızlı ve kontrolsüz bir dönüşüm faaliyetini tetiklemiştir. Ancak Fikirtepe örneğinde de görüldüğü üzere bu hızlı ve kar odaklı dönüşüm, şehrin acil dönüşüm ihtiyacı olan bölgeleri yerine müteahhitler ve mülk sahipleri için kazanç olanaklarının yüksek olduğu alanlara yoğunlaşarak asıl sorunları çözümsüz bırakmaktadır. Dahası, parsel bazında dönüşümün yaşandığı bölgelerde rasyonel bir dönüşüm faaliyeti yerine hıza ve imar hakkı artışına odaklı inşaat faaliyeti yaşanmakta, bu da yine Fikirtepe'ye benzer şekilde arz fazlası sorununu beraberinde getirmektedir.

İstanbul'un en yüksek emlak değerlerine sahip bölgelerinden biri olan Kadıköy'ün Bağdat Caddesi hattı bu sorunları net bir şekilde gözlemleme fırsatı sağlamaktadır. 2012'de Afet Yasası'nın geçmesinden sonra Bostancı-Kızıltoprak Mahalleleri arasında muazzam bir inşaat faaliyeti başlamış ve düşük katlı, bahçeli apartmanlarıyla karakterize olan bu bölge büyük bir şantiyeye dönüşmüştür.ⁱⁱ Yaklaşık 5 km. uzunluğundaki bu hatta yüzlerce bina tek tek yıkılarak yerlerine yasanın önünü açtığı yoğunluk artışlarından kaynaklı daha yüksek katlı binalar yapılmakta ve bölgede ciddi bir nüfus ve araç trafiği artışının önü açılmaktadır. Herhangi bir makro-planlama ya da etaplama yapılmadan başlanılan bu agresif dönüşüm hamlesi aynı zamanda bölgeyi mevcut sakinleri için yaşaması oldukça zor hale de getirmektedir. Ancak en mühimi, plansız ve kontrolsüz yaşanan bu sürecin yarattığı arz fazlasıdır.ⁱⁱⁱ Hızlı ve kolay kazanç ihtimali, bölgeye onlarca inşaat firmasının girmesini tetiklemiş ve halihazırda başlanan birçok proje tamamlanamamıştır. Arz fazlası (ve ülkenin içinde bulunduğu genel ekonomik durgunluk) sonucunda emlak değerleri de düşme trendine girdiğinden dolayı gelecekte iflasların yaşanma ihtimali de artmaktadır. Yeni yasal düzenlemelerin önünü açtığı bu kısa vadeli kazanca odaklı dönüşüm, bir grup mülk sahibi ve müteahhide kazanç sağlamış olsa da daha geniş tanımlı bir kolektif fayda göz önünde bulundurulunca ciddi riskler barındırmaktadır. Bir başka deyişle, kentsel dönüşümü bütünlüklü mekânsal yeniden-düzenleme olarak kurgulamak yerine parsel bazlı dönüşümün teşvik edilmesi her ne kadar tek tek binaların hızla yeniden inşasını mümkün kılsa da sürecin kontrolsüz yürütülmesi ve gerek mülk sahiplerinin gerekse müteahhitlerin kısa vadeli kar hırsını denetleyebilecek mekanizmaların yaratılmaması, orta ve uzun vadede daha büyük sorunları ortaya çıkarmaktadır.

Toplumsal Muhalefetin Güçsüzleştirilmesi: Kentsel dönüşümün yasal ve idari altyapısında 2010 sonrası yaratılan değişikliklerin üçüncü önemli etkisi, projelere karşı oluşan toplumsal muhalefetin güçsüzleştirilmesi olmuştur. Makalenin ilk bölümünde tartışıldığı üzere 2010 öncesi birçok proje, alanda yaşayan mülk sahiplerinin ve/veya meslek odalarının ve STK'ların

hukuki mücadeleleri sonucunda durdurulmuş, bu da proje uygulayıcıları açısından büyük bir sorun teşkil etmiştir. AKP iktidarı toplumsal muhalefeti ve dönüşüm alanında yaşayan mülk sahiplerinin itirazlarını kadük kılmak adına Afet Yasası’na ‘riskli alan’ ilan edilen bölgelerde bu kararın mahkemeye taşınamayacağı şeklinde çok sorunlu bir madde eklemiş ancak bu madde Anayasa Mahkemesi tarafından mülkiyet hakkının ihlal edildiği gerekçesi ile iptal edilmiştir. Siyasi iktidarın muhalefeti zayıflatan ikinci hamlesi, bir binada mülk sahibi olanların 2/3’ünün onayı olduğu sürece o binanın dönüşüm kapsamına alınacağı düzenlemesi olmuştur. Bu düzenleme sayesinde birçok binada mülk sahibi olup da uygulanmak istenen projelere itirazı olan kişilerin itirazları yok sayılmaktadır. Parsel bazında hızlı dönüşümü hedefleyen AKP iktidarı, bu düzenleme ile mevcut binaların yıkılıp tekrar inşa edilmesi önündeki ciddi engellerden birini aşmayı başarmış görünmektedir. Yukarıda değinildiği üzere, Kadıköy ilçesinin Bağdat Caddesi hattı gibi yüksek rant getirisi olan bölgelerde riskli olsun olmasın binlerce bina yıkılmakta, bu müdahalelere itirazı olan maliklerin hareket alanları büyük oranda kısıtlanmaktadır.

İktidarın üçüncü stratejisi ise dönüşüme dair karar ve yetkileri büyük oranda merkezi hükümet elinde toplamış olmasıdır. Yukarıda detaylıca değinilen bu hamle, merkezin dönüşüm projelerine itirazı olan yerel yönetim birimlerinin (mesela ilçe belediyelerinin) karşı hamle olanaklarını ciddi şekilde zayıflatmıştır. Fikirtepe dönüşüm sürecinde de görüldüğü üzere her ne kadar Fikirtepe’nin bağlı olduğu Kadıköy Belediyesi alanda uygulanan planlara karşı çıkmış olsa da bu karşı çıkış bir sonuç verememiş, Bakanlık tarafından hazırlanan planlar ivedilikle yürürlüğe konmuştur.

Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, iktidarın tüm çabalarına rağmen kentsel dönüşüme karşı hukuksal karşı koyuş hala sonuç verebilmektedir. Fener-Balat ve Derbent mahallelerinde mülk sahiplerinin Bakanlık tarafından alınan ‘riskli alan’ kararını mahkeme yoluyla geri çevirebilmeleri ve bu yolla dönüşüm projelerini durdurmaları ya da Haydarpaşa’da uygulanmak istenen projeyi Kadıköy Belediyesi ve çeşitli STK ve sendikaların engelleyebilmiş olmaları, kentleşme alanında iktidarın kararlarının halen hukuk yoluyla geri çevrilebildiğini göstermektedir. Ancak 2017 yılında gerçekleşen Anayasa Referandumu ile Türkiye’nin Başkanlık Sistemi’ne geçmesi ve 2018 Başkanlık seçimi sonucunda AKP adayının başkan seçilmesi ile birlikte güç ve yetkinin eskiye oranla çok daha fazla merkezde toplanacağını ve iktidar kararlarının hukuk yoluyla denetim ve kontrol altında tutulmasının giderek daha zor hale geleceğini tahmin etmek zor olmamaktadır. Eğer bu öngörü doğrulanırsa, kentsel dönüşüm kararlarına karşı hukuki mücadele yolu da oldukça zayıflayacaktır.

Sonuç

Kentsel yenileme şüphesiz ki Türkiye kentlerinin gerek mekânsal gerekse sosyo-ekonomik sorunlarının çözülebilmesi yolunda son derece önemli ve gerekli bir politika aygıtıdır. 1940'lar sonrası son derece hızlı ve plansız gelişen Türkiye kentlerinin hem deprem gibi doğal afetlerin yaratabilecekleri insani ve ekonomik kayıpları minimize edebilmeleri hem de sanayi-sonrası ekonomik büyüme stratejilerinin gerektirdiği dönüşümleri gerçekleştirebilmeleri için iyi kurgulanmış, rasyonel, bütünlüklü ve toplumsal uzlaşmaya dayalı bir kentsel yenileme politikası zaruridir. Ancak 2001 krizi sonrası iktidara gelen ve 2002'den beri Türkiye'yi ve büyükşehirlerin çoğunu tek başına yöneten AKP'nin oluşturduğu kentsel dönüşüm politikaları bu amaçlara ulaşmaktan uzak durmaktadır. İktidar olur olmaz çok doğru yönde adım atarak bir kentsel dönüşüm politikası oluşturma kararı alan AKP, maalesef toplumsal uzlaşmaya dayalı ve farklı kurumların uyum içinde hareket edebildikleri bir yenileme politikasını kurgulayamamıştır. 2004-2010 arası geçirilen yasalar ve oluşturulan kurumlar, birçok örnekte görüldüğü üzere devlet kurumları arasında çatışmaya yol açmış ve çeşitli toplumsal gruplar tarafından da sert bir muhalefete tabi olmuştur. Bu çatışma ve karşı çıkışlar hukuksal alana taşınarak birçok büyük çaplı projenin durdurulmasına yani başka bir deyişle başarısız olmalarına yol açmıştır. Başarısız olan örneklerin incelenmesi bize açık olarak Türkiye'nin mevcut planlama ve imar mevzuatının ve yerel yönetimler yapısının, bu tür büyük ölçekli projelerin uygulanmasını neredeyse imkânsız kıldığını göstermektedir. Bu başarısızlıkta tek sorumlu olarak iktidar partisinin kararlarını görmek de doğru olmayacaktır; öyle ki, ülkenin mevcut kurum, yasa ve mevzuatı bütüncül kentsel yenileme projelerinin gereksinimleri ile çelişkiler barındırmakta, birçok noktada kaçınılmaz karşıtlık ve çatışmalar yaratmaktadır.

Maalesef 2010 sonrası dönemde bu kurumsal ve hukuki karmaşa durumunu çözmek için gereken idari ve yasal düzenlemelerin kesinlikle yapılmadığını, hatta yeni geçirilen yasa ve oluşturulan kurumlarla eskisinden de sorunlu ve başarısız olması muhtemel bir kentsel yenileme politikasının yaratıldığını kaygı ile gözlemlemekteyiz. Özellikle 2012 yılında geçen Afet Yasası ve yaratılan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile merkezi yönetim kentsel yenileme politikasını neredeyse bütünüyle kendi yetki alanına almakta, yerel yönetimlerin gücünü büyük oranda sınırlamakta ve monopolize ettiği bu yetkiyi kısa vadeli kara odaklı, hızlı ve agresif bir kentsel dönüşüm siyasasının ve pratiğinin hayata geçmesi için kullanmaktadır. Önceki dönemin başarısızlıklarını aşma yolu olarak dönüşümün ölçeğini küçültmeyi ve hızlı şekilde parsel bazında binaların yıkılıp

yeniden inşasını seçen iktidar, kısa vadede mülk sahipleri, müteahhitler ve konut piyasası ile bağlantılı diğer sektörler için kazanç yolunu açmış görünmekte ancak orta ve uzun vadede daha büyük sorunların doğmasının koşullarını da yaratmaktadır. Fikirtepe ve Bağdat Caddesi örneklerinde görüldüğü üzere, dönüşüm alanlarında arz fazlasından kaynaklı iflaslar yaşanmakta, yoğunluk artışından kaynaklı mekânsal ve sosyal sorunlar da oluşmaktadır. Yeni dönüşüm politikası, kamu ve özel sektör kaynaklarını dönüşüme en çok ihtiyaç duyan alanlara aktarmayı başaramamakta, halihazırda çoğunlukla varsıl kesimlerin yaşadığı ve rant artışının hızlı yaşanmasının muhtemel olduğu bölgelerde dönüşümü tetiklemektedir.

Başka bir deyişle, mevcut haliyle kentsel dönüşüm, sosyoekonomik ve sosyo-mekânsal eşitsizlikleri perçinleyecek bir süreci tetiklemektedir. Ve bu dönüşüm toplumsal rızaya dayalı olmaktan uzaktır. Dönüşüm kapsamındaki alan ve binalarda mülk sahibi olanların bir kısmının onayına dayalı bu dönüşüm anlayışı, kentsel yenileme gibi karmaşık bir pratiğin diğer toplumsal grupları ne şekillerde etkileyeceğini ve bu grupların çıkarlarının nasıl korunacağını gündemine almamaktadır. Böyle bir kentsel dönüşüm anlayışına eleştiri getiren meslek odalarının, bilim insanlarının ve STK’ların görüş ve önerileri yasa yapıcı ve proje uygulayıcıları tarafından önemsenmemekte, politika ve projeler tamamen tepeden inmeci bir şekilde uygulanmaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki kolektif aklın çalıştırılmadığı durumlar kısa vadede bir grubun kişisel çıkarına hizmet eder gibi görünse de orta ve uzun vadede hem bu küçük gruplar, hem de daha geniş toplumsal kesimler için ‘trajik’ sonuçlar doğurmaktadır. Kolektif çıkarı incelemek ve kollamak ise yasa yapıcıların ve uygulayıcılarının birincil görevi ve sorumluluğudur.

Extended Abstract

The Transformation of Urban Transformation in Turkey: An Institutional Analysis

*

Tuna Kuyucu
Boğaziçi University

In this article, I focus on Turkey's urban regeneration policy, or 'urban transformation' as it came to be called in Turkey, constructed by the AKP government and trace its transformations between 2004, the year the first transformation law was passed from the parliament and 2018. Taking office after the devastating 2001 economic crisis in 2002, the AKP government implemented major economic and political transformations that aimed to end prevailing populist dynamics in macro-economic management, rationalize the country's public administration system and create the right conditions for sustained economic growth. An important component of these structural reforms was the transformation of real-estate markets to improve the quality of the existing housing stock in cities, provide decent housing to larger segments of the population left out of formal housing markets, integrate real-estate markets better with financial markets and contribute to economic growth via the real-estate sector. To accomplish these goals, the government undertook some swift actions such as reforming the Housing Development Agency (TOKI) for the rapid provision of social housing, passing a new mortgage law to rationalize the housing finance system, implementing major infrastructural projects to stimulate urban development as well as devising a new urban regeneration policy to improve physical, economic as well as social conditions in dilapidated, obsolete and decaying parts of major cities. But the regeneration policy has largely failed to accomplish its purported goals. Very few of the major regeneration projects proposed for large cities such as Istanbul have been successfully completed and the few successfully completed ones have failed to generate the expected economic or social improvements. It is curious that despite this striking phenomenon of policy failure there has been no systematic study of why so many projects have never

been implemented and how this failure has pushed the government for policy reform. In this article, my goal is to explain why the regeneration policy developed by AKP after 2004 has ended up with so many unsuccessful transformation projects and trace the government's responses to these after 2010 to overcome the obstacles and problems inherent in the initial regeneration policy.

The main reasons for the failure of the regeneration policy, I argue, are the serious shortcomings in the institutional and legal design of the regeneration policy in the first place, which has caused inevitable tensions among different government agencies and between project implementers and NGOs as well as neighborhood residents impacted from the projects. These tensions and conflicts have, for the most part, led to lengthy lawsuits in administrative courts that have almost always been concluded against project implementers, thus raising transaction costs immensely. The main reasons why courts have ordered the stopping of the projects are (i) the ambiguities in the existing laws regarding which governmental levels/bodies have jurisdiction over the transformation decisions and implementations and (ii) the incompatibility of existing development and planning laws and regulations in Turkey with the new framework for regeneration. Added to these institutional and legal problems is the effective mobilization against the projects by residents of neighborhoods impacted by the projects as well as various professional chambers and NGOs that oppose the projects on different grounds. These groups successfully formed coalitions and have effectively used courts to achieve their goals. I demonstrate how all these dynamics play out by using empirical cases of project failure from Istanbul with a particular focus on the Haydarpaşa, Kartal, Fener-Balat and Derbent projects.

The government's response to this policy failure has been to radically transform the 'urban transformation policy' after 2010 by centralizing decision making thereby disempowering municipal administrations and re-scale and restrict the goals, ambitions and size of projects in order to 're-define' transformation as the demolishing and rebuilding of single buildings and plots deemed as 'risky' rather than seeing transformation as the comprehensive physical, economic and social remaking of a large urban area. Two moves by the government -i.e. passing of the Disaster Law in 2012 and the creation of the Ministry of Environment and Urban Development in 2011-have been particularly important in constructing the new policy. With the Disaster Law, the government made it possible for single buildings deemed as risky to be quickly demolished and rebuilt regardless of opposition to such actions. And the new Ministry has enabled the centralization of almost all decision-making power in urban transformation,

thereby resolving the lengthy and costly organizational tensions and conflicts characterizing the previous period. With these changes, the government triggered a construction craze in certain high rent-generating parts of major cities where property owners, contractors and developers have joined forces to reap the benefits of quick returns from redevelopment. While benefiting this narrow coalition and contributing to economic growth in the short-run, this transformed 'transformation policy' is far from providing lasting solutions to the physical, economic and social problems of neighborhoods most in need for regeneration and is likely to cause even more serious urban problems as well as economic instability in the longer-run. This becomes obvious when one focuses on the areas that are being transformed with the new policy such as the Fikirtepe neighborhood and area stretching from Bostancı to Kızıltoprak neighborhoods in the Kadıköy District of Istanbul. Hundreds of buildings in these areas have been demolished as part of the new transformation policy but the aggressive, entirely unplanned and haphazardly implemented projects have led both to a serious problem of over-supply of housing, causing many construction companies to go bankrupt as well as serious infrastructural challenges to their vicinities. A sound urban regeneration policy, I argue, needs to prioritize public interest over the short-term interests of a narrow coalition of property owners and developers and it must be based on the consensus of a wide spectrum of societal groups. It also must give more power and discretion to local administrative units that are, by nature, more responsive to the needs and demands of people immediately impacted by regeneration.

Kaynakça/References

- Acemoglu, D. ve Üçer, M. (2015). The ups and downs of Turkish growth: 2002-2015. *NBER Working Paper* no. 21608.
- Adıgüzel, Ş. (2012). 6360 sayılı yasanın Türkiye'nin yerel yönetim dizgesi üzerine etkileri: Eleştirel bir değerlendirme. *Toplum Ve Demokrasi*, 6 (13-14), 153-176.
- Ahunbay, Z; Dinçer, İ. ve Şahin, Ç. (der.) (2016). *Neoliberal kent politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray: Bir koruma mücadelesinin öyküsü*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aksümer, G ve Yücel, H. (2018). Immaterial dimensions of the right to the city: The case of Istanbul's Derbent neighborhood in the urban transformation process. *Planlama*, 28(1), 76-89.
- Alkan, A. (2015). New metropolitan regime of Turkey: Authoritarian urbanization via local government restructuring. *Lex Localis*, 13(3), 849-877.
- Akilli, H. ve Akilli, H. S. (2014). Decentralization and recentralization of local governments in Turkey. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 140, 682-686.

- Aysev Deneç, E. (2014). The re-production of the historical center of İstanbul in 2000s: A critical account on two projects in Fener-Balat. *METU JFA*, 31(2), 163-188.
- Balaban, O. (2013). Neoliberal yeniden yapılanmanın Türkiye kentleşmesine bir diğer armağanı: Kentsel dönüşümde güncelin gerisinde kalmak. A. Çavdar ve P. Tan (ed.) *İstanbul: Müstesna şehrin istisna hali* (içinde). İstanbul: Sel Yayıncılık. Ss: 51-80.
- Balamir, M. (2005) Türkiye’de kentsel iyileştirme ve dönüşüme ilişkin güncel öneri ve modeller. *Mimarlık Dergisi*, Mart-Nisan Sayısı, 322: 28-35.
- Bartu-Candan, A. and Kolluoğlu, B. (2008). Emerging spaces of neoliberalism: a gated town and public housing project in Istanbul. *New Perspectives on Turkey*, 39, 5-46.
- Bezmez, D. (2008). The politics of waterfront regeneration: The case of Haliç (Golden Horn), Istanbul. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(4), 815-840.
- Carmon, N. (1999). Three Generations of Urban Renewal Policies: Analysis and Policy Implications. *Geoforum*, 30 (2), 145 - 158.
- Çelik, A. (2013). Yerel özerklik açısından 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun Genel Bir Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 18(1), 17-28.
- Dündar, Ö. (2001). Models of urban transformation: Informal housing in Ankara. *Cities*, 18(6), 391-401.
- Elicin, Y. (2014). Neoliberal transformation of the Turkish city through the Urban Transformation Act. *Habitat International*, 41, 150-55.
- Eraydın, A ve Taşan-Kok,T. (2014). State Response to contemporary urban movements in Turkey: A critical overview of state entrepreneurialism and authoritarian interventions. *Antipode*, 46(1), 110-129.
- Fainstein, S. (2008). Mega-projects in New York, London and Amsterdam. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(4), 768-785.
- Healey, P. (1991). *Urban Regeneration and the Development Industry*. *Regional Studies*, 25 (2), 97 - 110.
- Hyra, D. (2012). Conceptualizing the New Urban Renewal: Comparing the Past to the Present. *Urban Affairs Review*, 48(4), 498-527.
- Erman, T. (2011). Ankara kent çeperinin dönüşümüne içeriden bakmak. *İdealKent*, 2(4): 176-196.
- İslam, T. ve Sakızlıoğlu, B. (2015). The making of and resistance to state-led gentrification in İstanbul, Turkey. L. Lees; H.B. Shin ve E. Lopez-Morales (der.) *Global gentrifications: Uneven development and displacement* (içinde). Bristol: Polity Press. Ss: 245-264.
- İslam, T ve Enlil, Z. (2010). 5366 sayılı yasa merkezli dönüşüm ve Sulukule örneği: Belediye’nin hedefleri ve yaşanan gerçeklik. D. Özdemir (der.) *Kentsel dönüşümde politika, mevzuat, uygulama* (içinde). Ankara: Nobel Yayın. Ss: 317-334.
- Kaplan, O. (2017). 5366 sayılı kanun kapsamında yenileme alanlarında gerçekleştirilen kentsel dönüşüm süreci üzerine bir deneme. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 275-304.
- Karaman, O. (2014). Resisting urban renewal in İstanbul. *Urban Geography*, 35(2), 290-310.
- Kösebay Erkan, Y. (2013). Haydarpaşa tren garı: Bugün, dün ve yarın. *METU JFA*, 30(1), 99-116.

- Kuyucu, T. (2017). Two crises, two trajectories: The impact of the 2001 and 2008 economic crises on urban governance in Turkey. F. Adaman; B. Akbulut ve M. Aksel (der.), *Neoliberal Turkey and its discontents: Economic policy and the environment under Erdogan* (içinde). London: I.B.Tauris. ss: 44-74.
- Kuyucu, Tuna. (2014). Law, property and ambiguity: The uses and abuses of legal ambiguity in remaking istanbul's informal settlements. *International Journal of Urban and Regional Studies*, 38(2), 609-627.
- Kuyucu, T, & Daniş, D. (2015). Similar processes, divergent outcomes: A comparative analysis of urban redevelopment projects in three Turkish cities. *Urban Affairs Review*, 51(3), 381-413.
- Kuyucu T. ve Ünsal, Ö. (2010). "Urban Transformation" as state-led property transfer: An analysis of two cases of urban renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47 (7), 1479-99.
- Lovering, J. ve Türkmen, H. (2011). Bulldozer neo-liberalism in Istanbul: The state-led construction of property markets and the displacement of the urban poor. *International Planning Studies*, 16(1), 73-96.
- Moulaert, F., Rodriguez, A, ve Swyngedouw, E. (2003). *The Globalized City: Economic Restructuring and Social Polarization in European Cities*. Oxford: Oxford University Press.
- Oktem Unsal, B. (2015). Impacts of the Tarlabası urban renewal project: (Forced) eviction, dispossession and deepening poverty. *Sustainable Development and Planning VII*, 45-56.
- Oktem Unsal, B. (2015). State-led urban Regeneration in Istanbul: Power struggles between interest groups and poor communities. *Housing Studies*, 30(8), 1299-316.
- Özdemir, D. (2011). The role of the public sector in the provision of housing supply in Turkey, 1950-2009. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(6), 1099-1117.
- Özdemir, E ve Eraydın, A. (2017) Fragmentation in urban movements: The role of urban planning processes. *International Journal of Urban and Regional Research*, 41(5), 727-748.
- Özden, P. (2010). Türkiye'de kentsel dönüşüm politikaları ve mevzuatına eleştirel bir bakış. D. Özdemir (der.) *Kentsel dönüşümde politika, mevzuat, uygulama* (içinde). Ankara: Nobel Yayın. ss: 194-224.
- Özden, P. (2008) *Kentsel yenileme*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özkan Eren, M. (2017) *2000-2017 yılları arasında Türkiye'de kentsel dönüşüm siyaseti: Kartal sanayi alanı dönüşüm vakası*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özkan Eren, M. ve Özçevik, Ö. (2015). Institutionalization of disaster risk discourse in reproducing urban space in Istanbul. *ITU A /Z* 12(1), 221-241.
- Savaşkan, O. (2017). 2000 sonrası Türkiye'sinde yerel yönetimler reform süreci. *Toplum Ve Bilim*, 141, 140-172.
- Tarakcı, S ve Turk, S.S. (2018). Impact of planning on land value in urban renewal practice: The case of Istanbul-Fikirtepe. FIG Congress Proceedings.
- Türkün, A., Öktem Uysal, B. ve Yapıcı, M. (2014). 1980'ler sonrasında İstanbul'da kentsel dönüşüm: Mevzuat, söylem, aktörler ve dönüşümün hedefindeki alanlar.

- A. Türkün (der.) *Mülk, mahal, insan: İstanbul'da kentsel dönüşüm* (içinde). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. ss.79-139.
- Ünsal, Ö. (2014). Neoliberal kent politikaları ve direnişin siyaseti: İstanbul'da yeni kentsel muhalefet. A.B. Candan ve C. Özbay (der.) *Yeni İstanbul çalışmaları: Sınırlar, mücadeleler, açılımlar* (içinde). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yalçınan, M., Çalışkan, Ç., Çilgin, K. ve Dündar, U. (2014). İstanbul dönüşüm coğrafyası. A.B. Candan ve C. Özbay (der.) *Yeni İstanbul çalışmaları: sınırlar, mücadeleler, açılımlar* (içinde). İstanbul: Metis Yayınları.

Tuna Kuyucu 2010 yılından beri Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Yardımcı Doçent olarak çalışmaktadır. Sosyoloji anabilim dalından doktora ünvanını 2009 yılında University of Washington'dan alan Dr. Kuyucu ekonomik sosyoloji, kent sosyolojisi ve hukuk sosyolojisi alanlarında araştırmalar yürütmektedir. Dr. Kuyucu Türkiye kentlerinde kentsel yenilemenin ve konut politikalarının ekonomi politiği üzerinde birçok araştırma yapmış ve eserleri *Urban Studies*, *International Journal of Urban and Regional Research*, *Urban Affairs Review* and *Law&Society Review* gibi alanın önemli dergilerinde yayımlanmıştır. Dr. Kuyucu'nun son araştırma projesi İstanbul'da uygulanmak istenen büyük çaplı dönüşüm projelerinin neden çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlandığı üzerinedir.

Tuna Kuyucu is Assistant Professor of Sociology at Bogazici University, Istanbul. He received his PhD in sociology from the University of Washington in 2009. His research areas include economic sociology, urban sociology and the sociology of law. Dr. Kuyucu's has conducted extensive research on the political economy of urban regeneration and low-income housing in various Turkish cities, with a particular focus on the case of Istanbul. His work has been published in leading academic journals of the field of urban studies including *Urban Studies*, *International Journal of Urban and Regional Research*, *Urban Affairs Review* and *Law&Society Review*. He is currently completing a project that explores why large-scale regeneration projects in Istanbul end up in failure.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kuyucu, T. (2018). Türkiye'de kentsel dönüşümün dönüşümü: Hukuki ve kurumsal çatışmalar üzerinden bir açıklama denemesi. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 364-386

ⁱ <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/sulukulede-proje-iptalini-danistay-da-onadi-28691237>

ⁱⁱ <http://www.hurriyetdailynews.com/unease-grows-over-urban-renewal-project-in-istanbuls-kadikoy---100474>

ⁱⁱⁱ <https://www.dunya.com/ekonomi/bagdat-caddesinde-donusum-enkazi-haberi-392228>

idealkent ©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133

Sayı Issue 24, Cilt Volume 9, Yıl Year 2018-2, 387-429 DOI: 10.31198/idealkent.450118

İnsani Gelişme Endeksi ve Alt Endekslerinin Türkiye’deki İller İçin Ölçülmesi

*

Mustafa Caner Meydan
Sanayi ve Teknoloji Uzmanı

Volkan İdris Sarı
Sanayi ve Teknoloji Uzmanı

Öz

Ekonomik büyüme ile kalkınma arasındaki ilişki kalkınma iktisadının temel tartışma konularından birisi olmuştur. Ekonomik büyüme rakamlarının ülkelerin yaşam kalitesi, mutluluk, sürdürülebilirlik, yapabilirlik ve kapasite bakımından karşılaştırılmasına uygun olmadığı yönünde yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bunun çözümü için de farklı ölçüm ve analiz teknikleri önerilmiştir. İnsani gelişmişlik endeksi de bu amaca hizmet eden basit ama etkili bir araç olarak uluslararası alanda kendine önemli bir yer bulmuştur. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından 1990 yılından itibaren her yıl hesaplanan insani gelişme endeksi ile ülkelerin kalkınma, yoksulluk, cinsiyet eşitliği, gelir eşitsizliği gibi konularda karşılaştırılabilmesine imkân tanınmaktadır. Endeksin sınırlı sayıda gösterge kullanarak kapsamlı analizlere imkân vermesi bu çalışmadaki yöntemin sadece ülkeleri karşılaştırmak için değil ülke içindeki farklı idari birimlerin de gelişmişlik düzeylerini ölçmek için kullanılmasına imkân tanımıştır. Bu çalışmada 2014 yılı verileri kullanılarak il bazında insani gelişme endeksi ve alt endeksleri üretilmekte ve insani gelişme endeksi ile diğer alt endekslerin arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Sonuç olarak, insani gelişme endeksinin Türkiye’nin batısında doğusuna göre daha yüksek değer aldığı görülmüştür. Ayrıca, insani gelişme endeksi ile gelir ve eğitim alt endeksleri arasında istatistiki güçlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *İnsani gelişme, eğitim, sağlık, gelir, il, endeks*

idealkent ©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133

Sayı Issue 24, Cilt Volume 9, Yıl Year 2018-2, 387-429 DOI: 10.31198/idealkent.450118

Measuring Human Development Index and Sub-Indices for Turkish Provinces

*

Mustafa Caner Meydan

Industry and Technology Specialist

Volkan İdris Sari

Industry and Technology Specialist

Abstract

The relation between economic growth and development is one of the main discussion topics of the development economics. There are some arguments claiming that economic growth indicators are not proper tools to measure differences among countries in terms of quality of life, happiness, sustainability, capabilities and capacities. In order to fix this problem several measurement and analysis techniques are proposed. Human development index, which is one of the simple yet effective tools, has become prominent in international fora in this regard. United Nations Development Program's human development index (HDI) compares countries in terms of development, poverty, gender equality, income inequality, etc. since 1990. As the index enables comprehensive analyses by using a few variables, it could be used not only for comparing countries but also measuring the development levels of different provinces within a country. This study calculates city-level human development index and sub-indices by using 2014 data for Turkey. Moreover, relations between sub-indices and human development index are analyzed. As a conclusion, it is observed that human development indexes on the West is higher than on the East part of Turkey. In addition, a statistically strong and meaningful relationship was found between the HDI and income and education sub-indices.

Keywords: *Human development, education, health, income, province, index*

Giriş

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen ve 1990 yılından itibaren her yıl 150'den fazla ülkeyi karşılaştırmak için yayımlanan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) sağladığı uluslararası karşılaştırma imkanı nedeniyle ülkelerin gündeminde yer almayı başarmıştır. Endeks değeri ve ülke sıralamasının yıllar itibarıyla yaşadığı değişimler ile alt endeksler bazındaki gerçekleştirmeler ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından takip edilmektedir. İGE'nin istikrarlı bir şekilde güncellenmesi ve her yıl farklı bir tema ile kamuoyuna duyurulması bu ilgiyi artırmaktadır. Örneğin; 2014 yılında "Kırılğanlıkların Azaltılması ve Dayanıklılığın Sağlanması" (UNDP, 2014), 2015 yılında "İnsani Gelişme için Çalışma" (UNDP, 2015b) ve 2016 yılında "Herkes için İnsani Gelişme" (UNDP, 2016a) temaları kullanılmıştır.

İGE, uluslararası karşılaştırmaların yanında kullandığı yöntem ve veriler ile ülke içindeki insani gelişmişlik farklarının ölçülmesi için de kullanışlı bir araçtır. Bu çerçevede UNDP, ülkelerin karşılaştırılmasını sağlayan genel raporların yanında ülke raporları ile bölgeler ve iller için de endeks değerlerini hesaplamıştır. Akder (1994) ulus-altı düzeyde yürütülen İGE çalışmalarına örnek olarak Brezilya, Çin, Mısır, Hindistan, İran, Malezya, Meksika, Polonya, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD) vermiştir. İGE'nin ulus-altı düzeyde ele alınması özellikle bölgesel farklılıkların tespiti açısından önemlidir. Bölgesel gelişme farklılıklarının olduğu ülkelerde, insani gelişme düzeyi ülkenin her yerinde aynı seviyede değildir. Çin, Portekiz, Hindistan ve İran gibi bölgesel gelişme farklılıklarına sahip ülkelerde ulus-altı düzeyde İGE çalışmaları bu farklılıkların tespitine ilişkin alternatif bir yöntem olarak kullanılmıştır (Akder, 1994; Noorbakhash, 2003; Basu ve Basu, 2005; Noorbakhash, 2005). Bu çalışmalarda aynı ülkenin farklı bölgelerinde İGE ya da alt endeksler itibarıyla "çok yüksek" ve "düşük" insani gelişme düzeyleri aynı anda gözlemlenmektedir.

Ülkemizde bölgesel gelişme farklılıkları 1960'larla başlayan planlı dönemin ana gündem maddelerinden birisi olmuş ve dönemsel değişimlere rağmen günümüze kadar önemini korumuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.7-9). Bu nedenle bölgesel gelişme farklılıklarının tespiti ve bu farklılıkların azaltılmasına yönelik çeşitli analizler ve politika araçları geliştirilmiştir. Politika araçlarının başarısı mevcut durumun tespitinin doğru yapılabilmesi

ile doğrudan ilişkilidir. Bu açıdan bölgesel ve yerel düzeydeki İGE hesapları bölgesel farklılıkların tespitine ilişkin önemli bilgiler sağlamaktadır.

Türkiye’de iller bazında İGE başlığında Birleşmiş Milletler’in (BM) metodolojileri kullanılarak daha önce de benzer çalışmalar yapılmıştır. 2001 ve 2004 Türkiye İnsani Gelişme Raporlarında (İGR), Türkiye’nin iller itibarıyla insani gelişme trendleri yer almaktadır (UNDP, 2001; UNDP, 2005). İl bazında gelir verilerinin TÜİK tarafından yeniden yayımlanması sonucunda 2014 yılı verileri ile İGE hesapları güncellenebilir hale gelmiştir. Daha önce GSYİH verilerinin çeşitli “proxy yöntemleri” ile tahmin edilmesi ile gerçekleştirilen gelir endeksi hesaplamalarının doğrudan TÜİK verileri kullanılarak yapılabilme imkânı oluşmuştur. Bu kapsamda, çalışmada en güncel veri olan 2014 yılı verileriyle İGE ve eğitim, sağlık ve gelir alt endeksleri UNDP’nin güncel metodolojisi kullanılarak Türkiye’nin 81 ili için hesaplanması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, SPSS, Stata ve Microsoft Excel programlarından yararlanılmıştır.

Bu çalışma ile önceki çalışmalara göre çeşitli iyileştirmeler yapılmıştır. İlk olarak TÜİK tarafından 2001 yılından sonra ilk defa 2016 yılında 2004-2014 dönemine ait yayımlanan kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) verileri kullanılmıştır. Ayrıca, yükseköğretim hariç ve dâhil olarak beklenen okullaşma yılına dayanarak iki farklı İGE hesaplanmıştır¹. Ülkeler bazında üretilen İGE’nin illere göre hesaplanmasının yanında endeksler arası ilişkiler de analiz edilerek söz konusu ilişkiler yorumlanmış, sağlık ve gelir endeksine dair öneriler geliştirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve ve İGE’nin Tarihsel Gelişimi

Yakın zamana kadar politika yapımcıların temel amacı toplumsal bir hedef olan kalkınmanın sağlanması idi. Kalkınma düzeyinin ölçülmesinde de genellikle GSYİH gibi salt ekonomi odaklı göstergeler kullanılmaktaydı. Bu yaklaşımın altında ekonomik imkanları yüksek olan bireylerden oluşan toplulukların gelişmiş/kalkınmış olduğu varsayımı yatmaktadır.

Bununla birlikte ülkelerin büyümesi (ekonomik) ile gelişme/kalkınma kavramlarının aynı olmadığı net olarak ortaya konulmuştur (Todaro ve

¹ BM yükseköğretim hariç okullaşma değerlerini dikkate alarak analizlerini açıkladığı için standart sağlamak adına yükseköğretim hariç okullaşma verileri ile elde edilen analiz sonuçları yayımlanmıştır.

Smith, 2012, s.15). Günümüzde ise bir yandan topyekün toplumsal kalkınma yaklaşımı, yerini bireysel yaşam kalitesinin artırılması hedefine bırakırken diğer yandan gelirin toplum içindeki dağılımı, temel hizmetlere erişim imkânları ve insanların kapasitesi gibi konular gündeme gelmeye başlamıştır. Ayrıca, bireyleri dikkate almayan ve salt ekonomik performansa bağlı verilerin insanların gerçekte yaşadıkları durumu açıklamak için yetersiz kaldığı görülmüştür (Seers, 1969, s.10). Çünkü ekonomik gelişmede mesafe kaydeden birçok gelişmekte olan ülke sosyal sorunların çözümünde aynı başarıyı gösterememiştir. Diğer bir ifadeyle genellikle milli hasıla hesaplarına dayanan ekonomik göstergeler insani kalkınmanın çok boyutlu yapısını yansıtmamaktadır (Miles, 1985, s.34). Bu çıkarım, politika yapımcıları ve araştırmacıları insani gelişmişlik ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkileri yeniden ele almaya itmiştir.

Bu konudaki arayışlara öncülük eden kişilerden birisi de hem bir düşünür hem de bir politika yapıcı olan Mahbub-ul Haq olmuştur (Gasper, 2011, s.433). Haq, Amartya Sen'in yapabilirlikler yaklaşımını esas alarak insanların refah seviyesini ölçmek için yeni bir model önermiştir. Böylelikle Sen'in yaklaşımı İGE'nin felsefi altyapısını oluşturmuştur.

İGE'nin amacı, temel kabiliyetleri itibarıyla insanların yapabilirliklerinin ölçülmesi yoluyla sadece parasal ölçütlerle gelişmişliği açıklayan yaklaşımlara karşı bir alternatif oluşturmaktır (Anand ve Sen, 1997, s.3). İGE, kişi başına milli hasıla hesaplarının iyi bir gelişmişlik göstergesi olmadığını savunmaktadır. Çünkü bu gösterge; gelir dağılımı farklılıkları, yoksulluk, yoksunluk, gelirin hanehalkları tarafından kullanılış biçimi ve gelir ile ölçülemeyecek sosyal faktörler için yeterli bilgi üretememektedir.

İGR'ler, insani gelişme kavramını gelir hesaplarının ötesine taşıyarak insan kaynaklarının gelişimini, insanı insan yapan özgürlük yaklaşımını ve insanın temel gereksinimlerini bir arada ölçmekte ve kalkınmaya insan boyutunu katmaktadır (Demir, 2006, s.2). İGE çerçevesinde insani gelişme, bireylerin seçme kapasitelerinin geliştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Demir Şeker, 2011, s.1). Bu model önerisinde bir yandan ekonomik gelişme ile insani gelişmişlik arasındaki farkın açıklanması diğer yandan da basit ve sürdürülebilir bir ölçüm altyapısının oluşturulması hedeflenmiştir.

İlk kez 1990 yılında geliştirilen İGE geçen dönemde yapılan tüm eleştirilere rağmen dünyada ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine ilişkin mukayeselerde en çok kullanılan araç haline gelmiştir. 25 yılı aşan İGE tecrübesi bize gelirin insani gelişmişlik açısından gerekli olduğunu ancak

yeterli olmadığını göstermiştir. Gelir düzeyi yüksek olan birçok ülke (Kuveyt, Gabon, Katar) düşük İGE değerlerine sahipken, düşük gelirli bazı ülkeler (Küba, Gürcistan ve Ukrayna) görece yüksek İGE değerlerine sahiptir. Zira, yaşam kalitesinin ölçülmesine katkı verebilecek, aynı zamanda tüm ülkeler için temin edilebilecek ortak bir değişken seti bulmak oldukça güçtür. Esasında, gelir üzerinden gelişmişliğin ölçülmesi gelir verisinin hem kolay ölçülebilir hem de kolay erişilebilir olması ile de ilgilidir. Bu nedenle model önerisi için ilk aşamada aşağıdaki altı temel ilke benimsenmiştir (Haq, 1995, s.47):

- İnsani gelişmişliğin ölçülmesi sürecine insanların seçme kapasitelerini eklemek,
- Basit ve yönetilebilir bir çalışma için az sayıda gösterge kullanmak,
- Birçok alt endeks yerine bileşik bir endeks üretmek,
- Sosyal ve ekonomik tercihleri birlikte ele almak,
- Kapsam ve yöntem bakımından yeniliklere açık olmak, esnek ve yenilenebilir olmak,
- Güvenilir ve güncel veri serilerinin yokluğunda bile uygulanabilir olmak.

Bu ilkeler çerçevesinde oluşturulan İGE başlangıçta gelişmişliğin üç boyutu olarak gördüğü uzun ve sağlıklı ömür, bilgi ve yaşam standardını eşit ağırlıklı olarak ölçmekteydi. Üç ögenin her biri insanların seçme olanaklarına karşılık gelmektedir. Sağlıklı yaşam seçim yapabilmenin ön şartıdır. Bilgili olmak ve bilgiye erişebilmek seçenekleri genişletmektedir. Gelir ise seçim yapabilmenin temel kaynağıdır (Tekeli, 2010, s.106).

Başlangıçta tüm göstergelerin minimum ve maksimum değerleri hesaplanmış ve her bir boyut (eğitim, sağlık ve gelir) için bir alt endeks elde edilmiştir. Bu çerçevede, İGE hesaplarında kullanılan veriler genel anlamda bir süreklilik arz etmekle birlikte zaman içinde göstergelerin sayısı, tanımı ve hesaplanma yöntemleri ile ağırlıklarında revizyonlar yapılmıştır (UNDP, 2015a, s.32-34). Sağlık bileşeni dışındaki göstergelerin hesap yöntemi sıklıkla değişmiştir. Buna bağlı olarak ülke verilerinin yıllar itibarıyla karşılaştırılabilirliğini sağlamak ve endeks serisinde kırılmalara neden olmamak adına en son formül kullanılarak geçmiş dönem endeksleri güncellenerek 5'er yıllık dönemler itibarıyla sunulmaktadır. Yıllar itibarıyla İGE hesap yönteminde yapılan değişiklikler Ek-1'de yer almaktadır.

İGE'nin oluşturulması aşamasında ortaya konulan yukarıdaki ilke kararları kullanışlı bir endeks üretilmesini sağlamıştır. Buradaki en temel ba-

şarını ise gösterge sayısı ve ağırlıkları ile ilgili tartışmalardan ziyade temelde ölçmek istediği gelişmişliğin boyutlarına olan bağlılığı ve bunların daha iyi ölçülmesi yönündeki çabalar oluşturmuştur. Az sayıda göstergenin tercih edilmesi ile endekse dâhil edilen tüm ülkeler için veri toplanması kolaylaşmıştır. Kompleks göstergelerin gelişmekte olan ülkelere temin edilmesindeki zorluktan dolayı az sayıdaki temel göstergelerin kullanılmasına devam edilmektedir.

Ana ilkeleri çerçevesinde, İGE gelişmişliğin diğer boyutlarını ana endeksi değiştirerek incelememiştir. Bunun yerine çok sayıda alt endeks üretimine başlanmıştır. Yoksulluk, cinsiyet eşitliği, gelir dağılımı gibi toplumsal yönü önemli olan boyutlar için detaylı endeks çalışmaları yapılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Yıllar İtibarıyla Hesaplanan Yeni Endeksler

Yıl	İlave Endeksin Adı
1990	İGE
1991	Cinsiyete Duyarlı İGE
1991	Dağılım Ayarlamalı İGE
1991	İnsani Özgürlük Endeksi
1992	Politik Özgürlük Endeksi
1993	Gelir Dağılımına Göre Uyarlanmış İGE
1993	Seçilmiş Göstergeler İle Ülke Raporları
1995	Toplumsal Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi
1995	Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi
1997	İnsani Yoksulluk Endeksi
2010	Eşitsizliğe Duyarlı İGE
2010	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
2010	Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi

Kaynak: UNDP (2017a)

1992 yılından sonra ülkeler için detaylı raporlar hazırlanmış ve ülke içindeki gelişmişlik farklılıklarını açıklayan çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi de 1992 yılında Türkiye için "İnsanca Gelişme Birinci Türkiye Konferansı Raporu" dur (UNDP, 1992).

BM'nin 2010 yılından sonra güncellediği metodolojiye göre İGE boyutları; uzun ve sağlıklı yaşam, eğitim ve yaşam standartlarıdır. İlgili başlıklar için doğumda beklenen yaşam süresi, beklenen ve ortalama okullaşma yılı ile kişi başı GSYİH verileri kullanılmaktadır.

$$\text{İGE} = (\text{Sağlık Endeksi} + \text{Eğitim Endeksi} + \text{Gelir Endeksi})^{1/3}$$

Bu formülasyon ile İGE endeks değeri 0 ile 1 arasında değerler alabilmektedir. 1'e yakın değerler yüksek insani gelişmişliği, 0'a yakın değerler ise düşük insani gelişmişliği göstermektedir.

İnsani Gelişme Endeksine Yöneltilen Temel Eleştiriler

Endekse yöneltilen eleştirilerin önemli bir kısmı seçilen alt bileşenler ve bunların ölçümüne ilişkin göstergeler ile bu bileşenlerin sonuçlarının tek bir endekse indirgenme süreci ile ilgilidir. En temel eleştiri yaşam kalitesinin eğitim ve sağlık göstergelerine indirgenmesidir. Eğitim ve sağlığın dışında; eşitlik, siyasi özgürlük, insan hakları, sürdürülebilirlik ve mutluluk gibi kavramlar İGE'ye dahil edilmemiştir. Bu eleştiri UNDP tarafından İGE'ye ilave olarak hazırlanan Tablo 1'deki tamamlayıcı endeksler ile karşılanmaya çalışılmıştır.

İGE'ye yöneltilen diğer bir eleştiri ise, sonuç göstergeleri ile mevcut gelişmişlik düzeyinin ölçülmesidir. Endeks için kullanılan sonuç göstergelerinin ancak geçmiş dönemdeki ilerlemeleri yansıtacağı ve sonuçların mevcut durumu izah etmekten uzak olduğu değerlendirilmektedir (Kovacevic, 2010, s. 6). Örneğin, 2015 yılı endeksi 2010 yılına kadar eğitim ve sağlıkta yapılan düzenlemeleri ya da tercih edilen politikaları yansıtılabilmektedir. Bu eleştirilere karşın İGE'nin yıllık raporlarla yayımlanması ve uzun soluklu yapısı mevcut politikaların endeks değeri üzerindeki etkilerinin takip edilmesini ya da tahmin edilebilmesini kolaylaştırmaktadır.

Diğer bir eleştiri ise eğitim ve sağlık alanında seçilen göstergelerin o alandaki seçme kapasitelerini sınırlı bir şekilde yansıtabilmesidir. Örneğin, doğumda beklenen yaşam süresi insanların yaşadıkları sürede sağlıklı olup olmadığı, okullaşma oranı ise eğitimin kalitesi hakkında bilgi vermemektedir (Klugman, Rodriguez ve Choi, 2011, s.11).

İGE'nin üç temel bileşenine eşit ağırlık verilmesi de eleştiriye konu olan bir başka husustur. Anand and Sen (1997) ve Haq (1995) bu bileşenlere farklı ağırlıklar verilmesine yönelik net bir gerekçe olmadığını ve ağırlıkların farklılaştırılmasının esas tartışmayı başlatacağını söylemesine rağmen bu konuda İGE'ye çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir (Noorbakhsh, 1998, s.592). Ancak, bileşenler eşit ağırlıkta temsil edilse de sonucu etkileme kapasiteleri farklılaşmaktadır.

İGE için yapılan eleştirilerden bir diğeri de bu endeksin ülke içindeki gelişmişlik farklarını yansıtamaması olmuştur. UNDP bu eksikliği çeşitli ülkelerde bölge ve il düzeyinde İGE hesapları yaparak karşılamıştır. Diğer

yandan çeşitli kurumlar ya da akademisyenler de kendi ülkeleri için bu tür çalışmalarda bulunmuş ve ülke içindeki gelişmişlik farklarını İGE formüllerini aynen ya da değiştirmek suretiyle hesaplayarak ortaya koymuştur (Foster, Lopez-Calva ve Szekely, 2005; İsmail ve Gosavi, 2010; Hazell, Gee ve Sharpe, 2012; Porter ve Purser, 2008; Silvayand ve Ferreira-Lopes, 2012).

İGE'ye yöneltilen eleştiriler yukarıda verilenlerle sınırlı değildir (Ravalion, 1997; Lind, 2004; Despotis, 2005; Seth, 2009). Tüm bu eleştirilere rağmen İGE başta hükümetler, uluslararası kuruluşlar ve bazı şirketler için önemli bir başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir. Bunların bir kısmı İGE'nin temel mantığını koruyarak kendilerine özgü genişletilmiş endeksler üretmektedir.

Türkiye'nin İnsani Gelişme Performansı

Türkiye endeksin ilk üretildiği yıldan itibaren çalışmanın kapsamında yer almıştır. Ulus-altı düzeyde yapılan ilk endeks çalışmalarından birisi de 1992 yılındaki Türkiye Ulusal İnsani Gelişme Raporunda yer almıştır. 1992, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2001, 2004 ve 2008 yıllarında hazırlanan ulusal raporlarda hem Türkiye'nin endeks değeri diğer ülkeler ile karşılaştırılmış hem de il düzeyinde endeks değerleri üretilerek ülke içindeki insani gelişme düzeyleri ölçülmüştür (UNDP, 2018). Ayrıca bölge ve il düzeyinde yapılmış çalışmalar bulunmaktadır (Mihçı, 2012; İnsani Gelişme Vakfı, 2017; Ünal, 2008).

Ülke sıralamaları ve endeks değerinden bağımsız olarak 1990-2016 yılları arasındaki İGR'ler incelendiğinde, İGE göstergeleri itibarıyla Türkiye'nin ilerleme sağladığı görülmektedir (Tablo 2). Göstergeler bazında incelendiğinde 1990-2016 döneminde sağlık ve gelir göstergelerinin iyileştiği görülmektedir. En fazla ilerleme kişi başı GSYİH göstergesinde kaydedilmiş olup, satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başı gelir 1990 yılında 3.781 ABD dolarından 2016 yılında 18.705 ABD Dolarına yükselmiştir. Öte yandan aynı dönemde doğumda yaşam beklentisi 65 yıldan 75,5 yıla yükselmiştir. İGE'de kullanılan eğitim göstergeleri zaman içerisinde değişmiş ve ilk endeksten itibaren dört farklı gösterge kullanılmıştır. Yetişkin okuryazarlık oranı 1990 yılında yüzde 74'ten 2009'da 88,7'e yükselmiştir. Aynı şekilde farklı dönemlerde kullanılan bütünleşik, ortalama ve beklenen okullaşma oranlarında da artış yaşanmıştır. Özellikle beklenen okullaşma oranı 2010 yılında 11,8 yıl iken 2016 yılında 14,6 yıl olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Göstergeler İtibarıyla Türkiye Verileri

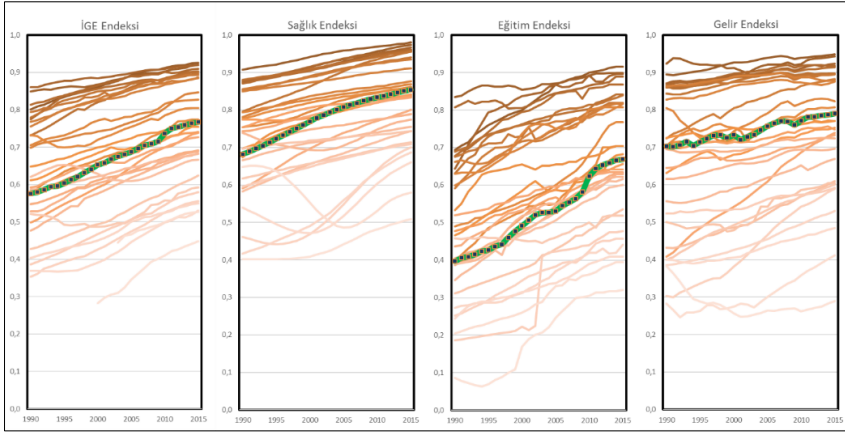
Gösterge	1990	2000	2009	2010	2016
Doğumda yaşam beklentisi (yıl)	65,0	69,3	71,7	72,2	75,5
Yetişkin okuryazarlık oranı (%)	74,0	84,0	88,7	-	-
Bütünleşik okullaşma oranı (%)	-	61,0	71,1	-	-
Ortalama okullaşma süresi (yıl)	-	-	-	6,5	7,9
Beklenen okullaşma süresi (yıl)	-	-	-	11,8	14,6
Kişi başı GSYİH (ABD doları)	3.781	6.422	12.955	13.359	18.705
İGE	0,751	0,732	0,806	0,679	0,767

Kaynak: UNDP (2017b)

Şekil 1’de İGE ve alt endeksleri itibarıyla Türkiye ve diğer seçilmiş ülkelerin karşılaştırması yapılmaktadır. Karşılaştırmalarda 2015 yılı İGE raporunda kullanılan nüfus verileri ve G-20 üyeleri dikkate alınarak seçim yapılmıştır. Bu kapsamda, Türkiye ile karşılaştırılabilir olması bakımından nüfusu 50 milyondan fazla olan ülkeler (27 ülke) ile nüfusu ne olursa olsun G-20’ye üye ülkeler (Avrupa Birliği hariç) olmak üzere toplam 33 ülke karşılaştırmalarda dikkate alınmıştır. Bu ülkelerin İGE, sağlık, eğitim ve gelir alt endeksleri UNDP İnsani Gelişme Verileri Veritabanı kullanılarak 1990-2015 dönemi için yıllık olarak hesaplanmıştır (UNDP, 2017b). Endeks grafiklerinde, endeks değerinin büyüklüğüne göre bir renklendirme yapılmış ve Türkiye grafiklerde **ayrı bir renk (yeşil) ve kalınlıkta** gösterilmiştir. Bu gösterim şekli hem her bir endeks için Türkiye değerlerinin diğer ülkelerle karşılaştırabilmesini sağlamakta hem de Türkiye’nin yıllara göre İGE performansını ve alt endekslerin buna katkısını açıklamaktadır.

İGE endeksi incelendiğinde Türkiye’nin 25 yıllık performansı genel olarak karşılaştırılan ülkelerle paralellik arz etmektedir. Türkiye incelenen 33 ülke² arasında 1990 yılında 19. iken 2015 yılında 15. sıraya yükselmiştir. Bu süreç içerisinde Rusya, Arjantin ve Suudi Arabistan’ın aksine Türkiye yüksek insani gelişmişlik düzeyine erişememiş ve gelişmiş ülkeler ile arasındaki farkı kapatamamıştır. Bununla birlikte; Brezilya, Meksika, Filipinler, Güney Afrika, Kolombiya gibi ülkelerin gerisinde başladığı süreçte bu ülkelerin gelişmişlik düzeyini başlangıçta yakalamış sonra da geçmiştir. Aynı şekilde İGE endeksi itibarıyla gelişmiş ülkelerin birbirlerine yakınsadığı ancak gelişmekte olan ülkeler için açık bir yakınsama olmadığı görülmektedir.

² ABD, Almanya, Arjantin, Avusturalya, Bangladeş, Brezilya, Çin, Endonezya, Etiyopya, Filipinler, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, İngiltere, İran, İspanya, İtalya, Japonya, Kanada, Kolombiya, Kongo, Meksika, Mısır, Myanmar, Nijerya, Rusya, Suudi Arabistan, Tanzanya, Tayland, Türkiye, Vietnam

Şekil 1. İGE ve Alt Endeksler İtibarıyla Ülke Karşılaştırmaları
Kaynak: UNDP (2017b)

Sağlık endeksi incelendiğinde Türkiye'nin bu alanda oldukça önemli bir aşama kaydederek 22'nci sıradan 16'ncı sıraya yükseldiği ve yüksek gelişmişlik düzeyine eriştiği görülebilmektedir. Burada dikkat çekici husus Afrika kıtasını temsil eden ülkelerde AIDS vb. hastalıklara bağlı olarak sağlık endeksinde önemli kayıpların yaşandığı, bazı ülkelerin ise bu kayıpları telafi edebildiğidir. Güney Kore, Bangladeş ve Türkiye gösterdikleri performans ile ayrılmaktadır. Türkiye; Filipinler, Brezilya ve Mısır ile aynı düzeyde başladığı endekste bu ülkeleri geride bırakmış; Vietnam, Çin ve Arjantin'in endeks değerlerine yaklaşmıştır. Diğer bir ifadeyle Türkiye gelişmiş ülkelere yakınsamış, gelişmekte olan ülkelerin ortalamasından daha yüksek bir performans göstermiştir. Genel olarak sağlık endeksi değerinin diğer endekslere göre yüksek bir değere sahip olduğu da şekillerden anlaşılmaktadır.

Türkiye karşılaştırma yapılan ülkeler arasında 21. sıradan 17. sıraya kadar yükselerek eğitim endeksinde de önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Buna rağmen Güney Afrika, İran ve Suudi Arabistan'ın gerisinde kalmıştır. Eğitim endeksinde farklılıkların daha fazla olduğu ve yüksek gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin gelişmekte olan ülkelere açıkça ayrıştığı görülmektedir. Türkiye bu endekste gelişmiş ülkelere yakınsamasına rağmen henüz yüksek gelişmişlik düzeyinin çok gerisinde kalmaktadır.

Gelir endeksi grafiğinde Türkiye'nin yatay bir seyir izlediği görülmekte olup, sıralamada 1990 yılındaki 16.'lıktan günümüzde 14.'lüğe yükseldiği görülmektedir. Şekilde; Çin, Myanmar ve Güney Kore dışındaki ülkelerin

birbirine yakın bir performans izlediği ve genellikle seçilen ülkeler arasında gelir farklılıklarında bir yakınsamanın olmadığı görülmektedir.

Tüm endeksler birlikte değerlendirildiğinde yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin gelişmekte olan ülkelere ayrıştığı görülmektedir. Türkiye'nin tüm endekslerde gelişmekte olan ülkeler arasında yerini aldığı ve özellikle sağlık endeksinde bu ülkelere öncülük ettiği görülebilmektedir. Eğitim endeksi ise alt endeksler arasında iyileşmeye en çok ihtiyaç duyulan alan olmuştur.

İl Bazında İnsani Gelişme Endeksi ve Alt Endeksler

Bu çalışmada ülkelerin insani gelişmişliklerinin karşılaştırılması amacıyla UNDP tarafından yayımlanan İGE, Türkiye'deki 81 il için 2014 verileriyle üretilmiştir. Çalışmaya ilişkin doğumda beklenen yaşam süresi verisi Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) temin edilmiştir. Beklenen ve ortalama okullaşma yılı verisinin elde edilebilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) ve TÜİK'ten alınan veriler yazarlar tarafından hesaplanmıştır. Kişibaşı GSYİH verisi de TÜİK'ten alınmıştır. Çalışmada 2014 yılı verilerinin kullanılmasının nedeni TÜİK tarafından yayımlanan en güncel il bazında GSYİH verisinin 2014 yılına ait olmasıdır. 2016 yılında TÜİK tarafından 2004-2014 yıllarına ait yayımlanan il bazında gelir verisinden sonra bu seride herhangi yeni bir güncelleme yapılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma önceki yıllarda il bazında gelir verisinin çeşitli tahmin yöntemleri kullanılarak hesaplanan çalışmalardan, TÜİK verilerinin kullanılmasyla yönüyle ayrılmaktadır.

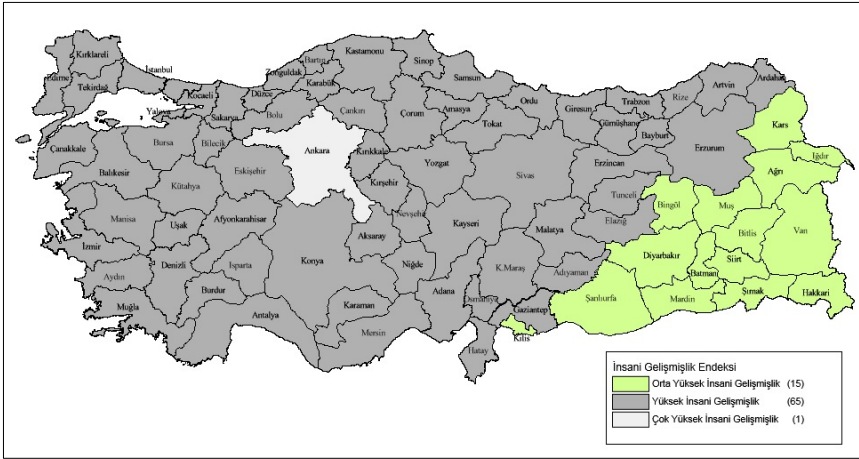
Söz konusu verilere ilişkin özet tablo Ek-2'de yer almaktadır. Bu çalışma ile iller bazında İGE'nin yanı sıra üç alt endekse ait değerler de sunulmaktadır. İl bazında İGE ve alt endekslerin sunulmasıyla iller arasındaki farklar ortaya konulmuş, güçlü olunan ve iyileştirme ihtiyacı bulunan alanlar belirtilmiştir. Alt endekslerin ortaya konulması ile il düzeyinde insani gelişmişlik farklılıkları daha iyi analiz edilebilmiştir. Başta politika yapımcılar olmak üzere akademisyenler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili diğer tarafların yapacağı analitik çalışmalara önemli bir girdi sağlayacaktır.

İllerin İnsani Gelişme Endeksi (İGE)

UNDP tarafından 2014 yılında yayımlanan metodolojiye göre hazırlanan illerin İGE değerleri, sıralaması ve insani gelişmişlik kategorisi Ek-3'te yer

alan tabloda sunulmaktadır. Tabloya göre yüksek insani gelişmişlik grubunda yer alan Türkiye'de, sadece Ankara çok yüksek insani gelişmişlik grubunda yer almaktadır. Ankara sağlık endeksinde 10. sırada, eğitim endeksinde 1. sırada ve gelir endeksinde ise 3. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin büyük bir çoğunluğu (65 il) yüksek insani gelişmişlik kategorisinde yer almaktadır. Geriye kalan 15 il ise orta yüksek insani gelişmişliğe sahiptir. Kilis ili hariç orta yüksek insani gelişmişliğe sahip 14 il Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Türkiye'de düşük insani gelişmişliğe sahip il yer almamaktadır (Şekil 2).

Yedi ilin endeks değerinin bir üst kategoriye ait eşik değere çok yakın olmasından dolayı yakın zamanda bir basamak atlayarak çok yüksek insani gelişmişlik kategorisine yükselebileceği tahmin edilmektedir. Aynı çerçevede, orta yüksek insani gelişmişliğe sahip 6 ilin de kısa zaman içerisinde yüksek insani gelişmişlik sınıfına yükselmesi olasıdır.

Şekil 2. İller İtibarıyla İGE Kategorileri
Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

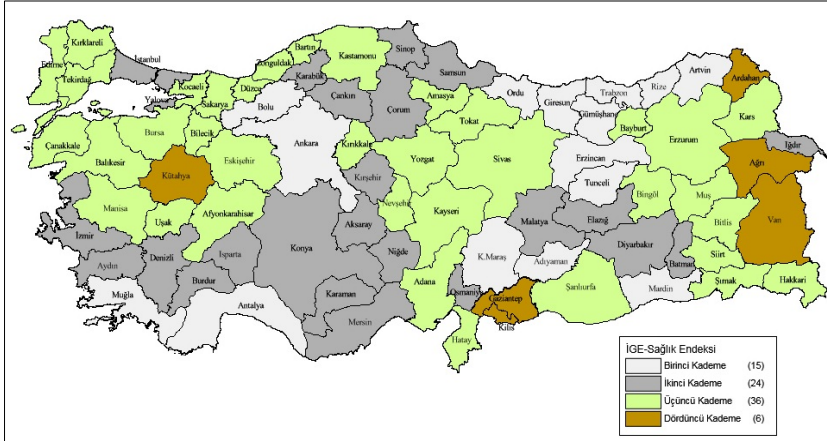
İllerin Sağlık Endeksi

İGE'nin ilk bileşeni olan sağlık endeksi doğumda beklenen yaşam süresi değişkenine göre hesaplanmaktadır (UNDP, 2016b). BM, hiçbir ülkenin beklenen yaşam süresini 20 yıldan düşük olamayacağı varsayımından (Maddison, 2010; Oeppen ve Vaupel, 2002; Riley, 2005) yararlanarak minimum yaşam süresini belirlemiştir.

Ek-2'de belirtilen formüle dayanılarak oluşturulan İGE sağlık endeksi değeri ve illerin sıralaması Ek-4'te sunulmaktadır. Buna göre Türkiye'nin tüm

illerinin oldukça yüksek sağlık endeksi değerlerine sahip olduğu görülmektedir. İGE sağlık endeksi bazında tüm iller 0,80 ve daha yüksek değere sahip olduğu için çok yüksek insani gelişmişlik sınıfında yer almaktadır. İGE sağlık endeksinde Muğla, Tunceli ve Mardin ilk üç sırayı almıştır. Bununla birlikte, Karadeniz Bölgesi illerinin üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. Afyonkarahisar ve Kütahya'nın görece dezavantajlı konumu (75. ve 76.) dikkat çekicidir.

Tüm illerin sağlık endeksi değerleri yüksek insani gelişmişlik kategorisinde yer aldığı için iller arasındaki farklılıklar tam olarak sunulamamaktadır. Bu sebeple, illerin sağlık endeksi değerleri doğal kırımlarına³ göre dört kategoride⁴ belirtilerek iller arasındaki sağlık endeksi bakımından farklılıklar Şekil 3'te ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Şekil 3. İller İtibarıyla Sağlık Endeksi Kategorileri

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

İllerin Eğitim Endeksi

İGE'nin ikinci bileşeni olan eğitim endeksi ortalama okullaşma yılı ve beklenen ortalama okullaşma yılı değişkenleri ile hesaplanmaktadır. Diğer bir deyişle, eğitim endeksi iki alt bileşenin aritmetik ortalamasıdır. Söz konusu

³ Her sınıf diğer sınıfa göre daha yakın değerlere sahip olup her sınıfın ortalaması mümkün olduğu kadar o sınıfta yer alan değerlere yakındır. Söz konusu kırılım değerleri illerin ortalama değerlerinin oluşturulabilecek alternatif grup ortalamalarından sapmaları doğrultusunda tespit edilmektedir. Bir sınıfın minimum değerinin sonraki sınıf değerleriyle arasında önemli bir fark yani bir kırılım değeri bulunmaktadır. Söz konusu kademelenme çalışmasındaki kırılım değerleri Coğrafi Bilgi Sistemleri yazılımı tarafından haritalama esnasında otomatik olarak belirlenmiştir.

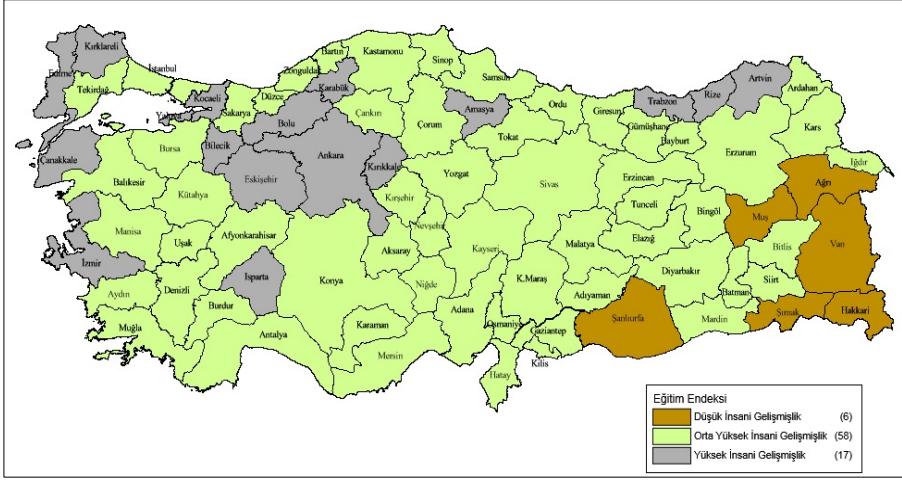
⁴ Birinci kademe en yüksek gelişmişliği, dördüncü kademe ise görece daha az gelişmişliği göstermektedir.

alt bileşenlerin hesaplama yöntemi Ek-2'de detaylı bir şekilde verilmektedir. BM'nin 2025 yılına kadarki projeksiyonuna göre maksimum ortalama okullaşma süresi 15 yıl olarak tahmin edilmektedir. Bu sebeple BM, maksimum ortalama okullaşma süresini 15 yıl olarak kabul etmektedir. Ortalama okullaşma yılı Ek-2'deki formüle göre hesaplanmaktadır (UNDP, 2016b; Rigotti vd., 2013; Yeşilyurt, Karadeniz, Gülel, Çağlar ve Kangallı-Uyar, 2016; UNESCO, 2013).

Ek-5'te yer alan tabloda illerin beklenen ortalama okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı değerleri gösterilmektedir. Söz konusu tabloya göre Türkiye'nin ortalama okullaşma yılının 8 yıla yaklaştığı görülmektedir. Ortalama okullaşma yılının en yüksek olduğu üç il sırasıyla Ankara, Eskişehir ve İzmir illeridir. Ortalama okullaşma yılı açısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri son sıralarda yer almaktadır. Söz konusu bölgelerde en üst sıraya sahip olan 22. sıradaki Tunceli ilinin konumu bölgesinde yer alan iller dikkate alındığında oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca 6. sırada ortalama okullaşma yılına sahip olan Artvin de öne çıkan diğer bir ildir.

Beklenen okullaşma yılı değerleri bakımından ilk sıralarda çoğunlukla Karadeniz Bölgesi illeri yer almaktadır. Ortalama okullaşma yılı çok yüksek olmayan illerde beklenen okullaşma yılının yüksek olması okul terk oranları ve göç verileri ile açıklanabilir (Yeşilyurt vd., 2016, s.7). Bu değişken açısından yaklaşık 15 yıl ile İstanbul 51. sırada bulunmaktadır. Beklenen okullaşma yılı açısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri son sıralarda yer almaktadır.

İGE kategorilerinin belirlenmesinde kullanılan endeks değerleri eşik değerlerine göre İGE eğitim endeks değeri illere göre sınıflandırılarak Şekil 4'te gösterilmektedir. Buna göre İGE eğitim endeks değeri açısından 6 il düşük insani gelişmişlik sınıfında yer almaktadır. Türkiye'nin büyük bir kısmı eğitim endeks değerleri açısından orta yüksek insani gelişmişlik sınıfında bulunmakla birlikte 17 il eğitime göre yüksek insani gelişmişlik sınıfına girmektedir. Türkiye'de hiçbir il İGE eğitim endeksi açısından çok yüksek insani gelişmişlik sınıfına girememektedir. Bununla birlikte, eğitim endeksine göre orta yüksek insani gelişmişlik sınıfında yer alan 11 ilin endeks değerinin bir üst kategori eşik değerine çok yakın olması ve eğitim alanındaki olumlu gelişmelere bağlı olarak yakın zamanda bu endekse göre bir üst sınıfta yer alması olasıdır.

Şekil 4. İller İtibarıyla Eğitim Endeksi Kategorileri

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

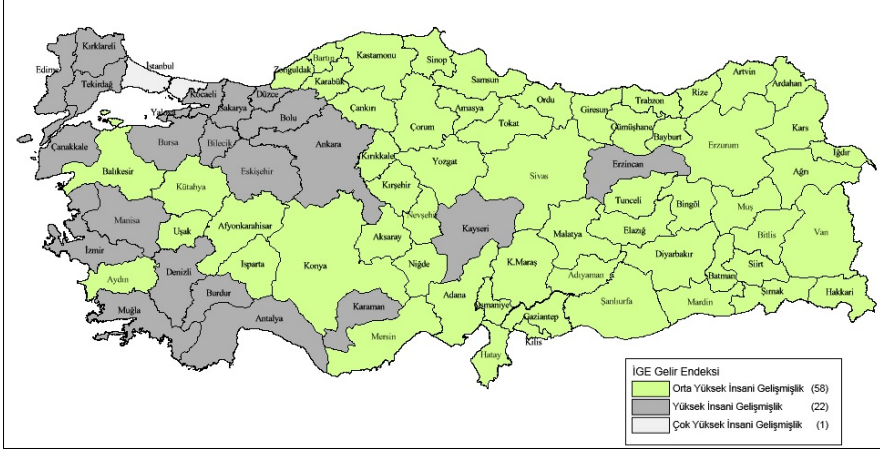
Ortalama okullaşma yılı ve beklenen ortalama okullaşma yılına göre oluşturulan İGE eğitim endeksi değeri ve illerin sıralaması Ek-6'da yer alan tabloda gösterilmektedir.

İllerin Gelir Endeksi

İGE'nin son bileşeni olan gelir endeksinde kişi başı gelir değişkeni tek değişken olarak dikkate alınmaktadır. Söz konusu endeks değeri hesaplamalarında farklılıkları azaltmak adına logaritmik değerler kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle, daha düşük kişi başı gelire sahip illerin görece ağırlığını artırmak yüksek olanların ise gelir durumundan kaynaklanan ağırlık durumunu azaltmak amacıyla değerlerin logaritmik formu kullanılmaktadır. Gelir endeksi Ek-2'deki gibi hesaplanmaktadır (UNDP, 2016b). BM, Kahne-man ve Deaton (2010)'un belirttiği kişi başı 75.000 ABD Dolarının üzerinde insani gelişmişlik ve refah bağlamında herhangi bir kazanım olmayacağından yola çıkarak maksimum kişi başı gelir rakamını belirlemiştir. Sadece dört ülke (Kuveyt, Lihtenştayn, Katar ve Singapur) 75.000 ABD Dolarlık kişi başı gelir seviyesi üzerinde yer almaktadır. BM, dikkat çekici bir biçimde, minimum kişi başı gelir tutarını parasal karşılığı olmayan üretimleri de hesaba katarak 100 ABD Doları olarak belirlemiştir.

İGE'nin belirlenmesinde kullanılan endeks değerleri eşik değerlerine göre gelir endeks değeri illere göre sınıflandırılarak Şekil 5'te gösterilmektedir. Buna göre İGE gelir endeks değeri açısından sadece 1 il (İstanbul) çok

yüksek insani gelişmişlik sınıfında yer almaktadır. Türkiye'nin büyük bir kısmı gelir endeksi değerleri açısından orta yüksek insani gelişmişlik sınıfında bulunmakta iken 22 il yüksek insani gelişmişlik sınıfına girmektedir. Türkiye'de hiçbir il İGE gelir endeksi açısından düşük insani gelişmişlik sınıfında yer almamaktadır.

Şekil 5. İller İtibarıyla Gelir Endeksi Kategorileri
Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

İllerin gelir endeksi değerleri ile sıralamaları Ek-7'de sunulmaktadır. Bununla birlikte, kişi başı GSYH verisi ortalama bir değeri göstermektedir. Söz konusu veri ülke ve illerin oldukça farklı karakteristikleri ve kendi içerisindeki farklılıklarını göstermemektedir. Bu sebeple, kişi başı GSYH verisinin yanında gelir dağılımının da endekse dahil edilmesinin insani gelişmişliği daha iyi açıklayabileceği değerlendirilmektedir.

İGE ile Alt Endekslere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

İllerin İGE ve alt endekslere ait tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde Türkiye'de İGE değerlerinin 0,617 ile 0,809 aralığında olduğu, eğitim ve gelir alt endekslerine göre daha az değişkenlik gösterdiği belirtilebilir. Eğitim endeksi değerlerinin diğer endeks değerlerine göre görece daha düşük seviyede bulunduğu ve daha fazla değişkenlik gösterdiği gözle çarpılmaktadır. Diğer bir deyişle, iller arasında eğitim endeksi değeri bakımından daha büyük bir dalgalanma mevcuttur.

Sağlık endeksi değerlerinin ise diğer endekslere göre oldukça yüksek değerler aldığı ve en az değişkenliğe sahip alt endeks olduğu ifade edilebilir.

Endeks değerlerinin çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakıldığında gelir endeksi hariç diğer endekslerin negatif çarpıklık değeri aldığı ve bu nedenle dağılımların normal dağılıma göre sağa çarpık olduğu belirtilebilir (Tablo 3). Yani endeks değerleri ortalamanın üstündeki değerlerde yoğunlaşmıştır. Basıklık katsayısı açısından ise gelir endeksi hariç diğer endekslerin pozitif değer aldığı ve verilerin normal dağılıma göre daha dik (homojen) olduğu söylenebilir.

Tablo 3. İGE ve Alt Endekslere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Endeks	Minimum	Maksimum	Ortalama	Varyans	Çarpıklık ⁵	Basıklık ⁶
İGE	0,617	0,809	0,734	0,002	-0,795	0,232
Sağlık Endeksi	0,846	0,931	0,894	0,000	-0,083	0,915
Eğitim Endeksi	0,497	0,750	0,658	0,004	-1,056	0,313
Gelir Endeksi	0,553	0,800	0,675	0,003	0,129	-0,077

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

İGE İle Sağlık Endeksi Arasındaki İlişki

İGE ve sağlık endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı aşağıdaki hipotezler ile test edilmektedir. Söz konusu hipotezler yardımıyla endekslerin birbirini etkileyip etkilemediği, iki endeks arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıysa ilişkilerinin yönü ve gücü analiz edilmiştir.

Ho : İnsani gelişmişlik endeksi ile sağlık endeksi arasında ilişki yoktur.

Hs : İnsani gelişmişlik endeksi ile sağlık endeksi arasında ilişki vardır.

Bu çerçevede, İGE ile sağlık endeksi⁷ arasındaki ilişki istatistiki 0,003 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Alternatif hipotezde sunulan insani gelişmişlik endeksi ile sağlık endeksi arasında istatistiksel bir ilişki olduğu savı hipotez testi neticesinde ortaya çıkarılmıştır. İGE ile sağlık endeksi ara-

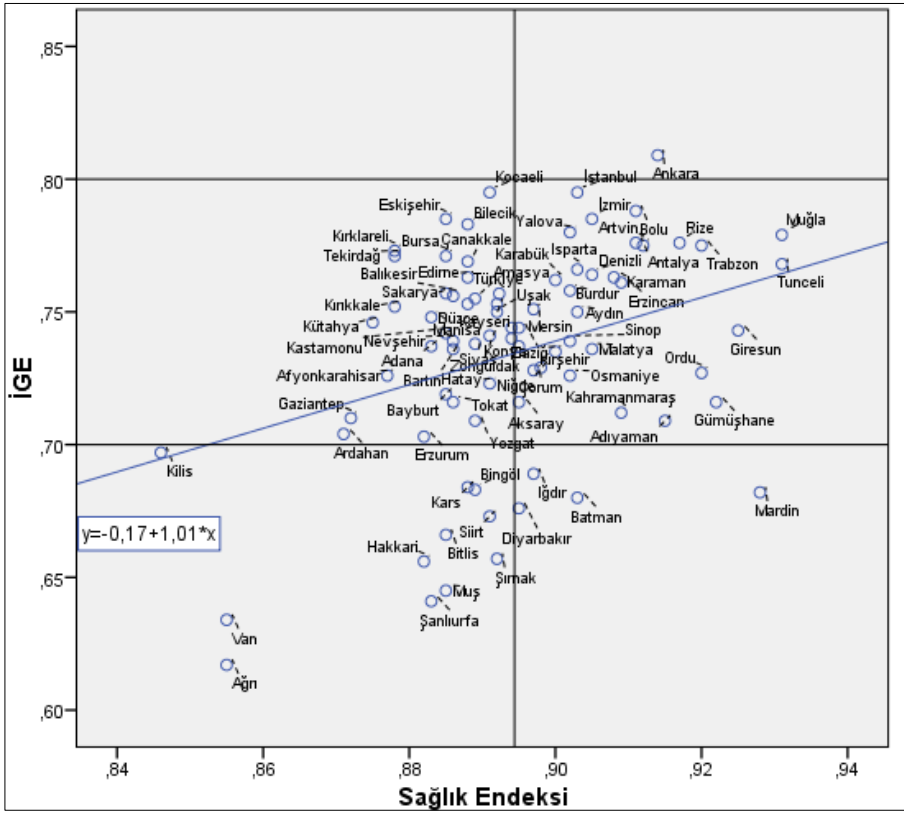
⁵ Çarpıklık, verilerin simetriden ayrılması anlamına gelmektedir. Normal dağılımda çarpıklık katsayısı 0 olarak varsayılır. Bir dağılımın çarpıklık katsayısı negatif ise dağılım sağa, pozitif ise sola çarpıktır.

⁶ Basıklık, verilerin normal dağılım etrafında yoğunlaşma derecesini göstermektedir. Basıklık katsayısı normal dağılımda 0'dır. Pozitif basıklık değerleri normal dağılıma göre dikliği, negatif değerler ise dağılımın normal dağılıma göre basıklığı gösterir.

⁷ İGE'nin normal dağılıma sahip olup olmadığı test edildiğinde hipotez 0,003 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Sağlık endeksine ait hipotez ise 0,064 anlamlılık düzeyine sahip olup bunun üzerindeki değerlerde reddedilmektedir. İGE ile sağlık endeksi arasındaki ilişki parametrik olmayan testlerden Spearman sıra korelasyon katsayısı ile ölçülmüştür.

sında yaklaşık % 33'lük zayıf bir ilişki olduğu % 1 yanılma payı ile söylenebilir. Söz konusu zayıf ilişkiden dolayı sağlık endeksinin İGE üzerinde çok kısmi bir etki oluşturacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Sağlık endeksinin İGE'nin bir alt endeksi olmasından dolayı söz konusu ilişkinin derecesi düşündürücüdür. Bu noktada, BM'nin sağlık endeksi başlığında bebek ölüm oranı, temiz suya ve/veya sağlığa erişim vb. yeni değişkenleri de ilave ederek yeni bir birleşik sağlık endeksinin oluşturulması kritik öneme sahiptir. İGE sağlık endeksinde kullanılan mevcut değişkene ilişkin ilave verilerin de eklendiği yeni bir sağlık endeksi oluşturulmasının çalışmasının güvenilirliğini artıracığı söylenebilir.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Ayrıca, Şekil 6'daki saçılım grafiğinde belirtilen regresyon denkleminde bağımsız değişken sağlık endeksinin bağımlı değişken İGE'yi yüzde 16'lık

düşük bir oranda açıklaması da sağlık endeksinin İGE için yetersiz kaldığı çıkarımını teyit etmektedir⁸. İlgili şekilde tüm illerin sağlık endeks değeri en üst sınıfta yer aldığı için Türkiye sağlık endeks değeri ortalama değer olarak alınmıştır. İGE sınıflandırması da BM'nin standart sınıflama değerleri 0,80 ve 0,70 eşik endeks değerlerine göre yapılmıştır. Grafiğe göre Ağrı, Van ve Kilis'in hem İGE hem de sağlık endeks değerinin düşük, Ankara, İzmir, İstanbul ve Muğla'nın ise her iki endekste de yüksek değerler aldığı belirtilebilir. Ayrıca, Mardin yüksek bir sağlık endeks değerine sahipken İGE endeks değeri oldukça düşük çıkmıştır. Oluşturulan tek değişkenli regresyon sonuçlarının regresyon denkleminde ilave değişkenler eklendiği zaman değişebileceği hususu göz önünde bulundurulmalıdır.

İGE İle Eğitim Endeksi Arasındaki İlişki

İGE ve eğitim endeksi arasında istatistiksel bir ilişkinin varlığı aşağıdaki hipotezler yardımıyla araştırılmaktadır. Söz konusu hipotezlerle endekslerin birbirlerine etki edip etmedikleri ile ilişkilerinin yönü ve gücü analiz edilmektedir.

Ho : İnsani gelişmişlik endeksi ile eğitim endeksi arasında ilişki yoktur.

Hs : İnsani gelişmişlik endeksi ile eğitim endeksi arasında ilişki vardır.

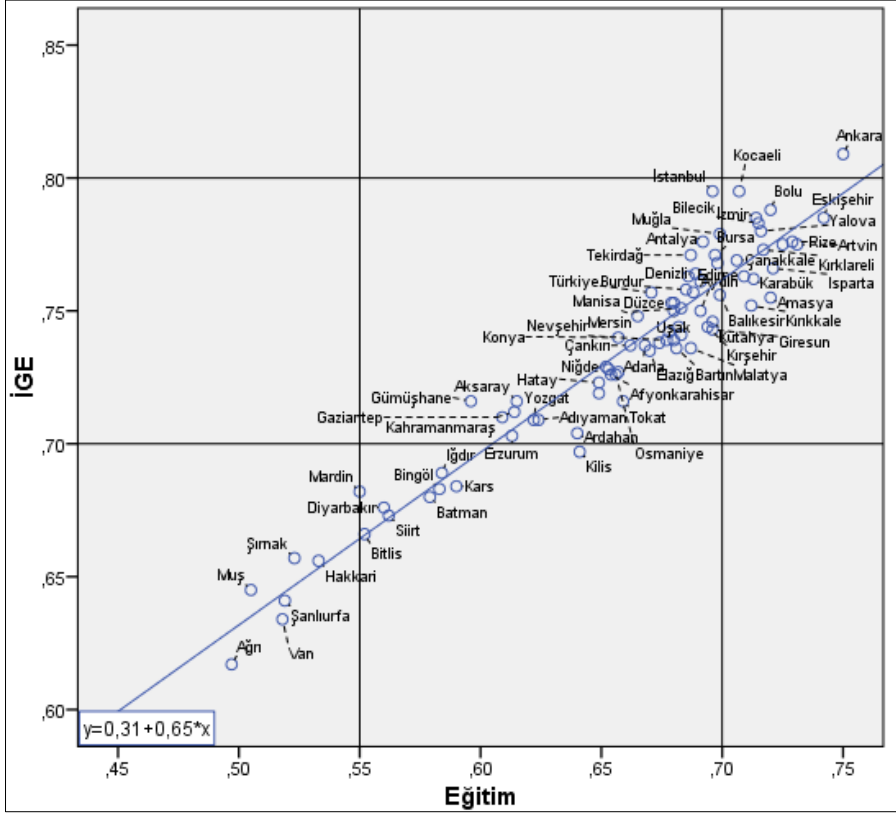
Bu çerçevede, İGE ile eğitim endeksi⁹ arasındaki ilişkiye ait sıfır hipotezi 0,000 istatistikî anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Alternatif hipotezde ifade edildiği üzere insani gelişmişlik endeksi ile eğitim endeksi arasında istatistiksel bir ilişki olduğu belirtilebilir. İlişkinin derecesine bakıldığında, İGE ile eğitim endeksi arasında % 94,4'lük çok kuvvetli bir ilişki olduğu % 1 yanılma payı ile söylenebilir. Bu ilişki ışığında eğitim endeksinin İGE'nin oluşturulmasında çok büyük bir ağırlığa sahip olduğu açık bir şekilde söylenebilir.

Ayrıca, söz konusu ilişki Şekil 7'deki saçılım grafiği ile gösterildiğinde oluşturulan regresyon denkleminin R^2 belirtme katsayı değeri de mevcut durumu teyit etmektedir. İlgili regresyon denklemi istatistikî olarak anlamlıdır. Ayrıca, denklemdeki bağımsız değişken eğitim endeksindeki 1 birim

⁸ Regresyon analizine göre regresyon denklemi ve sağlık endeksi istatistikî olarak anlamlıdır.

⁹ Eğitim endeksinin normal dağılıma sahip olup olmadığı test edildiğinde hipotez 0,000 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Bu kapsamda, İGE ile eğitim endeksi arasındaki ilişki parametrik olmayan testlerden Spearman sıra korelasyon katsayısı ile ölçülmüştür.

değişimin bağımlı İGE değişkeninde aynı yönde 0,65 birim değişikliğe sebep olduğu belirtilebilir¹⁰. İlgili şekilde iller üç farklı sınıfta İGE ve eğitim endeksi değerine sahip olduğu için yatay ve dikey eksenlere ikişer eşik değer konulmuştur. Grafiğe göre illerin eğitim yönünden gelişmişliği ile insani gelişmişliği büyük ölçüde paralel gitmektedir. Önceki şekilde olduğu gibi Ağrı ve Van'ın durumu aynı şekilde kalmıştır. Eğitim endeksinde Ankara, Eskişehir ve Artvin illeri dikkat çekmektedir.

Şekil 7. İGE ve Eğitim Endeksi Saçılım Grafiği

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

¹⁰ Oluşturulan tek değişkenli regresyon sonuçlarının regresyon denkleminde ilave değişkenler eklendiği zaman değişebileceği hususu göz önünde bulundurulmalıdır.

İGE İle Gelir Endeksi Arasındaki İlişki

İGE ve gelir endeksi arasındaki ilişki istatistiksel olarak aşağıdaki hipotez testi ile araştırıldığında İGE ile gelir endeksi¹¹ arasındaki ilişkiye ait sıfır hipotezi 0,000 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir.

Ho : İnsani gelişmişlik endeksi ile gelir endeksi arasında ilişki yoktur.

Hs : İnsani gelişmişlik endeksi ile gelir endeksi arasında ilişki vardır.

Bu neticeye göre ilgili alternatif hipotezin kabul edilmesiyle ikinci adım olarak ilişkinin derecesi incelenmelidir. İGE ile gelir endeksi arasında % 93,1'lik çok kuvvetli istatistiksel bir ilişki olduğu % 1 yanılma payı ile söylenebilir. Gelir endeksi İGE'nin bir alt endeksi olmasından dolayı söz konusu ilişkinin derecesinin olağan olduğu değerlendirilmiştir. İGE ile gelir arasındaki ilişki Şekil 8'deki saçılım grafiği ile gösterildiğinde oluşturulan regresyon denkleminin R² belirtme katsayı değeri % 87 çıkmıştır. Diğer bir deyişle kurulan regresyon denklemindeki bağımsız gelir endeks değerleri bağımlı İGE değerini çok yüksek bir oranda açıklayabilmektedir. Regresyon denklemi ve gelir endeksi katsayısı istatistiki olarak anlamlıdır¹². Grafiğe göre, gelir endeks değeri bir birim arttığında İGE de 0,75 birim artmaktadır. Kocaeli ve İstanbul'un gelir endeks değeriyle Ağrı, Van ve Şanlıurfa'nın değerleri uç değerleri oluşturmaktadır.

¹¹ Gelir endeksinin normal dağılıma sahip olup olmadığı test edildiğinde hipotez 0,200 anlamlılık düzeyinde kabul edilmektedir. Ancak İGE normal dağılıma sahip olmadığı için İGE ile gelir endeksi arasındaki ilişki parametrik olmayan testlerden Spearman sıra korelasyon katsayısı ile ölçülmüştür.

¹² Oluşturulan tek değişkenli regresyon sonuçlarının regresyon denklemine ilave değişkenler eklendiği zaman değişebileceği hususu göz önünde bulundurulmalıdır.

İGE 2014 ile SEGE 2011 arasındaki farklılıklar incelendiğinde ise 10 ilin sıralamasının en fazla 1 sıra, 60 ilin sırasının ise 10'dan daha az farklılaştığı görülmektedir. İGE 2014'te Gaziantep, Adana ve Konya SEGE'ye kıyasla çok daha üst sıralarda iken Rize, Artvin ve Tunceli SEGE'ye oranla çok daha alt sıralarda yer almaktadır. Bu farklılıklar ise SEGE'de olup İGE'de yer verilmeyen eğitim ve sağlık dışındaki temel sosyo-ekonomik göstergeler ile izah edilebilir. Son olarak, İGE 2014 ile SEGE 2011 arasındaki istatistiki ilişki incelendiğinde ise iki endeks arasında yüzde 89'luk kuvvetli pozitif bir ilişki olduğu yüzde 99 güven düzeyinde belirtilebilmektedir.

Sonuç

İGE, yöneltilen tüm eleştirilere rağmen yola çıkarken koyduğu ilke ve hedefleri başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmiştir. Bu nedenle, uluslararası literatürün en uzun soluklu endeks çalışmalarından birisi haline gelmiştir. Ülkelerin veri altyapısı ve mevcudiyeti dikkate alındığında, İGE kapsayıcılığı, sürdürülebilirliği ve özetleyiciliği bakımından literatürün en önemli çalışmalarından birisidir. Bu sebeplerden dolayı, İGE politika yapıcılar, akademisyenler ve sivil toplumun sıklıkla başvurduğu başlıca kaynaklardan biridir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler politika analizlerinde güçlü ve zayıf oldukları İGE alanlarına yoğunlaşmakta, ülkelerinin insani gelişmişlik sıralamasını iyileştirmeyi hedeflemektedirler. İGE'nin basit ve etkin yapısı ülkeleri olduğu gibi bölgeleri ve illeri de birbirleriyle karşılaştırmayı kolaylaştırmaktadır. Türkiye ülke içi karşılaştırmanın yapıldığı ilk ülkelerden biri olmuştur. 1993 yılından itibaren doğrudan BM'nin ulusal raporları ya da çeşitli akademik ya da kurumsal yayınlar ile il bazında İGE hesapları yapılagelmiştir. İGE endeksini oluşturan göstergelerden eğitim ve sağlık göstergeleri il bazında düzenli aralıklarla yayımlanmasına rağmen gelir verisi belirli bir takvim çerçevesinde yayımlanmamaktadır. Bununla birlikte, söz konusu veriler kapsam ve içerik açısından yeterlidir.

İller bazındaki çalışmanın sonucunda, İGE ve alt endekslerde ilk ve son sıraları alan iller farklılaşmaktadır. İGE'de 25 il, sağlık endeksinde 39 il, eğitim endeksinde 45 il ve gelir endeksinde 13 il Türkiye ortalamasının üstünde bir değere sahiptir.

İGE'de ilk üç şehir Ankara, Kocaeli ve İstanbul şeklinde sıralanmıştır. Ankara çok yüksek insani gelişmişlik düzeyine çıkan tek il olmuştur. 81 il içerisinde 65 il yüksek insani gelişmişlik seviyesinde iken 15 il orta yüksek

insani gelişmişlik düzeyinde yer almıştır. Endeks değerinde son üç sırada Ağrı, Van ve Şanlıurfa illeri yer almıştır. Bu kapsamda, İGE ile Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan İl SEGE çalışması sonuçları arasında büyük oranda benzerlik bulunmuştur. Söz konusu benzerlik İGE'nin illerin insani gelişmişliğinin yanında sosyo-ekonomik yapısı hakkında da önemli bir ipucu verdiğini ortaya koymaktadır.

Sağlık endeksinde ilk üç sırada yer alan şehirler Muğla, Tunceli ve Mardin olurken, son üç sırada Ağrı, Van ve Kilis yer almaktadır. Çalışmada kullanılan tek sağlık değişkeni olan doğumda beklenen yaşam süresi verilerinin birbirine çok yakın olmasından dolayı sağlık endeks değerlerinin birbirine oldukça yakın olduğu görülmüştür. Sağlık endeksinde Türkiye endeks değerinin gelişmekte olan ülkelerin üzerine çıkması ve iller arası değişkenliğin diğer endekslere göre oldukça az olması tüm illerde bu konuda önemli bir ilerleme kaydedildiğini göstermektedir. Söz konusu hususa bin kişi başına düşen yatak kapasitesi, doktor ve sağlık personeli sayısı vb. değişkenler örnek olarak verilebilir.

Eğitim endeksinde ilk üç sırada Ankara, Eskişehir ve Artvin illeri yer almaktadır. Karadeniz illerinin ön sıralarda yer aldığı bu endekste son üç sırada Van, Muş ve Ağrı illeri bulunmaktadır. Karadeniz bölgesinin eğitimde görece avantajlı konumu SEGE çalışması ve benzer gelişmişlik çalışmalarında da göze çarpmaktadır. Karadeniz bölgesinin göç vermesi ile nüfus yoğunluğunun azlığı ve eğitim altyapısı yönünden avantajlı olması bu bölge illerini ön plana çıkarmaktadır. Ülke içindeki farklılıkların çok yüksek olduğu bu endeks, ülkemizin genel İGE performansının da düşmesine neden olmaktadır. Gelir endeksi incelendiğinde ise ülkemizde hüküm süren geleksel bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları karşımıza çıkmaktadır. Marmara ve Ege bölgeleri ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasındaki farklar bu endekste açıkça seçilebilmektedir.

Çalışmada ayrıca İGE ile alt endeksler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Buna göre İGE ile gelir ve eğitim endeksleri arasındaki ilişkinin pozitif yönlü ve güçlü olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, İGE ile sağlık endeksi arasında zayıf bir ilişki olduğu görülmüştür. Sağlık endeksine yönelik bu tespit bu endekste kullanılan göstergenin gelişmişliği açıklamada yetersiz kalması ile yorumlanabilir. Bu bilgiler ışığında, iller bazındaki İGE değerleri açısından sağlık göstergelerinin İGE'nin oluşturulmasında yeterince ayırt edici olmadığı, gelir alt endeksinde gelir dağılımı verisinin de kullanılmasının illerin İGE değerlerini daha iyi ortaya koyacağı düşünülmektedir. Söz konusu öneriler UNDP ülkeler çalışması için de geçerlidir. Ayrıca,

sağlık göstergesinin görece avantajlı durumu ve diğer göstergelerin İGE'yle güçlü ilişkisi göz önüne alındığında, Türkiye'nin eğitim ve gelir boyutlarını iyileştirmeye odaklanmasının gelecek yıllardaki İGE sıralama ve değerine önemli ölçüde katkı sağlayarak kısa sürede Türkiye'yi çok yüksek insani gelişmişlik düzeyine taşıyacağı düşünülmektedir. Söz konusu tespit illerin bir üst kategoriye çıkması için de geçerlidir.

Çalışma sonuçları benzer diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında illerin sıralaması itibarıyla büyük farklılıklar ortaya çıkmamaktadır. Ayrıca, sosyo-ekonomik yönden gelişmiş illerin İGE endeks değerlerinin yüksek olduğu, sosyo-ekonomik yönden geri kalmış illerin ise İGE değerlerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda, illerin sağlık endeksine göre nispi olarak yakın değere sahip olmaları ve diğer göstergelerin önemi dikkate alındığında, gelir ve eğitim politika araçlarına odaklanılmasının bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması açısından da daha etkili olacağı değerlendirilmektedir.

Extended Abstract

Measuring Human Development Index and Sub-Indices for Turkish Provinces

*

Mustafa Caner Meydan
Industry and Technology Specialist

Volkan İdris Sari
Industry and Technology Specialist

Until recently, the main objective of policy-makers was to ensure development as a societal goal. Only economic based indicators such as per capita income were used in measuring the level of development. The assumption behind this approach is that the communities with high economic opportunities are more likely to be developed. Over time, data on purely economic performance were evaluated as inadequate to explain the actual experience of people in their socio-economic life. A new model for measuring the welfare of people based on Amartya Sen's capabilities approach has been proposed by the United Nations. The aim of this model is to provide an alternative to the approaches which try to explain the development concept with mere monetary criteria, by measuring the capabilities of people in terms of their basic abilities. Human Development Index (HDI) argues that the per capita income is not a good indicator of development. Because it fails to produce enough information on the differences in income distribution poverty, deprivation, the way income is used by households, and social factors that cannot be measured by income.

United Nations Development Program's HDI compares countries in terms of factors including development, poverty, gender equality, income inequality since 1990. The target of HDI is to create an alternative approach against indexes that focus solely on economic indicators. In this context, HDI is one of the most well-known and important resources and tools for policy makers, academicians, and professional in this area. HDI ranks and classifies the countries as very high, high, medium and low according to their level of

human development. Policy makers have been implementing additional and new policies to improve counties' conditions by taking HDI into consideration.

Since the index enables comprehensive analyses by using a few variables which are life expectancy at birth, mean years of schooling, expected years of schooling and GNI per capita, it could be used not only for comparing countries but also for measuring the development levels of different provinces within a country. Similar province based studies conducted in 2001 and 2004 for Turkey. This study aims to calculate city-level human development indexes and sub-indexes by using 2014 data for Turkey and differentiates from previous studies by using GDP data which has been published after a long time and by calculating sub-index results in this study. Furthermore, relations between sub-indexes and human development index are analyzed and interpreted.

According to the HDI, Turkey is a high human development country with an index value of 0.767. Turkey is at the edge of very high human development level since above 0.8 index value is referred to as high human developed country. The country has achieved a big success in health index during the last few years. Life expectancy at birth of Turkey is 75.5 years. Moreover, Turkey has realized an improvement in education sub-index. Mean years of schooling is 7.9 and expected years of schooling is 14.6 years in Turkey. However, income index has a parallel trend across years with USD 18.705.

When it is investigated at province level, only Ankara is at very high level human development level. Most provinces (65 of 81) fall into high human development level. The remaining 15 provinces are in medium human development level. The top three cities are Ankara, Kocaeli and İstanbul, respectively. However, all of the provinces can be defined in very high human development level in health sub-index. Health sub-index values are relatively close to each other and the top three cities are Muğla, Tunceli and Mardin. According to the education sub-index, 58 province falls into medium human development category. Furthermore, 17 provinces are in very high human development category. The top three cities are Ankara, Eskişehir and Artvin. In this context, Ankara and Eskişehir confirm the common belief in terms of education. On the other hand, 6 provinces, which are located in Southeast and East Anatolia regions, are classified in low human development category regarding education sub-index. Moreover, income index is another important determinant of HDI in that the maps prepared by HDI and income sub-index illustrate similar patterns of provinces. Only İstanbul is listed in high human

development category with respect to income sub-index. While 58 provinces falls into medium human development class, 22 provinces have high human development in income sub-index. The differences between Marmara and Aegean regions, and Eastern and Southeastern Anatolia regions can be clearly noticed in income sub-index.

The correlation between health sub-index and HDI is 33%. This figure is very low when considering that health is a sub-index of HDI. Thus, the patterns of health sub-index are not fully integrated into HDI and the sub-index partially explains HDI. However, the correlation between education-sub index and HDI is very high with 94.4%. Therefore, education sub-index plays crucial role on ranking of provinces. Interpretation of relationship between income sub-index and HDI is similar to education sub-index as there is a 93.1% correlation between education sub-index and HDI. Moreover, GDP is the most important factor in HDI since determination coefficient is 87% in simple regression model. In the light of correlation and regression analyses, health sub-index, so life expectancy at birth, is not adequate to explain HDI. Moreover, income sub-index should cover the distribution of income distribution in a better way. These arguments are valid for global HDI, as well.

As a conclusion, it is observed that human development indexes of cities tend to increase from east to west. It has very similar pattern with socio-economic development index results. In addition, a statistically strong and meaningful relationship was found between the HDI and income and education sub-indices. The authors will update this study with the latest data in the near future.

Kaynakça

- Akder, H. A. (1994). *A means to closing gaps: disaggregated human development index* (Occasional Paper-18). New York: UNDP Human Development Report Office.
- Anand, S., ve Sen, A. K. (1997). *Concepts of human development and poverty: a multidimensional perspective* (Human development papers 1997), New York: UNDP Human Development Report Office.
- Basu, S., ve Basu, P. (2005). Regional disparity in Australia: analysis of gender development index. *International Review of Business Research Papers*, 1(2), 56-66.
- Demir, S. (2006). *Birleşmiş Milletler kalkınma programı insani gelişme endeksi ve Türkiye açısından değerlendirme*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Demir Şeker, S. (2011). *Türkiye'nin insani gelişme endeksi ve endeks sıralamasının analizi*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Despotis, D. K. (2005). A reassessment of the human development index via data envelopment analysis. *Journal of the Operational Research Society*, 56(8), 969-980.

- Foster, J., Lopez-Calva, L., ve Szekely, M. (2005). Measuring the distribution of human development: methodology and application to Mexico. *Journal of Human Development*, 6(1), 5-29.
- Gasper, D. (2011). Pioneering the human development revolution: analysing the trajectory of Mahbub ul Haq. *Journal of Human Development & Capabilities*, 12(3), 433-456.
- Haq, M. (1995). *Reflections on human development*. New York: Oxford University Press.
- Hazell, E., Gee, K., ve Sharpe A. (2012). *The human development index in Canada: estimates for the Canadian provinces and territories (2000-2011)*. Ottawa: Centre For The Study Of Living Standards Research Report.
- Kahneman, D., ve Deaton A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(38), 16489-16493.
- Kalkınma Bakanlığı (2013). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (SEGE-2011)*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). *Bölgesel gelişme ulusal stratejisi (2014-2023)*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Klugman, J., Rodríguez F. ve Choi, H.J. (2011). *The HDI 2010: new controversies, old critiques* (Human Development Research Paper 2011/019. United Nations Development Programme.
- Kovacevic, M. (2010). *Review of HDI critiques and potential improvements* (Human Development Research Paper 2010-33). New York: UNDP-HDRO.
- Lind, N. C. (2004). Values Reflected in the Human Development Index. *Social Indicators Research*, 66(3), 283-293.
- Mihçı, H. (2012). *Güneydoğu anadolu bölgesindeki insani kalkınma düzeyi* (Discussion Paper, No. 2012/82). Ankara: Turkish Economic Association.
- Miles, I. (1985). *Social indicators for human development*. London: Frances Pinter Publishers.
- Noorbakhsh, F. (1998). The human development index: some technical issues and alternative indices. *Journal of International Development*, 10(5), 589-605.
- Noorbakhash, F. (2003). *Human development and regional disparities in India* (Department of Economics Working Paper No. 12). Glasgow: Glasgow University Press.
- Noorbakhsh, F. (2005). Spatial inequality, polarization and its dimensions in Iran: new empirical evidence. *Oxford Development Studies*, 33(3-4), 473-491.
- Oeppen, J., ve Vaupel J.W. (2002). Broken limits to life expectancy. *Science's Compass*, 296(5570), 1029-1031.
- Özpinar, E., ve Koyuncu E. (2016). *Türkiye'de insani gelişmişlik iller arasında nasıl farklılaşıyor? 81 il için insani gelişmişlik endeksi* (Değerlendirme Notu N201625). Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yayınları.
- Porter, J. R., ve Purser, C. W. (2008). Measuring relative sub-national human development: an application of the united nation's human development index using geographic information systems. *Journal of Economic and Social Measurement*, 33(4), 253-269.
- Ravallion, M. (1997). Good and bad growth: the human development reports. *World Development*, 25(5), 631-638.

- Rigotti, J. I. R., Sawyer, D. O., de Souza, L. R., ve Rodrigues, C. G. (2013). *A re-examination of the expected years of schooling: what can it tell us?* (International Policy Centre for Inclusive Growth Working Paper Number: 117). Brasilia: United Nations Development Programme.
- Riley, J. C. (2005). *Poverty and Life Expectancy: The Jamaica Paradox*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seers, D. (1969). The meaning of development (Communication Series No.44) Institute of Development Studies.
- Seth, S. (2009). Inequality, interactions, and human development. *Journal of Human Development and Capabilities*, 10(3), 375-396.
- Silvayand R., ve Ferreira-Lopes A., (2012). *A regional human development index for Portugal* (Working Paper - 2012/05). Évora: The Center for Advanced Studies in Management and Economics.
- Tekeli, İ. (2010). *Gündelik yaşam, yaşam kalitesi ve yerellik yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Todaro, M., ve Smith, S. (2012). *Economic development - 11th edition*. Boston: Pearson Addison Wesley.
- UNDP (1992). *İnsanca gelişme birinci Türkiye konferansı (rapor)*. Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliği.
- UNDP (2001). *2001 Ulusal insani gelişme raporu: Türkiye'nin insani gelişme performansının ölçülmesi*. Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliği.
- UNDP (2005). *Ulusal insani gelişme raporu 2004: bilişim ve iletişim teknolojileri*. Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliği.
- UNDP (2015a). *Training Material for Producing National Human Development Reports*. New York: UNDP Human Development Report Office.
- Ünal, Ç. (2008). İnsani gelişmişlik endeksine göre Türkiye'nin bölgesel farklılıkları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 6(2), 89-113.
- Yeşilyurt, M. E., Karadeniz, O., Gülel, F. E., Çağlar, A., ve Kangallı-Uyar, S. G. (2016). Türkiye'de illere göre ortalama ve beklenen okullaşma yılı. *Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi*, 3(1). 1-7.

İnternet Kaynakları

- Ismail A., ve Gosavi V. (2010). *Human development index and human poverty index for Indian states 2005: Multivariate Statistical Analysis of basic indicators*. 28 Ekim 2017 tarihinde, <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1609681&file-Oid=1609685> adresinden erişildi.
- İnsani Gelişme Vakfı (2017). *İnsani Gelişme Endeksi – İlçeler*. 18.01.2017 tarihinde, <http://ingev.org/wp-content/uploads/2017/10/IGE-I-ozet.pdf> adresinden erişildi.
- Maddison, A. (2010). *Historical Statistics of the World Economy*. 12.12.2017 tarihinde http://www.gdc.net/maddison/historical_statistics/horizontal-file_02-2010.xls adresinden erişildi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Resmi istatistikler*. 17.12.2017 tarihinde, <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64> erişim sağlandı.

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Bölgesel İstatistikler*. 15.12.2017 tarihinde, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselstatistik/#> adresinden erişildi.
- UNDP (2014). *Özet 2014 İnsani Gelişme Raporu İnsani İlerlemeyi Sürdürmek: Kırılganlıkları Azaltmak ve Dayanıklılık Oluşturmak*. 21.10.2018 tarihinde, http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr-2014.html adresinden erişildi.
- UNDP (2015b). *Özet 2015 İnsani Gelişme Raporu: İnsani Gelişme İçin Çalışma*. 21.10.2018 tarihinde, <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2015%20C4%B0nsani%20Geli%C5%9Fme%20Raporu%20C3%96zeti%20V5.pdf> adresinden erişildi.
- UNDP (2016a). *Özet 2016 İnsani Gelişme Raporu: Herkes İçin İnsani Gelişme*. 21.10.2018 tarihinde, <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/hdr2016/HDR%202016%20Overview%20TR.pdf> adresinden erişildi.
- UNDP (2016b). *Human Development Report 2016. Technical Notes*. 17.12.2016 tarihinde, http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2016_technical_notes.pdf adresinden erişildi.
- UNDP (2017a). *Human Development Reports*. 13.03.2017 tarihinde, www.hdr.undp.org adresinden erişildi.
- UNDP (2017b). *Human Development Data (1990-2015)*. 18.03.2017 tarihinde <http://hdr.undp.org/en/data> adresinden erişildi.
- UNDP (2018). *Ulusal İnsani Gelişme Raporları*. 11.02.2018 tarihinde <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/national-hdrs.html> adresinden erişildi.
- UNESCO (2013). *UIS Methodology for Estimation of Mean Years of Schooling*. 10.01.2018 tarihinde http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/uis-methodology-for-estimation-of-mean-years-of-schooling-2013-en_0.pdf adresinden erişildi.
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK), 2014-2015 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri. 09.12.2016 tarihinde <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişildi.

Ek-1: Yıllar İtibarıyla İGE'de Yapılan Değişiklikler

Yıllar	Sağlık	Eğitim	Gelir	Gelirin etkisi	Eşikler	Ortalama alma yöntemi	Sıralama türü	
1990		Yetişkin (+25) okur yazarlık oranı (UNESCO)	SGP göre kişi başına GSYİH (Dünya Bankası)	Tavan değerli, 10 tabanlı logaritma	Gözleme bağlı	Aritmetik	Iskat (HDI=1-I)	
1991-1993		(2/3) Yetişkin okuryazarlık oranı (UNESCO) (1/3) Ortalama okula gitme süresi (UNESCO)	Düzeltilmiş SGP göre kişi başına GSYİH (Dünya Bankası)	Yoksulluk sınırı bağlı eşik değerler kullanan Atkinson fomülü	Gözleme bağlı	Aritmetik	Iskat	
1994	Doğumda ortalama yaşam beklentisi -yıl (BM)	(2/3) Yetişkin okuryazarlık oranı (UNESCO) (1/3) Ortalama okula gitme süresi endeksi (UNESCO)	Düzeltilmiş SGP göre kişi başına GSYİH (Dünya Bankası)	Küresel ortalamaya bağlı eşik değerler ile kullanılan Atkinson fomülü	Sabit	Aritmetik	Başarı (HDI=I)	
1995-1998		(2/3) Yetişkin okuryazarlık oranı (UNESCO)			Sabit	Aritmetik	Başarı	
1999		(1/3) İlk, orta ve lise eğitimlerine katılma oranı (UNESCO)				Sabit	Aritmetik	Başarı
2000-2009		(2/3) Yetişkin okuryazarlık oranı (+15) (UNESCO) (1/3) İlk, orta ve lise eğitimlerine katılma oranı (UNESCO)	SGP göre kişi başına GSYİH (Dünya Bankası)	Tavan değerli, 10 tabanlı logaritma		Sabit	Aritmetik	Başarı
2010		(1/2) Ortalama okula gitme süresi endeksi (Barro-Lee) (1/2) Okula devam süresi beklentisi (UNESCO)	SGP göre kişi başına GSMG (Dünya Bankası)	Tavansız, doğal logaritma	Üst eşik gözlem, alt eşik sabit	Geometrik	Başarı	

Kaynak: Kovacevic (2010, 4) ve UNDP (2015a, 32-34)'den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Ek-2: Endekslerin Hesaplanma Yöntemleri¹³

$$\dot{I}GE = (\text{Sağlık Endeksi} + \text{Eğitim Endeksi} + \text{Gelir Endeksi})^{1/3}$$

I. Sağlık Endeksi

$$\text{Sağlık Endeksi} = \frac{x_{ij} - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}}$$

Formülde;

- X_{ij} değeri beklenen yaşam süresini,
- X_{\min} değeri minimum yaşam süresi olan 20 yılı,
- X_{\max} değeri maksimum yaşam süresi olan 85 yılı göstermektedir.

II. Eğitim Endeksi

$$\text{Eğitim Endeksi} = \frac{\text{BOY Endeksi} + \text{OOY Endeksi}}{2}$$

(a) Ortalama Okullaşma Yılı Endeksi (OOY)

$$\text{OOY Endeksi} = \frac{\sum_{\alpha=1}^k \sum_{l=1}^c HS_{\alpha l} * YS_{\alpha l}}{9}$$

Formülde;

- α yaş gruplarını (1=25-29, 2=30-34, 3= 35-39, 4= 40-44, 5= 45-49, 6= 50-54, 7= 55-59, 8= 60-64, 9=65+)
- l öğretim kademesini (1=İlkokul, 2=İlköğretim, 3= Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul, 4= Lise veya Dengi Meslek Okulu, 5= Yüksekokul veya Fakülte, 6= Yüksek Lisans (5 veya 6 Yıllık Fakülteler Dahil), 7= Doktora)
- $HS_{\alpha l}$ l eğitim düzeyine göre α yaş grubundaki mezunların nüfusa oranını (net okullaşma oranı)
- $YS_{\alpha l}$ l eğitim düzeyinin eğitim yılını göstermektedir.

(b) Beklenen Okullaşma Yılı Endeksi (BOY)

$$\text{BOY Endeksi} = \sum_{l=1}^c n * ER_l$$

¹³ Kaynak: UNDP (2017b)

Formüle;

- (l) öğretim kademesini (1=Okulöncesi, 2=İlkokul, 3=Ortaokul, 4=Ortaöğretim/Lise, 5=Genel Ortaöğretim, 6= Mesleki ve Teknik Ortaöğretim)
- (n) öğretim süresini (Okulöncesi 3-5 yaş olduğu için 3 yıl, İlkokul için 4 yıl, Ortaokul için 4 yıl, Ortaöğretim/Lise, Genel Ortaöğretim ve Mesleki ve Teknik Ortaöğretim için 4 yıl)
- (ER) öğretim kademesinin okullaşma oranını göstermektedir.

III. Gelir Endeksi

$$\text{Gelir endeksi} = \frac{\ln x_{ij} - \ln x_{\min}}{\ln x_{\max} - \ln x_{\min}}$$

Formüle;

- x_{ij} değeri ilin kişi başı GSYİH'sını (ABD Doları), (TÜİK, 2014)
- x_{\min} değeri hipotetik olarak alınan minimum kişi başı GSYİH miktarı olan 100 ABD Doları'nı,
- x_{\max} değeri maksimum kişi başı GSYİH miktarı olan 75.000 ABD Doları'nı göstermektedir.

IV. Kategorizasyon

- Endeks değeri $\geq 0,80$ ise Çok Yüksek İnsani Gelişmişlik (ÇYİG)
- $0,80 >$ Endeks değeri $\geq 0,70$ ise Yüksek İnsani Gelişmişlik (YİG)
- $0,70 >$ Endeks değeri $\geq 0,55$ ise Orta Yüksek İnsani Gelişmişlik (OYİG)
- Endeks değeri $< 0,55$ ise Düşük İnsani Gelişmişlik (DİG)

V. İl Bazında İnsani Gelişme Endeksinde Kullanılan Değişkenler

Değişken Adı	Veri Kaynağı	Veri Yılı
Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	TÜİK	2014
Nüfus	TÜİK	2014
Öğretim Düzeyine Göre Mezun Sayısı	TÜİK-YÖK	2014
Öğretim Düzeyine Göre Okullaşma Oranı	TÜİK-MEB	2014
Kişi Başı GSYİH	TÜİK	2014

Ek-3: İl Bazında İGE Değerleri, Sıralaması ve Kategorileri

İller	İGE Endeks Değeri	İGE Sırası	Kategori	İller	İGE Endeks Değeri	İGE Sırası	Kategori
Türkiye	0,757		YİG	Zonguldak	0,741	41	YİG
Ankara	0,809	1	ÇYİG	Konya	0,740	42	YİG
Kocaeli	0,795	2	YİG	Nevşehir	0,739	43	YİG
İstanbul	0,795	3	YİG	Sinop	0,739	44	YİG
Bolu	0,788	4	YİG	Sivas	0,738	45	YİG
İzmir	0,785	5	YİG	Adana	0,737	46	YİG
Eskişehir	0,785	6	YİG	Çankırı	0,737	47	YİG
Bilecik	0,783	7	YİG	Bartın	0,736	48	YİG
Yalova	0,780	8	YİG	Malatya	0,736	49	YİG
Muğla	0,779	9	YİG	Elazığ	0,735	50	YİG
Antalya	0,776	10	YİG	Niğde	0,729	51	YİG
Rize	0,776	11	YİG	Çorum	0,728	52	YİG
Trabzon	0,775	12	YİG	Ordu	0,727	53	YİG
Artvin	0,775	13	YİG	A.Karahisar	0,726	54	YİG
Kırklareli	0,773	14	YİG	Osmaniye	0,726	55	YİG
Tekirdağ	0,771	15	YİG	Hatay	0,723	56	YİG
Bursa	0,771	16	YİG	Bayburt	0,719	57	YİG
Çanakkale	0,769	17	YİG	Aksaray	0,716	58	YİG
Tunceli	0,768	18	YİG	Gümüşhane	0,716	59	YİG
Isparta	0,766	19	YİG	Tokat	0,716	60	YİG
Denizli	0,764	20	YİG	K.Maraş	0,712	61	YİG
Edirne	0,763	21	YİG	Gaziantep	0,710	62	YİG
Karaman	0,763	22	YİG	Yozgat	0,709	63	YİG
Karabük	0,762	23	YİG	Adıyaman	0,709	64	YİG
Erzincan	0,761	24	YİG	Ardahan	0,704	65	YİG
Burdur	0,758	25	YİG	Erzurum	0,703	66	YİG
Sakarya	0,757	26	YİG	Kilis	0,697	67	OYİG
Balıkesir	0,756	27	YİG	Iğdır	0,689	68	OYİG
Amasya	0,755	28	YİG	Kars	0,684	69	OYİG
Düzce	0,753	29	YİG	Bingöl	0,683	70	OYİG
Kayseri	0,753	30	YİG	Mardin	0,682	71	OYİG
Kırkkale	0,752	31	YİG	Batman	0,680	72	OYİG
Mersin	0,751	32	YİG	Diyarbakır	0,676	73	OYİG
Uşak	0,750	33	YİG	Siirt	0,673	74	OYİG
Aydın	0,750	34	YİG	Bitlis	0,666	75	OYİG
Manisa	0,748	35	YİG	Şırnak	0,657	76	OYİG
Kütahya	0,746	36	YİG	Hakkari	0,656	77	OYİG
Samsun	0,744	37	YİG	Muş	0,645	78	OYİG
Kırşehir	0,744	38	YİG	Şanlıurfa	0,641	79	OYİG
Giresun	0,743	39	YİG	Van	0,634	80	OYİG
Kastamonu	0,742	40	YİG	Ağrı	0,617	81	OYİG

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

ÇYİG: Çok yüksek insani gelişmişlik

YİG: Yüksek insani gelişmişlik

OYİG: Orta yüksek insani gelişmişlik

Ek-4: İllerin Sağlık Endeksi Değerleri ve Sıralaması

İller	Sağlık Endeksi Değeri	Sağlık Endeksi Sırası	Kategori	İller	Sağlık Endeksi Değeri	Sağlık Endeksi Sırası	Kategori
Türkiye	0,892		ÇYİG	Kayseri	0,892	41	ÇYİG
Muğla	0,931	1	ÇYİG	Şırnak	0,892	42	ÇYİG
Tunceli	0,931	2	ÇYİG	Kocaeli	0,891	43	ÇYİG
Mardin	0,928	3	ÇYİG	Hatay	0,891	44	ÇYİG
Giresun	0,925	4	ÇYİG	Zonguldak	0,891	45	ÇYİG
Gümüşhane	0,922	5	ÇYİG	Siirt	0,891	46	ÇYİG
Trabzon	0,920	6	ÇYİG	Sivas	0,889	47	ÇYİG
Ordu	0,920	7	ÇYİG	Yozgat	0,889	48	ÇYİG
Rize	0,917	8	ÇYİG	Amasya	0,889	49	ÇYİG
Adıyaman	0,915	9	ÇYİG	Bingöl	0,889	50	ÇYİG
Ankara	0,914	10	ÇYİG	Edirne	0,888	51	ÇYİG
Artvin	0,912	11	ÇYİG	Çanakkale	0,888	52	ÇYİG
Bolu	0,911	12	ÇYİG	Bilecik	0,888	53	ÇYİG
Antalya	0,911	13	ÇYİG	Düzce	0,888	54	ÇYİG
K.Maraş	0,909	14	ÇYİG	Kars	0,888	55	ÇYİG
Erzincan	0,909	15	ÇYİG	Balikesir	0,886	56	ÇYİG
Karaman	0,908	16	ÇYİG	Nevşehir	0,886	57	ÇYİG
İzmir	0,905	17	ÇYİG	Bartın	0,886	58	ÇYİG
Denizli	0,905	18	ÇYİG	Tokat	0,886	59	ÇYİG
Malatya	0,905	19	ÇYİG	Bursa	0,885	60	ÇYİG
İstanbul	0,903	20	ÇYİG	Eskişehir	0,885	61	ÇYİG
Aydın	0,903	21	ÇYİG	Sakarya	0,885	62	ÇYİG
İsparta	0,903	22	ÇYİG	Kastamonu	0,885	63	ÇYİG
Batman	0,903	23	ÇYİG	Bayburt	0,885	64	ÇYİG
Yalova	0,902	24	ÇYİG	Muş	0,885	65	ÇYİG
Burdur	0,902	25	ÇYİG	Bitlis	0,885	66	ÇYİG
Osmaniye	0,902	26	ÇYİG	Manisa	0,883	67	ÇYİG
Sinop	0,902	27	ÇYİG	Adana	0,883	68	ÇYİG
Karabük	0,900	28	ÇYİG	Şanlıurfa	0,883	69	ÇYİG
Elazığ	0,900	29	ÇYİG	Erzurum	0,882	70	ÇYİG
Niğde	0,898	30	ÇYİG	Hakkari	0,882	71	ÇYİG
Mersin	0,897	31	ÇYİG	Tekirdağ	0,878	72	ÇYİG
Çorum	0,897	32	ÇYİG	Kırklareli	0,878	73	ÇYİG
İğdır	0,897	33	ÇYİG	Kırıkkale	0,878	74	ÇYİG
Aksaray	0,895	34	ÇYİG	A.Karahisar	0,877	75	ÇYİG
Kırşehir	0,895	35	ÇYİG	Kütahya	0,875	76	ÇYİG
Çankırı	0,895	36	ÇYİG	Gaziantep	0,872	77	ÇYİG
Diyarbakır	0,895	37	ÇYİG	Ardahan	0,871	78	ÇYİG
Konya	0,894	38	ÇYİG	Ağrı	0,855	79	ÇYİG
Samsun	0,894	39	ÇYİG	Van	0,855	80	ÇYİG
Uşak	0,892	40	ÇYİG	Kilis	0,846	81	ÇYİG

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

ÇYİG: Çok yüksek insani gelişmişlik

Ek-5: İllerin Ortalama ve Beklenen Okullaşma Yılı

İller	OOY	BOY	İller	OOY	BOY
Türkiye	7,66	14,96	İzmir	8,55	15,46
Adana	7,63	14,90	Kahramanmaraş	6,61	14,17
Adıyaman	6,45	14,73	Karabük	7,89	16,19
Afyon	7,18	14,93	Karaman	7,39	15,82
Ağrı	4,63	12,33	Kars	6,26	13,71
Aksaray	6,62	14,18	Kastamonu	7,17	15,81
Amasya	7,74	16,63	Kayseri	7,69	15,25
Ankara	9,28	15,87	Kırıkkale	8,25	15,74
Antalya	7,93	15,41	Kırklareli	8,25	15,90
Ardahan	6,62	15,09	Kırşehir	7,78	15,64
Artvin	8,25	16,43	Kilis	6,84	14,87
Aydın	7,74	15,59	Kocaeli	8,08	15,74
Balıkesir	7,99	15,56	Konya	7,28	14,91
Bartın	7,02	16,11	Kütahya	7,39	16,19
Batman	5,78	13,91	Malatya	7,59	15,63
Bayburt	7,08	14,87	Manisa	7,17	15,34
Bilecik	8,02	16,13	Mardin	5,24	13,51
Bingöl	5,77	14,06	Mersin	7,65	15,40
Bitlis	5,57	13,18	Muğla	8,17	15,36
Bolu	7,93	16,39	Muş	4,95	12,23
Burdur	7,69	15,43	Nevşehir	7,46	15,40
Bursa	8,01	15,50	Niğde	7,23	14,81
Çanakkale	8,06	15,76	Ordu	6,95	15,32
Çankırı	7,62	14,67	Osmaniye	7,39	14,75
Çorum	6,95	15,17	Rize	7,70	16,99
Denizli	7,70	15,57	Sakarya	7,61	15,62
Düzce	7,36	15,59	Samsun	7,30	15,78
Edirne	7,99	15,92	Siirt	5,43	13,71
Elazığ	7,15	15,54	Sinop	7,38	15,61
Erzincan	7,54	15,81	Sivas	7,38	15,40
Erzurum	6,81	13,91	Şırnak	4,51	13,43
Eskişehir	8,79	16,16	Tekirdağ	7,95	15,21
Gaziantep	6,53	14,08	Tokat	7,08	15,24
Giresun	7,37	16,21	Trabzon	7,91	16,60
Gümüşhane	7,24	12,78	Tunceli	7,87	15,68
Hakkâri	5,33	12,82	Uşak	7,51	15,48
Hatay	6,81	15,19	Van	5,04	12,60
İğdır	5,84	14,02	Yalova	8,42	15,66
İsparta	8,17	16,15	Yozgat	6,86	14,15
İstanbul	8,25	15,14	Zonguldak	7,38	15,74

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Ek-6: İllerin Eğitim Endeksi Değerleri ve Sıralaması

İller	Eğitim Endeksi Değeri	Eğitim Endeksi Sırası	Kategori	İller	Eğitim Endeksi Değeri	Eğitim Endeksi Sırası	Kategori
Türkiye	0,671		OYİG	Sinop	0,680	41	OYİG
Ankara	0,750	1	YİG	Düzce	0,679	42	OYİG
Eskişehir	0,742	2	YİG	Kastamonu	0,678	43	OYİG
Artvin	0,731	3	YİG	Nevşehir	0,677	44	OYİG
Rize	0,729	4	YİG	Sivas	0,674	45	OYİG
Trabzon	0,725	5	YİG	Elazığ	0,670	46	OYİG
İsparta	0,721	6	YİG	Adana	0,668	47	OYİG
Amasya	0,720	7	YİG	Manisa	0,665	48	OYİG
Bolu	0,720	8	YİG	Çankırı	0,662	49	OYİG
Kırklareli	0,717	9	YİG	Tokat	0,659	50	OYİG
Yalova	0,716	10	YİG	Ordu	0,657	51	OYİG
Bilecik	0,715	11	YİG	Konya	0,657	52	OYİG
İzmir	0,714	12	YİG	Osmaniye	0,656	53	OYİG
Karabük	0,713	13	YİG	A.Karahisar	0,654	54	OYİG
Kırkkale	0,712	14	YİG	Çorum	0,653	55	OYİG
Edirne	0,709	15	YİG	Niğde	0,652	56	OYİG
Kocaeli	0,707	16	YİG	Bayburt	0,649	57	OYİG
Çanakkale	0,706	17	YİG	Hatay	0,649	58	OYİG
Muğla	0,699	18	OYİG	Kilis	0,641	59	OYİG
Balikesir	0,699	19	OYİG	Ardahan	0,640	60	OYİG
Tunceli	0,698	20	OYİG	Adıyaman	0,624	61	OYİG
Bursa	0,697	21	OYİG	Yozgat	0,622	62	OYİG
Kütahya	0,696	22	OYİG	Aksaray	0,615	63	OYİG
Giresun	0,696	23	OYİG	K.Maraş	0,614	64	OYİG
İstanbul	0,696	24	OYİG	Erzurum	0,613	65	OYİG
Kırşehir	0,694	25	OYİG	Gaziantep	0,609	66	OYİG
Antalya	0,692	26	OYİG	Gümüşhane	0,596	67	OYİG
Aydın	0,691	27	OYİG	Kars	0,590	68	OYİG
Erzincan	0,691	28	OYİG	Iğdır	0,584	69	OYİG
Denizli	0,689	29	OYİG	Bingöl	0,583	70	OYİG
Sakarya	0,688	30	OYİG	Batman	0,579	71	OYİG
Tekirdağ	0,687	31	OYİG	Siirt	0,562	72	OYİG
Malatya	0,687	32	OYİG	Diyarbakır	0,560	73	OYİG
Karaman	0,686	33	OYİG	Bitlis	0,552	74	OYİG
Burdur	0,685	34	OYİG	Mardin	0,550	75	OYİG
Zonguldak	0,683	35	OYİG	Hakkari	0,533	76	DİG
Mersin	0,683	36	OYİG	Şırnak	0,523	77	DİG
Samsun	0,682	37	OYİG	Şanlıurfa	0,519	78	DİG
Bartın	0,681	38	OYİG	Van	0,518	79	DİG
Uşak	0,680	39	OYİG	Muş	0,505	80	DİG
Kayseri	0,680	40	OYİG	Ağrı	0,497	81	DİG

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

YİG: Yüksek insani gelişmişlik

OYİG: Orta yüksek insani gelişmişlik

DİG: Düşük insani gelişmişlik

Ek-7: İllerin Gelir Endeksi Değerleri ve Sıralaması

İller	Gelir Endeksi Değeri	Gelir Endeksi Sırası	Kategori	İller	Gelir Endeksi Değeri	Gelir Endeksi Sırası	Kategori
Türkiye	0,725		YİG	Nevşehir	0,674	41	OYİG
İstanbul	0,800	1	ÇYİG	Amasya	0,674	42	OYİG
Kocaeli	0,800	2	ÇYİG	Gaziantep	0,673	43	OYİG
Ankara	0,774	3	YİG	Sivas	0,670	44	OYİG
Tekirdağ	0,759	4	YİG	Zonguldak	0,670	45	OYİG
Bilecik	0,756	5	YİG	Gümüşhane	0,669	46	OYİG
İzmir	0,749	6	YİG	Aksaray	0,668	47	OYİG
Bolu	0,747	7	YİG	A.Karahisar	0,668	48	OYİG
Bursa	0,743	8	YİG	Kırşehir	0,663	49	OYİG
Antalya	0,742	9	YİG	Niğde	0,662	50	OYİG
Eskişehir	0,737	10	YİG	Bartın	0,660	51	OYİG
Yalova	0,736	11	YİG	Sinop	0,659	52	OYİG
Kırklareli	0,732	12	YİG	Çorum	0,658	53	OYİG
Muğla	0,728	13	YİG	Elazığ	0,657	54	OYİG
Çanakkale	0,725	14	YİG	Hatay	0,655	55	OYİG
Denizli	0,714	15	YİG	Osmaniye	0,647	56	OYİG
Karaman	0,713	16	YİG	Bayburt	0,647	57	OYİG
Sakarya	0,712	17	YİG	K.Maraş	0,646	58	OYİG
Manisa	0,712	18	YİG	Yozgat	0,645	59	OYİG
Düzce	0,710	19	YİG	Erzurum	0,643	60	OYİG
Edirne	0,706	20	YİG	Malatya	0,641	61	OYİG
Burdur	0,705	21	YİG	Giresun	0,638	62	OYİG
Kayseri	0,704	22	YİG	Ordu	0,634	63	OYİG
Erzincan	0,703	23	YİG	Tokat	0,629	64	OYİG
Rize	0,699	24	OYİG	Ardahan	0,627	65	OYİG
Tunceli	0,699	25	OYİG	İğdır	0,625	66	OYİG
Balikesir	0,698	26	OYİG	Kilis	0,624	67	OYİG
Trabzon	0,697	27	OYİG	Adıyaman	0,623	68	OYİG
Artvin	0,697	28	OYİG	Mardin	0,620	69	OYİG
Uşak	0,696	29	OYİG	Bingöl	0,615	70	OYİG
Mersin	0,691	30	OYİG	Diyarbakır	0,615	71	OYİG
Karabük	0,690	31	OYİG	Kars	0,610	72	OYİG
Konya	0,689	32	OYİG	Siirt	0,608	73	OYİG
İsparta	0,689	33	OYİG	Şırnak	0,607	74	OYİG
Kastamonu	0,682	34	OYİG	Bitlis	0,606	75	OYİG
Kütahya	0,681	35	OYİG	Batman	0,602	76	OYİG
Kırıkkale	0,679	36	OYİG	Muş	0,602	77	OYİG
Adana	0,677	37	OYİG	Hakkari	0,601	78	OYİG
Samsun	0,676	38	OYİG	Van	0,576	79	OYİG
Aydın	0,675	39	OYİG	Şanlıurfa	0,574	80	OYİG
Çankırı	0,675	40	OYİG	Ağrı	0,553	81	OYİG

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

ÇYİG: Çok yüksek insani gelişmişlik

YİG: Yüksek insani gelişmişlik

OYİG: Orta yüksek insani gelişmişlik

İnsani Gelişme Endeksi ve Alt Endekslerinin Türkiye'deki İller İçin Ölçülmesi

İller	SEGE 2011 Endeksi	SEGE 2011 Sıra (1)	İGE 2013 Endeksi	İGE 2013 Sıra (2)	İGE 2014 Endeksi	İGE 2014 Sıra (3)	(3)-(2)	(3)-(1)	İller	SEGE 2011 Endeksi	SEGE 2011 Sıra (1)	İGE 2013 Endeksi	İGE 2013 Sıra (2)	İGE 2014 Endeksi	İGE 2014 Sıra (3)	(3) - (2)	(3) - (1)
Adana	0,567	16	0,710	37	0,737	46	9	30	Kahramanmaraş	-0,468	60	0,677	60	0,712	61	1	1
Adıyaman	-0,960	66	0,662	63	0,709	64	1	-2	Karabük	0,292	28	0,762	5	0,762	23	18	-5
Afyonkarahisar	-0,080	43	0,688	48	0,726	54	6	11	Karaman	0,186	32	0,712	31	0,763	22	-9	-10
Ağrı	-1,637	79	0,544	81	0,617	81	0	2	Kars	-1,092	68	0,630	69	0,684	69	0	1
Aksaray	-0,367	55	0,656	66	0,716	58	-8	3	Kastamonu	-0,147	47	0,684	53	0,742	40	-13	-7
Amasva	0,051	37	0,698	43	0,755	28	-15	-9	Kayseri	0,565	17	0,711	34	0,753	30	-4	13
Ankara	2,838	2	0,765	4	0,809	1	-3	-1	Kırıkkale	-0,069	41	0,757	8	0,752	31	23	-10
Antalya	1,503	5	0,719	29	0,776	10	-19	5	Kırklareli	0,592	15	0,734	14	0,773	14	0	-1
Ardahan	-1,138	71	0,623	71	0,704	65	-6	-6	Kırşehir	-0,021	40	0,712	32	0,744	38	6	-2
Artvin	-0,105	44	0,729	17	0,775	13	-4	-31	Kilis	-0,573	63	0,696	46	0,697	67	21	4
Aydın	0,560	19	0,720	25	0,75	34	9	15	Kocaeli	1,659	4	0,759	7	0,795	2	-5	-2
Bahcesir	0,476	22	0,711	36	0,756	27	-9	5	Konya	0,531	20	0,696	47	0,74	42	-5	22
Bartın	-0,198	48	0,661	64	0,736	48	-16	0	Kütahya	0,020	38	0,725	23	0,746	36	13	-2
Batman	-1,120	70	0,636	67	0,68	72	5	2	Malatya	-0,078	42	0,711	35	0,736	49	14	7
Bayburt	-0,595	64	0,678	58	0,719	57	-1	-7	Manisa	0,471	23	0,723	24	0,748	35	11	12
Bilecik	0,363	27	0,753	9	0,783	7	-2	-20	Mardin	-1,359	74	0,627	70	0,682	71	1	-3
Bingöl	-1,192	72	0,599	75	0,683	70	-5	-2	Mersin	0,464	24	0,719	27	0,751	32	5	8
Bitlis	-1,400	76	0,594	76	0,666	75	-1	-1	Muğla	1,049	8	0,742	13	0,779	9	-4	1
Bolu	0,639	11	0,767	3	0,788	4	1	-7	Muş	-1,733	81	0,570	78	0,645	78	0	-3
Burdur	0,368	26	0,719	28	0,758	25	-3	-1	Nevşehir	0,103	36	0,720	26	0,739	43	17	7
Bursa	1,374	6	0,728	19	0,771	16	-3	10	Niğde	-0,376	56	0,711	33	0,729	51	18	-5
Çanakkale	0,600	14	0,730	15	0,769	17	2	3	Ordu	-0,481	61	0,681	57	0,727	53	-4	-8
Çankırı	-0,331	54	0,685	52	0,737	47	-5	-7	Osmaniye	-0,289	53	0,681	56	0,726	55	-1	2
Çorum	-0,240	50	0,687	50	0,728	52	2	2	Rize	0,155	34	0,727	20	0,776	11	-9	-23
Denizli	0,912	10	0,745	11	0,764	20	9	10	Sakarya	0,564	18	0,725	21	0,757	26	5	8
Diyarbakır	-1,001	67	0,635	68	0,676	73	5	6	Samsun	0,158	33	0,704	39	0,744	37	-2	4
Düzce	0,106	35	0,685	51	0,753	29	-22	-6	Siirt	-1,417	77	0,617	72	0,673	74	2	-3
Edirne	0,638	12	0,728	18	0,763	21	3	9	Sinop	-0,248	51	0,688	49	0,739	44	-5	-7
Elazığ	-0,010	39	0,701	42	0,735	50	8	11	Sivas	-0,221	49	0,697	45	0,738	45	0	-4
Erzincan	-0,106	45	0,704	38	0,761	24	-14	-21	Sarıhırla	-1,280	73	0,606	74	0,641	79	5	6
Erzurum	-0,433	59	0,672	61	0,703	66	5	7	Şirnak	-1,461	78	0,553	80	0,657	76	-4	-2
Eskişehir	1,167	7	0,774	1	0,785	6	5	-1	Tekirdağ	0,915	9	0,713	30	0,771	15	-15	6
Gaziantep	0,268	30	0,667	62	0,71	62	0	32	Tokat	-0,382	57	0,682	55	0,716	60	5	3
Giresun	-0,256	52	0,703	41	0,743	39	-2	-13	Trabzon	0,222	31	0,744	12	0,775	12	0	-19
Gümüşhane	-0,481	62	0,678	59	0,716	59	0	-3	Tunceli	-0,389	58	0,683	54	0,768	18	-36	-40
Hakkari	-1,696	86	0,565	79	0,656	77	-2	-3	Uşak	0,374	25	0,704	40	0,75	33	-7	8
Hatay	-0,130	40	0,698	44	0,723	56	12	10	Van	-1,378	75	0,581	77	0,634	80	3	5
Iğdır	-1,118	69	0,610	73	0,689	68	-5	-1	Yalova	0,626	13	0,767	2	0,78	8	6	-5
Isparta	0,527	21	0,759	6	0,766	19	13	-2	Yozgat	-0,608	65	0,656	65	0,709	63	-2	-2
İstanbul	4,515	1	0,725	22	0,795	3	-19	2	Zonguldak	0,276	29	0,730	16	0,741	41	25	12
İzmir	1,971	3	0,753	10	0,785	5	-5	2									

Ek-8: İGE 2014'ün Diğer Çalışmalar ile Karşılaştırılması

Mustafa Caner Meydan, Hacettepe Üniversitesi İstatistik Bölümü lisans derecesini 2005 yılında ve Gazi Üniversitesi İşletme yüksek lisans derecesini 2013 yılında almıştır. Halen ABD Duke Üniversitesi Uluslararası Kalkınma Politikası yüksek lisans ve Hacettepe Üniversitesi İktisat doktorasına devam etmektedir. Profesyonel iş hayatında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ziraat Bankası ve Kalkınma Bakanlığı'nda (mülga Devlet Planlama Teşkilatı) görev yapmıştır. Halen Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nda Sanayi ve Teknoloji Uzmanı olarak görev yapmaktadır. OECD ve Dünya Bankası projelerinde görev almış, ulusal ve uluslararası toplantılarda sunumlar gerçekleştirmiştir. 2013 yılında yayımlanan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)"nın yazarlarındandır. Ayrıca, bölgesel analizler, izleme-değerlendirme ve etki değerlendirme/analizi konularında makale ve rapor çalışmaları bulunmaktadır. Politika analizi; izleme, değerlendirme ve etki değerlendirme/analizi ile istatistiksel ve bölgesel analizler konularında uzmanlaşmıştır.

Mustafa Caner Meydan, He received his undergraduate degree in 2005 from Hacettepe University, Faculty of Science, Department of Statistics and his master's degree in Business Administration in 2013 from Gazi University. Currently, he is studying for his second Master degree in International Development Policy at Duke University and Economics PhD at Hacettepe University. In his professional life, he worked at Ministry of Culture and Tourism, Ziraat Bank and Ministry of Development (prior State Planning Organization). He is currently working as an Industry and Technology expert at Ministry of Industry and Technology. He was involved in OECD and World Bank projects, made presentations at national and international organizations. He is a co-author of Socio-Economic Development Index published in 2013. He has papers and reports on regional analyses, monitoring-evaluation, and impact evaluation. He specializes in policy analysis, monitoring-evaluation, impact evaluation, and statistical and regional analyses.

E-mail: mustafa.meydan@duke.edu

Volkan İdris Sarı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama lisans derecesini 2003 yılında almıştır. 2004 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nda uzman yardımcısı olarak çalışmaya başlamıştır. AB destekli bölgesel kalkınma programları, izleme ve değerlendirme sistemleri ve bölgesel kalkınma ajansları alanlarında koordinatör olarak çalışmıştır. 2009 yılında yazdığı "Proje Döngüsü Yönetiminde Etkililik Değerlendirmesi" tezi ile Planlama Uzmanı unvanını almıştır. 2013 yılında Carnegie Mellon Üniversitesi Kamu Yönetimi yüksek lisans programını tamamlamıştır. 2013 yılından itibaren mülga Kalkınma Bakanlığı Kentel ve Mekânsal Gelişme Dairesinde uzman olarak çalışmıştır. Bölgesel kalkınma, izleme ve değerlendirme, kentsel gelişme ile kalkınma iktisadi alanlarında araştırmalar yürütmüş, makale ve raporları yayımlamıştır. Şu an Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü'nde uzman olarak çalışmaktadır. Halen Ankara Üniversitesi'nde Beşeri ve İktisadi Coğrafya alanında doktora çalışmasına devam etmektedir.

Volkan İdris Sarı, He received his bachelor's degree in City and Regional Planning from Middle East Technical University in 2003. In 2004, he started to work as an assistant expert in the State Planning Organization. He has worked as a coordinator in the field of regional development programs, monitoring and evaluation systems and regional development agencies. He promoted as the Planning Expert

in 2009 by completing his thesis on "Effectiveness Evaluation in Project Cycle Management". In 2013, he has completed master program in Public Administration at Carnegie Mellon University. Since 2013, he worked as a urban specialist in the Department of Urban and Spatial Development of the Ministry of Development. He has conducted researches and published several articles and reports on the areas of regional development, monitoring and evaluation, urban development and development economics. Now he is working as an expert at the General a Industry and Technology expert He is currently a PhD candidate in Humanities and Economic Geography at Ankara University.

E-mail: volkanidris.sari@sanayi.gov.tr

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Meydan, M. C. ve Sarı, V. İ. (2018). İnsani Gelişme Endeksi ve Alt Endekslerinin Türkiye'deki İller İçin Ölçülmesi. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 387-429

Türkiye’de Belediyelerin Mevcut Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Yönelik Tutumları: İstanbul İlçe Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma¹

*

Onur Kemal Yılmaz
Marmara Üniversitesi

Recep Bozdoğan
Marmara Üniversitesi

Öz

Kentsel dönüşüm uygulaması, 1999 Gölcük ve Düzce depremlerinden beri Türkiye’nin ana gündem maddelerinden birisidir. Bu süre zarfında deprem korkusuna eklenen çarpık kentleşme ve dönüşümden elde edilen rant olgusuyla birlikte, kentsel dönüşümün bir milli seferberlik halinde uygulandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat daha öncesinden tecrübe edilmemiş uygulamaların bir anda hayata geçirilmesi, kentsel dönüşüm adına nitelik sorgulamasını da beraberinde getirmektedir. Konuyla ilgili olarak bu çalışmayla, Türkiye ölçeğinde kentsel dönüşümün en önemli uygulayıcısı olan belediyelerin, mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarının niteliklerine yönelik tutumları öğrenilmeye çalışılmıştır. Burada belediyelerin seçilme gerekçesi; belediyelerin kentleri imar etmek, geliştirmek ve kentsel dönüşüme tabi tutmak üzere en üst seviyede yetkilendirilmiş kurumlar olmalarıdır. Ayrıca literatür taraması sırasında, Türkiye ölçeğinde kentsel dönüşüm uygulamalarının niteliklerini ölçmek için belediyelerin görüşlerine şimdiye kadar başvurulmadığı tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında, İstanbul metropolünde faaliyet gösteren 39 belediyede görevli 77 müdüre ulaşılmıştır. Anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları SPSS istatistik programının güvenilirlik analizine tabi tutulmuş ve oran 0,97 çıkmıştır. Bu kapsamda güvenilirliği kanıtlanmış olan sorularla elde edilen verilere bakıldığında; Türkiye ölçeğinde uygulanan kentsel dönüşüm çalışmalarının fiziksel, ekonomik, sosyal, planlama, yönetim ve hukuki boyutlarında belediyeler açısından olumsuzluklar görüldüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel dönüşüm, sosyal boyut, fiziksel boyut, ekonomik boyut, yönetim boyutu.

¹ Bu çalışma yazarın (Onur Kemal Yılmaz) doktora tezinden üretilmiştir. Doktora tezinin danışmanlığını diğer yazar (Prof. Dr. Recep Bozdoğan) gerçekleştirmiştir.

idealkent ©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133

Sayı Issue 24, Cilt Volume 9, Yil Year 2018-2, 430-455 DOI: 10.31198/idealkent.433828

Attitudes of The Municipalities to the Existing Urban Transformation Works in Turkey: A Research Through Istanbul County Municipalities

*

Onur Kemal Yılmaz
Marmara University

Recep Bozdoğan
Marmara University

Abstract

Urban transformation is one of Turkey's main agenda since the 1999 Gölcük and Düzce earthquakes. Over time, urbanization problems and rent are added to this fear of earthquake. So it would not be wrong to say that urban transformation has been implemented as a national mobilization. But unprecedented practices have brought questions about the quality of urban transformation which are implemented in Turkey. In relation to the subject, with this study; the views of the municipalities on the existing urban transformation works have been identified. Reason for choosing the municipalities is; the municipalities are the most important urban transformation practitioners in Turkey. In addition, during the literature review it was seen that the attitudes of the municipalities were not identified in relation to the urban transformation studies in Turkey. Within the scope of the study, 77 managers who are serving in 39 municipalities in Istanbul were reached. The results were subjected to reliability analysis of the SPSS statistical program and the ratio was 0.97. In this context, it has been determined that there are problems at physical, economic, social, planning, governance and legal dimensions of urban transformation works in terms of municipalities.

Keywords: *Urban transformation, social dimension, physical dimension, economic dimension, governance dimension.*

Giriş

Dünya genelinde kentsel dönüşümün bir ihtiyaç haline gelişi 1750'lerde Sanayi Devrimiyle birlikte başlamıştır. Bu dönemde kırdan kente doğru yaşanan plansız göçler, endüstriye ev sahipliği yapan şehirlerde aşırı derecede nüfus artışına sebebiyet vermiş, bunun sonucunda da çarpık kentleşme ve sağlıksız yaşam alanları büyük kentleri adeta kuşatmışlardı (Couch, 1990, ss. 1-11). Bu tarihten sonra ortaya konulan kentsel dönüşüm müdahaleleriyle kentlerin fiziksel, ekonomik ve sosyal sorunlarına çözümler getirilmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalar ilk başta Sanayi Devrimini yaşayan ülkelerde ortaya konulduklarından dolayı, kentsel dönüşümün gelişmiş ülkelerde meydana geldiğini ve şekillendiğini söylemek doğru olacaktır. Bu kapsamda sanayi kentlerinde yeşil alan miktarını arttırmayı hedefleyen "kentsel park hareketi" (Urban Park Movement) ile 1840'larda başlayan kentlere müdahale edilmesi anlayışı, daha sonraları gelişerek devam etmiştir. (Loures, Santos ve Panagopoulus, 2007, s. 171; Akkar, 2006, ss. 30). 1850'lerde Paris'te Baron Haussmann tarafından büyük bir kentsel dönüşüm hamlesi başlatılmıştı. Bu çalışmalarda kent içerisinde eski yapılar yıkılırken; geniş bulvarların yapımı, kamu binalarının yeniden inşası ve konutların da yenilenmeleri gerçekleştirilmiştir. Avrupa'da yaygınlaşan bu kente müdahale anlayışı Amerika Birleşik Devletleri'nde (A.B.D.) "güzel kent hareketi" (City Beautiful Movement) olarak karşılık bulmuştur. Böylece A.B.D.'de de kentsel ölçekte kente müdahale edilmesi gelişim göstermiştir. Bu güzel kent hareketinin en önemli uygulamaları Kuzey Amerika'da gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki süreçte Ebenzer Howard tarafından "bahçe kent" (Garden City) vizyonu ortaya konularak, kentlerin daha küçük ölçekli ve doğal çevreyle bütünlük olarak "kır-kent" senteziyle üretilmeleri gerektiği hem akademik seviyede dile getirilmiş hem de fiili olarak bazı örneklerle uygulanmıştır (Akkar, 2006, ss. 30-31). Bu uygulamalara örnek olarak Londra'da yer alan 1903 tarihli Letchworth Bahçe Kenti gösterilebilir.

Bu yıllarda ayrıca kentsel dönüşümle ilgili olarak İşçi Sınıfına Konut Sağlanması Kanunu (The Housing of the Working Classes Act 1890) 1890 yılında İngiltere'de ve Konut Kanunu (Housing Act 1937) 1937 yılında A.B.D.'de uygulamaya konulmuştur. Böylece bu kanunlarla, özellikle yerel otoriteler üzerinden sağlıksız yaşam alanlarının kentlerden uzaklaştırılması hedeflenmiştir ve alansal temizleme (slum clearance) uygulaması yaygın hale gelmiştir. Bu kapsamda artık kentlerde gecekondu gibi sefalet yuvalarının temizlen-

mesi hız kazanmıştır. İlerleyen dönemlerde kentsel dönüşüm kendi içerisinde hızla yeni uygulamalara ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Dolayısıyla her yeni gelen dönem kendi durumuna göre yeni kentsel dönüşüm uygulamalarının meydana gelmesini sağlamıştır. Bu süreçte 2. Dünya Savaşı sonrası boşalan kentlerin canlandırılması için kente yapılan müdahaleler dikkat çekmektedir. Eski canlılığını yitiren ve çöküntü hale gelen kentlerin yeniden canlandırılmasını hedefleyen kentsel canlandırma (urban revitalisation) uygulaması bunlardan birisidir (Oruç ve Giritlioğlu, 2008, s. 98). İlerleyen yıllarda özellikle 1950’lerden sonra, ekonomik gelişime paralel olarak değişen sosyal yapıya uygun olarak kentlerin yenilenmesi gündeme gelmiştir. Bu süreçte yapıların yenilenmesini öngören kentsel yenileme (urban renewal) uygulaması en çok başvurulan yöntem olmuştur. Böylece eski yapıların yıkılmaları ve yeniden inşa edilmeleri yaygınlaşmıştır. Son olarak 1990’larla birlikte kentlerin daha bütüncül yaklaşımlarla geliştirilmesini amaçlayan yeniden üretim (urban regeneration) yöntemi önemli bir kente müdahale aracı olarak işlev görmüştür. Bu uygulamada özel sektörün ön plana çıkmasıyla, ekonomik gelişim de kentsel dönüşüm bölgelerinde sağlanmıştır (Roberts ve Sykes, 2008, s. 14).

Konuya Türkiye özelinde bakılacak olursa, gelişmiş ülkelerdeki gibi bir Sanayi Devrimi yaşamayan Türkiye’de kentsel dönüşümün bilinirliğinin artması ve önemli bir kente müdahale aracı olarak kullanılması, 1999 yılında yaşanan Gölçük ve Düzce depremleriyle olmuştur. Dolayısıyla kentsel dönüşüm kavramının Türkiye’de kamu nezdinde mevzuatlarla geliştirilmesi ve kurumsallaşması gelişmiş ülkelerden yaklaşık 150 yıl sonra gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra, bilimsel temellerde inşa edilmemiş yapıların insanların can güvenliğini sağlamak önceliğinde yenilenmeleri temel bir ülke politikasına dönüşmüştür. Bunun yanında çarpık kentleşme ve dönüşümden elde edilen rant olgusu da Türkiye ölçeğinde kentsel dönüşümün gerekçelerini oluşturmaktadır. Bütün bu bileşenler göz önüne alındığında, Türkiye’de kentsel dönüşümün son 20 yıldır bir milli seferberlik halinde gerçekleştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bu durum mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarının niteliklerinde sorunları da beraberinde getirmektedir. Bunun sebebi; daha öncesinden gelişmiş ülkelerde olduğu gibi uzun bir zaman diliminde tecrübe edilmemiş, güncellenmemiş ve geliştirilmemiş uygulamaların bir anda hayata geçirilmesidir. Konuyla ilgili olarak bu çalışmayla amaçlanan da Türkiye ölçeğinde gerçekleştirilen bu yoğun kentsel dönüşüm uygulamalarının niteliklerini irdelemektir.

Her ülkenin ve kentin kentleşme süreci farklı olduğundan, gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamaları da değişkenlik göstermektedir. Bu durumun temelinde kentsel dönüşüm uygulanan ülkelerde yaşayan insanların kültürleri, sosyal yapıları ve ekonomik durumları etkili olmaktadır. Fakat kentsel dönüşümden beklenen kentlerin sorunlarını çözmek olduğu için, kentsel dönüşüm uygulamalarının niteliklerini ölçmek bir çalışma alanı olarak görülebilir. Burada önemli olan nokta, kentsel dönüşüm uygulamalarının niteliklerine yönelik durumun, ülkelerin kendi özelinde irdelenmesi gerektiğidir. Bu kapsamda, bu çalışma ile Türkiye ölçeğindeki kentsel dönüşüm uygulamalarının nitelikleri belediyelerin bakış açısıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Burada amaçlanan; Türkiye’de kentleri imar etmek, geliştirmek ve kentsel dönüşüme tabi tutmak üzere yetkilendirilmiş olan belediyelerin, mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarının niteliklerine yönelik olan tutumlarını tespit etmektir. Böylece Türkiye ölçeğinde uygulanan kentsel dönüşümün, halkın bakış açısından farklı olarak daha teknik ve aynı zamanda uygulayıcı bir aktör tarafından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu kapsamda çalışma ile yanıt aranan sorular şu şekildedir;

1. Belediyeler, imar etmeleri ve geliştirmeleri için yetkilendirildikleri bir kentte, kentsel dönüşüm alanında başka aktörlerin çalışma yapmasına hangi oranda olumlu bakmaktadırlar?
2. Belediyeler, kentsel dönüşüm konusunda diğer aktörlerin çalışmalarını ne oranda etkin bulmaktadırlar?
3. Belediyeler açısından mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarının sosyal boyutunda ne oranda etkinlik sağlanabilmektedir?
4. Belediyeler açısından mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarının fiziksel boyutunda ne oranda etkinlik sağlanabilmektedir?
5. Belediyeler açısından mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarının ekonomik boyutunda ne oranda etkinlik sağlanabilmektedir?
6. Belediyeler açısından mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarının planlama boyutunda ne oranda etkinlik sağlanabilmektedir?
7. Belediyeler açısından mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarının yönetim boyutunda ne oranda etkinlik sağlanabilmektedir?
8. Belediyeler açısından mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarının hukuki boyutunda ne oranda etkinlik sağlanabilmektedir?

Araştırma Evreni ve Araştırma Yöntemi

Araştırma evrenini İstanbul metropolünde mevcut olan ilçe belediyeleri oluşturmaktadır. Evrenin bu belediyelerden oluşmasının sebebi; Türkiye’de kentsel dönüşüm çalışmalarının en yoğun olarak İstanbul’da gerçekleştirilmesidir. Ayrıca siyasi bir yanı da olan konuyla ilgili olarak, İstanbul hem iktidar hem de muhalefet partisine mensup belediyelerin nispeten dengeli bir sayıda temsilini sağlamaktadır. Çalışmaya bu belediyelerde bulunan ve kentsel dönüşüm uygulamalarına doğrudan veya dolaylı olarak etki eden müdürlükler dâhil edilmiştir. Bu kapsamda örneklemi oluşturan müdürlükler şu şekildedir; yapı kontrol müdürlükleri, plan ve proje müdürlükleri, kentsel estetik müdürlükleri, kentsel dönüşüm müdürlükleri, fen işleri müdürlükleri ve imar ve şehircilik müdürlükleri. Belediye ve Bağlı Kuruluşları İle Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmelik’in ek maddesinde yer alan açıklamaya göre, tüm belediyelerde fen işleri ve imar ve şehircilik müdürlükleri zorunlu birimler olup; belediyeler nüfuslarına göre eğer isterlerse bünyelerinde diğer müdürlükleri de oluşturabilmektedirler. Bu kapsamda 39 belediyenin internet sitesi ayrı ayrı incelenmiş ve çalışmaya dâhil edilebilecek 144 müdürlük tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında saha araştırması yapılması için anket yöntemi kullanılmıştır. Anket çalışması da “tarama modeli” dikkate alınarak oluşturulmuştur. Karasar’ın belirttiğine göre tarama modeli; geçmişte mevcut olan veya güncel durumda halen varlığı devam eden bir durumu, mevcut haliyle açıklamayı amaçlayan bir modeldir. Burada araştırmaya konu olan kişi, kurum veya olay kendi özel şartlarında betimlenmeye çalışılmaktadır (Karasar, 2012, s. 77). Tarama modelinin alt bileşenlerinden birisi “tümevarım” yaklaşımıdır. Teori ve uygulama yönünden sınırlı bilgi düzeyine sahip olunduğu durumlarda, ayrıca konuyla ilgili genel ilkelerin henüz kesinleşmediği koşullarda bu tümevarım yaklaşımı kullanılabilir (Bozlağan, 2005, s. 78). Bu araştırma kapsamında yapılan yerli ve yabancı literatür taraması sırasında, belediyelerin bakış açısıyla kentsel dönüşüm uygulamalarının niteliklerini ölçen bir çalışmaya rastlanmadığından dolayı tümevarım yöntemi; diğer bir ifade ile keşfe yönelik ve mevcut durumu tespit eden yöntem kullanılmıştır.

İstanbul metropolünün büyüklüğü ve çalışma yapılacak olan denek sayısının çokluğundan dolayı, enerji ve zaman yönetimini sağlamak adına an-

ket soruları internet üzerinden çevrimiçi oluşturulmuştur. Anket sorularının bu müdürlüklere ulaştırılması için Marmara Üniversitesi Rektörlüğü ile gerekli yazışmalar yapılmış ve internet üzerinden çevrimiçi olarak oluşturulmuş anket sorularına ilişkin internet adresi; bilimsel araştırma kapsamında Rektörlük tarafından 39 ilçe belediyesine resmi yazıyla ulaştırılmıştır. Bu anket sorularına internet üzerinden üçüncü kişilerin ulaşımını engellemek için her müdürlük adına bir giriş şifresi oluşturulmuş ve bu giriş kodları da belediyelere ulaştırılmıştır. Böylece internet üzerinden oluşturulmuş ankete üçüncü kişilerin erişimi engellenmiştir.

Konuyla ilgili olarak daha öncesinden hazırlanan, test edilen ve uygulanan bir anket çalışması olmadığından dolayı yeni bir anket formunun hazırlanması gerekmiştir. Anket sorularının hazırlanması için yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılmıştır. Faydalanılan kaynaklar şu şekildedir;

1. Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Çok Amaçlı Yaklaşım, Bursa (İnegöl) Kent Örneği (Aslı Bozdağ, Şaban İnam, Savaş Durduran)
2. Kentsel Dönüşümü Gündeme Gelen Bir Alan İçin Konut Memnuniyeti Araştırması: Türk-İş Blokları Örneği (Zerrin Ezgi Kahraman, Suna Senem Özdemir)
3. Kentsel Dönüşüm Yaklaşımında Kullanıcı Memnuniyet Analizi (Demet Aykal, Özgür Murat, Mahir Korkmaz, Bahar Acar)
4. Kentsel Dönüşüm Anket Çalışması. (TMMOB İzmir İl Koordinasyon Kurulu)
5. Kentsel Dönüşümde Riskler ve Beklentilere Dair İlk Tespitler: İstanbul'da Bir Saha Araştırması (Betül Duman)
6. Kentsel Dönüşüm Sürecinde TOKİ Uygulamaları ve Halkın Algılarına Göre Değerlendirilmesi (Halil İbrahim Alpaslan ve Abdullah Tüter)
7. Türkiye'de Kentleşme Projelerinde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Bu Projelerin Kentleşmeye Etkisi: Kars Örneği (Abdulsamet Yaman, Cihan Arslan ve Gökbörü Önalp)
8. Şehirlerin Fiziki Modernizasyonu: Çorum Uygulaması (Rıdvan Keskin ve Ömür Demirel)
9. Yavuzlar (Yüreğir-Adana) Mahallesi Kentsel Dönüşümü İle TOKİ Konutlarının Karşılaştırmalı Analizi (Tülay Öcal ve Vedat Çelik)
10. Measuring Social Sustainable Urban Regeneration in Europa (Andrea Colantonio ve Tim Dixon)
11. Criteria For a "Good" Urban Renewal Project: The Case Of Kadifekale Urban Renewal Project (Elif Mutlu)

12. Effective Approach to Achieve Sustainable Urban Renewal In Densely Populated Cities (Grace Lee ve Edwin Chan)
13. Sürdürülebilir Kentsel Dönüşüm İçin Performans Göstergeleri (Aslı Ulubaş Hamurcu ve Mesture Aysan Buldurur)
14. Resident Satisfaction for Sustainable Urban Regeneration (Yasemin Afacan)

Çalışmanın Güvenilirliği

Anket çalışması Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirilmiş olup, örnekleme oluşturan 144 müdürden 77 tanesi çalışmaya katılım göstermiştir. Çalışma kapsamında elde edilen veriler SPSS veri analiz programının 22. Sürümünde Cronbach’s Alfa güvenilirlik analizine tabi tutulmuş, çıkan sonuç 0.97 olmuştur. Kaya’nın belirttiğine göre, Cronbach’s Alpha güvenilirlik değeri için 0.70 ve üzer oldukça güvenilir bir değerdir (Kaya, 2013, s. 185). Bu kapsamda güvenilirlik analizinden çıkan yüksek sonuç, bu soruların başka belediyeler üzerinde de kullanılabileceğini göstermektedir.

Araştırmanın Bulguları

Anket çalışmasıyla elde edilen veriler aşağıda tablolar halinde sunulmuştur. Tablolarda ayrıca ortalama değer (mean) de belirtilmiştir. Ortalama değerle kastedilen; düşük seviyedeki değer önermeye verilen yanıtların olumsuzluk içerdiğini, yüksek seviyedeki değer ise önermeye olumlu yanıtların verildiğini ifade etmektedir. Tablolarda gösterilen düşük düzeydeki standart sapma ise; cevapların belirli bir aralıkta dağıldığını, dolayısıyla yanıtlar arasında tutarlılığın yüksek olduğunu göstermektedir. Anket uygulaması sırasında, anketin en başında şu şekilde bir ibare yer almıştır: “Önermeleri şu cümlenin devamı olarak okuyunuz; “mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarında”. Dolayısıyla tablolardaki önermeler bu cümle temelinde değerlendirilmelidirler. Tablo altında yapılan açıklamalarda “kesinlikle katılmıyorum” ve “katılmıyorum” yanıtları birlikte değerlendirilirken, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” yanıtları da birlikte değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Aktörlere yönelik önermeler.

Önermeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama (Mean)	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
1.1. TOKİ'nin belediyelerden bağımsız olarak kentsel dönüşüm gerçekleştirme yetkisine sahip olması doğru bir uygulamadır.	17	22,1	37	48,1	8	10,4	10	13	5	6,4	2,338	1,1541
1.2. Mülk sahiplerinin 6306 sayılı Kanun kapsamında yapılarını belediyelerden bağımsız olarak yenilemeleri doğru bir uygulamadır.	17	22,1	28	36,4	14	18,2	14	18,2	4	5,1	2,481	1,1766
1.3. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın belediyelerden bağımsız olarak riskli alan ilan etme yetkisine sahip olması doğru bir uygulamadır.	12	15,6	33	42,9	10	13	19	24,7	3	3,8	2,584	1,1396
1.4. TOKİ, kentsel dönüşüm çalışmalarını yaparken belediyeler tarafından hazırlanan mevcut imar planlarını yeterli ölçüde dikkate almaktadır.	10	13	35	45,5	14	18,2	18	23,3	0	0	2,519	0,9949
1.5. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kentsel dönüşüm çalışmalarını yaparken, belediyeler tarafından hazırlanan mevcut imar planlarını yeterli ölçüde dikkate almaktadır.	12	15,6	33	42,9	12	15,5	20	26	0	0	2,519	1,0464
1.6. TOKİ tarafından üretilen yapılar, kentin mevcut kimliğini ve estetiğini yansıtmaktadırlar.	23	29,9	27	35,1	18	23,4	8	10,4	1	1,2	2,182	1,0225
1.7. TOKİ ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kentsel dönüşüm konusundaki yetkileri belediyelere aktarılmalıdır.	8	10,4	16	20,8	22	28,6	24	31,1	7	9,1	3,078	1,1444

Belediyeler açısından, TOKİ'nin kendi başına kentsel dönüşüm kararı alma yetkisine sahip olmasına %70,2 oranında olumsuz bakılmaktadır [Bkz. Önerme 1.1.]. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) ve mülk sahipleri konusunda bu oran %58,5 düzeyindedir [Bkz. Önerme 1.2. ve 1.3.]. Belediyeler; ÇŞB ve TOKİ tarafından uygulanan dönüşüm çalışmalarının, kentin mevcut imar düzenini bozduğunu %58,5 oranında dile getirmektedirler [Bkz. Önerme 1.4. ve 1.5.]. TOKİ tarafından imar edilen yapıların kentin mevcut estetiğini ve kimliğini bozduğunu belirtenlerin oranı ise %65 ile oldukça yüksek çıkmıştır [Bkz. Önerme 1.6.]. Son olarak aktörler kapsamında, ÇŞB ve TOKİ'nin sahip oldukları kentsel dönüşüm yetkilerinin

belediyelere devredilmesi önermesine %40,2 oranında olumlu görüş belirtilmiş; olumsuz görüş belirtenlerin oranı ise %31,2 ile azınlıkta kalmıştır [Bkz. Önerme 1.7.].

Tablo 2. Fiziksel boyuta yönelik önermeler.

Önermeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama (Mean)	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
2.1. Altyapı sistemleri (kanalizasyon, şebeke suyu, yağmur drenajı vd.) bölgenin ihtiyaçlarını karşılayacak seviyede geliştirilmektedir.	4	5,3	24	31,1	11	14,3	35	45,5	3	3,9	3,117	1,0634
2.2. Ulaşım altyapısı (yaya yolları, araç yolları, kaldırımlar, otoparklar vd.) bölgenin ihtiyaçlarını karşılayacak seviyede geliştirilmektedir.	9	11,7	25	32,5	13	16,8	28	36,4	2	2,6	2,857	1,1206
2.3. Kentin ihtiyaç duyduğu seviyede yeşil alan ve rekreasyon alanı üretilmektedir.	21	27,3	28	36,4	8	10,3	13	16,9	7	9,1	2,442	1,3028
2.4. Şehrin mevcut tarihi kent kimliği korunmaktadır.	12	15,6	32	41,6	15	19,4	12	15,6	6	7,8	2,584	1,1625
2.5. Afet riskine karşı yeterli dayanıklılıkta yapılar üretilmektedir.	4	5,2	8	10,4	21	27,3	39	50,6	5	6,5	3,429	0,9518
2.6. Engellilerin kullanımına elverişli bir kent üretilmektedir.	7	9,1	28	36,4	24	31,1	14	18,2	4	5,2	2,741	1,0311
2.7. Yeterli sayıda kültür ve sanat mekânları (müze, tiyatro, sinema, sanat galerisi, gösteri merkezi vd.) üretilmektedir.	16	20,8	27	35,1	14	18,1	18	23,4	2	2,6	2,519	1,1426
2.8. Yeterli sayıda sağlık kurumları (hastane, sağlık ocağı, aile hekimliği) üretilmektedir.	6	7,8	33	42,9	16	20,8	21	27,3	1	1,3	2,714	0,9981
2.9. Çocuklar ve gençler için yeterli oyun ve spor alanları (futbol sahası, basketbol sahası, oyun parkı vd.) üretilmektedir.	13	16,9	21	27,3	13	16,9	24	31,2	6	7,8	2,857	1,2536
2.10. Yenilenebilir enerji kaynaklarının (rüzgâr, su, güneş vd.) kullanımı yaygınlaştırılmaktadır.	14	18,2	27	35,1	10	13	22	28,6	4	5,2	2,675	1,2187
2.11. Atıkların geri dönüşümünü mümkün kılacak çözümler üretilmektedir.	17	22,1	30	39	14	18,2	12	15,6	4	5,2	2,429	1,152
2.12. Yaşlılar için yeterli alanlar (dinlenme, yürüyüş vd.) üretilmektedir.	14	18,2	31	40,3	15	19,5	12	15,6	5	6,5	2,519	1,1541

Tablo 2. Fiziksel boyuta yönelik önermeler. (devam)

2.13. Dönüşüm uygulanan yerlerde nüfus ve yapı yoğunluğu kontrol altında tutulmaktadır.	19	24,7	33	42,9	13	16,9	10	13	2	2,6	2,261	1,0563
2.14. Doğal ve ekolojik çevre ile uyumlu bir kent dokusu oluşturulmaktadır.	23	29,9	29	37,7	15	19,5	10	13	0	0	2,156	1,0009
2.15. Yeni yapılar, tarihsel süreçte meydana gelmiş olan kentsel estetiğe uygun üretilmektedirler.	18	23,4	40	51,9	13	16,9	6	7,8	0	0	2,091	0,8458
2.16. Hava, su ve gürültü kirliliği kontrol altında tutulmaktadır.	20	26	31	40,3	16	20,8	8	10,4	2	2,6	2,234	1,0374

Belediyeler, kentsel dönüşüm uygulamaları sırasında altyapı sisteminin (şebeke suyu, kanalizasyon, yağmur drenajı, vd.) bölgenin ihtiyaçlarını karşılayacak seviyede geliştirildiğini %49,4 oranında düşünmektedirler (olumsuz bakanların oranı %36,4'tür) [Bkz. Önerme 2.1.]. Fakat dönüşüm çalışmaları sırasında ulaşım altyapısının (araç yolları, kaldırımlar, yaya yolları, oto parklar, vd.) yeterli seviyede geliştirilmediğini düşünenlerin oranı %44,2'dir (olumlu bakanların oranı %39) [Bkz. Önerme 2.2.]. Kentsel dönüşüm çalışmaları sırasında yeterli seviyede yeşil alan üretilmediğini düşünenlerin oranı %63,7 ile yüksek çıkmıştır [Bkz. Önerme 2.3.]. Dönüşüm çalışmaları sırasında kentin tarihi kimliğinin korunmadığını düşünenlerin oranı da %57,2'dir [Bkz. Önerme 2.4.]. Kentsel dönüşüm çalışmalarıyla üretilen yeni yapıların afetlere karşı yeterli seviyede dayanıklılığa sahip olduğunu belirtenlerin oranı ise %57,1'dir [Bkz. Önerme 2.5.]. Yeni inşa edilen yapılarda güncel materyaller ve teknikler kullanıldığı için, bu önermeye yüksek oranda olumlu bakılması anlaşılabilir bir durumdur.

Belediyelere göre fiziksel bakımdan mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarında, kent %23,4 oranında engellilere uygun hale getirilmektedir [Bkz. Önerme 2.6.]. Bu rakam engelliler açısından oldukça yetersiz bir durumu tespit etmektedir. Kentsel dönüşüm çalışmalarıyla yeterli sayıda kültür ve sanat mekânı (tiyatro, müze, sanat galerisi, sinema, gösteri merkezi) üretilmediğini belirtenlerin oranı %55,9 [Bkz. Önerme 2.7.]; yeterli sayıda sağlık kurumu (sağlık ocağı, aile hekimliği, hastane) üretilmediğini belirtenlerin oranı %50,7 [Bkz. Önerme 2.8.]; yaşlılar için yeterli alan (yürüme, toplanma, dinlenme) üretilmediğini belirtenlerin oranı %58,5 [Bkz. Önerme 2.12.]; gençler için spor ve oyun alanı üretilmediğini belirtenlerin

oranı da %44,2 olmuştur [Bkz. Önerme 2.9.]. Bu rakamlar kentsel dönüşümle daha çok konutlar üzerine çalışmalar yapıldığını, diğer mekânsal donatılara yeterli önceliğin verilmediğini göstermektedir.

Belediyeler açısından mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarında, yenilenebilir enerji kaynaklarının (rüzgâr, güneş, su) yaygınlaştırılmadığını düşünenlerin oranı %53,3'tür [Bkz. Önerme 2.10.]. Atıkların geri dönüşümünü mümkün kılacak tesislerin geliştirilmediğini düşünenlerin oranı ise %61,1'dir [Bkz. Önerme 2.11.]. Kentsel dönüşüm çalışmaları sırasında nüfus ve konut yoğunluğunun makul seviyelerde tutulmadığını belirtenlerin oranı %67,6 ile yüksek bir değerdedir [Bkz. Önerme 2.13.]. Uygulamalarda doğal ve ekolojik çevreye uyumlu bir yapılaşma geliştirilmediğini söyleyenlerin oranı %67,6'dır [Bkz. Önerme 2.14.]. Bu çalışmalarda kentin mevcut estetik değerleriyle uyumsuz yapılar üretildiğini belirtenlerin oranı %75,3'tür [Bkz. Önerme 2.15.]. Bunlara ilave olarak, kentsel dönüşüm yapılan alanlarda gürültü, hava ve su kirliliğinin kontrol altına alınmadığını dile getirenlerin oranı da %66,3 olmuştur [Bkz. Önerme 2.16.].

Tablo 3. Sosyal boyuta yönelik önermeler.

Önermeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama (Mean)	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
3.1. Dar gelirli için sosyal konutlar üretilmektedir.	12	15,6	41	53,2	13	16,9	9	11,7	2	2,6	2,325	0,9657
3.2. İnsanlar yerlerinden edilmeden dönüşüm yapılmaktadır.	8	10,4	17	22,1	21	27,3	30	39	1	1,3	2,987	1,045
3.3. Komşuluk ve mahalle kültürünü geliştirici mekânsal çözümler (oturma alanları, yürüyüş yolları, toplanma yerleri, hobi bahçeleri, ortak mekânlar vd.) üretilmektedir.	8	10,4	28	36,4	25	32,5	15	19,5	1	1,3	2,649	0,9565
3.4. Dönüşüm alanındaki insanların, kişisel gelişimlerine katkı verecek eğitim imkânları (halk eğitim, belediye kursları vd.) sağlanmaktadır.	8	10,4	36	46,8	19	24,7	14	18,2	0	0	2,506	0,9122
3.5. Dönüşüm alanındaki mevcut kültürel kimlikler korunmaktadır.	6	7,8	27	35,1	21	27,3	19	24,7	4	5,2	2,844	1,0521
3.6. Daha güvenli bir çevre oluşturulmaktadır.	6	7,8	6	7,8	22	28,6	34	44,2	9	11,7	3,442	1,0575

Tablo 3. Sosyal boyuta yönelik önermeler. (Devam)

3.7. Dönüşüm sonrasında bölgede kiralar makul seviyelerde artmakta ve mevcut kiracılar aynı bölgede yaşamlarına devam etmektedirler.	6	7,8	29	37,7	13	16,9	28	36,4	1	1,3	2,857	1,0477
3.8. Kamu kurumlarına ve kamu görevlilerine erişebilirlik daha kolay hale getirilmektedir.	9	11,7	28	36,4	19	24,7	19	24,7	2	2,6	2,701	1,0521
3.9. Her alandaki mevcut demografik yapıya göre ayrı ayrı dönüşüm çalışmaları gerçekleştirilmektedir.	3	3,9	22	28,6	15	19,5	32	41,6	5	6,5	3,182	1,1557

Mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarında, belediyeler açısından dar gelirlilere yönelik sosyal konutlar imar edilmediği %68,8 oranıyla dile getirilmektedir [Bkz. Önerme 3.1.]. Bunun yanında kentsel dönüşüm uygulamalarında insanların yerlerinden edilmedikleri %40,3 oranıyla belirtilmektedir. İnsanların yerlerinden edildiğini düşünenlerin oranı ise %32,5'tir [Bkz. Önerme 3.2.]. Mahalle kültürünü ve komşuluk ilişkilerini geliştirici şekilde yapı üretildiğini dile getirenlerin oranı %20,8; olumsuz görüş belirtenlerin oranı ise %46,8 ile çoğunluktadır [Bkz. Önerme 3.3.]. Dönüşüm uygulanan alanlarda insanların kişisel gelişimlerini sağlayacak çözümlerin üretilmediğini düşünenlerin oranı da çoğunluk çıkmıştır ve bu oran %57,2'dir [Bkz. Önerme 3.4.]. Dönüşüm yapılan alanda mevcut kültürel kimliğin korunmadığını belirtenlerin oranı %42,9'dur [Bkz. Önerme 3.5.].

Kentsel dönüşüm neticesinde üretilen alanların daha güvenli olduğunu belirtenlerin oranı %55,9'dur [Bkz. Önerme 3.6.]. Yeni yapılaşma şekli güvenli siteler üzerinden oluşturulduğu için bu sonuç anlaşılabilir bir değerdir. Dönüşümle birlikte bölgedeki kiraların makul seviyeden daha fazla arttığını ve mevcut kiracıların başka yerlere taşındıklarını dile getirenlerin oranı %45,5'tir (katılmayanların oranı %37,7'dir) [Bkz. Önerme 3.7.]. Kamu kurumlarına ve kamu görevlilerine ulaşılmasını kolaylaştıracak çözümlerin üretilmediğini düşünenlerin oranı %27,3 ile azınlıkta kalmış; buna katılmayanların oranı %48,1 çıkmıştır [Bkz. Önerme 3.8.]. Bunların yanında, her dönüşüm bölgesindeki demografik yapıya göre ayrı ayrı çalışmalar yapıldığını dile getirenlerin oranı da %48,1'dir (olumsuz görüş belirtenlerin oranı %32,5'tir) [Bkz. Önerme 3.9.].

Tablo 4. Planlama boyutuna yönelik önermeler.

Önermeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama (Mean)	Standart Sapma
	n	%	n	%	N	%	n	%	n	%		
4.1. Kentsel dönüşüm projeleri mevcut planlar (çevre düzeni planı, nazım imar planı vb.) ile uyumludur.	12	15,6	29	37,7	16	20,8	15	19,5	5	6,5	2,636	1,1575
4.2. Kentsel dönüşüm planları güncel bilimsel yaklaşımlara ve araştırmalara uygun olarak hazırlanmaktadır.	13	16,9	32	41,6	17	22,1	13	16,9	2	2,6	2,468	1,0461
4.3. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin ek-2 tablosunda belirtilen asgari sosyal ve teknik altyapı standartlarına uyulmaktadır.	11	14,3	31	40,3	21	27,3	14	18,2	0	0	2,494	0,9545
4.4. Kentsel dönüşümle birlikte üretilen yeni doku, kentin mevcut mimari dokusuyla uyumludur.	17	22,1	35	45,5	14	18,2	10	13	1	1,3	2,261	0,9921
4.5. Kentsel dönüşümüne yönelik planlamalar, özellikle kentsel dönüşüm konusunda uzmanlaşmış kişilerce hazırlanmaktadır.	5	6,5	44	57,1	17	22,1	8	10,4	3	3,9	2,481	0,9121

Planlama konusuyla ilgili olarak, belediyeler açısından kentsel dönüşüm uygulamalarında mevcut çevre düzeni planına ve nazım imar planlarına olan uyum %53,3 oranında olumsuz görülmektedir [Bkz. Önerme 4.1.]. Kentsel dönüşümüne yönelik hazırlanan planların güncel bilimsel yaklaşımlara göre hazırlanmadığı %58,5 oranıyla belirtilmiştir [Bkz. Önerme 4.2.]. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'ne uyulmadığı ise %54,6 oranıyla dile getirilmektedir [Bkz. Önerme 4.3.]. Kentsel dönüşümle üretilen yeni dokunun, kentin mevcut dokusuyla uyumsuz olduğunu söyleyenlerin oranı %67,6'dır [Bkz. Önerme 4.4.]. Bunların yanında, kentsel dönüşüm planlarının, özellikle kentsel dönüşüm alanında uzmanlaşmış kişilerce hazırlanmadığı da %63,6 oranıyla belirtilmektedir [Bkz. Önerme 4.5.].

Tablo 5. Ekonomik boyuta yönelik önermeler.

Önermeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Kısmen Katılmıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama (Mean)	Standart Sapma
	n	%	n	%	N	%	n	%	n	%		
5.1. Dönüşüm sonrası meydana gelen ekonomik faydadan, ilgili toplumsal kesimler adaletili bir şekilde yararlanmaktadır.	12	15,6	24	31,2	26	33,8	13	16,9	2	2,6	2,597	1,0293
5.2. Kentsel dönüşüm yapılan alanlar için ticari mekânlar da yeterli düzeyde üretilmektedir.	3	3,9	37	48,1	22	28,6	12	15,6	3	3,9	2,675	0,924
5.3. Afetlere dayanıklı mekanların üretilmesi, rant elde etme amacının önünde yer almaktadır.	5	6,5	21	27,3	12	15,6	34	44,2	5	6,5	3,169	1,105
5.4. Dönüşüm yapılan alanlarda dar gelirli de konut sahibi olabilmektedirler.	16	20,8	25	32,5	18	23,4	16	20,8	2	2,6	2,519	1,1193
5.5. Dönüşüm yapılan yerlerde geleneksel meslekler yaşatılmaktadır.	15	19,5	34	44,2	15	19,5	13	16,9	0	0	2,338	0,9815
5.6. Yerel ve bölgesel kalkınmaya katkı sunacak şekilde, dönüşüm alanında ticari üretkenlik meydana getirilmektedir.	9	11,7	36	46,8	17	22,1	14	18,2	1	1,3	2,506	0,9682

Belediyelere göre mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarında, meydana gelen ekonomik değerden (buna rant geliri de eklenebilir) bölgedeki toplumsal kesimlerin etkin bir şekilde yararlandığı %19,5 oranıyla dile getirilirken; olumsuz görüş belirtenlerin oranı %46,8'dir [Bkz. Önerme 5.1.]. Dönüşüm alanlarında ticari mekânların yeterli seviyede üretilmediği ise %52 ile belirtilmektedir [Bkz. Önerme 5.2.]. Depreme dayanıklı yapı stokunun artırılması hedefinin, rant elde etmekten önce geldiğini söyleyenlerin oranı %50,7'dir [Bkz. Önerme 5.3.]. Fakat kentsel dönüşüm alanlarında dar gelirli konut sahibi olmadığını düşünenlerin oranı çoğunlukta çıkmış ve bu oran %53,3 olmuştur [Bkz. Önerme 5.4.]. Dönüşüm yapılan alanlarda geleneksel mesleklerin yaşatılmadığı %63,7 oranıyla dile getirilmektedir [Bkz. Önerme 5.5.]. Son olarak, kentsel dönüşümle birlikte yerel ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacak şekilde, dönüşüm alanlarında ticari üretkenlik yaratılmadığını düşünenlerin oranı %58,5 olmuştur [Bkz. Önerme 5.6.].

Tablo 6. Yönetişim boyutuna yönelik önermeler.

Önermeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama (Mean)	Standart Sapma
	n	%	n	%	N	%	n	%	n	%		
6.1. Uygulama alanının ve yapılaşma şeklinin belirlenmesinde halkın katılımı yeterli düzeyde sağlanmaktadır.	13	16,9	24	31,2	19	24,7	20	26	1	1,3	2,636	1,0871
6.2. Uygulama alanının ve yapılaşma şeklinin belirlenmesinde sivil toplum kuruluşlarının (dernek, vakıf, sendika, hemşeri derneği vd.) katılımı yeterli düzeyde sağlanmaktadır.	12	15,6	35	45,5	16	20,8	14	18,2	0	0	2,416	0,9645
6.3. Uygulama alanının ve yapılaşma şeklinin belirlenmesinde meslek odalarının (Mimarlar Odası, Peyzaj Mimarları Odası, İnşaat Mühendisleri Odası vd.) katılımı yeterli düzeyde sağlanmaktadır.	18	23,4	28	36,4	18	23,4	13	16,9	0	0	2,338	1,021
6.4. Uygulama alanının ve yapılaşma şeklinin belirlenmesinde, özel sektörün (müteahhlik firmaları, bankalar, finans kuruluşları) belirleyici olmasına izin verilmektedir.	20	26	28	36,4	16	20,8	12	15,6	1	1,3	2,299	1,0646

Belediyeler açısından yönetim boyutunda; kentsel dönüşüm uygulamalarının alanı ve yapılaşma şekli belirlenirken, halkın katılımının yetersiz olduğu %48,1 ile dile getirilmektedir. Halkın katılımının yeterli seviyede olduğunu düşünenlerin oranı %27,3 ile azınlıktadır [Bkz. Önerme 6.1.]. Kentsel dönüşüm sırasında uygulama alanının ve yapılaşma şeklinin belirlenmesine diğer paydaşların katılımı sorulduğunda da yanıtlar çoğunlukla olumsuz yönde gelmiştir. Bu kapsamda sivil toplum kuruluşlarının (sendika, dernek, vakıf, vd.) %61,1 [Bkz. Önerme 6.2.] ve meslek odalarının (Mimarlar Odası, İnşaat Mühendisleri Odası, Peyzaj Mimarları Odası, vd.) %59,8 oranıyla katılımçılık gösteremedikleri belirtilmiştir [Bkz. Önerme 6.3.]. Bunlara ilave olarak, özel sektörün (müteahhlik firmaları,

finans kuruluşları, bankalar, vd.) kentsel dönüşümde belirleyici olmadığı da %62,4 oranıyla dile getirilmiştir [Bkz. Önerme 6.4].

Tablo 7. Hukuki boyuta yönelik önermeler.

Önermeler	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Ortalama (Mean)	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
7.1. Mülkiyet hakları (kişinin mülkünü dilediği gibi değerlendirme, dilediği zamanda kentsel dönüşüme dâhil olma vd.) dönüşüm çalışmalarında dikkate alınmaktadır.	10	13	25	32,5	16	20,8	24	31,2	2	2,6	2,779	1,1077
7.2. Dönüşümle ilgili açılan davalar uygun zaman diliminde sonuçlanmaktadır.	9	11,7	21	27,3	32	41,6	13	16,9	2	2,6	2,714	0,9714
7.3. İnsanlara kentsel dönüşümle ilgili hukuki haklarını rahat ve doğru bir şekilde öğrenebilecekleri imkânlar sunulmaktadır.	8	10,4	35	45,5	18	23,4	13	16,9	3	3,9	2,584	1,0176
7.4. Kentsel dönüşüm çalışmaları mevzuata uygun olarak yürütülmektedir.	5	6,5	9	11,7	7	9,1	43	55,8	13	16,9	3,649	1,0979
7.5. Kazanılmış haklar (verilmiş yapı ruhsatları, sahip olunan mekân ölçütleri, tapu belgeleri) dönüşüm çalışmaları sırasında korunmaktadır.	1	1,3	8	10,4	15	19,5	42	54,5	11	14,3	3,701	0,8895

Belediyeler açısından hukuki boyuta bakıldığında; mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarında mülkiyet haklarının (mülk sahiplerinin istediği zamanda kentsel dönüşüme dâhil olması, mülkünü dilediği gibi değerlendirmesi, vd.) dikkate alındığı %33,8 gibi düşük bir oranda dile getirilmiş; %45,5 oranında ise olumsuz görüş belirtilmiştir [Bkz. Önerme 7.1.]. Kentsel dönüşümle ilgili açılan davaların kısa bir zaman diliminde çözüme kavuşturulduğunu düşünenlerin oranı %19,5'dir [Bkz. Önerme 7.2.]. Bölgede yaşayan insanlara kentsel dönüşümle ilgili hukuki haklarını rahatça öğrenebilecekleri imkânların sunulmadığını belirtenlerin oranı %55,9'dur [Bkz. Önerme 7.3.]. Bunlara ilave olarak, yapılan kentsel dönüşüm uygu-

lamalarının hukuki mevzuata uygun şekilde gerçekleştirildiğini dile getirenlerin oranı %72,7 gibi yüksek bir değerde çıkmıştır [Bkz. Önerme 7.4.]. Ayrıca kentsel dönüşüm sırasında kazanılmış hakların (sahip olunan mekân ölçüleri, tapu belgeleri, verilmiş yapı ruhsatları) korunduğunu belirten oranı da yüksek çıkararak %68,8 olmuştur [Bkz. Önerme 7.5.].

Sonuç

Kentsel dönüşüm kavramının Sanayi Devrimiyle birlikte ortaya çıktığı göz önüne alınırsa, binlerce yıllık geçmişi bulunan insanlık için oldukça yeni bir zaman diliminin eseri olduğu söylenebilir. Bu bakımdan kentsel dönüşüme yönelik yeni bakış açıları, düzenlemeler ve onu daha iyi bir hale getirmeye yönelik arayışlar tüm dünya genelinde ortaya konulmaktadır. Bunun yanında bir ülkenin sahip olduğu kültürel, ekonomik ve sosyal yapısı; ne şekilde bir kentsel dönüşüm anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili olarak, Türkiye ölçeğinde özellikle 1999 Gökçük ve Düzce depremleri ile ülkenin ana gündem maddelerinden birisi haline gelen kentsel dönüşüm kavramı, son 20 yılın en önemli ulusal uygulamalarından birisi olmuştur. Dolayısıyla Türkiye ölçeğinde ortaya konulan kentsel dönüşümün henüz yeni tecrübe edilen bir çalışma alanı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’nin ve diğer kentsel dönüşüm uygulayan ülkelerin kentleşme ve kentsel dönüşüm geçmişleri farklılıklar göstermektedir. Bu bakımdan Türkiye ile diğer ülkeleri kentsel dönüşüm alanında kıyaslamak kolay bir karşılaştırma olmamaktadır. Gelişmiş ülkeler 1750’lerden itibaren Sanayi Devrimiyle birlikte kentsel sorunlarla karşılaşmış bunlara yönelik kentsel dönüşüm uygulamaları ortaya koyarken; Türkiye 1950’lerden itibaren kentsel sorunlarla karşılaşmaya başlamış, 2000’lerden sonra da kentsel dönüşümü üst seviyelerde uygulama başlamıştır. Bu sebeple Türkiye’yi öncelikli olarak kendi konumunda değerlendirmek ve mevcut durumu tespit etmek doğru olacaktır. Bu kapsamda, Türkiye’deki en önemli kentsel dönüşüm uygulayıcısı olan belediyelerin, bu alandaki görüşlerini öğrenmek konuyla ilgili çalışmalara katkı sağlayabilir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında, Türkiye’deki belediyelerin kentsel dönüşüm alanındaki görüşlerini öğrenmek için bir saha araştırması yapılmıştır. Sonuçlarda görülmektedir ki; Türkiye’de uygulanan kentsel dönüşüm çalışmalarında önemli sorunlar mevcuttur. Bu kapsamda anketle birlikte hem aktörlere

hem de uygulamaların boyutlarına yönelik ortaya konulan olumlu yöndeki önermelere, büyük oranda olumsuz görüşler beyan edilmiştir.

İstanbul şehrindeki belediyelerde gerçekleştirilen saha araştırmasında çıkan bu sonuç, kentsel dönüşüm alanında iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu kapsamda, Türkiye ölçeğinde aktörlerin ve uygulamaların yeniden gözden geçirilmesi faydalı olabilir. Kentsel dönüşümün fiziksel, sosyal, ekonomik, planlama, yönetim ve hukuki boyutlarında daha etkin ve verimli çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Çalışmayla ilgili olarak sonuçları daha bütüncül bir şekilde yorumlamak da mümkündür;

- **Aktörlere ilişkin sonuçlar:** Belediyelerin görüşüne göre, ÇŞB ve TOKİ'nin kentsel dönüşüm kapsamında kendi başlarına karar almaları kentin mevcut mimari bütünlüğünü bozabilmektedir [Önerme 1.1., 1.3., 1.4., 1.5. ve 1.6.]. Bunun sonucunda da kentin tarihsel süreçte ortaya çıkmış olan kimliği ve estetik değerleri zarar görebilmektedir. Ayrıca belediyelerin kentsel dönüşüm alanında diğer aktörlerin faaliyet göstermelerinden rahatsız oldukları görülmektedir [Önerme 1.7.]. Daha net bir ifadeyle, kentsel dönüşüm konusunda belediyeler tek yetkili aktör olmayı istemektedirler. Kenti imar etmek ve geliştirmek üzere görevlendirilmiş olan; bunun yanında kentin en önemli idare edicisi konumunda bulunan bir kurumun bu yönde bir görüş belirtmesi anlaşılabilir bir sonuçtur.
- **Fiziksel boyuta ilişkin sonuçlar:** Belediyelerin belirttiklerine göre, mevcut kentsel dönüşüm uygulamalarında fiziksel boyuta ilişkin önemli sorunlar mevcuttur. Kentsel dönüşüm en temelinde fiziksel sorunların bertaraf edilmesi amacıyla ortaya konulmasına rağmen, bu alanda etkin sonuçların alınamaması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Alt ve üst yapının yeterli seviyede geliştirilememesi [Önerme 2.1., 2.2.], yeterli seviyede yeşil alan üretilememesi [Önerme 2.3.], tarihi kent kimliğinin korunamaması [Önerme 2.4.], engellilere yönelik çözüm önerilerinin geliştirilememesi [Önerme 2.6.], kültür ve sanat mekanlarının üretilememesi [Önerme 2.7.], yenilenebilir enerji ve atık dönüşüm sistemlerinin yaygınlaştırılmaması [Önerme 2.10 ve 2.11.], yapı ve nüfus yoğunluğunun kontrol altına alınamaması [Önerme 2.13.], doğal ve ekolojik çevreyle uyumun sağlanamaması [Önerme 2.14.],

kentsel kimliğin ve estetik değerlerin korunamaması [Önerme 2.15.] bu alanda öne çıkan sorunlardır.

- **Sosyal boyuta ilişkin sonuçlar:** Kentsel dönüşüm uygulamalarında insan unsuru en merkezde yer almaktadır. Bunun sebebi kentin içinde yaşayan insanlar için dönüştürülmesidir. Fakat belediyelerin görüşüne göre, sosyal boyutta yeterli seviyede etkin çalışmalar ortaya konulamamaktadır. Bu bakımdan insanların sosyal yönden gelişimine katkı sunan mekânların geliştirilmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Dar gelirliilere yönelik çözüm önerilerinin geliştirilememesi [Önerme 3.1.], mahalle kültürünün korunamaması [Önerme 3.3.], dönüşüm alanındaki kültürel kimliklere önem verilmemesi [Önerme 3.5.] ve kiracıların dikkate alınmaması [Önerme 3.7.] bu alanda öne çıkan başlıca sorunlardır.
- **Planlama boyutuna ilişkin sonuçlar:** Belediyelerin dile getirdiğine göre mevcut kentsel dönüşüm planları, kentin mevcut çevre düzeni ve nazım imar planlarından bağımsız olarak oluşturulmaktadır. Bu durum da kentsel bütünlüğü bozmaktadır. Bunun yanında kentsel dönüşüm planlarının kendi başlarına birer kentleşme planı gibi işlev görmeleri de bir sorun olarak görülmektedir. Bu anlayış neticesinde kentsel bütünlük, kentsel kimlik ve kentsel estetik zarar görebilmektedir. Mevcut çevre düzeni ve nazım imar planları ile kentsel dönüşüm planlarının uyumsuz oluşu [Önerme 4.1.], kamunun kendi bünyesinde belirlediği kanun ve yönetmeliklere bizzat kamunun kendisi tarafından uyulmaması [Önerme 4.3.], kentsel dönüşümle üretilen yeni dokunun mevcut kentsel dokuyla uyumsuz oluşu [Önerme 4.4.] ve kentsel dönüşüm planlamalarının konunun uzmanı olan kişilerce hazırlanmaması [Önerme 4.5.] bu alanda öne çıkan başlıca sorunlardır.
- **Ekonomik boyuta ilişkin sonuçlar:** Gelişmiş ülkelerdeki kentsel dönüşüm uygulamalarında, ekonominin geliştirilmesine yönelik çözüm önerileri üretilmektedir. Fakat belediyeler açısından Türkiye ölçeğinde durum bundan farklıdır. Dönüşüm uygulanan alanlarda, yeteri kadar ticari üretkenlik ortaya koyan mekân üretilmediği dile getirilmektedir. Bunun neticesinde kentsel dönüşüm uygulamaları sırasında yerel (mikro) ve ulusal (makro) ekonominin geliştirilmesine yönelik bir kazanım elde edilemediği görülmektedir. Kentsel dönüşüm uygulamaları ile daha çok konut ağırlıklı bir yapılaşma hayata geçirilmekte [Önerme 5.2.]; yerel

(mikro) ve ulusal (makro) ölçekte ekonomik üretkenlik ortaya koyacak çözümler ihtiyaç duyulan seviyede geliştirilmemektedir [Önerme 5.6.]. Ayrıca kentsel dönüşüm uygulanan alanlarda dar gelirliler için konut üretilmemesi [Önerme 5.4.] ve geleneksel mesleklerin yaşatılmaması da [Önerme 5.5.] bu alanda öne çıkan diğer başlıca sorunlardır.

- **Yönetişim boyutuna ilişkin sonuçlar:** Kentsel dönüşüm uygulaması kenti dönüştürdüğü için, kentsel mutabakat ile gerçekleştirilmesi gereken bir faaliyettir. Fakat belediyelerin dile getirdiklerine göre, Türkiye ölçeğinde paydaşların kentsel dönüşüm süreçlerine katılımlarına yeterli seviyede imkân tanınmamaktadır [Önerme 6.1., 6.2. ve 6.3.]. Bunun neticesinde konunun tarafları ve uzmanları dışarda bırakılmakta; dolayısıyla kentsel dönüşüm uygulamalarının nitelikleri yetersiz kalabilmektedir.
- **Hukuki boyuta ilişkin sonuçlar:** Kentsel dönüşüm çalışmaları en temelinde hukuki zeminde hayata geçirilmektedirler. Belediyelerin bu konudaki görüşlerine bakıldığında, dönüşüm alanındaki insanların mülkiyet haklarının güvence altına alındığı ve yapılan çalışmalarda hukuki mevzuata uyulduğu söylenmektedir [Önerme 7.4. ve 7.5.]. Fakat dönüşüm bölgelerinde insanlara hukuki hakları konusunda yeterli seviyede bilgilendirme yapılmadığı belirtilmektedir [Önerme 7.3.]. Ayrıca kentsel dönüşüm kapsamında açılan davaların kısa bir zaman diliminde sonuca bağlanmadığı da dile getirilmektedir [Önerme 7.2.].

Extended Abstract

Attitudes of The Municipalities to the Existing Urban Transformation Works in Turkey: A Research Through Istanbul County Municipalities

*

Onur Kemal Yılmaz
Marmara University

Recep Bozdoğan
Marmara University

How effective works are on the physical, economic, social, governance, legal and planning dimensions of urban transformation in Turkey? In this context, this study aims to determine the quality of urban transformation works from the point of municipalities. This is because municipalities are the most important urban transformation practitioners. A questionnaire was prepared for the study and this survey was applied to the district municipalities of Istanbul. The survey included 77 principals from 39 district municipalities. It has been determined that, there are problems on the physical, economic, social, planning, governance and legal dimensions of urban transformation in terms of municipalities. The results of the research on actors and dimensions are as follows:

Table 1. About the actors: 70.2% negative ratio is on the TOKI's (Housing Authority) giving urban transformation decision by itself. This ratio is 58.5% for the Ministry of Environment and Urbanization (MoEU) and property owners. Municipalities state with 58.5% rate that the transformation works implemented by the MoEU and TOKI changed the existing zoning plan of the city. The 65% of participants state that, the buildings produced by TOKI disrupt the existing aesthetics and identity of the city. Finally, within the scope of the actors, 40.2% of the respondents stated that the powers of urban transformation of the MoEU and TOKI must be transferred to the municipalities.

Table 2: About the physical dimension: 49.4% of participants think that the infrastructure system has been developed to meet the needs of the region during the urban transformation. However, the rate of those who think

that the transportation infrastructure is not developed sufficiently during the urban transformation works is 42.2%. The ratio of those who think that there is not enough green space being produced during the urban transformation works is high with 63.7%. The rate of those who think that the historical identity of the city is not protected during the transformation works is 57.2%. According to the municipalities, the city is adapted to the disabled by 23.4% in the current urban transformation works. 55.9% of the participants stated that culture and art spaces are not produced enough with urban transformation. The rate of those who stated that health institutions are not being produced enough is %50.7; the rate of those who stated that spaces for the elderly are not being produced enough is 58.5%; the rate of those who stated that sports and playgrounds for young people are not being produced enough is 44.2%. In terms of municipalities, the rate of those who think that renewable energy sources are not generalised is 53.3%. The rate of those who think that the facilities that will enable the recycling of waste is not developed is 61.1%. 67.6% of the respondents stated that the population and housing density were not kept at reasonable levels during the urban transformation works. The rate of those who stated that natural and ecological environment are not developed during applications is 67.6%. The percentage of those who stated that the incompatible structures with the existing aesthetic values are being produced is 75.3%. In addition, the rate of those who stated that noise, air and water pollution could not be controlled in the urban transformation areas is 66.3%.

Table 3: About the social dimension: In terms of municipalities the rate is 68.8% that social dwellings for low-income people are not produced. In addition, 40.3% of participants mentioned that, during urban transformation works people are not displaced. 20.8% of the respondents state that the structures have been produced in a way that promotes neighborhood culture and neighborly relations. 42.9% of the respondents stated that the existing cultural identity is preserved in the area of transformation. The rate of those who stated that the areas produced as a result of urban transformation are safer is 55,9%. 45.5% of the respondents say that the rents in the region have increased more than the reasonable level and that the existing tenants have moved to other places during the transformation. In addition to these, the rate of those who stated that the works carried out separately according to the demographic structures in each transformation region is 48.1%.

Table 4: About the planning dimension: In terms of municipalities, the adaptation to the existing environmental plans and the master plans of zoning during urban transformation works is seen as negative by 53.3%. It was stated that the plans were not prepared according to the current scientific approaches during urban transformation with a rate of 58.5%. The non-compliance with the Regulation on Construction of Spatial Plans is expressed as 54.6%. The rate of those who say that the new texture produced with urban transformation is incompatible with the existing texture of the city is 67.6%. In addition to these, it is also stated that the urban transformation plans are not prepared by the experts in the field of urban transformation. The rate is %63,6 here.

Table 5: About the economic dimension: It is stated with 52% rate that, the commercial areas are not produced in the transformation areas. 50,7% of the participants state that the aim of increasing the earthquake-resistant building stock comes before the rent. The percentage of those who think that the poorest in urban transformation areas do not have a homeowner is the majority and this rate is 53.3%. It is stated with 63,7% rate that, the traditional occupations are not maintained in the areas where transformation is made. Lastly, the rate of those who think that commercial productivity are not created in the transformation areas is 58.5%.

Table 6: About the governance dimension: It is stated by municipalities with 48.1% rate that, public participation is insufficient when determining the urban transformation works. In relation to other actors, it is stated with %60 rate that participation of non-governmental organizations and professional chambers is insufficient when determining the urban transformation works. In addition, %62,4 of participants mentioned that the private sector is not a determinant of urban transformation.

Table 7: About the legal dimension: It is stated with 33.8% rate that, property rights in existing urban renewal works being taking into account. The rate of those who think that the lawsuits during urban transformation are solved in a short period of time is 19.5%. 55.9% of participants stated that people in the region are not have the opportunity to learn legal rights about the urban transformation.

Kaynakça/References

Afacan, Y. (2015). Resident satisfaction for sustainable urban regeneration, *ICE-Institution of Civil Engineers*, 0(0), 1-16.

- Akkar, M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye. *Planlama Dergisi*, (2), 29-38.
- Alpaslan, H. İ. ve Tüter, A. (2016). Kentsel dönüşüm sürecinde TOKİ uygulamaları ve halkın algılarına göre değerlendirilmesi, *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 11-44.
- Aykal, D., Murat, Ö., Korkmaz, M. ve Acar, B. (2007). Kentsel dönüşüm yaklaşımında kullanıcı memnuniyet analizi, *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (8), 95-111.
- Bozdağ, A., İnam, Ş. ve Durduran, Ş. (2011). Kentsel dönüşüm uygulamalarına çok amaçlı yaklaşım, Bursa (İnegöl) kent örneği, *Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 26(4), 124-139.
- Bozlağan, R. (2005). *Liderlik yaklaşımları ve belediyeler*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Colantino, A. ve Dixon, T. Measuring social sustainable urban regeneration in Europa, Erişim Adresi: http://oisd.brookes.ac.uk/sustainable_communities/resources/Social_Sustainability_and_Urban_Regeneration_report.pdf, Erişim Tarihi: 04.05.2018.
- Couch, C. (1990). *Urban renewal: Theory and practice*. Londra: Macmillan Yayınları.
- Duman, B. (2015). Kentsel dönüşümde riskler ve beklentilere dair ilk tespitler: İstanbul'da bir saha araştırması, *Megaron*, 10(3), 410-422.
- Hamurcu, A. U. ve Buldurur, M. A. (2017). Sürdürülebilir kentsel dönüşüm için performans göstergeleri, *Planlama*, 27(3), 222-235.
- Kahraman, Z. E. ve Özdemir, S. S. (2017). Kentsel dönüşümü gündeme gelen bir alan için konut memnuniyeti araştırması: Türk-İş Blokları örneği, *Megaron*, 12(4), 619-634.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kaya, M. F. (2013). Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması, *Marmara Coğrafya Dergisi*, (28), 175-193.
- Kentsel dönüşüm anket çalışması. TMMOB İzmir İl Koordinasyon Kurulu, Erişim Adresi: <http://www.tmmobizmir.org/wp-content/uploads/2014/06/84.pdf>, Erişim Tarihi: 04.05.2018.
- Keskin, R. ve Demirer, Ö. (2012). Şehirlerin fiziki modernizasyonu: Çorum uygulaması, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 19-36.
- Lee, G ve Chan, E. (2006). Effective approach to achieve sustainable urban renewal in densely populated cities, Erişim Adresi: <https://www.irbnet.de/daten/iconda/06059012868.pdf>, Erişim Tarihi: 04.05.2018.
- Loures, L., Santos, R. ve Panagopoulos, T. (2007). Urban parks and sustainable city planning – The case of portimao. *WSEAS Transactions on Environment and Development*, 10(3), 171-180.
- Mutlu, E. (2009). Criteria for a "good" urban renewal project: the case of Kadifekale urban renewal project, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Oruç, G. D. ve Giritlioğlu, C. (2008). The evaluation of urban quality and vitality of the Istanbul historical peninsula - Eminönü District, *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*, 5(1), 97-117.
- Öcal, T. ve Çelik, V. (2017). Yavuzlar (Yüreğir-Adana) Mahallesi kentsel dönüşümü İle TOKİ konutlarının karşılaştırmalı analizi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, (36), 147-161.
- Roberts, P. ve Sykes, H. (2008). *Urban regeneration: A handbook*. Londra: Sage Yayınevi.
- The housing act 1937. Erişim Adresi: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b3866883;view=1up;seq=1>, Erişim Tarihi: 03.05.2018.

The housing of the working classes act 1890. Erişim Adresi: <https://archive.org/details/b2440147x>, Erişim Tarihi: 03.05.2018.

Yaman, A., Arslan, C. ve Önalp, G. (2015). Türkiye’de kentleşme projelerinde yerel yönetimlerin rolü ve bu projelerin kentleşmeye etkisi: Kars örneği, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), 53-69.

Onur Kemal Yılmaz, Anadolu Üniversitesi, İşletme Bölümü’nden lisans derecesi ile 2012 yılında mezun oldu. Tezli yüksek lisansını 2015 yılında İstanbul Üniversitesi, İstanbul Araştırmaları Bilim Dalı’nda tamamladı. Doktora eğitimini 2018 yılında Marmara Üniversitesi, Yerel Yönetimler bölümünde tamamlamıştır. Yazar, eğitim hayatı boyunca çeşitli özel sektör kuruluşlarında çalışmıştır. Akademik ilgi alanları belediyelerin ve kentlerin yönetilmesi üzerinedir.

Onur Kemal Yılmaz, He is graduated from Anadolu University, Department of Business with license degree in 2012. In 2015, he received his masters degree from Istanbul University in Istanbul Researches Department. He completed his Ph.D. in Marmara University in the field of Local Governments in 2018. He worked at various private sector organizations throughout his education life. His academic interests include municipalities and urban policies.

Recep Bozdoğan, 1995 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nden mezun oldu. Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi Bilim Dalı’nda yüksek lisans ve doktora yaptı. 2002 yılında yardımcı doçent, 2006 yılında doçent ve 2011 yılında profesör oldu. 2005-2006 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde danışmanlık, 2006-2007 yılları arasında İstanbul İl Özel İdaresi’nde genel sekreter yardımcılığı ve 2007-2012 yılları arasında Marmara Belediyeler Birliği’nde genel sekreterlik yaptı. 2012 tarihinde Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı olarak görev yapan Bozdoğan, 28 Ağustos 2015 tarihinde akademik işlerden sorumlu Rektör Yardımcısı olarak atandı.

Recep Bozdoğan, He graduated from Middle East Technical University, Department of Political Science and Public Administration in 1995. He received his master's degree and doctoral degree from Marmara University in the Department of Public Administration. He became assistant professor in 2002, associate professor in 2006 and professor in 2011. Between 2005 and 2006, he worked as a consultant in Istanbul Metropolitan Municipality; he served as Deputy Secretary in Istanbul Special Provincial Administration between 2006-2007 and as General Secretary in Marmara Municipal Union between 2007-2012. Bozdoğan, who served as the Dean of the Faculty of Political in 2012, was appointed as the Vice Rector responsible for academic affairs on 28 August 2015.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yılmaz, O. K. Ve Bozdoğan, R. (2018). Türkiye’de Belediyelerin Mevcut Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Yönelik Tutumları: İstanbul İlçe Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 430-455

İlişkiseliliğin İki Yönu: Şehir ve Beden¹

*

Yaylagül Ceran Karataş
Medeniyet Üniversitesi

Öz

Şehir ve beden arasındaki ontolojik ve estetik bağ, tarihsel süreç içinde özellikle modern batıda bilim, ekonomi, politika ve sanat alanlarında yaşanan büyük değişimlerle mekanik ve anlamsız bir yapıya dönüşmüştür. Mimarların ve şehir plancılarının “yeni şehir” tasarımlarında bu dönüşüm açıkça görülmektedir. Sennett’in de belirttiği gibi, kutsal, gelenek ve modernite arasındaki çatışmada ‘genel beden dili şehir mekanına tercüme edildiğinde tuhaf bir yazgıyla karşı karşıya kalınmıştır.’ Bu yazgı bedeninin nasıl algılandığıyla bağlantılı olarak şehirlerin nasıl kurgulandığının da bir göstergesi olmuştur. Bu çerçevede ‘İlişkiseliliğin iki yönu: Şehir ve Beden’ adlı çalışmamızda Antikçağ Atina’sı, Ortaçağ Roma’sı, Rönesans ve sonrası Venedik’i, Yeniçağ Paris’i ve içinde bulunulan yüzyılda modern ve postmodern şehirleri inceleyerek 20.yy’da insana-bedene ilişkin kabullerin şehirlerin yapılandırılması konusunda nasıl bir imaj oluşturduğunu tartışmaya açacağız. Buradaki temel kabulümüz ‘şehirler, mekanik-statik mekanlar değil, tıpkı insanlar gibi onto-antropolojik yapıyı temsil eden dinamik mekanlardır.’ Bu yargıyı felsefi antropoloji ve şehir planlama yaklaşımları çerçevesinde günümüz küresel şehirlerin arka planında yer alan beden imajına dair sorularımızı şehir ve beden ilişkisinde tartışmaya açarak temellendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: *Beden, Şehir, Özgürlük, Felsefi Antropoloji, Şehir Sosyoloji-Planlaması*

¹ Bu yazı, Felsefe ve Şehir Kongresinde “Şehir: Sahne, Vitrin, Sokak, Beden ve Özgürlük” (2012) başlıklı bildirinin genişletilmiş ve değiştirilmiş halidir.

idealkent©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133

Sayı *Issue* 24, Cilt *Volume* 9, Yıl *Year* 2018-2, 456-484 DOI: 10.31198/idealkent.429125

Two Sides of Relationality: Body and City

*

Yaylagül Ceran Karataş
Medeniyet University

Abstract

In the history of the western modern era, which faced with drastic changes in science, economy, politics, and art perspectives, ontological and an aesthetical correlation between city and body turn into a mechanic and meaningless structure. This changing is clearly seen "new city designs" of architects and city planners. Conflicted between sacred, tradition and modernity creates strange meaning about body and city relations as Sennett said: "there is a strange destiny when body language has been translated city space". This destiny signified that perceiving body is how the city is perceived. In this article, Two Sides of Relationality: Body and City, we discuss how body images translate into city plans while inquiring the Ancient Athen, the Middle Age Roma, the Renaissance Venice, the New Age Paris, and Modern-Postmodern cities in the context of 20th century. Our argument is "cities have an onto-anthropologic dynamic space rather than mechanic-static spaces". We bring this idea up for discussion via philosophical anthropology and city planning theories in terms of understanding of body imaginations which underlies background of global cities.

Keywords: *Body, City, Freedom, Philosophical Anthropology, City Sociology-Planning*

Giriş

Protagoras'ın "insan her şeyin, varolan şeylerin varolduklarının ve varolmayan şeylerin varolmadıklarının ölçüsüdür" (Zeller, 2001, s. 102) kabulü şehirlerle beden arasındaki ilişkinin çağımız soruları açısından ve özellikle bağlarına-bağlamına yabancılaşan insanın anlaşılmasında ontolojik-metafizik bir referans olarak alınmalıdır. Bunun yanı sıra insan bedeni hakkındaki düşüncelerin tarihi incelendiğinde içinde yaşanılan dönemin ticaretiyle ve teknolojisiyle ilişkili olarak açıklama modeli geliştirildiğini söyleyebiliriz. Bu noktada, Mumford, özelde antik şehirlerde ve genelde dünya şehirlerinde de gözlemlenen faaliyetler sınıflandırıldığında iki temel insan faaliyetinin şehir hakkında araştırma yapan herkes tarafından mutlaka akılda tutulması gerektiğini söyler. Bunlardan ilki, her yerde görülen fakat özellikle şehrin fiziksel yapısınca biçimlendirilen ve geliştirilen insan faaliyetleridir. İkincisi ise şehrin tarihi bağlamı ve biricikliği çerçevesinde şehre özgü ve şehir için geliştirilen üretim faaliyetleridir (Mumford, 1989, s. 99). İlk faaliyet, insanın mekan olarak şehri kurduğu, kendi için yaşanılır bir mekana dönüştürdüğü ve onunla toplumsallaştığı faaliyettir ki, hem dini hem etik hem de estetik ritüelleri, seremonileri, sanatı ve ibadetleri içerir. Bu faaliyet ile şehrin ve kültürün sınırları bedenin ve eylemin sınırlarıyla birleşir. İkinci faaliyet ise bizatihi şehrin ve insan faaliyetlerinin sürekliliği için gerekli olan şehrin fiziki ve tarihi yapısıyla bağlantılı olarak şekil alan faaliyetlerdir ki, ticareti, siyaseti ve toplumsal sınıfları içerir. Bu faaliyetler şehrin bireysel ya/ ya da toplumsal mekan ve zamanla kurulan ilişkilerde biricikleştirilir. Bireysel ve toplumsal mekanda 'o mekanı' düşünen zihin ve bu düşünme eyleminin kendisi 'o mekanda' ve 'o şimdi'de varlık kazanır. Böylece hem mikro hem makro mekan olarak şehir ne önceden kurulmuş, tamamlanmış bir sahnedir ne de sadece üretim ilişkilerinin sonucudur. Şehir, bütün yönleriyle insanın 'kendisini' temsil eden bir 'sürekli şimdide varolan' mekandır. Bu çerçevede şunu söyleyebiliriz, Mumford'un sınıflandırdığı iki temel faaliyet açısından şehir tarihinin üç önemli itici unsuru bulunmaktadır: Ekonomi, Siyaset ve Kültür.

Şehir sosyologu Park'a göre 'şehir, bir ruh durumu, bir gelenek-görenek toplamı ve bu göreneklerden miras aldığımız, bu geleneklerle aktardığımız örgütlü tutumlar ve duygular toplamıdır. Şehir sadece fiziksel bir mekanizma ve sunî bir yapı değildir, onu inşa eden bireylerin hayatlarını içeren doğanın ve kültürün ürünüdür.' (Park & Burgess, 1984, s. 1). Wirth

Şehir Sosyolojisi Bibliyografisi adlı makalesinde bir şehir hakkında 11 ayrı kategoride araştırma yapılabilileceğini bildirir (Park & Burgess, 1984, s. 163). Bu kategoriler, bir şehrin fiziksel-sosyal ve kültürel yapısını inceleyen onu inşa eden insanın bedensel bütünlüğü, içinde bulunduğu bilinçsel süreçleri ve toplumsal yönü de o şehrin anlaşılmasını ve anlatılmasını etkiler, belirler.

Antik Yunan ve genel olarak Batı Ortaçağı için şehirler bir yanıyla, doğal ve toplumsal mekanı düzenlemek üzere insanın kendi eliyle meydana getirdiği birer “tasarım”, “varlık evidir”, bir yanıyla da toplumsal hayatı yönlendiren, biçimlendiren eylemlerin somut bir göstergesi olan “res publica”dır. Başka bir ifadeyle, şehir insanın doğal mekanı sosyal ve fizikî inşa çabasının ‘ürünü’ ve dolayısıyla kendisini seyrettiği aynadır. John of Salisbury, “bir şehrin formu insan bedenine benzer; şehrin sarayını ya da kutsal mekânını baş; merkezini mide ve evlerini de el ve ayak temsil eder. İnsanlar bu nedenle kutsal mekânlarda yavaşlarlar (rasyonellik ön plana çıkar) ve çarşıda hızlanırlar (tutku ve duygusallık ön plana çıkar)” (Sennett, Ten ve Taş, 2002, s. 18) analojisi şehir bedeninin izdüşümüdür; mekânları insanların kendi suretine uygun olarak tutarlı ve bütün hale getirilen şehir, toplumsal süreklilik açısından bir iktidar merkezidir yargısını da içermektedir. Tarihsel süreç dikkate alındığında, Modern öncesi dönemdeki temel ayırım genel olarak insanın “vücut olarak varolma” ile “beden sahibi olma” arasındaki “iradî” eyleminde ortaya çıkmaktadır ve bu ayırım şehir ve beden arasındaki ilişkiyi “anlam” bağlamında yeniden düşünmeye davet etmektedir. İnsan doğasının bir yandan fiziksel mekânın biçimlendirilmesinde ve mekândaki faaliyetlerin belirlenmesinde bir yandan da mekânın sosyal yapılandırılmasında ve simgeleştirilmesinde referans olarak kullanıldığı görülmüştür. Şehir birey-beden olarak insanın tarih ve mekân duyusuyla biçimlendirdiği, dönüştürdüğü ve aynı zamanda refleksiyonla kendini de inşa ettiği ‘yer’-‘mekân’dır. Burada insan birey olarak hayatının mekansallaştığı bedenini ve kişi olarak toplumsallaştığı şehri çeşitli anlam bağlamlarında geçmişte, şimdide-birleşik anlarda ve gelecekte, tarihin üç boyutu, içinde yeniden kurar. Grek şair Alcaeus bir şiirinde

‘ne evlerin iyi yapılmış çatıları

ne iyi örülmüş duvarlar

ne kanallar ne de tershaneler

şehri meydana getirir,

fakat insan

bu imkanları kullanarak şehri meydana getirir’

diyerek, şehrin yalnızca insanın içine doğduğu doğal ve/veya hazırlanmış bir 'sahne' olmadığını insan tarafından yine insan için kurulduğunu çok sarih bir ifadeyle ortaya koymaktadır.

Caddeleri, sokakları ve sembol yapılarıyla kendi başına kompleks toplumsal yapının güçlü bir göstergesi ve insanın "varlık evi" olan şehirler, simgeler bütünü olarak hem ontolojik hem de metafizik anlamda "eylem" mekanlarıdır (Lynch, 1960). Aslında şehir Calvino'nun dediği gibi her kent biçimini karşısında durduğu çölden alır (Calvino, 2009, s. 68). Kollektif olarak şehirler üretilirken-kurulurken aynı zamanda insan da benliğini aşarak kendini kurar, inşa edilen mekana kendini katar. Şöyle ki, şehirlerin nasıl olması gerektiğine dair plan ve projeler bir yandan da insanın varlık, bilme ve eyleme olanaklarına bağlı olarak, insanın kendisini kim olarak görmek istediğini de açıklayan projelerdir. J. Jacobs *The Economy of Cities* adlı kitabında şehirlerin konumları ya da sahip oldukları ekonomik kaynaklar aracılığıyla açıklanamayacağını, onu kuran insanlar tarafından bir 'varolma' projesi olarak anlaşılıp açıklanabileceğini söyler (Jacobs, 1969, s. 141). Başka bir ifadeyle, nasıl bir şehir istediğimiz sorusu nasıl bir insan olmak istediğimiz, nasıl bir doğada yaşamak istediğimiz, nasıl bir estetik duyuşa sahip olduğumuz/olmak istediğimiz ve nasıl bir toplumsal örgütlenme planladığımız sorularıyla birlikte şekillenmektedir (David, 2013, s. 44).

İnsanın 'insan olma' başarısı, kendi eliyle kurduğu ve eyleminin mekanı olan şehrin 'bizatihi kendinde' varlık amacının sorulması, neliğinin araştırılması ve doğal olandan farklılaş(tırıl)ması oluş, zaman ve mekan ilişkisi bağlamında hem ekonomi-politik hem de felsefi antropoloji açısından dinamik bir tartışma zemini oluşturur.

Yöntem

Bu çalışmamız şehir ve beden arasındaki ilişkide iki farklı disiplini (felsefi antropolojiyi ve şehir planlamayı (sosyal ve fizikî)) insanın 'anlam arayışı'nın ortak paydası olarak yorumlama denemesidir. Bu bağlamda M. Scheler, (1874-1928) insan felsefesi ya da felsefi antropoloji çalışmalarını Batı Felsefe geleneğinde ortaya çıkan birçok farklı yaklaşımı yine aynı gelenek içinde kalarak fakat farklı kabullerle temellendirilen dört ayrı tarihsel yaklaşım çerçevesinde sınıflandırmıştır. Teolojiye, felsefeye ve bilime ait temel antropoloji yaklaşımlarını tespit eden Scheler, her yaklaşımda ortaya çıkan insan düşüncesini bütünsel bir çerçevede ele alarak felsefi

antropolojinin sınırlarını belirlemiştir. Max Scheler'in felsefi antropoloji sınıflandırmasıyla Richard Sennett'in şehir planında insan bedeninin izdüşümlerini takip eden yaklaşımını; Chicago Okulunun temsilcilerinden Louis Wirth ve Robert E. Park'ın insan davranışları ve şehrin kuruluşu arasındaki ilişkiyi temele alan toplumbilimsel planlama çalışmalarını ve Mumford'un şehrin sosyal ve fiziki planlama anlayışında modern ve post-modern yorumlarıyla bağlantı kurarak şehir ve felsefenin 'şehir ve beden' ilişkiselğinin imkanını temellendirmeye çalışacağız. Başka bir ifadeyle ve daha kuşatıcı bir bakış açısıyla yaşadığı mekanı anlamlandıran ve ona yeni bir kategori yükleyen insanı, şehrin ve şehrin mekanları arasında varoluşunu ve de değerler üretmesini felsefi antropoloji ve şehir planlama ışığında fenomenoloji ve fenomenolojik hermenötik bağlamında yeniden anlamaya çalışacağız.

Şehir ve Beden: Atina, Roma, Venedik ve Paris

Şehir ve Beden

Şehir ve beden arasında dönüştürücü nitelikte çift yönlü bir ilişki vardır. Bu ilişki bir yönüyle bedeni, duyguları ve düşünceleri açısından insanı mekana bağlı ve mekanda sınırlandırılmış kılarken, bir yönüyle de şehirlerin bedenin izdüşümü olarak kurulmasını mümkün kılar. Burada insan beden formuna uygun olarak imar ettiği birçok şehrin cadde, sokak ve vitrinlerinde hem bireysel hem de toplumsal düzlemde kendini gerçekleştirme alanları oluşturmuştur. Başka bir ifadeyle, bu çift yönlü ilişki tarihin belirli dönüm noktalarında incelendiğinde inşa edilen şehirlerin farklı beden anlayışlarının ve farklı kimliklerin dönüşümlerinin "teni-mekani" oldukları gözlemlenmektedir. Örneğin, Atina'nın, Roma'nın, Venedik'in ve Paris'in tarih içinde temsil ettikleri imajlar ve hem modern hem de postmodern şehir algısıyla dönüşen şehir imajları ekonomik, politik, kültürel ve dinî açıdan çatışmaların, savaşların ya da ortaklıkların yanı sıra özellikle insan-beden anlayışının şehirde yansıyan yönlerini ve değişimini de gözler önüne sermektedir.

Bu çerçevede felsefi antropolojinin 'Logos insanı', 'tanrısal insan', 'biyolojik insan' ve 'kaotik insan' anlayışlarında ortaya (Scheler, 1968) çıkan soyut beden imajı, Hegel'in ifadesiyle tinin tarih içinde kendini gerçekleştirme gibi tarihin farklı süreçlerinde somutlaşmış ve şehrin teni olmuştur tıpkı Atina, Roma, Venedik, Paris ve çağımızın modern-postmodern şehirleri gibi. Şehir ve beden ilişkisi anlam arayışı çerçevesinde süreç

içinde ve anlamın neliği açısından değişime uğramıştır. İnsanın kozmozla kurduğu bağ şehrin fiziki ve sosyal yapısını belirlemiş, etkilemiş ve dönüştürmüştür. Bu çerçevede felsefi antropolojinin dört insan formunun ('Logos insanı', 'tanrısal insan', 'biyolojik insan' ve 'kaotik insan') şehir planlama teorilerinin kabulleriyle eşleştirerek dört farklı şehir ve anlam ilişkisi kurabiliriz.

"Logos İnsanı" ve Açık Şehir

Felsefi antropolojinin antik yunan geleneğinde ön görülen doğa ve akıl kabulleri çerçevesinde "Logos İnsanı" anlayışı Atina ve pagan Roma şehirlerinde iktidar merkezi logosa kulak vererek biçimlenen akıl, etik ve estetik değer imajı olarak çıplaklıkla tanımlanan erkek (yurttaş) bedenine dönüşmüştür ve bu anlayış mekan olarak agoralarda ve pazarlarda başat imge olmuştur.

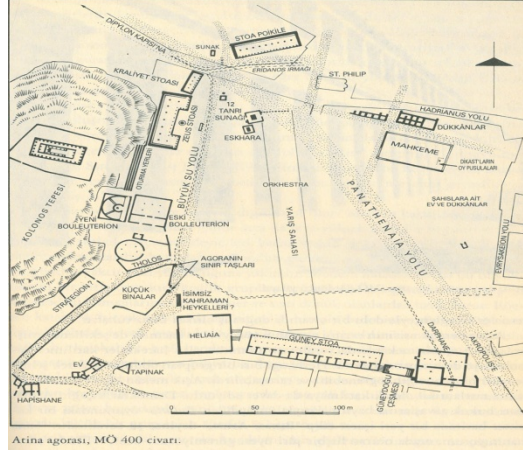
Antikçağ Atina'sının formu ticari ilişkilerin yanı sıra özellikle insan ile şehir arasında kurulan analogi vücut ısısının, sesin ve bedenin durumuna göre belirlenmiştir. Perikles Cenaze Töreni Söylevi'nde Atina Şehrini şöyle tanımlar: "... Atina şehri Helen dünyasının bir okuludur. Burada bana yaşam uğraşlarının bütün biçimlerinde, hem de incelikte birleşmiş büyük bir beceriklilikle herkes kendi kişiliğini, kendi vücudunu her şeye gücü yetecek bir duruma koyuyor gibi geliyor." (Şenel, 1995, s. 139) Buna göre "gösterme", "teşhir etme" ve "açığa çıkarma" üzerindeki vurgu bilme eyleminde gözün ve kulakların gücünü önceleyen Herakleitosçu bilgi ve varlık anlayışını merkeze alarak (Herakleitos, 2009, s. 141) Atina'nın şehir ve mimari yapısına damgasını vurmuştur. Örneğin, "Perikles'in döneminin en büyük binası olan Parthenon tapınağı, şehrin her yerinden görülebilir diye bir tepenin üzerine yapılmıştır. Atinalıların inşa ettikleri siyaset mekanlarında, en başta da bütün yurttaşlardan oluşan meclisin toplandığı Pnykes tepesi üzerinde inşa edilmiş olan tiyatrodan kalabalığın örgütlenmesi ve oylama kurallarının belirlenmesinde bireyle rin ya da küçük grupların herkesin göz önünde oy kullanmaları istenmiştir." (Sennett, Ten ve Taş, 2002, s. 27).

Pnykes Tepesi, (Kaynak: Sennett, 2002)

Atinalılar için çıplaklıkta somutlaşan gösterme, açığa çıkarma, dururma eylemleri kendilerini evlerinde (*oikos*) gibi güvende hissettiklerinin, şehirlerine aşık olduklarının ve ona kendilerini açtıklarının, demokrasiye ve iktidara güvendiklerinin simgesi ve ait oldukları sınıfın temsili olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Atina'daki "çıplaklık" düşüncesinin temelinde "vücut ısısı" anlayışı yer almaktaydı ve farklı sıcaklıklara sahip vücutlar için farklı haklar ve farklı şehir mekanları tasarlanmıştır. Vücut ısısına dayalı bu fizyoloji anlayışı etik ve estetik değerleri de belirlemekteydi (Sennett, Ten ve Taş, 2002, s. 35). Dişil, soğuk, pasif (dinleyen, oturan) olan ve zayıftan başlayan eril, sıcak, güçlü ve girişkene doğru yükselen hiyerarşik bir değer skalası oluşturulmuştu. Bu hiyerarşide en altta soğuk ve bu nedenle hitabet yeteneği olmayan kadınların ve kölelerin bedeni (erkek bile olsa) ile en üstte sıcak ve bu nedenle meclisteki tartışmalarda da belagat ile vücut ısısı iyice artan yurttaş erkeklerin bedeni bulunmaktadır (Sennett, Ten ve Taş, 2002, s. 36). Bu dönemde kadın bedeninin hem fizyolojisi hem de toplumsal rolleri açısından erkeklere göre daha soğuk ve karanlık olduğu kabûlü hakimdir. Bu nedenle kadınlar vücutlarını örtmek zorunda bırakılmışlar ve agorada çıplak olarak dolaşmalarına izin verilmemiştir. Bu soğuk vücutlulara (kadınlara), şehirde en uygun mekan kapalı ve ışısız evler ve en uygun toplumsal rol ise ev işleri ve çocukların fiziksel bakımıydı. Vücut ısıları yüksek olan erkekler ise buldukları toplumsal statüye göre yarı çıplak olarak dolaşıp, yüksek sütunlarla ve ışığı farklı açılardan alan toplumsal alanlarda (stoalarda) "görülebilir-görebilirlerdi." Bedeni çıplaklıkla, çıplaklığı da vücut ısıyla tanımlayan bu fizyolojik ilkenin temelinde insanların logosu kulak verdiğinde ve logosu dile getirdiklerinde vücut ısılarının ve bununla birlikte harekete geçme arzularının ve kavrayış güçlerinin yükseldiği böylece de şehrin onurunun yüceltildiği düşüncesi yer almaktadır.

Herakleitos'un "parlak, en sıcak ve kuru olan ruh, en iyi ve en bilgedir" (Herakleitos, 2009, s. 273) diyerek vücut ısısının bilgelikte ve temsil gücünde önemine dair vurgusu hem şehrin planlanmasında hem de toplumsal rollerin sınıflandırılmasında belirleyici olmuştur.

Atina Agorası MÖ 400 civarı, (Kaynak: Sennett, 2002 s. 45)

Antikçağ için şehir aynı zamanda "Devlet"ti, meclisi, yurttaşları, ticareti ve kültürüyle yönetici erkin iktidar mekanıydı. Özellikle Platon *Devlet* kitabında ve Aristoteles *Politika*'da şehrin kurucu unsurlarını sıralarken coğrafi sınırlardan başlanıp, nüfusuna, pazarının formuna, toplumsal sınıflarına ve yönetim şekline kadar ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Mesela Platon'un şehri (polis) 5040 kişiden oluşan, insan vücudu örnek alınarak sınıflara ayrılmış, bir tepe üzerine kurulu ve aristokrasi ya da monarşi ile filozof kralın yönettiği bir şehirdir. (Platon, 2000) Aristoteles'in şehri ise farklı insan gruplarınca kurulan ve çevreden merkeze doğru gittikçe daralan birliklerin biraraya gelmesiyle oluşan bir şehirdir. (Aristoteles, 2013) Her iki filozof için esas olan şehrin fiziki sınırlarının, ekonomisinin ve politikasının ötesinde şehri kuran insan topluluklarının ontolojik ve etik değerleridir.

Platon ve Aristoteles'in teorilerindeki ideal şehirlerinde ve Perikles'in gerçek Atina'sında şehrin fiziki yapısı ve toplumsal örgütlenişi insan anatomisinin bir kopyası değildi. Fakat vücut ısısında temelini bulan insan bedeninin ve toplumsal sınıfların bir yansıması, bir sanat eseri idi. Genel olarak çıplaklık ve belagat bağlamında Antikçağ şehrinin sokakları

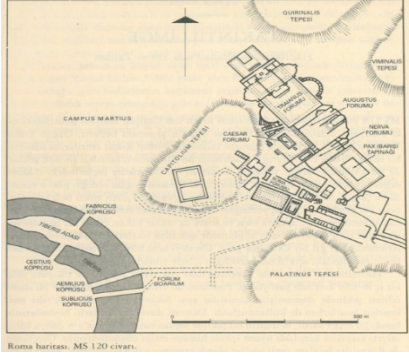
karanlık ve ışık, kadın ve erkek, köle ve yurttaş ikiliklerinde ve özellikle *theatron'* da söz sanatıyla şekillenmiştir

“Tanrısal İnsan” ve Kutsal Şehir

Orta ve Geç Ortaçağ Roma'sında bedenın görülebilirliği Antikçağ Atina'sından farklı olarak mimaride ve sanatta gerçeklik imgesiyle ortaya çıkar. Felsefi antropolojinin Yahudi-Hıristiyan Geleneğinde Adem-Havva formunda ön görülen “Tanrısal İnsan” anlayışı başta Roma olmak üzere diğer Avrupa şehirlerinde bir yanda günahından dolayı acı çeken ve Tanrı'nın ışığını arayan münzevi gezgin erkek bedenine bir yandan da Tanrı devletinin yeryüzü temsilcisi olarak şehri ihya eden tüccar erkek bedenine dönüşmüştür. Bu anlayış mekan olarak kapalı kutsal mekanlarda (bazilikalar, kadetraller, kiliseler, manastırlar, evler), limanlarda ve pazarlarda başat imge olmuştur.

Pagan ve ilk dönem Hıristiyan kültürünün bir arada şekillendirdiği Roma, güçlü, kutsal ve tanrısal beden ile zayıf(latılmış), günahkâr ve gölge beden imgelerinin gerilimi arasında birkaç formu bir arada sunmaktadır. Beşinci yüzyılda kiliseler şehirlerin en önemli yapıları haline geldi, Hıristiyanlığın simgeleri ve yapıları şehrin organizasyonunu belirledi, büyük ölçüde de değişime uğrattı. Şehirler, varlıklarını her zaman gösteren, doğaüstü bir hamilik ve koruma duygusu veren ve dua edilen azizlerin kültürleri üzerine kurulan Hıristiyan kimliğini kazandılar. (Benevolo, 1995, s. 30-31) Bu dönemde belirgin olarak mimari dokuya ve şehre yansıyan algı Hıristiyanlığın ruhanî yapısıyla bedenın simetrisi üzerine kurulmuştur. Vitruvius'un mimariyi insan bedeninin geometrik ilişkilerle, kemikler ile kaslar, gözler ile kulaklar arasındaki simetri üzerine (Vitruvius, 1914, s. 72-73) kurmasından etkilenen ortaçağ mimarları Tanrının yeryüzü temsilcisi, Tanrının yeryüzündeki imajı olan insanın, beden yapısının bir tapınağın mimarisinde nasıl temsil edilebileceğini Roma şehrini ve şehirdeki kutsal mekanları inşa ederek göstermişlerdir. Örneğin, St. Peter Bazilika'sı Kutsal Roma İmparatorluğunun ve Hıristiyan hacılarının birleşme mekanı olmuştur. Şehir sosyal, ekonomik ve politik olarak bu bazilika çevresinde kurulmuştur. Ayrıca şehrin korunması için ya doğal surlar (nehirler gibi) ya da büyük sıra sur ve kalelerle şehrin sınırları çizilmiştir (Pounds, 2005, s. 21-22). Beden her türlü şeytanî tuzaklardan ve cadıların büyüünden korunmak için nasıl kat kat kuşatılıyorsa şehirde düşmanın tuzak ve belalarından korunmak için surlarla çevrilmiştir. Kutsal beden

imajı ve “kapalı” şehir anlayışıyla Ortaçağ şehri, Antikçağ şehirlerinden farklılaşmaktaydı.

2.yy Roması ve 15.yy Roması
(Kaynak: Sennet, 2002)

15.yy Roma'sı Fransız Gotik sanatıyla çizilmiştir.

Başka birçok Romalı mimarda Roma ve Roma dışındaki şehirleri planlamak için benzer geometrik imgelerden yararlanmışlardır. Şehri kuran bazilikalari çizgisel ve görsel algıya ayrıcalık tanıyan simetri kurallarını kullanarak inşa etmişler (Pounds, 2005, s. 20-23).

Ortaçağda 10.yy'dan sonra seyyahlar aracılığıyla hızla yayılan ticaret, şehrin yapısını ve kilise çevresinde kutsal amaçlarla biraraya gelmenin koşullarını belirlediği gibi piskoposların şehirdeki hakim gücü olarak ticaretin gelişimini ve yeni sınıfların oluşumunu da belirlemiştir. Ortaçağların sonu Renaissance başları olan 15.yy'da ise yeni ekonomik ve toplumsal örgütlenmeler çerçevesinde şehirlerin sayısı giderek artmıştır. Soyluların ve aristokratların yeni üretim ilişkileriyle zenginliklerine

zenginlik kattıkları bu dönemde ekonomik, kültürel ve sanatsal anlamda tıpkı aristokratların konakları gibi Hıristiyanlığın sembollerini sanatın çeşitli unsurlarıyla birleştirerek şehri inşa etmişlerdir. Bu sembollerle donatılan şehirler birer Hıristiyan özne konuma taşınmışlardır.

“Biyolojik İnsan” ve Mekanik Şehir

Reformla birlikte Katolikliğin günahkâr, kiliseye adanmış ve çileci beden anlayışı yerini özen gösterilmesi, tedavi edilmesi için uğraşılan, Tanrının evi olmasının yanı sıra bir sistem olarak kabul edilen bedene bırakmıştır. Bu beden kutsallığı paranteze alınarak yeniçağ bilimindeki keşifler, icatlar ve kabuller ışığında kalp, kan dolaşımı, iskelet yapısı ve hareketi üzerinden incelenmeye başlanmıştır. Felsefi antropolojinin cins-tür ilişkilerinde doğa bilimleri ve genetik alanında ön görülen “Biyolojik İnsan” anlayışı çerçevesinde beden Renaissance ve Aydınlanma döneminde siyaset, ekonomi ve bilim alanındaki devrimlerle birlikte mekanik pompa, atomik organizmalar bütünü olarak sağlıklı erkek bedenine dönüşmüştür. Bu anlayış mekan olarak düzenli aralıklarla ve benzer fakat atomik formdaki mimarî yapılarla biçimlenen sokak ve meydan planında başat imge olmuştur.

W.Harvey’in 1628 yılında kan dolaşımı keşfi vücut yapısının ve sağlığının ruhla ilişkisinin kavranışında yeni bilimsel bir devrimdir. İnsan bedeninin fizyolojik formu ve işleyişi hakkındaki yeni buluşlar yeniçağ şehirlerinin ve mekanlarının planlamasını doğrudan belirlemiştir. Yeni beden anlayışları bir yandan modern kapitalizmin doğuşuyla örtüşmüş ve bireycilik adını verdiğimiz büyük toplumsal dönüşümün doğmasını sağlamışken bir yandan da modern bireyin yaşayacağı şehirlerin yapısını belirlemiştir.

Renaissance ile birlikte kutsal şehrin unsurlarından yeni ve din dışı kurumların mimari çeşitliliğinin, cadde ve sokakların planlanmasının da yeni bilimin kabullerini yansıtan ilişkilerin belirleyici olduğu şehir anlayışına geçildiği görüyoruz. Bu anlayışın ilk somut örneği “Veni etiam” tekrar tekrar gidilen yer anlamını taşıyan şehir Venedik’tir.

16.yy’ın başlarında yaşanan savaşlar ve kara ölüm olarak bilinen veba İtalya ve özellikle Venedik’i kuşatmıştır. Bu yaşanan savaş ve salgın tehdidinin ardından şehir politik ve fiziksel olarak yeniden planlanmıştır. Venedik coğrafi imkanlarla birlikte insanın hem kendi içine hem de şehre yolcuğunu temsil eden bir planla yeni baştan kurulmuştur.

17.yy Venedik, (Kaynak: Sennet, 2002)

Venedik’le başlayan yeni şehir ve yeni şehirli algısı Harvey’in keşfiyle birlikte hız kazanan bilimsel çalışmalar Avrupa şehirlerindeki günlük yaşamı ve şehirlerin fizikî planlarını etkilemiştir. Bu etkiler ve değişim özellikle Karlsruhe ve Paris şehir planlarında açıkça gözlemlenebilmektedir.

18. yy Karlsruhe, Dolaşıma dayalı ilk şehir planı, (Kaynak: Sennet, 2002)

“Harvey’in devrimi insanların şehir ortamından beklentilerinin ve onun için yaptıkları planların değişmesine neden olmuştur. Harvey’in kan dolaşımı ve solunum hakkındaki bulguları kamu sağlığı hakkında yeni fikirlerin doğmasına yol açmıştır. 18.yy. Aydınlanmacı şehir plancıları bu fikirleri şehre uygulayarak, şehri insanların serbestçe dolaşıp nefes alabilecekleri bir yer, insanların sağlıklı kan hücreleri gibi içinde aktığı akışkan atardamar ve toplardamarlardan oluşan bir mekan haline

getirmeye çalışıyorlardı.” (Sennett, Ten ve Taş, 2002, s. 230) Başka bir ifadeyle, modern dönemde beden mekanik, biyolojik formda salt bir dolaşım ve boşaltım sistemi olarak fiziksel yasalara bağlanmış, kutsallıktan ve cinsiyetten kısmen arındırılarak kanın pompalandığı, cildin sağlıklı ve parlak (temiz) olduğu, her türlü aksaklıktan ve “çirkinlikten” arındırılmış bir mekan olarak kabul edilmiştir. Modern dönemde bedene ilişkin bu yargıların altında yatan bir diğer neden ise teknolojinin ve ticaretin ürünlerinin açıklama modeli olarak kullanılmasıdır. Örneğin, 17.yy’da bu model mekanik saatlerdi; 18.-19.yy’larda buhar makinesiydi ve 20.yy’da ise bilgisayarlardır (Danto, 2014, s. 94). Bu beden imajlarından oluşan şehirler kanalizasyon sistemlerinin (boşaltım sistemi olarak, saatin çarkları, buhar makinesinin işleyişi) ve bireylerin serbetçe hareket edebilmesi için ulaşım akslarının, sokak ve caddelerin simetrik olarak inşa edildiği (dolaşım sistemi olarak) mekanlara dönüşmüştür. Mesela, ızgara planı çerçevesinde aynı yöne giden ana caddelerin sayısı arttırılmış ve daha uzun yapılmış, perspektif yasalarının hakim olduğu planlar ve mimarî dokular ön plana çıkarılmıştır.

Coğrafi keşifler ve yeni haritacılık bilgileriyle mekanın ve sanayi devrimi ve kol saatiyle zamanın hakimiyet altına alınması, yeni ekonomi ve yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkışı göstermiştir ki, modern insan göçer olmanın dışında mekanla kayıtlı hareket eden bir bireydir. Dolayısıyla bu bireyin inşa ettiği şehir de hareket merkezinde planlanmıştır. Tıpkı vücutta kanın dolaşması gibi bireyin şehirde serbetçe, engelsiz ve hızlı hareket etmesini sağlayan gösterge sistemleri kurulmuştur. Bunun yanı sıra birey ve şehir (mekan) arasında duyusal farkındalığın yönlendirilmesi, şehrin farklı yerlerinde ve bu yerlerdeki insanların yarattığı uyarımların azaltılması ve mekanların nötrleştirilmesi de beraberinde gelmiştir (Sennett, Ten ve Taş, 2002, s. 229).

Bu dönemde Avrupa şehirlerinin yapısını belirleyen faaliyetlerin başında yaşayan bir organizma olarak şehrin fonksiyonlarının mükemmel duruma getirilmesi yer alıyordu. (Benevolo, 1995, s. 104) Bu amaçla tıpkı Harvey’in insan anatomisini yeniden tanımlaması gibi şehrinde belli başlı merkezi yapılarının tamamlanıp bu yapıların restorasyonu ve kamu alanlarının örgütlenmesi gerçekleştirilmiş, yeni kamu yapıları ve özel yapılar tanımlanmıştır. Çünkü ‘Aydınlanma planı şehirde sağlıklı bir beden gibi işlenmesini, tıpkı temiz bir cilde sahip olmasının yanı sıra serbetçe akacak bir şekilde tasarlanmasını istiyorlardı.’ Bu anlayışın somutlaştığı örnek 18. yy. Paris’in St. Louis Meydanı’dır (Sennett, Ten ve Taş, 2002, s. 237).

18.yy. Paris St. Louis Meydanı (Sennett, 2002:241)

Şehirlerin fiziksel olarak düzenlenmesi yapılandırılmasının yanı sıra toplumsallaşma ve yeni ekonomik ilişkiler bağlamında Harvey'in keşiflerini Adam Smith oldukça farklı bir boyuta taşımıştır (Sennett, Ten ve Taş, 2002, s. 229). A. Smith **Ulusların Zenginliği** adlı eserinde serbest emek ve mal piyasasının beden içinde serbestçe dolaşan kana çok benzer biçimde işlediğini ve şehirler için (tıpkı bedende olduğu gibi) hayat verici sonuçlar doğurduğunu iddia etmiştir. Bu insan ve şehir anlayışı felsefi antropoloji içindeki değişimin önemli bir aşaması olan yeni insan –özne/ şehir-özne tanımına yol açmıştır.

“Aydınlanmanın ‘Özne’ Tasarımının Çöküşü” ve Modern ve Postmodern Şehirler

“Aydınlanmanın ‘Özne’ Tasarımının Çöküşü” anlayışında *ancient régime* imajları tıp alanındaki yeni gelişmeler, teknolojinin yeni ürünleri, el emeğine dayalı işin gerilemesi, ekolojik krizler ve yeni kapitalist idealler bağlamında yıkılan “Aydınlanmanın ‘özne’ Tasarımı” hem bilinç hem de anlam düzeyinde dağılan ve değersizleşen hibrid cinsiyetli “yalnız birey” bedenine dönüşmüştür. Bu anlayış mekan olarak görsel imaj odaklı sahne ve vitrin ilişkisinde yekpare, tarihi ve geleneksel olandan soyutlanmış mimarî yapılar, ilişkisiz –bağımsız “yerlerde” başat imge olmuştur.

Bedenin mekanla kurduğu ilişki açısından mekan bedensel hareketin aracı haline gelmiştir. Mekanları, insanın bedenine uygun olarak tutarlı ve bütün hale getirilen şehirler, özellikle 19.yy’dan sonra nüfus yoğunluğuyla birlikte ekonomik ve politik ilişkiler açısından sadece seküler bir iktidarın yeri ve “gündelik” hayatın çıkarlarına hizmet eden mekanlar olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu dönemde şehirler büyük oranda herhangi bir etik

ve estetik referansı olmayan, duyumsuz mekanik hareketin mekanına dönüştürülmüştür. Modern şehirler artık aydınlanmanın hümanitasını temsil etmemektedir, insan için yabancılaşan ve insan varoluşunun dinamik mekanı olmaktan uzaklaşan formdadır. Şöyle ki, 'şehirlerdeki mekan salt hareketin bir işlevi haline geldikçe kendi içindeki uyarım kapasitesini de yitirir; birey sürücü olarak mekanın içinden geçip gitmeyi ister, onun tarafından uyarılmayı değil' diyen Sennett'i haklı çıkaran etik değerden yoksun ve yapısı açısından değil işlevselliği ve ekonomik oluşu açısından estetik değere sahip şehir formları gelişmiştir.

Barcelona Şehir Planı

Kaynak: <http://blog.kavrakoglu.com/tag/modern-ve-postmodern-sehir-planlamasi/>

Modern şehrin mekanları kısmen festival havasında yaşanan haz ve acının kısmen de gerçek iletişimin ve ilişkilerin zayıfladığı (kimi zaman sanatçılar için "verimli yalnızlığın" yaşandığı kimi zaman da ontolojik boşluğun hissedildiği) bir mekana dönüşmüştür. Lefebvre'in kapitalist toplumda şehir mekanının sermaye, devlet ve halk tarafından nasıl görüldüğü deneyimlendiğini açıklamak üzere geliştirdiği üçlü şeması dönemin şehir imajını anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Şemadaki öğeler mekan üretimine üretim tarzı ve tarihsel döneme bağlı olarak farklı kombinasyonlarla katılırlar: Algılanan Mekan (**Mekânsal Pratik**) mekansal pratik

tutarlılığı performans ve yeteneğin sağlanmasıyla amaçlamaktadır. Neo-kapitalizm altındaki mekansal pratik içinde günlük gerçeklik (günlük rutin) ile şehrin gerçekliği (rutinleri, mekanları bağlayan ağları) ilişkilendirir. Tasarlanan Mekan (**Mekanın Temsili**) üretim ilişkilerine ve bilgi, işaretleme, kod ve açıklık arasındaki ilişkilerin düzenine bağlıdır. Bilim adamlarının, plançıların, şehircilerin, sosyal mühendislerin vs. kavramsallaştırdıkları mekandır. Mekan kavramları verbal (sözsöz) işaretler sistemi şeklindedir. Yaşanan Mekan (**Temsilin Mekanı**) kendi nesnelere sembolleştirerek fiziksel mekanı kaplar. Burada sözsöz olmayan fiilî, görsel semboller söz konusudur. Kullanıcıların ve oturanların doğrudan içinde yaşadıkları mekandır ve tutarlılık aramak zorunluluğu yoktur. (Lefebvre, 1991, s. 37-38) Bu mekanlar modern özneler tarafından şehrin çelişik ve fakat diyalektik bir süreçte nasıl duyumsandığının da göstergesi olmuştur. Şöyle söyleyebiliriz, modern şehirlerin ve modern bedenlerin bu kaotik yapısı bir 'çöküşün, dağılışın' ifadesi olarak gerçekliği tam bir temsile dönüştürmüştür.

Tokyo Kulesi

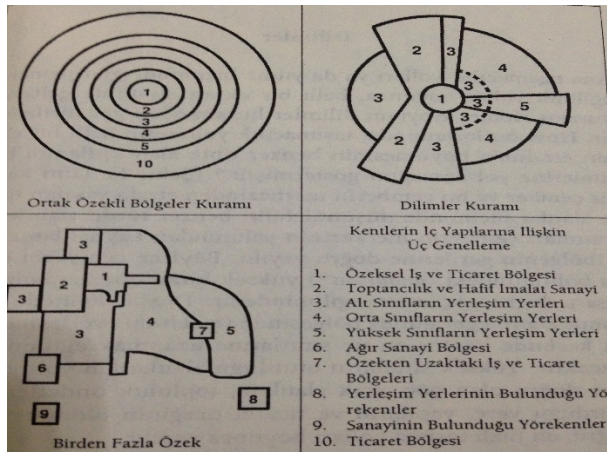
Kaynak: <https://www.wfanet.org/events/2017/10/save-the-date-global-marketer-week-2018/>

Yeni şehirlerde ortaçağların sonlarından ve yeniçağla birlikte değişen ticaretin, kültürün ve politikanın ürünü olan şehirli nüfusun artışıyla toplumsal yapıda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Değişiklik birçok yerde kol emekçiliğinin aşılması teknoloji ve sanayileşme aracılığıyla makineleşmenin yaygınlaşmasının yanı sıra farklı toplumsal sınıfların (rahipler, tüccarlar, aristokratlar, burjuvalar, sanatçılar, vb.) ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Özellikle küreselleşme ve kapitalizmle birlikte yeni ve farklı sınıfların ortaya çıkışı toplumda çok daha uzmanlık gerektiren işbölümü anlayışını da beraberinde getirmiştir. Böylece modern şehirler hem bu değişimin getirdiği yeni piyasa anlayışına hem de insan bedenine dair yeni bilimsel buluşlara bağlı olarak şekillendirilmekte ve kutsal mekanlar, yönetim binaları, kamu binaları ve özel tasarlanmış meydanlar şehrin simgesi olarak ön plana çıkarılmaktadır. Başka bir ifadeyle, modern şehir insan ve mekanı birbirine indirgeyen bir bütünsellik çerçevesinde sınıflandırılmış/sınırlanmış mekanik saat gibi kapalı devre tasarlanmıştır. Felsefi antropoloji tartışmalarındaki değişen özne anlayışı göz önüne alındığında 19.-20.yy'larda şehirlerinin ekonomik büyüme ve küreselleşme senaryoları çerçevesinde tek biçimleştirildiğini ve kartezyen özne eleştirileriyle şekillenen anti-özneyi (özneleri) ve çeşitliliği temsil etmedikleri, evrensel bir form (iktidar) üzerinden tasarlandıkları görülmektedir. Aslında bu büyük bir yanılsamanın göstergesidir aynı zamanda. Çünkü bir taraftan yerellik, çok kültürlülük, çoğunluk, çeşitlilik yaşam pratiği olarak sunulurken bir taraftan da bunların evrensel ilkelere dönüştürülmesi bu yanılsamanın göstergesidir. Modern şehir planlarının yanı sıra bir yandan da anti-özne ve flanuer anlayışını temsil eden postmodern şehir planları bu yüzyılda eş zamanlı olarak vardır. Postmodern şehirler aynı zamanda üçüncü dünya ülkelerini diyazn etmenin ilkesi olarak işlerlik kazanmıştır. Modern şehre hakim olan rasyonel, kapsamlı plan anlayışıyla postmodern şehrin proje odaklı plan anlayışı çağdaş insanın kaotik yapısının mücessem haline olarak karşımızda durmaktadır.

Postmodern şehir, bölünmüş, arkeolojik ve antropolojik formların ard arda geldiği kolajlardan oluşan, değişken, geçici ve dinamik olarak algılanmaktadır. Şehir proje alıcılarının zevkine, ihtiyaçlarına ve yönelimlerine göre planlanan projelerin dağılımıyla form kazanmaktadır. Böylece diyebiliriz ki, postmodern şehirler anti-öznenin değişkenliği, indirgenemezliği ve çeşitliliği doğrultusunda bütünsel bir tasarımın konusu olamayacağı iddiasının göstergeleridir. 20.yy'da antikçağ ve ortaçağa göre şehirler fiziksel bir büyüklüğe erişmişlerdir ve artık merkezden çevreye klasik anlamda yapısal insan anatomisine göre değil, toplumsal sınıflara göre ve daha atomik formda planlanarak yeniden yapılandırılmıştır. 20.yy'ın başında modernitenin ütöpik perspektifiyle form kazanan, "gelişen" ve yepyeni bir yapıyla planlanan birçok şehir postmodernitenin argümanlarıyla eleştirilmiştir. Ebenezer Howard, Le Corbusier ve Lloyd Wright gibi 20.yy'ın en etkili postmodern şehir planları şehir hayatı için yepyeni bir form, bir ütopya geliştirmişlerdir. Onlar için 20.yy ideal şehrinin nasıl olacağını planlamak insanın ve şehirlerin

yaşadıkları varoluşsal problemleri de çözmek anlamına geliyordu. Bu çerçevede onların ütopyalarına gerçeklik alanı bulmak ve uygulamak mimar ve mühendislerin çabalarıyla mümkün olmuştur. Postmodern mimarlar ise planlamayı değil, tasarımı merkeze almışlardır. Postmodern mekan tasarımları toplumsal amaçları değil mimarın ve proje alıcısının beğeni, beklenti ve taleplerini yansıtır olmuştur. 20. yy'da insanlar gibi şehirlerde yaşayan birer canlı habitus olarak kabul edilmiş fakat yeni bir "yaşam alanı" konsepti getiren bu plancılarla şehirler daha parçalı yapıya ve şehirlerde kurulan ilişkiler sınıfsal birlikteliğe dayalı olarak sokak, cadde ve meydanlar tüketim ve trafik değişkenlerine göre şekillendirilmiştir. Mesela, grafikte soldaki resimde (ortak özekli bölgeler kuramında) görüldüğü gibi şehir, merkezden çevreye doğru ekonomik ilişkiler ışığında sınıflandırılmıştır. Bu grafiğin son halkasından itibaren (sitelerin ve üst gelirliilerin yaşam alanı,) ki şehrin temel sınıflandırması içinde yer almamaktadır, gettoların başladığı bir şehir planı kurulmuştur. Postmodern şehir modern şehrin karşısında, ondan farklı ilke ve kabuller çerçevesinde inşa edilmiştir. Onu farklı özne-birey anlayışındaki değişim ve ekonomik evrilme noktalarıdır. 20.yy'da biyolojik, toplumsal ve siyasal sınırlarını kaybeden birey gibi şehirlerin sınırları da değişime uğramıştır. Bireyin zaman ve mekan algısı, doğa tasavvuru ve çevreyle ilişkisi araçsal bir form kazanmıştır. Postmodern şehirde kullanılan malzeme ve geliştirilen yeni teknolojilerle, tasarımlarla, yeni siyasî ve ticarî ilişkilerle neresi iç mekan neresi dış mekan, sınırlar nerede başlıyor nerede bitiyor belirsizleşmiştir (Kleniewski, 2005, s. 57).

Harris ve Ullman

Kaynak: (Ullman & Harris, 2002, s. 67).

Özgürlük bağlamında postmodern şehirler, kendi hikayelerine odaklanmış bireylerin, “ötekilerin” hikayelerinin iğreti olarak dinlediği-izlediği, “başka” hikayelerin duyulduğu ve özellikle hem bilmek hem de eylemek ediminden yoksun sadece “seyirci olarak” dahil olunduğu etkileşimsiz bir tiyatro sahnesine dönüşmüştür. Bireyi silen ve yabancılaştıran bu yapılanma sahne, sokak ve vitrin üçgeninde, sokakla ilişki kurmadan bir yerden bir başka yere akan maskeli kimlikleri “yersizleştirerek” özgürlükleri ve özgünlükleri arasına mesafe koymaktadır. Ortaçağlarda ve Renaissance’ta sokağın başlangıcı ve sonu olan ‘bilindik-bildik’ formu, sahiçiliği ve “res publica” oluşu sahneye, sahnenin “kostümü” günlük giyisilerle, sahnenin dekoru gerçek yaşam alanıyla ve oyunun aktörü sokağın günlük bireyiyle özdeşleşerek bir dönüşüm yaşamıştır. Sahnede de gerçek kamusal ve mahrem açısından birbirine karışmıştır. Bedeniyle aktif ve sahici tecrübeleri olan sokağın bireyleri sahnenin karşısında bir izleyiciye dönüşmüştür. Böylece etik, estetik, hukuk ve bilim çerçevesinde her türlü eylemin mekanı olarak beden şehir ve sahneyi birbirine bağlamıştır ve fakat insanı özgünlüğünden-kendilik bilincinden uzaklaştırmıştır. Postmodern şehirler, insan bedenlerinin çeşitliliğine saygı göstermek bir yana, ekonomik ve politik üretimlerle tek tipleştirme, tüketme ve hatta kimlikleri ayrıştırarak yok etme üzerine kurgulanmıştır. Bu yüzyılda şehre form kazandıran insan değil, insana form kazandıran şehir olmuştur ve şehrin iktidar vurgusu belirgin biçimlendirici “güç” olarak kendini ortaya koymuştur.

Şehirli bireyi saran “can sıkıntısı” ve “bunaltı” bedensel duyumu ve fiziksel özgürlükleri giderek azaltmıştır. Başka bir ifadeyle, postmodern şehirler, trafiğin akışına göre planlanan ve hızlı seyahat etmenin dolayısıyla hareketin aracı olduklarından, postmodern bedenler için bütün duyusal uyarıcılarından sıyrılarak daha hızlı ve kolayca hareketin mümkün kılındığı nötr ve homojen bir form kazanmışlardır. Bu dönemde insanın mutluluğu etik ve estetik değerler bağlamından günlük yaşamın ihtiyaçlarını kolayca karşılayabilme özgürlüğüne, mekanik olarak sağlıklı olmakla eşleştirilmiş ve sağlıklı olmak da bireysel olarak şehir içinde serbest, rahat ve hızlı “özgür” hareket etmekle örtüştürülmüştür. Böylece bu sistemde mutlu ve sağlıklı birey şehir içinde ait olduğu “tek bir yer” olmadan farklı mekan ve zaman tecrübesini edindiği bir şehrin öznesidir. Bu durum Hegel’in eleştirilerinin somutlaştığı yuvasızlık- “yersizlik” anlayışında ve Heidegger’in de “şimdi ve burada” olma anlayışında (farklı bağlamda da olsa) temelini bulur ve postmodern birey-mekan ilişkisi de bu “bağsızlıkta” açıklık kazanır. Bu düzende mekanda hızlanan, artan

ve yoğunlaşan ilişkiler Harvey'in postmodern durumda tanımladığı gibi bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla zaman –mekan sıkışmasını hızlandırmıştır.

Şehir ve Beden İlişkisinin Bağlamı: Özgürlük ve Kaos

Şehir ve beden ilişkisi tarihi süreç içinde birçok farklı veçhesiyle ortaya çıkmıştır ve iktidar imajın belirleyiciliğinde insanın şehir içindeki hareketliliğini ve özgürlüğünü birçok boyutta kısıtlamıştır. Mesela, sözün hakim olduğu, konuşma-dinleme merkezli meydan anlayışını temsil eden Atina yurttaşı iktidar sesin kölesi olurken kutsal ya da seküler her türlü görsel imajın hakim olduğu ortaçağ Roma'sının ve yeniçağ Avrupa şehirlerinin yurttaşı da gözün kölesi olmuştur. Modern ve postmodern dönemde ise söz ve görsel imajlar teknolojinin yaptırımıyla sanal bir mekanda polifonik sese ve çoklu görsel imaja dönüştürülerek yeni tür köleliğin temeli oluşturulmuştur.

Özgürlük alanlarının açılması ve her bireyin kendini ifade edebilmesi "öteki" adlandırmasıyla dışarda bırakma anlayışını aşabilmesi ortak faaliyet mekanlarının inşa edilmesiyle mümkündür. Weber'in ortaçağ şehirlerini tanımlarken kullandığı 'şehir havası insanı özgür kılar' mottosu Avrupa şehirlerinin ve kurumsal yapılanmasının da mottosu haline gelmiştir. Gerçekten de şehirlerin tarih boyunca gelişim süreci göstermiştir ki, özgürlüğün özellikle politik özgürlüğün en yoğun yaşandığı mekanlardır şehirler. Braduel'e göre şehirler, elektrik transformatörlerine benzerler, gerilimi yükseltir, değişimin ritmini hızlandırır ve insan hayatını sürekli yeniden doldururlar. Fakat, bununla birlikte, 20. yy şehirlerinde nüfus artışı ve ekonomik çeşitlenmelerle dolaşımı hızlandıran mekan planları iktidarın yapısını görünmez kılan ve "meydanı kontrol eden şehri kontrol eder" yargısını destekleyen mimarî yapılarıyla iktidarı izleyen ve manipüle eden bir perdeli güce dönüştürmüştür. Başka bir ifadeyle, siyasî erk çoğu zaman şehir altyapısını ve şehir yaşantısını farklı kitlesel hareketleri denetleyecek şekilde planlamaktadırlar. (David, 2013, s. 173) Bu bir araya gelmeyi engelleyen politik merkezli yapılanma, kitlesel hareketi engelleyen parçalı meydanlarla, kitlesel hareketin arzu ve duyularını yönlendiren ve bilinçli eylemlerini kıran AVM'lerle, parklarla ve müzelerle özgürlük konusunda farklı bağlamlarda birçok tartışmaya kapı aralamıştır. Özellikle, 19.yy'ın başına kadar açık olan ve park formunda tasarlanan meydanlar, cam çatılar ve cam duvarlarla kapatılarak, kendi içinde özgür

ama dışarıya kapalı (tıpkı modern birey gibi) yeni tür meydan algısıyla tasarlanmaya başlanmıştır (Bloomer&Moore, 1977, s. 82-85). Kamusal mekanın üretiminin, bu mekana ve kamusal hizmetlere erişimin hangi yoldan, kim tarafından ve kimin çıkarları doğrultusunda denetleneceğine dair bir mücadele her zaman süregitmştir (David, 2013, s. 125).

Birey olarak insan, inşa ettiği bu mekanlarda hem kendi fiziksel sınırlarını hem de toplumsallaşma sürecini biçimlendirmektedir. "Farklılıklar biraraya gelerek toplumu ve şehirleri oluşturur" anlayışından hareketle birçok farklı bireyin biraraya geldiği ve özgürce yaşayabilecekleri, dönüşürebilecekleri ve birlikte var olabilecekleri mekanların inşa edilebilmesi ve böylece bir şehrin meydana getirilmesi için temel alınan insan anlayışı ve insan faaliyetleri önem kazanmaktadır.

Farklılıklar etkin olmaktadır, fakat bu mekanlarda özgürlük her zaman tartışma konusu olmuştur. Aktör olarak insanın kendi elleriyle inşa ettiği mekanlarda 'özgürlük' ve 'iktidar' ilişkisi çoğu zaman çatışma alanları oluşturmuş ve eylem alanı olarak şehirle beden özdeşleştirilmiştir. Şehir ve beden arasındaki bu ilişkide şehir, Foucault'a göre disiplin edici güç ve iktidar unsurlarının en başta gelen etkinlik alanıdır; Lefebvre'e göre kapitalizmin soyut mekanı içinde araçsallaştırılan bedene direnmek üzere, duyularla ilişkili ve anlam arayışında "yaşanan mekan"ın üretimi için bir potansiyeldir. Merlau-Ponty'e göre toplumsallığın ve soyut kavrayışlardan önce vücut bulan eylemlerin alanıdır (Berber, 2011). Baudrillard'a göre çağımızda beden yeniden keşfedilmiştir, fakat bu keşif sonucunda beden tüketim amaçlı bir metaya dönüştürülmüştür. Özellikle kadın bedeni, kitle kültüründe, moda ve reklam dünyasında kuşatılmış ve nesneleşmiştir.

Bu bağlamda modern-postmodern şehir, üretim ve tüketim süreçlerine göre inşa edilen büyük bir sahne ve vitrin (AVM- modern pazar) olarak farklı iktidar yapıları tarafından planlanmıştır. Kapalı mekanlarla insanı kuşatan ve kalabalıklar içerisinde sürüklenen sıradan bir canlıya dönüştüren bu yeni şehirler gelecek araştırmalar için iki problem alanına yol açmışlardır. Bunlardan ilki, kapitalizmle şekillenen ve cinsiyet çatışmasıyla yüzleşen hümanizmin 500 yıllık insan anlayışını yeniden yorumlamaya zorlamaktadır. İkincisi ise, 20.yy'da şehirleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni ekoloji (antropocene) tartışmaları çerçevesinde posthümanizmin, transhümanizmin viral bedenlerin-cyborgların şehir mekanına yansımalarını dolaşıma sokmaktadır.

Sonuç

İnsanlığın bütün başarıları ve kayıpları binaları ve kültürüyle ona somutluk kazandıran şehrin fizikî ve sosyal yapısında içerilir. Şehirlerin ve insanlığın tarihi dikkate alındığında, insan anatomisinin bir yandan fiziksel mekanın biçimlendirilmesinde ve mekandaki faaliyetlerin belirlenmesinde bir yandan da mekanın sosyal yapılandırılmasında ve simgeleştirilmesinde referans olarak kullanıldığı görülmüştür.

İnsan doğasının neliği ve insanın anlam arayışı bağlamında Antik çağda ticarî ilişkilerin merkezi olan şehirler, doğayla özdeş sayılan bedenden ve bedenın ısısından hareketle planlanıyordu. İmaj ve planlama etkinliği açısından tarihsel süreç içinde antikçağ Atina'sında şehre formunu veren ve şehrin siyasî mekanlarını dönüştüren "beden" genç Atinalı erkek bedendir. Hristiyan ortaçağıyla birlikte "doğadan kopan", "doğaya yabancı" olan, "doğaya fırlatılan" "günahkâr" beden anlayışıyla gittikçe bireysel, mekanik ve hatta kaotik bir form kazanan bedenın simetrisinden ve Tanrıya göre konumundan hareketle planlanmaya başlanmıştır. Ortaçağ Roma'sında şehrin tapınak ve katedrallerle renkliliği ve çeşitliliğini temsil eden "beden" paganların ve arınmışlığın sembolü olan genç hristiyan erkeklerin bedeni olmuştur. Rönesans ve yeniçağda keşiflerle, bilimsel buluşlarla ve teknolojinin üretimiyle beden, hakikatin temsilcisi olarak kabul edilmiştir. 'Kendini bilmek' kendine özen göstermek ve sağlıklı, güçlü ve bakımlı bir bedene sahip olmakla özdeşleştirilmiştir. Böylece beden sadece şehrin mekanlarında akan ve estetik bir form kazandırılması gereken pasif bir mekana dönüşmüştür. Rönesans Venedik'inde şehirde değeri ve iktidarı temsil eden "beden" yurttaş hristiyan erkek bedeni-ken, yeniçağ Paris'inde şehrin devrimin ve demokrasinin temsili eşitlikleri besleyeceğine bir ideal olarak inanılan cinsellikten uzak bir kadın bedeni olmuştur. 19.yy'la gelinceye kadar insan bu dünyadaki bedeni için değil, öte dünyadaki ruhuna ulaşmak amacıyla yaşamıştır. Bu yy'dan sonra ise öte arayışları ve cennete dönüş umudu kalmayan insan, kendi cennet bahçesini şehirler inşa ederek kurmayı amaçlamıştır. Bu insan için beden, ruhun hapisanesi olmasının dışında hayatın anlamını temsil eden ve yolculuğunda onu acılardan hazlara taşıyacak birincil bir araç olarak kabul edilmiştir. 20.yy'dan itibaren Platon'un 'kendini bil' (gnothi sauton) çağrısını destekleyen 'kendine özen göster'(epimelesthai sauton) çağrısı yalnızca beden olarak kendine özen göstermeye dönüştürülmüştür. Başka bir ifadeyle, özellikle 20.yy'da kitle iletişim araçlarının beden üzerindeki

baskısı, diyet formülleri, estetik operasyonları, egzersizleri, kusursuz beden imajları şehirli insanı etkisi altına alarak varoluşsal çöküş yaşayan insan anlayışına zemin hazırlamıştır. Bu noktada Baudrillard'ın "insanı cezalandıran artık Tanrı değil, bedeninin tam da kendisidir" yargısı sorunu apaçık ortaya koymuştur. Çünkü insan artık plastize olmuş bedeninin tahakkümü altındadır, onu yok sayarak ya da ondan uzaklaşarak değil bilakis onu (Sartre'ın dediği gibi bedenim ben'im) 'ben'in kendisine dönüştürerek' kutsamıştır. Bu beden anlayışının yansıdığı şehirler artık bir değer, kimlik ve özgünlük taşımaktan uzak, pazar imajına göre inşa edilen ve birbirini tekrar eden yüzlerce mekana dönüşür.

Şehirlerin ve şehirle bağlantısı çerçevesinde bedeninin tarihi göstermektedir ki yüzyılımızda şehirler, hayatın bütün akışı içinde 'anamlı' bir faaliyet alanı olarak insanın kendisini gerçekleştirdiği ve aynı zamanda da kendisini birey, kişi ve ben kapsamında bedene indirgeyerek 'homo sapiens', 'homo faber', 'homo ludens' ve sonuçta da 'siberantropos' adlandırmasıyla var kılarken tükettiği ve yok ettiği antropolojik distopya mekanlarına dönüşmüştür. Zaman algısı da bu dönüşümden payını almıştır. Zaman artık şehirdeki hareketlilik ve bedeninin bu hareketliliğe uyumu üzerinden okunan bir şimdi olmanın ötesindedir. 20.yy'ın başlarına kadar şehirdeki faaliyetlerinin düzenlenişinin bir aracı olan zaman kaotik bir parçalanmışlığın imgesi olmuştur.

Extended Abstract

Two Sides of Relationality: Body and City

*

Yaylagül Ceran Karataş
Medeniyet University

In the history of the western modern era, which faced with drastic changes in science, economy, politics, and art perspectives, ontological and an aesthetical correlation between city and body turn into a mechanic and meaningless structure. This changing is clearly seen “new city designs” of architects and city planners. Conflicted between sacred, tradition and modernity creates strange meaning about body and city relations as Sennett said: “there is a strange destiny when body language has been translated city space”. This destiny signified that perceiving body is how the city is perceived. In this article, *Two Sides of Relationality: Body and City*, we discuss how body images translate into city plans while inquiring the Ancient Athen, the Middle Age Roma, the Renaissance Venice, the New Age Paris, and Modern-Postmodern cities in the context of 20th century. As a source of images and memories, it symbolizes "who belongs" in specific places. As a set of architectural themes, it plays a leading role in city planning strategies based on historic preservation or local "heritage." Our argument is “cities have an onto-anthropologic dynamic space rather than mechanic-static spaces”. We bring this idea up for discussion via philosophical anthropology and city planning theories in terms of understanding of body imaginations which underlies background of global cities.

All the achievements and losses of humanity are included in the physical and social / moral structure of the city, which gives it concreteness with its buildings and culture. In this term, city planners and philosophers collaborate on the planning of the cities. In this process planning cities has two main sides. First one is physical structure of the city and human being and the second is moral and historical orders of human behaviors and cities. In other words, cities are rooted in the habits and customs of the people who

inhabit it. Considering the history of cities and humanity, it has been seen that the human anatomy is used as a reference in shaping the physical space and determining the activities in the space but also in the social construction and symbolization of the space.

In the context of human nature and the search for the meaning of human, cities, the centers of commercial relations in ancient times, were planned with reference to the body considered to be identical to nature and the temperature of the body. In the historical process from the point of view of image and planning activity, "body" is the young Athenian male body that forms the city in ancient Athens and transforms the political spaces of the city. With the Christian Middle Ages, the city began to be planned by the symmetry of the body, which gained an individual, mechanical and even chaotic form, and the location of the body according to God. At the same time, the city was planned with the body understanding of "detached from nature", "strange to nature", "flung", "sinner". The "body", which represents the color and diversity of the city with temples and cathedrals in Medieval Rome, had been the body of young Christian men who were symbol of pagans and purity. The body was accepted as the representative of the truth with the explorations, the scientific discoveries and the production of technology in the Renaissance and the New Era. "Self-knowing" is associated with self-care and having a healthy, strong and well-groomed body. Thus, the body was transformed into a passive space, which only walked in the spaces of the city and needed to be given an aesthetic form. While "the body" representing the value and the power in the city in Renaissance Venice was the citizen Christian male body, the city in the modern age Paris became a female body far from sexuality and that female body was believed to be the ideal of the city, revolution and democracy. Until the 19th century, human lived in order to reach the spirit of the hereafter rather than her/his body in this world. After this century, human who has no hope of returning to heaven and seeking for the hereafter aimed to build her/his own paradise garden by building cities. For that human, the body was regarded as the primary means to represent the meaning of life and to carry her/him from grief to pleasure on her/his journey in addition to being a prisoner of the soul. From the 20th century, Plato's invitation "self-care" (epimelesthai sauton) which supported his invitation "Know thyself" (gnothi sauton) has been transformed into only a self-care as a body. In other words, especially in the 20th century, the pressure of the mass media on the body, diet formulas, aesthetic operations, exercises, perfect body images has provided a basis

of the understanding of human who experiences existential collapse. At this point, Baudrillard's judgement "God is not who punishes the human anymore, but her/his body" clearly reveals the problem. Because human is now under the domination of plasticized body. Human blesses that body not by ignoring it or not by moving away from it, but (as Sartre said "I am my body".) by transforming it into herself/himself.

The cities in which this concept of body reflects are now transformed into hundreds of spaces that are built according to the image of the market and repetitiously. Those cities are far from carrying a value, identity and originality. The history of the body within the framework of the connection of cities and the history of cities show that in our century the cities have transformed into the anthropological dystopia spaces. These dystopias have collected descriptions of homo genus (such as homo sapiens, homo faber, homo ludens, and the end cyborg. The perception of time also took its share from this transformation. The time, which was a means of organizing the activities of the city until the beginning of the 20th century, was the image of a chaotic fragmentation.

In this context, the modern-postmodern city has been planned by different power structures as a large stage and showcase (shopping mall-modern market) built according to production and consumption processes. These new cities, which encircled human beings indoors and turned them into an ordinary creature that drift in crowds, led to two problem areas for future researches. The first of these is forcing people to the reinterpret of humanism's 500-year-old understanding of human, which is shaped by capitalism and confronted with gender conflict. Secondly, within the framework of new ecology (anthropocene) debates that emerged with urbanization in the 20th century, the circulation of post-humanism and transhumanism into the urban space of the viral bodies/cyborgs.

Kaynakça/Reference

- Scheler, M. (1968). *İnsanın kozmozdaki yeri*. (T. Mengüşoğlu, Trans.) İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Berber, Ö. (2011). Yok-yer, yersizleşme ve yersizyurtsuzluk kavramları üzerine bir sorgulama. *İdeal Kent*, 3, 142-157.
- Şişman, N. (2013). *Emannetten mülke: Kadın, beden, siyaset*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ellul, J. (1998). *Sözün düşüşü*. (H. Arslan, Trans.) İstanbul: Paradigma.

- Çetindoğan, M. (2009). Kırsal mitten kentsel ritüele geçiş ve beden-mekan ilişkisinin 1990 sonrası Türk oyun yazarlığı'na yansımı. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi. Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 27 (1).
- Şenel, A. (1995). *Siyasal düşüncecel tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ranciere, J. (2013). *Özgürleşen seyirci*. (B. Şaman, Trans.) İstanbul: Metis Yayınları (2008).
- David, H. (2013). *Asi şehirler*. (A. Temiz, Trans.) İstanbul: Metis Yayınları (2012).
- Sennett, R. (2002). *Ten ve taş*. (T. Birkan, Trans.) İstanbul: Metis Yayıncılık (1996).
- Ullman, E., & Harris, C. (2002). Kent doğası. (Der.) B. Duru, & A. Alkan. 20. *Yüzyıl Kenti* içinde (s. 55-73.). İstanbul: İmge Yayınları.
- Vitruvius. (1914). *The ten books of architecture*. (H. Warren, Trans.) Cambridge: Harvard University Press.
- Zeller, E. (2001). *Grek felsefesi tarihi*. (A. Aydoğan, Trans.) İstanbul: İz Yayıncılık (1844-1852).
- Benevolo, L. (1995). *Avrupa tarihinde kentler*. (N. Nirven, Trans.) İstanbul: Afa Yayıncılık (1993).
- Bloomer&Moore. (1977). *Body, memory, and architecture*. London: Yale University Press.
- Aristoteles. (2013). *Politika*. (F. Akderin, Trans.) İstanbul: Say Yayınları.
- Calvino, I. (2009). *Görünmez kentler*. (I. Saatçioğlu, Trans.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (2002).
- Corbin, A., Courtine, A. A., & Vigarello, G. (2008). *Bedenin Tarihi I*. (S. Özen, Trans.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (2005).
- Danto, A. (2014). *Sanat nedir?* (Z. Barense, Trans.) İstanbul: Sel Yayıncılık (2013).
- Herakleitos. (2009). *Fragmanlar*. (C. Çakmak, Trans.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Kleniewski, N. (2005). *Cities and society*. USA: Blackwell Publishing.
- Jacobs, J. (1969). *The economy of cities*. Newyork: Vintage Book.
- Lynch, K. (1960). *Image of the environment*. Cambridge, Massachusettes: MIT Press.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. (D. Smith, Trans.) Cambridge: Basil Blackwell Inc.
- Mumford, L. (1989). *The city in history*. Newyork: MJF Books.
- Park, R., & Burgess, E. (1984). *The city: Suggestion for investigation of human behavior in the urban environment*. London: The University of Chicago Press.
- Platon. (2000). *Devlet*. (S. Eyüpoğlu, & M. Cimcoz, Trans.) İstanbul: İşbankası Yayınları.
- Pounds, N. (2005). *The medieval city*. London: Greenwood Press.
- Sennett, R. (1999). *Gözün vicdanı*. (S. Serrabiboğlu, & C. Kurultay, Trans.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları (1992).
- Sennett, R. (1992). *The fall of public man*. W.W. Norton&Company Inc.

Yaylagül Ceran Karataş,

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümünde, Dr. Öğretim Üyesidir. Felsefi Antropoloji üst başlığında hümanizm, posthümanizm, transhümanizm, feminizm ve çevre felsefeleri gibi çağdaş felsefe konularında araştırmalarına devam etmektedir. Dünya sürgününde öğrenciliği daim.

İstanbul Medeniyet University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Phd. She makes a research into philosophical anthropology, humanism, posthumanism, transhumanism, feminism, environmental philosophy in the context of contemporary philosophy. A student in the world exile.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Ceran Karataş, Y. (2018). İlişkiseliliğin İki Yönü: Şehir ve Beden. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 456-484

Diyarbakır'ın Yatayda Gelişen Dışa Kapalı Konut Yerleşmelerinde Yaşam Alanı Memnuniyeti*

*

Ayhan Bekleyen
Dicle Üniversitesi

Bahar Aras Baylan
Dicle Üniversitesi

Öz

Sınırlı giriş özelliklerine sahip yaşam alanları olan kapalı topluluklar ya da dışa kapalı konut yerleşmeleri, dünyadaki örneklerinde olduğu gibi Türkiye'de de büyük şehirlerin vazgeçilmez parçaları olmaktadır. Türkiye'nin güneydoğusundaki büyük şehirlerden biri olan Diyarbakır'da da 2000 yılından itibaren üretilmeye başlayan bu yerleşmelerin sayıları artmaktadır. Ancak bu şehirde kullanıcıların kapalı konut yerleşmelerine karşı tutumlarını inceleyen çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu yerleşmelerin kullanıcı merkezli incelenmesi, gelecekteki tasarımlarda kullanıcı beklentilerinin karşılanması bakımından oldukça önemlidir. Bu amaçla, Diyarbakır'da yatayda gelişen üç dışa kapalı konut yerleşmesi kullanıcıların memnuniyet seviyeleri bakımından incelenmiştir. Veriler, 105 katılımcıya uygulanan bir anket ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Bulgular, kullanıcıların memnuniyet seviyelerinin yerleşmelere bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Yatayda gelişen dışa kapalı konut yerleşmelerinde yaşayan bireylerin yere bağlanma ve mülk değeri algılarının yüksek olduğu ve güvenli ya da saygın bir muhitte yaşama tercihini ön planda tuttukları belirlenmiştir. Ayrıca bu tür yerleşmelerin dışındaki bir yaşamın kullanıcıları korkuttuğu da belirlenmiştir. Bu sonuç, kullanıcı tercihleri bakımından güvenliğin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam alanı memnuniyeti, kullanıcı tercihi, kullanıcı memnuniyet seviyesi, güvenlik, prestijli yaşam alanı

* Bu araştırma, Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi Koordinatörlüğü'nce desteklenmiştir (Proje Numarası: MİMARLIK.17.001, 2017).

Residential Satisfaction in Horizontal Gated Housing Settlements of Diyarbakır, Turkey

*

Ayhan Bekleyen
Dicle University

Bahar Aras Baylan
Dicle University

Abstract

Gated communities or gated housing settlements, which are living spaces with strictly controlled entrances, have become indispensable parts of the big cities in Turkey, like most other countries in the world. The number of these settlements, first built in 2000s, has also been increasing in Diyarbakır, one of the largest cities in the southeastern part of Turkey. However, the number of studies examining the users' attitude towards gated housing settlements in the city is quite limited. To provide a user-centered examination of these settlements is quite valuable in terms of satisfying user expectations in prospective designs. For the purposes of the present study, three gated housing settlements in Diyarbakır were examined in terms of the satisfaction levels of the residents. Data were collected through the administration of a questionnaire and a semi-structured interview to 105 participants. The findings indicate that the satisfaction levels of the users vary depending on the settlements. The results also show that individuals living in horizontal gated housing settlements have a higher perception of place attachment and property value and that living in a secure or reputable neighborhood is their main priority. It has also been determined that the users are intimidated by the idea of living in a non-gated settlement, which reveals the importance of the preference of security for the residents of the gated housing settlements in the city.

Keywords: Residential satisfaction, user preference, user satisfaction level, security, prestigious residential area

Giriş

Dışa kapalı konut yerleşmeleri, dünyada yaygın olarak üretilen yaşam alanlarıdır (Blakely & Snyder, 1997; Grant & Mittelsteadt, 2004; Low, 2003). Güvenli bir bölge algısı oluşturan bu yerleşmeler, daha çok gelir seviyesi yüksek kullanıcılar tarafından tercih edilmektedir (Roitman, 2005). Bu alanların üreticileri de zaten güvenlik kelimesini konut reklamlarında yaygın olarak kullanmaktadır (Şahin & Şener, 2018, s. 277). Prestijli ve seçkin gibi cazibeyi yükselten kelimeler de reklam pazarındaki diğer önemli vurgu noktaları olarak kullanılmaktadır (Blandy, 2006). Sayıları sadece ülkemizde değil tüm dünyada hızla artan bu yaşam alanları, araştırmacılar için de ilgi odağı haline gelmektedir.

Dışa kapalı konut yerleşmeleri hakkında yapılan birçok araştırma bulunmaktadır. Bunlar genelde bu yerleşmelerin tanımı, çeşitleri, özellikleri, üretim nedenleri, yere özgü bağlamları ve toplumsal ayrışma sağladıkları ile ilgilidir (Blakely & Snyder, 1997; Le Goix, 2006; Le Goix & Webster, 2008; Tanülkü, 2012). Bu alanların tercih edilmelerinin nedenleri de benzer araştırmalarda sorgulanmaktadır. Yaşam alanı memnuniyeti ise konut araştırmalarının merkezinde yer almaktadır.

Konut, fiziksel olduğu kadar sosyal bakımdan da çeşitli özelliklere sahiptir. Konut memnuniyeti ise bu özelliklere kullanıcıların ne kadar uyum sağlayabildiğinin bir ölçümüdür (Adriaanse, 2007; Lu, 1998; Paris & Kangari, 2005). Yapılı çevreye yönelik kullanıcı değerlendirmeleri ise bu uyumun bir göstergesi olan memnuniyet seviyelerini (Amerigo & Arago-nes, 1997; Galster & Hesser, 1981; Liu, 1999; Tomaszewski & Perales, 2014; Wiesenfeld, 1992), daha açık bir biçimde yapılı çevrenin sunduğu yaşam kalitesini ortaya çıkarır (Tabernero vd., 2010; Wiedemann & Anderson, 1985). Bu memnuniyetin yüksek olması, kullanıcıların gerçek ve tercih edilen nesnel çevreleri arasında iyi bir uyumun varlığına işaret eder (Etmiani-Ghasrodashti vd., 2017; Iben & Aduwo, 2013). Düşük olması ise bu uyumun olmadığı bir göstergesidir. Ayrıca bu uyumsuzluk, yaşam alanlarından taşınma düşüncesi (Bekleyen & Korkmaz, 2013; Fang, 2006) ya da davranışının oluşması yönünde kullanıcılarını etkileyebilir (Lu, 1998).

Konut, çevresinden bağımsız düşünülemez. Çünkü konut, çevresine organik bağlar ile sıkı sıkıya bağlıdır. Çevresi ile bütünleşen bir konut, zaten kullanıcılarının önemli tercihleri arasındadır. Fiziksel özelliklerinin

yanı sıra komşuluk ilişkilerinden oluşan sosyal çevre de konut memnuniyetinin önemli bileşenlerinden biridir (Parkes vd., 2002). Çünkü komşuluk içindeki güçlü sosyal ilişkiler, hem güvenli bir bölge algısı yaratmakta hem de yere bağlanmayı arttırmakta ve böylece taşınma isteğini azaltmaktadır (Andersen, 2008; Vera-Toscano & Ateca-Amestoy, 2008). İyi komşuluk ilişkileri, kullanıcılarını pozitif yönde etkileyerek sağlıklı yaşama ortamlarının oluşmasına yardım etmektedir (Basolo & Strong, 2002; Carpiano, 2007). Bu etkileşimler, çocuklar için daha güvenli ortamların oluşmasına katkı sağlamaktadır (Mcdonell, 2006). Böylece bireylerde yere bağlanma yüksek seviyelere ulaşmakta, suça karşı buldukları yeri koruma eğilimleri de daha güçlü olmaktadır (Brown vd., 2003; Comstock vd., 2010). Ancak komşuluğun nesnel yapısı bu eğilimi desteklemelidir. Çünkü suç ve güvenlik algıları oluşturma konusunda fiziksel çevresinin doğru biçimlendirilmesi oldukça önemlidir (Armitage vd., 2011; Rollwagen, 2014). Bunu sağlamak için üretilen yeni yapıları çevreler ise dışa kapalı yerleşmelerdir.

Antik bir kent formununun modern versiyonları olan dışa kapalı konut yerleşmeleri, 20. yüzyılın sonunda modern kentlerde görülmeye başladı ve çağdaş yaşam alanlarının parçaları haline geldiler (Bekleyen & Yılmaz-Ay, 2016). Bu yaşam alanları kentlerin yeni ve ayrıcalıklı büyüyen modern parçaları olarak çığ gibi büyümektedir (Vesselinov & Le Goix, 2012). Bu yerleşmeler daha çok güvenli bölge topluluklarıdır (Blakely & Snyder, 1997; Coy & Pöhler, 2002; Lang & Danielsen, 1997). Bu bölgeler duvarlar, çitler, kapılar, bariyerler, alarmlar, korumalar ve güvenlik kameraları gibi güvenlik tedbirlerine sahiptir (Roitman, 2005). Bu yerleşmelerin varlığı; "güvensizliğin ve suç korkusunun artmasına, devletin vatandaşlarına temel hizmetleri sağlamadaki yetersizliğine, sosyal eşitsizliklerin artmasına, toplumsal kutuplaşmanın ilerleyen sürecine" bağlanabilir (Roitman, 2005: ss. 304-305). Ayrıca kentsel şiddet ve suç korkusu da insanları bu yerleşmelerde yaşamaya özendirilen temel nedenler arasında yerini almaktadır (Bekleyen & Yılmaz-Ay, 2016; Low, 2003). Çünkü suç korkusu ile yaşam alanı memnuniyeti arasında doğrudan bir ilişki vardır (Adams & Serpe, 2000; Mohit vd., 2010). Kent içindeki yaşamın heterojen yapısı ile karşılaştırıldığında bu yaşam alanları, homojen bir yapıya sahiptir. Özellikle yatayda gelişen dışa kapalı yerleşmelerde kullanıcıların çoğu üst gelir seviyesine sahip bireylerden oluşmaktadır (Roitman, 2005). Güvenlik kaygısı, kullanıcıların bu tür yerleşmeleri tercih etmelerinin önemli sebeplerinden biridir (Asiedu & Arku, 2009; Atkinson & Flint, 2004; Polanska,

2010). Ancak dışa kapalı yerleşmelerin hırsızlık gibi suça yönelik davranışları özellikle çektiğini kanıtlayan çalışmaların yanında (Breetzke vd., 2014), bu yerleşmelerin güvenlik beklentilerini karşılamak için tasarlandığını sorgulayan çalışmalar da bulunmaktadır (Grant, 2005). Ayrıca dışa kapalı yerleşmelerin kapalı olmayanlar ile karşılaştırıldığında, suç oranının çok daha düşük olduğunu ortaya çıkaran çalışmalar da bulunmaktadır (Addington & Rennison, 2013; Branic & Kubrin, 2018). Dışa kapalı yerleşmelerin “suç korkusunun güçlü sembolik görüntüleri, geleceğin şehirlerinin baskıcı sisteminin imgeleri olabilecek” (Atkinson & Flint, 2004: s. 889) güçlü bir potansiyele sahip olduğu tahmininde bulunan çalışmalar da dikkat çekicidir. Ayrıca Katar gibi ülkelerde ne güvenlik ne de prestij, kapalı konutların pazarlanmasında kullanılan nedenler arasındadır. Kapalı konut sadece yaşam tarzının bir uzantısıdır (Mahgoub & Khalfani, 2012).

Dışa kapalı yerleşmelerin pazarlanmasında güçlü bir argüman olarak kullanılan güvenlik ihtiyacına, zamanla prestij ve ayrıcalıklı olma gibi diğer özellikler de eklendi (Blandy, 2006). Bu yerleşmeler yaşam tarzı ve prestijli yaşam alanları olarak tanıtıldı (Almatarneh & Mansour, 2013; Bekleyen & Yılmaz-Ay, 2016; Richter & Goetz, 2007). Güvenliğin dışında bu yerleşmeler; “kullanıcılarına daha iyi bir yaşam tarzı sağlamak, ailelerinin istek ve beklentilerini karşılamak, para ve yiyecek isteyen insanlardan ve diğer şehir problemlerinden uzak tutmak, sosyal homojenliğin sağlandığı bazı sosyal gruplar içinde bulunma olanağı sağlamak için” (Roitman, 2005: s. 305) üretildiler. Bu yerleşmeler, günümüz kentlerinin hızla büyüyen yeni parçalarıdır.

Araştırmanın Amacı

Türkiye'nin güneydoğusunda bulunan, terör nedeniyle kırsaldan aşırı göç alan, zamanında çözülmesi gereken kentsel problemlerin ertelendiği ve içinden çıkılmaz bir duruma ulaştığı Diyarbakır kentinde de dışa kapalı konut yerleşmeleri 2000 yılından sonra görülmeye başlamıştır. Bu çalışmada, Diyarbakır şehrinde üretilen ve yatayda gelişen üç dışa kapalı konut yerleşmesi incelenmiştir; Vadi Evleri, Altınkent Sitesi ve Kırkkonaklar.

Bu çalışmada temel amaç kullanıcıların konut, yakın çevresi ve komşuluk ilişkilerinden oluşan yaşam alanı memnuniyetinin belirlenmesinden oluşmaktadır. Memnuniyetsizliklerin temeline inmek için çeşitli parametrelere göre ayrıntılardaki detaylar da incelenmiştir. Ayrıca mülk değeri,

yere bağlanma ve aidiyet hissi gibi önemli etmenler de bu çalışma kapsamında araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırma yatayda gelişen dışa kapalı konut yerleşmeleri hakkındaki aşağıdaki soruların cevaplarına odaklanmaktadır.

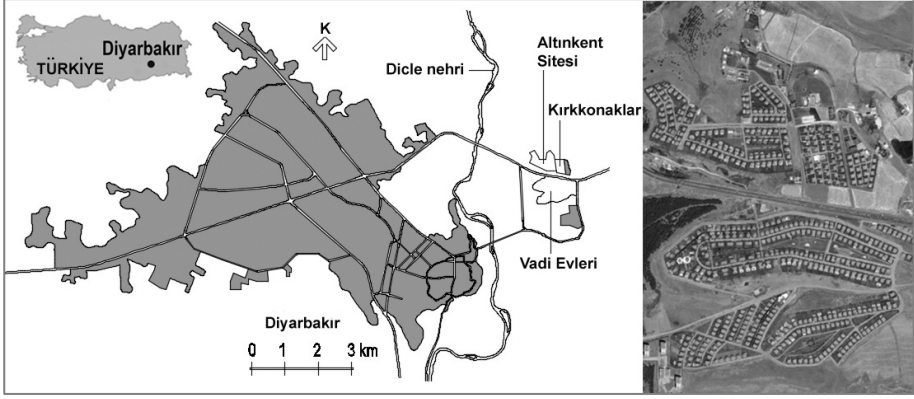
- Kullanıcıların yaşam alanlarına ilişkin memnuniyet seviyeleri hangi düzeydedir?
- Bu yerleşmelerin tercih edilmesi hangi nedenlere bağlanabilir?

Yöntem

Diyarbakır'da yatayda gelişen üç dışa kapalı konut yerleşmesi (sırasıyla Vadi Evleri, Altinkent Sitesi ve Kırkkonaklar), hem yatayda gelişen dışa kapalı konut alanları olmaları hem de dikkat çeken daha büyük yeni yerleşim alanları olmaları nedeniyle bu çalışma çerçevesinde incelenmeye değer bulunmuştur (Şekil 1). Araştırma kapsamında veri elde etmek için kullanılan veri toplama araçları, incelenen örnekler ile anket çalışmasına katılanların özellikleri aşağıda belirtilmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında kullanıcının değerlendirmelerinden oluşan verileri toplamak için anket ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Hazırlanan bir anket ile yatayda gelişen Diyarbakır'daki üç dışa kapalı konut yerleşmesi hakkındaki kullanıcı değerlendirmeleri 2016 yılında elde edilmiştir. Anketin ilk bölümü çalışmaya katılan kullanıcıların sosyo-demografik özelliklerinin, ikinci bölüm ise konut, konut yakın çevresi ve komşu memnuniyetinden oluşan kullanıcıların yaşam alanına ilişkin memnuniyet seviyelerinin belirlenmesi ile ilgilidir. Anketin üçüncü bölümünde kullanıcıların konut ve yerleşmelerine ilişkin çeşitli parametrelerden oluşan (konutun ve odalarının boyutu, odaların sayısı, mutfak, banyo, bahçe, tesisat sistemi, konutun ve çevrenin dış görünüşü, çocuk oyun alanı ve güvenliği, çocuk yetiştirmeye uygunluk, yaya yolları, ortak alan, yürüyüş yapmaya uygunluk, çocuk spor alanları, site yönetimi, konutlar arası mahremiyet, önceki konutun güvenliği, site ve konutun güvenliği, sınırlı bir alanda yaşama ve ulaşım) ayrıntılardaki memnuniyet seviyeleri araştırılmıştır. Anketin dördüncü bölümünde ise yine konut ve çevresi ile ilgili kullanıcı düşünceleri saptanmıştır.

Şekil 1. İncelenen dışa kapalı konut yerleşmelerinin Diyarbakır şehrine göre konumları ve uydur görüntüleri (Google Earth)

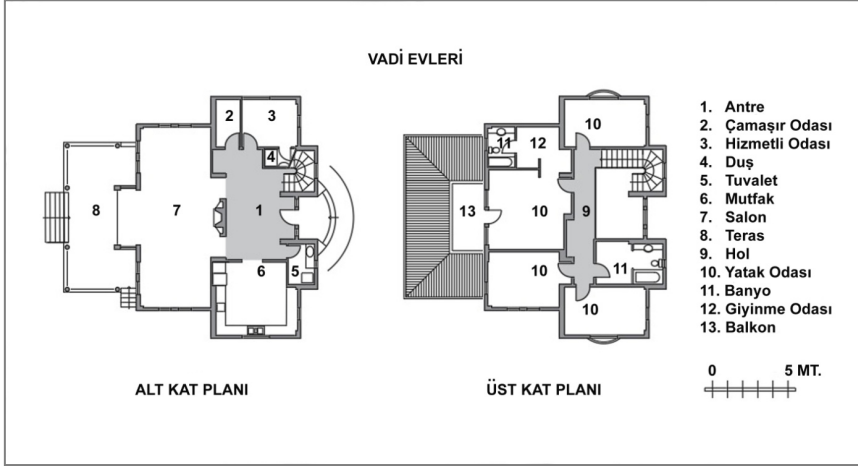
Bulgular, SPSS İstatistik Veri Analizi Programı kullanılarak analiz edilmiştir. Cronbach Alpha güvenilirlik testi katsayısı 0,79 olarak bulunmuştur. Anketin ikinci ve üçüncü bölümlerindeki sorular, 4 aşamadan (çok memnunum, memnunum, memnun değilim, hiç memnun değilim) oluşan Likert tipi derecelendirme ölçeğinden oluşan cevap seçeneklerini içermektedir. Anketin dördüncü bölümü ise evet ve hayır gibi iki cevap seçeneğini içeren sorulardan oluşmaktadır. İlişkisiz ikiden fazla örneklemeden (yerleşme) elde edilen parametrik olmayan verilere ilişkin bulguların ortalamaları arasındaki olası farklar, Kruskal-Wallis H Testi ile saptanmıştır. İki ilişkisiz örneklemin (yerleşme) çeşitli parametrelerdeki ortalamaları arasındaki anlamsal farklar ise Mann-Whitney U Testi ile belirlenmiştir. Bulguların düzenlendiği tablolarda değişkenlere göre çeşitli yerleşmeler arasındaki anlamsal farklar belirtilmiş ve tartışmalar bu noktalar üzerine odaklanmıştır.

İncelenen Örnekler

Vadi Evleri 2005, Altınkent Sitesi 2008 ve Kırkkonaklar ise 2003 yılında özel girişimciler tarafından üst gelir gruplarına yönelik üretilmiş konut alanlarıdır. Vadi Evleri 319, Altınkent Sitesi 115 ve Kırkkonaklar ise 40 konuttan oluşmaktadır. Bu yaşam alanları iki ya da üç katlı müstakil konut tipindedir (Şekil 2-7). Vadi Evlerinden 42, Altınkent Sitesinden 44 ve Kırkkonaklardan ise 19 olmak üzere toplam 105 kişi anket çalışmasına katılmıştır.

Bu yerleşmelerin etrafı yüksek duvar ve metal çitlerle çevrilmiştir. Ayrıca güvenlik kameraları gibi ek güvenlik tedbirlerine sahiptir. Yerleşmelere güvenlik görevlilerinin kontrol ettiği tek bir giriş kapısından girilmektedir.

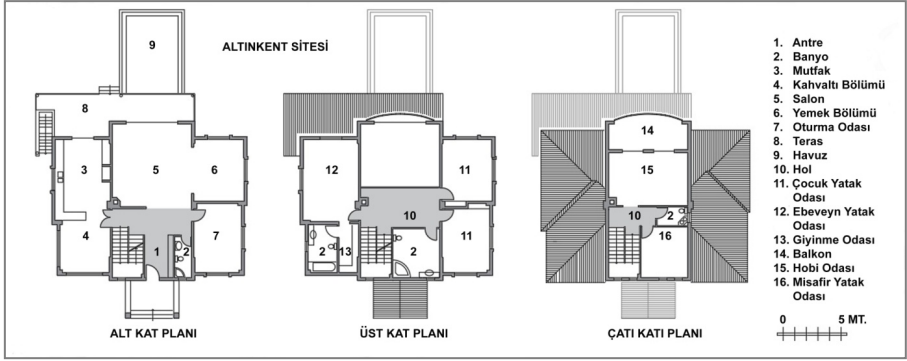
Vadi Evleri çocuklar için bir spor tesisi ile ilk ve orta öğretim eğitimini kapsayan bir okulu; Altınkent Sitesi bir çocuk oyun alanı ve bir anaokulu; Kırkkonaklar ise küçük bir çocuk oyun alanı ile bir sosyal tesisi bünyesinde barındırmaktadır.

Şekil 2. Vadi Evleri Yerleşmesi'ndeki bir konutun planı

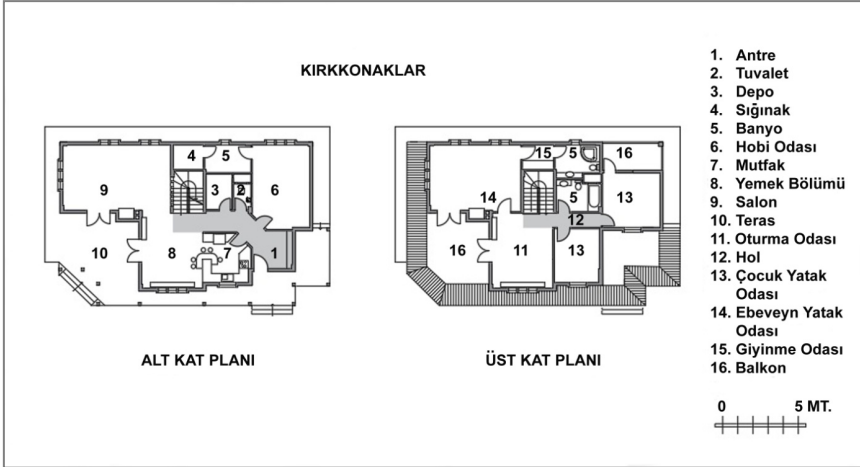
Şekil 3. Vadi Evleri Yerleşmesi'ndeki konutlardan birinin görünüşü

Şekil 4. Altinkent Sitesi'ndeki bir konutun kat planı

Şekil 5. Altinkent Sitesi'ndeki konutlardan birinin görünüşü

Şekil 6. Kırkkonaklar Yerleşmesi'ndeki bir konutun planı

Şekil 7. Kırkkonaklar Yerleşmesi'ndeki konutlardan birinin görünüşü

Anket Çalışmasına Katılanların Özellikleri

Anket çalışmasına katılanların çoğu, ev hanımı (40%) olan kadınlardan (81%) oluşmaktadır. Konut ve çevresinde daha fazla zaman geçiren, çocuklarını gözetim altında tuttukları çevrelerini daha iyi tanıyan ve çoğu ev hanımı olan kadınların anket çalışmalarına katılım oranları oldukça fazladır. Rastgele oluşan bu seçim, yazarlar tarafından konutun güçlü ve zayıf

yanlarının ortaya çıkarılması için bir avantaj olarak değerlendirilmiştir. Kullanıcıların yarısından fazlasının eğitim seviyesi üniversite düzeyindedir. Büyük bir çoğunluğu ev sahibi olan (90%) aileler, genel olarak ortalama 4 ya da daha fazla sayıdaki bireylerden oluşmaktadır (76%). Konut kullanım sürelerinin Vadi Evleri ve Altınkent Sitesi'nde daha çok 3 yıl ve üzerinde (sırasıyla 72% ve 82%), Kırkkonaklar'da ise 5 yıl ve üzerinde (84%) olduğu saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Ankete katılanların sosyo-demografik özellikleri

	Vadi Evleri	Altınkent Sitesi	Kırkkonaklar	Total
	N=42	N=44	N=19	N=105
	F (%)	F (%)	F (%)	F (%)
Cinsiyet				
Erkek	6 (14)	8 (18)	6 (32)	20 (19)
Kadın	36 (86)	36 (82)	13 (68)	85 (81)
Yaş				
20-30	18 (43)	22 (50)	2 (10)	42 (40)
31-40	10 (24)	14 (32)	14 (74)	38 (36)
>40	14 (33)	8 (18)	3 (16)	25 (24)
Meslek				
Ev kadını	18 (43)	22 (50)	2 (10)	42 (40)
Kamu sektörü	14 (33)	8 (18)	11 (58)	33 (31)
Özel sektör	10 (24)	14 (32)	6 (32)	30 (29)
Eğitim				
İlköğretim	4 (10)	8 (18)	0 (0)	12 (11)
Ortaöğretim	16 (38)	14 (32)	0 (0)	30 (29)
Lisans	22 (52)	20 (45.5)	14 (74)	56 (53)
Lisansüstü	0 (0)	2 (4.5)	5 (26)	7 (7)
Medeni hali				
Evli	30 (71)	22 (50)	11 (58)	63 (60)
Bekar	12 (29)	22 (50)	8 (42)	42 (40)
Kullanıcı sayısı				
2	4 (10)	4 (9)	3 (16)	11 (11)
3	10 (23.5)	4 (9)	0 (0)	14 (13)
4	10 (23.5)	14 (32)	10 (52.5)	34 (32)
5 ve üzeri	18 (43)	22 (50)	6 (31.5)	46 (44)
Kullanım süresi (yıl)				
1	8 (19)	4 (9)	0 (0)	12 (11)
2	4 (9.5)	4 (9)	3 (16)	11 (11)
3	12 (29)	8 (18)	0 (0)	20 (19)
4	4 (9.5)	16 (37)	0 (0)	20 (19)
5 ve üzeri	14 (33)	12 (27)	16 (84)	42 (40)
Mülk durumu				
Ev sahibi	36 (86)	40 (91)	19 (100)	95 (90)
Kiracı	6 (14)	4 (9)	0 (0)	10 (10)

Bulgular ve Tartışma

Bulgular, cevapları aranan çeşitli sorular üzerinden tartışılmaktadır.

Yatayda Gelişen Dışa Kapalı Konut Yerleşmelerindeki Kullanıcıların Yaşam Alanlarına İlişkin Memnuniyet Seviyeleri Hangi Düzeydedir?

Yaşam alanlarına ilişkin kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesi için üç düzeydeki (konut, yakın çevresi ve komşular) memnuniyet seviyelerinin ortaya çıkarılması gerekir (Amerigo & Aragones, 1997; Checa & Arjona, 2010). Kullanıcıların konutlarına, konut yakın çevrelerine ve komşularına ilişkin memnuniyet seviyelerinin ortalamalarının toplamı, yaşam alanı memnuniyet seviyesinin bulunmasına katkı sağlar. Bu çalışma kapsamında araştırılan yaşam alanına yönelik memnuniyet seviyeleri diğer iki dışa kapalı konut yerleşmesi ile karşılaştırıldığında Vadi Evleri'nde oldukça yüksektir. Vadi Evleri ile karşılaştırıldığında sırasıyla diğer iki yerleşmenin (Altinkent Sitesi ve Kırkkonaklar) konut [$\chi^2(2)=44.89, p<0.001$], konut yakın çevresi [$\chi^2(2)=41.95, p<0.001$] ve komşu [$\chi^2(2)=49.78, p<0.001$] memnuniyet seviyeleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Altinkent Sitesi ve Kırkkonaklar'da kullanıcıların yaşam alanlarına ilişkin memnuniyet seviyelerinin ağırlık noktaları yerleşmelere göre değişiklik göstermektedir. Ancak bu değerlerin çok düşük olduğu saptanmıştır (Tablo 2). Memnuniyet seviyeleri ortalamaları bakımından Altinkent Sitesi'nde konutundan, Kırkkonaklar'da ise komşuluk ilişkilerinden memnun olan yoktur. Bu yerleşmelerdeki memnuniyetsizliğin nedenlerini ortaya koyabilmek için konut ve yerleşmelere ilişkin detaylardaki parametrelere göre kullanıcıların verdiği cevaplar, memnuniyetsizliğin nedenlerinin ortaya çıkarılmasında belirleyici olacaktır (Tablo 3).

Tablo 2. Kullanıcıların yaşam alanı ile ilgili memnuniyet seviyeleri

Memnuniyet	Yerleşmeler	Cevapların frekansları					Ortalama	%	Kruskal-Wallis Testi Sonuçları				
		4	3	2	1	Sıra Ort.			sd	χ^2	p	Anlamlı fark	
Konut *	V	4	26	12	0	2.81	71	74.50					
	A	0	0	40	4	1.91	0	38.23	2	44.89	0.000	V-A, V-K	
	K	3	0	10	6	2.00	16	39.68					
Yakın Çevre *	V	2	30	10	0	2.81	76	73.38					
	A	2	4	30	4	1.91	14	37.80	2	41.95	0.000	V-A, V-K	
	K	0	3	16	0	2.16	16	43.16					
Komşular *	V	4	30	8	0	2.91	81	76.21					
	A	2	4	30	8	2.00	14	40.36	2	49.78	0.000	V-A, V-K	
	K	0	0	14	5	1.74	0	30.95					
Yaşam alanı memnuniyet seviyesi	V	Kullanıcıların memnuniyet yüzdelerinin toplamı (konut+yakın çevre+komşular) ÷ 3					76						
	A						9						
	K						11						

4: Çok memnunun, 3: Memnunun, 2: Memnun değilim, 1: Hiç memnun değilim

V: Vadi Evleri (n=42), A: Altıntent Sitesi (n=44), K: Kırkkonaklar (n=19)

4: Çok memnunun, 3: Memnunun, 2: Memnun değilim, 1: Hiç memnun değilim

4: Çok memnunun, 3: Memnunun, 2: Memnun değilim, 1: Hiç memnun değilim

Tablo 3. Kullanıcıların konut ve yerleşmeleri ile ilgili memnuniyet seviyeleri

Memnuniyet	Yerleşmeler	Cevapların frekansları					Ortalama	%	Kruskal-Wallis Testi Sonuçları				
		4	3	2	1	Sıra Ort.			sd	χ^2	p	Anlamlı fark	
Konut büyüklüğü*	V	4	22	14	2	2.67	62	65.43					
	A	2	12	26	4	2.27	32	49.93	2	18.89	0.000	V-A, A-K, V-K	
	K	0	2	11	6	1.79	11	32.63					
Oda sayısı*	V	4	26	12	0	2.81	71	71.40					
	A	2	8	32	2	2.23	23	46.77	2	38.86	0.000	V-A, V-K	
	K	0	0	13	6	1.68	0	26.74					
Oda büyüklüğü*	V	0	32	10	0	2.76	76	75.45					
	A	0	2	40	2	2.00	5	39.16	2	49.71	0.000	V-A, V-K	
	K	0	3	10	6	1.84	16	35.42					
Mutfak*	V	4	26	8	4	2.71	71	69.76					
	A	0	0	14	30	1.32	0	28.70	2	53.25	0.000	V-A, A-K	
	K	5	9	2	3	2.84	74	72.21					
Banyo*	V	4	26	8	4	2.71	71	72.21					
	A	0	4	28	12	1.82	9	38.82	2	32.82	0.000	V-A, V-K	
	K	0	2	14	3	1.95	11	43.37					
Bahçe*	V	2	26	14	0	2.71	67	73.62					
	A	0	0	34	10	1.77	0	36.32	2	40.59	0.000	V-A, V-K	
	K	2	3	8	6	2.05	26	46.05					
Tesisat sistemi*	V	8	10	4	20	2.14	43	39.90					
	A	18	14	0	12	2.86	73	65.50	2	16.26	0.000	V-A	
	K	5	3	11	0	2.68	42	53.00					
Konutun dış	V	2	34	6	0	2.90	86	80.12					

görtünüşi*	A	0	2	36	6	1.91	5	38.93	2	69.47	0.000	V-A, V-K
	K	0	0	10	9	1.53	0	25.63				
Çevrenin dış görtünüşi*	V	2	32	8	0	2.86	81	68.33				V-A,
	A	4	10	28	2	2.36	32	46.59	2	23.54	0.000	A-K,
	K	3	0	10	6	2.00	16	33.95				V-K
Çocuk oyun alanı*	V	2	14	8	18	2.00	38	40.71				V-A,
	A	6	16	20	2	2.59	50	57.16	2	14.98	0.001	A-K,
	K	12	0	4	3	3.11	63	70.53				V-K
Çocuk oyun alanı güvenliği**	V	0	22	8	12	2.24	52	50.12				
	A	4	6	32	2	2.27	23	49.07	2	6.62	0.036	V-K, A-K
	K	12	0	2	5	3.00	63	68.47				
Çocuk yetiştirmeye uygunluk*	V	2	26	10	4	2.62	67	71.05				V-A,
	A	0	0	40	4	1.91	0	43.14	2	30.58	0.000	A-K,
	K	3	0	6	10	1.79	16	35.95				V-K
Yaya yolları**	V	0	30	6	6	2.57	71	57.86				
	A	6	4	30	4	2.27	23	43.50	2	8.94	0.011	V-A, A-K
	K	8	3	6	2	2.89	58	64.26				
Ortak alan*	V	6	6	10	20	1.95	29	34.29				V-A,
	A	30	4	8	2	3.41	77	69.32	2	32.11	0.000	A-K,
	K	8	0	11	0	2.84	42	56.58				V-K
Yürüyüş yapmaya uygunluk*	V	0	32	6	4	2.67	76	66.19				
	A	4	2	36	2	2.18	14	42.48	2	16.26	0.000	V-A
	K	5	0	11	3	2.37	26	48.21				
Çocuk spor alanları*	V	4	8	8	22	1.86	29	35.62				V-A,
	A	12	12	20	0	2.89	55	60.95	2	26.66	0.000	A-K,
	K	14	0	2	3	3.32	74	73.00				V-K
Site yönetimi**	V	4	22	8	8	2.52	62	61.17				
	A	0	10	32	2	2.18	23	45.91	2	6.63	0.036	V-A
	K	0	6	13	0	2.32	32	51.37				
Konutlar arası mahremiyet*	V	2	32	8	0	2.86	81	78.02				
	A	0	2	40	2	2.00	5	38.16	2	64.62	0.000	V-A, V-K
	K	0	0	16	3	1.84	0	32.05				
Daha önce yaşanılan konutun güvenliği	V	2	20	14	6	2.43	52	48.48				
	A	16	0	28	0	2.73	36	54.55	2	2.11	0.347	-
	K	5	8	3	3	2.79	68	59.42				
Site güvenliği*	V	2	30	8	2	2.76	76	74.88				
	A	0	4	40	0	2.09	9	45.14	2	53.74	0.000	V-A, V-K
	K	0	0	9	10	1.47	0	22.84				
Konutun güven- liği*	V	2	32	8	0	2.86	81	78.40				
	A	0	2	40	2	2.00	5	40.07	2	65.77	0.000	V-A, V-K
	K	0	0	12	7	1.63	0	26.79				
Sınırlı bir alanda yaşama*	V	0	28	14	0	2.67	67	71.67				
	A	0	0	42	2	1.95	0	38.36	2	36.59	0.000	V-A, V-K
	K	3	2	9	5	2.16	26	45.63				
Ulaşım*	V	0	16	10	16	2.00	38	31.10				
	A	24	8	12	0	3.27	73	65.36	2	40.11	0.000	V-A, V-K
	K	13	3	3	0	3.53	84	72.79				

4: Çok memnunun, 3: Memnunun, 2: Memnun değilim, 1: Hiç memnun değilim

V: Vadi Evleri (n=42), A: Altınkent Sitesi (n=44), K: Kırkkonaklar (n=19)

%%: Memnun olan kullanıcıların yüzdesi

* (Değişkenlere göre yerleşmeler arasındaki anlamsal fark): p<0.001

** (Değişkenlere göre yerleşmeler arasındaki anlamsal fark): p<0.05

Altınkent Sitesi ve Kırkkonaklar'daki kullanıcıların büyük çoğunluğu "konutun ve odaların boyutundan, oda sayısından, banyo ve bahçeden, hem konutun hem de çevrenin dış görünüşünden, çocuk yetiştirmeye ve yürüyüş yapmaya uygunluğundan, site yönetiminden, konutlar arası mah-

remiyetten, site ve konutun güvenliğinden, sınırlı bir alanda yaşamaktan" memnun değildir (Tablo 3). Bu parametrelerdeki memnuniyet düzeyinin çok yüksek olduğu Vadi evleri ile karşılaştırıldığında, diğer iki yerleşmedeki memnuniyet seviyeleri arasında anlamlı bir fark ($p<0.001$ düzeyinde) olduğu belirlenmiştir (Tablo 3). Bu iki yerleşmenin kullanıcılarının memnuniyetsizliklerinin kaynağı, aslında kullanıcı gereksinimlerine yönelik olarak gerçek ve tercih edilen konut koşulları arasındaki uyumsuzluktur. Memnuniyetsizliğe neden olan benzer bulgular, Wang ve Wang'ın (2016) çalışmalarında da görülmektedir. Kullanıcıların çoğunun konutlarında kısmen de olsa bazı değişiklikler yapmaları (balkonun kapalı mekânı büyütme için kapatılması gibi) bu uyumsuzluğu gidermeye çalışmalarına bağlanabilir (Tablo 4). Konut yakın çevresindeki gürültü gibi rahatsızlık veren problemler yaşam alanı memnuniyetini negatif yönde etkilemektedir (Lu, 1999; Wang & Li, 2006). Kullanıcıların konutları arasındaki mahremiyet algılarının düşük olması, konutlar arasındaki gürültüden kaynaklanmaktadır. Her iki yerleşmeyi paylaşan kullanıcılar "sınırlı bir alanda yaşamaktan memnun olmadıklarını" (Tablo 3) ve ayrıca "hem sitelerinin hem de konutlarının güvenliğinden memnun olmadıklarını" (Tablo 3) belirtmelerine karşın, yine aynı kullanıcılar "kapalı yerleşmelerinin dışındaki herhangi bir alanda yaşamak" istememektedir (Tablo 4). Ve bu kullanıcılar, "konutlarının hırsızlığa karşı güvenli olduğu" konusunda birleşmektedirler, hatta bu konuda en yüksek çoğunluğu oluşturmaktadırlar (Tablo 4). Bunun nedenleri ilerideki kısımlarda tartışılmaktadır.

Altınkent sitesine özgü memnuniyetsizlikler arasında ise çocuk oyun alanlarının güvenli [$\chi^2(2)=6.62, p<0.05$] bulunmaması ve yaya yollarından memnun olmamaları [$\chi^2(2)=8.94, p<0.05$] diğer iki yerleşmeden elde edilen sonuçlarla karşılaştırıldığında bulunan anlamlı farklar ile dikkat çekmektedir (Tablo 3). Çünkü çocuk oyun alanlarının "görsel olarak konutlardan kontrol edilememesi" ve "araç yollarının yayalar için de kullanılan yürüme alanları" olarak tasarlanması bu memnuniyetsizliği açıklayan kullanıcı ifadeleridir. Ayrıca bu yerleşmede yaşayan kullanıcıların çoğunun "güvenliğinden memnun olmadıkları bir konut deneyiminden sonra" buraya taşındıkları belirlenmiştir (Tablo 3). Bu sitedeki kullanıcıların büyük bir kısmının "kapalı yerleşmelerin dışındaki bir yaşamın korkutucu olduğu" fikrinde olmaları kapalı bir yerleşmeye neden taşındıklarını kanıtlamaktadır (Tablo 4). Ayrıca diğer iki yerleşme ile karşılaştırıldığında önemli bir anlamsal fark [$\chi^2(2)=53.25, p<0.001$], Altınkent sitesindeki kullanıcıların mutfak mekânı konusundaki cevaplarında ortaya çıkmaktadır. Bu yerleşmedeki kullanıcılar

konutlarındaki mutfak mekânından memnun değildir. Memnuniyetsizliğin kaynağının “mutfak kullanımını” ile ilgili olduğu ve bu “mekânın boyunun çok uzun olmasının kullanımını da zorlaştırdığı”, kullanıcı ifadeleri arasında yer almaktadır.

Tablo 4. Kullanıcıların konut ve yakın çevresine yönelik düşünceleri

İfadeler ve anlamsal farklar	Yerleşmeler	Cevapların frekans ve yüzde değerleri- F (%)		Kruskal-Wallis Testi Sonuçları				
		Evet	Hayır	Sıra Ort.	sd	χ^2	p	Anlamlı fark
Yaşadığınız alanlarda her hangi bir suç olayı ile karşılaşmışınız mı?	V A K	10 (24) 14 (32) 7 (37)	32 (76) 30 (68) 12 (63)	56.00 51.80 49.16	2	1.24	0.536	-
Bu yere ait olduğunuzu hissediyor musunuz?	V A K	36 (86) 40 (91) 16 (84)	6 (14) 4 (9) 3 (16)	54.00 51.27 54.79	2	0.77	0.679	-
Konutunuz harcadığınız paraya değer mi? *	V A K	26 (62) 42 (95.5) 16 (84)	16 (32) 2 (4.5) 3 (16)	62.50 44.89 50.79	2	15.22	0.000	V-A
Kapalı yerleşmelerin dışında yaşamak sizi korkutuyor mu? **	V A K	36 (86) 32 (73) 8 (42)	6 (14) 12 (27) 11 (58)	46.00 52.82 68.89	2	12.33	0.002	V-K, A-K
Konutunuzun hırsızlığa karşı güvenli olduğunu düşünüyor musunuz? **	V A K	28 (67) 30 (68) 19 (100)	14 (33) 14 (32) 0 (0)	56.50 55.70 39.00	2	8.38	0.015	V-A, V-K
Çevrenizdeki komşuları tanıyor musunuz?	V A K	28 (67) 36 (82) 13 (68)	14 (33) 8 (18) 6 (32)	56.50 48.55 55.58	2	2.78	0.249	-
Yaşadığınız konutun lüks olduğunu düşünüyor musunuz? *	V A K	20 (48) 40 (91) 5 (26)	22 (52) 4 (9) 14 (74)	60.50 37.77 71.68	2	29.25	0.000	V-A, A-K
Saygın bir muhitte yaşadığınızı düşünüyor musunuz? **	V A K	36 (86) 44 (100) 17 (89.5)	6 (14) 0 (0) 2 (10.5)	56.50 49.00 54.53	2	6.44	0.040	V-A, A-K
Yerleşmenin girişinde düzenli bir denetimin yapıldığını düşünüyor musunuz? *	V A K	24 (57) 38 (86) 19 (100)	18 (43) 6 (14) 0 (0)	63.50 48.16 41.00	2	17.11	0.000	V-A, V-K
Konutunuzda değişiklikler yaptınız mı?	V A K	20 (48) 22 (50) 12 (63)	22 (52) 22 (50) 7 (37)	55.00 53.75 46.84	2	1.31	0.518	-
Yaşam alanlarınızın beklentilerinizi karşılıyor mu? **	V A K	36 (86) 38 (86) 16 (84)	6 (14) 6 (14) 3 (16)	53.00 52.66 53.79	2	0.05	0.975	-

V: Vadi Evleri (n=42), A: Altınkent Sitesi (n=44), K: Kırkkonaklar (n=19)

-: Anlamlı fark yok

* (Değişkenlere göre yerleşmeler arasındaki anlamsal fark): $p < 0.001$

** (Değişkenlere göre yerleşmeler arasındaki anlamsal fark): $p < 0.05$

Hem Vadi Evleri hem de Kırkkonaklar'a özgü olan memnuniyetsizliklerden bazıları ile Altınkent Sitesi arasında da anlamlı farkların tespit edildiği bazı parametreler belirlenmiştir; tesisat sistemi [$\chi^2 (2)=16.26, p<0.001$] ve lüks konut algısı [$\chi^2 (2)=29.25, p<0.001$]. Her iki yerleşmedeki kullanıcılar "sık sık sorun çıkaran tesisat sisteminden" memnun değildir (Tablo 3). Vadi Evleri'ndeki kullanıcıların çoğu (%52) konutlarını lüks olarak değerlendirmemektedir. Kırkkonaklar yerleşmesinde ise "lüks konut algısı"nın oldukça düşük olduğu dikkat çekmektedir (Tablo 4). İncelenen diğer iki yerleşmeye göre daha eski olan bu yerleşmenin günümüzdeki lüks algısını karşılayamaması oldukça doğaldır. Çünkü kullanıcıların çoğu "konutlarının artık eskidiği ve bakıma muhtaç bir hale geldiği" konusunda fikir birliğindedir.

Konut ve yakın çevresine ilişkin birçok parametre bakımından kullanıcı memnuniyet değerlerinin çok yüksek olduğu Vadi Evleri yerleşmesi ile diğer yerleşmeler karşılaştırıldığında, bazı parametrelerde anlamlı farklar olduğu saptanmıştır (Tablo 3). Özellikle çocuk oyun [$\chi^2 (2)=14.98, p=0.001$] ve spor alanları [$\chi^2 (2)=26.66, p<0.001$], ortak alanlar [$\chi^2 (2)=32.11, p<0.001$] ve ulaşım [$\chi^2 (2)=40.11, p<0.001$] bakımından bazı memnuniyetsizlikler dikkat çekmektedir. Çocuk oyun alanlarından yoksun olması, ortak kullanım alanlarının ve ulaşım olanaklarının (özellikle site içi ulaşım da dahil) yetersiz olması memnuniyetsizliğin temel nedenleri arasındadır. Bu parametreler çok yüksek olan yaşam alanı memnuniyet seviyesini çok az da olsa düşürmektedir.

Sonuç olarak incelenen yaşam alanlarına yönelik kullanıcıların memnuniyet seviyesinin Vadi Evlerinde oldukça yüksek olduğu, Altınkent ve Kırkkonaklar yerleşmelerinde ise oldukça düşük olduğu bulunmuştur. Diyarbakır'daki dışa kapalı konut yerleşmeleri hakkındaki ilk araştırmada kullanıcı memnuniyet seviyeleri çok yüksek olmasına karşın (Bekleyen & Yılmaz-Ay, 2016; Yılmaz-Ay, 2013), konumları ile şehirden daha uzak ve görüntüleri ile daha dikkat çekici olan bu yerleşmelerdeki toplam memnuniyet seviyesi daha düşük bulunmuştur. Hatta incelenen iki yerleşme (Altınkent ve Kırkkonaklar) toplam memnuniyet seviyeleri bakımından oldukça kötü bir tablo çizmektedir. Kullanıcılarının bu yerleşmelerde neden yaşamak istediklerini sorgulamak konuya açıklık getirebilir.

Kapalı Bir Yerleşmede Yaşama İsteği Hangi Nedenlere Bağlanabilir?

Dünyadaki benzer örneklerinde de olduğu gibi bu yaşam alanlarının tercih edilmesinin birinci nedeni birçok çalışmada güvenliğe bağlanmaktadır (Blakely & Snyder, 1997; Blandy & Lister, 2005; Roitman, 2005). İncelenen kapalı

yerleşmelerdeki kullanıcıların çoğu “konutlarının hırsızlığa karşı güvenli olduğu” fikrinde birleşmektedir (Tablo 4). Ayrıca kullanıcıların yine çoğu “yerleşmelerinin girişinde düzgün bir denetimin yapıldığı” düşüncesindedir (Tablo 4). Vadi Evleri’ndeki kullanıcıların çoğunun site (%76) ve konutun (%81) güvenliğinden memnun olmaları güvenlik konusunda çok büyük bir sorunun olmadığını göstermektedir. Ancak aynı kullanıcı bakış açısının diğer iki yerleşmede farklı olduğu belirlenmiştir. Altınkent yerleşmesindeki kullanıcıların çoğu (site güvenliği %91, konut güvenliği %95), Kırkkonaklar yerleşmesindeki kullanıcıların ise hiçbiri ne site ne de konut güvenliğinden memnundur (Tablo 3).

Vadi Evleri ile karşılaştırıldığında diğer iki yerleşmede hem site hem de konut güvenliği bakımından bazı zayıf noktaların varlığı fark edilmiştir. Altınkent yerleşmesindeki kullanıcıların çoğunun “duvarlar çok yüksek değil ve güvenlik görevlileri her noktayı kontrol edemiyor” yönündeki şikâyetleri site güvenliği konusundaki zafiyetin göstergeleri olabilir. Ayrıca komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğu sosyal çevrelerde konut memnuniyetinin yüksek olduğunu ve güvenli bir bölge algısı oluşturduğunu kanıtlayan çok sayıda çalışma vardır (Andersen, 2008; Vera-Toscano & Ateca-Amestoy, 2008; Newmann, 1972). İyi komşuluk ilişkileri ayrıca bireylerin çevrelerini daha pozitif yönde değerlendirmelerine de neden olmaktadır. Hem Altınkent hem de Kırkkonaklarda kullanıcıların komşuluk ilişkilerine yönelik memnuniyet seviyelerinin düşük olması, hem ev hem site bakımından kullanıcıların güvenlik algıları üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabilir. Altınkent ve Kırkkonaklar yerleşmelerindeki kullanıcıların birçoğunun “komşuluk ilişkileri yok denecek kadar az”, “komşuluk ilişkileri iyi olsaydı, en iyi korunma (güvenlik) o zaman sağlanabilirdi” yönündeki düşünceleri durumu açıklar niteliktedir. Kullanıcıların “İnsanlar birbirinden bir selamı esirgiyor” ya da “komşularımızla yakınlaşmak için zamanımız yok” gibi yakınmaları komşuluk ilişkilerinin zayıflığının göstergeleridir. Konut ve yakın çevresindeki yetersiz ve iletişimin etkin olmadığı komşuluk ilişkileri, Hipp’in de (2010) ifade ettiği gibi memnuniyeti düşüren temel nedenler arasında olabilir. Çünkü Sampson ve Groves’un da (1989) ifade ettiği gibi komşular ile iletişimin düşük olması, dayanışmanın da düşük olmasına neden olmaktadır. Çevre ile iletişim ağının gelişmesi çevrenin sahipleri tarafından özellikle ortak alanların gözlenmesi sadece suça karşı çevreyi kontrol etmekle kalmaz aynı zamanda komşular arasındaki kaygıyı da azaltan etmenler arasındadır (Hedayati-Marzbali vd., 2017; Rollwagen, 2014). Bu hareket özellikle dışa kapalı konut alanları içinde ikinci bir güvenli alan

oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Bekleyen & Yılmaz-Ay, 2016). İncelenen dışa kapalı konut yerleşmelerinde, bu ikinci güvenli alan duygusu Altınkent ve Kırkkonaklar'da daha zayıftır.

Komşular arasındaki iyi ilişkilerin olduğu çevrelerin daha güvenli olduğu (Carpiano, 2007; Li & Wu, 2013; Mcdonell, 2006) ve bu çevrelerde kullanıcıların yere bağlanma ve suça karşı buldukları yeri koruma eğiliminde oldukları bilinmektedir (Brown vd., 2003; Comstock vd., 2010). Hem Altınkent hem de Kırkkonaklardaki komşuluk ilişkilerindeki zayıflık, hem site hem de konut güvenliği bakımından düşük güvenlik algısı oluşturan nedenler olabilir. Ancak kullanıcıların bu alanlara taşınmalarının ya da tercih etmelerinin temel nedeni (birinci ya da ikinci tercihleri) güvenlidir (Tablo 5). Bazı zafiyetlerin olması güvenliğin tamamen sağlanmadığı anlamına gelmeyebilir. Ayrıca 2015 yılından itibaren terör olaylarının hız kazandığı bir şehirde yaşayan kullanıcılarda güvenlik endişeleri oldukça normal davranışlar arasındadır. Güvenliğin bu tür ortamlarda insanlarda oluşturduğu psikolojik baskı benzer çevrelerdeki araştırmaların bulguları arasında yer almaktadır (Khruakham & Lee, 2014). Güvenlik konusundaki bulgular, bu endişelerin varlığının etkisine de bağlanabilir.

Tablo 5. Kullanıcıların bu yerleşmeleri tercih etmelerinin birinci ve ikinci nedeni

Tercihler	Kullanıcı cevapların frekans ve yüzdesi- F (%)					
	Vadi Evleri		Altınkent Sitesi		Kırkkonaklar	
	T1	T2	T1	T2	T1	T2
Güvenlik	4 (10)	10 (24)	6 (14)	22 (50)	8 (42)	5 (26)
Saygın bir muhit	10 (24)	8 (19)	14 (30)	16 (36)		6 (31)
Akrabaya yakınlık	2 (5)		6 (14)			
Büyüklüğü		2 (5)	4 (9)			
Müstakil olması	2 (5)	4 (10)	4 (9)		2 (11)	3 (16)
Tasarımı	2 (5)	2 (5)	2 (5)			
Bahçenin varlığı	6 (14)	10 (24)	6 (14)	2 (5)		3 (16)
Okulun varlığı	2 (5)					
Havuzun varlığı				4 (9)		
Yeşil alanı	2 (5)					
İş yerine yakınlığı	6 (14)				3 (16)	
Şehirden uzak	2 (5)	2 (5)				2 (11)
Diğer	4 (10)	4 (10)	2 (5)		6 (32)	
Toplam	42 (100)		44 (100)		19 (100)	

T1: Kullanıcıların birinci tercihi, T2: Kullanıcıların ikinci tercihi

Kullanıcıları "beklediğim kadar lüks değil, mimarisi istediğimiz gibi değil" gibi eleştirilerde bulunsa bile konutlarını lüks bir konut olarak değerlendirenlerin sayısı Altınkent Sitesi'nde (%91) oldukça fazladır. Vadi Evleri'nde bu oran (%48) daha düşüktür. Vadi Evleri'nde ince işçilik mülk sahipleri

tarafından yaptırılmış olsa bile lüks konut algısının düşmesi tesisat ve sosyal alan ihtiyacı ile ilgili sorunlardan kaynaklanmaktadır. Lüks konut algısı Kırkkonaklar'da (%26) çok daha düşüktür (Tablo 4). "Binalar çok eski, ciddi tesisat problemleri var ve bazı mekânlar hiç kullanışlı değil" yönündeki kullanıcı ifadeleri lüks konut algısını düşüren şikâyetler arasında gelmektedir. Lüks konut algısı, Lu'nun da (1998) ifade ettiği gibi, kullanıcıların gerçek ve tercih edilen nesnel çevreleri arasındaki uyumsuzluğun bir göstergesidir. Ancak lüks konut bakımından bazı sorunlar olsa da mülk değeri açısından bu yaşam alanları kullanıcı tarafından beğenilmektedir (Tablo 4). Çünkü mülk değeri yüksek bir çevrede konut sahibi olmak, üst gelir seviyesine sahip kullanıcılarla aynı çevrede yaşamak anlamına gelmektedir (Ross & Turner, 2005). Bu da benzer homojen bir yapıya sahip sakinler tarafından bu çevrelerin neden daha çok tercih edildiğini göstermektedir (Low, 2003; Roming, 2005). Bunun yanında yüksek oranda "saygın bir muhitte yaşadığını" düşünen kullanıcıların çoğu (%86 ile %100 arasında), doğal olarak yaşadıkları yeri özüksedikleri ya da kendilerini bu yere ait hissettiklerini (%84 ile %91 arasında) belirtmektedirler (Tablo 4). Bu anlamda ortaya çıkan bulgular, Roitman'ın (2005) çalışması ile de paralellik göstermektedir. Sonuç olarak bu yerleşmelerde yaşayan kullanıcıların "prestijli bir yaşam alanında yaşama" algısının çok yüksek olduğu, zaten ortaya çıkan bulgularla doğrulanmaktadır (Tablo 4 ve 5).

Bu yaşam alanlarından elde edilen bulgulardan biri oldukça ilginçtir. "Dışa kapalı yerleşmelerin dışındaki bir yaşam (ya da kapalı olmayan bir yerleşmede yaşamak)", tüm incelenen yerleşmelerdeki sakinlerin büyük bir oranını (Vadi Evleri'nde %86, Altınkent Sitesi'nde %73 ve Kırkkonaklar'da %42) korkutmaktadır (Tablo 4). Bu da ilk bakışta bu tür yerleşmelerin üretilmelerinin temel amacını hatırlatmaktadır; güvenlik. Bu yerleşmelerin üretimlerinin diğer amacı ise kullanıcıya prestijli bir yaşam alanı ya da saygın bir muhit sunmaktır. Kullanıcılarının çoğu bu savı zaten desteklemektedir. Bu yaşam alanlarının, kullanıcılarının beklentilerini karşılama oranı %84 ile %86 arasında değişmektedir. Kullanıcıların ilk algısı, savunulabilir temeller üzerine kurulu ya da suç korkusundan uzak bir alan olarak "güvenlik" ya da saygın bir muhitte yaşama isteğinin işareti olan "ayrıcıklı olma duygusu veren prestij" ile birlikte genel kullanıcı tercihleri arasına yerleştirilebilir (Tablo 5). Sonuçta güvenli ya da prestijli (saygın bir muhitteki) yaşam alanları, mülkün değerinin korunmasını sağlamaktadır (Le Goix, 2005). Bu değerli mülk algısı ve güçlü bir aidiyet duygusu, gelecekte bu yaşam alanlarının daha da çok tercih edileceği ipuçlarını bünyesinde barındırmaktadır.

Bazı araştırmaların sonuçları, bunu doğrulamaktadır (Branic & Kubrin, 2018; Ellin, 2001; Grundström, 2018; Pociute & Krupickaite, 2008; Roitman, 2010; Yao & Wei, 2012).

Sonuç

Bu çalışma kapsamında incelenen tüm yerleşmelerde güvenli ve ayrıcalıklı bir alandaki yaşam; kullanıcıların güvenlik algısını ve yere ait olma hissini arttırmakta, yere bağlanmayı sağlamaktadır. Bu korunaklı hayat, dışarıdakilere karşı onları yalıtmakta ve suçtan korunma üzerine kurulu olan bu yaşam biçimi bir alışkanlık haline gelmektedir. Dışarıdakilerle tekrar birlikte yaşama (kapalı olmayan bir yerleşmede yaşama) düşüncesi bile zamanla insanları korkutmaktadır. Geçmiş yaşam deneyimlerine ve suç algılarına bağlı olarak, dışa kapalı olmayan konut yerleşmelerinde yaşamak, bireylerde güvensizlik hissini doğurmakta, savunulamaz bir alan hissi yaratmaktadır. Gelir seviyesi iyi ve homojen bir topluluk içinde kendine benzeyenlerle birlikte güvenli bir alanda yaşama alışkanlığı, bu yaşam alanlarının yeni üretimleriyle birlikte hep devam edeceğe benzemektedir. Sayılarının hızla artması ve yapılan birçok araştırmanın bulguları bu savı doğrulamaktadır.

Ayrıca prestijli bir alanda yaşamak yine kullanıcılarının önemli tercihleri arasında yer almaktadır. Saygın bir muhitte yaşamak yüksek statünün göstergesi olarak algılanmakta ve orada bulunmak kullanıcıların öncelikli tercihleri arasında yer almaktadır. Altınkent ve Kırkkonaklar'da yaşam alanı memnuniyeti düşük olsa bile güvenli bir liman olarak algılanan bu yerleşmeler, prestijli bir alanda yaşama isteğinin baskın olarak ortaya çıktığı örneklerdir.

Mimari yüzeylerin mülk sahipleri tarafından kendi zevklerine göre üretildiği Vadi evleri, yüksek memnuniyet seviyesinin kaynağı olarak gösterilebilir. Altınkent sitesi ve Kırkkonaklar'da kullanıcıların gerçek ve tercih edilen çevreleri arasında bir uyumsuzluğun olduğu belirlenmiştir. Konutlarında üretim sonrasında değişiklik yapmalarının nedeni buna bağlanabilir. Ancak tüm yerleşmelerde mülk değeri, yere bağlanma ve aidiyet hissi algıları oldukça yüksektir. Bunlar, prestijli bir alanda yaşama duygusunun göstergeleridir.

Sonuçta kullanıcıların güvenli ve prestijli (saygın bir muhitteki) bir alanda yaşama tercihleri, mülkün değerinin korunmasını sağlamaktadır. Bu değerli mülk algısı ve güçlü bir aidiyet duygusu, gelecekte bu yaşam alanlarının daha da çok tercih edileceği ipuçlarını bünyesinde barındırmaktadır.

Extended Abstract

Residential Satisfaction in Horizontal Gated Housing Settlements of Diyarbakır, Turkey

*

Ayhan Bekleyen
Dicle University

Bahar Aras Baylan
Dicle University

Gated communities or gated housing settlements, namely living spaces with strictly controlled entrances, have become indispensable parts of the big cities in Turkey, like most other cities around the world. These settlements, which are considered as safe areas are mostly opted by high income users. In their advertisements, the builders of these settlements emphasize the word safety and use strong descriptions that are common in the area of marketing like prestigious and distinguished.

To date, many studies have been performed on the gated housing settlements. Most of these studies focus on definitions, types and characteristics of this housing type as well as the causes of production, residential contexts and their role in social differentiation. The reason why users prefer these areas is also scrutinized in some studies. However, among all these subjects that are examined, residential satisfaction studies attract the most attention.

A residence has many social features in addition to its physical features. Residential satisfaction is the measurement of how users harmonize with these features. User evaluations related to the built environment show the satisfaction levels which reflect this harmony. A high level of satisfaction indicates a better harmony with users' real environment and their preferred environment whereas a low level indicates the opposite.

A residence is connected to its environment with organic ties. In addition to the physical properties, the social environment that includes the relations with neighbors is an important component of residential satisfaction. Because, the strong bonds within neighboring both create the perception of a safe environment and increase the connection to the environment. They help create a safer atmosphere for children. Thus, individuals feel connected to the surroundings and have a stronger tendency to defend their environment. However, the practical structure of neighboring should

support this tendency since structuring the environment correctly is extremely important in creating the perceptions of crime and safety. The new examples of the built environment can be observed in gated housing settlements, which are the developing parts of today's cities in our country. The number of these settlements, first built in 2000s, has also been increasing in Diyarbakır, one of the largest cities in the southeastern part of Turkey. However, the number of studies examining the users' attitude towards gated housing settlements in the city is quite limited. Providing a user-centered examination of these settlements is quite valuable in terms of satisfying user expectations in prospective designs. For the purposes of the present study, three gated housing settlements in Diyarbakır were examined in terms of the satisfaction levels of the residents.

The present study seeks to answer the following research questions about the horizontal gated housing settlements:

- What is the level of satisfaction of users towards their living spaces?
- What are the causes of the preference for these settlements?

Within the scope of the study, three gated-housing settlements (Vadi Evleri- VA, Altınkent Sitesi- AS ve Kırkkonaklar- KK) have been selected since they are bigger than similar settlements and have horizontal developments. Data have been collected through the administration of a questionnaire and a semi-structured interview to 105 participants. The questionnaire consists of 4 parts. The first part aims to examine the socio-demographic features of the users while the second part is related to the user satisfaction levels about their living spaces including their houses, near environments and neighbors. The third part of the questionnaire focuses on the user satisfaction levels regarding details reflected in various parameters about the houses and settlements. The last part of the questionnaire focuses on the opinions of users concerning their houses and near environments. The questionnaire consists of Likert Type questions and questions with two options (such as yes-no questions). The findings have been analyzed using the Statistical Package for Social Sciences (SPSS). The non-parametric data obtained from three independent groups (settlements) has been analyzed with the use of Kruskal- Wallis H test. Mann-Whitney U test was used to compare the mean scores of two independent groups. In order to find out the satisfaction levels of the users regarding the living spaces, the average mean scores of three different levels of satisfaction levels (house, near environment, neighbors) have been calculated.

Among the three settlements, VA has the highest level of satisfaction compared to the other two settlements. There is a significant difference between the satisfaction levels obtained from VA and the other two settlements (AS and KK) in terms of house satisfaction [$\chi^2(2)=44.89, p<0.001$], satisfaction of the near environment [$\chi^2(2)=41.95, p<0.001$] and neighbors [$\chi^2(2)=49.78, p<0.001$].

Most of the users in the sample settlements find their houses "safe against burglary" (between 67% to 100%). Similarly, a large percentage of users think that there is an "adequate access control" to their residents (57% to 100%). When the settlements are examined separately, it is observed that, in two settlements, users are not satisfied with the security of their settlements. In AS, most of the users find the security system unsatisfactory (settlement security 91%, house security 95%) whereas in KK, all the respondents had concerns about the security and find it unsatisfactory. In these two settlements the neighboring relations were not found to be strong. As suggested by Hipp (2010), the weak relations with neighbors may decrease the level of satisfaction in settlements.

It is well known that environments with better relations among neighbors are safer and that users in these areas have a stronger bond to the place and tend to defend their neighborhood against crime. In AS and KK, the weakness in the bond of neighborhood may be among the reasons that lead to a low perception of house and building complex security. However, in spite of the weaknesses in the security system that they report, most of the users preferred to live in these settlements for security reasons in the first place. In a city where terrorist attacks escalated after 2015, security concerns can be considered quite normal. Similar studies found that, in such cases, security concerns may put some psychological pressure on people. In this study, the findings on security may be explained with concerns like this.

In terms of estate value, the samples of this study are rated positively by the users (between 62% to 95,5%). In addition, most users think that they live in a highly esteemed neighborhood (between 86% to 100%), internalize their living spaces or feel that they belong to the space (between 84% to 91%). Accordingly, the users' perception of living in a prestigious neighborhood is quite high.

The findings of the study also revealed some interesting details. Most of the respondents find it frightening to "live in a settlement that is not gated or isolated from the outside world" (86% in VA; 73% in AS; 42% in

KK). This finding brings back the main reason of producing gated housing settlements: security. Another purpose of producing these settlements is to offer a prestigious living space and respectable neighborhood for the users. Most of the respondents support this proposition. The user preferences of living in secured and prestigious living areas maintain the value of the estate. Considering the findings of this study, it can be estimated that, in the future, there will be a higher demand for gated housing settlements.

Kaynakça/References

- Adams, R. E. ve Serpe, R. T. (2000). Social integration, fear of crime, and life satisfaction. *Sociological Perspectives*, 43(4), 605–629.
- Addington, L. A. ve Rennison, C. M. (2013). Keeping the barbarians outside the gate? Comparing burglary victimization in gated and non-gated communities. *Justice Quarterly*, 32(1), 168-192.
- Adriaanse, C. C. M. (2007). Measuring residential satisfaction: a residential environmental satisfaction scale (RESS). *Journal of Housing and the Built Environment*, 22(3), 287–304.
- Almatrneh, R. ve Mansour, Y. (2013). The role of advertisements in the marketing of gated communities as a new western suburban lifestyle: a case study of the Greater Cairo Region, Egypt. *Journal of Housing and the Built Environment*, 28(3), 505-528.
- Amerigo, M. ve Aragones, J. I. (1997). A Theoretical and Methodological Approach to the Study of Residential Satisfaction. *Journal of Environmental Psychology*, 17(1), 47-57.
- Andersen, H. S. (2008). Why do residents want to leave deprived neighbourhoods? The importance of residents' subjective evaluations of their neighbourhood and its reputation. *Journal of Housing and the Built Environment*, 23(2), 79-101.
- Armitage, R., Monchuk, L. ve Rogerson, M. (2011). It looks good, but what is it like to live there? Exploring the impact of innovative housing design on crime. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 17(1), 29–54.
- Asiedu, A. B. ve Arku, G. (2009). The rise of gated housing estates in Ghana: Empirical insights from three communities in metropolitan Accra. *Journal of Housing and the Built Environment*, 24(3), 227-247.
- Atkinson, R. ve Flint, J. (2004). Fortress UK? Gated Communities, the Spatial Revolt of the Elites and Time-Space Trajectories of Segregation. *Housing Studies*, 19(6), 875-892.
- Basolo, V. & Strong, D. (2002). Understanding the neighborhood: From residents' perceptions and needs to action. *Housing Policy Debate*, 13(1), 83 – 105.

- Bekleyen, A. ve Korkmaz, N. M. (2013). An evaluation of Akabe mass housing settlement in Sanliurfa, Turkey. *Journal of Housing and the Built Environment*, 28(2), 293-309.
- Bekleyen, A. ve Yılmaz-Ay, İ. (2016). Are gated communities indispensable for residents? *Urbani Izziv*, 27(1), 149-161.
- Blakely, E. J. ve Snyder, M. G. (1997). *Fortress America: Gated communities in the United States*. Washington: Brookings Institution Press.
- Blandy, S. (2006). Gated communities in England: Historical perspectives and current developments. *Geojournal*, 66(1-2), 15-26.
- Blandy, S. ve Lister, D. (2005). Gated communities: (ne)gating community development? *Housing Studies*, 20(2), 287-301.
- Branic, N. ve Kubrin, C. (2018). Gated communities and crime in the United States. In G. Bruinsma, & S. Johnson (Eds.), *The Oxford Handbook of Environmental Criminology* (pp. 405-427). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Breetzke, G., Landman, K. ve Cohn, E. G. (2014). Is it safer behind the gates? Crime and gated communities in South Africa. *Journal of Housing and the Built Environment*, 29(1), 123-139.
- Brown, B., Perkins, D. D. ve Brown, G. (2003). Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 23(3), 259-271.
- Carpiano, R. M. (2007). Neighborhood social capital and adult health: an empirical test of a Bourdieu-based model. *Health and Place*, 13(3), 639-655.
- Checa, J.-C., Arjona, A. (2010). Residential satisfaction in a context of urban exclusion. *Psychology*, 1(2), 221-237.
- Comstock, N., Dickinson, L. M., Marshall, J. A., Soobader, M.-J., Turbin, M. S., Buchenau, M. ve Litt, J. S. (2010). Neighborhood attachment and its correlates: Exploring neighborhood conditions, collective efficacy, and gardening. *Journal of Environmental Psychology*, 30(4), 435-442.
- Coy, M. ve Pöhler, M. (2002). Gated communities in latin american megacities: Case studies in Brazil and Argentina. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 29(3), 355-370.
- Ellin, N. (2001). Thresholds of fear: Embracing the urban shadow. *Urban Studies*, 38(5-6), 869-883.
- Etmnani-Ghasrodashti, R., Majedi, H. ve Paydar, M. (2017). Assessment of residential satisfaction in Mehr Housing Scheme: A case study of Sadra New Town, Iran. *Housing, Theory and Society*, 34(3), 323-342.
- Fang, Y. (2006). Residential satisfaction, moving intention and moving behaviours: A study of redeveloped neighbourhoods in Inner-City Beijing. *Housing Studies*, 21(5), 671-694.
- Galster, G. C. ve Hesser, G. W. (1981). Residential satisfaction: compositional and contextual correlates. *Environment and Behavior*, 13(6), 735-758.

- Grant, J. (2005). Planning Responses to Gated Communities in Canada. *Housing Studies*, 20(2), 273-285.
- Grant, J. ve Mittelsteadt, L. (2004). Types of gated communities. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 31(6), 913-930.
- Grundström, K. (2018). Grindsamhalle: the rise of urban gating and gated housing in Sweden. *Housing Studies*, 33(1), 18-39.
- Hedayati-Marzbali, M., Tilaki, M. ve Abdullah, A. (2017). Assessing the effect of neighbourhood structure on residents' perceptions of safety in gated communities: A case study of Iran. *Safer Communities*, 16(1), 3-19.
- Hipp, J. (2010). What is the "neighbourhood" in neighbourhood satisfaction? Comparing the effects of structural characteristics measured at the micro-neighbourhood and tract levels. *Urban Studies*, 47(12), 2517 – 2536.
- Ibem, E.O. ve Aduwo, E.B. (2013). Assessment of residential satisfaction in public housing in Ogun State, Nigeria. *Habitat International*, 40(2013), 163-175.
- Khruakham, S ve Lee, J., (2014). Terrorism and other determinants of fear of crime in the Philippines. *International Journal of Police Science and Management*, 16(1), 1-15.
- Lang, R. E. ve Danielsen, K. A. (1997). Gated communities in America: Walling out the world? *Housing Policy Debate*, 8(4), 867-899.
- Le Goix, R. (2005). Gated communities: sprawl and social segregation in Southern California. *Housing Studies*, 20(2), 323-343.
- Le Goix, R. (2006). Gated communities as predators of public resources: The outcomes of fading boundaries between private management and public authorities in southern California. G. Glasze, C.J. Webster ve K. Frantz (Eds.), *Private Neighbourhoods: Global and local perspectives* (pp. 76-91). London: Routledge.
- Le Goix, R. ve Webster, C.J. (2008). Gated communities. *Geography Compass*, 2(4), 1189-1214.
- Li, Z. ve Wu, F. (2013). Residential satisfaction in china's informal settlements: A case study of Beijing, Shanghai and Guangzhou. *Urban Geography*, 34(7), 923 – 949.
- Liu, A. M. M. (1999). Residential satisfaction in housing estates: A Hong Kong perspective. *Automation in Construction*, 8(4), 511–524.
- Low, S. (2003). *Behind the gates: Life, security and the pursuit of happiness in fortress America*. New York and London: Routledge.
- Lu, M. (1998). Analysing migration decision making: relationships between residential satisfaction, mobility intentions, and moving behavior. *Environment and Planning A*, 30(8), 1473-1495.
- Lu, M. (1999). Determinants of residential satisfaction: Ordered logit vs. regression models. *Growth and Change*, 30(2), pp. 264-287.
- Mahgoub, Y. ve Khalfani, F. (2012). Sustainability of gated communities in developing countries. *Developing Country Studies*, 2(6), 53-63.

- Mcdonell, J. R. (2006). Neighborhood characteristics, parenting, and children's safety. *Social Indicators Research*, 83(1), 177-199.
- Mohit, M. A., Ibrahim, M. ve Rashid, Y. R. (2010). Assessment of residential satisfaction in newly designed public low-cost housing in Kuala Lumpur, Malaysia. *Habitat International*, 34(1), 18-27.
- Newmann, O. (1972). *Defensible space: Crime prevention through urban design*. New York: Macmillan.
- Paris, D. E. ve Kangari, R. (2005). Multifamily Affordable Housing: Residential Satisfaction. *Journal of Performance of Constructed Facilities*, 19(2), 138-145.
- Parkes, A., Kearns, A. ve Atkinson, R. (2002). What makes people dissatisfied with their neighbourhoods? *Urban Studies*, 39(13), 2413-2438.
- Pociute, G. ve Krupickaite, D. (2008). Gated communities in Lithuania: Tendencies and peculiarities (A case of Vilnius and its environs). *Annales Geographicae*, 40(2), 14-27.
- Polanska, D. (2010). The emergence of gated communities in post-communist urban context: and the reasons for their increasing popularity. *Journal of Housing and the Built Environment*, 25(3), 295-312.
- Richter, C. ve Goetz, A. (2007). Gated communities in the Denver-boulder metropolitan area: Characteristics, spatial distribution, and residents' motivations. *Housing Policy Debate*, 18(3), 535-555.
- Roitman, S. (2010). Gated communities: definitions, causes and consequences. *Urban Design and Planning*, 163(1), 31-38.
- Roitman, S. (2005). Who segregates whom? The analysis of a gated community in Mendoza, Argentina. *Housing Studies*, 20(2), 303-321.
- Rollwagen, H. (2014). The relationship between dwelling type and fear of crime. *Environment and Behavior*, 48(2), 365-387.
- Roming, K. (2005). The upper Sonoran lifestyle: Gated communities in Scottsdale, Arizona. *City and Community*, 4(1), 67-86.
- Ross, S. ve Turner, M. (2005). Housing discrimination in Metropolitan America: Explaining changes between 1989-2000. *Social Problems*, 5(2), 152-180.
- Şahin, P. ve Şener, S.M. (2018) Türkiye’de konut söylemlerinde yaşanan değişimin reklamlar üzerinden analizi – İstanbul örneği. *İDEALKENT - Kent Araştırmaları Dergisi*, 23(9), 258-291.
- Sampson, R. ve Groves, W. (1989). Community structure and crime: Testing social-disorganization theory. *American Journal of Sociology*, 94(4), 774-802.
- Taberner, C., Briones, E. ve Cuadrado, E. (2010). Changes in residential satisfaction and place attachment over time. *Psychology*, 1(3), 403-412.
- Tanülkü, B. (2012) Gated communities: From "self-sufficient towns" to "active urban agents". *Geoforum*, 43(2012), 518-528.
- Tomaszewski, W. ve Perales, F. (2014). Who settles for less? Subjective Dispositions, Objective Circumstances, and Housing Satisfaction. *Social Indicators Research*, 118(1), 181-203.

- Vera-Toscano, E. ve Ateca-Amestoy, V. (2008). The relevance of social interactions on housing satisfaction. *Social Indicators Research*, 86(2), 257-274.
- Vesselinov, E. ve Le Goix, R. (2012). From picket fences to iron gates: Suburbanization and gated communities in Phoenix, Las Vegas, and Seattle. *GeoJournal*, 77(2), 203-222.
- Wang, D. ve Li, S. (2006). Socio-economic differentials and stated housing preferences in Guangzhou, China. *Habitat International*, 30(2), 305 - 326.
- Wang, D. ve Wang, F. (2016). Contributions of the Usage and Affective Experience of the Residential Environment to Residential Satisfaction. *Housing Studies*, 31(1), 42-60.
- Wiedemann, S. ve Anderson, J. R. (1985). A conceptual framework for residential satisfaction. In I. Altman, & C. Werner (Eds.), *Home Environments* (pp. 153-182). New York: Plenum Press.
- Wiesenfeld, E. (1992). Public housing evaluation in Venezuela: a case study. *Journal of Environmental Psychology*, 12(3), 213-223.
- Yao, Q. ve Wei, W. (2012). Gated community: The past and present in China. *International Scholarly and Scientific Research & Innovation*, 6(11), 2890-2892.
- Yılmaz-Ay, İ. (2013). *Diyarbakır'daki dışa kapalı konut yerleşmelerinde kullanıcı memnuniyetinin incelenmesi: Hamravat ve Gökkuşluğu Yerleşmeleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

Ayhan Bekleyen

Mimarlık alanındaki lisans ve yüksek lisans eğitimini Dicle Üniversitesi, doktora eğitimini ise Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Halen, Doçent olarak görev yaptığı Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde mimari tasarım, bina tasarım ilkeleri, çağdaş ve geleneksel konut tasarımı ve arkitektonik yüzey tasarımında yeni yaklaşımlarla ilgili dersler vermektedir. Kültürel ve iklimsel bağlamlarda Orta Doğu Mimarisi'nin ilgi çekici yönlerini araştırmaktadır. Yayınları, Türkiye'nin güneydoğusunun ayrıcalıklı yapı çevresinin çeşitli görünüşlerini vurgular ve geçmişe ait sürdürülebilir bina özelliklerinin gelecek bina tasarımlarına uyarlanması üzerine odaklanır.

He is currently working as an associate professor of Architecture at Dicle University. He received his B.Arch and M.Arch from Dicle University, and PhD in Architecture from Karadeniz Technical University. He currently teaches courses relevant to architectural design, building design principles, contemporary and traditional housing design and new approaches in architectonic surface design. His publications highlight various aspects of built environments in the southeastern part of Turkey and

focus on how sustainable building features of the past can be adapted to future building design. Moreover, he is interested in architecture in a range of cultural and climatic contexts related to the Middle-East.

Bahar Aras Baylan

Mimarlık alanındaki lisans eğitimini Erciyes Üniversitesi, yüksek lisans eğitimini ise Dicle Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Halen, Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Türkiye'nin güneydoğusundaki ayrıcalıklı konut çevrelerinin çeşitli yönlerini araştırmaktadır.

She works as a research assistant at Dicle University, Faculty of Architecture. She received her B.Arch from Erciyes University and M.Arch from Dicle University. Her research studies highlight various aspects of built housing environments.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bekleyen, A. ve Aras Baylan, B. (2018). Diyarbakır'ın Yatayda Gelişen Dışa Kapalı Konut Yerleşmelerinde Yaşam Alanı Memnuniyeti. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 485-514

Evsizlik ve Evsizliği Açıklayan Teoriler*

*

Meryem Küçük
Sakarya Üniversitesi

Öz

Evsizlik olgusu, sosyal bilimlerin ilgisini gün geçtikçe daha fazla çeken toplumsal bir sorun olmakla birlikte, sorununun kavramsallaştırmasında ve teorileştirilmesinde sosyal bilimcilerin hemfikir olmadığı bir literatüre sahip olduğumuz da aşikârdır. Sosyal bilimcilerin hemfikir olmamasının en önemli sebeplerinden biri ise toplumların sahip olduğu dilleri, kültürleri, sosyal ve ekonomik yapıları olarak gösterilebilir. Diğer taraftan, bugüne kadar yapılmış teoriler bizlere evsizlik olgusunun ne olduğuna, arka planında neler olabileceğine ve sosyal politikalar bağlamında bizlerin neler yapabileceğimize ilişkin önemli tezlerdir. Evsizlik, özellikle gelişmiş ülkelerde kapitalist süreçlerin etkisi ile ve akabinde oluşan bireyselleşmenin ön plana çıktığı 1980'li yılların önem bir sosyal sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için ise yoksulluk, yetersiz gelir, göç, işsizlik, kentsel dönüşüm, gelir dağılımındaki yetersizlik, kendini gerçekleştirememe, akıl hastalığı, madde bağımlılığı ve aile yapısındaki değişimin etkisiyle artmaya başlamıştır. Nihayetinde, bu sayılan özelliklerin ve evsizlik olgusunun, kent alanıyla özdeşleştiğini, bir nevi yanlış kentleşmeyle birlikte ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Çalışma bu temel tezden yola çıkarak; evsizlik olgusunu ve evsizliğin nedenlerini açıklamaya çalışan teorileri tartışmaktadır. İlk olarak, iki temel teorik yaklaşım ele alınır; "bireysel" ve "yapısal" teorik yaklaşımlar. İkinci olarak, belirtilen iki temel yaklaşıma alternatif olarak ortaya çıkan teoriler değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Evsizlik, Bireysel ve Yapısal Teoriler, Post-Yapısalcılık, Post-modernizm*

* Bu çalışma, 2014 tarihinde yazılmış olan "Kent Yoksulluğu ve Evsizlik (İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği)" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Homelessness and Theories Explaining Homelessness

*

Meryem Küçük
Sakarya University

Abstract

While the phenomenon of homelessness is a social problem that attracts more and more attention from social sciences, it is also obvious that we have a literature, which the social scientists cannot agree upon in conceptualizing and theorizing the problem. Languages, cultures and social and economic structures of societies can be considered as some of the most important reasons that social scientists are not in agreement on. On the other hand, until now ever made theories tell us what the phenomenon of homelessness is, what can happen in the background and important arguments for what we can do in the context of social policies. On the other hand, homelessness emerged as an important social problem in the 1980s, especially in developed countries, where capitalism was working with all its institutions and the individuality was at the forefront. For undeveloped and developing countries, poverty, insufficient income, migration, unemployment, urban transformation, market transformation, lack of self-realization, mental illness and substance dependence have begun to increase with the effect of change in family structure. Ultimately, we can say that these features and the phenomenon of homelessness are characterized by identified with the urban realm, together with a sort of conurbation. The study, starting from this basic thesis, discusses the theories about homelessness and the reasons for homelessness. First, two basic theoretical approaches are considered: "individual" and "structural" theoretical approaches. Second, theories that have emerged as alternatives to the two basic approaches that were mentioned are evaluated.

Keywords: Homelessness, Individual and Structural Theories, Post-Structuralism, Post-Modernism

Giriş

Evsizlik olgusu² günümüz toplumlarının gün geçtikçe daha fazla aşına olduğu toplumsal sorun alanlarından. Diğer bir ifade ile, evsizliğin görünümü ve etkisi daha da artmaktadır. Sosyal bilimcilerin ise bu alana ilişkin kavram ve teoriler üretmelerinin yanında konuyu açıklamada hem fikir olamadığı da aşıkardır. Sosyal bilimcilerin hemfikir olamamasının en önemli sebeplerinden biri ise toplumların sahip olduğu dilleri, kültürleri, sosyal ve ekonomik yapıları olarak gösterilebilir.

“Evsiz”; geceleri yatacak uygun ve düzenli yeri olmayan terminal, gar, metro, bankamatik, köprü altları, park ve toplumun marjinal kesimlerinde yaşayan kişi ve gruplar olarak tanımlanabilir (Işıkhan, 2006, s. 39). Bu kelimenin literatürdeki İngilizce karşılığı ise “homeless”dır. Ayrıca “evsiz” ifadesi yerine zaman zaman “bimekân” teriminin de kullanıldığı görülmektedir. Mekânı olmayan anlamına gelen “bimekân” kelimesi Türkçe olmayıp, (bi) Farsça, (mekân) Arapçadır. Bimekân sadece evi değil bulunduğu yeri belli olmayan şekilde daha geniş bir tanımdır (NND Sözlük). Daha kapsamlı bir tanıma yer vermek gerekirse, evsizler literatürde “toplumdan izole tek başına yaşayan, bedensel ve ruhsal hastalıkları bulunan, bir önceki geceyi sokakta, dışarıda, barınak evlerinde, motelde, metroda, tünelde, parkta, alt geçit ve üst geçitte, terk edilmiş ve kullanılmayan binalarda, değişik evlerde veya arkadaşlarının yanında geçiren, en az 60 gününü belirsiz bir yerde geçiren, kendine ait sürekli olarak kalabilecek yeri olmayan kişiler olarak tanımlanabilir” (Acar ve Erbay, 2013, s. 9). ABD yasalarında ise “Evi veya ikametgâhı olmayan, sokak ve caddelerde yaşamını sürdüren, geceleri yatacak uygun yeri olmayan, oteller, toplu konutlar, hapisaneler ve ruh hastalarına ait geçici yerler gibi geçici yaşam koşullarını sağlayan yerlerde kalan, denetim altındaki sosyal konutlarda yaşayan kişiler “evsiz” olarak, bu sürecin yaşanmasıyla ortaya çıkan durum ise “evsizlik” olarak tanımlanmaktadır (Yağan, 2009).

² Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonuna (UNCHR, 2005) göre, dünya genelinde 100 milyon evsiz olduğu iddia edilmektedir. Avrupa’da 3 milyon evsiz, Amerika’da ise 600,000 ile 2,5 milyon evsiz bulunmaktadır. Türkiye de ise evsizlerle ilgili düzenli çalışmalar yapan ŞefkatDer’in istatistiksel verilerine göre “İstanbul’da 7 bin ila 10 bin arasında, Türkiye genelinde de 70 binden fazla evsiz insan” vardır (<http://www.sefkatder.org>). Ülkemizde evsizlerin dikkate değer bir oranın olduğu, ayrıca çalışmalarda ortaya çıkan sosyo-demografik özelliklerin yoğunluklu olarak birbirleriyle benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

Evsizliği ortaya çıkaran faktörler gelişmiş ve gelişmekte/gelişmemiş ülkelerle göre değişmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerin kapitalist süreçlerle birlikte evsizliğin görünümü arttığını söylenebilir. Diğer taraftan gelişmekte/gelişmemiş olan ülkelerde ise yoksulluk, yetersiz gelir, göç, işsizlik, kentsel dönüşüm, piyasanın dönüşümü, kendini gerçekleştirememe, akıl hastalığı ve madde bağımlılığı, aile yapısındaki değişimin etkisi gibi değişkenler ile ele alınmaktadır. Diğer yandan, bu sayılan özellikler kırdan-kente göçün varlığı ve akabinde var olan kentsel yoksulluğun bir görünümüdür. Dahası evsizliği ortaya çıkaran nedenler toplumdan topluma veya kültüre göre farklılaşabilmektedir. Evsizliğin nedeni ve kapsamını sadece bir toplum ve kültür üzerinden değerlendirmenin de yetersiz olacağını söyleyebiliriz. Çalışma bu temel tezden yola çıkarak literatürde mevcut olan “evsizliği açıklamaya çalışan teorileri” ele alacaktır. Bu teoriler bizlere öncelikle evsizliğin ne olduğu, evsizliği ortaya çıkaran değişkenleri, bu değişkenlerin hangi olgularla ilişkili olduğunu, evsizliğin toplumsal görünümü ve sonuçlarını açıklamaya çalışır. Aynı zamanda, bu teoriler döneme/mekâna ve benimsenen yaklaşıma göre değişiklik göstermesine rağmen, iki temel teorik yaklaşım etrafında toplanır (Johnson, Murie, Naumann ve Yanetta, 1991). Bunlardan birisi yapısal etmenleri vurgularken, diğeri bireysel açıklamalar üzerine yoğunlaşır. Bireysel teorik yaklaşımların yanı sıra yapısal yaklaşımlar evsizlik olgusunu, toplumsal, siyasal ve ekonomik genişlikte bir düşünme sistemi ilişkilendirdiği için dikkate değerdir. İki temel teorik yaklaşımın alternatifi olarak yeni dönem teorisyenlerinin (postmodern/postyapısalcılık) ileri sürmüş olduğu bütünsel bakış açısı ele alınacaktır.

Evsizliği Bireysel Teorilerle Açıklama

Evsizliğin sebeplerini “*bireysel*” temelli açıklayan teoriler iki kısma ayrılır; İlk olarak, bireylerin kişisel hatalarını hedef gösterilerek evsizlik durumundan sorumlu tutulur ve bu yüzden suçlu, kabahatli sayılırlar. Bu nedenlerden ötürü evsiz olduklarına inanılan bireyler genellikle sapık, avare, alkolik, saldırgan ve serseri gibi basmakalıp söylemlerle bağdaştırılır. İkincisi ise kişisel hataları ya da sorumluluklarının olmadığı düşünülerek, kişinin muhtaç, yoksun, yetersizlikleriyle ilişkilendirilir. Bu bireylerin insani yardıma muhtaç olduğu ve genellikle onları işe yarar hale getirmek için sosyal çalışma ya da psikiyatrik tedaviye ihtiyaçları olduğu düşünülür (Johnson, Murie, Naumann ve Yanetta, 1991). Kısacası iki özellik,

bireysel faktörlere bağlı, evsizlik durumunu “hak etme” ya da “hak etmeme” gibi iki temel yargı etrafında toplanır (Marsh ve Kenett, 1999).

Diğer taraftan, iki temel yargının haricinde, risk altında yaşıayan evsizleri bireysel faktörlere bağlı olarak açıklama, zihinsel problemler ya da madde bağımlılığı gibi kişisel eksiklik problemine yoğunlaşmadır. Bu gibi kişisel rahatsızlıklar, ahlaki davranış eksikliği ya da psikolojik rahatsızlıklar olarak düşünülür (Gould ve Williams, 2010, s. 171). Kişinin yaşamış olduğu rahatsızlıklar, evsiz bireyler arasında düzensizdir, zamana göre değişime uğramaktadır. Yapılan çalışmalar yaygın olarak, evsizlerin yaşamlarının bir dönemini hem ciddi rahatsızlıklar (klinik depresyon ve şizofreni gibi) ve alkol hem de uyuşturucu kullanımı problemleri yaşadığını gösterir (Koegel, 2007, s. 251-252). Ayrıca bu durum yetişkin erkek yaş grubunda daha yaygındır. Son olarak, evsizliği bireysel temelli açıklayan teorilerde, evsizliğin nedenini sadece bireysel temelli açıklamanın yetersiz olacağını bu olgunun farklı değişkenlerin etkisinin gözden kaçırılmasına neden olacağını söyleyebiliriz. Şöyle ki, evsizlerin zihinsel rahatsızlığı ve alkol/uyuşturucu bağımlılığı sonucu ortaya çıkan evsiz kalma durumunun bireysel nedenlerinin yanında toplumsal/kültürel ve ekonomik nedenleri de vardır. Dahası evsizliğin nedeninin hak etme veya gönüllü tercih sonucu yaklaşmanın evsizlik olgusunun detaylı incelenmesine engel olacaktır.

Evsizliği Yapısal Teorilerle Açıklama

Evsizliğin “*yapısal*” dayanağını inceleyen araştırmacılar yaygın olarak iki temel faktöre odaklanır (Koegel, 2007, s. 249-250). Bunlar; ‘yoksullun artışı’ ve ‘düşük ücretli ev koşullarına ulaşma imkânın azalmasıdır’. Yoksulluk oranları 1970’lerin başı ve 1980’lerin sonu arasında dalgalanırken yoksul bireylerin sayısı büyük oranda artar ve onların yoksulluğu/açlığı derinleşir. Birçok faktör bu değişim ve dönüşüme katkı sağlamıştır. Bu faktörlerden ilki demografik değişimlerdir. Özellikle, İkinci Dünya Savaşından sonra doğum oranlarının artışı ve bu insanların hak sahibi olacak yaşa gelmeleridir. Nihayetinde, bu nüfus artışıyla birlikte yaşanan yerel ve küresel ekonominin tekrar yapılanması, işe girmeye hazırlanan niteliksiz işçilerin sayısını arttırmış, işsizlik problemini üretmiştir. Niteliksiz iş gücünün yeni istihdam alanı ise düşük maaşa ve güvensiz olarak nitelenen marjinal sektörler olmuştur. Bu sürecin bir yönünü de devletin sosyal devlet ya da refah devleti anlayışı yerine neo-liberal politikaları

benimsemesi, sosyal yardıma muhtaç olan kişinin yalnız başına mücadele vermesi sorunsalı oluşturmaktadır. Ülkelerin benimsemiş olduğu bu değişim ve dönüşümlere bağlı toplumsal düzlemde, toplumsal gruplar arası farklılaşmalar artmış, gelir dağılımındaki dengesizlikler yaşanan süreci etkilemiştir. Gelir yetersizliği yaşayan yoksul kesim, piyasanın talep ettiği ücretleri karşılayamamaktadır. Hatta piyasa konut alanından çok fazla kar sağladığı için, düşük ücretli konut bulma imkânı azalmıştır. Özetle, yoksul kesimin düzensiz iş veya işsizlik, sosyal yardımların yetersizliği, gelir yetersizliği, yüksek ücretli ev koşullarına bütçeyi yetirememesi gibi temel yapısal dayanaklar 'evsizlik sürecini' yaşanmasına sebep olmuştur.

Evsizliğin nedenlerini yapısal güçlerle açıklayan bir diğer değişken ise 'ırkçı uygulamalar' ya da 'ırkçılıktır'. Ülkelerin farklı grupları ya da toplulukları toplumsal çeşitlilik düzeyini arttırmasına yönelik politikaları ve talepleri vardır. Fakat bu durum bazen tam tersi yönde işler, şöyle ki farklı ya da çeşitli grupların azınlıkta kaldığı ve dışlandığı görülür. Toplumsal düzlemde azınlıkta kalan gruplar, ekonomik ve sosyal boyutta dezavantajlıdır. Sosyo-ekonomik ilerlemelerde fırsat ya da imkanları azalır, kötü eğitim, iş, ev koşullarına tabi tutulur. Kültürel önyargılarla birlikte belli bir grubun bazı fırsatlardan yoksun bırakılması, yoksulluk ve evsizlik sürecini yaşamasına neden olur. Özellikle ırk ayrımı ve evsizlik durumu Amerika'da siyahi olan etnik gruplar arasında yaygındır. Kırsal bölgelerinde birçok evsiz vardır. Fakat bazı büyük kentlerde çoğunluk Afrikalı Amerikalılardır. Halkın tutumu bu insanlara karşı, tembel, isteksiz, umutsuz, değersiz olduğu yönündedir (Morse, 1992; Harrison, 1999; Erdem, 2009).

Son olarak, evsizliğin nedenini 'aile yapısındaki değişimler', 'aile içi şiddet' ve 'boşanma' belirlemektedir. Günümüzde aile yapıları ailevi ilişki bağlarının güçlü olduğu geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş vardır. Aile ya da akraba bağlarının kopuşu hem duygusal anlamda aidiyet duygusuna zarar verirken, hem de aile bireylerini ekonomik bir çöküntüye uğrattığı da söylenebilir. Bazı ülkelerin sahip olduğu sosyo-kültürel ve ekonomik yapıya bağlı olarak genç bireyler belli bir yaş düzeyinden sonra anne ve babanın sorumluluğundan çıkmakta, evden ayrılmaktadır. Evden ayrılan bireyler bir kısmı, barınma ya da iş bulma problemi yaşayabilmektedir. Bu gibi faktörler evsizliğin yapısal faktörlerinin belirteçlerindedir (Harrison, 1999, s. 104). Konunun diğer bir düzlem ise aile içi şiddet ve boşanma sorunsalıdır. Dünya çapında yapılan birçok araştırmaya göre aile içi şiddet evsizliğin yapısal nedenlerindedir. Bireyler aile

içi şiddetten ötürü fiziksel, psikolojik sosyal ve ekonomik bakımdan zarar görmektedir. Aile içi şiddet evden kaçmalara, madde bağımlılığı gibi kişinin yaşamak istemediği hayata sürükleyebilmektedir ve evsizlik olgusunun görünümünü arttırmaktadır.

Yeni Teorik Yaklaşımlarla Evsizliği Açıklama

Yukarıda betimlemeye çalıştığımız evsizliğin yapısal teorik yaklaşımına (Koegal, 2007) yeni bir model önerilir. Bu model, konunun bütünsel bakış açısıyla değerlendirilmesi yönündedir. Evsizlikle yüzleşmek ve varoluşunu açıklamak için sadece iki ayrı faktör düşünülmemelidir (bireysel ve yapısal olarak). Diğer bir ifade ile, evsizlik olgusunu açıklamak için ileri sürülen ‘yapısal faktörler’ ve yüksek risk altında olan insanlar için kullanılan ‘bireysel hassasiyetler’ birlikte ele alınmalıdır. Nihayetinde, evsizliğin yapısal faktörleri olarak ileri sürülen; ev pazarlarındaki değişim, gelir yetersizliği, kentsel marjalleşme gibi değişkenler bireysel faktörlerin etkisi ile ortaya çıkabilir. Dahası, bireysel hassasiyetler neticesinde kısıtlı ekonomik ve sosyal kaynaklara ulaşamayabilir ve bu da evsizliğe sürükleyebilir. Bu sebeplerden ötürü çalışma evsizlik için ileri sürülen bireysel ve yapısal temelli çalışmalara alternatif olan yaklaşımları ele alacaktır. Öncelikli olarak; Post-yapısalcılık-postmodernizmin ‘evsizlik olgusu’ için üretmiş olduğu düşünceler ele alınacaktır. Çalışmanın bu bölümünde özellikle yeni yaklaşımların yürütmüş olduğu yapısal teorilere/büyük boy teorilere ve bireysel teorilere yönelik eleştirileri yer verilirken, Foucault, Giddens ve Habermas’ın tezleri ile desteklenecektir. Ayrıca, sosyal bir gerçeklik olarak evsizliğe ve etnografik yaklaşımlara yer verilecektir.

Post-yapısalcılık, Foucault ve Evsizlik

Post-yapısalcılık doğası gereği toplumda mevcut bulunan olguları ayırntılarına odaklanarak inceler. Teori, çeşitliliği ve parçalanmayı, özneliliği, göreceliği ve irrasyonelliği vurgular. Toplumsal güç analizlerin de, tek bir baskın gücün olmayacağına, haliyle sosyal problemlerde çözümlerin bir kaç değişkene bağlı olarak birden fazla çözüm yolunun olduğunu iddia eder (Best ve Kellner, 1991). Çoklu güç analizleriyle birlikte büyük teorilerin ortaya atmış oldukları tezlerden uzaklaşarak olguya odaklanılır. Aynı zamanda evsizlik durumunu yaşıyan bireyler için “hak etme” ya da “hak etmeme”, “ihtiyaç sahibi olma” ya da “olmamama”, “ev sahibi olma” ya da “evsiz memnuniyetinin daha az olduğu” gibi basit

düalizmleri yerine, yapısal ve bireysel evsizlik nedenlerini birlikte açıklamaya çalışır. Bu düşünce yapısını benimseyen Foucault çalışmalarında bizlere önemli bilgiler sunar. İlk olarak; onun güç fikirleri, mikro-politikleri ve direnç değişkenleri. İkinci sırada ise düzensiz uygulamaların daha zorlu zemindeki durumudur (Weedon, 1987; Watson, 1999). Ayrıca anlamın kurulması ve öznellikler, kişisel tecrübeler ve benlik duygusunun bunlar içerisine nasıl kurulacağıdır (Neale, 1997).

Foucault, gücün bir merkezi veya kaynağı olmadığına ve ona sahip hiçbir özne bulunmadığına ısrarla vurgulaması Foucault'u temel güç odağı olarak sınıf mücadelesi ve devleti gören Marksist vurguyla anlaşmazlığa düşürür (Foucault, 1979'dan aktaran; Layder, 2010, s. 146). Ona göre, tek saldırı gücü ya da küresel bir manifesto gücü yoktur; güç her yerde bulunabilen, yayılan, "mikro-güçler" olarak yerel yerlerde bulunan bir şeydir. Mikro-güçler "doğru rejimlerini" sürdürmek adına var olan güç ayarlarını ve eşitsizliklerini devam ettiren mekanizmalardır (Watson, 1999, s. 94). Nihayetinde, evsizliğe neden olan büyük yapısal güç mekanizması bulunmamaktadır. Evsizlik sorunsalındaki güç mekanizmaları kişisel karakterlerle birlikte ortaya çıkabileceği gibi sosyal, ekonomik süreçlerle de bağlantılıdır. Örneğin; cinsiyet, ırk, yaş, medeni hal, sınıf, sağlık, istihdam ve önceki barınma tarihiyle ilişkilidir.

Foucault, kontrol teorilerinin ve otoritenin "egemenliğini" reddeder ve bu yüzden onun fikirleri ya da analizleri, toplumsal yöneticilerin yürütmüş olduğu politikaların arka planında farklı düşünceler olduğuna dair iletidir. Ayrıca iddia edilen teoride, işlevselci anlayışın tam tersi olarak, evsizliğe dair yapılan toplumsal politikaların insani kaygılarla yürütülmediği, evsiz bireylerin yararına olmadığı yönündedir (Neale, 1997, s. 52). Mikro güçler statünün sürdürülmesini amaçladığı için herhangi bir politika ya da hizmetin muhtemel amacı evsiz insanları normalleştirmek olacaktır. Bu süreç iş bulma-barınma edimiyle kişiye reform ya da tedavi, rehabilite etmedir (Taşçier, 2010, s. 88-103).

Güç rejimleri "hareketli güç" alanlarıdır. Onlar ittifaklar, stratejiler ve direniş noktaları ağlarıdır. "Güç her yerdedir, aynı şekilde direniş de". O basitçe ayrıcalıklı veya meşru otorite alanları değildir. Güç ona destek veren ve uygulayanlar kadar tahakküm biçimlerine direnenlerin özelliğidir (Layder, 2010, s. 150). Evsiz insanlarla çalışan kişiler evsizlere yetki vermeyi amaçlayan stratejilerde her zaman ve gerekli olduğu kadar dirençli değildirlere. Yine de evsizlik yüzyıllar önce başlayan çözülemez problem olarak görülmeye devam eder. Foucault, politik direnç oluşturabilecek

iyimler bir umudu sürdürür, o aynı zamanda değişimin bütününü kapsamayacağına, sadece kısmi noktalarda dirençli olunabileceğine inanır. Ayrıca yaşanan değişimle değişemeyen yapısal faktörlerde dikkate alınarak, direnç farklı noktalarda ya da seviyelerde oluşacağı için bireyleri sosyal yaşama dahil eden milyonlarca yol vardır (a.g.e, 1997, s. 52-54; Watson ve Austerberry, 1986).

Postmodernizm

Postmodernizm modern çağ sonrası bir toplumsal gelişme evresini ifade eder. "Toplumsal değişimin analizini ise geleneksel tarihsel analizin reddiyle, öznenin ölümünün ilanı ve hümanizmin reddi, kapsamlı, top-tancı teorilerin eleştirileri, bilimin geçerliliğinin ve onun nesnel bilgi veya hakikat arayışının sorgulanmasıyla çerçeveselendirir" (Layder, 2010, s. 65). Postmodernizmin aynı zamanda post-yapısalcı da olduğu iddia edilir. Öznellik ve güç analizleriyle, dil ve yapı çözümlerine odaklanarak, evsizlik olgusunu açıklamamıza yardımcı olur.

Postmodernler, ev ve evsizlik ifadeleri ayrıntılı olarak analiz eder. Ev, fiziksel yapısından ziyade, mahremiyeti, güvenlik, sosyal ve duygusal değişkenlerin gelişebileceği yerdir. Her bir insan için ev, evi oluşturan şeyin ne olduğu, kişinin olguyu algılayışına göre şekillenir. Hatta bazen kişi evsiz kalmasına rağmen, evsiz olmadığını, evlerinin sokaklar olduğunu belirtirler. Tam tersi olarak, kişi görünürde bir eve sahiptir, fakat evsiz olduğunu ya da bu şekilde hissettiğini ifade eder (Neale, 1997, s. 54). Tanımdan da anlaşılacağı üzere, dil oyunu karşıtlıkların oluşturduğu kapalı yapılarla sınırlandırılan yapıscılardan farklı olarak, post-yapısalcılar/post-modernler gösterilen karşısında gösterene öncelik tanıdılar ve böylelikle dilin dinamik üretkenliğine anlamın istikrarsızlığına dikkati çekerek uzlaşım temsile dayalı anlam şemalarından kopulduğunun işaretlerini verdiler (Best ve Kellner, 1998, s. 37). Diğer taraftan bu durumun belirli sınırlılıkları da söz konusudur (Watson ve Austerberry, 1986; Somerville, 1997). Anlamın yapılandırma sürecinde irrasyonellik, görecelilik ve öznelliğe vurgu etkin bir şekilde hakim olduğu için, yapılan tanımların belirsizliği sorunsal karşımıza çıkar. Dile odaklanma ve tekrar yapılanma, özne temelli olması ya da göreceliğin etkili olması evsizliği açıklamamıza yardımcı olmayabilir. Dille post-modernizmin meşguliyeti evsizliğin anlamından daha çoğunu gösterebilir, fakat onun için uygun sosyal yanıtlar hakkında ya da onun sebeplerinden daha uzaktır. Diğer bir değişile, post-modernist tartışma çok uzağa taşınabilir tanımlar ve anlamlar

çok ciddi şekilde tekrar yapılandırılabilir ki, onlar uygulamalı çalışmalar için potansiyelini ve bütün önemini kaybeder. Benzer bir şekilde sadece öznel deneyim ve eyleme odaklanarak sosyal yapıların gücü (örneğin; kapitalizm, erkek egemenliği, emperyalizm ya da haksız sermaye vb.) büyük oranda yok edilebilir ki, bütün siyasal güç ortadan kaybolabilir. Tanımlardaki sınırlılık ve karmaşıklıkların yanı sıra, evsizliğin anlamı birçok birey için sosyal bir gerçekliktir. Post-modernizm ve post-yapısalcılık bu sosyal gerçekliğin anlamlarını inşa etme, öznel deneyimi anlayabilme ve yapısal faktörlerle ilişkilendirme açısından hakim eğilimine rağmen, etkin bir konna sahiptir.

Giddens'ın Yapısallaşma Teorisi ve Evsizlik

Güç yapıları toplumsal yapıyı ve bireyleri etkilemekte, şekillendirmektedir. Giddens (1979, 1984) yapısal ve bireysel güç ilişkileri arasındaki ilişkiyi ele alır ve aynı şekilde bu ikisi arasındaki basit ayrımın üstesinden gelmeye çalışır. Yani evsizlik sorunsalının teorik çözümlemesinde sadece bireysel ya da yapısal değişkenlere bağlı kalınarak açıklanamayacağına inanır. Ayrıca, post-modern düşünürlerden farklı olarak, dilin yapılandırma sürecini önemsemez, eylemsel diktonomiye karşı yapısalın bir alternatif yol olduğu düşüncesindedir. Yapı ve eylem doğaları gereği ilişki içindedirler (Giddens, 1984). “Yapı ve eylem arasındaki bağlantıyı sosyal analizin asıl merkezi kavramı olduğunu düşündüğü toplumsal pratikler” sağlar (Layder, 2010, s. 189). İnsanlar doğaları gereği toplumla ilişki içindedirler ve onun inşasına aktif olarak katılırlar, onlar toplumu oluşturur, sürdürür ve değiştirirler, çünkü insan doğası ilgili bireylerin toplumsal çevrelerinden etkilenir ve bu çevreyi etkiler (a.g.e, 2010, s. 183). Bu süreç güç ilişkilerinin diyalektik doğasını ön plana çıkarır. Gücün iki yönlü bir süreç olduğunu, hatta çok fazla kontrolü ve otoritesi olmadığı nitelenen (evsiz bireyler gibi) kişilerde bile güç ve direnç yeteneğine sahiplik söz konusu olduğunu iddia eder. Diğer taraftan Giddens, insanların sosyal hareketi oluşturan güç ilişkileri tarafından sınırlılıklarını kabul eder.

Giddens'ın (1979) yapısallaşma teorisine göre evsizlik durumunu, güç yapılarıyla ilişkilendirerek açıklama yoluna gider. Evsizliği ortaya çıkaran nedenleri, yapısal ve kişisel eylem mekanizmalarını çözümleyerek açıklar. Evsiz kalan bireylerin pasif kurban ya da kendi durumundan sorumlu, suçlu kişiler olarak sınıflandırmak evsizliğin nedenlerini ortaya çıkarır. Ayrıca evsiz insanların yaşadıkları durumu değiştirebilecekleri güce

sahip olduklarına ve toplumunda bu probleme karşı mücadele etmeyi önerir (akt. Neale, 1997, s.56-57).

Eleştirel Teori, Habermas ve Evsizlik

Habermas'la bağdaştırılan rasyonalizmi, kategorik ayrımlara düşkünlüğü ve sistematikleştirmeyi, tarihin ve toplumun küresel ölçekte ele alınmasını, kesinlikle reddeder (Layder, 2010, s. 146). Relativist düşünceye karşı onun yazıları ahlaki ve politik çıktıları sürdürülebilir devamlılığın bir kaynağıdır.

Habermas (1991) göre, politikacıların evrensel ahlaki kurallar için yardım kurumunun garanti ettiği temel ihtiyaçları sağlaması yerine, ihtiyaçlar için herkesi teşvik eden kurumsal forum sağlanması gerektiğini ifade eder. Habermas'a göre en önemli hedef bireyin entegrasyonu ve kolektif ihtiyaçlarıdır. Bu yüzden hiçbirinin başarısı diğeri tarafından engellenemez. Bu yaklaşımın amacı, insan eylemini merkezi konuma yükseltmektir. Açıklanan teorik analizlerde evrensel kanıya varmak imkânsızdır. Evsizlikle ilgili bu süreç şu şekilde açıklanabilir; evsiz insanların ihtiyaç durumları değerlendirilir ve etkili, doğru bir şekilde cevap verilirse, evrensel bir görüş sunulabilir. Fakat evsizlik sebepleri üzerindeki ortak fikir birliğinin sonuçlanması muhtemel değildir. Teorik açıklamalar, tüm tarafların katıldığı daha geniş bir iletişim olursa, muhtemelen daha yararlı olacaktır. Böylece açıklanan sonuçlar devlet planlamacılarını, politikalarını ve gönüllü kuruluşları etkiler. Toplumsal problemler için üretilen politikalar, hizmet tedarikine yakın olan koordineli kurumlar arası ilişkiye teşvik ediyor. Yine de, araştırmaya belirgin bir şekilde, hem kapsam alanını hem de geliştirilen uygulama ihtiyaçlarını vurgular (Neale, 1997).

Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Evsizlik

Evsizliği, sosyal gerçeklik yaklaşımıyla açıklayan Fitzpatrick'in literatürde önemli bir yeri vardır. Onun yaklaşımını Jones ve Pleace (2010)'in çeşitli risk faktörüyle ilişkilendirdiğini iddia ederler. Şöyle ki, evsizliğin toplumsal görünümü hem bireysel hem de yapısal risk faktörlerinin bir araya getirilmesi olarak yorumlanır. Kişi bireysel ya da yapısal risk faktörlerine ne kadar fazla maruz kalırsa, evsizlik görünümü de o derece artar. Risk faktörü yaklaşımı, bilinen sosyal sebepler/faktörler arası ilişkiyi ifade eder. Aslında iddia edilen risk faktörü yaklaşımı, Fitzpatrick'in sosyal gerçeklik yaklaşımından farklıdır. Sosyal gerçeklik yaklaşımı, evsizliğin bütün risk faktörlerinden (bağımsız değişken) ayrılabilen, sosyal bir olgu

olduğu tezidir (Somerville, 2003). Fitzpatrick' in (2005) realistik yaklaşımının merkezinde "evsizliğin kültürel bir fenomen olmadığı" iddiası yer almaktadır. Ayrıca evsizlik objektif materyaller ve sosyal koşullarla ilişkilidir. Fitzpatrick, "kültür" ile "yapı", "öznel" ile "nesnel" ve "ideal" ile "gerçek" ya da "maddi" olanı karşılaştırılır. Daha sonra evsizliğin nedenleri temel alınarak farklı türlerinin, yani yapısal (ekonomik, erkek egemenliği, içe kapanıklık vb.) ve bireysel özellikleri (temel olarak kişisel toparlanma yeteneğini azaltan faktörler) ele alınır. Farklı faktörler arasında nasıl ilişki kurmamız gerektiği hakkında keşfe çıkar. Fitzpatrick günümüzde yürütülen evsizlik teorilerinin problemli olduğunu bunun sebebinin ise evsizlik olgusunu ortaya çıkaran etkenlerin yetersiz algılanması ya da yeteri kadar algılanmamasıdır. Örneğin; boşanma gibi birçok faktörün hem yapısal hem de bireysel sebeplerinin olabileceği, eğer bu iki farklı yönü bütünleştirilemezse olguyu açıklarken birtakım belirsizliklerin yaşanabileceğini söyler. Evsizlik olgusunu anlamak ve açıklamanın yolu; her evsiz kişinin kendine has evsizlik durumu olduğu gerçeğini dikkate alarak, evsiz kişinin yaşam hikâyesi ve koşullarına bakmaktan geçer. Bu yüzden evsizliğin sosyal bir gerçeklik olduğunu iddia eder ve sosyal realistik yaklaşımı benimser. Diğer taraftan Fitzpatrick'in benimsediği yaklaşım, bazı açılardan eleştirilmiştir. Sosyal gerçeklik yaklaşımına çok fazla katkı sağlamadığı, özellikle çok önemli olarak ifade edilen, sıradan mekanizmaları büyük oranda göz ardı yönündedir. Diğer bir eleştiride, evsizlik kültürünün inkâr edilmesi ya da sosyal bir gerçeklik olarak tekrar yapılandırılmasıdır.

Evsizliğin nedenlerini sosyal gerçeklik yaklaşımıyla açıklayan bir diğer düşünür ise Mcnaughton'dır. Mcnaughton'un (2008, s. 107-108) yapmış olduğu çalışmada "travma", "kenardalık", "sermaye/para", "sosyal ağ" gibi anahtar kavramları kullanarak evsizlik teorisini geliştirir. Onun yaklaşımı, evsizliği deneyim edinen kişilerin, yapısal faktörlerle nasıl ilişki kurulduğu ya da bu faktörlerin kişiyi nasıl sınırlandırdığını açıklamaktır. Ayrıca bazı sosyo-ekonomik yetersizliklerden dolayı evsizlik durumunu yaşayan bireyler, ekonomik ya da toplumsal imkânların yetersizliğinden ya da toplumsal dışlanmadan dolayı yaşanan süreci içinden çıkamaz hale getirmektedir. Mcnaughton'un çalışması evsizliğin anlaşılması için yeni bir perspektif sunar, sermaye/kapital ve kenardalık kavramlarını yapı ve eylem olgusuyla ilişkilendirir.

Son olarak konuyla ilişkisi olması sebebiyle, Neale'nin (1997) teorisini de ele alacak olursak; Neale, evsizlik açıklamalarının belirsizliği /muğlaklığını ifade eden ideolojik perspektifi savunmaz. Onun tercih ettiği model evsizliği sosyal güçlerle (kapitalizm, erkek egemenliği, emperyalizm) ilişkilendiren sosyal gerçeklik yaklaşımıdır. Sosyal gerçeklik yaklaşımı, post yapısalcı ya da Giddens gibi teorisyenlerden farklı olarak evsizlik olgunu risk faktörlerinden (bağımsız değişkenlerden) ayırarak, bağımlı değişkenlerle ilişkilendirmektedir (bkz. Giddens, 1979).

Etnografik Yaklaşımlar

Çalışmanın bu bölümünde Ravenhill (2008), Gowan (2010) ve Cloke'un (2010) evsizlik teorileri ele alınacaktır. Bu düşünürler, evsiz insanların bu oldukları ortamı ve çevresiyle olan ilişkileri analiz eden "etnografik yaklaşımı"³ benimser. Ravenhill (2008), evsiz insanların çevresiyle oluşturduğu kültüre ya da dahil oldukları sosyal ilişkilere odaklanır. Nihayetinde, onun için evsiz insan sosyal bir varlıktır. Evsiz insanların sokaktaki yaşamlarında diğer insanlara yönelik deneyimlemiş oldukları duygusal bağları ve sosyal destek olgularını "evsizlik kültürü" ya da "evsiz kültürü" olarak adlandırır. Aslında, Mcnaughton'nun teorisinde bu durum farklı bir şekilde ele alınır; evsiz insanların diğer kişilerle ilişkisi çoğunlukla negatif bir süreçtir. Ravenhill'de ise sosyal ilişkiler hem negatif hem de pozitif olarak değerlendirilir.

Ravenhill evsizliği sosyal bir gerçeklik olarak değil, sosyo-ekonomik değişkenlerle birlikte toplumsal ilişkileri de kapsayan bir süreç olarak analiz eder. O aynı zamanda, evsizliğe yönelik yapılan hizmetlerin amacına ulaşmadığını vurgular. Yani, zorunlu ve gönüllü sektörlerin organizasyonları ya da kampanyaları, kilise ve hayır kurumları, akademisyenler, entelektüeller, araştırma organizasyonları, yazarlar ve üniversite tarafından yapılan birtakım uygulamaların toplamını "evsiz endüstrisi" ismiyle betimler ve bu kurumları eleştirir. O, evsizlik endüstrisine yönelik

³ Etnografik yaklaşım: "Sosyoloji ve antropoloji alanları içinde araştırmacılara kültürel grupları incelemelerine imkânlar verecek araçlar sunan etnografya, temeli oldukça eskilere dayanan bir araştırma yöntemidir. Etnografi, etno (insan) ve grafi (tanımlama, tasvir etme) kelimelerinden oluşmaktadır ve bir grubun davranışını doğrudan gözlemlemek ve bu gözleme dayanarak bu gruba ilişkin bir betimleme yapmak olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle etnografya, insan topluluklarının ilişkilerini ve davranışlarını kendi ortamlarında gözleme, belgeleme ve yorumlamayı içeren bir yöntemdir (bkz: Akturan ve Dinçer, 2013)".

eleştirisini sadece evsiz toplumunun dinamiklerini ihmal edildiği için değil, aynı zamanda evsizliğin sebeplerinin farkındalığının yetersiz olması sebebiyle de yapar (Ravehill, 2008, s. 13- 18).

Ravehill birçok ülkede var olduğunu iddia ettiği evsizlik kültürü içinde sokak içicileri, uyuşturucu bağımlıları, zihinsel engeli olan kişileri, serserileri vb. bir alt kültür olarak tanımlar. Bu alt kültür, toplumsal olarak kabul gören normların tam tersi işlemektedir. Ayrıca toplumun alt kültürü olarak belirtilen kişiler, en azından zamanının çoğunluğunda evsiz olmamalarına rağmen, kendilerini evsiz olarak tanımlayarak ve ona dahil ederek evsiz kültürünün bir parçası olurlar (Somerville, 2011, s. 11-19).

Gowan'ın (2010) evsizliğe dair etnografik yaklaşımı daha çok coğrafiktir. Gowan (2010, s. 80-97) için "evsizlik" bir yerin yoksunluğunu ifade eder. Çalışmalarının çoğunda, bütün ahlaki özelliklerini ve statülerini ifade ettiğini düşündüğü evsiz insanların alt-kültürlerini betimlemeye çalışır, bunlar; çöp toplayıcıları (çöp kutularından kurtardıklarıyla para kazananlar) ve dolandırıcılar (küçük suçlar işleyenler ya da uyuşturucu satanlar), geri-dönüşümcülerdir (sokaklardan, çöplerden geri dönüşümü ya da maddi olarak değeri olan eşyaları alarak onları ilgili yerlere satanlar). Evsiz insanların alt kültürü olarak tanımladığı bu farklı grupları, şehrin belli yerlerinde yaşam alanlarının olduğunu ve bu grupla mekânın yakın bir bağının olduğunu iddia eder. Gowan'ın çalışmasının önemli bir yönü de evsiz erkeklerin hem günlük hayatta yaşadıklarını hem de olağanüstü toplumsal damgalamaların evsizliği nasıl anlamlı yaptığını gösteren yayın hikâyeleri ve şemaları göstermesidir. Ayrıca, bu süreci, evsiz alt-kültürleri için oluştururken, her bir grubun kendine has, kendini ifade etme ya da toplumsal olarak anlamlandırma şeklinin olduğunu ifade eder. Evsiz insanları toplumsal anlamlandırma süreçleri genellikle olumsuz yönde işlemektedir. Özellikle, bu durum kentsel alanlarda uygulanan politikalarda ya da devletin hizmet politikasında önemli derecede görüldüğünü iddia eder. Örneğin, Amerika'da evsiz insanları sokaklardan temizlemek adına, çeşitli yönlerden barınak destekleri sunulur, fakat bu desteklerin yetersiz olduğunu söyler. Diğer yandan, son yüzyılda ülkelerin benimsemiş olduğu neo- liberal politikaların ana hedefi evsizleri sokaklardan temizleme ve barınaklandırma yaparak denetimi sağlama olmuştur. Hâlbuki evsiz insanların gerçek ihtiyaçlarını ya da ne istediklerini bilmeden bu uygulamalar yapılmaktadır. Aslında, Gowan'ın iddia ettiği bu tez; ülkelerin benimsemiş olduğu kent politikasına göre de değişebilmektedir.

Cloke (2010)'a göre, evsizliğin Birleşik Krallıktaki hükümet politikası evsizliğe yönelik duygusal veya ruhsal hizmetleri ihmal ettiğini düşünür. Bu alandaki eksikliğini ise inanç temelli organizasyonlar ve evsiz insanların için sağlanan hizmetlerde resmi olmayan organizasyonların rolüne odaklanarak giderir. Gowan gibi, Cloke'da evsiz insanların kaldıkları yerleri, eylemlerini ve etrafıyla olan ilişkilerini incelemiştir. Diğer düşünürlerde olduğu gibi Cloke'da evsizliğin duygusal ve edimsel coğrafyasının adlandırdığı şeyi ifade etmeyi odaklanır. Coğunlukla evsizliğin kendisinden ziyade evsizlikteki yanıtlarla ilgilenmiştir. Bu gibi yanıtlar evsiz insanlar üzerinde önemli etkileri vardır. Böylece evsizliğin doğasını ve özellikle nasıl deneyim edildiğini ve nasıl başa çıkıldığını etkiler. Evsizlikle başa çıkmak için üretilen gönüllü tutumları ise işlevsel olduğunu düşünür (Somerville, 2011, s. 21-23).

Bitirirken

Evsizliğin nedenine dair açıklamalar sosyal bilimler literatüründe tartışılmaktadır. Bugüne kadar yapılmış teoriler bizlere evsizlik olgusunun ne olduğuna, arka planında neler olabileceğine ve sosyal politikalar bağlamında bizlerin neler yapabileceğimize ilişkin önemli tezlerdir. Öncelikli olarak gösterilebilecek tezlerin başında iki temel teorik yaklaşım bulunmaktadır; Bunlardan ilki *bireysel* açıklamalara yoğunlaşmaktadır. Bireysel temelli yaklaşımlar, evsizliğin nedenlerini bireylerin kişisel hatalarını hedef göstererek evsizlik durumundan sorumlu tutulurlar. Bu sebeple evsizler suçlu ve kabahatli sayılırlar. Bu yaklaşıma yönelik bir diğer açıklama ise bireyin kişisel hataları ya da sorumluluklarının olmadığı düşünülerek, kişinin muhtaç, yoksun, yetersizlikleriyle ilişkilendirilir. Bu bireylerin insani yardıma muhtaç olduğu ve genellikle onları işe yarar hale getirmek için sosyal yardım/sosyal hizmet ya da psikiyatrik tedaviye ihtiyaçları olduğu düşünülür.

Teorik yaklaşımların ikincisi ise evsizliğin *yapısal* dayanağını inceleyen araştırmacılar yaygın olarak iki temel faktöre odaklanır. Bunlar; yoksulluğun artışı ve düşük ücretli ev koşullarına ulaşma imkânının azalmasıdır. Bu sürecin bir yönünü devletin sosyal devlet ya da refah devleti anlayışı yerine neo-liberal politikaları benimsemesi, sosyal yardıma muhtaç olan kişinin yalnız başına mücadele vermesi sorunsalı oluşturmaktadır. Dahası yoksul kesimin düzensiz iş veya işsizlik, sosyal yardımların yetersizliği, gelir yetersizliği, yüksek ücretli ev koşullarına bütçeyi yetirememe gibi

temel yapısal dayanaklar evsizlik sürecini yaşanmasına sebep olmuştur. Evsizliğin nedenlerini yapısal güçlerle açıklayan bir diğer değişken ise ırkçı uygulamalar ya da ırkçılıktır. Ülkelerin farklı grupları ya da toplulukları toplumsal çeşitlilik düzeyini arttırmasına rağmen, bazen de bu çeşitli grupların azınlıkta kalmasına ve dışlanmasına sebep olur. Son olarak, evsizliğin nedenini aile yapısındaki değişimler, aile içi şiddet ve boşanma belirlemektedir.

Diğer yandan; evsizliğe nedenine yönelik yaygın olarak dillendirilen bireysel ve yapısal teorik yaklaşımlardan ziyade, konuya *bütünsel* ya da *ilişkisel* bağlamda yaklaşılmasının daha açıklayacağı olacağı ön görülmektedir. Evsizlikle yüzleşmek ve varoluşunu açıklamak için sadece iki ayrı faktör düşünülmemelidir (bireysel ve yapısal olarak). Diğer bir ifade ile, evsizlik olgusunu açıklamak için ileri sürülen ‘yapısal faktörler’ ve yüksek risk altında olan insanlar için kullanılan ‘bireysel hassasiyetler’ birlikte ele alınmalıdır. Nihayetinde, evsizliğin yapısal faktörleri olarak ileri sürülen; ev pazarlarındaki değişim, gelir yetersizliği, kentsel marjalleşme gibi değişkenler bireysel faktörlerin etkisi ile ortaya çıkabilir. Dahası, bireysel hassasiyetler neticesinde kısıtlı ekonomik ve sosyal kaynaklara ulaşılabilir ve bu da evsizliğe sürükleyebilir. Bu sebeplerden ötürü çalışma evsizlik için ileri sürülen bireysel ve yapısal temelli çalışmalara alternatif olan yaklaşımları ele almıştır. Evsizliğin nedenine açıklayan alternatif yaklaşımların temel amacı, büyük teorilerin ortaya atmış oldukları tezlerden uzaklaşarak olguya odaklanmaktır. Aynı zamanda evsizlik durumunu yaşayan bireyler için “hak etme” ya da “hak etmeme”, “ihtiyaç sahibi olma” ya da “olmamama”, “ev sahibi olma” ya da “evsiz memnuniyetinin daha az olduğu” gibi basit düalizmleri kullanmak yerine evsizliğin yapısal ve bireysel gerekçelerini birlikte ele almaktır. Neticede, evsizliğin var olması ve görünürlüğünün artması, kişinin bireysel ya da yapısal risk faktörlerine maruz kalması ile ilişkilidir. Ve bu olguyu anlama ve analiz etmenin temel yollarından biri de bütünsel ve ilişkisel bakış açısı ile gerçekleşeceği kanısındayım.

Extended Abstract

Homelessness and Theories Explaining Homelessness⁴

*

Meryem Küçük
Sakarya University

While the phenomenon of homelessness is a social problem that attracts more and more attention from social sciences, it is also obvious that we have a literature, which the social scientists cannot agree upon in conceptualizing and theorizing the problem. Languages, cultures and social and economic structures of societies can be considered as some of the most important reasons that social scientists are not in agreement on.

“Homeless” can be defined as a person or groups of people who do not have a suitable and regular place to stay for the night, who live under bridges and in terminals, stations, subways, ATM booths, parks and the outskirts of society (Işıkhan, 2006, p. 39). It has been seen that sometimes the term “*bimekân*” is also used rather than “*evsiz (homeless)*” in Turkish. The word “*bimekân*” meaning placeless, is not Turkish. The prefix “*bi*” is Persian, and the word “*mekân*” is Arabic. The meaning of *bimekân* is not only homeless, but it has also a broader meaning of placeless (NND Dictionary). If it is necessary to have to a broader definition, homeless can be described in the literature as people who live on their own in isolation, have somatic and mental disorders, spent the previous night outside on the street or in shelters, motels, subways, tunnels, parks, underground and overpass stations, abandoned and unused buildings, their friends' homes or different homes. These people are described as having spent at least 60 days in unknown places, not having their own places to stay permanently (Acar and Erbay, 2013, p. 9).

Reasons of homelessness change according to developed/ developing and undeveloped countries. In especially, developed countries can say to be increased visibility of the homelessness with capitalism. On the other

⁴ This study was formed by using the master's thesis titled “Urban Poverty and Homelessness (The Case of Istanbul-Zeytinburnu Sports Complex Shelter)” written in 2014.

hand, poverty in developing and undeveloped countries deal with variances such as poverty, insufficient income, migration, unemployment, urban transformation, market transformation, lack of self-realization, mental illness and drug addiction and also effects of change of family structure. On the other side, these features can be shown as appearance of migration from the country to town and existent urban poverty. Moreover, factors, which cause to homelessness, can differentiate from culture to culture or society to society. We can say that only a society and a culture will be inefficient evaluation reasons and scope of the homelessness

As the study focus on this basic thesis, discuss concept of the homelessness and theories that aim to explain reasons of the homelessness. Firstly, it is focused on two theoretical main approaches. These are individual and structural approaches. Secondly, theories that have emerged as alternatives to two basic approaches that were mentioned are evaluated. First of all, foremost among these thesis's have two basic theoretical approaches. The first of them mention individual approach. The individual's personal faults point as a target, person is thought as guilty. The other explanation about this approach; as it is thought that an individual hasn't got his own personal fault or responsibility, it is related with person 's poorness, deprived and ineligible. These people are thought that they need humanitarian support and integration into the social life or psychiatric treatment.

In the second theoretical approaches, researchers who are studied structural type of the homelessness mostly focus on two basic factors. These are increase of the poorness and decrease of having possibility for low priced home. An aspect of this process creates adoption neoliberal policy instead of being social or welfare state from government. Moreover, main structural conditions such as having temporary works of the poor or their unemployment, insufficient social aid, income poverty, having problem in budget related with high priced home caused to face with homelessness process. The other variable, which explains reasons of the homelessness with structural powers, is racism or racist view. Although some countries increases social variety in different groups or communities, this situation sometimes causes to be excluded from the society of these various groups. Finally, reasons of the homelessness specify changes of family structure, family violence or divorce.

On the other hand; rather than individual or structural theoretical approach, it is foreseen that reasons of the homelessness can be explained with holistic or relational perspective. Facing to homelessness and to explain the existence of the homelessness shouldn't be thought as only two different

factors (structural or individual). In other words, structural factors which are used for explaining homelessness and individual sensitivity that is used for people in danger should be handled with together. While it is seen as homelessness structural factors, variables such as income inefficacy, changes in the domestic economy, urban marginalization can appear with effects of individual factors. Furthermore with individual sensitivity, restricted economic and social resources may be reached and this may cause homelessness. Due to these reasons, study deals with alternative approaches rather than studies based on the individual and structural studies. Main aim of the alternative approaches that explain reasons of the homelessness is to focus on fact moving away theses of the big theories. At the same time, it deals with structural and individual perspectives of the homelessness together, rather than using simple dualism such as 'deserve', 'not to deserve', 'being needier' or 'not being needier', 'having a home' or 'less homeless satisfaction' for people who lived homelessness. In fact, existence of the homelessness and increasing visibility of homelessness is associated with person's exposed to individual or structural risk factors. And I thought that one of the main ways of understanding and analysis of this phenomenon is holistic and relational perspective.

Kaynakça/References

- Acar, H. ve Erbay, E. (2013). Sokak çalışması: temel kavramları ve kapsamı. *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimiyle Sosyal Hizmet*. İçinde Ankara: Maya Akademi.
- Akturan, U. ve Dinçer, D. (2013). Etnografya. T. Baş ve U. Akturan içinde, *Nitel araştırma yöntemleri: Nitivo ile nitel veri analizi* (2 Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Best, S., ve Kellner, D. (1991). *Postmodern theory: critical interrogations*. New York: The Guilford Press.
- Best, S., ve Kellner, D. (1998). *Postmodern teori*. (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Erdem, T. (2009). Yoksulluk. T. Erdem (Dü.) içinde, *Feodaliteden küreselleşmeye temel kavram ve süreçler* (2.Basım, s. 309-345). Lotus Yayınevi.
- Fitzpatrick, S. (2005). Explaining homelessness: a critical realist perspective, *Housing Theory and Society*, 22(1), 1-17.
- Fitzpatrick, S., Kemp, S. ve Klinker, S. (2000). *Single homelessness: an overview of research in Britian*. Uk, Bristol: Policy Press.
- Giddens, A. (1979). *Central problems in social theory*. London: Macmillan.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of society: outline of the theory of structuration*. Oxford: Cambridge, Polity Press.

- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Dü.) Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gould, E. ve Williams, R. (2010). Family homelessness: an investigation of structural effects. *Journal of Human Behavior in the Social Environment* (Cilt 20, s. 170-192). içinde UK, London: Routledge.
- Gowan, T. (2010). *Hobos, hustlers and backsliders: homeless in San Francisco*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Harrison, M. (1998). Theorising exclusion and difference: specificity, structure and inority ethnic housing issue. *Housing Studies* (Cilt 13, s. 793-806). içinde UK: Routledge.
- Habermas, J. (1991). *Communication and the evolution of Society*. Oxford: Cambridge, Polity Press in association with Basil Blackwell.
- Harrison, M. (1999). Theorising homelessness and 'race'. P. Kennett ve A. Marsh (Dü) içinde, *Homelessness: exploring the new terrain* (s. 101-123). UK: Policy Press.
- Işıkhan, V. (2002). *Kentlerin gölgesinde yaşayan evsizler*. Ankara: Kardelen Ofset.
- Johnson, B., Murie, A., Naumann, L. ve Yanetta, A. (1991). *A Typology of homelessness*. (F. R. Homes, Dü.) Edinburg: Scottish Homes.
- Jones, A & Pleace, N 2010, *A Review of single homelessness in the UK 2000-2010*. Crisis, London.
- Koegel, P. (2007). Explaining homelessness. D. Levinson ve M. Ross (Dü) içinde, *Homelessness handbook* (s. 245-278). America: Bershire Publishing Group.
- Küçük, M. (2014). *Kent yoksulluğu ve evsizlik (İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Marsh, A. ve Kenett, P. (1999). Exploring the terrain. P. Kennett ve A. Marsh (Dü) içinde, *Homelessness: exploring the new terrain* (s. 1-17). UK: The Policy Press.
- Layder, D. (2010). *Soyal teoriye giriş* (3.Basım). (Ü. Tatlıcan, Dü.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Mcnaught, A. ve Bhugra, D. (1996). Models of homelessness. D. Bhugra (Dü.) içinde, *Homelessness and health* (s. 26-41). UK, London: Cambridge Universty.
- Mcnaughton, C. (2008). *Transition through homelessness: lives on the edge*. UK: Palgrav Macmillan.
- Morse, A. (1992). Causes of homelessness. J. Robertson ve M. Greenblatt (Dü) içinde, *Homelessness: a national perspective* (s. 3-19). New York: Plenum.
- Neale, J. (1997). Homelessness and theory reconsidered. *Housing Studies* (Cilt 12, s. 47-61). içinde UK: Routledge.
- Neale, J. (1997). Theorising homelessness: comtemporary sociological and feminist perspectives. R. Burrows, N. Pleace ve D. Quilgars (Dü) içinde, *Homelessness and Social Policy* (s. 35-49). London: Routledge.
- Ravehill, M. (2008). *The Culture of homelessness*. UK: Gower House.
- Somerville, P. (1997). *The Social construction of Home* (Cilt 14). The Journal of Architectural and Planning Research.

- Somerville, P. (2013, Jan 10). Homelessness understanding. *Housing, Theory, and Society* (Cilt 30, s. 384-415). içinde London.
- Somerville. P. (2013). *Theorising homelessness*. 8. 8. 2014 tarihinde <https://housing-studies-association.org/wp-content/uploads/2013/10/SomervillePAPERHSA111.doc> adresinden erişildi.
- Şefkat-Der. (2010). www.sefkatder.org (08.Ağustos.2014)
- Taşçier, F. (2010). Michel Foucault ve güç/iktidar çözümlenmeleri (Modern iktidarın yapısı ve işleyişi). *Postyapısalcılık* (Öztürk, Armağan, s. 73-123). içinde Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Yağın, M. (2009). *Ankara'da evsiz ölümleri*. Gazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı, Ankara.
- Weedon, C. (1987). *Feminist practice and poststructuralist theory*. Oxford: Basil Blackwell.
- Watson, S. (1999). A home is where the heart is: engendering notions of homelessness. P. Kennett ve A. Marsh (Dü) içinde, *Homelessness: exploring the new terrain*. Uk: Policy Press.
- Watson, S. ve Austerberry, H. (1986). *Housing and homelessness: A Feminist perspective*. London: Routledge and Kegan Paul.

Meryem Küçük, 1988 Rize doğumludur. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2011'de Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2012'de aynı üniversite ve bölümde yüksek lisansa başladı. 2014'te "Kent Yoksulluğu ve Evsizlik (İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği)" adlı çalışması ile yüksek lisansını tamamladı. 2014-2015 tarihleri arasında yaklaşık bir yıllık İngiltere/Londra Middlesex Üniversitesi Sosyal Politikalar Araştırma Merkezi'nde (Social Policy Research Centre) ziyaretçi araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2015'te Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde doktora başladı ve halen aynı bölümde/üniversitede görev yapmaktadır. İlgi alanları; Kadına Yönelik Şiddet, Kent Yoksulluğu ve Evsizliktir.

Meryem Küçük, She was born in Rize, 1988. She completed his primary, secondary and high school education in İstanbul. In 2011, she completed the Sociology Department of Süleyman Demirel University. In 2011, she started to work as a research assistant at Sociology Department of Sakarya University. In 2012, she started his master's degree in the same university and department. She graduated in 2014 with his work titled "Urban Poverty and Homelessness (İstanbul-Zeytinburnu Sports Complex)". Between 2014 and 2015 She worked as a visitor research assistant at the Social Policy Research Center at Middlesex University in London, England for about a year. In 2015 she started her doctorate at Sociology Department of Sakarya University and is currently working in the same department/university. Areas of interest; Violence Against Women, Urban Poverty and Homelessness.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Küçük, M. (2018). Evsizlik ve Evsizliği Açıklayan Teoriler. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 515-535.

Kent Hastanelerinde Açık Alan Kullanım İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Açık Alan Tasarım İlkeleri

*

Nilüfer Gürer
Akdeniz Üniversitesi

Öz

Hastaneler, temel işlevlerine odaklanarak kişilere tedavi öncelikli hizmet vermektedir. Bu nedenle hastanelerde, çalışan doktorların nitelik ve niceliklerinin yanı sıra, kişilere tedavi sırasında sunulacak hizmet kalitesi, teknolojik yeniliklere ulaşma imkânı ve mekânsal konfor sunumu önemsenmektedir. Ancak, hastane açık alanları, hasta ve yakınlarının gerek fiziksel gerek ruhsal sağlıkları açısından önem arz etmekte, ancak açık alanlara tedavi süreçlerinde öncelikli konular arasında yeterince yer verilmemektedir. Yoğun bir kullanıcı / hasta grubu olan sağlık kampüslerinde sunulan hizmet kalitesinin yanı sıra mekânsal nitelikler de önem kazanmaktadır. Bu bakış açısı ile çalışma kapsamında, yeni ek binaların inşası ve yapı ömrünü doldurmuş eski binaların dönüşümü ile yapılı alanların yeniden ele alınacağı Gazi Üniversitesi Hastanesi açık alanlarının bu süreçte kullanıcıları açısından ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde nasıl daha doğru ve verimli biçimde tasarlanabileceği konusu ele alınmıştır. Çalışmada hastanedeki temel kullanıcı gruplarına (akademik personel ve çalışanlar, hasta ve hasta yakınları ile öğrenciler) anketler yapılmış, her bir farklı kullanıcı grubunun ihtiyaçları belirlenerek, bu ihtiyaçların dikkate alındığı, yeni açık yeşil mekânlar yaratmada etkili olabilecek temel gereklilikler detaylandırılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, farklı kullanıcı gruplarının hastane açık alanlarını, buldukları zaman dilimleri ve süreleri farklı olmasına rağmen, temelde benzer ihtiyaçlar için kullandıkları ve bunda dinlenme, yeme içme ve hastane koşullarından bir nebze de olsa uzaklaşarak doğa ile bütünleşme ihtiyaçlarını gidermenin yattığı belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kent hastaneleri, hastane açık alanları, tasarım ilkeleri

Determining the Needs of use and Design Principles of Open Spaces in Urban Hospitals

*

Nilüfer Gürer
Akdeniz University

Abstract

Hospitals offer mainly treatment services to people as their basic functions. The qualifications and quantities of doctors working in the hospitals as well as the service quality, accessibility to the technological innovations and providing comfortable places are therefore the essential issues taken primarily into consideration in the hospitals. However, even though open spaces in the hospitals occupy a significant place for both physical and emotional health of patients and their relatives, they are not adequately given a significant place in the prior subjects of treatment processes. Issue of the service quality provided in the health campuses, which have intensive users / patient groups, has come into prominence along with the issue of spatial qualities. In this sense, within the scope of this study, open spaces of Gazi University Hospital, in which a partial transformation process has been undergoing, including the construction of additional buildings and the demolition of old buildings, are selected as a case with the aim of discussing how they can be designed in a proper and efficient manner to meet the demands and to satisfy the expectations of the users. In this study, questionnaires are conducted to the main user groups in the hospital (academic and working staff, patients and their relatives, and students) in order to put forward the factors that could be crucial in creating new open spaces by determining and considering the essential needs and expectations of each and every group. Given the findings, it is determined that, despite their differences in durations and time spent, each user group uses the open spaces in the hospital for similar reasons including resting, eating and drinking, and distancing themselves from the usual hospital conditions by communing with the nature.

Keywords: Urban hospitals, hospital open spaces, design principles

Giriş

Farklı pek çok boyutu olan (hasta bakımı, hastalıkların teşhis ve tedavisi, idari hizmetler, eğitim vb.) sağlık hizmetleri, yapıları gereği, mekânsal olarak ayrıştırılmadıkları için genelde aynı bina içerisinde ya da bir yapılar bütünü (sağlık kompleksi, sağlık kampüsü gibi) içerisinde sunulmaktadır. Sağlık yapılarında en temel hizmet olan hasta kabul, hastalık teşhis ve tedavi süreçlerinde binaların bulunduğu mekânın kalitesi ve binaların mimari nitelikleri hastaların iyileşme sürecinin önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla içinde bulunulan fiziksel nitelikler sunulan sağlık hizmetlerinin sonuçlarını da etkilemektedir.

Hastane yapılarının zamansal gelişim ve değişimi incelendiğinde, ilk inşa edildiklerinde ücretsiz hizmet veren, koğuşlar şeklinde düzenlenen hasta odalarının yer aldığı, tek katlı yapılar / barakalar olarak tasarlandıkları görülmektedir. Bu hastanelerde hasta sayılarının koğuşlarda kimi zaman 100 kişiyi bulması, aynı yatakta iki hastanın yatırılması, karanlık ve iyi havalandırılmayan, bir başka anlatımla hijyen koşullarının yeterince iyi olmadığı ortamlarda hastalıkların hızla yayılması, salgın hastalıkların artması çok ciddi problemler yaratmaya başlamış ve bu düzene alternatif yeni arayışlar içine girilmiştir. Bu arayışlar ile getirilen ilk çözüm önerisi temiz havanın ve gün ışığının hastane içine girmesini sağlayan, böylece hastaların iyileşme süreçlerini hızlandıran ve salgın hastalıkların azalmasında etkili olan pavilyon planlı hastane tasarımıdır ve bu tasarım ilk kez 1854 yılında Fransa'da Lariboisiere Hastanesinde uygulanmıştır. Ancak bu yeni plan sisteminde de çok sayıda hastanın bir arada yatırıldığı koğuş düzeni devam etmiştir. 1800lerin sonunda Londra'da ilk ücretli hastaneler açılmış, tek kişilik odaların olduğu yeni yapılar inşa edilmiş, 1900lü yılların başında ise özel oda sayılarının artmasıyla birlikte, arazi kullanım oranını düşürmek ve yolculuk mesafelerini azaltmak amacıyla çok katlı hastane yapıları tasarlanmaya başlamıştır (Gormley, 2010, s.50-54). 1990lardan sonra ise hastane yapılarının inşasında ofis birimleri, idari birimler ve hasta tedavi birimleri bir arada ele alınmaya başlanmış, yüksek katlı yapılarda tüm sağlık hizmetlerinin bir arada sunumu hedeflenmiştir. Özellikle 2. Dünya savaşı sonrasında yüksek katlı yapıların maliyet etkin olması ve sundukları avantajlı durumlar sebebiyle (hizmetlerin bir arada sunulması, farklı birimlere kolay erişebilme vb.) bu yeni sunum biçimi çok katlı sağlık komplekslerini gündeme getirmiştir. Ancak bu yüksek yapıları yeni düzende, peyzaj düzenlemeleri hastanelerin giriş mekânlarının düzenlenmesi olarak ele alınmış, bu yaklaşım da yeşil terasların ve yeşil bahçelerin

yok olmasına, doğal havalandırmanın yerini klima sistemlerinin almasına, açık yeşil alanlar yerine araba park alanlarının konulmasına neden olmuş, bu süreç de hastalar ve diğer hastane kullanıcıları için daha stresli ortamların yaratılmasına sebebiyet vermiştir (Marcus, 2007, s.1).

Bu yeni yapılanmada prestijli kent hastanelerinin öncü olması, diğer hastane yapılarına örnek oluşturmuş, zaman içerisinde sağlık yapıları yavaş yavaş tek yapı ölçeğinde hizmet sunan, açık yeşil alanlarla ilişkisi en az seviyeye inmiş, kişilerin dış mekânlar ile kuracakları aktif ya da pasif ilişkinin insan/hasta psikolojisi üzerindeki etkilerini göz ardı eden, nitelikli ve kaliteli sunumu yapı içinde verilen hizmetlerle ölçen, rekabete dayalı bir sistem yaratılmıştır. Bu sistemde az da olsa hekimler, hastalar, hasta yakınları ve hastane personeli için stres azaltıcı ve dinlendirici mekanların (çatı bahçeleri, yeşil avlular, terapi bahçeleri vb.) tasarlandığı da söylenebilir (Marcus ve Francis, 1997, s.311). Ancak genel yapısı itibariyle sağlık sektöründeki hızlı değişim ile son teknolojilere sahip tıbbi aletlerin geliştirilmesi, ilaç endüstrisinin hızlı yükselişi, özelleşmiş sağlık hizmetlerinin sunumu gibi etkiler açık alanların yapılandırıcı yararlarının göz ardı edilmesine de sebep olmaktadır. Buna karşın literatürde açık ve yeşil alanların insan psikolojisi ve insan sağlığı üzerindeki etkilerini araştıran ve bu alanların kişilerin akıl ve ruh sağlığı üzerindeki pozitif etkilerini ortaya koyan pek çok çalışma bulunmaktadır (Abbas ve Ghazali, 2011, s.1951; Bengtsson ve Grahn, 2014, s.879; Hartig, 1993, s.23; Hartig vd., 1991, s.7; Huisman vd. 2012, s.70; Mourshed ve Zhao, 2012, s.362; Ulrich 1981, s.524, 1984, s.420, 1992, s.97).

Hastaneler, özellikle kent ölçeğinde ve bölgesel ölçekte hizmet edenler, birçok farklı birimi ve işlevi bünyesinde barındırmaktadır. Bu işlevlerin her biri farklı mekânsal ihtiyaçlar doğurmakta, farklı kullanıcı gruplarını bir araya getirmekte, dolayısıyla farklı açık alan gereksinimlerini de ortaya çıkarmaktadır. Ancak hızla artan yapılaşma ve özel araç kullanımı hastane açık alanlarının çoğu zaman giriş-çıkış ve otopark alanları olarak kullanılmasına sebep olmakta ve açık alanların rekreatif ihtiyaçları karşılama ve tedavi süreci içerisindeki yardımcı işlevi göz ardı edilmekte, hızlı mekân çözümleriyle anlık ihtiyaçların karşılanması temel hedef olmaktadır. Bu problemden yola çıkılarak makalede, yoğun kentsel yerleşim durumunda yer alan hastanelerde kullanıcıların açık alan ihtiyaçlarının tanımlanması ve bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak, farklı örnekler açısından da uygulanabilir, tasarım ilke, hedef ve yöntemlerinin ortaya konması hedeflenmiştir.

Bu amaca yönelik olarak ilk bölümde literatür araştırmaları ile hastane açık alanlarının insan sağlığı üzerindeki etkileri ve bu alanların tedavi süreçlerine katkıları konularına değinilmiştir. İkinci bölümde hastanelerdeki farklı kullanıcı grupları ve bu grupların farklılaşan açık alan ihtiyaçları ele alınarak, her bir grup için temel işlevsel alanlar belirlenmeye çalışılmış ve ihtiyaçlara göre açık alan tasarım kriterleri sıralanmıştır. Bulgular ve tartışma bölümlerinde örnek alan olarak ele alınan Gazi Üniversitesi Hastanesi'nde kullanıcılar için sunulan açık alan yetersizliklerine değinilerek, literatür araştırmaları ile tanımlanan kriterlerin ne kadar karşılanabildiği analiz edilmiş, anketler ile elde edilen bulgular üzerinden eksik olduğu düşünülen düzenlemeler için alana özel öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise kentsel doku içerisinde yer alan sağlık alanları ve özelde hastaneler için açık alan ihtiyaçları ele alınarak, kullanıcı ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik minimum gereklilikler vurgulanmaya çalışılmıştır. Makalenin, eş zamanlı olarak, hastane kampüs alanında kullanım ömrünü doldurmuş yapıların yıkılması ile birlikte açık alan ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak yaratılan fırsatı değerlendirmede fikir verici ve uygulamaya yönelik kararların alınmasında kolaylaştırıcı olacağı da düşünülmektedir.

Hastaneler ve Açık Alan Düzenlemeleri

Sağlık hizmeti vermek amaçlı, gerektiğinde hastaların yatarak gerektiğinde ayakta tedavi oldukları kapalı ve açık mekânları bulunan kamusal mekânlara sağlık alanları denmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından; belli bir sistematik ve kurumsal düzen içerisinde 7 gün 24 saat aralıksız biçimde hizmet verilen, sağlık konusunda uzman personel ile yardımcı personelin bir arada yer aldığı, tıbbi hizmetlerin ve bununla bağlantılı bakım hizmetlerinin sunulduğu sağlık birimleri hastane olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2018).

Bu alanlar farklı ölçekte ve bünyesinde bulundurduğu birimlere (eğitim ve araştırma, kadın doğum ve çocuk hastanesi vb.) göre farklı kimlikte olabilmektedir. Yıllar içerisinde değişen teknolojiler ile birlikte sağlık alanlarının da değişime uğradığı gözlenmektedir. Bu değişim ilkel toplumlardan günümüze kadar farklı boyutlarda, farklı niteliklerde gerçekleşmiş, ilkel dönemde tanrıların iyileştirici olduğu inancı ile tapınaklara yapılan ziyaretler ve din adamlarının farklı tedavi yöntemleri geçerli kabul edilirken, zaman içerisinde artan bilgi birikimi ve gelişen teknolojilerle birlikte modern hastanelere kadar yaşanan bir değişim izlenmiştir. Bu değişim sadece mekânsal olarak yaşanmamış, eş zamanlı olarak kişilerin

hastanelerden aldıkları hizmetlerden beklentilerini de zaman içerisinde şekillendirmiştir. Değişen ve gelişen teknolojiler bilgiye erişimi kolaylaştırmış, deneyimlerin ve bilginin paylaşımı halkın sağlık konusunda daha bilinçli olmasına ve sunulan hizmetleri sorgulamalarına da sebep olmuştur (Francis ve Marcus, 1997, s. 311).

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre "sağlık"; bireyin yalnızca herhangi bir hastalığının olmaması durumu değil aynı zamanda da fiziksel, ruhsal ve sosyal açılardan da "kendini iyi hissetme", "memnun olma" durumu olarak tanımlanmaktadır. Bireyin sağlıklı olma durumu, toplum sağlığını doğrudan etkilemektedir. Birey ya da toplumun ruhsal, fiziksel ve sosyal anlamda sağlıklı olması büyük oranda; fiziksel çevrenin (alan kullanımı ve kentsel tasarım kararlarının) halkın iyi olma halini destekler nitelikte olması ile gerçekleştirilebilir (Uslu, Kiper ve Barış, 2009, s.1399). Tasarlanmış ve estetik bir çevrenin insan psikoloji üzerinde etkileriyle hastalıkların tedavi süreci değişebilmektedir. Kurgusu yanlış yapılmış alanların tedavi sürecine olumsuz etkileri olabileceği gibi doğru kurgulanmış alanlar da tedavi sürecini hızlandırabilmektedirler.

Sağlık komplekslerinde açık ve yeşil alan kullanımlarına ilişkin farklı yaş gruplarını kapsayacak şekilde araştırmalar yapılmış, farklı yerlerde yaşayan ve farklı sağlık problemleri olan hastaların doğaya erişilebilen, doğa ile etkileşim kurulmasını sağlayabilen fiziksel mekânların (balkonlar, bahçeler, açık yeşil alanlara bakan pencereler, iç mekân bitkileri ve/veya doğa resimleri vb.) yaratılması gerekliliği elde edilen ortak görüş olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca kişilere stres altında ya da mutsuz olduklarında ne yapmayı tercih ettikleri sorulmuş, kişiler bu gibi durumlarda açık yeşil alanlara, dış mekânlara ya da tasarlanmış/düzenlenmiş mekânlara gitmeyi tercih ettiklerini dile getirmişlerdir (Marcus ve Barnes, 1999, s.5). Hastane alanlarının tasarlanmasında sadece yapı ölçeğinde değil, yapının yakın çevresinde yer alan açık alan düzenlemeleri konusunda da toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik kararlar alınmasının tedavi süreçlerinde hızlandırıcı ve katkı sağlayıcı etkiler yaratacağı dikkate alınması gereken bir durumdur.

Hastane Kullanıcı Grupları ve Açık Alan İhtiyaçları

Kamusal mekânlar olarak hizmet veren hastane ve sağlık komplekslerinde temelde üç farklı kullanıcı grubundan bahsetmek mümkündür. Bu gruplardan ilki hastanelerin daimi personeli olan doktorlar, sağlık perso-

neli ve idari personel, ikincisi hastalar ve üçüncüsü de refakatçi ve ziyaretçiler olarak tanımlanabilir. Her bir kullanıcı grubu için farklı kullanım biçimleri farklı ihtiyaçlar doğurur. Sağlık yapılarında açık alan kullanımına ilişkin yapılan araştırmalar ve gözlemler bu alanları en çok çalışanların/personelin (bireysel veya grup olarak) kullandığını göstermektedir. Bu kullanıcı grubunu hastalar ve onlara eşlik eden ziyaretçiler takip etmekte, en az kullananlar ise refakatçisi/yakını olmayan yalnız hastalar olarak ortaya çıkmaktadır (Marcus ve Francis, 1997, s.311; Epstein, 2013). Farklılaşan kullanıcı gruplarına yönelik ihtiyaçların ve kullanım biçimlerinin tanımlaması bu alanların tasarlanmasındaki farklılıkları da ortaya koyacak ve tasarım ilkelerinin belirlenmesinde yönlendirici olacaktır.

Hekimler, Sağlık Personeli ve İdari Personel

Hastane personeli, mesai saatlerini hastanede geçirdikleri için açık alanların en önemli kullanıcılarıdır. Yapılan araştırmalar hastane bahçelerini kullanan kullanıcıların %60'ının hastane personeli olduğunu belirtmektedir (Epstein, 2013). İdari personelin dış mekânları kullanmak için gerek öğle tatillerinde gerekse dinlenme zamanlarında sahip oldukları zaman aralığı, diğer personel grubuna nazaran (hekimler ve sağlık personeli) daha geniştir. Hekimler ve sağlık personeli hastanede buldukları zamanın büyük kısmını tedavi amaçlı olarak hastalarla ilgilenerek geçirdikleri için açık alan kullanım olanaklarının daha sınırlı olduğu söylenebilir. Hekimlerin hastane açık alanlarını kullandıklarındaki temel amaç dinlenmektir, bunu yemek ve sohbet aktiviteleri takip etmektedir (Marcus ve Francis, 1997, s.312; Epstein, 2013). Bununla beraber hekimlerin açık alan kullanımının hastalar üzerindeki olumlu etkilerini bilmeleri çok önemlidir, çünkü hastaların bu alanları kullanıp kullanamayacağı kararını hekimler vermektedir (Marcus ve Francis, 1997, s.312).

Hastane açık alanları (hastane bahçeleri) her grup için mahremiyet içermelidir. Farklı gruplar dinlenme saatlerinde diğer gruplar ile bir arada olmak istemeyebilirler (personelin, yönetici ve hekimler ya da hastalar ile bir arada olmak istememesi, ya da hekimlerin de benzer şekilde diğer kullanıcı grupları ile bir arada olmak istememesi gibi). Bu nedenle açık alanlar tasarlanırken tüm grupların birbirlerinin mahremiyetine saygı gösterebilecekleri farklı mekânsal düzenlemeleri içermeleri de beklenmektedir.

Hastalar

Hastaların sağlık durumu dış mekânları kullanma kabiliyetlerini/olanaklarını da tanımlamaktadır. Herhangi bir tıbbi alete (izleme monitörü gibi)

bağlı olmayan ve bağımsız olarak (tek başına) hareket kabiliyeti olan, uzun süreli tedavi gören hastalar hastane açık alanlarını daha çok kullanma eğilimindedirler. Ancak bu diğer hastaların bu alanları kullan(a)madığı anlamına gelmemektedir. Hareket kabiliyeti sınırlı olan, hareket edebilmesi herhangi bir alete ya da bir başka kişiye bağımlı olan hastalar için bu alanların kullanımı onlara yardımcı olabilecek personelin ya da gönüllü ziyaretçilerin varlığına bağlıdır (Marcus ve Francis, 1997, s.312).

Refakatçi ve Ziyaretçiler

Hastanede kalan hastalar için, onlara refakat eden yakınları ve tedavi süreçlerindeki aile ve arkadaş ziyaretleri gerek süreci kolay atlatmaları bakımından gerekse ruhsal sağlıkları açısından son derece önemlidir. Bu ziyaretler hastalara normal hayatın sürdürdüğü hissini verdiği için kısa süreli de olsa kişilerin ve ziyaretçilerin hastane psikolojisinden çıkmalarına, karışıklı olarak rahatlamalarına yardımcı olmaktadır.

Hasta odaları genellikle, işlevleri gereği, refakatçiler ve ziyaretçiler açısından konfor koşulları öncelikli olarak düşünülmüş şekilde değil, hastalara gerekli ve yeterli sağlık hizmetlerini sunabilecek büyüklüklerde tasarlanmaktadır. Bu nedenle de özellikle ziyaretçilerin bir araya gelip gerek hastalarla, gerek birbirleriyle, gerekse refakatçilerle uzun süreli sohbetlerine olanak verecek uygunluktaki mekânlar değıllerdir. Benzer şekilde işlevleri açısından koridorlar ve sterilizasyon açısından da kafeteryalar hastalar ile görüşmeye çok uygun mekânlar olamayabilirler. Bu gibi durumlarda hasta, refakatçi ve ziyaretçilerin bir araya gelebilecekleri, havalandırma, ışık, sıcaklık, konfor vb. nitelikler açısından uygun alanların yaratılması, iklim koşullarının uygun olduğu bölgelerde bu mekânların açık ve yeşil alanlar olarak düzenlenmesi, fiziksel konforun yanı sıra psikolojik olarak da rahatlatıcı etkiler yaratmaktadır.

Hastanelerde açık alan ihtiyacı yaratan bir diğer zaman aralığı hasta yakınlarının ameliyatlar ya da tedavi süreçlerinde hastaları bekledikleri zaman dilimleri olarak tanımlanabilir. Kişilerin bu gibi stresli zaman dilimlerini açık alanlarda geçirmeleri yaşadıkları stres seviyelerini azaltıcı etki yapabilmektedir. Tüm bu ihtiyaçlar düşünüldüğünde ve hastaları ziyaret edecek kişi sayılarının değışimi de dikkate alındığında, açık alanlar tasarlanırken bireysel ve grup kullanımları dikkate alınarak, farklı grup büyüklüklerine hizmet edebilecek şekilde büyüklüğü değışebilen, esnek sınırları olan açık alanların yaratılması önemlidir. Bu süreçte düşünülmesi gereken bir diğer detay da hastaneye gelirken çocukları ile birlikte gelmek durumunda kalan ziyaretçilerdir. Ziyaret süresince çocukların güvende

olmaları, kaliteli ve keyifli zaman geçirebilecekleri açık alan düzenlemelerinin varlığı kullanıcılar açısından olumlu bir detay olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca çocukların varlığı, onlar için düzenlenmiş oyun alanlarının diğer kullanıcılar tarafından da izlenebilmesi hastane ortamının stresli ve gergin atmosferini azaltmada önemli bir tasarım detaydır (Marcus ve Francis, 1997, s.312).

Hastane Açık Alanları Tasarım Kriterleri

Sağlık alanlarının fiziksel niteliklerinin tedavi sürecine olumlu yansımadaki en etkili araçlarından bir tanesi bu mekânlarda bulunan açık alan düzenlemeleri olarak kabul edilebilir. İyi tasarlanmış hastane açık alanları; hastaları klinik ortamın oluşturduğu negatif etkilerden kurtararak, sosyal bir ortam oluşturmakta ve stresi azaltarak hastaların klinik sonuçlarını olumlu yönde etkilemektedir (Aksu ve Demirel, 2012, s.237; Desha, Walker, Reeve, 2016). Yapılan pek çok araştırmada; hastanelerde doğayla etkileşim halinde olmanın (aktif ve/veya pasif) stres, kolesterol, ağrı ve hastalık süresini azalttığına vurgu yapılmaktadır. Ayrıca hastane mekânlarında ve hastane yakın çevresinde doğal peyzaj elemanlarının kullanımının ve sunulan manzara olanaklarının tıbbi kontroller sırasında ağrı kontrolünde etkili bir yöntem olduğu, endişeyi azalttığı, cerrahi müdahalelerde rahatlama sağladığı, kan basıncını ve kalp atış hızını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir (Karakaya ve Kiper, 2011, s.49; Epstein, 2013). Hastane açık alanları, yalnızca hastalar üzerindeki etkisi değil, aynı zamanda alanın diğer kullanıcılar (refakatçi, hekim, personel, öğrenci) üzerindeki etkileri de dikkate alınarak kurgulanmalıdır. Bu alanlar hekimler ve idari personel için yoğun çalışma saatleri arasında dinlenebilecekleri mekânlar olarak önem kazanmaktadır.

Sağlık birimleri açık alanlarının tasarımı, bulundurdıkları işlevler açısından benzerlik gösterebilir de mekânsal tasarım kararları açısından diğer kamusal mekânlara göre farklı nitelikteki yaklaşımları gerektirmektedir. Bu alanlarda bulunan kullanıcı profilinin dinamik ve sürekli değişen bir yapıda olması, alanın işlevsel özellikleri, alan içerisinde özel nitelikli mekanlar yaratma gerekliliğinin ve estetik kaygıların yanı sıra, doğal değerlerin rahatlatıcı ve dinlendirici etkilerinin de tasarım süreçlerine dahil edilmesini, peyzaj öğelerinin gerek fiziksel gerekse doğal niteliklerinin mekana entegrasyonunu desteklemektedir.

Sağlık alanlarının konfor nitelikleri ve iyileştirici özellikleri, kullanıcıların yanı sıra doktorlar ve çalışan idari personel açısından da iş performansını artırıcı nitelikleri ile dikkate alınmalıdır. Bu alanlarda kontrol ve

güven hissini yaratılması, fiziksel hareket ve egzersiz olanaklarının sunulması ve doğa ile etkileşim kurulabilecek ortamların oluşturularak dinlenme mekânlarının yaratılması öncelikli hedefler olarak belirlenmelidir. Ancak bu hedeflerin mekânsal olarak gerçekleştirilmiş olması işleyişte yeterli olmayabilir, bu alanların bilinmesi ve görsel olarak geçirgen olması, herkes için erişilebilir olması, aktif ve pasif kullanıma olanak vermesi, aydınlatılması, iklim etkilerinin (güneş, rüzgâr, yağmur vb.) dikkate alınarak tasarlanması ve ses yalıtımının sağlanması bu alanlar için tanımlanabilecek diğer önemli nitelikler olarak sıralanabilirler (Tablo 1) (Severtsen, 2006, s.3).

Tablo 1. Hastane açık alanları tasarım kriterleri uygulama örnekleri

Fiziksel hareket olanakları

Kullanıcılara sağlık alanı yakın çevresinde, doğa ile bütünleşmiş, stres bileşenlerinin azaltıldığı, fiziksel hareket imkânı verecek dolaşım güzergâhları yaratılması önemlidir.

(Kaynak: Sachs, 2016)

Erişilebilirlik

Sağlık birimleri için tasarlanan açık alanların tüm kullanıcılar için erişilebilir olması temel tasarım kriterlerinden birisidir.

(Kaynak: Zaretsky and Associates, 2018)

(Kaynak: LMC Embark, 2016)

Doğa ile etkileşim

Açık alanlarda doğa ile temas halinde olmak, doğanın insanlar üzerindeki dinlendirici ve iyileştirici etkilerini arttıracak şekilde etkileşim mekanları yaratmak kullanıcıların bu alanları aktif kullanımını da özendirir.

(Kaynak: Zaretsky and Associates, 2018)

(Kaynak: Desha, Walker, Reeve, Jones, 2016)

(Kaynak: Spillmann, 2017)

Görsel geçirgenlik

Tasarlanan açık ve yeşil alanların görsel olarak geçirgen olması; hem açık alanlarda bulunan kullanıcılara güvenlik hissi yaratmada, hem de bina içerisindeki kullanıcılara doğa ile temas kurmada yardımcı olmaktadır.

(Kaynak: Milano Citta Stato, 2016)

(Kaynak: Placzek, 2013)

Aktif ve pasif kullanım olanakları

Açık ve yeşil alanların hem aktif hem de pasif kullanıma olanak verecek şekilde tasarlanması, gerek bireysel kullanım açısından, gerekse gruplar halinde bu alanlara gelen kullanıcılar açısından rahatlıkla zaman geçirilebilecek mekânlar yaratmaktadır.

(Kaynak: SWBR, 2015)

(Kaynak: Sachs, 2016)

Aydınlatma

Sağlık merkezlerindeki açık ve yeşil alanların yeterli biçimde aydınlatılması, bu alanların sabahın erken saatlerinde ve gece süresince de kullanımını destekleyecektir.

(Kaynak: LOUCKS, 2015)

İklim etkilerine (güneş, rüzgâr, yağmur vb.) uyumlu tasarım

Sağlık birimleri kapsamında ele alınan açık ve yeşil alan tasarımlarında iklim koşullarına uyumlu tasarım detaylarının düşünülmesi, düzenlenen açık alanların daha uzun süreli ve konforlu kullanımını sağlamaktadır.

(Kaynak: The Dirt, 2013)

Ses yalıtımı

Hastane açık alanlarında ses yalıtımının sağlanabilmesi için bu alanlar; genelde iç avlularda ya da arka cephelerde, yoğun sirkülasyon alanlarından uzak olacak şekilde konumlandırılmaktadır.

(Kaynak: LOUCKS, 2006)

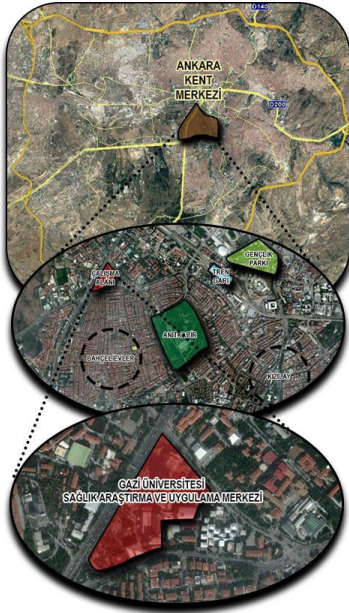
Hastane Kullanıcılarının Açık Alan İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Açık Alan Tasarım İlkeleri, Ankara Gazi Üniversitesi Hastanesi Örneği

Hastanelerin kent ile bütünleşmesini sağlayan temel kurgu işlevsel ve mekânsal ilişkiler olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir. İşlevsel konular hastane yönetiminin işletmeye ait stratejileri ile ilişkilidir, hastane alanlarının hangilerinin kamu kullanımına açılacağı, sağlık hizmetlerini destekleyen ticari ve rekreasyonel faaliyetlerin (farklı türdeki restoranların bulunması, kentliler için rekreasyon alanlarının ve sağlık amaçlı spor programlarının sunumu vb.) nasıl organize edileceği gibi konular doğrudan, hizmet sunan sağlık biriminin işletme kararlarına bağlıdır. Bu eylemler hastane mekânlarında canlılığı sağlayacağı gibi kent ile bütünleşmede önemli yardımcı araçlardır (Setola ve Borgianni, 2016, s.13).

Mekânsal niteliklerle ilişkili olan ikinci konu ise hastane mekânlarının ve ulaşım akslarının kentsel ağ ile fiziksel bütünleşmesini kapsamakta, hastane dış mekânlarının, ara bağlantı mekânlarının ve hastane iç dolaşım sistemlerinin (koridorlar, merdivenler, asansörler vb.) tüm dolaşım ağına entegrasyonunu konu edinmektedir. Farklı kamusal mekânların fiziksel sürekliliği, sağlık odaklı çevrelere daha fazla erişilebilirliği sağlamakta ve hastane alanları içerisinde bulunan aktif kamu kullanımını desteklemektedir. Bu bütünleşmenin sağlanmasında “geçiş mekânları”(interface spaces)nun tasarımı günümüz kentlerinin temel tasarım konularından birisidir (Setola ve Borgianni, 2016, s.23, 38).

Ankara Gazi Üniversitesi Hastanesi, yeni adıyla Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi, bünyesindeki akademik personel,

doktor sayısı ve niteliği açılarından Türkiye'nin önde gelen sayılı Tıp Fakültelerinden birisidir. Kent içindeki konumu ve sunduğu nitelikli hizmet ile gerek Ankara gerekse Türkiye'nin tüm illerinden hasta kabul eden bir tıp fakültesi olarak hizmet vermektedir. Hastane, Ankara kent merkezinin batısında, kentsel kullanımlarla (ulaşım güzergâhları, kent parkları, konut alanları, kamusal hizmet alanları, alışveriş merkezleri vb.) yakın ve erişilebilir mesafeler içinde yer almaktadır. Bu durum hastanenin kentle kurduğu ilişkiyi güçlendirmektedir. Kentin yoğun yerleşim bölgelerinden olan Gazi Mahallesi, Beşevler Mahallesi, Bahçelievler Mahallesi ve Emek Mahallesi'ne yakın olması, yakın çevresindeki eğitim alanları ile mekânsal ilişkisi ve bu konumu sebebiyle de toplu taşıma hatlarına yakınlığı dikkat çekmektedir. Ayrıca kentin ana ulaşım arterlerinden Konya-Samsun karayolu (Mevlana Bulvarı) üzerinde bulunması da hastanenin erişilebilirliğini kolaylaştırmakta, kent merkezi, kentsel yerleşim alanları ve kent çeperlerindeki yaşam alanları ile kurulan güçlü bağlantı hastaneyi kamusal bir odak haline getirmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin Kentsel Konumu

Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi Yenileme Çalışmaları

Yenileme çalışmaları kapsamında alanda yıkılacak eski yapıların olması alanın kent ile bütünleşmesinde, herkes tarafından kullanılabilir açık kamusal mekânların yaratılmasını sağlayarak avantajlı bir duruma dönüştürülebilir. Buna karşın yapılmakta olan yeni yapının yüksek katlı olması ve mevcut kullanım kapasitesini de arttıracak olması, hastanenin kullanıcı sayısında ve personel sayısında da artışa sebep olacak ihtiyaç duyulan işlev alanlarının (otopark alanları, kişi başı ihtiyaç duyulan açık alan büyüklükleri, restoran, büfe alanları vb.) sayıları ve büyüklükleri de bununla ilişkili olarak artacaktır. Bu süreçte kamusal açık alanların kullanıcı ihtiyaçlarını en etkin biçimde karşılayabilmesine ve eşzamanlı kent ile bütünleşmeyi sağlayacak şekilde düzenlenmesine özen gösterilmeli, açık alanların, işlevsel bütünlük de dikkate alınarak tasarlanması esas alınmalıdır.

Bulgular

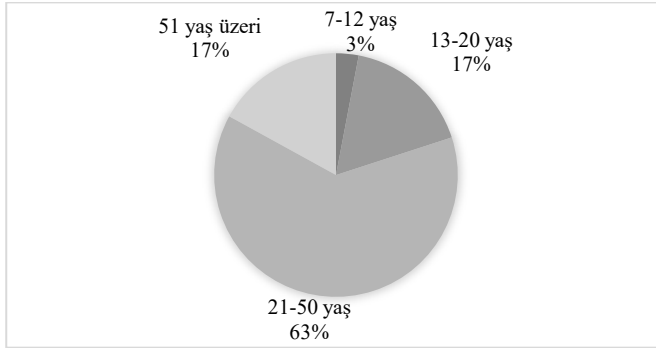
Çalışmada öncelikle Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi kullanıcılarının açık alan kullanım durumları ve açık alan ihtiyaçları / beklentileri belirlenmeye çalışılmış, bunun için farklı kullanıcı grupları ile görüşmeler ve katılmak isteyen katılımcılar ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Daha sonra belirlenen istek ve ihtiyaçların karşılanmasında mevcut düzenlemelerin yeterli olup olmadığı, yeterli olmadığı durumlarda ise hangi konularda eksikliklerin olduğunun tespit edilebilmesi ve çözüm önerileri geliştirilebilmesi amacıyla arazi çalışmaları ile analizler yapılmıştır.

Anket çalışması kullanıcı çeşitliliğinin ortaya konması, farklı kullanıcıların alan kullanım alışkanlıklarının ve kullanım amaçlarının belirlenmesi, farklı kullanıcı gruplarının farklılaşan ihtiyaçlarının ortaya konulması amacıyla gerçekleştirilmiş, değerlendirmeler de gruplar özelinde yapılmıştır. Hastane kullanıcıları; "hastalar, refakatçi ve ziyaretçiler, hastane personeli ve öğrenciler" olmak üzere dört farklı grupta ele alınmıştır. Her bir kullanıcı grubu ile, 10-15 Aralık 2016 tarihleri arasında, farklı saatlerde, bulunulan ortamın stresi, psikolojik etkileri, zaman kısıtlılığı ve yoğunluğu da dikkate alınarak, sınırlı sayıda anket yapılmış, rastgele örneklem yöntemi kullanılmış ve katılımı gönüllülük esas alınmıştır. Grupların her birine 30 anket olmak üzere toplamda 120 anket uygulanmış, elde edilen sonuçlar frekans dağılımları ve çapraz sorgulamalar ile analiz edilmiştir.

Anket katılımcıları belirlenirken her grup için dengeli bir dağılım sağlanmaya çalışılmış, kadın erkek oranlarının eşit olmasına dikkat edilerek, her grup için kadın erkek dağılımı %50 olarak belirlenmiştir. Ancak ziyaretçi anketlerinde bu oran (katılımcıların gönüllülükleri esas alındığından) % 73 kadın -% 27 erkek olarak değişmiştir. Anket değerlendirmeleri yapılırken her grup için öncelikle kullanıcıların yaş dağılımları verilmiş, ardından farklı kullanıcı gruplarının merkezin açık alanlarını mevcut kullanım şekli, sağlık birimlerinin açık alanlarından beklentileri ve Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi açık alanlarından memnuniyet durumları sorgulanmaya çalışılmıştır.

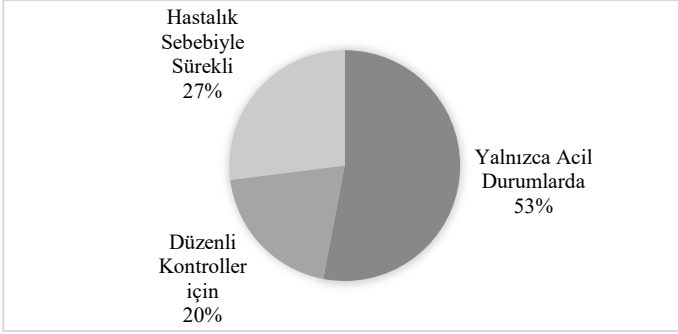
Hasta Anketlerinin Değerlendirilmesi

Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde bulunan ve ankete katılan hastaların yaş dağılımına bakıldığında en yoğun aralığın 20-50 yaş grubu (%63) olduğu görülmektedir. Bunu %17 oranları ile 12-20 yaş grubu ve 51 yaş ve üzeri kişiler takip etmektedir. Kalan %3'lük kesim ise 7-12 yaş grubundan oluşturmaktadır (Şekil 3).

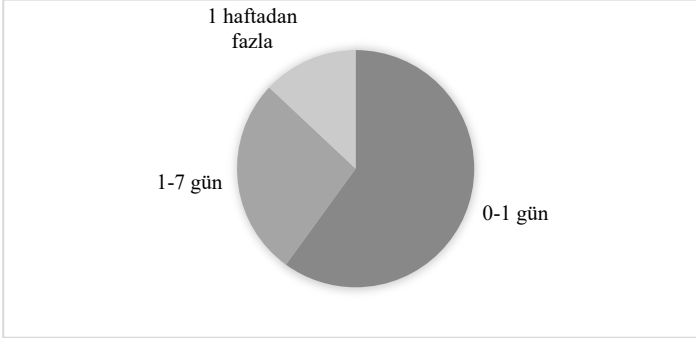
Şekil 3. Hastaların Yaş Dağılımı

Gazi Hastanesi'nde bulunan ve ankete katılan hastaların yarısından fazlasını (%53) merkezi yalnızca acil durumlarda ya da anlık hastalık durumlarında kullanan hastalar oluşturmaktadır. Bunu %27 ile hastalık tedavisi amacıyla sürekli gelen hastalar ve %20 ile sadece düzenli kontrol için gelen hastalar takip etmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Hastaların Merkezi Ziyaret Sıklığı

Anket yapılan hastalara geldiklerinde hastanede kalış süreleri sorulmuş, %60 oranında kısa süreli olarak (0-1 gün) hastanede kaldığı tespit edilmiştir. Hastanede 1-7 gün kalan hastaların oranı %27, bir haftadan daha uzun süreli hastanede kalan hastaların oranı ise %13'tür (Şekil 5).

Şekil 5. Hastaların Merkezde Kalış Süreleri

Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi'ndeki hastaların merkeze geliş sıklıkları ve merkezi kullanım süreleri analiz edildikten sonra, bu veriler hastaların merkezin açık alanlarını kullanım biçimleri, bu durumdan memnuniyetleri ve açık alanlardan beklentileri ile çapraz sorulararak analiz edilmiştir. Yapılan ilk analizde; hastaların merkeze geliş sıklıkları ve açık alanları kullanım biçimleri arasındaki ilişki değerlendirilmiş, açık alanları; acil durumlarda gelen hastaların daha çok geçiş amaçlı kullandıkları, düzenli kontrole gelen hastaların otopark amaçlı kullandıkları buna karşın hastalığı sebebi ile sürekli tedaviye gelen hastaların açık alanlarda daha çok vakit geçirerek yeme içme alanlarını kullandıkları belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Hastaların merkeze geliş sıklıkları ve açık alanları kullanım biçimi ilişkisi

		Hastaların hastane bahçesi kullanım amacı (%)					Toplam
		Otopark alanı olarak	Dinlenme alanı olarak	Bekleme alanı olarak	Yeme-İçme alanı olarak	Diğer	
Hastaneye geliş sıklıkları	Acil durumlarda gelen	13	13	7	3	17	53
	Düzenli kontrollere gelen	7	3	3	3	3	20
	Hastalığı sebebiyle sürekli gelen	3	7	0	13	3	27
	Toplam	23	23	10	20	23	100

Hastaların kalış süreleri ile açık alan kullanım ilişkisi incelendiğinde, açık alanları kullanım amaçlarının kalış sürelerine göre farklılaştığı görülmektedir. Hastaneye kısa süreli gelen hastalar için açık alanlar açısından otopark ağırlıklı bir kullanım biçimi (%44) söz konusuysen, uzun süreli kalan hastalar için daha çok yeme içme aktivitelerinin yapıldığı alanlar (%50, %75) olarak öne çıkmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Hastaların merkezde kalış süresi ve açık alanları kullanım biçimi ilişkisi

		Hastaların hastane bahçesi kullanım amacı (%)			
		Otopark Alanı Olarak	Dinlenme Alanı Olarak	Bekleme Alanı Olarak	Yeme İçme Alanı Olarak
Hastanede kalış süresi	0-1 Gün	44	28	28	0
	1-7 Gün	13	25	13	50
	+7 Gün	0	25	0	75

Açık alan kullanım tercihleri sorulduğunda acil/anlık rahatsızlıklar sebebi ile gelen hastaların açık alanları daha çok bekleme ve dinlenme amaçlı kullanmak istedikleri, düzenli kontrollere gelen hastaların ise yeme içme amaçlı kullanmayı tercih edecekleri görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Hastaların merkeze geliş sıklıkları ve açık alanları hangi amaçla kullanmak istedikleri

	Otopark alanı olarak	Dinlenme alanı olarak	Bekleme alanı olarak	Yeme-içme alanı olarak	Diğer	Toplam
Acil durumlarda gelen	10	23	17	0	3	53
Düzenli kontrollere gelen	0	7	0	10	3	20
Hastalığı sebebiyle sürekli gelen	0	13	10	3	0	27
Toplam	10	43	27	13	7	100

Hastaların mevcuttaki kullanım biçimlerinden bağımsız olarak hastane açık alanlarını ne amaçla kullanmayı istedikleri hastanede kalış süreleri ile ilişkilendirildiğinde; kalış süreleri farklı da olsa, tüm kullanıcılar açısından dinlenme amaçlı kullanım biçimi ilk sıraya yerleşmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Hastaların merkezde kalış süresi ve açık alanları hangi amaçla kullanmak istedikleri

		Hastaların hastane bahçesini hangi amaçla kullanmak istedikleri (%)			
		Otopark Alanı Olarak	Dinlenme Alanı Olarak	Bekleme Alanı Olarak	Yeme içme Alanı Olarak
Hastanede kalış süresi	0-1 Gün	6	56	28	11
	1-7 Gün	13	38	25	25
	+7 Gün	25	50	25	0

Hastaların hastanede kalış süreleri ve bu sürede açık alanları kullandıkları günlük zaman dilimleri sorgulanmış, hastanede kalış süresi değişse bile, en yoğun kullanılan zaman aralığının 10.00-14.00 saatleri arası olduğu görülmüştür. Bu durum, hastaların sabah doktorları gördükten ya da temel tedavi işlemlerini tamamladıktan sonra ya da öğle tatili sonrasındaki randevuları beklerken bu alanları daha yoğun kullandıkları şeklinde yorumlanabilir. Uzun süreli hastanede kalan hastalar için ise yeme-içme aktiviteleri ve dinlenme amaçlı kullanımlar göz önüne alındığında öğle saatlerinin yoğun kullanılıyor olması beklenen bir durumdur (Tablo 6).

Tablo 6. Hastaların merkezde kalış süreleri ve açık alanları kullandıkları zaman aralığı ilişkisi

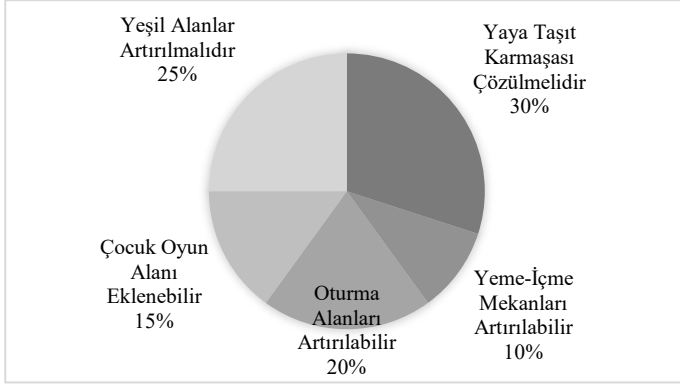
		Hastane bahçesini kullanım zamanlarına göre hasta sayıları (%)			
		06.00-10.00 Arası	10.00-14.00 Arası	14.00-18.00 Arası	18.00-22.00 Arası
Hastanede kalış süresi	0-1 Gün	11	77	6	6
	1-7 Gün	12	38	25	25
	+7 Gün	0	75	25	0

Katılımcı hastaların merkezin açık alanlarından memnuniyeti sorulduğunda ise merkezde kalış süresi artmasıyla açık alanlardan memnuniyetin azaldığı söylenebilir (Tablo 7). Açık alanları en çok kullanan kullanıcıların en uzun süre kalan hastalar olduğu göz önüne alındığında memnuniyetsizlik durumunun onlar tarafından üst düzeyde bulunması önemli bir göstergedir.

Tablo 7. Hastaların merkezde kalış süresi ve merkezin açık alanlarından memnuniyeti arasındaki ilişki

		Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi açık alanlarından memnuniyet (%)		
		Evet, Memnunum Yeterli Geliyor	Evet, Memnunum Ancak Geliştirilebilir	Hayır, Memnun Değilim
Hastanede kalış süresi	0-1 Gün	28	28	44
	1-7 Gün	38	38	25
	+7 Gün	25	0	75

Katılımcı hastalardan, merkezin açık alanlarından memnun olmayan ve merkezin açık alanlarının geliştirilebilir olduğunu düşünen katılımcılara memnuniyetsizlik yaratan sebepler ve bunlara çözüm önerileri sorulmuş, hangi konularda düzenlemelerin yapılmasının onları mutlu edeceği tespit edilmeye çalışılmıştır. Hastalar tarafından dile getirilen, çözülmesi gereken ilk konu; alan içerisindeki taşıt ve yaya hareketliliğinin bir arada olmasından kaynaklanan karmaşadır. Bu temel problemi yeşil alanların azlığı ve düzenlenmiş oturma mekânlarının yetersizliği takip etmektedir (Şekil 6).

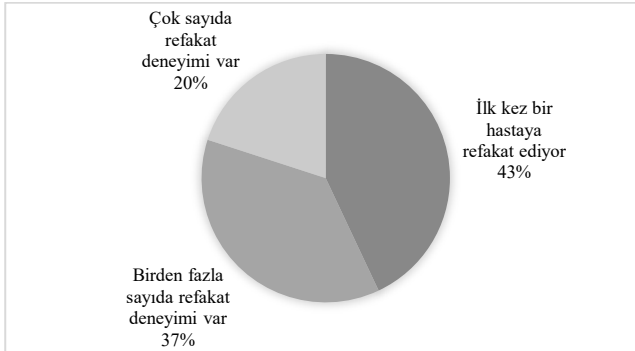
Şekil 6. Hastaların Hastanenin Açık Alanlarından Beklentileri

Refakatçi ve Ziyaretçi Anketlerinin Değerlendirilmesi

Hastanelerin kullanıcı grupları arasındaki önemli gruplardan bir tanesi de hastaların ziyaretçi ve refakatçileridir. Gerek hastalara moral vermeleri, normal yaşamın devam ettiğini hissettirmeleri, gerekse onlara hastane süreçlerinde yardımcı olmaları açısından bu kullanıcı grubu (özellikle de refakatçiler) hastanelerin aktif açık alan kullanıcıları arasındadır. Hatta bazı durumlarda açık alanları hastalardan daha çok refakatçilerin kullandığını söylemek de mümkündür. Bu nedenle açık alan düzenlemelerine ilişkin memnuniyetin sorgulanmasında bu kullanıcı grubunun görüşleri önemlidir.

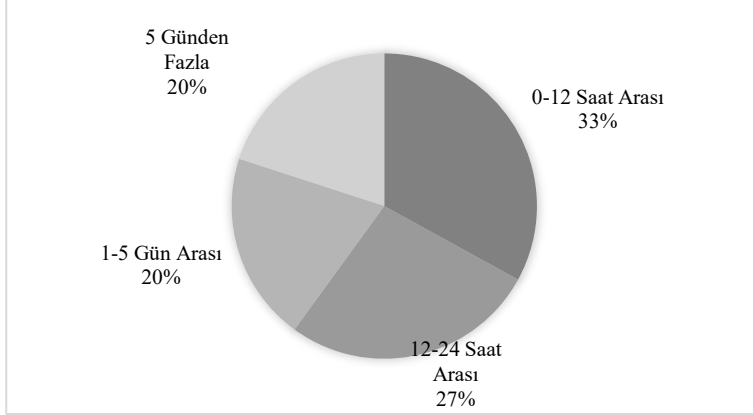
Refakatçi Anketlerinin Değerlendirilmesi

Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde bulunan ve ankete katılan refakatçilerin %43'ü ilk defa bir hastaya refakat ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların %37'si daha önce de refakatçi olarak bir hastaya eşlik ettiklerini, %20'si ise sık sık hasta refakatçisi olarak hastanede bulduklarını söylemişlerdir (Şekil 7).

Şekil 7. Hasta Refakatçilerinin Refakat Deneyimleri

Anket yapılan refakatçilerin refakat sürelerine bakıldığında kısa süreli (0-12 saat arası) refakatlerin %33'le en fazla olduğu, bunu %27'lik oran ile en fazla 1 gün süreli refakatlerin izlediği, 1 günden fazla süreli refakatçi sayılarının ise eşit oranlı dağıldığı görülmektedir (Şekil 8).

Şekil 8. Refakatçilerin Refakat Süreleri

Anket yapılan refakatçilerin refakat tecrübeleri ve refakat süreleri analiz edildikten sonra, merkezi kullanım sürelerine göre, refakatçilere merkezin açık alanlarından memnuniyet durumlarını ve beklentilerini belirlemeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Katılımcı refakatçiler Tablo 8’de görüldüğü üzere merkezin açık alanlarını otopark alanı ve bekleme alanı olarak kullanmaktadırlar. Bu kullanıcılara beklentileri sorulduğunda ise tıpkı hastalar gibi daha çok dinlenme ve yeme içme alanı olarak kullanmayı tercih edeceklerini belirtmişlerdir (Tablo 9).

Tablo 8. Refakatçilerin refakat süresi ile açık alanları kullanım amaçları arasındaki ilişki

		Kalınan süre boyunca hastane bahçesinin kullanım amacı (%)			
		Otopark Alanı Olarak	Dinlenme Alanı Olarak	Bekleme Alanı Olarak	Yeme İçme Alanı Olarak
Refakat süresi	0-12 Saat Arası	60	20	20	0
	12-24 Saat Arası	50	13	38	0
	1-5 Gün Arası	0	33	67	0
	5 Günden Fazla	0	33	50	17

Tablo 9. Refakatçilerin refakat süresi ve açık alanları kullanmak istediği amaç ilişkisi

		Kalınan süre boyunca hastane bahçesinin kullanım amacı isteği(%)			
		Otopark Alanı Olarak	Dinlenme Alanı Olarak	Bekleme Alanı Olarak	Yeme içme Alanı Olarak
Refakat süresi	0-12 Saat Arası	10	30	10	50
	12-24 Saat Arası	0	63	25	13
	1-5 Gün Arası	0	50	0	50
	5 Günden Fazla	0	33	0	67

Refakatçilerin refakat süresi arttıkça merkezin açık alanlarını 10.00 -14.00 saatleri arası kullanımlarının azaldığı görülmektedir. Diğer zaman dilimlerindeki kullanım yoğunluklarının ise refakat süresinden bağımsız olarak değiştiği, 14.00-18.00 saatleri arasında açık alan kullanımının daha çok tercih edildiği görülmektedir (Tablo 10).

Tablo 10. Refakatçilerin refakat süreleri merkezin açık alanlarını kullanım zamanları

		Hastane bahçesini kullanım zamanı (%)			
		10.00-14.00 Arası	14.00-18.00 Arası	18.00-22.00 Arası	22.00 ve Sonrası
Refakat süresi	0-12 Saat Arası	50	20	20	10
	12-24 Saat Arası	38	25	25	13
	1-5 Gün Arası	33	33	0	33
	5 Günden Fazla	17	67	17	0

Refakatçilerin merkezin açık alanlarından memnuniyeti sorulduğunda ise, merkezde kalış süresi arttıkça beklentilerin arttığı ve memnuniyet seviyesinin azaldığı söylenebilir (Tablo 11).

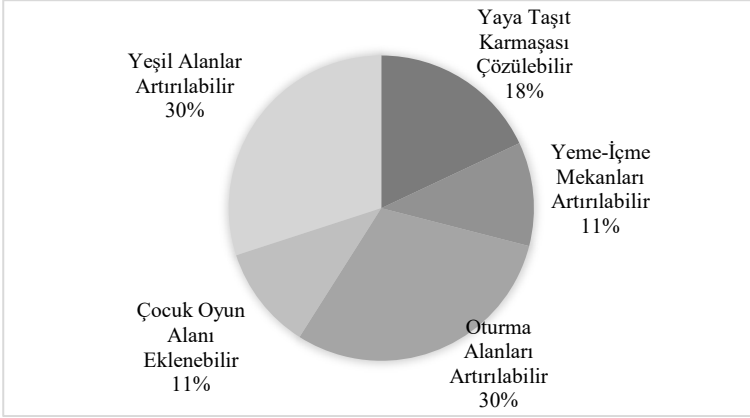
Tablo 11. Refakatçilerin refakat süresi ve merkezin açık alan memnuniyeti arasındaki ilişki

		Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi Açık Alanlarından Memnuniyet (%)		
		Evet, Memnunum Yeterli Geliyor	Evet, Memnunum Ancak Geliştirilebilir	Hayır, Memnun Değilim
Refakat süresi	0-12 Saat Arası	20	70	10
	12-24 Saat Arası	13	50	38
	1-5 Gün Arası	0	67	33
	5 Günden Fazla	0	50	50

Ankete katılan refakatçilerin hastanede kalma süreleri arttıkça açık alanları kullanım biçimleri daha çok oturma, dinlenme ve yeme içme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik aktivitelerden oluşmakta, kısa süreli refakatlerde alan genellikle otopark ihtiyacını karşılamak üzere kullanılmaktadır. Kısa süreli (0-12 saat) alan kullanımlarında, kullanım amaçları farklılaşsa bile mevcut koşulların refakatçileri memnun ettiği, bazı koşulların ise iyileştirilebileceği gözlenmektedir. Alanı 12-24 saat kullanan refakatçiler açısından memnuniyet azalmakta, alanı özellikle bekleme amacıyla kullanan kullanıcılar hâlihazırdaki koşulların geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Uzun süreli (1-5 gün ve 5 günden fazla) refakatçilerin hastane açık alanlarını kullanım oranı diğer refakatçilere göre daha fazladır. Bu kullanıcılar alanı daha çok dinlenme, zaman geçirme, bekleme ve yeme içme alanı olarak kullanılmaktadırlar. Bu imkânların alanda kullanıcılara sunuluyor olması memnuniyet yaratmakta ancak kullanıcılar tarafından gerek sunum kalitesi gerekse nicel açılarından bu olanakların geliştirilmesi gerekliliği dile getirilmektedir (Tablo 12). Alanın geliştirilmesi gerektiğini düşünen ve mevcut durumundan memnun olmayan refakatçilerden alınan geri dönüşlere göre; hastanede öncelikli olarak açık yeşil alanların ve oturma alanlarının miktarı arttırılmalı ve yaya taşıt karmaşası giderilmelidir. Bu önerileri yeme içme mekânlarının arttırılması ve çocuk oyun alanlarının eklenmesi takip etmektedir (Şekil 9).

Tablo 12. Refakatçilerin refakat süresi, açık alanları kullanımı ve memnuniyet durumları arasındaki ilişki (%)

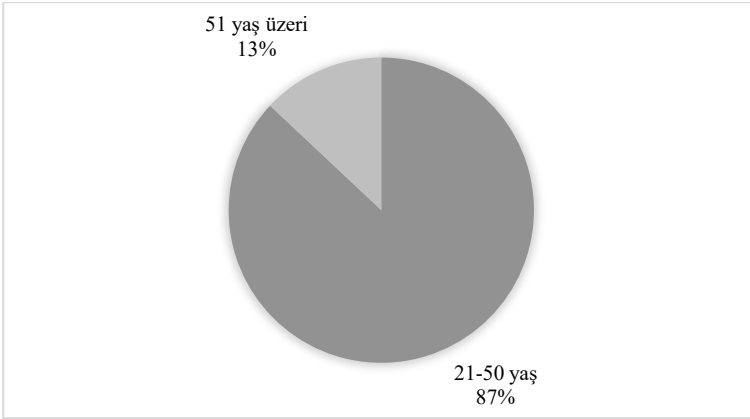
Refakat Süresi	Kullanım Biçimi	Memnuniyet Durumu		
		Mem-	Memnun değil	Memnun, ancak geliştirile-
0-12 saat	Otopark alanı	33		67
	Dinlenme alanı		50	50
	Bekleme alanı			100
	Toplam	20	10	70
12-24 saat	Otopark alanı		50	50
	Dinlenme alanı	100		
	Bekleme alanı		33	67
	Toplam	13	38	50
1-5 gün	Dinlenme alanı			100
	Bekleme alanı		67	33
	Diğer			100
	Toplam		33	67
5 günden fazla	Dinlenme alanı		50	50
	Bekleme alanı		33	67
	Yeme içme alanı		100	0
	Toplam		50	50

Şekil 9. Refakatçilerin Hastane Açık Alanlarından Beklentileri

Ziyaretçi Anketlerinin Değerlendirilmesi

Gazi Üniversitesi Hastanesine hasta ziyareti için gelen ziyaretçiler ile yapılan anketlerde yaş dağılımına bakıldığında katılımcıların %87'sinin 21-50 yaş aralığında, %13'ünün ise 51 yaş ve üzerinde olduğu görülmüştür (Şekil 10.).

Şekil 10. Ziyaretçilerin Yaş Dağılımı

Ankete katılan ziyaretçilerin %90'ı daha önceden de hastaneye ziyarete geldiklerini belirtmişlerdir. En çok ziyaret edilen kişiler 1. derece akrabalar olurken, bu kişiler için ziyaret saatleri diğer yakınlık derecesindeki hastalara oranla daha uzun olmaktadır. Tüm hastalar için, yakınlık derecesine bakılmaksızın, bir değerlendirme yapılacak olursa ortalama ziyaret süresinin 15-30 dakika olduğu görülmektedir (Tablo 13).

Tablo 13. Ziyaret edilen hasta ile yakınlık derecesi ve ziyaret süresi ilişkisi (% kişi sayısı)

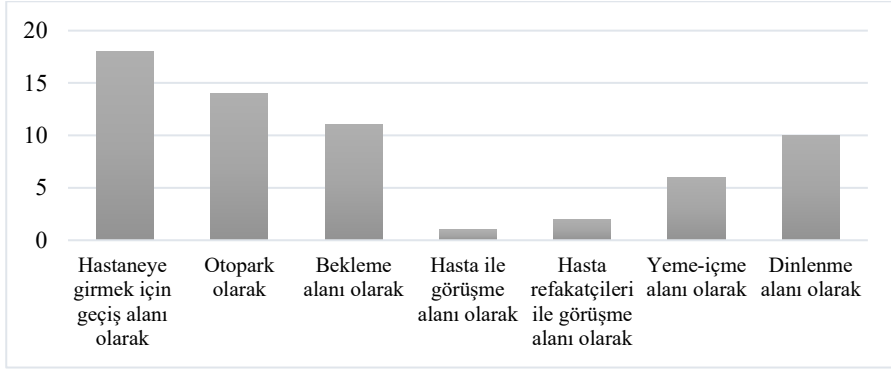
	Ziyaret süresi				
	0-15 dakika	15-30 dakika	30 dakika- 1 saat	1- 2 saat	2 saat-ten fazla
1. Derece akraba (anne, baba, kardeş vb.)	21	26	5	26	21
Uzak akraba	-	100	-	-	-
Arkadaş, iş arkadaşı	40	40	20	-	-
Toplam	27	33	10	17	13

Gün içinde ziyaret saatleri incelendiğinde ise ziyaretlerin genellikle 14.00-18.00 saatleri arasında yoğunlaştığı, bu zaman aralığını iş sonrası saatlerini de kapsayan 18.00-22.00 saatlerinin izlediği söylenebilir. Hastaneye geliş saatleri ile açık alanların kullanım amaçları arasındaki ilişkiye bakıldığında; erken saatlerdeki gelişlerde ve iş çıkışı sonrası ziyaret saatlerinde (06.00-10.00, 10.00-14.00, 18.00-22.00 saatleri arası) geçiş alanı ve otopark alanı olarak kullanıldığı, ziyaretlerin en yoğun olduğu zaman aralığı olan 14.00-18.00 saatleri arasında ise alanın daha çok bekleme alanı olarak kullanıldığı görülmektedir (Tablo 14).

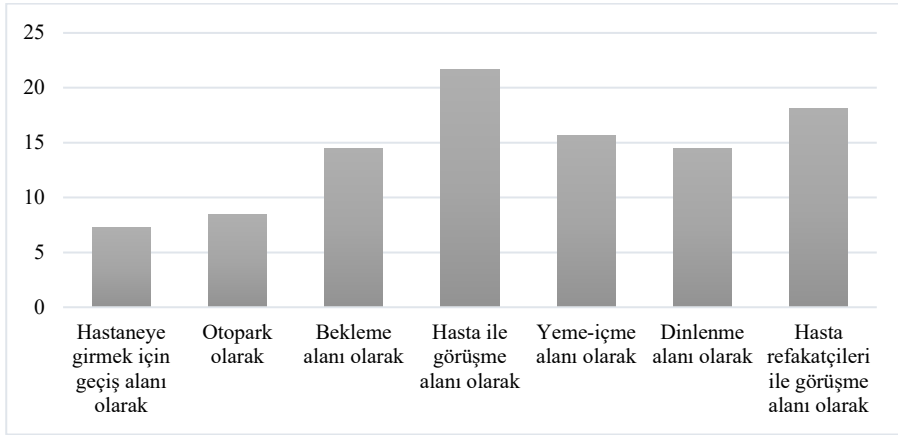
Tablo 14. Ziyaret saati ve açık alan kullanım ilişkisi (% kişi sayısı)

		Hastaneye girmek için geçiş alanı olarak	Otopark olarak	Bekleme alanı olarak	Hasta ile görüşme alanı olarak	Hasta refakatçileri ile görüşme alanı olarak	Yeme-içme alanı olarak	Dinlenme alanı olarak
6.00-10.00 arası	Satır	40	40	-	-	-	20	-
	Sütun	11	14	-	-	-	16	-
	Fre-	2	2	-	-	-	1	-
10.00-14.00 arası	Satır	33	33	16	-	-	8	8
	Sütun	22	28	18	-	-	16	10
	Fre-	4	4	2	-	-	1	1
14.00-18.00 arası	Satır	20	17	27	-	6	10	17
	Sütun	33	35	72	-	100	50	50
	Fre-	6	5	8	-	2	3	5
18.00-22.00 arası	Satır	35	21	7	7	-	7	21
	Sütun	27	21	9	100	-	16	30
	Fre-	5	3	1	1	-	1	3
22.00 ve sonrası	Satır	50	-	-	-	-	-	50
	Sütun	5	-	-	-	-	-	10
	Fre-	1	-	-	-	-	-	1

Ziyaretçilerin hastane açık alanlarını kullanım amaçları sorgulandığında, ilk iki sırada bu alanların geçiş alanı ve otopark olarak kullanıldığı görülmektedir. Hastalar ile görüşme amaçlı kullanım ise son sıradadır (Şekil 11). Buna karşın ziyaretçilerin bu alanları öncelikli kullanım istekleri sorulmuş; alınan yanıtlarda; hastalar ve hasta refakatçileri ile görüşme alanı olarak kullanım isteği ilk sıralarda yer almakta, mevcut kullanım durumu (giriş /geçiş alanı ve otopark alanı olarak kullanım) en son tercih edilen kullanım biçimi olarak dikkat çekmektedir (Şekil 12).

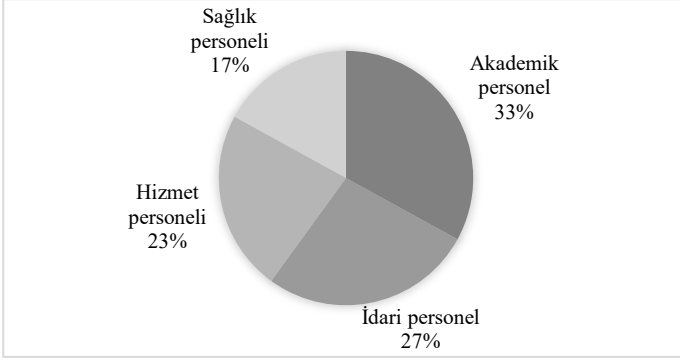
Şekil 11. Ziyaretçilerin hastane açık alanlarını kullanım amaçları

Şekil 12. . Ziyaretçilerin hastane açık alanlarını kullanım amacı tercihleri

Hastane personeli anketlerinin değerlendirilmesi

Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi'ndeki personel anketleri %33'ü akademik personel, %27'si idari personel, %23'ü hizmet personeli ve %17'si ise sağlık personeli tarafından yanıtlanmıştır (Şekil 13).

Şekil 13. Hizmet Birimine Göre Personel Anketi Dağılımları

Anket yapılan personele merkezde geçirdikleri süreyi belirlemek amacı ile haftalık çalışma süresi sorulmuş, en yoğun çalışma aralığının haftalık 30-40 saat arası olduğu görülmüştür. Sağlık personelinin ve idari personelin çoğunlukla haftalık 40-50 saat arası, akademik personelin haftalık 50 saatten fazla ve hizmet personelinin 30-40 saat ve 50 saatten fazla çalışma süreleri olduğu belirlenmiştir (Tablo 15).

Tablo 15. Personellerin birimleri ve haftalık çalışma süreleri arasındaki ilişki

		Haftalık çalışma süresi (%)			
		30 Saatten Daha Az	30-40 Saat Arası	40-50 Saat Arası	50 Saatten Fazla
Personeel birimi	Sağlık Personeli	-	20	60	20
	İdari Personel	13	37	50	-
	Akademik Personel	20	30	10	40
	Hizmet Personeli	14	43	-	43
Toplam		13	33	27	27

Hastanede çalışan ve ankete katılan personelin; birimleri ve çalışma süreleri analiz edildikten sonra, birimlerine ve hastanede geçirdikleri zamana göre açık alan kullanım biçimlerinde bir farklılık olup olmadığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Sağlık personeli ve idari personelin hastane açık alanlarını kullanım aralığı ve kullanım amaçları benzer nitelikler göstermektedir. Her iki grup için de açık alanları öncelikli kullanım amacı otopark ihtiyaçlarını karşılamak olarak görülmektedir. Her iki grubun da hastanede bulunduğu süre haftalık 40-50 saatlik bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu gruplar için öncelikli açık alan kullanım amaçları bekleme ve dinlenme aktiviteleri olarak görülmektedir. Akademik personel hastanede en uzun süreli zaman geçiren gruptur ve açık alan kullanım amaçları otopark ihti-

yacını karşılama ve dinlenme aktivitelerini gerçekleştirme olarak gözlenmektedir. Hastanede çalışan hizmet personelinin ise açık alanları yoğunlukla dinlenme amaçlı kullandıkları sonucu elde edilmiştir (Tablo 16).

Tablo 16. Hastane personelinin görev birimi, çalışma saatleri ve açık alan kullanım amaçları arasındaki ilişki (%)

		Otopark olarak	Bekleme alanı olarak	Dinlenme alanı olarak	Yeme içme alanı olarak
Sağlık personeli	30-40 saat	-	100	-	-
	40-50 saat	-	67	33	-
	50 saatten fazla	-	100	0	-
	Toplam	-	80	20	-
İdari personel	30 saatten az	100	-	-	-
	30-40 saat	67	-	33	-
	40-50 saat	75	25	-	-
	Toplam	74	13	13	-
Akademik personel	30 saatten az	50	-	50	-
	30-40 saat	33	-	67	-
	40-50 saat	100	-	-	-
	50 saatten fazla	50	-	25	25
Toplam	50	-	40	10	
Hizmet personeli	30 saatten az	-	100	-	-
	30-40 saat	33	-	67	-
	50 saatten fazla	-	33	34	33
	Toplam	14	28	44	14
Toplam	30 saatten az	50	25	25	-
	30-40 saat	40	10	50	-
	40-50 saat	50	38	12	-
	50 saatten fazla	25	25	25	25
Toplam	40	23	30	7	

Anket katılan hastane personelinin açık alanları kullandıkları zaman dilimleri incelendiğinde tüm çalışanların en yoğun kullanım aralığı, öğle tatilini de kapsayan, 10.00-14.00 saatleri olarak görülmektedir. İkincil kullanım yoğunlukları açısından sağlık personeli akşam iş çıkış saatlerinde (18.00-22.00) açık alanları kullanırken, idari personelin sabah 6.00-10.00 aralığında, akademik personelin 14.00-18.00 diliminde, hizmet personelinin ise diğer zaman aralıklarında eşit oranlarda bu alanları kullandığı söylenebilir. (Tablo 17).

Tablo 17. Hastane personelinin birimleri ve açık alanları kullanım zamanları arasındaki ilişki

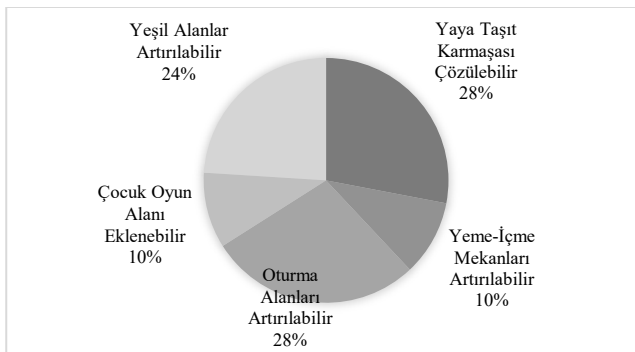
		Hastane bahçesini kullanım zamanları (%)				
		06.00-10.00 Arası	10.00-14.00 Arası	14.00-18.00 Arası	18.00-22.00 Arası	22.00 ve Sonrası
Perso- nel birimi	Sağlık Personeli	-	40	20	40	-
	İdari Personel	26	38	12	12	12
	Akademik Personel	10	40	30		20
	Hizmet Personeli		58	14	14	14

Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi'ndeki anket yapılan personelin hizmet birimine bakılmaksızın hastane açık alanlarından memnuniyetlerinin düşük olduğu söylenebilir. Memnun olduğunu söyleyen personelin de %93'ü bu alanların geliştirilebileceğini, yetersizliklerin tamamlanması gerektiğini dile getirmektedir (Tablo 18).

Tablo 18. Hastane personelinin hizmet birimleri ve personelin açık alanlardan memnuniyeti arasındaki ilişki

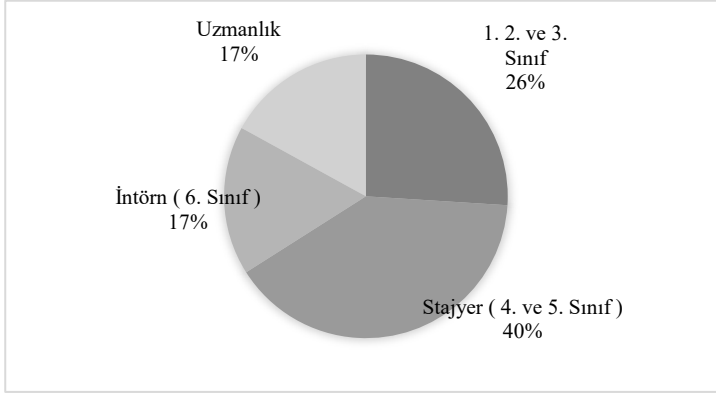
		Memnuniyet Durumu (%)		
		Evet Memnunun, Yeterli Geliyor	Evet Memnunun, Ancak Geliştirilebilir	Hayır, Memnun Değilim
Personel birimi	Sağlık Personeli	-	60	40
	İdari Personel	-	50	50
	Akademik Personel	-	20	80
	Hizmet Personeli	14	58	28
Toplam		4	43	53

Ankete katılan ve açık alanların mevcut durumundan memnuniyetsizliklerini ya da bu alanların yetersizliklerini dile getiren personelin önerilerine göre öncelikle çözülmesi gereken problemler; yaya- taşıt karmaşası ve alanda vakit geçirmek, beklemek ve dinlenmek için gerekli olan oturma birimlerinin sayıca artırılması gerekliliği olmuştur. Bu önerileri yeşil alan miktarının artırılması izlemektedir (Şekil 14).

Şekil 14. Personelin Merkezin Açık Alanlarından Beklentileri

Öğrenci Anketlerinin Değerlendirilmesi

Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde bulunan ve ankete katılan öğrencilerin %26'sı 1. 2. ve 3. sınıfta okuyan, %40'ı stajyer (4. ve 5. sınıf) öğrenci, %17'si intörn (6. sınıf), %17'si ise uzmanlık okuyan öğrenci statüsünde yer almaktadır (Şekil 15).

Şekil 15. Anket Yapılan Öğrencilerin Sınıfları

Anket yapılan öğrencilere ders saatleri harici günlerinin ne kadarını hastane alanı içerisinde geçirdikleri sorulduğunda en fazla 1-3 saat arası bir süreyi merkezde geçirdikleri ve bu süreyi en fazla stajyerlerin geçirdiği sonucu elde edilmiştir. 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin hastanede geçirdikleri süre 30 dakika-1 saat arasında iken uzmanlık öğrencileri için bu süre ağırlıklı olarak yarım saatin altında kalmaktadır (Tablo 19).

Tablo 19. Öğrencilerin sınıfı ve merkezde ders harici geçirdiği süre arasındaki ilişki

Öğrenci olunan sınıf	Ders saatleri dışında hastanede geçen süre (% kişi sayısı)			
	30 Dakika- kadan Az	30 Dakika- 1 Saat Arası	1-3 Saat Arası	3 Saatten Fazla
1. 2. ve 3. Sınıf	-	50	37	13
Stajyer (4. ve 5. Sınıf)	-	17	66	17
İntörn (6. Sınıf)	-	40	40	20
Uzmanlık	60	20	-	20
Toplam	10	30	43	17

Öğrencilerin okudukları sınıflara göre, merkezin açık alanlarını kullanım biçimleri, bu alanlardan memnuniyet durumları ve beklentileri belirlenmeye çalışılmıştır. Ankete katılan öğrenciler hastanede bulunan açık alanları daha çok yeme içme alanı olarak kullandıklarını, uzmanlık aşamasına gelmiş öğrenciler ise daha çok otopark amaçlı kullandıklarını dile getirmiştir (Tablo 20). Buna karşın hangi sınıfta olursa olsunlar tüm öğrenciler

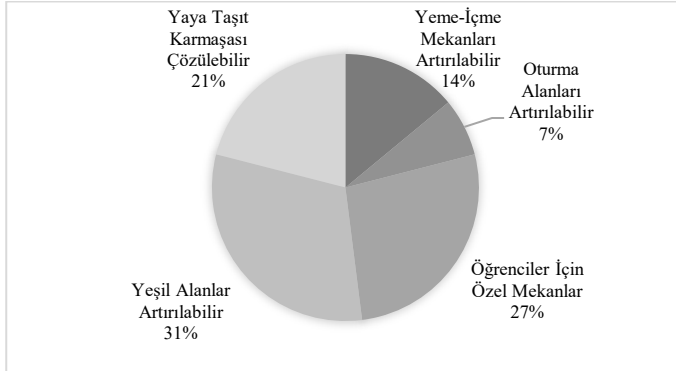
açık alanları dinlenme alanı olarak kullanmak istediklerini (Tablo 21) ve bunun için de öğrenciler için düzenlenmiş özel alanlara ihtiyaç duyduklarını, yeşil alanların artırılması ve yaya taşıt karmaşasının çözülmesi gerekliliğini vurgulamışlardır (Şekil 16).

Tablo 20. Öğrencilerin sınıfı ve açık alanları kullanım amacı arasındaki ilişki

		Hastane bahçesini kullanım amacı (%)			
		Otopark Alanı Olarak	Dinlenme Alanı Olarak	Bekleme Alanı Olarak	Yeme İçme Alanı Olarak
Öğrenci devam ettikleri sınıf	1. 2. ve 3. Sınıf	-	37	13	50
	Stajyer (4. ve 5. Sınıf)	25	25	17	33
	İntörn (6. Sınıf)	40	20	-	40
	Uzmanlık	60	-	20	20
Toplam		27	23	13	37

Tablo 21. Öğrencilerin sınıfı ve açık alanları kullanmak istediği amaç arasındaki ilişki

		Hastane bahçesini kullanım amacı isteği (%)			
		Otopark Alanı Olarak	Dinlenme Alanı Olarak	Bekleme Alanı Olarak	Yeme İçme Alanı Olarak
Öğrenci devam ettikleri sınıf	1. 2. ve 3. Sınıf	-	50	13	37
	Stajyer(4. ve 5. Sınıf)	-	84	16	-
	İntörn (6. Sınıf)	-	50	-	50
	Uzmanlık	17	66	-	17
Toplam		3	67	10	20

Şekil 16. Anket Yapılan Öğrencilerin Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi Açık Alanlarından Beklentileri

Tartışma

Literatür araştırmalarında da belirtildiği gibi doğru tasarlanmış hastane açık alanlarının gerek sağlık üzerindeki olumlu etkileri gerekse kentsel mekâna katkıları, bu alanları tasarım ve uygulama süreçlerinde öncelikli ele alınması

gerekli alanlar haline getirmektedir. Süreçte önemli olan, açık alanların, binaların tasarlanması süreci ile paralel ele alınması ve bütüncül bir yaklaşımla tasarlanmasıdır. Fiziksel ve görsel erişilebilirlik, yakınlık ve anlaşılabilirlik gibi mekânsal nitelikler ve bunların yanı sıra doğal değerlerin dikkate alındığı (güneş, ağaçlar, çiçekler, su, gölge, sıcaklık gibi) düzenlemeler bu alanlar için yapılabilecek en temel uygulamalardır.

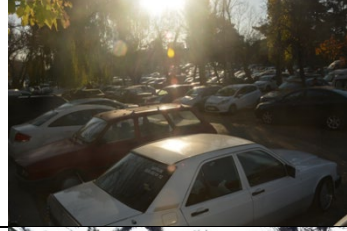
Sağlık alanlarının açık alan kullanım biçimlerinin ve sağlık üzerindeki olumlu etkilerinin, kullanıcıların yanı sıra doktorlar, varsa bu alanları kullanan öğrenciler ve çalışan personel açısından da iş performansını artırıcı nitelikleri dikkate alınmalıdır. Türkiye'nin nitelikli sağlık hizmeti sunan kurumları arasında yer alan Gazi Üniversitesi Hastanesi sayılan tüm kullanıcı gruplarını bünyesinde bulundurmakta ve geniş bir spektrumda hizmet vermektedir. Bu bakış açısı ile ele alındığında ve sahip olduğu kullanıcı çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda hastane açık alanlarının tüm bu farklı kullanıcı gruplarına hizmet verecek şekilde tasarlanması önem kazanmaktadır. Mevcut durumda böyle bir ayırım bulunmamaktadır. Ancak hastanenin içinde bulunduğu mekânsal yenilenme süreci açık alanların yeniden tasarlanması ve bu süreçte eksikliklerin tamamlanması, arzu edilen düzenlemelerin yapılması açısından bir fırsat yaratmaktadır.

Yapılan anketler ve sözlü görüşmeler sonrasında elde edilen temel veriler göstermektedir ki hastane açık alanları kısmen belirli ihtiyaçlara yanıt verse de mevcut durumu ile kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır (Tablo 22). Tüm kullanıcılar bu alanları özellikle dinlenme amaçlı kullanmak istediklerini dile getirmişler, ilk çözülmesi gereken problemin ise taşıt-yaya karmaşası olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca hastalar açısından da doğa ile etkileşimde bulunabilecekleri alanlar yaratılması yenilenme sürecinde ele alınması gereken önemli bir detaydır. Dolayısıyla açık alanların tasarlanması sürecinde; yaya öncelikli mekânların oluşturulduğu, kontrol ve güven hissini yarattığı, fiziksel hareket ve egzersiz olanaklarının sunulduğu ve doğa ile etkileşim kurulabilecek ortamların yer aldığı dinlenme mekânlarının yaratılması, örnek olarak ele alınan hastane kampüs alanı için öncelikli hedefler olarak belirlenmelidir. Literatür çalışmalarında da vurgulandığı gibi, hastane açık alanlarının bilinmesi ve görsel olarak geçirgen olması, herkes için erişilebilir olması, aktif ve pasif kullanıma olanak vermesi, aydınlatılması, iklim etkilerinin (güneş, rüzgâr, yağmur vb.) dikkate alınarak tasarlanması ve ses yalıtımının sağlanması tasarım süreçlerinde dikkate alınması gereken önemli niteliklerdir.

Tablo 22. Gazi Hastanesi açık alanlarının tasarım kriterleri açısından değerlendirilmesi

Fiziksel hareket olanakları

Hastane açık alanlarının öncelikli kullanım biçimi otopark olduğu için, kullanıcılara yönelik, fiziksel hareketi teşvik edecek bir düzenlemeden söz edilememektedir.

Erişilebilirlik

Hastane açık alanları mevcut durumunda engelli kişilerin kullanımı için özel düzenlemelere sahip olmamasına (engellilere uygun oturma mekanları, masalar vb.) karşın herkes için erişilebilir mekanlar olarak düzenlenmişlerdir.

Doğa ile etkileşim

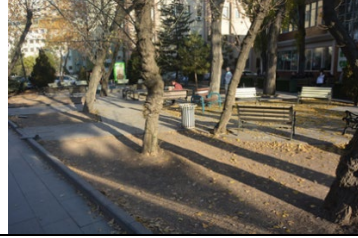
Alandaki mevcut yeşil doku kullanıcılara doğa ile iletişim kurdukları hissini kısıtlı da olsa vermektedir. Bu alanlar için temel problem, kullanıcılar için düzenlenmiş olan oturma ve dinlenme alanlarının araç yollarının ortasında, dolayısıyla taşıt trafiğinin etkisinde olması olarak belirtilebilir.

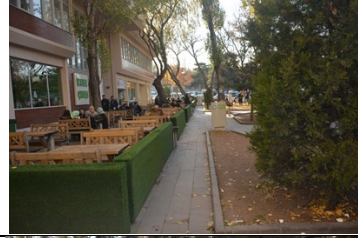
Görsel geçirgenlik

Tüm açık kullanım alanları konumları itibariyle görsel olarak geçirgendirler.

Aktif ve pasif kullanım olanakları

Hastane kullanıcılarının vakit geçirmeleri için düzenlenmiş açık alanlar gerek aktif gerekse pasif kullanıma olanak verecek niteliktedir.

Aydınlatma

Açık alanlardaki aydınlatmalar gece kullanımında güvenlik hissini arttıracak biçimde geliştirilmelidir.

İklim etkilerine (güneş, rüzgâr, yağmur vb.) uyumlu tasarım

Hastane açık alanlarındaki oturma birimlerinin bir kısmı üst örtülü oturma alanı olarak düzenlenmiştir. Bu alanlar gerek yağışlı havalarda gerekse güneş etkisinin yüksek olduğu iklimsel dönemlerde kullanıcılar tarafından öncelikle tercih edilmektedir.

Ses yalıtımı

Ses yalıtımı açısından açık alanlarda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Açık ve yeşil alanlar konumları itibariyle özellikle trafik gürültüsü etkisindedir.

Gazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezi özelinde uygulama açısından ele alındığında, yıkılması planlanan alanın kampüs alanına eklenmesiyle elde edilecek bölgenin, hastaların tedavilerine katkı sağlayabilecek şekilde ve kullanıcıların dinlenme isteklerini karşılamaya yönelik olarak tasarlanması ilk aşamada temel ihtiyaçların cevaplanmasına olanak verecektir. Yeni alan, konumu itibari ile trafik etkisinden uzak, hastaneye erişimde alternatif ulaşım imkânları sunacak, farklı kullanıcılara yönelik olarak özelleşmiş mekânlar yaratılmasına olanak sağlayacak form ve büyüklüktedir. Mevcut kullanımdaki trafik akışı düzenlenerek yaya-taşıt kesişimleri en az seviyeye getirilmelidir. Bu düzenleme yaya olarak alana gelecek kullanıcılar açısından sirkülasyon sisteminin yeniden biçimlendirilmesi ile sağlanabilir. Yeni yaya sirkülasyon güzergahının yaratılacak yeni mekanlar ile ilişkilendirilmesi, bu alanların görünebilirliğini ve dolayısıyla bilinirliğini de sağlayacak, bu durum tasarlanan mekanların kullanımını da arttıracaktır. Tasarımda öncelikli konulardan bir diğeri de yeşil dokunun yoğunluğu ve kullanıcıların temel ihtiyacı olan dinlenme ve doğa ile etkileşim isteklerine yanıt vermek olmalıdır.

Mevcutta hastane alanında bulunan yeşil doku, hastanenin bulunduğu bölge açısından oldukça yoğun bir yeşil doku niteliğindedir. Ancak bu dokunun yoğun olduğu alanlar araçlar için otopark olarak kullanılmakta, hastane kullanıcıları için düzenlenmiş açık yeşil alan niteliği taşımamaktadır (Şekil 17). Mevcuttaki yeşil dokunun korunması ve hâlihazırda sert

zemin olan alanların ihtiyaçları karşılayacak şekilde en aza indirilerek yeşil alanlara dönüştürülmesi ve bu alanlara terapi etkisi güçlü su ögesinin eklenmesi alanın kullanıcılar üzerindeki etkisini farklılaştıracaktır. Bu yeni düzenleme ile kaybedilecek otopark alanları ise yeni tasarlanacak açık ve yeşil alanlarda zemin altı otoparkları olarak çözümlenebilir. Ayrıca oturma ve dinlenme mekânlarında gölge etkisi yüksek ağaç türlerinin seçilmesi ve bina kenarlarında ölü cephelerde perde etkisi yaratacak yeşil dokunun tercih edilmesi kullanıcılar ile yapı cepheleri arasındaki görsel ilişkiyi azaltacak, doğa ile iç içe olduğu hissini pekiştirecektir. Bu düzenleme aynı zamanda yapı içerisindeki kullanıcılar için de doğa ile görsel ilişki kurmak anlamına gelecektir ki özellikle tedavi süreçlerinde yataktan kalkamayan ve/veya odalarından çıkamayan hastalar için bu görsel bağ iyileşme süreçlerinde pozitif etki yaratacaktır.

Kaynak: Gazete Duvar, 2018

Kaynak: Kişisel arşiv

Şekil 17. Gazi Üniversitesi Hastanesi yeşil alanları

Mekânsal düzenlemeler yapılırken farklı yaş gruplarındaki ve farklı statülerdeki (doktor, çalışan, hasta, öğrenci vb.) kullanıcılar da dikkate alınarak, mekânsal kademelenme ile farklı seviyelerde mahremiyeti olan alanlar yaratılması tüm kullanıcıların isteklerinin karşılanmasında kolaylaştırıcı olacaktır. Bu aşamada kullanıcılardan gelen bir diğer talep olan; güvenli çocuk oyun alanlarının oluşturulması da, alanda mevcutta bulunan oyun alanının öncelikle yerleşimi açısından yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bulunduğu kentin kimliğini oluşturan bir öge, kentliye sağlıklı yaşamının devamlığını sağlamaya yardımcı bir kamusal mekân olan hastaneler, açık ve kapalı mekânlarıyla bir bütün oluşturmaktadır. Bu bütünlüğün sağlanmasının, hastanelerin temel amaçlarından biri olan iyileştirme görevini tamamlamasında önemli bir payı vardır. Kamusal mekânların ortak özelliklerinden biri olan farklı sosyal sınıflardan insanları ortak mekânlarda buluşturma işlevi, hastanelerde, özellikle de kullanıcıların zaman geçirdikleri ve aktif olarak kullandıkları hastane açık alanlarında çok net izlenebilir.

Sağlık kampüs alanlarının, sağlık birimlerinin, daha özelde ise hastanelerin mekânsal ihtiyaçlarının belirlenmesi, gerek kapalı gerekse açık alanların bu ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendirilmesi ve inşası önemli bir tasarım sorunudur. Süreçte, bir yandan farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçları dikkate alınırken, bir yandan da mekânsal niteliklerin ve yeterliliklerin müsaade ettiği ölçüde en doğru kararların alınması, planlama, uygulama ve yönetim aşamalarında etkin işleyişi sağlayacak ve kullanıcılar açısından da memnuniyet yaratacaktır.

Hastanelerin öncelikli işlevi olan hastalıkların teşhis ve tedavisi süreçlerinde her ne kadar temel ihtiyaç alanları son teknolojilere sahip yapıları olsalar da, açık ve yeşil alanların psikolojik etkileri ve bu etkiler aracılığı ile iyileşme süreçlerine katkıları göz ardı edilmemelidir. Bir başka bakış açısıyla; hastanelerin tasarlanması sürecinde yaratılan açık ve/veya yarı açık kamusal, yarı kamusal ve yarı özel mekânlar kişiler arası iletişim kurulmasında, sosyal ilişkilerin oluşmasında, iç ve dış mekânların bütünleşmesinde, hareket serbestliği yaratılmasında, doğa ile biraradalığı sağlamada, yaşayan güvenli mekânlar yaratmada, kent ile hastane arasındaki ilişkinin kurulmasında etkili araçlar olarak da önem kazanmaktadır.

Sayılan tüm bu nedenlerle, hastane mekanlarının ve bu mekanlarla ilişkilendirilecek açık alanların yaratılmasında; başarılı kentsel kamusal mekanlar için geçerli olan ilkelerin uygulanmasının yanı sıra, işlevin gerektirdiği temel gereklilikleri de (hasta mahremiyeti, farklılaşan kullanıcı ihtiyaçları, işlevsel mekânsal ilişkiler ve bağlantılar, hijyen vb.) dikkate alan bir tasarım esas olmalıdır. Süreçte engelli kullanıcıların ve dezavantajlı grupların, yaratılan yaşam alanlarını güvenli ve konforlu kullanımının sağlanması, kullanıcılara eşit imkânların sunulmasının sosyal eşitlik açısından önemi de unutulmamalıdır.

Extended Abstract

Determining the Needs of use and Design Principles of Open Spaces in Urban Hospitals

*

Nilüfer Gürer
Akdeniz University

Health services which have different dimensions like patient care, diagnosis and treatment of diseases, administrative services, education etc. are generally offered within the same building or in a complex or campus because they cannot be separated spatially. The primary services are patient acceptance, disease diagnosis and treatment processes in health complexes and all these services and healing processes of patients are directly influenced by the quality of open spaces of the buildings and their architectural qualities. Therefore, the physical qualities of the health complexes are also affecting the results of health services provided.

Hospitals, especially those serving at the urban scale and the regional scale, have many different units and functions. Each of these functions requires different spatial needs, brings together different groups of users, thus raising different open space requirements. However, rapidly increasing settled areas and private car use cause the hospital open spaces to be used as entrance and parking areas. In other words, most of the time, the function of the hospital open spaces and their auxiliary function within the treatment process are ignored and meeting instant needs by rapid solutions becomes the main goal. Based on this problem, the article aims to define open space requirements of the users in densely populated urban settlements and to put forward design principles, targets and methods that could be applicable to various cases.

In the study, Ankara Gazi University Hospital is selected as the case area where open spaces are used as parking lots but are inadequate to meet the open and green space needs of their users and has been going through a spatial process in a manner. The first chapter examines the effects of hospital open spaces on individual health and contribution of

these spaces to healing processes. In the second chapter different user groups and their varied open space needs in hospitals are analysed and main functional areas are tried to be defined for each group and design criteria for open spaces are listed according to their needs. In the findings and discussion the deficiencies of open spaces in Gazi University Hospital Area are mentioned, the extent to which the criteria defined in the related literature is analysed, based on the data derived from the questionnaires suggestions are made to remedy the deficiencies observed in the case area. In the conclusion taking the need for open spaces in health care areas and particularly in hospitals of the urban fabric into account, minimum requirements for meeting users' needs are underlined. The article could be inspiring on the hospital administration in making their decisions on designing and utilizing their open space areas after the demolition of the expired buildings in the hospital campus which is on their agenda.

It is possible to cite three main user groups for hospitals and health complexes which serve as public spaces: permanent personnel such as doctors, medical and administrative staff; patients; companions and visitors. Each user group has different needs and therefore develop different modes of utilization. Research conducted on the utilization of open space areas reveal that these areas are mostly utilized by the staff / personnel (individual or group). This is followed by patients and their companions and visitors. Patients without any companion are the group who use these areas the least (Marcus and Francis, 1997, s.311; Epstein, 2013). Defining the needs and modes of utilization for different user groups would underline the need for differentiated designs and would contribute to devising different design criteria.

Although they have similar common functions with public spaces in general, health care open spaces have their own particular functions. Users of the latter by having dynamic and constantly changing profiles requires more than functional and esthetical design but also inclusion of natural assets and landscape features.

Positive contribution of the comfort and healing characteristics of health care areas on the performance of doctors, students and other staff should be taken into consideration besides the other users. Feeling safe and secure, having facilities for physical activity and exercise and interaction with the nature should be set as the primary goals in the design process of relaxation areas. However, achieving these goals spatially may not be sufficient functionally. Making them known by everyone, visually transmittant, accessible for all, enabling their active and passive use,

providing their lightening, designing them by taking climate effects (sun, wind, rain etc.) and providing their sound isolation can be listed as the other important aspects to be cared for

As stated in the literature properly designed hospital open areas have positive effects on both health and urban areas and this makes these areas to be handled primarily in design and implementation processes. What is important in this process is to deal with the design of open areas together with the design of the buildings in a holistic design approach. Spatial characteristics such as physical and visual accessibility, proximity and intelligibility and settings caring for natural values (sun, trees, flowers, water, shadow, temperature etc.) are basic implementations that could be adopted in these areas.

Being one of Turkey's qualified healthcare institutions, Gazi University Hospital has all the user groups mentioned above and serves in a wide spectrum. Taking is and the diversity of its user groups into account it is vital that its open space areas should be designed to be able to respond the needs of all these users. Questionnaires and interviews reveal that with its present situation hospital open space areas could respond only to certain needs of its users. All the participants declared that they wanted to use these areas primarily for resting and relaxation and that the most urgent problem to be solves as vehicle-pedestrian chaos. Moreover, on the part of the patients creation of places where they can interact with the nature is an important aspect to be dealt with in the renovation process. Therefore, in the design process of open spaces creation of pedestrian oriented places, safety and security feeling, providing physical activity and exercise facilities and creation of relaxation areas enabling interaction with the nature should be set as the prior goals.

All in all, in the creation of hospital areas and their related open spaces, besides the implementation of the principles valid for successful urban public spaces, main requirements necessitated by the function (patient privacy, needs of differentiated users functional spatial relations, hygiene etc.) should also be the main tenets of the design. It should be kept in mind that safe and comfortable use of created places by disabled and disadvantaged users and providing equal access for everyone is important in terms of social equality.

Kaynakça

Abbas, M.Y. ve Ghazali, R. (2011). Physical environment: The major determinant towards the creation of a healing environment?. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 1951 – 1958.

- Aksu, Ö. V. ve Demirel, Ö. (2012). Hastane bahçelerinde peyzaj tasarımları: Trabzon kenti örneği. *Kastamonu Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 236-250.
- Bengtsson, A. ve Grahn, P. (2014). Outdoor environments in healthcare settings: A quality evaluation tool for use in designing healthcare gardens. *Urban Forestry & Urban Greening*, 13, 878-891.
- Desha, C.; Nieberler-Walker, K.; Reeve, A. (2016). Healing gardens: Hospital design using nature to heal and soothe. *Landscape Australia, Design, Urbanism, Planning*. 24.Ekim.2018 tarihinde <https://landscapeaustralia.com/articles/healing-gardens-hospital-design-using-nature-to-heal-and-soothe/#object-credits> adresinden erişildi.
- Desha, C., Nieberler-Walker, K., Reeve, A., Jones C. F. (2016). Bench seats in the Lady Cilento Children's Hospital "secret garden" are surrounded by lush tropical vegetation. *Landscape Australia, Design, Urbanism, Planning*. 24.Ekim.2018 tarihinde <https://landscapeaustralia.com/articles/healing-gardens-hospital-design-using-nature-to-heal-and-soothe/> adresinden erişildi.
- Epstein, M. (2013). Not all healing gardens deliver as advertised. *Health Care Design and Construction*, Seattle Daily Journal of Commerce, 03.Kasım.2018 tarihinde <http://www.djc.com/news/ae/12056480.html> adresinden erişildi.
- Gazete Duvar. 12.Kasım.2018 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/10/10/gazi-hastanesi-ameliyatlar-devam-ediyor/> adresinden erişildi.
- Gazi Hastanesi. 10.Ocak.2017 tarihinde <http://hastane.gazi.edu.tr/ShowPage.php?p=40f5888b67c748df7efba008e7c2f9d2> adresinden erişildi.
- Gormley, T. (2010). The history of hospitals and wards. *Healthcare Design*, 10(3), 50-54.
- Hartig, T. (1993). Nature experience in transactional perspective. *Landscape and Urban Planning*, 25, 17-36.
- Hartig, T., Mang, M. ve Evans G.W. (1991). Restorative effects of natural environment experiences. *Environment and Behavior*, 23, 3-36.
- Huisman, E.R.C.M., Morales, E., van Hoof, J. ve Kort, H.S.M. (2012). Healing environment: A review of the impact of physical environmental factors on users. *Building and Environment*, 58, 70-80.
- Karakaya, B. ve Kiper, T. (2011). Hastane dış mekân tasarımlarının Edirne ili örneğinde irdelenmesi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 49-64.
- LMC Embark (2016). The Healing Benefits Of A Beautiful Property, Landscape and Tree Care, FEB, 05 2016, 24.Ekim.2018 tarihinde <https://lmchouston.com/blog/healing-benefits-beautiful-property> adresinden erişildi.
- LOUCKS (2006). Maple Grove Hospital. 24.Ekim.2018 tarihinde <https://www.loucksinc.com/project/maple-grove-hospital-3/> adresinden erişildi.
- LOUCKS (2015). St. Joseph's Hospital Healing Garden. 24.Ekim.2018 tarihinde <https://www.loucksinc.com/project/st-josephs-hospital-healing-garden/st-joseph-s-healing-garden-night-fountains-tertiary-page-lower-block-6/> adresinden erişildi.
- Marcus, C.C. (2007). Healing gardens in hospitals. *IDRP Interdisciplinary Design and Research e-Journal, Design and Health*, I(I), 1-27.

- Marcus, C.C. ve Barnes, M. (1999). *Healing Gardens: Therapeutic Benefits and Design Recommendations.*, NewYork: John Wiley&Sons.
- Marcus, C.C. ve Francis, C. (1997). *People Places: Design Guidelines for Urban Open Space.* NewYork: John Wiley & Sons.
- Milano Citta Stato, (2016). Healing Gardens: curare i malati con dei Giardini. 24.Ekim.2018 tarihinde <http://www.milanocittastato.it/news/healing-gardens-curare-i-malati-con-dei-giardini/> adresinden erişildi.
- Mourshed, M. ve Zhao, Y. (2012). Healthcare providers' perception of design factors related to physical environments in hospitals. *Journal of Environmental Psychology*, 32, 362 – 370.
- Placzek, M. (2013). Water Feature Sculpture For Healing Garden Designs, The Bergan Mercy Medical Center in Omaha, Nebraska. Healing Garden Art and Sculpture, 24.Ekim.2018 tarihinde <http://www.healinggardenart.com/2013/10/03/water-feature-sculpture/> adresinden erişildi.
- Sachs, N. (2016). Exploring the connection between nature and health, Therapeutic Landscapes Network, Jacqueline Fiske Healing Garden, Jupiter Medical Center, Jupiter, FL. Photo courtesy of Studio Sprout, 24.Ekim.2018 tarihinde <http://www.healing-landscapes.org/blog/2016/09/what-is-a-healing-garden/> adresinden erişildi.
- Setola, N. ve Borgianni, S. (2016). *Designing Public Spaces in Hospitals*, NewYork: Routledge.
- Severtsen, B. (2006). Healing Gardens. 01.Haziran .2018 tarihinde https://depts.washington.edu/open2100/pdf/2_OpenSpaceTypes/Open_Space_Types/healing_gardens.pdf adresinden erişildi.
- Spillmann, S. (2017). Medical Center of the Rockies: Stephanie Spillmann, Hospital Gardens that Heal, January 30, 2017, 24.Ekim.2018 tarihinde <https://healthysavvyandwise.com/hospital-gardens-that-heal/> adresinden erişildi.
- SWBR (2015). University of Rochester, Golisano Children's Hospital Healing Gardens, Rochester, NY. 24.Ekim.2018 tarihinde <http://www.swbrtest.com/university-rochester-golisano-childrens-hospital-healing-gardens/> adresinden erişildi.
- The Dirt, (2013). An Evidence-based Approach to Therapeutic Landscapes. 24.Ekim.2018 tarihinde <https://dirt.asla.org/2013/11/27/an-evidence-based-approach-to-therapeutic-landscapes/> adresinden erişildi.
- Ulrich, R. S. (1981). Natural versus urban scenes: Some psychophysiological effects. *Environment and Behavior*, 13, 523-556.
- Ulrich, R. S. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224, 420-421.
- Ulrich, R. S. (1992). Effects of interior design on wellness: theory and recent scientific research. *Journal of Healthcare Design*, 3, 97-109.
- Uslu, A., Kiper, T. ve Barış, E. (2009). Public health - urban landscaping relationship and user's perceptions. *Biotechnol. & Biotechnol.*, 23(3), 1399-1408.
- Wang, L. (2017). Restorative Healing Gardens take over a concrete garage rooftop in L.A. Inhabitat. Healing Gardens Cedars-Sinai Medical Center, 24.Ekim.2018 tarihinde <https://inhabitat.com/restorative-healing-gardens-take-over-a-concrete-garage-rooftop-in-l-a/> adresinden erişildi.
- World Health Organization. (2018). 11.Ocak.2018 tarihinde <http://www.who.int/hospitals/en/> adresinden erişildi.

Zaretsky and Associates, 2018, Woodward Healing Garden, 24.Ekim.2018 tarihinde <https://www.zaretskyassociates.com/what-we-do-2/portfolio/healing-gardens/> adresinden erişildi.

Teşekkür

Makale kapsamında değerlendirilen anketlerin yapımında, arazi çalışmalarında, veri elde etme ve arazi haritalarının oluşturulmasında yardımcı olan, Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2016-2017 Eğitim Yılı bitirme ödevi öğrencim Emre Söylemez'e katkıları için teşekkür ederim.

Dr. Nilüfer Gürer, 1976 Ankara doğumludur. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden 1999 yılında bölüm birincisi olarak mezun olmuştur. Yüksek lisans ve doktora eğitimlerini Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama anabilim dalında yapmış, yüksek lisansını 2003, doktorasını 2009 yıllarında tamamlamıştır. 1999-2000 yılları arasında Tüstaş Sınai Tesisler A.Ş.'de Şehir Plancısı olarak görev yapmıştır. 2000-2017 yılları arasında Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde öğretim elemanı olarak görev yapmış, 2017 yılı Mart ayı itibarıyla Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde öğretim üyesi olarak göreve başlamıştır. Şehir planlama birinci sınıf proje derslerinde temel tasarım eğitiminin geliştirilmesi çalışmalarının yanı sıra kent planlama, kentsel tasarım, turizm planlaması, rekreasyon alanları planlaması ve tasarımı konularında çalışmaları bulunmaktadır.

Dr. Nilüfer Gürer, She was born in 1976, in Ankara, Turkey. She graduated from Gazi University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of City and Regional Planning in 1999, as in the first place in "Honor List" of the department. She finished her MSc. thesis in 2003, and her PhD thesis in 2009, in Gazi University, Institute of Science and Technology, Department of City and Regional Planning. Her working experience was started in 1999 at Tüstaş Co. as urban planner, she worked there for 1 year. Between the years 2000-2017, she worked as research assistant and instructor at Gazi University, Department of City and Regional Planning. Since March 2017, she is still working as instructor at Akdeniz University, Department of City and Regional Planning. In addition to develop basic design education in urban planning first class project courses she has publications on following subjects; urban planning, urban design, tourism planning, planning and designing of recreational areas.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Gürer, N. (2018). Kent Hastanelerinde Açık Alan Kullanım İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Açık Alan Tasarım İlkeleri. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 536-581.

Yarı-Sömürgeleşme ve Çevreleşme Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Kentsel Formasyon: Sınıfsal Yapı, Beledi Hizmetler ve Kent İşlevleri*

*

Aygül Kılınç
Gaziantep Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada, yarı-sömürgeleşme ve çevreleşme sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldaki yönetsel yapısı, toprak rejimi ve üretim ilişkileri hakkında ayrıntılı bir çözümleme yapılmıştır. Bu verili durumun bir sonucu olarak belirginlik kazanan söz konusu dönemin kent dokusuna ışık tutulmak istenmiştir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, Batılı kapitalist ülkelerin politik ve ekonomik tahakkümü altında bulunmaktaydı. Bu süreçte askeri, idari ve sosyal alanlarda önemli reformlar gerçekleştirildi. Devlet yönetimi, kurumsal anlamda yeniden yapılandırılmak istendi. Hukuksal alanda yeni düzenlemeler hayata geçirildi. İmparatorluk ekonomisi de içindeki gelişmelere bağlı olarak ve dış tahakkümün de etkisiyle değişip dönüşmeye başladı. Bu çalışmada, dönemin politik ve ekonomik konjonktürel koşullarında özellikle sermaye birikim durumunun ayırıcı unsurları bağlamında Osmanlı kent formasyonu incelenmiştir. Tüm bu gelişmelerin kentsel yapıyı nasıl ve ne yönde etkilediği/dönüştürdüğü konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Erişilen veriler ışığında kentsel alandaki yerel örgütlenme, sınıfsal yapı, beledi hizmetler ve kent bileşenleri betimlenmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında söz konusu dönemi konu alan matbu kaynaklardan ve elektronik ortandaki süreli yayınlardan yararlanılmıştır. Çalışmanın ulaştığı nihai sonuç ise sınırlı altyapı yatırımlarıyla kentsel gelişmenin ve beledi hizmetlerin İmparatorluğun İstanbul, İzmir gibi birkaç liman kentinde yoğunlaştığı yönündedir. İmparatorluğun en gelişmiş kenti olan İstanbul'da sadece etnik açıdan değil gelir bağlamında da sınıfsal bir farklılaşmanın belirginlik kazandığı görülmektedir. Diğer Osmanlı kentlerinin ise ağırlıklı olarak kırsal nitelikli bir görünüm içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı İmparatorluğu, Yarı-Sömürgeleşme ve Çevreleşme Süreci, Kentsel Formasyon, Sınıfsal Yapı, Kent İşlevleri.*

* Bu makale, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü "Kamu Yönetimi" Doktora Programında 29.01.2013 tarihinde verilen "Türkiye Cumhuriyeti'nin 'Kuruluş' Sürecinde (1923-1950) Kentsel Politikalar" başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden çıkarılmıştır.

Urban Formation in the Ottoman Empire in the Process of Semi-Colonization and Peripheralization: Class Structure, Municipal Services and Urban Functions

*

Aygül Kılıncı
Gaziantep University

Abstract

In this study, a detailed analysis was made about the administrative structure, territorial regime and production relations of the Ottoman Empire in the 19th century in the process of semi-colonization and peripheralization. It is desired to shed light on the urban texture of this period, which is becoming clear as a result of this given situation. In this period, the Ottoman Empire was under the political and economic domination of Western capitalist countries. In this process, important reforms took place in military, administrative and social fields. The state administration wanted to be restructured in an institutional sense. New regulations were implemented in the legal field. The empire economy began to change as a result of internal developments and external influence. In this study, Ottoman urban formation in the political and economic cyclical conditions of the period, especially in the context of the separating elements of the capital accumulation situation, has been examined. It has been tried to clarify how all these developments are influencing/transforming urban construction. Local organization, class structure, municipal services and urban components of the city are described in the light of the accessed data. In the preparation of this work, it was benefited from the periodical publications and electronic publications. The final result of the work is that the urban development and municipal services with limited infrastructure investments are concentrated in several port cities of the Ottoman Empire such as Istanbul and Izmir. In Istanbul, the most developed city of the empire, it is observed that a class differentiation not only in terms of ethnicity but also in the context of income. It is understood that other Ottoman cities are predominantly rural.

Keywords: *The Ottoman Empire, Semi-Colonial and Peripheralization Process, Urban Formation, Class Structure, Urban Functions.*

Giriş

Bir devletin işlek ve üretken ekonomik yapısı, ülke refahının ve gelişmişlik düzeyinin en önemli itici gücüdür. Sahip olunan refah düzeyinin kentsel mekânda vücut bulmuş hali olan altyapı yatırımları ise özellikle çeşitliliğiyle, nicel ve nitel görünümüyle ekonomik gelişmişliğin başlıca göstergesidir. Bir kentin mevcut dokusundan ülkenin gelişmişlik düzeyini ya da bir ülkenin ekonomik durumunun analizinden kentlerin gelişmişlik durumunu tahayyül etmek mümkündür. Çünkü kentsel formasyon, büyük ölçüde ekonomik altyapı yatırımların, politik ve yönetsel yönelimlerin, sosyo-kültürel ve çevresel değerlerin bir bütün olarak kentsel mekanda somutlaşmış halidir. Buradan hareketle Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı-sömürgeleşme ve çevreleşme sürecindeki politik ve yönetsel yapısı, toprak rejimi ve üretim ilişkileri bağlamında dönemin kent dokusuna ışık tutmak; İmparatorluğun ekonomik gücünün ve toplumsal gelişmişlik düzeyinin başlıca tanımlayıcısı olan kentsel alandaki sınıfsal yapıya, beledi hizmetlere ve kent işlevlerine açıklık kazandırmak mümkündür. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu sanayileşmemiş, iç ve dış pazara kapalı ve sonradan oluşan dış sömürüye açık ekonomik yapısıyla ağırlıklı olarak feodal üretim tarzının özelliklerini taşıyordu. Ancak güçlü merkezîyetçi yapısıyla feodal toplum yapısından ayrıntı bir özelliğe de sahipti. Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist üretim¹ tarzına eklenmesi, "kapitülasyonlarla" başlamış ve zamanla Osmanlı yönetiminden koparılmış tek taraflı ağır tavizlere dönüşmüş olan bu kapitülasyonlar nedeniyle Osmanlı yerli sanayi ve esnaflık düzeni çökmüş, gümrük düzeni bozulmuş, Osmanlı toplumunda dünya pazarı ile bütünleşmek isteyen aracı bir sınıf doğmuştur. Bu koşullar altında Osmanlı toprakları, yabancılar için önemli bir sermaye birikim aracı haline gelirken,

¹ Kapitalizm, üretime koşulan araç, alet, yapı ve mal stoklarının (sermayenin) özel ya da bireysel mülkiyete konu olduğu bir üretim sistemidir (Dobb, 1981, s.1). Kapitalist üretim sisteminde para, makineler, binalar, mamul ürünler sermaye olabilir ve bunlar, sermayenin çeşitli görünüşleri olarak belirir. Sermaye her şeyden önce bir değerdir. Ancak her değer sermaye değildir ve para, değerini artırdığı yani artık değer sağladığı zaman sermaye niteliği kazanır. Bu bağlamda sermaye, artık değer sağlayan bir değerdir. Bu sistemde temel sınıflar burjuva ile proletaryadır. Kapitalizmin ileri aşamalarında toplumsal işbölümü ve uzmanlaşma belirginleşir. Eskiden başlı başına özerk olan sanayi dalları arasındaki bağların bu sistemde güçlendiği görülür. Benzer biçimde işletmeler, bölgeler ve ülkeler arasındaki ekonomik bağlar da güçlenir. Bu anlamda söz konusu sistem, yayılmacıdır (Zubristski, Mitropolski ve Kerov 1991, s.22-25).

Müslüman kökenli kentsel ve kırsal halk ise anlamlı bir sermaye birikimi oluşturamamıştır. Osmanlı kent dokusu da ilgili dönemin söz konusu bu verili koşulları bağlamında biçimlenmiştir. Bu çalışmada, 19. yüzyıldaki Osmanlı toplumunun gündelik kent yaşamı, toplumdaki/kentlerdeki sınıfsal yapı ve altyapı yatırımları, beledi hizmetler ve kent yönetimin kurumsallaşma durumu, döneme ilişkin söz konusu bu politik ve ekonomik koşullar bağlamında toplumsal yapısının ayırıcı özellikleri de gözetilerek betimlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, sırasıyla; "İmparatorluğun Yarı-Sömürgeleşme ve Çevreleşme Süreci", "Yarı-Sömürgeleşme ve Çevreleşme Sürecinde Sınıfsal Yapı, Kent ve Kent İşlevleri", "Osmanlı Toplumunun Kent Formasyonunun Temel Öncülleri Üzerine Değerlendirme" konuları işlenmiş ve çalışma, genel bir değerlendirmeyle sonuçlandırılmıştır.

İmparatorluğun Yarı-Sömürgeleşme ve Çevreleşme Süreci

19. yüzyılda Sanayi Devriminin de etkisiyle dünya ekonomisi hızla genişlemeye başlamıştır. Bu süreçte ekonomik açıdan gücünü iyiden iye pekiştiren Batılı kapitalist ülkeler, özellikle hammadde kaynağı açısından zengin ülkeler üzerinde tahakküm kurma yarışına girmişlerdir. Dolayısıyla aynı dönemde pek çok bölgede aşamalı olarak çevreleşme süreçleri de yaşanmaya başlanmıştır. Bu olgudan doğrudan etkilenen Osmanlı İmparatorluğu da idari, askeri ve ekonomik alanlarda yeniden toparlanma arayışına girmiş; yapısal anlamda yeniden düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Söz konusu dönemde İmparatorluğun yapısal özelliklerine bakıldığında, yönetimde, din ve devlet kavramlarının birleştiği görülür. Bu sebepten dolayı padişah, mutlak yöneticidir ve kurumsal olarak yetkisi de ilahi güce dayanmıştır (Cem, 2009, s.51). İmparatorluğun toplumsal özelliklerini en iyi tanımlayan şemanın patrimonyal bürokrasi adı verilen topluluk türü olduğunu ifade eden Mardin (1994, s.208-209), "patrimonyal yönetimde"², meşruiyeti,

² Patrimonyalizm, M. Weber'e göre, geleneksel toplumlarda görülen ve yönetici erkek ile yönettiği ev halkı arasındaki iktidar-itaat ilişkisinin nitelik olarak değiştirilmeden geniş toplumsal kesimlerin idare edilmesinde kullanılmasıyla ortaya çıkan bir yönetim tarzıdır (Demir ve Acar, 1997, s.181). Patrimonyal yönetimde hükümdar, otoritesini, ülke düzeyine dağılmış, oldukça özerk bir feodal sınıf yoluyla değil, geleceklere kendine bağlı bir patrimonyal bürokrat sınıf aracılığıyla sağlar. Bu sınıfın Osmanlı İmparatorluğu'nda iki kolu vardır: Biri askeri güçlerden, diğeri ise sivil memurlardan oluşur. Bunlara, devlet emrinde oldukları söylenebilecek din adamları da eklenebilir. Patrimonyal yönetimde, sosyal hareketleri denetim altında tutmak, sosyal kümelenmeleri izlemek ve topluluğa sürekli olarak

hükümdarın (padişahın) temsil ettiğini belirtir. İmparatorluğun üretim tarzı, ağırlıklı olarak tarıma dayanmış ve üretim araçları, ilkel sayılabilecek bir nitelik sergilemiştir. Üretim tarzı nedeniyle toplumsal formasyonda toprak rejimi, önemli sayılmıştır. Buna göre toprak; öşür (öşriyye) topraklar, haraç (haraciye) topraklar ve miri (arz-ı miri ya da arz-ı memleket) topraklar şeklinde düzenlenmiştir. Öşür topraklar, fetihten önce yerli Müslümanlara ait olan ya da sonradan Müslümanların yerleştirildiği topraklar olup özelliği, işleyenin Müslüman olması ve toprağın tam mülkiyetine sahip bulunmasıdır. Devlet, bu topraktan elde edilen mahsul üzerinden öşür vergisi almıştır. Haraç topraklar, bir yerin fethinden sonra yerli gayrimüslim halkın mülkiyetinde bırakılan topraklar olmuştur. Bu toprakları işleyenler de her türlü tasarruf hakkına sahip olmuş ve karşılığında arazi vergisi ödemiştir. Mülkiyeti doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ne ait olan topraklar, miri topraklar olup Osmanlı topraklarının büyük bir bölümü, bu topraklardan oluşmuştur. Devlet mülkiyetinde olan miri topraklar, dirlik sistemi altında gelirine göre has, zeamet ve tımar sınıflarına ayrılmış ve bu toprakların geliri, belirli görevlerin karşılığında bazı kişilere ya da bazı işlerin görülmesine (vakıf) veya doğrudan doğruya hazineye bağlanmıştır (Cem, 2009, s.36-38; Yavuz, 2005, s.45). Ancak Osmanlı toplumunda köylü veya çiftçi, toprağın sahibi değildir. Devlet, devlet payı olarak özellikle miri toprakların mahsulü üzerinden tahminle saptanan yıllık gelire (öşüre) göre vergi almıştır. Kısacası tarım ağırlıklı, sanayileşmemiş, iç ve dış pazara kapalı ve sonradan oluşan dış sömürüye açık ekonomik yapısı ile ağırlıklı olarak feodal üretim tarzının özelliklerini taşımıştır. Ancak Avrupa feodal toplum yapısından farklı olarak, Osmanlı toplum yapısının özgül niteliği, ayırıcı bir özellik olarak varlığını korumuştur. Buna karşın Osmanlı toplumsal formasyonunun (biçimlenmesinin) kavramsal inşası için gerekli malzemenin Asya-tipi üretim tarzı³ etrafındaki tartışmalarda mevcut olduğu da

düzen vermeye çalışmak rejimin esas özelliğini oluşturur. Buna göre Osmanlı İmparatorluğu, toplum içindeki grupları tasnif edip her birine kendi biçtiği bir rolü tanır ve bu grupların önderlerini, topluluğun hareketleri açısından kendine karşı sorumlu tutar (Mardin, 1994, s.209).

³ Sencer Divitçioğlu (2018, s.16-19), Marx'ın, 1853 yılında Engels'e yazdığı bir mektuptan "*Türkiye, İran ve Hindistan gibi Batılı olmayan toplumların üretim tarzları, ancak toprakta özel mülkiyetin yokluğu olgusu ile açıklanabilir*" anlamında bir ifadenin geçtiğini belirtir. Engels'in Marx'a verdiği cevapta ise "toprak mülkiyetinin yokluğu, bütün Doğu'unun anahtarı olarak ifade edilmiş ve bu üretim tarzını gerekli kılan parametrelerin başında geniş coğrafyaya hâkim çöl iklimi ve iklimle ilişkili toprak cinsi gösterilmek suretiyle yapay sulama tarımının gerekliliği vurgulanmıştır. Yapay sulama sisteminin tesisi işinin ise ya köyün, ya vilâyetin,

belirtilmiştir. Buna göre, bu üretim tarzının temel özelliği, büyük ölçüde kırsal bir ekonomiye dayalı güçlü bir devletin varlığına bağlıdır. Ancak bu formasyonun çelişkileri merkezi otoritenin daha fazla ekonomik artıktan elde edebilmek için yerel temsilcilerine daha fazla güç verme mecburiyetinden kaynaklanır ki, bu durum, yerel bürokratların merkez karşısındaki gücünü artırır ve feodalleşme yönündeki eğilimi güçlendirir (Keyder, 1983a, s.11-12). Ancak Osmanlı toplum yapısının feodal olarak nitelendirilebilecek bir düzenin tasfiyesi şeklinde geliştiğini belirten Türkdoğan (2004, s.219-220), tam da bu nedenden dolayı Osmanlı toplum formasyonunda Asya-tipi üretim tarzının söz konusu olamayacağını belirtir⁴. Yazara göre, tımar sahibi beyler, buldukları yerlerde arazi mülkiyetini ve devlete ait sıfat ve yetkilerinden bir kısmını ellerine geçirerek güçlenmişlerdir. Ancak sosyal kuvvet olarak gelişme ve etkin olma gücünü sonradan kaybederek toplumsal yapı içerisinde kaybolmuşlardır. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda güçlü bir merkezîyetçi yapı varlığını büyük ölçüde korumuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki merkezîyetçi yapı bir süreç dâhilinde pekişirken, aynı zamanda ülke, iç ve dış konjoktüre bağlı olarak ekonomik yapının dönüşümüne sahne olmuştur. Buna göre, 16. yüzyıldan itibaren padişah, saray mensupları ve kıdemli devlet görevlilerinin kendilerine ait olan hasları giderek daha çok iltizama⁵ vermeleri, ülkedeki gayrimüslim tüccar

ya da merkezî hükümetin görevi dâhilinde olduğu belirtilmiştir. Marx ile Engels arasındaki 1853'deki bu yazışma, "Asya-tipi üretim tarzı"nın ilk kavramsal nüvesini oluşturmuş ve bundan, bu üretim tarzının "özel mülkiyetin yokluğu" vurgusu üzerine temellendiği; iklim ve bölgesel şartlarla kanal ve su yolları ile yapılan yapay sulamanın Doğu tarımının temeli olduğu; uygarlığın geri ve arazinin çok geniş olması sebebiyle Doğu'da iradî birleşmelerden ziyade kamusal bir eylem olarak yapay sulama sisteminin devlet eliyle tesis edilmesi biçiminde merkezî hükümet müdahalesinin zorunlu varlığı vurgulanmıştır.

⁴ Osmanlı toplumu ile Asya-tipi üretim tarzı arasında karşılaştırmalı bir analiz yapan Divitçioğlu (2010, s.72-89), her iki modeli; sınıflaşma, sınıf çatışması, devletin yaptığı kamu işleri, köy üretim şekli, köy ve şehir iş bölümü ve durağan hal açısından karşılaştırmış ve sonuç olarak Asya-tipi üretim tarzı ile Osmanlı toplumunun tikel ve somut modeli arasında bir takım benzerliklerin yanı sıra ayırıcı farklılıkların da bulunduğunu vurgulamıştır. Devamında ise Osmanlı toplumunu klasik feodal üretim tarzından farklılaştıran durumlara dikkat çekmiştir. Örneğin yazar, Avrupa feodalizminde serflerin içinde bulunduğu durumdan (Avrupa feodalizminde bir bağlılık akdi üzerinden serfler, senyöre bağlıdır ve senyörlerin özerkliği bulunmaktadır) farklı olarak Osmanlıdaki reayanın dirlik sahibi/sipahi (devletin memuru olması nedeniyle) yerine devlete olan bağlılığını vurgulamış ve bu bağlamda Osmanlıdaki üretim tarzının belli noktalarda feodal üretim tarzından farklılaştığını belirtmiştir.

⁵ İltizam sistemi, hazine malı bir gelir kaynağının belli bir ücret karşılığında kişilere satılması yöntemidir. Diğer bir ifadeyle Osmanlı devlet gelirlerinin (vergilerin) bir bölümünün

ve sarraf çevrelerinin ekonomik gücünü artırmıştır. Büyük haslar karşılığında kendi nam ve hesabına vergi toplama yetki ve görevini üstlenen mültezimlerin⁶ hazineye büyük ölçekli peşin ödemeler yapmak zorunda olması, para sermayesinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyal ve ekonomik güç dengesinde önemli bir yer elde etmesini kolaylaştırmıştır. Toplumsal yapıdaki değişiklikler içinde binlerce küçük dirlik sahibinin tasfiye olması, 17. yüzyılda ömür boyu mültezimlik uygulamasına geçilmesi ve 18. yüzyılda eyaletlerin birer bütün halinde mültezim-valilere bırakılması durumu, gayrimüslim tüccar-sarrafları daha da güçlendirmiştir (Tezel, 2002, s.57). Bu gelişmeler İmparatorlukta, toprak rejiminin çözülme sürecini hızlandırmıştır.

1838 Serbest Ticaret Anlaşması öncesinde, her biri kendi bölgesinde adeta bağımsız hareket eden ayan ve paşaların, genişleyen ticaretten kendine düşeni almak için birtakım keyfi davranışlara başvurduğu görülmüştür. Ayrıca 1874 yılından sonra Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu Batılı devletlerle, özellikle de İngiltere ile işbirliğine itmştir. Bu genel konjonktür bağlamında 1838 Serbest Ticaret Sözleşmesi, yeni kurum ve düzenlemeler getirmiştir (Tezel, 2002, s.63-64). Bu dönemde Osmanlı yöneticileri, reformlar üzerinden Batılı kapitalist devletlerin gelişmişlik düzeyine ulaşmak için sanayileşme ve özellikle bilimsel ve teknik açıdan ilerleme çabası içine girmiştir. Söz konusu reformlar çoğunlukla ordu tarafından başlatılmış ya da ilk kez ordu içinde uygulamaya konulmuştur. Çünkü İmparatorlukta ordu, güçlü bir yönetici sınıf olarak ortaya çıkan merkez bürokrasi içinde önemli bir yer tutmuştur (Kongar, 1979, s.468). Ne var ki, İmparatorluğu zayıflama sürecinden kurtarıp yeniden kaldırmaya ilişkin tüm bu yenilik girişimlerine rağmen Osmanlı ülkesi, Batılı kapitalist (merkez) ülkelerin ekonomilerini kaldırmaya kanalize olmuş bir şekilde bu ülkelerin gıda ve hammadde kaynağı olma rolünü üstlenmek durumunda kalmış ve söz konusu ülkelerin açık pazarı olma yönünde siyasal ve ekonomik düzenlemelere maruz bırakılmıştır. Dolayısıyla İmparatorluğun yarı-sömürgeleşme ve çevreleşme süreci başlamıştır.

belli bir bedel karşılığında devlet tarafından kişilere devredilerek toplanması yöntemidir (TDK, 2018).

⁶ Mültezim, iltizam yöntemine göre kendi nam ve hesabına vergi toplama görev yetkisi verilen kişidir (TDK, 2018).

16. ve 17. yüzyılda Avrupa'da merkantilizm⁷ öğretisi, diğer bir ifadeyle ticaret kapitalizmi, egemen anlayış olmuştur. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, Batı Avrupa ekonomilerini ticaret kapitalizmden sanayi kapitalizmine taşımıştır (Kazgan, 2006, s.16). Başta İngiltere'de olmak üzere kapitalist üretim tarzı, Batı Avrupa devletlerinde hâkim üretim tarzı haline gelmiştir. Bu ülkelerde değişen üretim araçları, üretim kalıpları ve üretim ilişkileri, toplumsal yapıda ekonomik, siyasal ve sosyal dönüşümlere neden olmuştur. Aynı zamanda kapitalizm-öncesi (feodal ya da Asya-tipi üretim tarzı gibi) üretim tarzlarının egemen olduğu ülkeleri ya da bölgeleri de dönüştürerek, kendilerine bağımlı çevre ülkeler durumuna getirmiştir. Pamuk (2005a, s.1-3)'a göre, 19. yüzyılda dünya ekonomisi hızla genişlerken, pek çok bölgede aşamalı olarak çevreleşme süreçleri yaşanmıştır. Öncelikle tarımsal üretimin yaygın olduğu (Osmanlı İmparatorluğu gibi) çevre ülkelerin dünya ekonomisine eklenmesi sürecinin ilk aşamasında, söz konusu çevre ülkelerin ticaret hacminde genişleme ve ticaretin bileşiminde de değişiklikler ortaya çıkmıştır. Sonra merkez-çevre ticaretinin genişlemesi sürecinde, merkez ülkelere sermaye ihracı (Osmanlı İmparatorluğu'na, Batılı ülkelere borç verilmesi gibi) gerçekleşmiştir. Bu durumu, merkez ülkelerin çevre ülkelere demiryolları gibi ticareti genişletmeye yönelik altyapı tesislerine ilişkin büyük miktarlarda yatırımlar (Batılı devletlerin Osmanlı topraklarında demiryollarını inşa etmesi ve güzergâhların tespitinde Osmanlı yönetimine söz hakkı vermemesi gibi) yapma girişimi izlemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemekte olan kapitalist dünya ekonomisine merkez ülkelere sanayi ürünleri satın alan ve onlara hammadde satan bir çevre ülkesi olarak katılması Tezel (2002, s.62)'e göre, 17. yüzyılda başlamıştır. Karpat (1972, s.246)'a göre ise İmparatorluğun Avusturya ve Batı Avrupa ülkeleri ile olan ticareti özellikle 18. ve 19. yüzyılda hızla genişlemiştir. Buna göre, 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar Avrupa'daki coğrafi keşiflerin yarattığı ticaret kapitalizmi aşamasında Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist üretim tarzına eklenmesi, "kapitülasyonlarla" başlamıştır. Bu kapitülasyonlar, tarihte Batılı kapitalist devletlere verilmiş ticari, adli ve yönetsel nitelikli tek taraflı tavizler olarak belirmiştir. Bu tavizler, İmparatorlukta, Osmanlı ülkesine ihraç edilen ya da Osmanlı

⁷ Merkantilizm, yani ticari kapitalizm, Avrupa devletlerinin zenginleşme yolu olarak ithalatı kısıp, ihracatı artırarak dış ticaret fazlası vermelerini; denizsuları topraklarda koloniler kurarak pazarlarını genişletmelerini savunan bir öğretilerdir (Kazgan, 2006, s.14).

ülkesinden satın alınan mallara ilişkin vergiler üzerinden yabancı tüccarlar lehine indirim yapma; yabancı tüccarlara Osmanlı ülkesine yerleşme özgürlüğü tanıma; söz konusu tüccarları kişisel vergilerden ve Osmanlı yasalarından muaf tutma şeklinde uygulamaya konu olmuştur. Özellikle İmparatorluğun çevreleşmesi sürecinde güçlenen Batılı kapitalist ülkeler, kapitülasyonları giderek Osmanlı yönetiminden koparılmış tek taraflı ağır tavizlere dönüştürmüştür. Dolayısıyla önce yabancı tüccarlara verilen bu tavizler, daha sonra yabancı şirketleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Kazgan, 2006, s.14-15). Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun çevreleşerek Avrupa ekonomilerine bağımlı duruma gelme durumu, esas itibarıyla 19. yüzyıldan itibaren (Kırım Savaşı nedeniyle başlayan yeni düzenlemeler ve kurumsal yapılanma ile) başlamıştır. Pamuk (2005a, s.9)'a göre, İmparatorluğun söz konusu bu çevreleşme sürecindeki ayırt edici özelliği emperyalistler arası rekabet koşullarında gerçekleşen çevreleşme sürecine dayanır. Esasında İmparatorluğa özgü bu ayırıcı durum, Osmanlı yönetiminin ömrünü uzatma konusunda belirleyici olan önemli bir faktör olarak da görülmüştür.

1838 tarihli İngiliz-Osmanlı Serbest Ticaret Sözleşmesi⁸, Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist dünya piyasası ile bütünleşmesinde yeni bir dönemin başlangıcı sayılmıştır (Tezel, 2002, s.66). Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı-sömürgeleşme ve çevreleşme sürecinde, kapitalist üretim ilişkilerinin bir dış etken olarak ortaya çıkması, Osmanlı yönetiminin bu dış etken karşısında yeni düzenlemelerde bulunması ve yeni bir kurumsal yapılanmaya gitmesi kaçınılmaz olmuştur. Tanzimat dönemiyle başlayan hukuki, adli, idari ve ekonomik reform çabaları, başta her ne kadar Osmanlı devlet adamlarının inançlarının eseri olarak ortaya çıkmışsa da zamanla Batılı kapitalist devletlerin etkisi altına girmiş ve onların kontrolü altında yürütülmüştür (Yayman, 2008, s.59). Tanzimat Dönemini başlatan 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu; can, mal, namus güvenliği, vergi adaleti ve askerlik gibi sivil yönetimde önemli değişiklikler meydana getirmiştir (Pamuk, 2005b, s.200). Esasında 1838 Serbest Ticaret Anlaşması, serbest ticaret olanaklarını hazırlamış; Tanzimat Fermanı ise Batı kapitalizmi yararına açık pazar haline getirilmiş bir ülkede, açık pazar düzeninin yönetsel ve mali reformlarını düzenlemiştir. Ancak bağımsız bir kapitalist gelişme yoluna giremeyen Osmanlı İmparatorluğu için söz konusu bu reformlar, Batılı sanayileşmiş ülkelerin dikte ettiği düzenlemeler olmuş ve bu

⁸ Bu Sözleşme, "Balta Limanı Sözleşmesi" olarak da bilinir.

(Tanzimat) reformların denetlenmesi konusu da yabancı devletlere bırakılmak zorunda kalmıştır. 1856 tarihli Islahat Fermanı, Batılı kapitalist devletlere, bu anlamda yeni bir müdahale imkânı sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1840 tarihli ilk borçlanması (Pamuk, 2005a, s.63) da 1838 tarihli Serbest Ticaret Sözleşmesiyle başlayan sürecin bir uzantısı olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu bu çevreleşme süreci kısa bir süre sonra 1881 tarihli Duyun-u Umumiye sisteminin kurulması (Pamuk, 2005a, s.68; Turan, 1991, s.17) noktasına kadar uzanmış ve İmparatorluk, yarı-sömürge bir devlet haline getirilmiştir (Yayman, 2008, s.58). Bu anlamda 1838 Serbest Ticaret Anlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nu, Batılı kapitalist ülkelerinin açık pazarı haline getirirken, aynı zamanda içyapı üzerinde de ikili bir etki yaratmıştır. Buna göre, öncelikle Batılı ülkelerin sanayi ve ticaret rekabetine dayanamayan Osmanlı yerli sanayi ve esnafılık düzeni çökmüş, gümrük düzeni bozulmuş, diğer taraftan bu süreçte dünya pazarı ile bütünleşmek isteyen aracı bir sınıf doğmuştur (Yayman, 2008, s.58-59; Turan, 1991, s.18).

Yarı-sömürgeleşme ve çevreleşme sürecinde İmparatorluğun toprak rejimi ve üretim ilişkileri de önemli derecede dönüşüme uğramıştır. Buna göre tarıma yönelik bilinçli politikalarda, 1840'lı yıllardan itibaren 1838 Serbest Ticaret Anlaşmasının getirdiği hükümler ve Tanzimat dönemi politikaları çerçevesinde önemli gelişmeler gözlenmiştir. Osmanlı ihracatı üzerinde yasaklama ve sınırlamalar getiren 1838 Serbest Ticaret Anlaşması, yabancı tüccarlara Osmanlı topraklarında yetiştirilen ya da işlenen her türlü ürünü satın alma hakkı tanıırken, aynı zamanda vergi ve gümrük kolaylıkları da tanımıştır (Baskıcı, 2011, s.31). İmparatorlukta, özel sermaye birikiminin önündeki en büyük engeli oluşturan "müsadere (el koyma) uygulaması"⁹, 1840 tarihli ceza kanunu ile suç sayılmıştır. 1858'de Arazi Kanunnamesi¹⁰ bağlamında özel mülkiyete ilişkin olarak 1867'de yapılan bir düzenleme ile yabancılara, Osmanlı topraklarında (Hicaz eyaleti hariç) mülk sahibi olma izni verilmiştir. Özellikle bu son düzenlemeyle birlikte, Osmanlı toprakları üzerinde yabancılar, büyük araziler edinerek ihracata yönelik

⁹ Müsadere uygulaması; yasak edilen bir şeyin kanun gereği elden alınması veya suçlu görülen bir kimsenin malının devlet tarafından zapt edilmesi anlamına gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, müsadereyi ceza, emniyet tedbiri ve tazmin olarak çok sık uygulamıştır. Suistimale açık olduğundan birçok keyfi uygulamalara da rastlanılmaktadır. Ancak şartlarına uyulduğu durumda bugün de devlet menfaatine olan bir uygulama şeklidir (Karataş, 2011, s.219).

¹⁰ Bu Kanunname ile devlet, toprakta özel mülkiyet hakkı tanımış ve toprağın alım-satımını serbest bırakmıştır (Pamuk, 1995a, s.99).

plantasyon¹¹ tipi işletmeler kurmaya başlamışlardır (Baskıcı, 2011, s.32). Söz konusu bu düzenlemeler çerçevesinde Osmanlı toprakları, yabancılar için önemli bir sermaye birikim aracı haline gelmiştir. Diğer taraftan Müslüman kökenli kentsel ve kırsal halkın yaratmış olduğu neredeyse tüm artık değer, ya tarımda olduğu gibi her yıl ya da varlık sahibinin ölümünde devlet tarafından el konulmuştur (Yenal, 2003, s.37). Dolayısıyla tarım, ticaret ve zanaat kesimindeki üreticilerin hatta devlet hizmetinde zengin olan Müslüman seçkin sınıfın, ne vakıflar dışında başka bir alana yatırım yapma, ne de sermaye biriktirme olanağı olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda anlamlı bir sermaye birikimi yaratılmasının birtakım iç nedenleri de bulunmaktadır. Örneğin Osmanlı toplumdaki Müslüman seçkin sınıf, ticaret ve sanayi mesleklerini küçük görmüş, bundan dolayı askeri, dinsel ve kamu hizmeti ile ilgili mesleklerde çalışmayı tercih etmiştir. Bu sınıfın değer ölçütlerinde "güç" eksen, her zaman için varlık ekseninden üstün tutulmuş ve Osmanlı toplumunda siyasi güç yoluyla varlık edinme yaklaşımı, egemen anlayış olmuştur. Avrupa'da ise varlık yoluyla siyasi güç kazanma yoluna gidilmiştir. Yenal (2003, s.37-38)'a göre, İmparatorlukta ticaret ve sanayi devriminin gerçekleştirilememesinde bu tutumun büyük payı olmuştur. Bir yandan devletin toplumdaki artık değeri üreticilerin elinden alarak, saray ve askeriyenin giderine harcaması hem sermaye birikimini, hem de girişimcilik gücünü söndürürken, aynı zamanda bu yaklaşım ülkeyi, ekonomik yaşamın gelişmesini sağlayacak altyapıya ilişkin yatırım ve hizmetlerinden yoksun bıraktırmıştır. Oysa demiryolları sayesinde Avrupa'da ticaret ve sanayi gelişirken, aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu ekonomik faaliyetleri işlevsel kılan bu alt yapıdan yoksun kalmıştır (Ortaylı, 2006, s.150). Diğer taraftan Osmanlı tarihinde sadrazamların otorite kurduğu dönemler olmuştur. Ancak Tanzimat döneminde sadece sadrazam değil, sadrazamla birlikte etrafındaki bürokrat kadro da yönetime egemen olmuştur. Diğer bir ifadeyle İmparatorluğun bu modernleşme döneminde Babîâli (Osmanlı hükümeti) bürokratları, yönetime hâkim sınıf olarak öne çıkmıştır. Birinci Meşrutiyet'ten sonra Yıldız Sarayı; İkinci Meşrutiyet'ten sonra ise bir cemiyet olan İttihat ve Terakki, otoriteyi ele almıştır. Her üç dönemde de otoriter nitelikli bir yönetim anlayışı egemen olmuş ve söz konusu bu otoriterlik, neredeyse modern anlamda bir diktatörlüğe dönüşmüştür. Ayrıca her üç dönemin siyasi

¹¹ Plantasyon, sanayide kullanılan kahve, kakao, kauçuk vb. bitkilerin geniş ölçüde yetiştirildiği işletmedir (TDK, 2018).

seçkinleri, birbirinden farklı nitelikler sergilemiştir (Ortaylı, 2006, s.87). Milli bir burjuvazi yaratma girişimleri, 1913 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kesin olarak iktidara gelmesiyle başlamıştır. 1914 yılı Ağustos ayından itibaren Osmanlı hükümeti, İzmir'deki bütün yabancı kuruluşlardan tüm Rum görevlilerinin işten çıkarılarak, yerine Müslüman halktan kişilerin alınmasını istemiştir. Sadece Küçük Asya'da değil, İstanbul'da da Hıristiyanlara karşı resmi bir boykot hareketi başlamıştır. Bu tedbirlerin amacı ise iç pazarı Müslümanlara açmak ve onları, ülkenin ticari hayatına kazandırmak olmuştur. Küçük kent burjuvazisine dayanma eğiliminde olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, zorunlu ihtiyaç maddeleri ve besin maddelerinin imalat ve satışını tekeline alan esnaf ve zanaatkâr kuruluşlarını yaratmıştır. Öte yandan ulaştırma, yol ve araçlarını, özellikle de demiryollarını denetiminde bulunduran hükümet, büyük servetlerin ortaya çıkışına ve Türk burjuvazisinin üyeleri arasında ilk olarak önemli bir sermaye birikiminin meydana gelmesine ön ayak olmuştur (Yerasimos, 2005, s.16-17). Ancak tüm bu çabalar ve girişimler, her yönüyle Batılı kapitalist devletlerin etkisi altına girmiş olan İmparatorluğu yıkılmaktan alıkoyamamıştır.

Yarı-Sömürgeleşme ve Çevreleşme Sürecinde Sınıfsal Yapı, Kent ve Kent İşlevleri

Osmanlı toplum yapısı siyasal olarak üç temel sınıfa dayanmıştır. Yönetici sınıfı oluşturan birinci grup; Sultan-Halife ve onun asker ve bürokratlarından oluşmuştur. İkinci gruptaki sınıf, yönetilen kesim olup bu grubu, tarımsal nüfus ile kentlerdeki tüccar ve zanaatkârlar oluşturmuştur. Bu gruptaki bazıları sonradan ara sınıfa dâhil olmuştur. Sınıfsal yapının son grubu "ara sınıf" olarak adlandırılan, eşraf ve ayan denilen yerel önderlerden oluşmuştur. Söz konusu bu ara sınıf, bozulan toprak düzeni ve bürokrasi nedeniyle güçlenmiş, ancak tarımsal ürünü ve tarımsal nüfusu tam anlamıyla denetleyemediği için yönetici sınıfla sömürülen tarım kesimi arasında ancak aracılık görevini üstlenebilmiştir (Kongar, 1979, s.453). Ülkenin toprak rejiminde küçük tasarruf sahipleri ile büyük tasarruf sahipleri arasında çoğunlukla bir hiyerarşi söz konusu olmuştur (Yerasimos, 2001, s.10). Tekeli (2011, s.239), dönemin sınıfsal yapısını daha ayrıntılı olarak analiz etmiştir. Yazara göre, Osmanlı geleneksel sınıf modeli içinde artık ürüne doğrudan el koyamayan askeri sınıf merkezi yöneticileri, 19. yüzyılda nitelik değiştirip sultanın maaşlı bürokratları haline gelmiştir ve bu süreçte yeni oluşan bürokratik kesimin hem askeri hem de sivil yanında üst kademeler

ile alt kademeler arasında büyük farklılıklar oluşmuştur. Ayrıca yazar, Osmanlı geleneksel sınıf modeli içinde yer alan ilmiye sınıfının değişen ve yeniden yapılandırılan eğitim sistemi nedeniyle bu süreçte etkisizleşen/kaybeden sınıf olduğunu; ticaret ve sanatkârlar kesiminin dönüşümünde ise gelişenlerin ya da kazananların ticaret kesimi, kaybedenlerin ise sanatkârlar olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda Osmanlı toplumsal yapısını; Padişah ve çevresini oluşturan elitler dışında asker ve sivil kökenli bürokrasi, tacirler, eşraf ve geniş bir kitleye karşılık gelen köylüler olarak ana hatlarıyla sınıflandırmak mümkün olup, ayrıca toplumun sınıfsal bir yapı sergilediği de söylenebilir.

Osmanlı toplumu, Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak da sınıflandırılabilir. Çok eski bir geçmişe sahip olan İmparatorluk, geniş bir coğrafyaya hükmetmiştir. Dolayısıyla ülke toprakları farklı ırk, din ve dillere mensup insanları barındırmıştır. Osmanlı ekonomisinde (dış ticaretinde) etkili olan Rum, Ermeni ve Yahudi kökenli gayrimüslimler, sınıfsal yapının önemli bir kesimini oluşturmuştur. Bununla birlikte Levantenler Doğu'nun eski milletlerinin kalıntıları olarak bu ülkenin toprakları üzerinde varlığını korumuştur. Yerasimos'un belirttiğine göre bu kesim, başta İstanbul ve İzmir olmak üzere İmparatorluğun belli başlı büyük kentlerinde kalabalık bir halde bulunmuştur. Özellikle 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki büyük kentlerin Hıristiyan mahalleleri, her türden (Rum, Ermeni, Yahudi, İngiliz, Avusturyalı, Fransız, Rus, İranlı, Belçikalı, Hollandalı, Amerikalı vb.) Avrupalı maceracının bulunduğu yerler haline gelmiştir. Bunlardan çoğunun üye oldukları milletlerle ırk birliği kalmamıştır. Söz konusu dönemin koşulları altında her soydan insanın uygun gördüğü ve yaptığı işte kendine kolaylık sağlayacak olan milleti seçip o milletin camiasına kabul edilebilme durumu, Osmanlı toplumunda adeta yeni bir milleti yani levantenleri oluşturmuştur. Yazarın ifadesiyle bu kesimin yaşadığı alanlarda Rumca, Ermenice, Fransızca, İtalyanca ama daha çok bütün bu dillerin birbirine karışmasından meydana gelen garip bir dil kullanılmıştır (Yerasimos, 2001, s.25).

Kapitalizmin oluşum sürecinde Batılı ülkelerdeki *yönetilen sınıf* kendi arasında farklılaşırken, Osmanlı İmparatorluğu'nda ise bu durumdan farklı olarak *yöneten sınıf* kendi arasında farklılaşmıştır. Esasında 1839 tarihli Tanzimat Fermanı, İmparatorlukta bürokratikleşmeyi ve merkezileşmeyi hızlandırıcı başlıca etken olmuştur (Karpas, 1972, s.258). Kongar (1979, s.436-437)'a göre, özellikle reformların yapıldığı dönemde askeri ve sivil bürokrasi, padişaha (sultan-halife) karşı güçlü bir grup olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak padişaha (sultan-halife) karşı bürokratların yürüttüğü uğraş, halk tabanından kopuk olmuştur. Bürokratlarca yürütülen uğraşın odağında halkı ilgilendiren toplumsal ve ekonomik gelişmelerin olmayışı, söz konusu uğraşı, padişaha karşı ideolojik olarak koşullanmış bir bürokrasinin Batı'dan aktardığı ve toplumla ilişkisi olmayan anayasacılık düşüncelerini hayata geçirme noktasında yoğunlaştırmıştır. Bu durum, Kongar'ın ifadesiyle, yenilikler için devletin gücünü kullanan "devletçi-seçkin" grupları ortaya çıkarmıştır. Devletçi-seçkin grupların ortaya çıkması, diyalektik olarak Batılılaşma çabalarına karşı "gelenekçi-liberal" tepkileri yaratmıştır. Bu tepkiler, Osmanlı geleneğinin temsilcisi olarak dine dayanmıştır. Ancak devletçi-seçkinler, İttihat ve Terakki kanalıyla İmparatorluğun denetimini ele geçirmiş ve ülke kalkınması için ulusal bir burjuvazi yaratma fikrine odaklanıp bir dönemin siyasal ve ekonomik politikaları üzerinde belirleyici olmuşlardır.

İmparatorluğun yönetsel yapısı; eyalet, sancak (liva), kaza ve köy esasına dayanmıştır. Ancak tam anlamıyla merkezîyetçi bir örgütlenme söz konusu olmamıştır. Çünkü eyaletler bütünüyle merkeze bağlı olmamış ve esasında dönemin sınırlı ulaşım ve haberleşme olanakları ile devletin yapısal ve örgütsel özellikleri nedeniyle tam anlamıyla merkezîyetçi bir yapı oluşturulamamıştır. Buna karşın âdemi merkezîyetçi bir yapılanmadan da söz edilemezdi. Çünkü eyaletlerin tüzel kişiliği olmadığı gibi seçilmiş karar ve yürütme organları da bulunmamaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun kendine özgü bir örgütlenme şekli, diğer bir ifadeyle nevi şahsına münhasır bir örgütlenme şekli bulunmaktaydı. Devlet, askeri hizmetlerle sivil ve yargı işlerini birbirinden ayırmıştır. Eyalet ve sancak daha çok askeri birimler olup başında bulunan yöneticiler, güvenlik ve askerin yönetimi ile ilgilenmiştir. Ancak Tanzimat'tan önceki dönemde kent yönetiminde adli, idari ve belediye hizmetler birbirinden ayrılmamış ve bu görevler kadılar tarafından yürütülmüştür. Dolayısıyla adli, beledi ve idari işlevler tek bir yetkili organa yani kadıya bağlı olduğu için kadılık, kentin yargı makamı olduğu gibi aynı zamanda vakıfların deneticisi, asayiş ile belediyenin hizmet ve kolluk (zabıta) görevlerinin yetkili ve sorumlu amiri olmuştur. Bu bağlamda kadılık kurumu, devletin yönetiminde yer alarak yerel yönetimin temelini oluşturmuştur. Bununla birlikte belediye hizmetleri 1854'de kadar esnaf örgütleri, bazı gönüllü kuruluşlar, vakıflar gibi örgütler tarafından yürütülmüştür (Eryılmaz, 2008, s.184-187).

Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal erkin kentleşmeyi desteklediğini söylemek mümkündür. Kentsel yerleşmelerin Osmanlı örgüt sisteminin

merkezlerini oluşturmuş olması (Bayartan, 2005, s.94), bu çıkarımın güçlü bir dayanağıdır. Çünkü kentler, yönetim merkezleri olup aynı zamanda devlet ile kırsal bölge arasındaki alış-verişin odak noktaları olarak işlev görmüştür. Kentsel mekân, ordu için de üretim merkezleri olup aynı zamanda İmparatorluğun “Osmanlılaştırma” politikası açısından önemli yerleşim birimleri olarak görülmüştür. Ancak 16. yüzyıldan itibaren fetihlerin durması nedeniyle artan vergi baskısı, iltizam sisteminin oluşturulmasına neden olmuştur. Tımar sistemi¹² yıllık vergiye dönüştürülmüş ve yıllık verginin tahsilâtı için mütesellim (vergi memurları) görevlendirilmiştir. Bu sistem, bir taraftan ağalardan ve beylerden oluşan kesimi kendi toprağından koparmış, diğer taraftan mütesellim uygulamasında artan istismarlar nedeniyle halkın da kırsal bölgelerden kaçarak kentlere yerleşmesine neden olmuştur. Dolayısıyla hem yüksek gelirli kırsal sınıf hem de köylü nüfus, tarımsal toprağı terk edenlere ilişkin olarak yenilenen devlet yasaklarına (çift bozan vergisi ya da devletin köylüyü köyüne gönderme hakkı gibi) rağmen kentlere akın etmeye başlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak kent işlevleri çeşitlenmiş ve kent nüfusu çok daha heterojen bir nitelik kazanmıştır.

Osmanlı kent yönetiminde vakıflar (imaretler) ve loncalarla birlikte mahalleler, beledi örgütlenmesinin temel unsurunu oluşturmuştur. Devlet açısından mahallenin anlamı, kayıtlı haneler üzerinde vergi bölüşümü ve tahsilâtını gerçekleştiren bir mali birim ve toplumsal denetimin sağlanmasına olanak tanıyan ölçek ve ilişki bütünlüğü olma niteliği üzerinden açıklanabilir (Alada, 2012, s.2). Her mahalle kendi gelenekleri, yaşam tarzları ve farklı cemaatleri ile öne çıkmıştır (Bayartan, 2005, s.97). Mahalle sakinleri dini inanç, ekonomik uğraş ve onları komşularından ayıran ve birey yapan faktörlerle birbirine bağlanmıştır. Mahalleler, sakinlerinin katıldığı bir loncanın veya milletin yerel birimi olarak belirginlik kazanmıştır. Bu nedenle gayrimüslim ve Müslüman halkın mahalleleri ile göçmen mahalleleri ayrı noktalarda kurulmuş ve kaynaşmamıştır. Osmanlı kent düzeninde, gerekli vergileri ödemek koşulu ile mahalle değiştirmenin sakıncası olmamıştır. Ancak kırsal kesimden kente göç, izne bağlanmıştır (Doğru, 1995, s.103-111). Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nda, genellikle bayındırlık işleri merkezden düzenlenen bir sisteme bağlı olarak yürütülürdü. Bayındırlıkla ilgili ürünler, anıtsal yapılar ya da köprü gibi alt yapı

¹² Tımar sistemi, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı İmparatorluğu toprak düzeninde yıllık geliri 3.000-20.000 akçe olan topraklar olup, belirli görev ve hizmet karşılığında kişilere verilen bu topraklardan alınan vergi uygulamasıdır (TDK, 2018).

hizmetleri devletin denetiminde ve ülkenin çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilirdi (Tapan, 2004, s.385). Avrupa'da gelişmeye başlayan ticaret kapitalizmi, Osmanlı eşrafının geleneksel geçim yollarını oluşturan ticareti ellerinden alınca, Osmanlı toplum yapısı da çözülmeye başlamıştır. Buna göre eşrafın, tarım ve kent toprağının rantına el koyarak kendine yeni geçim yolları araması, merkezi devletin, artık-ürün kanallarını zayıflatmıştır. Dolayısıyla bu durum, devleti güçsüzleştirmiştir. Bu dönemde merkezi devletin fetih ve iskân politikası iflas etmiş, kentsel yerleşme kademelenmesi çözülmüş, kent toprağı mülkiyeti ile birlikte konut üretimi ve dağıtımının denetimi fiilen eşraf ve ağanın eline geçmeye başlamıştır. Konut sorunu ilk kez bu dönemde, yani mülksüzleşen köylünün kentlere göçmesi ve barınak bulamaması sonucu ortaya çıkmıştır (DPT, 1977, s.18).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, kuruluşun tamamlandığı 15. yüzyıldan çökmeye yüz tuttuğu 19. yüzyıl ortalarına kadar uzanan bu süreç boyunca toplumsal yapı farklılaşırken, kentsel mekân durağan niteliğini korumuştur. Ancak 19. yüzyılın sonunda mekânsal yapıda da değişim süreci başlamıştır (Aktüre, 1987, s.1). 1839 tarihli Tanzimat reformları çerçevesinde devlet ve toplumu Batılılaştırmaya dönük olarak gerçekleştirilmek istenen düzenlemeler ve kurumsal yapılanmalar, kentsel alanı da doğrudan etkileyip dönüştürmeye başlamıştır. Doğrudan Divan-ı Hümayun'dan (önemli devlet işlerinin görüşüldüğü ve karara bağlandığı yüksek merciden) çıkan ve uzun vadede gerçekleştirileceği açıkça belirtilmiş olan 1848 tarihli Birinci Ebeniye Nizamnamesi ve 1856 tarihli ilk İstimlâk Nizamnamesi, İmparatorluğun başkentini ve diğer kentleri, Batılı kent modeli görüntüsüne kavuşturmak amacıyla; binaların ve sokakların genişletilmesi, kentsel arazinin parsellenmesi gibi bazı temel ilkeleri öngörmüştür (Yerasimos, 1999, s.2). Arazi mülkiyeti için gereken esneklik, kısmen 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi bağlamında sağlanmıştır. İnşaat malzemelerine, yollara, sokakları genişletmeye ilişkin kentsel düzenlemeler ise ancak Arazi Kanunnamesi çerçevesinde çıkarılabilmıştır (Dumont ve Georgeon, 1999, s.8).

Batılı anlamda yerel yönetimler yani il özel idareleri ve belediyeler, Tanzimat'tan sonra kurulmaya başlanmış ve oldukça yavaş bir gelişme seyri izlemiştir. Esasında İmparatorluk, 1854 Kırım Savaşı'nda Rusya'ya karşı Avrupa devletleri ile ittifak kurduğunda, söz konusu savaş nedeniyle İstanbul'a çok sayıda Avrupalı subay ve asker gelmiştir. Bu dönemde İstanbul'da yüz binin üzerinde yabancıların yaşadığı ve bunların çoğunlukla Beyoğlu-Galata semtinde ikamet ettiği belirtilmiştir (Eryılmaz, 2008, s.188). Bu dönemde belediye hizmetlerinin yok denecek durumda olması; temizlik,

aydınlatma, kaldırım ve kanalizasyon gibi hizmetlerin eksikliği; kent içi ulaşımın yetersiz ve düzensiz olması rahatsızlık yaratmıştır. Avrupalılar, bu hizmetlerin iyileştirilmesi için bir belediye örgütünün kurulması tavsiyesinde bulunmuştur. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun okunuşunu (1839) izleyen yıllarda Batıdan dönen Osmanlı aydınları da kent içi ulaşım, su, konut ve sağlık sorunlarına ilişkin çözümün Batı kentlerinde gördükleri tarzda bir belediye örgütünün kurumsallaşmasıyla gerçekleştirilebileceği inancında olmuşlardır. Yasal olarak ilk belediyenin kuruluşu 16 Ağustos 1854 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 1855 yılında da İstanbul'da "şehremaneti" adıyla bir belediye örgütü oluşturulmuştur. 1857 yılında belediye örgütüne ve hizmetlerine ilişkin bazı tespitlerde bulunulmuş ve İstanbul'un on dört daireye ayrılması, ayrıca her birinde ayrı bir belediye dairesinin kurulması öngörülmüştür. Ancak 1858 yılında pilot bölge olarak azınlıkların yoğunlukta yaşadığı Beyoğlu-Galata semtleri seçilmiş ve burada, "Altıncı Daire-i Belediye"¹³ adı altında fiilen ilk belediye örgütü kurulmuştur (Eryılmaz, 2008, s.188-190). Altıncı Dairedeki on yıllık bir uygulamadan sonra, İstanbul'un diğer yerlerinde de belediye dairelerinin kurulması kararı alınmıştır. Ancak kurulan belediye dairelerin bir kısmı, gelir yetersizliği nedeniyle sonradan kapanmıştır. Dönemin koşulları altında sadece Beyoğlu, Adalar, Tarabya, Yeniköy ve Beykoz belediye daireleri devam edebilmiştir (Öner, 2008, s.12). Diğer kentlerde belediye örgütünün kurulması ise 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nden (bu Nizamname ile eyalet yönetiminden vilayet sistemine geçilmiştir) sonra gerçekleşebilmiştir. Dolayısıyla 1877 yılında yürürlüğe giren "Vilayet Belediyeler Kanunu" ile belediyelerin yaygın bir şekilde kurulması sağlanmıştır. Bu yasal düzenlemelerden sonra özellikle liman kentlerinde belediye örgütü kurulmaya başlanmıştır (Eryılmaz, 2008, s.190). Buna karşın ülke genelindeki kentlerde, birçok belediye örgütü ya ödenek yokluğu nedeniyle kurulamamış ya da kurulduğu halde sonradan kapatılmıştır.

Tanzimat döneminin Batıcı sivil eğitim projesi II. Abdülhamit döneminde 1880'li yıllarda uygulamaya konulmuş ve 1908 yılına kadar Hicaz dışında bütün vilayet ve önemli sancak merkezlerinde lise düzeyinde pozitif ilimlere öncelik veren idadiler açılmıştır (İnalçık, 2007, s.35). Osmanlı yönetimi, halk sağlığı alanında özellikle salgın hastalıklara karşı mücadele

¹³ Altıncı Daire-i Belediyesi bu ismi, Tanzimat'ın mimarları olan Mustafa Reşit Paşa ile Ali Paşa'nın kısa bir süre oturdukları Paris'in seçkin ve modern bir semti olan "Sixieme Arrondissement (altıncı daire)" adından almıştır (Eryılmaz, 2008, s.188-189).

konusunda 1837'den sonra gittikçe artan bir biçimde ilgi göstermiştir. Ülkede 1831'de, daha sonra 1881 ve 1893 yılları arasında yapılan nüfus sayımının ortaya koyduğu nüfus durgunluğu, bazı gözlemcilerce salgın hastalıklara bağlanmıştır. Bu nedenle II. Abdülhamid, tıbbın yeni uzmanları olarak Avrupa'da kabul gören bakteriyologları yardım için ülkeye davet etmiştir. Söz konusu yardım çağrısı, İmparatorluğu güçlendirme girişimlerinde Avrupa'nın uzmanlığına başvurma alışkanlığına dayandırılmıştır. Ancak Bakteriyoloji Enstitüleri, Osmanlı topraklarına geldiği sırada tıp alanında bir boşluğun olmadığını görmüşlerdir. Çünkü o dönemde Osmanlı ülkesinde, 1839'dan sonra azınlıkların da kabul edildiği bir tıp okulu bulunmaktaydı. Bu okula sonradan cerrahi tıp okulu gibi başka okullar da eklenmiştir (Moulin, 1999, s.169-176). Bu konuda üzerinde durulması ve vurgulanması gereken en önemli durum ise sağlık alanına ilişkin hizmetlerin ağırlıklı olarak başkentte toplanmış olma sorunudur. Bu yapılanma nedeniyle diğer kentlerde ve kırsal alanlarda yaşayan insanlar, tedavi için uzun bir yolculuktan sonra İstanbul'a gelerek tedavi olmak ve sağlık hizmetlerinden faydalanmak zorunda kalmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya kapitalizmine eklemeli olduğu 19. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süreçteki kentsel gelişme olgusunu Tekeli (2009, s.107-110), piyasa mekanizması içinde Osmanlı ekonomisinin kapitalist ilişkilere açılması ve İmparatorlukta yönetici seçkinlerin modernite/çağdaşlaşma doğrultusunda reformlar yapması şeklinde gelişen Batı kaynaklı iki kanallı değişim çerçevesinde değerlendirmiş ve bu bağlamda yazar, kentsel mekânda, önemli dönüşümlerin yaşandığını belirtmiştir. Örneğin klasik Osmanlı kentlerinde görülen bedesten etrafındaki çarşılar, liman çevresindeki pazarlardan oluşan eski kent merkezleri varlığını korumakla birlikte, kent merkezlerinde bankalar, sigorta şirketleri, işhanları ve oteller gibi piyasa ekonomisinin niteliklerini yansıtan ve yeni kent merkezleri olarak kabul gören modern merkezli iş alanı oluşmaya başlamıştır. Yeni altyapı sistemi oluşturulmaya başlanmış, merkezde ya da yakınında demiryolu istasyonları, limanlar ve rıhtımlar, antrepolar, posta binaları ve devlet daireleri kurulmuştur. Yaya olarak kurulan kent içi ulaşım sistemi; araba, tramvay, vapur, banliyö treni gibi toplu taşıma araçları için yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca kentsel alanda modern ve geleneksel kesim farklılığı daha belirgin bir hal almıştır. Yeni ekonomik ilişki ve örgütlenme biçimi nedeniyle toplumsal tabakalaşma değişmiş ve yeni toplumsal sınıflar oluşmuştur. Kentsel mekânda konut alanlarındaki millet esaslı farklılaşmanın yanı sıra sınıf esaslı bir farklılaşma da gözlenmeye başlanmıştır.

Aynı zamanda toplumsal tabakalaşma biçimlerinin oluşması ve kentsel nüfus artışı kentlerin çevreye yayılmasına neden olmuş ve Osmanlı kent çeperlerinde banliyöleşme oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde modernleşmenin yarattığı yeni yaşam kalıpları ve kamusal alanların oluşması özel mülkiyet, hazine arazisi, özel arazi gibi yeni arazi kullanım biçimlerinin gelişmesine neden olmuştur (Tankut, 2002). Ne var ki, tüm bu gelişmeler İstanbul, İzmir gibi sayılı birkaç merkez kent ile liman kentleriyle sınırlı kalmıştır. Mevcut nüfus yoğunluğu ve ticaret merkezi olma niteliği dolayısıyla öne çıkan bazı İmparatorluk kentlerinin bile bu süreçteki kentsel durağanlığını koruduğu, mevcut bazı araştırmalardan anlaşılmaktadır.

Dönemin bazı Osmanlı kentleri üzerinden ulaşım teknolojisi ve yönetsel yapı ile kentsel nüfus yığılması arasındaki ilişkiyi irdeleyen Aktüre (1975, s.103-106), Osmanlı toplumsal örgütlenmesinde yönetsel kademeleşme içinde bir üst kademe merkezin aynı zamanda alt kademelerin artık ürününü kontrol eden birimleri de içinde bulundurduğunu vurgulanmıştır. Yazara göre bütün sanayi öncesi toplumlarda (Osmanlı ülkesinde olduğu gibi) kentsel nüfus yığılmasını belirleyen öncelikli etmen, tarımsal üretim teknolojisinin imkân verdiği atık ürünün miktarı olmaktadır. Anadolu'nun iklim ve toprak koşullarının yanı sıra dönemin mevcut ulaşım teknolojisinin tarımsal üretim üzerindeki belirleyiciliğini vurgulayan yazar, ana ulaşım ve uzun mesafe kervan yolları üzerinde bulunan kentlerin, ticaretin gelişmiş olması ve ulaşım kolaylığı nedeniyle kontrol alanının daha büyük olduğunu ve buna bağlı olarak kentsel nüfus yığılmasının da daha büyük değerlere ulaşabileceğini belirtmiştir. Ayrıca geleneksel Osmanlı timar sisteminin, 1858 tarihli Arazi Kanunnamesinin çıkarılmasına kadar devam ettiğini belirten yazar, bu süreçte timar sahiplerinin köylerde değil eyalet veya sancak merkezleri olan büyük ticaret kentlerinde oturduğunu; has veya zeamet sahibi padişah ve yüksek dereceli devlet memurlarının ise İmparatorluk merkezi olan İstanbul'da oturduğunu belirtmiştir. 17. yüzyıldan 19. yüzyılın ortasına kadar uzana süreçte Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yönetsel ve işlevsel kademelenmeyle kentsel nüfus yığılması arasındaki ilişkiyi bu saptamalar üzerinden irdeleyen yazar; Manisa, Kütahya, Çorum, Amasya, Tokat, Niğde ve Antalya gibi dönemin kentlerinin gelişmişlik düzeyini bu bağlamda analiz etmiş ve söz konusu kentlerdeki mevcut nüfus yoğunluğu ve birer ticaret merkezi olmaları sebebiyle vurgulanmaya değer bulunan gelişmişliklerinin olduğunu belirtmekle birlikte, 19. yüzyılda bu kentlerde yaşanan kentsel durağanlığa da dikkati çekmiştir. İmparatorluğun daha küçük ve kırsal niteliği ağır basan kasaba görünümlü kentlerinin

ise kırsal niteliğini Cumhuriyet döneminde bile yıllarca korumuş olduğu bilinen bir gerçektir.

Osmanlı Toplumunun Kent Formasyonunun Temel Öncülleri Üzerine Değerlendirme

Bir toplumda sanayi, birtakım ön koşulların oluşmasına bağlı olarak gelişir. Öncelikle asgari bir siyasal alt yapının kurulmuş olması gerekir. Bununla birlikte sürekli bir istikrar ortamı ve yeterli ölçüde serbest piyasa koşullarının oluşması gerekir. Mülkiyet ve sermaye alanlarında hukuki güvencenin bulunması gerekir. Ayrıca asgari düzeyde fiziki bir alt yapı olmalı ve sanayileşmenin başlayıp yayılabilmesi için de genişlemeye uygun pazarlar olmalıdır. Bu da yeterli düzeyde ulaşım, iletişim ve finans olanaklarının geliştirilmesine bağlıdır. Ayrıca nüfusun nitelikleri önemli olup kişilerde, en azından asgari düzeyde bir eğitim altyapısının, temel ve teknik eğitim düzeyinin oluşması zorunludur (Yenal, 2003, s.39). Sanayinin gelişmesine zemin oluşturacak bu ön koşullar, Batı Avrupa'da ticaret kapitalizmi döneminde oluşmaya başlamıştır. Ne var ki, Osmanlı toplumunda, Batı Avrupa'nın sanayi kapitalizmi döneminde bile bu koşullar oluşturulamamıştır. İmparatorlukta bu koşulların oluşturulamayışının iç ve dış kaynaklı birçok nedeni bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayinin gelişmemesinin bir nedeni Osmanlı yönetiminin, toplumuna, başta ekonomik hizmetler olmak üzere, fiziksel alt yapı, eğitim ve teknik yardım gibi hizmetleri götürmemiş olmasıdır. 15. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı ordusuna ateşli küçük silahların sokulmuş olması piyadeyi, askeri örgütlenmenin temel taşı durumuna getirmiştir. Sonuç olarak süvari (sipahi ve adamları), önemini yitirmeye başlamış ve orduya atlı asker veren toprak sisteminin diğer bir ifadeyle tımar sisteminin işlevi ve önemi azalmıştır (Kongar, 1979, s.436). Böylece tarımsal üretime dayalı ekonomik yapı bozulmaya başlamıştır. Ayrıca oldukça ilkel bir teknoloji ile yapılan tarımsal faaliyetlerden elde edilen artık değer, devlet ya da devlete dayanan ayan tarafından gasp edilerek, askeri giderlere ve saray masraflarına harcanmıştır (Yenal, 2003, s.36). 19. yüzyılın ortalarına kadar askeri alanlar dışında kalan özellikle Anadolu'daki ulaşım, sulama, haberleşme, eğitim, teknik destek, hatta iç güvenlik konularına Osmanlı yönetimi, ilgisiz kalmıştır. İmparatorluğun zayıfladığı ve çözüme sürecine girdiği bu yıllarda İmparatorluk üzerindeki Batı denetiminin iki önemli sonucu, İmparatorluğun ekonomik anlamdaki çöküşüne zemin oluşturmuştur. Bunlardan birincisi, Osmanlı İmparatorluğunun

kapitalizme eklenmesi sürecinde oluşan bir kapitalist sınıf çekirdeğinin Batı emperyalizminin bir uzantısı biçiminde oluşmaya başlamasıdır. Diğer ise yabancı ekonomilere bağımlı bir kapitalist sınıfın doğmakta oluşu, yerli imalat çabalarını, daha bu çabalar emekleme dönemindeyken öldürmesi durumu olmuştur (Kongar, 1979, s.436). Dolayısıyla yerli imalatçılar, sermaye yetersizliği ve teknik olanakların sınırlılığı nedeniyle Avrupa ekonomisi ile yarışamamışlardır. Ayrıca kapitülasyonlar yoluyla Batılı devletlere tanınan hukuksal, ekonomik ve mali ayrıcalıklar (Ökçün, 1997, s.3) da böyle bir yarışmayı iyiden iyiye olanaksız kılmıştır.

İmparatorluk, kurumsal biçimiyle değişmeyi önleyici nitelikler taşımıştır. Bu nedenle toplumsal ve ekonomik gelişme sağlanamamış ya da oldukça yavaş bir şekilde ilerlemiştir. Devlet, sürekli olarak güçlü toplumsal ve ekonomik grupların ortaya çıkmasını engelleme çaba içinde olmuştur. Dolayısıyla toplumdaki sınıfsal yapı, toplumsal ve ekonomik ölçütlere göre değil, daha çok siyasal ölçütlere göre oluşmuştur. Diğer bir ifadeyle Osmanlı toplumunun sınıfsal nitelikleri toplumsal ve ekonomik yapının bir sonucu olarak değil, siyasal yapının bir ürünü olarak gelişmiştir (Kongar, 1979, s.435). Buna karşın, Avrupa'nın kapitalist toplumlarındaki sınıfsal yapı, özellikle ekonomik yapının bir sonucu olarak gelişmiştir. Yenal (2003, s.36)'a göre, feodal düzenin erimesi ve merkezî devlet yapılanmasının oluşmasıyla birlikte büyük bir kitleyi oluşturan topraksız serfler, toprak mülkiyetine kavuşmuş ve tarımda yaratılan tasarruflar, zamanla sermaye birikimine dönüşmüştür. Ne var ki, aynı dönemde, Osmanlı çiftçisinin yarattığı artık değere, devlet ya da mültezimler tarafından el konulmuş ve el konulan artık değer, büyük ölçüde saray ve askeri giderler için harcanmıştır. Diğer bir ifadeyle halkın gönencini (refahını) artırma amacı, hiçbir dönem İmparatorluğun görevleri arasında öncelikli bir konu olarak yer almamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret burjuvazisinin oluşturulamayışını sorgulayan Yerasimos (2001, s.13-14), bu durumu çeşitli gerekçeler üzerinden değerlendirmiştir. Buna göre, Avrupa'da gelişen kapitalizminin etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu kapitalist ekonomilere eklenmiştir. Bu durumun bir gereği olarak tarımsal alandaki artık ürün, dünya pazarına yönelen emtia haline dönüşmüştür. Dolayısıyla merkezi iktidar, tarımsal alandaki gelirden daha fazla artık bir pay almak için kırsala daha çok egemen olmak istemiştir. Kırsala egemen olma isteği ayanların, beylerin nüfuzlarını zayıflatıp zamanla ortadan kaldırırken, güçlü bir merkezi bürokrasinin oluşmasına da zemin oluşturmuştur. Ancak bürokrasinin varlığı hazine

kaynaklarının sürekliliğine bağlıydı. İmparatorluğun başlıca zenginlik kaynağı ise hazine ve topraktı. Bürokrasinin devlet hazinesi etrafında kümelenmesi, toprak mülkiyetinin giderek pekişmesine (tam mülkiyete geçişine) neden olurken, diğer taraftan Avrupa kapitalizminin önlenemeyen yayılışı İmparatorluğu mali açıdan zayıflatmıştır. Dolayısıyla tüm bu nedenlerden dolayı ticaret burjuvazi oluşturulamamış ve anlamlı bir sermaye birikimi sağlanamamıştır. Ancak Yenal (2003, s.45)'a göre, İmparatorluğun son elli yılı önceki yüzyıllardan ayrı olarak değerlendirilmeyi gerektirmektedir. Çünkü bu son elli yıldaki yenileme çabaları sırasında toplumsal yapıya ilişkin olarak tartışılmaya başlanılan düşünceler, Cumhuriyet'in kuruluşuna egemen olan devlet felsefesinin oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasındaki bazı sosyal ve ekonomik uygulamalar da söz konusu bu yeni düşüncelerden esinlenmiştir. Örneğin Savaş başında bir irade ile kapitülasyonlara son verilmiş; bir geçici yasa ile yabancı şirketlerin ayrıcalıkları kaldırılmış ve Müslüman-Türk işletmeleri, ekonomik alanda daha işlevsel kılınmak istenmiştir. Bu çerçevede yaratılacak yerli bir burjuva sınıfı üzerinden sermaye birikiminin yolları aranmış ve tüm bu gelişmeler, üretim tarzında bir dönüşümün zeminini oluşturmuştur.

Fransız Devrimi'yle ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet kavramları ön plana çıkmış ve bu durum, toplum ve devlet anlayışında radikal değişikliklere neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde de yaygınlaşan Fransız Devrim ilkeleri, kimi Avrupa devletlerinin de desteğiyle Balkanlardan Arap Yarımadasına kadar hemen her bölgede Türk olmayan halkların kendi bağımsız devletlerini kurmaya yönelik ayaklanmalarını hızlandırmıştır (Turan, 1991, s.15). Ancak Avrupa'da ulus-devletin ortaya çıkışı, sanayi toplumunun ortaya çıkışı ile yakından ilişkilidir. Avrupa'da ulus-devletin doğuşu, feodal kimliklerin aşılarak bütünleşme yoluyla daha büyük bir alanda yeni bir kimlik oluşturmasıyla gerçekleşmiştir. Buna karşın Osmanlı sanayileşmenin etkisine dış ticaret yoluyla açılmış bir İmparatorluk olarak Osmanlı topraklarında; din, dil vb. farklılıklar nedeniyle İmparatorluğun parçalanması üzerinden ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Böylece ulusçuluk hareketi, bir taraftan altı yüzyıllık İmparatorluğu parçalarken, diğer taraftan Balkan Savaşı sonrasında gelişerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ilişkin düşünsel temelleri hazırlamıştır. Ancak 1923'de henüz bir ulus-devlet oluşturma fikri açıklık kazanmamıştır. Bu nedenle ulusçuluk hareketini, Cumhuriyet döneminde yeniden yorumlama durumu doğmuş ve Genç Cumhuriyet, bu yıllarda sanayileşmemiş ve kentleşmemiş bir toplumun koşullarında bir ulus inşa sorunuyla karşı karşıya

kalmıştır (Tekeli, 2001, s.60). Dolayısıyla bu dönemde ülkeyi, ulus-devlet alanına dönüştürmek ve kentleri, çağdaşlaşmanın mekânı haline getirmek şeklinde iki önemli strateji belirginlik kazanmıştır (Tankut, 2002). Şengül (2001, s.113)'ün ifadesiyle ulus-devletleşme süreci, belli bir ulusal sosyal mekânda belli bir ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermayenin birikimi anlamına gelir. Kuşkusuz bu sürecin başat kurucu unsuru, ulusal bir ekonomik mekân ve bu mekân içinde oluşması öngörülen bir ekonomik sermaye olmuştur.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı-sömürgeleşme ve çevreleşme sürecindeki mevcut kentsel dokusunun ayırıcı özellikleri; dönemin politik yapısı, dış bağlantıları, üretim biçimi ve üretim ilişkileri çerçevesinde biçimlenmiştir. Osmanlı yönetiminde padişahın mutlak yönetici olduğu ve kurumsal olarak yetkisinin ilahi güce dayandığı İmparatorlukta üretim tarzı, ağırlıklı olarak tarıma dayanırdı ve üretim araçları ilkel sayılabilecek bir nitelikteydi. İmparatorluğu'nun kapitalist üretim tarzına eklemlenmesi, "kapitülasyonlarla" başlamış ve çevreleşmesi sürecinde güçlenen Batılı kapitalist ülkeler, kapitülasyonları giderek Osmanlı yönetiminden koparılmış tek taraflı ağır tavizlere dönüştürmüştür. Batılı ülkelerin sanayi ve ticaret rekabetine dayanamayan Osmanlı yerli sanayisi ve esnafılık düzeni çökmüş, gümrük düzeni bozulmuş ve toplumda dünya pazarı ile bütünleşmek isteyen aracı bir sınıf doğmuştur. Bu koşullar altında Osmanlı toprakları, yabancılar için önemli bir sermaye birikim aracı haline gelirken Müslüman kökenli kentsel ve kırsal halkın yaratmış olduğu neredeyse tüm artık-değere devlet tarafından el konulmuştur. Dolayısıyla sınıfsal bir yapı sergileyen Osmanlı toplumunda özellikle Müslüman halka dair sermaye birikimi için uygun koşullar oluşmamış/oluşturulmamıştır. En çok da bu sebepten olsa gerek kentsel gelişmenin itici gücü sayılan yerli imalat sanayi gelişmemiştir.

Kent yerleşmeleri, Osmanlı örgüt sisteminin merkezi olarak görüldüğü için esasında devlet, kentleşmeyi desteklemiştir. İmparatorlukta kentler, yönetim merkezleriydi; askeri teşkilat için ise birer konuşlanma ve üretim merkezi niteliğindedi. Diğer taraftan söz konusu bu yerleşme alanları, devlet ile kırsal bölge arasındaki alış-verişin odak noktaları olup, ayrıca İmparatorluğun "Osmanlılaştırma" politikası açısından önemli birer yerleşim birimleri olarak işlev görmüştür. Osmanlı kent yönetiminde ise vakıflar (imaretler), loncalar ve mahalleler, beledi örgütlenmesinin temel unsuru

oluşmuş; adli, beledi ve idari işlevlerin tamamını bünyesinde toplayan kadılık kurumu, özellikle Tanzimat'tan önceki dönemde kent yönetimin temelini oluşturmuştur. Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda, genellikle bayındırlık işleri merkezden düzenlenen bir sisteme bağlı olarak yürütülür, bayındırlıkla ilgili ürünler, anıtsal yapılar ya da köprü gibi alt yapı hizmetleri devletin denetiminde ve ülkenin çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilirdi. Ancak Tanzimat reformları çerçevesinde devleti ve toplumu Batılılaştırmaya dönük olarak gerçekleştirilmek istenen düzenlemeler ve kurumsal yapılanmalar, kentsel alanı da doğrudan etkileyip dönüştürmeye başlamıştır. Batılı anlamda yerel yönetimler yani il özel idareleri ve belediyeler (her ne kadar uygulamada bu belediye örgütlerinden sadece birkaç tanesi başarılı olsa da) kurulmaya başlanmıştır. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya kapitalizmine eklemlendiği 19. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süreçte bir taraftan Osmanlı ekonomisinin kapitalist ilişkilere açılması, diğer taraftan İmparatorluktaki yönetici seçkinlerin modernite doğrultusunda reformlar yapması sonucu kent formasyonunda önemli dönüşümler yaşanmıştır. Örneğin eski doku varlığını korumakla birlikte kent merkezlerinde bankalar, sigorta şirketleri, işhanları ve oteller gibi piyasa ekonomisinin niteliklerini yansıtan modern merkezli iş alanı oluşmaya başlamıştır. Yeni altyapı sistemi oluşturulmaya başlanmış, merkezde ya da yakınında demiryolu istasyonları, limanlar ve rıhtımlar, antrepolar, posta binaları ve devlet daireleri kurulmuştur. Bu döneme kadar yaya olarak kurulan kent içi ulaşım sistemi araba, tramvay, vapur, banliyö treni gibi toplu taşıma araçları için yeniden düzenlenmiştir. Yeni ekonomik ilişki ve örgütlenme biçimi nedeniyle toplumsal tabakalaşma biçimlerinin oluşması ve kentsel nüfus artışı, kentlerin çevreye yayılmasına neden olmuş ve Osmanlı kent çeperlerinde ilk kez banliyöleşme oluşmaya başlamıştır.

Tanzimat'tan sonra yapılan düzenlemeler ve kurumsal yapılanmaların tetiklediği Osmanlı kent formasyonunda sınırlı da olsa kısmi bir değişimden söz etmek mümkün olmakla birlikte esasında bu dönemin kentsel gelişmesine ket vuran önemli öncüller bulunmaktaydı. En başta sanayileşme hamlesini gerçekleştirememiş bir toplum olarak üretim tarzının tarıma dayanıyor olması, İmparatorlukta kentleşmeyi sekteye uğratan ve durağan toplumsal dokunun varlığını koruyan önemli bir faktördü. Sermaye birikiminin önündeki engeller nedeniyle Müslüman kent ve kır halkının sermaye biriktirememiş olmasından dolayı yerli imalat sanayinin gelişmesi ve teknik olanakların sınırlılığı nedeniyle Osmanlı ekonomisinin

Avrupa ekonomisi ile yarışamamış olması, bir başka önemli faktördü. Osmanlı'nın son döneminde neredeyse her alanda sürekli bir istikrar ortamının olmayışı; yeterli ölçüde serbest piyasa koşullarının oluşmamış olması; mülkiyet ve sermaye alanlarında hukuki güvencenin bulunmaması; askeri alan haricinde sosyal ve fiziki anlamda ciddi alt yapı yetersizliği gibi belli başlı öncüller, dönemin kentleşmesini olumsuz etkilemiştir. Esasında İmparatorluk, kurumsal biçimiyle de değişmeyi önleyici nitelikler taşıyordu. 19. yüzyılın ortalarına kadar askeri alanlar dışında kalan özellikle Anadolu'daki ulaştırma, sulama, haberleşme, eğitim, teknik destek, hatta iç güvenlik konularına Osmanlı yönetimi, ilgisiz kalmıştır. Ulaşılabilen tüm bu veriler ışığında son dönem Osmanlı toplumunun kent dokusuna ilişkin olarak bu çalışmanın ulaştığı nihai sonucu bir iki cümleyle şöyle özetlemek mümkündür: Yerli sermaye birikim eksikliğinin bir sonucu olarak sınırlı altyapı yatırımlarıyla kentsel gelişme ve beledi hizmetler, İmparatorluğun İstanbul, İzmir gibi birkaç büyük kentinde yoğunlaşmıştır. Göreli olarak daha gelişmiş görünen bu kentlerde sadece etnik açıdan değil gelir bağlamında da sınıfsal bir farklılaşma belirginlik kazanmış ve diğer Osmanlı kentleri ise ağırlıklı olarak kırsal nitelikli görünümünü korumuştur.

Extended Abstract

Urban Formation in the Ottoman Empire in the Process of Semi-Colonization and Peripheralization: Class Structure, Municipal Services and Urban Functions

*

Aygül Kılınç
Gaziantep University

In this study; a detailed analysis was made on the administrative structure, land regime, and production relations of the Ottoman Empire in the 19th century in its semi-colonization and containment process. In the study; the subjects “The Semi-Colonization and Containment Process of the Empire”, “Class Structure, City, and Urban Functions in the Semi-Colonization and Containment Process”, and “Assessment on the Basic Premises of the Urban Formation of the Ottoman Society” were discussed respectively. In that period, the Ottoman Empire was under the political and economic domination of the Western capitalist countries. In the said process; substantial reforms were realized in the military, administrative, and social areas. State administration was wanted to be restructured institutionally. New regulations were carried into effect in the legal area. Economy of the Empire started to change and transform upon the internal developments and under the influence of the external domination. In the study; it was desired to shed light on the class structure, municipal services, and urban functions of the urban area that gained prominence as a result of such ascribed circumstances.

The Ottoman Empire had the characteristics of the feudal mode of production with its economic structure that was not industrialized, closed to the domestic and foreign markets, and open to the external exploitation which arose later. However, having a strong centralist structure, it also had a feature that differs from the feudal social structure. Articulation of the Ottoman Empire to the capitalist mode of production started with “the

capitulations”, due to such capitulations that were turned into unilateral severe concessions taken out of the Ottoman Empire in time the Ottoman domestic industry and tradesmanship order collapsed, customs order was broken down, and an intermediary class desiring to integrate with the world market arose in the Ottoman society. Under those conditions; the Ottoman territories become an important capital-formation instrument for the foreigners while the Muslim-origin urban and rural society could not generate a significant capital accumulation. Ottoman urban fabric was also took shape within the context of such above-ascribed conditions of the period concerned herein.

The mode of production in the Empire, where the emperor was the absolute governor and his authority was based on the divine power institutionally in the Ottoman administration; mainly depended upon agriculture, and the means of production were almost of a primitive nature. The Western capitalist countries that gained strength in the semi-colonization and containment process of the Ottomans turned the capitulations gradually into unilateral severe concessions taken out of the Empire. The Ottoman domestic industry and tradesmanship order that could not stand out against the Western industrial and commercial competition collapsed, customs order was broken down, and an intermediary class desiring to integrate with the world market arose in the society. Under the circumstances; the Ottoman territories become an important capital-formation instrument for the foreigners while almost all surplus value created by the Muslim-origin urban and rural society was expropriated by the State. Therefore, in the Ottoman society that displayed a class structure; the appropriate conditions for the capital accumulation, particularly regarding the Muslim society, could not occur / be occurred. Likely mostly because of this reason, the domestic manufacturing industry, regarded as the driving force behind urban development could not develop.

State actually supported the urbanization as the urban settlements were considered as the center of the Ottoman organizational system. In the Empire; the cities were the administration centers, and each had the characteristics of a deployment and production center for the military organization. On the other hand; these settlement areas in question were the focal points of the exchange between the state and the rural areas, and they also functioned as an important settlement units in terms of the “Ottomanization” policy of the Empire. In the Ottoman urban management; foundations, guilds and districts constituted the main elements of the

municipal organization; and the “*Kadıship*” institution incorporating all the legal, municipal, and administrative functions within its body became the basis of the urban administration particularly in the pre-Tanzimat era. In the period before the Tanzimat reforms; public works were usually conducted under a system organized by the central administration of the Ottoman Empire; and the public products, monumental structures and the infrastructure services like bridges were brought into being in various regions of the country under the control of the state. However; the arrangements (regulations) and the institutional structuring desired to be realized aimed at “Westernization” of the state and the society within the frame of the Tanzimat reforms also started to affect and transform the urban area directly. Local administrations, i.e. provincial special administrations and municipalities in Western manner started to be constituted. Besides; in the period between the second half of the 19th century when the Ottoman Empire was articulated to the world capitalism and the proclamation of the Republic; significant transformations occurred in the urban formation as a result of opening of the Ottoman economy to the capitalist relationships on the one hand and the reforms made in line with modernity by the ruling elites in the Empire. For example; a modern-centered business area that reflected the characteristics of market economy such as banks, insurance companies, office buildings, and hotels started to come to existence in the city centers while the old texture preserved its existence. New infrastructural system started to be established; and railway station, ports and docks, warehouses, postal buildings, and government offices were founded in the centurms or nearby them. The urban transport system that was built in a pedestrian order was restructured for the public transportation vehicles such as cars, tramways, ferries, and commuter trains. Generation of social stratification forms and the increase in the urban population due to the new economic relationship and organization form caused expansion of the cities around, and the suburbanization in the Ottoman urban walls started to occur for first time.

It is possible to mention about a partial change though limited in the Ottoman urban formation triggered by the post-Tanzimat arrangements and constitutional structuring, however, there existed significant premises that impeded the urban development in that era. First of all; as a society who could not realize the industrialization thrust, Ottomans' mode of production depending upon agriculture was an important factor that disrupted the urbanization and preserved the existence of the stable social

fabric in the Empire. Due to non-capital-accumulation of the Muslim urban and rural people caused by the obstacles to the capital-accumulation and consequently non-development of the domestic manufacturing industry, and inability of the Ottoman economy to compete with the European economy because of the limitation of the technical means was another important factor. Such major premises as inexistence of a continuous stability almost in all the areas in the last era of the Ottomans, inexistence of sufficient free market conditions, lack of legal assurance in the property and capital areas, and serious infrastructural weakness in social and physical terms except the military area affected the urbanization of the said era negatively. In fact, the Empire with its institutional form also had some characteristics that prevented changing. Until the midway through the 19th century, the Ottoman government remained uninterested in the transportation, irrigation, communication, education, technical support, and even internal security matters that felt outside the military areas particularly in Anatolia. In the light of all such data obtained, it is possible to summarize in a few sentences the final conclusion reached by this study on the urban texture of the late-era Ottoman society as follows: As a result of the lack of domestic-capital accumulation; urban development and municipal services concentrated in a few large cities of the Empire such as İstanbul and İzmir by means of the limited infrastructural investments. In those cities which seem more developed relatively, a class differentiation came into prominence not only in terms of ethnicity but also in the context of income while other Ottoman cities maintained their appearance of rural character predominantly.

Kaynakça/References

- Aktüre, S. (1987). *19. Yüzyıl sonunda Anadolu kenti mekânsal yapı çözümlemesi*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı.
- Aktüre, S. (1975). 17. yüzyıl başından 19. yüzyıl ortasına kadarki dönemde Anadolu Osmanlı şehrinde şehirselleşmenin değişme süreci. M.E.T.U. *Journal of the Faculty of Architecture* Volume 1, Number I, Spring / 1975, içinde (pp. 101-128). (12.09.2018) tarihinde http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/1975/cilt01/sayi_1/101-128.pdf adresinden erişildi.
- Alada, A. B. (2012). *Kentsel yönetime katılmada 'mahalle'*. (12.02.2018) tarihinde <http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/inceleme-27.pdf> adresinden erişildi.

- Baskıcı, M. (2011). Osmanlı tarımında makineleşme: 1870-1914. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58-1, içinde (ss.29-53). (12.02.2018) tarihinde http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/58/1/3_murat_baskici.pdf adresinden erişildi.
- Bayartan, O. (2005). Osmanlı şehrinde bir idari birim: Mahalle. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı:13, içinde (ss. 93-107), 2005/İstanbul. (12.02.2018) tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/231203> adresinden erişildi.
- Cem, İ. (2009). *Türkiye'de geri kalmışlığın tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demir, Ö. ve Acar, M. (1997). *Sosyal bilimler sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Divitçioğlu, S. (2018). *Asya üretim tarzı*. (12.09.2018) tarihinde <http://www.sosyalbilimler.org/wp-content/uploads/2016/11/Sencer-Divit%C3%A7io%C4%9Flu-Asya-%C3%9Cretim-Tarz%C4%B1.pdf> adresinden erişildi.
- Divitçioğlu, S. (2010). *Asya üretim tarzı ve Osmanlı toplumu marksist üretim tarzı kavramı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dobb, M. (1981). *Kapitalizm sosyalizm az gelişmiş ülkeler ve iktisadi kalkınma*. (Mehmet Selik, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları içinde 18.09.2018 tarihinde <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/064.pdf> adresinden erişildi.
- Doğru, H. (1995). *17.yüzyıla kadar Osmanlı kentlerinin sosyal ve ekonomik görüntüsü*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 872.
- DPT- Devlet Planlama Teşkilatı (1977). *Yerleşme bölgesel gelişme kentleşme konut. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu (1978-1982)*. TC. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No: DPT: 1536 – ÖİK: 230.
- Dumont, P. ve Georgeon, F. (1999). *Sunuş. Modernleşme sürecinde Osmanlı kentleri*, içinde (ss. 7-12). (Ali Berktay, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2008). *Kamu yönetimi*. Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Karpat, K. H. (1972). The transformation of the Ottoman state 1789-1908. *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 3, No. 3. (Jul., 1972), içinde (ss. 243-281). (12.02.2018) tarihinde [http://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Karpat,%20Transformation%20of%20the%20Ott%20State,%201789-1908%20\(1972\).pdf](http://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Karpat,%20Transformation%20of%20the%20Ott%20State,%201789-1908%20(1972).pdf) adresinden erişildi.
- Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21.yüzyıla Türkiye ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyder, Ç. (1983a). *Toplumsal tarih çalışmaları*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Kongar, E. (1979). *İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Mardin, Ş. (1994). Yerleşme dinamiğinin temelleri ve Atatürk. *Türkiye'de toplum ve siyaset* (Makaleler/1), içinde (ss.204-241). Mümtaz'er Türkönü ve Tuncay Önder (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Moulin, A. M. (1999). Kentte koruyucu hekimlik: Pasteur çağında Osmanlı tıbbı 1887-1908. *Modernleşme sürecinde Osmanlı kentleri*, içinde (ss.169-193). (Ali Berktaş, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2006). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Ökçün, A. G. (1997). *İktisat tarihi yazıları*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayını No: 58.
- Öner, E. (2008). *İstanbul Şehremaneti (Belediyesi)'nin kuruluşu ve 1917 Yılı Bütçesi*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2008/386.
- Pamuk, Ş. (2005a). *Osmanlı ekonomisinde bağımlılık ve büyüme (1820- 1913)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2005b). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şengül, H. T. (2008). Planlama meslek alanı ve dönüşümü: Bir çerçeve önerisi. 8 kasım dünya şehircilik günü 31. kolokyumu '*Planlama meslek alanı: Geçmişten geleceğe' Bildiriler kitabı*, içinde (ss.105-127). 7-9 Kasım 2007. TODAİE /Ankara.
- Tankut, G. (2002). Kentler. *Bilim ve Teknik Dergisinin Ücretsiz Eki*, Aralık 2002. (12.02.2018) tarihinde <http://www.bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/kentler.pdf> adresinden erişildi.
- Tapan, M. (2004). Türkiye'de uygarlık, bayındırlık, kentleşme ve Atatürk. *Çağdaş düşünce'nin ışığında Atatürk*, içinde (ss.381-413). İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları-1.
- TDK- Türk Dil Kurumu (2018). *Sözlükler*. (19.01.2018) tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts adresinden erişildi.
- Tekeli, İ. (2001). *Modernite aşılırken kent planlaması*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Tekeli, İ. (2009). *Modernizm modernite ve Türkiye'nin kent planlama tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2011). *Anadolu yerleşme sistemi ve yerleşme tarihleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları-18.
- Tezel, Y. S. (2002). *Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (1923-1950)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları-16.
- Turan, Ş. (1991). *Türk devrim tarihi: İmparatorluğun çöküşünden ulusal direnişe*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türkdoğan, O. (2004). *Sosyal hareketlerin sosyolojisi*. İstanbul: Kültür-Sanat Yayıncılık.
- Yavuz, F. (2005). Tarım politikası. *Türkiye'de Tarım*, içinde (ss. 43-67). Fahri Yavuz (Edi.). (12.02.2018) tarihinde https://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/yayinlar/turkiyede_tarim.pdf adresinden erişildi.
- Yayman, H. (2008). *Türkiye'nin idari reform tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Yenal, O. (2003). *Cumhuriyet'in iktisat tarihi*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Yerasimos, S. (1999). Tanzimat'ın kent reformları üzerine. *Modernleşme sürecinde Osmanlı kentleri*, içinde (ss.1-18). (Ali Berktaş, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yerasimos, S. (2001). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye: Tanzimat'tan 1. Dünya Savaşına*. (Babür Kuzucuoğlu, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.

- Yerasimos, S. (2005). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye: 1. Dünya Savaşından 1971'e*. (Babür Kuzucuoğlu, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Zubristski V., Mitropolski D. ve Kerov V. (1979). *İlkel kölecilik ve feodal toplum: Kapitalist-öncesi biçimler*. (Sevim Belli, Çev.). 18.09.2018 tarihinde <https://tr.scribd.com/document/37680167/%C4%B0İlkel-Koleci-ve-Feodal-Toplum-Zubritski-Mitropolski-Kerov> adresinden erişildi.

Dr. Aygül Kılınc, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Doktora Programında "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Sürecinde (1923-1950) Kentsel Politikalar" başlıklı tez çalışmasıyla 2013 tarihinde "doktor" unvanını aldı. 2013 tarihinde Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde doktor öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. Halen Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde akademik çalışmalarını sürdüren yazarın "kentsel politika", "kentsel planlama", "kentsel siyaset" ve "göç" konularında çeşitli akademik çalışmaları bulunmaktadır.

Dr. Aygül Kılınc, Awarded the title of "doctor" in 2013 with her dissertation study titled as "Urban Policies in the Establishment Period of the Republic of Turkey (1923-1950) in the Doctoral Program in the major of Public Administration in Social Sciences Institute, İnönü University. Started to work as a doctor lecturer in the department of Political Science and Public Administration, Hopa Faculty of Economics and Administrative Sciences in Artvin Çoruh University. The author; who still continues her academic studies in the department of Public Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences in Gaziantep University; has various academic studies on the subjects of "urban policy", "urban planning", "urban politics", and "immigration".

E-Mail: aygulkilinc@hotmail.com

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kılınc, A. (2018). Yarı-Sömürgeleşme ve Çevreleşme Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Kentsel Formasyon: Sınıfsal Yapı, Beledi Hizmetler ve Kent İşlevleri. *İDEAL-KENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 582-613.

Yerel Yönetimler İçin Kentlerde “Yerel Suç Önleme Programı”¹

*

Mehmet Murat Payam
Adıyaman Üniversitesi

Öz

Kentlerde sunulan kamu hizmetlerinin başında güvenlik yani vatandaşlara olabildiğince suçtan arındırılmış emin ve güvenli bir ortam sunma gelir. Her ne kadar merkezi yönetimler, kentlerde suç önleme politikalarını oluşturmak, sürdürmek ve geliştirmek ve vatandaşlar için emniyetli ve güvenli ortamlar sağlama konusunda ana sorumluluğa sahip olsa da, kentlerde suç önlemeyi teşvik etmek ve sürdürmek için yerel yönetimlerin yapabilecekleri eylemler çok önemlidir. Güvenliğin sağlanmasında değişen paradigma ile birlikte gelen proaktif yaklaşım, yerel yönetimlerin kentlerde güvenliğin sağlanması ve suçun önlenmesinde önemli görevler üstlenmesini gerektirir. Suçun yerel düzeyde gerçekleşmesi gerçeğinden hareketle etkili suç önleme politikaları, merkezi yönetimlerin desteğiyle birlikte başarı olasılığını artıracak şekilde yerel düzeyde uygulamaya konulmalıdır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin kentlerde suç önleme hususunda etkinliklerini artırmak amacıyla merkezi yönetim, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşlarının bilgi ve tecrübelerini birleştiren ve çok disiplinli ortaklıklar tarafından kullanılacak yaygın iki program geliştirilmiştir. Bu çalışmada, CSIR Suç Önleme Merkezi ve BM-Habitat tarafından geliştirilen “Yerel Suç Önleme Programı”na odaklanılmış ve bu program detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu makale, yerel yönetimlere suç önlemede yardımcı olabilecek eylem stratejileri ve önerileri sunmayı amaçlaması bakımından önemli görülmektedir. Makalenin, kentlerde suç önleme ve suçla daha etkin mücadele bağlamında yerel düzeyde uygun politika uygulamalarının tanımlanmasına ve işe koşulmasına yardımcı olacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetimler, güvenli kent, suç önleme, yerel suç önleme programı

¹ Bu çalışma, 9-11 Mart 2018 tarihinde Mardin’de düzenlenen İKSAD 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

“Local Crime Prevention Program” in Cities for Local Governments

*

Mehmet Murat Payam
Adiyaman University

Abstract

Security, that is providing a safe and secure environment free from the crime, comes at the first place of the public services offered to the citizens in the cities. Although central governments have a primary responsibility for establishing, maintaining and improving crime prevention policies in urban areas and providing safe and secure environments for their citizens, the actions that local governments can take to promote and maintain crime prevention in urban areas are crucial. The proactive approach that comes with the changing paradigm in ensuring security requires local governments to undertake important tasks in securing cities and preventing crime there. Accepting the fact that crime occurs at the local level, effective crime prevention policies must be implemented at the local level, with the support of central governments, to increase the likelihood of success. In this context, two common programs have been developed that combine the knowledge and experience of central government, local government and non-governmental organizations and can be used by multidisciplinary partnerships to enhance the effectiveness of local governments' capacity in crime prevention in urban areas. This work focuses mainly on the "Local Crime Prevention Program" developed by the CSIR Crime Prevention Center and UN-Habitat, and this program is dealt with in detail. This article is important for the purpose of presenting action strategies and recommendations that can help local governments in crime prevention. It is believed that this article will help identify and implement appropriate policy implementations at local level in the context of crime prevention and fighting against crime in the cities more effectively.

Keywords: *Local governments, safe city, crime prevention, local crime prevention program*

Giriş

Merkezi yönetimlerden sonra kamu yönetim sisteminin en büyük ve en önemli parçası olan yerel yönetimler, yerel düzeyde faaliyet gösteren ve belirli bir coğrafi bölgede hizmet veren idari birimlerdir (Eryılmaz, 2006, s. 79-84). Artan toplumsal sorunlar ve yerel düzeyde beklentiler yani en geniş anlamda yerel ihtiyaçları karşılamak üzere kurulmuş olan yerel yönetimler, yerel topluma karşı çok önemli sorumluluklar taşırlar. Yerel yönetimlerin, yerel düzeyde artan sosyal sorunlar, talep ve beklentiler nedeniyle etkinlikleri ve gereklilikleri çoğu zaman merkezi yönetimin önüne geçmektedir (Zengin ve Kesgin, 2013).

Günümüzde kentleşme oranlarının artmasıyla² ve demokratik değerlerin gelişmesiyle birlikte yerel yönetimlerin kamu hizmetlerinde rolü daha da önem kazanmıştır. 2017 yılı itibariyle Türkiye nüfusunun %92,5'inin (TÜİK, 2015) belediye sınırları içinde yaşaması gerçeği de, insana hizmet noktasında en önemli uğraşın insan odaklı, toplumun her kesimini kapsayan, emniyetli ve güvenli kentler ve şehircilik konusu olmasını zorunlu kılmaktadır. Her ne kadar dünya genelinde demokratik değerler zaman zaman sekteye uğratılsa da yerel yönetimler, demokrasinin temel kavramları olan özgürlük, eşitlik ve katılımın yerel ölçekte daha güvenli bir ortamda hayata geçmesine katkıda bulunabilirler. Bu hizmetlerin başında güvenlik yani vatandaşlara olabildiğince suçtan arındırılmış emniyetli ve güvenli bir ortam sunma gelir (Council of Europe, 1992). Her ne kadar merkezi yönetimler, kentlerde suç önleme politikalarını oluşturmak, sürdürmek ve geliştirmek ve vatandaşlar için emniyetli ve güvenli ortamlar sağlamak için ana sorumluluğa sahip olsa da, kentlerde suç önlemeyi teşvik etmek ve sürdürmek için yerel yönetimlerin yapabilecekleri eylemler çok önemlidir. Yerel yönetimler, halka en yakın birimler olarak demokrasi geleneğinin yerleşmesine ve daha etkin güvenlik hizmeti sunulmasına önayak olabilirler. Hizmette yerellik ilkesi de, yerelde sunulacak hizmetlerin en yakın birim yani yerel yönetimler tarafından yürütülmesini gerekli kılar. Yerel yönetimlerin kentlerdeki ekonomik, sosyal, kültürel, politik ve teknik sorunların çözümünde anahtar bir konumu vardır. İyi yönetim de, emniyet ve güvenlik hizmetlerinin ademi merkeziyetini yani yerinden yönetimini gerektirir.

² Türkiye'de 2014 yılı kentleşme oranı %73 olarak değerlendirilmiş ve 2050 yılında bu oranın %84'e çıkabileceği öngörülmüştür (Zengin, 2018, s. 90).

En genel anlamıyla yönetim, “yönetim sürecinde hükümet dışı aktörlerin de etkin bir şekilde yönetime katıldığı, bu süreçte rol oynayan aktörler ve örgütler arasındaki etkileşimi, formal ya da resmi sıfatı bulunmayan kişi, grup ve kuruluşların katılımını” (Yüksel, 2000, s. 145) ifade eder. Güvenlik yönetimi ise; kentsel suçların önlenmesi veya azaltılması ve bunun sonucu olarak kent emniyeti ve güvenliğinin sağlanmasında merkezi yönetim, yerel yönetim, kamu kolluk kuvvetleri ve özel güvenlik birimleri, özel sektör, STK’lar ve yerel halk arasındaki kentsel güvenlik konusundaki işbirliği ve koordinasyonu ifade etmektedir. Görev ve yetkileri sınırlı olsa dahi belediye zabıtası, kentsel trafik düzenlemesinin belediyeler tarafından yapılması ve muhtarlık sistemi, kentlerde güvenlik hizmetlerinin yerel olarak sunulabileceğine dair örneklerdir (Aydın, 2009).

Güvenliğin sağlanmasında reaktif yaklaşımın sonuç vermemesi ve bunun sonucu değişen paradigma ile birlikte gelen proaktif yaklaşım, yerel yönetimlerin kentlerde güvenliğin sağlanması ve suçun önlenmesinde önemli görevler üstlenmesini gerektirir. Kentlerde suçla mücadele ve güvenliğin sağlanması konusunda merkezi yönetimin yetersiz kalması, merkezi yönetimin bu sorumluluğunun önemli bir kısmının yerel yönetimlere devredilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu devir sonucu kent güvenliğinin sağlanmasında yerel yönetimlerin daha etkili bir programatik çerçeve oluşturulabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla suçun yerel düzeyde gerçekleşmesi gerçeğinden hareketle etkili suç önleme politikalarının, merkezi yönetimlerin desteğiyle birlikte başarı olasılığını artıracak şekilde yerel düzeyde uygulamaya konulması önem arz etmektedir. Birleşmiş Milletlerin (BM) Suç Önleme Rehberi de, kentlerde suç ve güvensizliğin temel nedenlerini ortadan kaldırmada yerel yönetimlerin kilit rol oynadığını vurgular (United Nations [UN], 1995; UN, 2002). Bu bağlamda, yerel yönetimlerin suç önleme konusunda etkinliklerini artırmak amacıyla merkezi yönetim, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) bilgi ve tecrübelerini birleştiren ve çok disiplinli ortaklıklar tarafından kullanılacak yaygın iki program geliştirilmiştir (Shabangu ve Petrella, 2007). Bunlardan ilki, BM-Habitat’ın “Daha Güvenli Kentler Programı”, ikincisi ise Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Konseyi (CSIR) Suç Önleme Merkezi ve BM-Habitat tarafından geliştirilen “Yerel Suç Önleme Programı (YESÖP)” dür.

YESÖP, kentlerde etkin suç önlemeyi desteklemek için yerel yönetimlerin daha iyi ve pratik araç taleplerine, kentlerde güvenlik ve BM’nin suç önleme kılavuz ilkeleri ile ilgili uluslararası tartışmalara ve merkezi/yerel yönetim ve STK’ların bilgi ve deneyimlerini birleştiren süreç araçlarına du-

yulan ihtiyaca cevap vermektedir. BM-Habitat ve CSIR tarafından geliştirilen YESÖP (Shaw ve Travers, 2007), çok disiplinli ortaklıklar tarafından kullanılabilen ve yerel yönetimlerin suç önleme kapasiteleri ile yerel önleme yaklaşımını birleştirmektedir (Shabangu ve Petrella, 2007). Dolayısıyla bu çalışmada, esas olarak suç önleme programlarından YESÖP versiyonuna odaklanılmış ve bu program detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu makale, yerel yönetimlere suç önlemede yardımcı olabilecek eylem stratejileri ve önerileri sunmayı amaçlaması bakımından önemli görülmektedir. Türkçe alanyazın incelendiğinde böyle bir modelin ortaya konulmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, YESÖP'ün kent güvenliğini daha etkin bir şekilde sağlamak üzere yerel yönetimler tarafından uygulanabilir bir model olduğu düşünülmektedir. Çünkü YESÖP, kentlerde diğer paydaşların katılımıyla birlikte yerel yönetimlerin liderliğinde yürütülebilecek suçla mücadelenin genel programatik-stratejik çerçevesini çizmektedir. Bu makalede, sadece yerel yönetimlere odaklanılmasının gerekçesi ise, yerel yönetimlerin daha suç ortaya çıkmadan önleyici politikaları, kolay ve etkin bir şekilde geliştirebilme ve uygulamaya koyabilme kapasitesine sahip olmalarıdır. Bu bağlamda bu makalenin, kentlerde suç önleme ve suçla daha etkin mücadele bağlamında yerel düzeyde uygun politika uygulamalarının tanımlanmasına ve işe koşulmasına yardımcı olacağına inanılmaktadır.

Bu amaçla bu makale 5 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, genel olarak kent güvenliği ve suç önleme konularına değinilmiştir. İkinci bölümde, genel olarak kentlerde suçun önlenmesi ve kent güvenliğinin sağlanabilmesi için alanyazındaki farklı model ve yaklaşımlara yer verilip, yerel yönetimler tarafından kentlerde suç önleme bağlamında kullanılabilecek sekiz temel ilke sunulmuştur. Bir sonraki bölümde, yerel yönetimlerin suç önlemedeki anahtar rolü açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, Yerel Suç Önleme Programı detaylı bir şekilde ele alınmış ve son bölümde ise sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Kent Güvenliği ve Suç Önleme

Gün geçtikçe nüfusun kentlerde yoğunlaşması, kentlerde görülen suç oranlarının artması ve kentleşme ve/veya kentlileşememe ile birlikte kentlerde barınma, iş ve en önemlisi güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kentleşme, beraberinde güvenli bir kentte yaşama ihtiyacını doğurmuştur. Bu açıdan, güvenli bir kentte yaşamak her kent sakininin hakkıdır (Derdi-

man, 2010). Diğer bir anlatımla, yaşama hakkı ile temel hak ve özgürlüklere sahip olmak ve bunları etkin bir şekilde kullanmak, ancak emin ve güvenli kentlerde mümkündür. Emin ve güvenli bir kentin en önemli koşulu ise, her insanın günlük hayatında kendisini emniyet ve güvende hissedebilmesidir. Bu bağlamda, “her kent sakini, mümkün olduğunca suç, kabahat ve saldırılardan arındırılmış emin ve güvenli bir kentte yaşama hakkına sahip” (Council of Europe, 1992) olmalıdır. “Güvenli olmayan kent, kent değildir. Kente kent diyebilmek için güvenli olması gerekir” (Geray, 2007, s. 50). Kentlerde güvenlik herkesin kaygısıdır. Kent sakinlerinin güvenliği garanti edilmedikçe ve kentlerde suç korkusu ve güvensizlik azaltılmadıkça, gerçek anlamda kent hakkı tam olarak karşılanamaz (Council of Europe, 1992).

Kent güvenliğini tehdit eden kentsel suç, kent güvenliği açısından kentlerde var olan üç büyük tehditten biri (UN-Habitat, 2007) olarak görülmektedir. Hatta dünyanın her kıtasından bir araya gelen 135 belediye başkanı, dünya kentlerinin maruz kaldığı dördüncü ‘en acı’ kentsel sorun olarak şiddet suçlarını sıralamıştır (Shaw, 2001a). Kentlerde suç ve şiddetle ilgili en son gidişat tüm ülkeleri etkilediği için, kentsel suç ve şiddet, günümüzde merkezi yönetimlerin en ana meşguliyetleri haline gelmiştir. Türkiye’de de işlenen suçların önemli bir bölümü kentlerde işlenmektedir³. Bu yüzden kentlerin güvenlik sorunu, kamuoyunu giderek daha çok meşgul etmektedir (Karasu, 2008). Bu bağlamda “kent güvenliği, tüm vatandaşların sahip olmak istediği kentsel yaşamın gerekliliklerinden biri” (UN-Habitat, 2007, s. 93) olarak görülmektedir.

Bu durumda, kent sakinleri için kentlerde emniyet ve güvenliği sağlamanın bir yolu, insani ve etkili bir suç önleme yöntemi geliştirmekten geçmektedir. Bu açıdan “çağdaş suç önleme, kentlerde suç ve güvenlik sorunlarına cevap vermek için stratejik bir süreç ve yöntemdir” (United Nations Office Of Drugs and Crime [UNODC], 2010, s. 21). Bu yöntem, kentlerde yaşayan herkes için yaşam kalitesini iyileştirmek ve toplumsal emniyeti/güvenliği artırmak için “yerel sorunlara yerel çözümlerin” (Shaw, 2001a, s. ii) araştırılması gerektiğini vurgulayarak, suçun yerel düzeyde insanların yaşam kalitesini etkileyen önemli bir faktör olduğunu varsayar (International Crime Prevention Center [ICPC], 2015). Kent ve suç bağlamında kentleri, kentliler için daha yaşanabilir hale getirmek ve kent sakinlerinin üzerin-

³ 2006 yılında Türkiye’de on bin kişiye düşen suç sayısının ortalaması 90’dır. 2006 yılında kentleşme oranı en fazla olan kentlerden 11’i bu ortalamadan üzerinde iken, en düşük kentleşme oranına sahip kentlerde bu sayı yalnızca 3’dür (Karasu, 2008, s. 266-267).

deki suç baskısını azaltmak, kent güvenliği ile ilgili çalışmaların temel amacıdır (Ataç, 2007).

Ulusal Suç Önleme Konseyi (NCPC) suç önlemeyi, “toplumda yaşam kalitesini olumlu yönde etkileme ve suçun oluşmadığı ortamların geliştirilmesine yardımcı olma yönünde hem suç tehdidinin azaltılması hem de emniyet ve güven duygusunun artırılmasına yöneltilmiş bir tutum ve davranış modeli” (NCPC, 1997, s. 2) olarak tanımlamıştır. Başka bir anlatımla, suç önlemenin amacı, kentlerdeki yaşam kalitesini arttırmak için insanların tutum ve davranışlarını olumlu yönde değiştirip emniyet ve güvenlik bilincini geliştirerek, kentlerde suçların ortaya çıkmasına neden olan sebepleri ortadan kaldırmak ve yok etmektir. Özetle suç önleme “bilimsel olarak belirlenen nedensel faktörleri başarılı bir şekilde ele alarak suçluluk, şiddet ve güvensizliği azaltan her şeydir” (ICPC, 1999, s. 1). Dolayısıyla, suç önlemenin üç hedefi vardır: kentlerde suça neden olan koşulları ortadan kaldırmak, kent sakinlerinin emniyet ve güvenlik duygusunu geliştirmek ve kentlerdeki yaşam kalitesini olumlu yönde arttırmaktır.

Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi’nde kent sakinlerinin sahip oldukları belirtilen ve 20 madde altında sıralanan haklardan ilki, “güvenlik” hakkıdır (Council of Europe, 1992). Bu bildirmede, kentlerde güvenliğin sağlanmasına ve kentin her türlü suç ve yasa dışı faaliyetlerden olabildiğince dikkat çekilmiştir. Güvenliği sağlamak için bireyin veya toplumun kentlerde oluşan suçlara karşı korunması, temel hak ve özgürlüklerini kullanabilecek ortamın oluşturulması gerekir. Kentlerdeki suçların önlenmesi veya hiç olmazsa suç oranının azaltılması, kentlerde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çok önemlidir. Suç tehdidinin sıfıra indirilmesi mümkün olmasa dahi işlenen suçların sayısı ve etkilerinin azaltılması yalnızca kentlerde değil makro ölçekte ilgili ülkede güvende olma hissini arttırabilir (Kanlı ve Kaplan, 2018).

Habitat III konferansında, üç kavram dikkatleri çekmektedir: kent liderliği, suç önleme ve kentsel güvenlik. Şehir liderliği bağlamında, yerel yönetimlerin kentlerde etkili ve insani suç önleme ve toplum güvenliği stratejilerinin geliştirilmesinde ve bunların uygulanması ve gözden geçirilmesi için kurumsal çerçevelerin oluşturulmasında ve sürdürülmesinde liderlik rolü oynaması gerektiği ifade edilmektedir. Kentlerde suç önleme, suçların oluşma riskini ve suç korkusu dâhil olmak üzere suç ve güvensizliğin bireyler ve toplum üzerindeki potansiyel zararlı etkilerini azaltmaya yönelik stratejileri ve önlemleri gerektirir. Kentsel güvenlik ise, kentlerde suç ve şiddetin önlenmesini ele almasının yanı sıra, bireylerin fiziksel, sosyal ve

psikolojik bütünlüğü dâhil olmak üzere bireysel hakların geliştirilmesini de içermelidir (Habitat III, 2015; Habitat III, 2016). Yani kentsel güvenlik, kentlerde suçun önlenmesi ve özgürlüklerin arttırılmasına yönelik tamamlayıcı bir kavramdır. Gökulu (2010) da kent güvenliği kavramını, bir tarafa kentlerde suçun önlenmesi için gereken yol haritalarını diğer tarafa ise özgürlükleri koyarak ele almaktadır.

Kentte suçla mücadele genelde resmi ve resmi olmayan yollar veya sosyal kontrol yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu makalede ise suçla mücadele kentte ilgili aktörlerin de katılımıyla yerel yönetimler tarafından kullanılabilir olacak olan “Yerel Suç Önleme Programı” üzerinde durulmuştur.

Suç Önleme Model ve Yaklaşımları

Kentlerde, suçun önlenmesi veya en azından azaltılması için suçbilimciler tarafından farklı suç önleme model ve yaklaşımları öne sürülmüştür. Bunlardan bazıları suçlulara odaklanırken, diğerleri ise mağdurlara ve/veya mekânın rolüne odaklanarak suç önleme konusunu açıklamaya çalışmışlardır. Örneğin, Brantigham ve Faust (1976) suç önlemeyi; fiziksel ve sosyal ortamda suça zemin hazırlayan koşulların değiştirilmesine yönelik birincil önleme; suça zemin hazırlayan koşullarda bireylerin veya grupların yaşamlarında erken teşhis ve müdahale edilmesine yönelik ikincil önleme ve tekrar suç işlenmesinin önlenmesine yönelik üçüncül önleme şeklinde üç grupta ele almıştır. Diğer yandan Tonry ve Farrington (1995), ceza hukukunun uygulanması, gelişimsel suç önleme, toplumsal suç önleme ve durumsal suç önleme olmak üzere dört çeşit suç önlemeden bahsetmişlerdir.

Kentlerde suçun önlenmesi için alınması gereken önlemleri Janjinkham (2011, s. 61) “sosyal ve kültürel önlemler, ekonomik önlemler, demografik önlemler, mekânsal önlemler, iç-dış güvenlik önlemleri, bilgi teknolojileri ve suç önlemleri” olarak sıralamıştır. Suçun nedenleri çok ve karmaşık olduğundan farklı birçok teori suçlulara, mağdurlara ve/veya çevrenin rolüne odaklanmıştır. Bu teoriler genel olarak üç hususu ele almışlardır:

1. Halk sağlığı ve sosyal suç önlemeye odaklanarak suçun sosyal kökenlerini ele almak ve suça neden olduğu düşünülen koşulları değiştirmek,
2. Ceza adalet sisteminin etkin işletilmesi yoluyla suça karşı güçlü bir caydırıcılık,

3. Çevresel tasarım ve durumsal suç önlemeye odaklanarak suç fırsatlarını azaltmak için çevrenin değiştirilmesi (Cooke, 2015).

Diğer yandan, Suç Önleme Yönergesi (2002), çeşitli suç önleme yaklaşımlarını ve programlarını dört ana kategoriye ayırmaktadır (UN, 2002; UNODC, 2010, s. 12-16):

1. Sosyal gelişim yoluyla suç önleme / sosyal, ekonomik, sağlık ve eğitim önlemleriyle sosyal suç önleme
2. Toplum ve örgütler aracılığıyla yerel temelli suç önleme,
3. Çevresel tasarım yoluyla durumsal suç önleme,
4. Hapishanedeki gençleri ve insanları kapsayan ve daha sonra topluma dönenler için tekrar topluma kazandırma programları.

Son zamanlarda ise “Durumsal Suç Önleme” ve “Sosyal Suç Önleme” modelleri üzerinde durulduğu görülmektedir. Durumsal Suç Önleme, kentlerde suç önlemenin en iyi yolunun, suçun işlenmesini zorlaştıracak ve suçluların yakalanma olasılığını artıracak şekilde fiziksel alan ve çevrenin tasarlanması olduğunu öne sürmektedir. Cornish ve Clarke (2003), durumsal suç önleme bağlamında beş teknik sunmuştur: suç işlemeyi zorlaştırmak, suç işlemek için riskleri arttırmak, suçlardan elde edilecek kazancı azaltmak, suça teşvik eden koşulları azaltmak ve suç işlemek için öne sürülen mazeretleri kaldırmak. Kısaca Sosyal Suç Önleme ise, fiziksel ortamı değil sosyal ortamı değiştirerek suç işlemeyi önlemeyi amaçlamaktadır (Cornish ve Clarke, 2003). Sosyal önleme, potansiyel veya gerçek suçluları suç işlemekten caydıracak sosyal koşulları geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Alanyazın incelendiğinde yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü üzere kentlerdeki suçlarla ilgili birçok farklı suç önleme yaklaşım ve programının geliştirildiği görülmektedir. Bu açıklamalardan sonra en genel olarak kentlerde suç önleme; insan odaklı suç önleme, mekân odaklı suç önleme ve durumsal suç önleme stratejileri şeklinde sınıflandırılabilir. Durumsal suç önleme stratejisi, insan ve mekân odaklı stratejilerin birleşimidir. İnsan odaklı suç önleme stratejisi genellikle “Sosyal Gelişim Yoluyla Suç Önleme” olarak bilinirken, mekân odaklı stratejiler ise “Çevresel Tasarım Yoluyla Suç Önleme” yöntemi olarak bilinir. Durumsal suç önleme yaklaşımlarıyla birleştirildiğinde, bu stratejiler bütüncül ve etkili bir suç önleme paketi oluşturur.

BM tarafından kabul edilen Suç Önleme Yönergesi (2002), herhangi bir ülkede herhangi bir yerel yönetim tarafından hangi model ve yaklaşım kullanılırsa kullanılsın, kentlerde suç önleme stratejileri ve politikalarının geliştirilmesi için kullanılacak sekiz temel ilkeyi ana hatlarıyla belirlemektedir.

dir. Kentlerde etkin suç önleme stratejisine yön veren ve suç önlemenin dayandırılması gereken temel ilkeler aşağıdaki gibi listelenebilir:

1. Hükümet liderliği
2. Sosyo-ekonomik kalkınma ve dâhil etme
3. İşbirliği ve ortaklıklar
4. Bilgi tabanının kullanımı
5. İnsan hakları / hukukun üstünlüğünü teşvik eder
6. Karşılıklılık, yani yerel suç sorunları ile uluslararası organize suçlar arasındaki bağlantıyı dikkate alır,
7. Farklılaşma, yani kadın ve erkeklerin farklı ihtiyaçlarına ve toplumun en savunmasız üyelerine saygı duyar (Redo, 2008; Schneider, 2015; Shaw ve Carli, 2011; UN, 2002; UNODC, 2010; UNODC, 2016).

Kentlerde suç önlemede çok aktörlü ortaklıklar yoluyla bütüncül bir yaklaşım kullanılması gerektiğinin önemi kabul edilirken, bu makalede sadece yerel yönetimlerin kullanacağı yerel suç önleme programı üzerinde durulmuştur.

Suç Önleme ve Yerel Yönetimler

Yerel yönetimler, coğrafi yetki sınırları içinde halkın yerel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kanunlar çerçevesinde kurulan ve karar organı halkın seçimi ile belirlenen, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir (1982 Anayasası 127. Md.; Eryılmaz, 2006; Parlak ve Ökmen, 2015, s. 20). Yerel yönetimlerin, yerel düzeyde artan sosyal sorunlar, talep ve beklentiler nedeniyle etkinlikleri ve gereklilikleri çoğu zaman merkezi yönetimin önüne geçmektedir (Zengin ve Kesgin, 2013). Kamu hizmetleri, merkezi yönetimler tarafından sunulduğu gibi merkezi yönetimin taşra teşkilatları ve yerel yönetim kuruluşları tarafından da yerine getirilebilmektedir.

Her ne kadar kentlerde suçları önlemek, suçla mücadele etmek ve güvenliği sağlamak merkezi yönetimlerin ana sorumluluğunda olsa da, yerel sorunlara yerel çözümler noktasında yerel yönetimlerin kentlerde suçları önlemede anahtar bir sorumluluğu olduğu düşünülmektedir. Yani bu hususlar, “artık yalnızca polise ve savcılara bırakılacak konular olmaktan çıkmış ve bu yüzden yerel yönetimler, tüm aktörleri bir araya getirmek için daha stratejik bir konumda bulunmaktadır” (Shaw, 2001a, s. 8; UN, 2009). Diğer bir anlatımla, kent güvenliğinin sağlanması, sadece polisiye tedbirlerle mümkün değildir (Ataç ve Gürbüz, 2009; Özbey ve Özel, 2015). Bu çalış-

ma esas olarak Yerel Suç Önleme Programı'nın tanıtımına odaklandığı için suç önleme ile ilgili kriminoloji alanyazınına fazla girilmemiş ve genel hatlarıyla bu programa kaynaklık eden suç önleme yaklaşımlarına değinilmiştir.

Alanyazın taraması en genel olarak, kentlerdeki suç ve şiddet sorunuyla mücadele etmek için iki yaklaşım geliştirildiğini göstermektedir. Birincisi, suçla mücadele için merkezi yönetimler tarafından baskı yoluyla gerçekleştirilen klasik yaklaşımdır. İkincisi ise, iki yolla gerçekleştirilebilen ve kentlerde suçla mücadelede baskı yerine, daha suç oluşmadan önlemeyi tercih eden yaklaşımdır. İkinci yaklaşımda kullanılacak birinci yol, polisi suçla mücadelede ana aktör olarak kullanır. Diğeri ise, yerel makamları, polisin de katılabileceği sivil kuruluşlar arasındaki bir ortaklık yoluyla suçları önlemeye teşvik eder (Williams, 2014). Kent güvenliği ve suçla mücadelede hem merkezi yönetimlerin hem de yerel yönetimlerin birçok görev ve sorumlulukları vardır. Fakat merkezi yönetimlerden önce yerel yönetimler, vatandaşların ve toplumun emniyetini, güvenliğini ve yaşam kalitesini arttırmaktan birinci derecede sorumludurlar. Yerel yönetimler, halka en yakın ya da halkın en kolay ulaşabildiği kurumlar olmakla birlikte halka en önce hesap verecek olanlar da yerel yönetimlerdir.

Yerel yönetimler, kent güvenliği ve suçların önlenmesinde kurulacak ortaklıklar için bir çerçeve oluşturulmasında önemli bir rol oynayabilir. Dolayısıyla, yerel yönetimlerin bu sürece yalnızca istişare açısından değil, aynı zamanda suç önleme projelerinin üreticileri ve uygulayıcıları olarak da dâhil olmaları gerekir (UN-Habitat, 2007). Suç, yerel düzeyde gerçekleştiğinden etkili suç önleme politikaları, merkezi hükümetlerin desteğiyle yerel düzeyde ele alınmalıdır. Suçun Önlenmesine Yönelik Kılavuz İlkeler (1995; 2002) de, yerel yönetimlerin kentlerde güvensizliğin ve suçun temel nedenlerini ortadan kaldırmadaki kilit rolüne vurgu yapmaktadır. Bu yüzden, artık yerel yönetimler “yerel sorunlara yerel çözümler üretmek için kentte birçok aktörün ortaklığını gerektiren iyi yönetim meselesi olarak suçun azaltılmasına odaklanmaya başlamalıdır” (ICPC, 2001, s. 33).

Günümüzde “yerel yönetimlerin suçun önlenmesi konusunda kilit bir ortak olması gerekliliği” kabul edilmektedir (Shaw, 1998, s. 8). Yerel yönetimlerin kentlerde suçun önlenmesi ve toplumsal emniyetin ve güvenliğin sağlanmasında bu kadar önemli bir paydaş olmasının üç temel nedeni vardır: a) hesap verebilirlik, b) çok sektörlü stratejileri geliştirmek ve ilerletmek için liderlik, c) toplumla yerel ortaklıkların oluşturulması. Suç azaltma ve önleme planlarının yerel yönetimlerin liderliği olmadan başarılı olamayacağı anlaşılmaktadır (Milliken, 2016, s. 5; NCPC, 2000, s. 17). Bu yüzden “kent-

lerde mevcut suç problemlerini çözmek ve gelecekte daha büyük sorunlardan kaçınmak için, yerel yönetimler düşünme biçimlerini ve eylem tarzlarını değiştirmelidirler. Toplumsal güvenliği temel bir insan hakkı olarak gören iyi yönetişim, belediye başkanlarının güvenli ve sağlıklı toplumları inşa etmede birincil sorumluluğu taşıdıkları konusunda ısrar etmektedir” (ICPC, 2001, s. 10).

Yerel yönetimlerin kent güvenliği ve suç önlemede kolluk kuvvetlerine bir paydaş olarak katılması, hiç şüphesiz suçların önceden tespit edilmesinde ve suça sebebiyet verecek unsurların ortadan kaldırılmasında önemli bir rol oynayacaktır. Halka en yakın olan ve demokratik katılımın en üst seviyede olduğu yerel yönetimler, hizmet sunduğu bölgeyi çok iyi analiz edebilme yeteneğine sahip oldukları için, kolluk kuvvetlerinden daha işlevsel bir şekilde suç önleme konusunda politika ve strateji üretebilecektir (Çakır, Sarıhan ve Sarıhan, 2014). Yerel yönetimler, yerel toplulukların sorunlarını teşhis etmek ve daha sonra kentlerde bir dizi suç önleme girişimini uygulamak için il/ilçe kolluk kuvvetleri, sosyal, aile ve gençlik hizmetleri, sağlık ve eğitim müdürleri ve iş gruplarının yerel liderleri ile ortaklıklar kurmak için işbirliği stratejisinin geliştirilmesinden sorumludur (Shaw, 2001b).

Özetle, suç önleme strateji ve politikaları genellikle ulusal düzeyde belirlenirken, suç yerelde gerçekleştiğinden suçun yerel düzeyde ele alınmasını gerektirir. Sadece tek bir kurumun suçu önlemesi mümkün olmadığından, yerel yönetimlerin liderliğinde kentteki yerel tüm kuruluşların, suçların önlenmesi bağlamında toplumun yaşam kalitesine kalıcı bir iyileşme sağlayacak kapsamlı çözümler geliştirmek için birlikte çalışması gerekir. Aşağıda açıklandığı gibi, Yerel Suç Önleme Programı da (YESÖP) kent güvenliği ve suçun önlenmesi için kentteki ilgili tüm paydaşların harekete geçirilmesinde yerel yönetimlerin yönetici ve koordinatör olarak kilit bir rol oynadığını ve yerel bir suç önleme stratejisinin geliştirilmesi ve uygulanması gerektiğini önermektedir.

Yerel Suç Önleme Programı (YESÖP)

Yapılan araştırmalar, kentlerde suç önleme bağlamında yerel stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması için gerekli olan çok disiplinli yerel suç önleme ortaklıklarının kurulmasına yardımcı olacak süreç araçlarına ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur (Holtmann, 2008). Bu ihtiyacı karşılamak üzere, BM-Habitat’ın Daha Güvenli Kentler Programı ve CSIR Suç Önleme

Merkezinin geliştirdiği (Shaw ve Travers, 2007; Shabangu ve Petrella, 2007) YESÖP, çok sektörlü yerel suç önleme stratejileri girişimleri, yönlendirmesi, tasarımı ve uygulamalarında yerel yönetimler ve yerel güvenlik ekipleri tarafından karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmek için geliştirilmiştir (CSIR, 2009, s. 8).

YESÖP, “toplum seferberliğini, yerel kapasite oluşturmayı ve izleme ve değerlendirmeyi içeren güvenlik denetimi, bilgileşim, strateji geliştirme ve uygulamaya olanak sağlayan yerel suç önleme ortaklıkları için bir süreç aracıdır” (Taute, 2008, s. 6). Bu bağlamda YESÖP’ün, yerel suç önleme stratejileri ve müdahaleleri bağlamında yerel yönetimlerin anlayış, kapasite ve donanımlarını daha fazla artırmak amacıyla geliştirildiği görölmektedir. Dolayısıyla bu programla amaçlanan, yerel yönetimlerin yerel düzeyde suçu önleme girişimlerini daha pratik ve sürdürülebilir bir hale getirmektedir.

YESÖP, yerel yönetimlerin yerel suç önleme süreçleri, kavramları ve yaklaşımları ile daha etkin başa çıkmalarına yardımcı olmak için geliştirilmiştir (CSIR, 2006; Shaw ve Travers, 2007; Shabangu ve Petrella, 2007). Bu açıdan YESÖP’ün, kentlerde daha işlevsel ve yararlı yerel suç önleme programlarını uygulamak ve toplumsal güvenliği daha iyi bir şekilde tesis etmek amaçlı tasarlandığı söylenebilir. YESÖP, kentlerde vatandaşların güvenlik taleplerini karşılamak için yerel yönetimlerin pratik, erişilebilir ve kullanıcı dostu araçlara yönelik taleplerine cevap vermek üzere geliştirilmiştir (Shabangu ve Petrella, 2007). Bu bağlamda YESÖP şunları amaçlamaktadır:

1. Yerel yönetimlere, yerel suç önleme ortaklıkları oluşturmak ve sürdürmek için süreç yaklaşımı ile yardımcı olmak,
2. Yerel yönetimlerin kentlerde suç önlemede kullanacağı pratik araç ve gereçlerle hem merkezi yönetim hem de STK’ların mevcut suç önleme deneyimlerini pekiştirmek,
3. Yerel bütünleşik çabalar yoluyla önleyici bir yaklaşım kullanarak kentlerde suç önleme için yerel yönetimlerin artan taleplerine cevap verecek araçlar sağlamak,
4. Koordinasyon ve suç önleme ilkelerinin daha iyi anlaşılması dâhil yerel düzeyde yerel suç önleme kurum ve koordinatörlerinin kapasitelerinin artırılmasına yardımcı olmak. (Shaw ve Travers, 2007, s. 37; Shabangu ve Petrella, 2007).

Kesişen üç alan suç önleme modeli

CSIR Suç Önleme Merkezi, gerekli önlemler alınmadığı takdirde hepsi bir araya geldiğinde suçu doğuracak üç unsur (suçlu, mağdur, güvensiz ortam) anlamada ve bu unsurların huzur ve güvenlik ile sonuçlanacak şekilde nasıl dönüşmesi/dönüştürülmesi gerektiğini anlamada yardımcı olan Kesişen Üç Alan Suç Önleme Modeli’ni geliştirmiştir. Bu model ayrıca, suçu azaltma girişim ve çabalarında kentlerde güvenlik hizmeti sunan kolluk kuvvetleri dışındaki birçok aktörün temel rolünü tanımlamak için de yol göstermektedir (Holtmann ve Domingo-Swartz, 2008), YESÖP’ün içeriği hakkında bilgi veren Kesişen Üç Alan Suç Önleme Modeli, herhangi bir suçun gerçekleşmesi için üç unsurun aynı anda ve zamanda hazır bulunması ve bir araya gelmesi gerektiğini ve bu yüzden suç önleme aktörlerinin bu üç unsurun sistematik olarak dönüştürerek suçu önlemeleri gerektiğini açıklamaktadır (Shabangu ve Petrella, 2007). Bu dönüştürme, YESÖP’ün temeli olarak görülmektedir.

Aslında bu modelin, ilk olarak Cohen ve Felson (1979) tarafından öne sürülen “Rutin Eylem Teorisi”nden geliştirildiği görülmektedir. Bu teoriye göre, “çoğu suç eylemi muhtemel bir suçlu, uygun bir hedef/mağdur ve suçun meydana gelmesini önleyecek uygun bir koruyucunun olmadığı durumların aynı zamanda ve yerde kesişmesini gerektirir (Cohen ve Felson, 1979, s. 588). Burada suçlu, herhangi bir nedenden dolayı suç işleyebilecek potansiyel kişi; mağdur, kişi, bina, kurum ve eşya; ortam ise suçlu ve mağdurun bir araya geldiği koşullar, ortam ve yer olabilir (Schneider, 2015). Yani kısaca suç, suç işleme isteğinin, hedef/mağdurun ve suç için fırsat sağlayan bir ortamın kesiştiği bir yerde ortaya çıkar. Suçun çok disiplinli doğasına işaret eden bu kesişme, aktör ve eylemler ve dönüşüm, aşağıdaki ilgili kaynaklardan uyarlanarak Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1’de görüldüğü üzere bu model suçun, suç işlemeye yönelik bir iradenin yani suçlunun, suça maruz savunmasız bir mağdurun ve suça zemin hazırlayan güvensiz bir ortamın kesiştiği durumlarda meydana geldiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte;

1. Suç işleme iradesinin savunmasız bir mağdurla kesiştiği yerde, ancak suç işlenmesine imkân vermeyen bir ortamda, tehdit edici davranış, zorbalık ve taciz ortaya çıkar, ancak suçun kendisi ortaya çıkmaz.
2. Suç işlenmesine imkân veren bir ortamda ve mağduriyete karşı savunmasızlığın olduğu yerlerde, ancak istekli bir suçlunun olmadığı durumda, güvensizlik korkusu ve algıları çoğalır, ama yine gerçek bir suç meydana gelmez.

Suç işleme iradesinin uygun bir ortamla kesiştiği yerde, ancak potansiyel bir kurban olmadığı durumlarda, anti-sosyal davranışlar ortaya çıkar.

Tablo 1. Kesişen Üç Alan Suç Önleme Modeli

SUÇ		DÖNÜŞÜM		
Suç, suç işleme isteğinin fırsat sağlayan bir ortamda savunmasız bir mağdurla kesiştiğinde ortaya çıkar.		Huzur ve emniyet/güvenlik, üç alanın dönüşümü yoluyla gerçekleşir ve bu kesişimin dönüşümü ile sonuçlanır.		
	Kesişme	Aktör/Eylem	Kesişme	
Suçlu	<u>Suçlu & Mağdur</u> Tehdit, Zorbalık, Taciz	Sosyal gelişim (erken çocukluk); Refah sektörü (aile uyumu); Eğitim, Özel sektör (iş yetenekleri ve iş fırsatları); İslah hizmetleri (yeniden topluma kazandırma ve iyileştirme); Kolluk kuvvetleri, Adli birimler; Sanat, Kültür, Spor (meşguliyet); Halk ve STK	<u>Yapıcı vatandaş & Esnek toplum</u> Dostça destek	Yapıcı, katılımcı vatandaş
Savunmasız mağdur	<u>Mağdur & Güvensiz ortam</u> Korku, Güvensizlik algısı	Sosyal hizmetler, Eğitim, Mağdur hizmetleri, PDR hizmetleri, Ulaşım hizmetleri, Konut sağlama, İletişim, Medya ve Toplum	<u>Esnek toplum & İyi yönetilen ortam</u> Esenlik ve güvenlik duygusu	Esnek, iyi desteklenmiş toplum
Güvensiz ortam	<u>Güvensiz ortam & Suçlu</u> Anti sosyal davranış	Yerel Yönetimler: planlama, halka açık yerlerin tasarımı ve yönetimi, evlerin tasarımı ve planlaması, kamu hizmetleri sunumu ve erişimi, eğlenme/zaman geçirme tesisleri, güvenli ulaşım ağları ve yolları, ışıklandırma, tuvalet vb. kamu olanakları. Kolluk Kuvvetleri ve Zabıta: yasa ve yönetmeliklerin uygulanması. Eğitim ve Kamu Çalışmaları: Emin ve güvenli okullar. Özel Sektör: Kamu ve özel alanlar arasında arabirim.	<u>İyi yönetilen ortam & Yapıcı vatandaş</u> Temiz, huzurlu mekân kullanımı	İyi tasarlanan ve yönetilen ortam

Kaynak: Holtmann ve Domingo-Swarts, 2008, s. 125; Holtmann and Jansen van Vuuren, 2007, s. 4; Shabangu ve Petrella, 2007.

Özetle bu model, yukarıda bahsedilen her üç suç unsurunun sadece her birinin aynı anda aynı yerde mevcut olmamasını değil, aynı zamanda bir suçun meydana gelmesinden önce de kesişmesi gerektiğini iddia eder. Bu

bağlamda eğer suç önlenecekse, böyle bir kesişmenin özellikle önlenmesi için müdahalenin yapılması gerekir (Holtmann ve Domingo-Swarts, 2008, s. 125; Shabangu ve Petrella, 2007). Suç, istekli bir failin, savunmasız bir mağdurun ve suçu sağlayan bir ortamın aynı zamanda ve aynı yerde bir araya gelmesi durumunda ortaya çıktığından, yerel yönetimler ve ilgili aktörler tarafından yapılan suç önleme girişimleri, bütüncül bir yaklaşımla hem mağdurlara, hem suçlulara hem de mekâna odaklanmalıdır.

Tablo 1 daha yakından incelendiğinde bu model, her bir alanı dönüştürmek için gerekli aktörleri ve müdahaleleri ve sonuç olarak kesişme alanının azaltılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bir alanı, diğer iki alandan tamamen uzaklaştırarak kesişmelerini önlemek teorik olarak mümkün olsa da, diğer iki alana müdahale edilmediği ve bu iki alanın kesişimi durumunda, toplumda anti-sosyal davranış, zorbalık ve / veya suç korkusu kendini göstermeye devam edecektir. Bu nedenle, suçu azaltmaya yönelik yerel çabalar sadece tek bir alanı hedeflememelidir. Kentlerde suç önlemeyle ilgili aktörlerle çok sektörlü ortaklıklar oluşturulmalıdır. Bu bağlamda;

1. Suç işleme eğiliminde olan kişilerin ilgili alanda yer alan aktör ve eylemler yoluyla, yapıcı olan ve toplumun genel refahına katkıda bulunan vatandaşlara dönüştürülmesi,
2. Savunmasız mağdurların ilgili alanda yer alan aktör ve eylemler yoluyla, toplumun esnek ve iyi desteklenmiş üyelerine dönüştürülmesi,
3. Suça zemin hazırlayacak ortamların ilgili alanda yer alan aktör ve eylemler yoluyla, tasarım ve yönetim açısından suçu önleyen ve suç işlenmesine fırsat vermeyen yerlere dönüştürülmesi gerekir (Holtmann ve Domingo-Swarts, 2008, s. 125-126; Shabangu ve Petrella, 2007).

Özetle Tablo 1, suç kategorisinde yer alan üç alanın (unsurun) her birinin dönüşümü yoluyla suçun, kentlerde huzur ve güvenliğe dönüşümünü göstermektedir. Burada potansiyel suç işleyebilecek kişilerin yapıcı ve katılımcı vatandaşlara; savunmasız mağdurların esnek, dirençli ve iyi desteklenmiş insanlara; güvensiz ortamların ise iyi tasarlanan ve yönetilen bir ortama dönüşümü/dönüştürülmesi söz konusudur. Kentlerde etkin bir suç önleme yoluyla huzur ve güvenliği sağlamak ise, birlikte çalışması gereken birçok aktörün sürdürülebilir çok disiplinli ortaklık kurmasını gerektirir. Bu bağlamda YESÖP, “suçun yoğun olarak gerçekleştiği yerel alanları huzurlu ve güvenli topluluklara dönüştürmek için sürdürülebilir yerel ortaklıklar oluşturmak üzere kentlerde suç önleme bağlamında farklı aktörleri bir araya getiren stratejik planlama ve stratejik destek araçlarını içermektedir” (Sha-

bangü ve Petrella, 2007, s. 159). Yerel suç önleme girişimlerinin tasarlanması ve sürdürülmesi için hem planlama süreçleri hem de destek süreçleri aşağıda detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Stratejik planlama süreci⁴

Bu süreçte YESÖP, çok disiplinli bir ortaklığın kurulmasına ve sürdürülmesine odaklanmakta ve bu süreci destekleyen belirli araçları, tercihlerin seçimini ve yerel sürecin tasarımını destekleyen bir kaynak kılavuzu sunmaktadır (Shaw ve Travers, 2007). YESÖP, stratejik planlama süreci birbirini takip eden beş aşamadan oluşmaktadır:

1. Yerel Suç Önleme Ortaklığı ve Girişimi Başlatmak
2. Yerel Güvenliği Anlamak: Güvenlik Teşhisi
3. Yerel Suç Önleme Stratejisini Geliştirmek
4. Eylemleri Planlamak ve Uygulamak
5. Yerel Suç Önleme Kurumunu Kurumsallaştırmak

Yerel suç önleme ortaklık ve girişiminin başlatılması

Kentlerde suçun önlenmesi ve azaltılmasına katkıda bulunabilecek tüm kilit ortakların belirlendiği ve harekete geçirildiği bir başlangıç aşamasıdır. Burada toplumun suç önleme konusunda genel güvenlik vizyonu, ilgili aktörlerle tartışılmış ve kararlaştırılmıştır. Bu aşamanın 5 adımı vardır:

- a. Yaşadığınız kenti ve sakinlerini iyi bilme ve tanıma
- b. Bir lider ve bir koordinatör tanımlama
- c. Destekleri harekete geçirme ve ortaklıklar oluşturma
- d. Vizyon hususunda fikir birliğine varma ve yerel suç önleme girişimini başlatma
- e. Çalışma yapısını oluşturma ve suç önleme ekibini kurma

Yönettiği kentin sorunlarını en iyi bilen ve kent sakinlerini en iyi tanıyan veya bilmesi ve tanıması gereken yerel yönetimler, kentlerde suç önlemede stratejik bir konumda bulunmaktadır. YESÖP de, kent sakinlerine yani yerel topluma en yakın olan hükümet organının, yani yerel yönetimlerin yerel suç önleme girişimlerinin stratejik liderliğini ve yönetimini üstlenmesi gerektiğine inanmaktadır.

⁴ Stratejik planlama ve destek süreci bölümleri ağırlıklı olarak Shabangu ve Petrella, (2007) ve Africa Forum for Urban Safety (AFUS) (2017) kaynaklarından Türkiye'deki yerel yönetimler bağlamında yararlanılarak uyarlanmıştır.

YESÖP, öncelikle etkin bir suç önleme vizyonu geliştirmek için kentte ilgili tüm aktörleri kapsayan ve yukarıda üç suç unsuru huzur ve güvenliğe dönüştürmek için gereken aktörlerin belirlenmesi gerektiğine işaret eder. Kentlerde suç önlemeyle ilgili aktörlerin öngörecekları muhtemel vizyon, bu makalenin yazarı tarafından şu şekilde önerilmektedir: "Tüm sakinlerinin ve misafirlerinin emin ve güvenli hissettikleri ve herhangi bir suç, güvensizlik ve acil durumlarda ilgili aktörlerin ne yapmaları gerektiğini bildiğine, kentlilerin gerçekten inandıkları huzurlu ve güvenli bir kent olmak". Bu bağlamda, Türkiye'deki her kentin öncelikli hedefi bu vizyonu gerçekleştirmek olmalıdır.

Yerel güvenliğin araştırılması ve anlaşılması (Emniyet ve güvenlik teşhisi)

Kurumsal ve sosyal araştırma verilerine dayalı yerel bir güvenlik teşhisi ile kentlerdeki mevcut suç durumunun titiz bir şekilde değerlendirildiği aşamadır. Bu teşhis, güvenlik ve suç problemlerini ve nedensel faktörleri belirlemeye, değerlendirmeye ve önceliklendirmeye çalışır. Ayrıca bu aşama, kentte suç önleme ile ilgili ortaklar arasında suçla mücadele usul, yöntem ve eylem için fikir birliğini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Bu aşamanın da 5 adımı vardır:

- a. Teşhis referans grubunu kurma
- b. Teşhis araç ve gereçlerini tasarlama
- c. İzleme göstergeleri üzerinde fikir birliği sağlama
- d. Teşhisi yürütme ve yönetme
- e. Analiz ve rapor yazma

Bu aşamada, suç olgusu bölgeden bölgeye değişiklik arz ettiği için belirli bir kentte, oraya has ve sakinlerinin yaşadığı suç sorunlarını ortaya çıkarmak önem arz etmektedir.

Yerel suç önleme stratejisinin geliştirilmesi

Güvenlik ve suç teşhis sonuçlarına ve ortakların vizyon ve taahhütlerine dayanan kapsamlı ve dengeli bir yerel suç önleme stratejisinin geliştirildiği aşamadır. Bu aşamanın 4 adımı vardır:

- a. Bulguları doğrulama ve öncelikleri kararlaştırma
- b. Eylem için seçenekleri değerlendirme
- c. Çalışma gruplarının kurulması
- d. Stratejiyi kabul etme ve benimseme

Yerel Suç Önleme Stratejisinin (YESÖS) geliştirilmesindeki ilk adım, kentlerde suç ve güvenlik açıkları teşhisinden elde bilgilerin analizinden ortaya çıkan önerileri kapsamlı bir suç önleme stratejisine dönüştürmektir. YESÖS,

güvenlik vizyonunu gerçekleştirmek için yerel suç önleme ortakları tarafından üstlenilecek rolleri ve bu aktörlerin izleyecekleri yolu açıklamalıdır. Bu bağlamda yerel kent sakinleri, yerel suç önleme ortaklıklarının kendi toplumlarındaki etkisini belirleyerek bu ortaklıkların başarısını değerlendirmek için en uygun konumda bulunan kişilerdir. Bu nedenle, o kente özgü ilgili ve uygun YESÖS'lerin geliştirilmesine yeterli zaman ve kaynak ayrılmasına önem verilmeli ve yerel halk da bu sürece dâhil edilmelidir.

Gerekli eylemlerin planlanması ve stratejinin uygulanması

Ayrıntılı çalışma planları, belirli görevler ve sorumluluklar, net zaman dilimleri ve hedefleri, yönetim, izleme ve değerlendirme ve bilgi mekanizmalarını içeren eylem planlarının oluşturulduğu ve uygulandığı aşamadır. Bu eylem planları daha sonra toplum için ve toplumla birlikte uygulanmalıdır. Bu aşamanın da 4 adımı vardır:

- a. Çıktıları, girdileri, faaliyetleri ve boşlukları tanımlama
- b. Çalışma planları oluşturma ve sorumluluk verme
- c. Göstergeler ve izleme mekanizmalarını kararlaştırma
- d. Eylem planlarını uygulama

Yerel suç önleme stratejisinin kurumsallaştırılması

Belediye planlaması ve yönetimi, politika, hukuki ve yapısal reformlar, iyi yönetim girişimleri, ceza adaleti reformu, vb. alanlarda güvenliğin sağlanması yoluyla katılımcı yerel suç önleme yaklaşımlarının, yöntemlerinin ve girişimlerin kurumsallaştırıldığı aşamadır. Kurumsallaşma, kentlerde yerel suç önleme için ortaklıkların resmileştirilmesini de içerir. Suç önlemenin nerede konumlandırılacağı ve süreci kimin yürüteceği konusunda bir anlayışa varmadan, zarar verici gecikmeler ve sorunlar ortaya çıkabilir; bu da stratejinin kâğıt üzerinde nasıl görünebileceğine bakmaksızın, yerel strateji üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir.

Kurumsallaşma, etkili destekçilerden oluşan kritik bir kitleyi ve tutum değişikliklerini gerektiren uzun vadeli bir süreçtir. Yerel suçların önlenmesini kurumsallaştırmak için aşağıdaki eylemler tavsiye edilebilir:

- a. Suç önleme ekibini konumlandırma
- b. Siyasi destek
- c. Farkındalık oluşturma ve bilgi geliştirme
- d. Ortaklıklar

Stratejik destekleme süreci

YESÖP, stratejik planlama sürecinde bahsedilen aşamaları desteklemek üzere stratejik destekleme sürecinin üç şekilde gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktadır:

1. Lider kurum ile ortaklık ve koordinatörlü yönetim ekibi
2. Bilgi ve iletişim
3. İzleme ve değerlendirme

Yerel suç önleme girişiminin stratejik liderliği

Yerel suç önleme girişiminin stratejik liderliği; vizyon ve liderlik, ortakların ve paydaşların seferberliği ve duyarlılığı, ve destek ve fonların harekete geçirilmesini içerir. Koordinatörlü yönetim ekibi ise; ortaklık ve uygulama yönetimini ve etkili koordinasyonu içerir. Stratejik Liderlik”, “Stratejik Yönetim” ve “Operasyon Ekibi” YESÖP’ün vazgeçilmez birimleri olarak görülmektedir.

Bilgi ve iletişim araçları

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin iyi kullanılması yoluyla etkin bir iletişim stratejisi, etkili bir Yerel Suç Önleme Stratejisi’nin ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan hakları, kadın hakları ve yurttaşlık sorumlulukları konusunda gerekli farkındalık ile birlikte, işbirliğini, bilgi paylaşımını, koordinasyonu, yönetimi kolaylaştırmayı ve toplumda önleme kültürünün gelişmesine katkıda bulunmayı kolaylaştırmak amacıyla bu destek yürütülmelidir. Bu amaçla, Yerel Suç Önleme Ortaklığı etkin bir iletişim stratejisi geliştirmek üzere şunları yapmalıdır:

- a. Ortaklık ve hedef toplum arasındaki iletişimi geliştirmek
- b. Ortaklık ve halk arasındaki iletişimi geliştirmek
- c. Ortaklığa katılan ortaklar arasındaki iletişimi geliştirmek
- d. Belirli bir etkinliği uygulayan ortaklar arasındaki iletişimi geliştirmek

İzleme ve değerlendirme

İzleme ve değerlendirme, yerel suç önleme stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması sürecini denetlemek için kullanılır. Harcanan kaynakları hesaba katmak, fayda-maliyet analizini yapmak, çıktıların ne ölçüde iletildiğini ve hedeflerin ilerici başarısına ne ölçüde katkıda bulunduğunu değerlendirmek, performans ve süreci değerlendirmek, etkili sorun gidermeyi kolaylaştırmak ve sonuçları ve çıktıları iyileştirmek için ihtiyaç duyulan stratejile-

re ve eylem planlarına uyarlamaları önermek için izleme ve değerlendirme yapılmalıdır. İzleme ve değerlendirme genellikle aşağıdakiler hakkındadır:

- a. Suç önleme bağlamında yaptıklarınızı ölçmek
- b. Önlemede nelerin etkili olduğunu ve olmadığını ve bunların neden olduğunu bulmak
- c. Hatalardan ders almak
- d. Deneyimlerinizin faydalarını kardeş kentlere aktarmak
- e. Kullandığınız para ve kaynakların muhasebeleştirilmesi
- f. Suç önleme programlarının değerli ve işe yaradığına ikna edici bulgular

Bu bağlamda başarılı bir izleme ve değerlendirme aşağıdakileri sağlar:

- a. Suç önleme müdahalelerinin başarıyla uygulanmasını
- b. Müdahalelerin problemleri doğru bir şekilde hedeflediğini
- c. Müdahalelerin beklenen etkiyi oluşturmasını
- d. Öngörülemeyen herhangi bir etkinin, ters etki üreten bir etkiye sahip olmamasını.

Programın bileşenleri bağlamında özetle YESÖP, son yirmi yılda küresel suç önleme deneyimlerinden elde edilen pratik ve kullanıcı dostu teknik araçlar, ipuçları ve kontrol listeleri içermektedir (Shaw ve Travers, 2007). YESÖP'ün aşağıda sıralanan birbiriyle ilişkili bileşenleri, yerel yönetimlerin yerel suç önleme stratejisini geliştirme, uygulama ve değerlendirme sürecini üstlenmelerini sağlayacak şekilde geliştirilmiştir. Bu bileşenler; stratejik çalışma kitabı, kaynak dizini, araçlar (okul kaynağı, yıl planlayıcısı, haritalama aracı), CD-ROM'lar, YESÖP eğitim müfredatı ve interaktif iletişim teknolojisi.

Sonuç

Diğer ulusal ve uluslararası suç önleme programları gibi Yerel Suç Önleme Programı da (YESÖP), kent güvenliği ve suç önleme faaliyetlerinde yerel yönetimlerin öncülük etmesini önermektedir. Kentlerde yerel yönetimlerin ve ilgili diğer aktörlerin suçla mücadele ve güvenliği tesis etmek üzere bilgi ve teknik gereksinimlerini karşılamak amacıyla geliştirilmiştir. YESÖP'ün "Stratejik Planlama ve Destek Bileşenleri, daha güvenli ve daha müreffeh bir ortam için hedeflerin gerçekleştirilmesine yardımcı olacak şekilde tasarlanmıştır. Yerel Yönetimler ve Yerel Suç Önleme Ekiplerinin suç önleme çabalarını geliştirmelerine, uygulamalarına ve sürdürmelerine olanak sağlamak için geliştirilmiştir" (Shabangu ve Petrella, 2007). Bu açıdan YESÖP,

yerel yönetimler tarafından kendi ortamlarına kolayca uyarlanabilen ve kendi stratejilerini geliştirmeleri için bir kaynak çerçevesi ve destek araçları sunan bir programdır.

Kent güvenliğini sağlama ve kentlerde suç önleme sadece yerel yönetimlerin ve kolluk kuvvetlerinin değil, herkesin görevidir. Suç, istekli bir failin, savunmasız bir mağdurun ve suça zemin hazırlayan bir ortamın aynı zamanda ve aynı yerde bir araya gelmesi durumunda ortaya çıktığından, yerel yönetimler ve ilgili tüm aktörler tarafından yapılan suç önleme girişim ve faaliyetleri, bütüncül bir yaklaşımla hem mağdurlara, hem suçlulara hem de mekâna odaklanmalıdır. Kentlerde suçun oluşmasına zemin hazırlayan tüm faktörleri ele alıp bütüncül bir yaklaşımla, yukarıda Kesişen Üç Alan Suç Önleme Modeli’nde de vurgulandığı gibi, 3 hedef unsur veya alana odaklanmak gerekir:

İnsan temelli stratejilerle, suç işleme riski bulunan muhtemel kişilerin, suç işleminin önüne geçilerek bunların toplumun sağlıklı, yapıcı ve topluma katkıda bulunan ve olumlu davranış sergileyen bireylere dönüştürülmesine çaba sarf edilmelidir. Bu noktada atılacak adımlar, belirli bir grupta veya yerde belirli bir kişinin neden suç işlediğine dair nedenlere odaklanmalıdır.

Mağdur temelli stratejilerle, suç mağduru olma olasılığını en aza indirme veya bir şekilde suçun mağduru olanlara yönelik maddi, manevi ve hukuki destek verilmeye çaba sarf edilmelidir. Bu noktada atılacak adımlar, özellikle risk grubundaki genç, yaşlı ve kadınlar vb. gibi yani belirli bireylerin veya grupların savunmasızlığını azaltma stratejilerine odaklanmalıdır.

Ortam (mekân) temelli stratejilerle ise, suça zemin hazırlayan çevresel, sosyal, ekonomik vb. tüm faktörleri değiştirmeye çaba sarf edilmelidir. Bu noktada atılacak adımlar, sosyal, ekonomik ve çevresel tasarım açısından suç işlenmesine mazeret olarak öne sürülen nedenlerin ortadan kaldırılması stratejilerine odaklanmalıdır.

Son olarak, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri, kentlerde güvenlik hissini artıran, suç önlemeye ve toplumsal güvenliğe katkıda bulunan ve savunmasız grupların bir sese sahip olması için bir platform sunan önemli bir faktördür. Sosyal medya dâhil olmak üzere çağdaş ileri teknolojilerin kullanılması, kentlerde güvenliği sağlama ve suç önleme konusunda yerel suç önleme ve toplum güvenliği stratejilerini, politikalarını ve programlarını geliştirmeye yardımcı olabilir. Güçlü ortaklıklar, doğru bilgiler, açık stratejiler ve ortak eylemler yoluyla kentlerin ve sakinlerinin emniyet ve güvenliği artırılabilir ve kentlerde suç önlenir (Habitat III, 2015; Habitat III, 2016).

Kısacası, kentlerde suçun önlenmesi ve dolayısıyla toplumsal güvenliğin sağlanması bağlamında ne yapılacağı hakkında muazzam bir bilgi birikimine sahibiz. Bu bağlamda yapılması gereken, bu bilgiyi zamanında, etkin ve doğru bir şekilde uygulamaya koymaktır. Bu kapsamda YESÖP, kentlerde yerel yönetimlerin ve ilgili diğer paydaşların katılımıyla yürütülebilecek suçla daha etkin mücadelenin genel stratejik çerçevesini oluşturmaktadır. İyi yönetim yoluyla YESÖP, stratejik bir planlama süreci ve farklı aktörler ile etkileşim halinde hayata geçirilebilir. Sonuç olarak YESÖP, kentlerde güvenliğin sağlanması ve suçun önlenmesi açısından işe yarayabilecek ve arzulanabilir bir stratejik ufuk ortaya koymaktadır. Bu çalışma, YESÖP'ün "güvenlik yönetimi" bağlamında daha detaylı ele alınabilmesine ve kent güvenliği ile ilgili diğer paydaşların spesifik rollerinin belirlenmesine önayak olabilecektir.

Extended Abstract

“Local Crime Prevention Program” in Cities for Local Governments

*

Mehmet Murat Payam
Adiyaman University

Security, that is providing a safe and secure environment free from the crime, comes at the first place of the public services offered to the citizens in the cities. Crime and insecurity are sensitive topics and getting started on a local crime prevention initiative can be a challenge. A crime prevention initiative depends on the commitment and support of individuals – people who strongly believe in working together to reduce crime and improve quality of life for citizens. Although central governments have a primary responsibility for establishing, maintaining and improving crime prevention policies in urban areas and providing safe and secure environments for their citizens, the actions that local governments can take to promote and maintain crime prevention in urban areas are crucial. The proactive approach that comes with the changing paradigm in ensuring security requires local governments to undertake important tasks in securing cities and preventing crime there. Accepting the fact that crime occurs at the local level, effective crime prevention policies must be implemented at the local level, with the support of central governments, to increase the likelihood of success. In this context, two common programs have been developed that combine the knowledge and experience of central government, local government and non-governmental organizations and can be used by multidisciplinary partnerships to enhance the effectiveness of local governments’ capacity in crime prevention in urban areas. This work focuses mainly on the “Local Crime Prevention Program” developed by the CSIR Crime Prevention Center and UN-Habitat, and this program is dealt with in detail. The Program addresses the gap between international or national guidelines and policies

urging local governments to take the lead, and the information and technical requirements of local governments and actors.

The Local Crime Prevention Program (LCPP) was developed to assist local authorities to ensure safety and security in cities. In this program, the Three Spheres Convergence Crime Prevention Model asserts that an offender, an environment and a vulnerable victim must be present for a crime to take place and local governments and their partners are required to prevent crime by systematically transforming the three elements, that is that an offender, an environment and a vulnerable victim. This is the foundation in the Local Crime Prevention Program. The model thus tells us that all three elements of crime must not only each be present, but must also converge before a crime occurs. If crime is to be prevented, it therefore follows that intervention must occur to specifically prevent such a convergence. The LCPP contains strategic planning and support tools that bring together different role players to form sustainable local partnerships to transform crime infested local areas into peaceful and safe communities. The Strategic Support and Planning Components of the LCPP were designed to help realize goals for a safer and more prosperous environment. They exist to enable Local Governments and Local Crime Prevention Teams to develop, implement, and sustain crime prevention efforts. Local Crime Prevention Program follows a Process Based Approach that builds on growing international consensus regarding the development of local crime prevention strategies. The Local Crime Prevention Process Model consists of the following phases, which have different steps:

1. Starting A Local Crime Prevention Initiative
 - a. Know your Environment
 - b. Identify a Coordinator and a Champion
 - c. Mobilize Support and Build Partnerships
 - d. Agree the Vision and Launch the Local Crime Prevention Initiative
 - e. Establish the working structure and set up the Crime Prevention Team
2. Understanding Local Safety: The Safety Diagnosis
 - a. Establish the Diagnosis Reference Group
 - b. Design the Diagnosis
 - c. Agree on Monitoring Indicator
 - d. Conduct the Diagnosis
 - e. Undertake Analysis and Report Writing

3. Developing The Strategy
 - a. Validate Findings and Agree Priorities
 - b. Assess Options for Action
 - c. Establish Working Groups
 - d. Agree and Adopt the Strategy
4. Action Planning and Implementation
 - a. Identify Outputs, Inputs, Activities and Gaps
 - b. Develop Work Plans and Assign Responsibilities
 - c. Agree Indicators and Monitoring Mechanisms
 - d. Implement the Action Plans
5. Institutionalizing The Local Crime Prevention Strategy

Strategic Leadership of a Local Crime Prevention Initiative, Monitoring and Evaluation, and Information and Communication Tools are the Strategic Support Processes of the LCPP. The LCPP also developed the following components to enable local authorities to undertake the process of developing, implementing, and evaluating a local crime prevention strategy. The components can be listed as follows: The Strategic Workbook, The Resource Directory, Tools (School Resource, Year Planner, Mapping Tool), CD-ROMs, Training Curriculum on the LCPP and Interactive Communication Technology (ICT).

The LCPP is a process tool, providing a reference framework and support tools which can easily be adapted to local dynamics. It includes practical tools, and guides local crime prevention across cultural and contextual boundaries, showing 'how' to implement good crime prevention. It is relevant to local governments and crime prevention partnerships and practitioners around the world. The Local Crime Prevention Program (LCPP) contains practical tools and processes for use by Local Governments Crime Prevention and/ Safer Cities Coordinators and Crime Prevention Teams. It promotes the use of scientific instruments and evidence-based approaches to reducing crime. In this regard, this article is important for the purpose of presenting action strategies and recommendations that can help local governments in crime prevention. It is believed that this article will help identify and implement appropriate policy implementations at local level by local governments and related partners in the context of crime prevention and fighting against crime in the cities more effectively.

Kaynakça/References

- Africa Forum for Urban Safety (AFUS) (2017). Local crime prevention toolkit. Draft version. African Forum for Urban Safety Learning Exchange 2017. 1-3 November, 2017, Durban, South Africa. 12 Ocak 2018 tarihinde http://www.mile.org.za/AFUS2017/DocumentsAFUS2017/Safer%20Cities%20_Toolkit.pdf adresinden erişildi.
- Ataç, E. (2007). Suçun kentsel mekândaki algısı 'güvensizlik hissi'. *Dosya 06 Kent ve suç*. Bülten 55, Kasım-Aralık, 2007, 16-23. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara.
- Ataç, E. ve Gürbüz, D. (2009). Kentsel mekânda gelişen suça müdahale etmede disiplinler arası güvenlik politikaları. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11 (1), 25-46.
- Aydın, A.H. (2009). Güvenlik hizmetlerinde yerelleşme. V. K. Bilgiç (Ed.). *Değişik yönleriyle yerelleşme*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Brantingham, P. J., ve Faust, F. L. (1976). A conceptual model of crime prevention. *Crime & Delinquency*, 22(3), 284-296. <http://dx.doi.org/10.1177/001112877602200302>
- Center of Scientific and Industrial Research (CSIR). (2006). *Annual report 2005/2006*. CSIR. Pretoria.
- Center of Scientific and Industrial Research (CSIR). (2009). *Local safety plan for Khayelitsha police station*. Rev DPSS 2009/033, CSIR. Pretoria.
- Cohen, L.E. ve Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608.
- Cooke, J. (2015). *Violence prevention through urban upgrading: A manual for safety as a public good*. Violence Prevention through Urban Upgrading (VPUU NPC). 09 Kasım 2017 tarihinde https://www.saferspaces.org.za/uploads/files/VPUU_a_manual_for_safety_as_a_public_good.pdf adresinden erişildi.
- Cornish, D.B. ve Clarke, R.V. (2003) Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to wortley's critique of situational crime prevention. M.J. Smith & D.B. Cornish (Der.), *Theory for Practice in Situational Crime Prevention, Crime Prevention Studies*, içinde (111-124). Monsey: Criminal Justice Press.
- Council of Europe. (1992). *European Urban Charter*, Conference of Local and Regional Authorities of Europe (CLRAE) on 18 March 1992, a Session held during the annual Plenary Session of the CLRAE (17-19 March 1992, Strasbourg), <https://rm.coe.int/168071923d>.
- Çakır, E., Sarıhan, Z. ve Sarıhan, N. Ö. (2014). Yerel yönetimlerde suç önleme politikası olarak farklılıkların yönetimi: Seferihisar Belediyesinde bir uygulama. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (Özel Sayı 1), 227-231.
- Derdiman, R. C. (2010). Kentleşmenin suça etkisi ve kentlilerin suçla mücadelesinin sosyal ve hukuki boyutları. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 19(3), 49-73.
- Eryılmaz, B. (2006). *Kamu yönetimi*. İstanbul: Erkam Matbaacılık.

- Geray, C. (2007). Güvenli kent ve kente karşı suçlar üzerine. *Dosya 06 Kent ve suç*. Bülten 55, Kasım-Aralık, 2007, 50-55. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Subesi, Ankara.
- Gökulu, G. (2010). Kent güvenliği kentleşme ve suç ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (1), 209-226.
- Habitat III, (2015). Habitat III issue papers. 3-Safer cities. New York, 31 May 2015. 11 Subat 2018 tarihinde http://habitat3.org/wp-content/uploads/Habitat-III-Issue-Paper-3_Safer-Cities-2.0.pdf adresinden erişildi.
- Habitat III. (2016). *United Nations' new urban agenda*, Habitat III, Resolution adopted by the General Assembly on 23 December 2016, Seventy-first session, Agenda item 20, 2017.
- Holtmann, B. (2008). Why law enforcement is not enough: Lessons from the Central Karoo on breaking the cycle of crime and violence. *SA Crime Quarterly*, 23, 13-20.
- Holtmann, B. ve Domingo-Swarts, C. (2008). Current trends and responses to crime in South Africa. A. Niekerk, Şç Suffla & M. Seedat (Der.), *Crime, Violence & Injury Prevention in South Africa: Data to Action* içinde (102-129). South Africa: Medical Research Council-University of South Africa Crime, Violence and Injury Lead Programme.
- Holtmann, B. ve Jansen van Vuuren, C. (2007). *Safe society safe mobility*. Council for Scientific and Industrial Research (CSIR). Pretoria.
- International Centre for the Prevention of Crime (ICPC). (1999). What is crime prevention?, *Crime Prevention Digest*, 1999, 1, <http://www.crime-preventionintl.org/english/digest/what.htm>.
- International Centre for the Prevention of Crime (ICPC). (2001). *The role of local government in community safety, crime prevention*. Series No. 2, Bureau of Justice Assistance, U.S. Department of Justice, Washington, April 2001.
- International Centre for the Prevention of Crime (ICPC). (2015). *Prevention of drug-related crime report*. Montreal: ICPC.
- Janjinkham, B. (2011). *Kent güvenliği ve kentsel suçun önlenmesi: Moğolistan'daki kentleşmeyle ilgili suçlar için öneriler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Polis Akademisi Güvenlik Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kanlı İ. B. ve Kaplan, B. (2018). Kentsel güvenliğin sürdürülebilirliğinde ileri teknolojilerin kullanılması: Coğrafi bilgi sistemleri. *Tesam Akademi Dergisi, Yerel Yönetimler Özel Sayısı*, 143 - 186. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.419248>
- Karasu, M. A. (2012). Kent ve suç üzerine kavramsal bir çerçeve. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 175-193.
- Milliken, J. (2016). Urban safety and security: Lessons from the last two decades and emergent issues, *Synthesis report of the conference - Reviewing the State of Safety in World Cities: Safer Cities +20*, Geneva 6-8 July 2016.
- National Crime Prevention Center (NCPC). (2000). *Making South Africa safe. A manual for community based crime prevention*. Pretoria: National Crime Prevention Centre.

- National Crime Prevention Council (NCPC). (1997). *Crime prevention in America: Foundations for action*. Washington, D.C., 1997.
- Özbey, M. ve Özel, M. (2015). Kentsel haklar ve kolluğun işlevleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 17(1), 35-49.
- Parlak, B. ve Ökmen, M. (2015). Yerel yönetimler kuram ve uygulamada küresel ve ulusal konular ve sorunlar. 4. Baskı. Bursa: Ekin Yayınları.
- Redo, S. (2008). Six United Nations guiding principles to make crime prevention work. M. Coester & E. Marks (Der.). *International Perspectives of Crime Prevention: Contributions from the 1st Annual International Forum*, içinde Monchengladbach, Forum Verlag Godesburg, 2008.
- Schneider, S. (2015). *Crime prevention: Theory and practice*. Second Edition. London: CRC Press.
- Shabangu, T. ve Petrella, L. (2007). The local crime prevention toolkit. M. Shaw & K. Travers (Der.), *Strategies and Best Practices in Crime Prevention in particular in relation to Urban Areas and Youth at Risk* içinde (155-165). Proceedings of the Workshop held at the 11th UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice Bangkok, Thailand 18-25th April 2005.
- Shaw, M. & Travers, K. (2007). Strategies and best practices in crime prevention in particular in relation to urban areas and youth at risk. *Proceedings of the Workshop held at the 11th UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice*, Bangkok, Thailand 18-25th April 2005, Montreal, 2007.
- Shaw, M. (1998). The role of local government in crime prevention in South Africa". *Institute for Security Studies, Occasional Paper No 33*, August 1998.
- Shaw, M. (2001a). *The role of local government in community safety*. Montreal: International Centre for the Prevention of Crime.
- Shaw, M. (2001b). Crime prevention as an investment for cities: Experience from northern countries. *IFUP 4th International Conference*, Marrakesh, Morocco, October 16-19th 2001.
- Shaw, M. ve Carli, V. (2011). Practical approaches to urban crime prevention. *Proceeding of the Workshop held at the 12th UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice*, Salvador, Brazil, April 12-19, 2010, Motreal, 2011.
- Taute, BJE. (2008). Safety and security at the CSIR: Growing the impact. CSIR DPSS, Pretoria.
- Tonry, M. ve Farrington, D. P. (1995). Building a safer society: Strategic approaches to crime prevention. *Crime and Justice. A Review of Research*, Vol. 19. Chicago: Chicago University Press.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2018). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2017. 08 Mayıs 2018 tarihinde www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27587 adresinden alınmıştır.
- UN-Habitat. (2007). *Enhancing urban safety and security: Global report on human settlements 2007*. United Nations Human Settlements Programme, Kenya: Nairobi.

- United Nations (UN). (1995). *Guidelines for cooperation and technical assistance in the field of urban crime prevention*, ECOSOC resolution 1995/9 annex, 1995.
- United Nations (UN). (2002). *Guidelines for the Prevention of Crime*, ECOSOC resolution 2002/13 annex, 2002.
- United Nations (UN). (2009). *Cross-cutting issues: Crime prevention assessment tool, criminal justice assessment toolkit 5*. New York, 2009.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2010). *Handbook on the crime prevention guidelines: Making them work*. New York, 2010.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2016). *Governing safer cities: Strategies for a globalised world, a framework to guide urban policy-makers and practitioners*, South Africa, 2016.
- Williams, N. (2014). *100 Promising practices on safer cities: Collation of urban safety practices*. The Global Network on Safer Cities, 2014.
- Yüksel, M. (2000). Yönetişim (Governance) kavramı üzerine. *Ankara Barosu Dergisi*, 58 (3), 145-160.
- Zengin, E. ve Kesgin, M. (2013). Yerel yönetimlerin çocuk suçluluğunun önlenmesinde ilgili kurumlarla etkileşimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 13-32.
- Zengin, E. Ç. (2018). Kent ve kentleşme sarmalında Türkiye. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 84-103.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Murat Payam

Adıyaman Üniversitesi Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümünde bölüm başkanı olarak görev yapmaktadır. Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi alanında doktora derecesine sahiptir. Ayrıca, Eğitim Bilimleri alanında doktora derecesine sahiptir. İlgilendiği araştırma alanlarından bazıları; Güvenlik Yönetimi, İnsan Güvenliği, Kent Emniyeti ve Güvenliği, Polis ve İç Güvenlik Çalışmaları, Turizm Güvenlik Çalışmaları, Polis Etiği ve Kolluk Kuvvetlerinin Etik Eğitimi vb.

He works as a Head at the Department of Property Protection and Security at the University of Adıyaman. He also conducts the Private Security and Protection Program. He has a PhD degree in Security Strategies and Management. He also has a PhD degree in Educational Sciences. Some of the research fields he is interested in are Security Governance, Human Security, Urban Safety and Security, Police and Homeland Security Studies, Tourism Security Studies, Police Ethics and Ethics Education of Law Enforcement Personnel etc.

E-mail: mpayam@adiyaman.edu.tr

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Payam, M.M. (2018). Yerel Yönetimler İçin Kentlerde “Yerel Suç Önleme Programı”. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 614-643.

Postyapısalcı Anarşizm ve Ekoloji

*

Seçil Mine Türk
Gazi Üniversitesi

Öz

Eko-anarşizm bir toplumsal hareket ve ideoloji olarak ekolojinin bir dalıdır. Eko-anarşizmin temel kabulleri en iyi biçimde anarşizmin özgürlük ve eşitlik anlayışı, otorite kavramının anarşist eleştirisi ve doğa ile insan arasındaki ilişki üzerinde düşünmenin önceliğine vurgu yapan ekolojik perspektifin bir bileşimi olarak özetlenebilir. Söylemeye bile gerek yok ki, ekolojik perspektif hem toplumsal hem de siyasal teorinin gelişiminde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bunu yaparken, ekoloji pek çok sosyo-politik konuyla ve sorunla ilgilenmiş ve eş zamanlı olarak diğer siyasal hareketler ve ideolojilerle karşılaşmıştır. Bu noktada özü itibarıyla bir ondokuzuncu yüzyıl ideolojisi olan anarşizm, kendisini siyasal ekoloji için önemli bir müttefike dönüştürmüş ve bu iki ideolojinin birlikteliği hem anarşizm hem de ekoloji için son derece öğretici olmuştur. Benzeri bir hatta, anarşist teori içindeki postyapısalcı anarşizm gibi yeni perspektifler de bu sürecin gelişmesine anlamlı ve önemli katkılarda bulunmuştur. Bu çalışma, söz konusu eksenden hareketle, postyapısalcı anarşizmin, ekolojik perspektifin kavranabilmesi için bize anlamlı fırsatlar sunan verimli bir zemin olarak bir tasvirini yapmıştır. Bu doğrultuda söz konusu çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm postyapısalcı anarşizmin temel niteliklerine odaklanmış ve bunu yaparken postyapısalcı anarşizmin anarşizmin genel çerçevesi içinde sahip olduğu konum üzerinde düşünmeye çalışmıştır. İkinci bölümde ise postyapısalcı anarşizmin ekolojik bakış açısı üzerinden nasıl okunabileceği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Postyapısalcı anarşizm, eko-anarşizm, ekoloji, anarşizm, postyapısalcılık.*

Poststructuralist Anarchism and Ecology

*

Seçil Mine Türk
Gazi University

Abstract

Eco-anarchism is a strand of ecology as a social movement and political ideology. The basic tenets of eco-anarchism can be best described as a co-existence of anarchist understanding of freedom and equality, the anarchist critique of the concept of authority and ecological perspective that puts an emphasis on the priority of reflecting on the relationship between human beings and nature. It goes without saying that ecology has an impact on the development of both social and political theory. In so doing, ecology deals with many socio-political issues and problems and simultaneously encounters other political movements and ideologies. At this point, anarchism as a major political ideology emerged in the nineteenth century has transformed itself into an important ally for political ecology and the togetherness of these two ideologies has become very instructive for both ecology and anarchism. In a similar vein, new perspectives such as poststructuralist anarchism within the anarchist theory have contributed to the development of this process. This study has sought to describe poststructuralist anarchism as a fruitful field for enabling us to find significant opportunities in order to be able to comprehend ecological perspective. Accordingly, the study has been structured into two major parts. The first part focused on the basic characteristics of poststructuralist anarchism and pondered the position of poststructuralist anarchism within the framework of anarchism. The second part examined the problem of how poststructuralist anarchism could be read and positioned from an ecological point of view.

Keywords: *Poststructuralist anarchism, eco-anarchism, ecology, anarchism, poststructuralism.*

Giriş

Ekoloji düşüncesi içinde kendisine sıklıkla atıf yapılan düşünsel mecralardan biri de eko-anarşizm olmuştur. Ekolojik düşüncenin farklı tarihsel ideolojilerle girdiği etkileşimin bir uzantısı olarak eko-anarşizm en genel haliyle ekolojik perspektifin anarşizmin temel kabulleri ile örtüştüğü varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Davidson'ın da belirttiği üzere, "anarşist fikirler, 1960'ların sonu ve 1970'lerde modern çevre hareketinin ortaya çıkışından bu yana yeşil siyasal düşüncüyü güçlü bir biçimde etkilemiştir" (Davidson, 2009, s. 47). Öte yandan ekolojik hareketin teorik zemininde yer alan derin ekoloji ve toplumsal ekoloji gibi düşünsel pozisyonlar dışında, doğrudan eko-anarşizmin doğası üzerine odaklanmış çok zengin bir literatür olduğunu söylemek zordur.¹

Esasen bu eğilimin büyük ölçüde anarşist literatürün kendisi için de geçerli olduğu söylenebilir. Anarşizmin bir ideoloji olarak Marksist-sosyalist hareketlerle olan tarihsel bağı koparıp bağımsızlaşmasından itibaren, zikredilen hareketi temel alan literatür ile anarşist literatür arasında kayda değer bir fark oluşmuştur. Hiç kuşkusuz bunda Marksist-sosyalist düşüncenin aksine anarşizmin pratik uygulama sahasının tarihsel olarak çok daha kısıtlı kalması önemli bir etkidir. Anarşist hareket çok uzun bir süre boyunca Proudhon, Bakunin, Kropotkin gibi ondokuzuncu yüzyıl anarşizminin kurucu figürlerinin teorik mirası üzerinden ilerlemiştir. Anarşizmin kendisini daha çok bir "hareket" olarak tanımlamak yönündeki tavrı ve klasik-ortodoks örgütlenme biçimi karşısında duyduğu şüphe, "örgütlenmeye yapay bir süreklilik vermek" konusundaki gönülsüzlüğü (Woodcock, 1996, s. 22) anarşist fikirlerin güçlü bir teorik zemin kazanması ve yaygınlaşması yönünde bir engel oluşturmuştur.

¹ Bu eğilimin Türkiye için de geçerli olduğu söylenebilir. Küçük bir örnek olarak zikretmek gerekirse 28 Ocak 2018 tarihi itibarıyla tez adları kriteri esas alınarak YÖK Tez Merkezi veri tabanına bakıldığında, ekolojik sorunları merkeze alan 2005 ve 2012 tarihli olmak üzere "Toplumsal Ekoloji" odaklı iki doktora tezi; 2006, 2010 ve 2015 tarihli olmak üzere "Derin Ekoloji" ve "Toplumsal Ekoloji" mukayesesine dayanan üç yüksek lisans tezi mevcut olduğu görülmektedir. Doğrudan "Derin Ekoloji"yi temel alan 2013 tarihli bir yüksek lisans tezi ve 2011 tarihli bir doktora tezi varken, "Ekoloji ve Anarşizm" başlıklı (2011) sadece bir adet yüksek lisans tezi mevcuttur. Söz konusu tartışmalar için kritik bir figür olan Murray Bookchin'i ise -yine tez adı temelinde- doğrudan ele alan 2011 tarihli tek bir yüksek lisans tezi vardır (Bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>).

Yirminci yüzyılla birlikte reel-politik sahnesinde yaşanan değişimler, SSCB'nin yıkılması başta olmak üzere reel sosyalizm deneyimlerinin genel başarısızlığı gibi dönüşümler, yeni toplumsal hareketlerin yükselişi, küreselleşme karşıtlığı ekseninde oluşan yeni muhalefet biçimleri ve politik hareketler temelinde anarşizm, temel kabulleri üzerinde yeniden düşünülmesi gereken bir düşünsel mecraya dönüşmüştür. Bu süreç aynı zamanda anarşizmin başka düşünsel pozisyonlar ve toplumsal hareketler ile iç içe geçmesinin de hızlandığı bir süreç olmuştur.

Küreselleşmenin temel dinamikleri, hem teori hem pratik alanında muhalefet hareketlerinin çeşitlendiği ve farklılaştığı bir alan yaratmıştır. Hardt ve Negri'nin "politik bir özne" (Hardt ve Negri, 2003, s. 396) olarak öne çıkardıkları, "asla hiyerarşik organlara bölünmüş birleşik bir bütün olmayacak çoğul bir bileşim"e (Hardt ve Negri, 2004, s. 208) ve "merkezi liderlik" gibi "geleneksel örgütlenme biçimlerinin geçersizliğine" işaret eden (Hardt ve Negri, 2011, s. 173) heterojen bir politik aktör olarak "çokluk" kavramsallaştırması gibi teorik girişimler, bu türden bir momente atıfta bulunur. Bu moment özelinde eko-anarşizm, eko-merkezli sorunların ekolojinin ve anarşizmin kabulleri üzerinden anlama ve açıklama çabasıdır. Söz konusu çaba, yine hem teorik hem de pratik alanında Hardt ve Negri'nin sözünü ettiği türden heterojen bir politik hareketin de kurulduğu zeminlerdendir. Bu zemin, sadece ekolojinin değil, anarşizmin içindeki önemli teorik dönüşümlerin de hesaba katılması üzerinden eko-anarşizmin sınırlarına dair önemli ipuçları verecektir.

Buradan hareketle bu çalışmanın amacı; üzerinde yeterince durulmamış bir teorik mecra olarak postanarşizmin ya da bir başka deyişle postyapısalcı anarşizmin ekoloji düşüncesi için sunabileceği imkânlara yakından bakmaktır. Bu yapılırken, çalışmanın fiziki sınırları müsaade etmeyeceği için, ekoloji düşüncesinin tarihsel temelleri, anarşizmin gelişimi ya da eko-anarşizmin gelişim safhalarına dair bir tartışmaya girilmeyecektir. İşaret edilen tartışma için kritik bazı temel noktalara kısaca ve çok genel hatlarıyla değinecek olan söz konusu çalışma, iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk olarak tasvir edici ve tanımlayıcı bir perspektiften yola çıkarak postyapısalcı anarşizmin temel nitelikleri ve kabulleri üzerinde durulacak, takip eden bölümde ise postyapısalcı anarşizmin ekolojik tahayyül ve özelde eko-anarşizm tartışmaları için nasıl bir düşünsel yol haritası sunduğu meselesi ele alınacaktır. Çalışmanın temel argümanı; postyapısalcı anarşizmin, genelde ekoloji düşüncesinin özelde de eko-anarşizmin sınırlarını bilhassa özne

teması üzerinden geliştirdiği anti-özcü yaklaşım üzerinden zenginleştirecek bir imkân sunduğudur.

Postyapısalcı Anarşizm: Yeni Bir Meydan Okuma

Tarihsel evrimi içinde her ne kadar William Godwin'in *Siyasal Adalet Üzerine Bir İnceleme*'si (An Enquiry Concerning Political Justice, 1793) anarşist temalara ev sahipliği yapan bir eser ve "felsefi anarşizmin temeli" olarak sıkça zikredilse de (Philp, 2017; Kropotkin, 2005, s. 56), anarşizm özü itibarıyla ondokuzuncu yüzyılda sistematik bir hal almış bir ideolojidir. Esasen bireyci ya da kolektivist anarşizm perspektifleri, tıpkı muhafazakârlıkta olduğu gibi, Anglo-Amerikan dünyasında, Kıta Avrupası'nda ya da Rusya özelinde farklılaşsa da etimolojik doğasına uygun bir biçimde anarşizm, insanı ve onun özgürlük potansiyelini baskı altına alan her tür otorite ilişkisinin reddi olarak tanımlanabilir. Ancak, söylemeye bile gerek yok ki, "anarşizmin tek bir tanımı olmadığı gibi anarşizmin bir toplumsal formasyon olarak nasıl gerçekleştirilebileceğine dair tek bir ütopya da söz konusu değil"dir (Degen, 1999, s. 163). Sözelimi bu çerçevede Kaufmann, "radikal, felsefi, elitist, iktisadi, cemaat" anarşizmleri ve "anarko-sendikalizm" temelinde anarşizmin çeşitliliğine vurgu yapar (Kaufmann, 2003, ss. 17-22).

Ondokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla uzanan bir hatta Emma Goldman, anarşizmi, "bireyin bütün gizil güçlerinin olabildiğince özgür biçimde ifade edilmesi" (Goldman, 2012, s. 19) ve "insanlığa ve onun potansiyellerine inanan" (Goldman, 2006, s. 4) bir dünya görüşü olarak tanımlarken, Kropotkin kavramı eşitlik ilkesi ekseninde tanımlayarak onu sadece "yönetilmeme arzusu" temelinde değil, aynı zamanda "yönetmemek arzusu" düzleminde düşünür (Kropotkin, 1999, s. 42) ve anarşizmin "toplumun yönetimsiz olarak tasarlandığı bir yaşam ve davranış ilkesi" olarak "özgürlüğün, hiçbir iktidarın varlığıyla bağdaştırılamayacağı" kabulüne dayandığını belirtir (Kropotkin, 2005, s. 51, 109). Bellegarigue, anarşizm kavramını eşitlik ve özgürlük, kardeşlik ve dayanışma idealleri üzerinden "hükümetin yadsınması" (Bellegarigue, 2014, s. 15) şeklinde ele alır. Anarşizm hem Ortodoks Marksizm'in proletarya diktatörlüğü gibi "geçici" yönetsel uygulamalarına, merkezi otorite yapılarına, bizatihi Marx'a atfedilen "kutsal devletçilik" anlayışına (Bakunin, 1998, s. 239), hem de liberalizmin "Kişinin Ben olarak özgürce davranıp kendini kabul ettirmesi yerine akli, aklın egemenliğini isteyen" (Stirner, 2013, s. 134) burjuvazi eksenindeki özgürlük ve rasyonalite merkezli tutumuna karşı çıkar.

Tarihsel süreç içerisinde anarşizm kendi kabulleri üzerinden yeni meydan okumalarla karşılaşmıştır. Değişen iktidar yapılarından kaynaklanan bu meydan okumalar anarşizmi farklı biçimlerde okumanın imkânları üzerinde düşünmeyi zorunlu kılmıştır. Postanarşizm olarak da zikredilen postyapısalcı anarşizm işte tam da bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Postyapısalcı anarşizm, en genel haliyle, postyapısalcı düşüncenin Michel Foucault, Gilles Deleuze, Felix Guattari, Jean-François Lyotard, Jacques Lacan gibi isimlerinin teorik katkıları üzerinden anarşizmi güncel sorunlara uyarlama gayreti olarak tanımlanabilir.²

Saul Newman'ın deyişiyle, postanarşizm "postyapısalcılık/söylem çözümlemesinden elde edilen içgörülerin uygulanması ve geliştirilmesi sayesinde anarşist teorinin özcü ve diyalektik olmayan çizgiler doğrultusunda gözden geçirilmesi girişimi" olarak görülebilir (Newman, 2004b, s. 27). Newman'a göre "otoritenin ve tahakkümün reddi" (Newman, 2006, s. 244), anarşizm ve postyapısalcılık arasında ortak bir kurucu noktadır. Bu red gayreti çok farklı teorik mecralardan geçmiş olsa da postyapısalcı anarşizmin evrimi özelinde ABD'li anarşist aktivist-düşünür Hakim Bey'in 1987 tarihli bir yazısında altını çizdiği tespitin önemli bir çıkış noktası olduğu söylenebilir: "Anarşizm, kendini İsa'nın öğretilerine benzer bir materyalizmden ve 19. Yüzyılın bayağı, iki boyutlu bilimselliğinden sıyrılmalıdır" (Bey, 2004, s. 21).

Yine Newman'ın deyişiyle, postayapısalcı anarşizmde söz konusu olan şey postyapısalcılığın özellikle Foucault merkezli iktidar analizinin anarşizmin klasik yaklaşımının sınırlarını zenginleştirmek için sunduğu imkândır ve bu çerçevede "hümanizm ve Aydınlanma'daki ontolojik temellerinden soyulmuş bir anarşizm" söz konusudur (Newman, 2004a, s. 5). Todd May de benzer bir noktaya temas ederek Foucault, Lyotard ve Deleuze'ün postyapısalcı anarşist perspektifi için belirleyiciliğinden söz eder (May, 2004, s. 16). Lewis Call'un postmodern anarşizm dediği bu anarşist perspektif, yine Call'un bakış açısıyla klasik anarşizmden üç noktada ayrılır: "Postmodern anarşizm, klasik anarşizmin kuşkulu biçimde birleştirilmiş öznesine karşı,

² Bu gayretin Türkiye'deki en önemli mecrasının ilk sayısı 2004 yılında çıkan Siyahî dergisi olduğunu söylemek mümkündür. Baykal'ın deyişiyle derginin "ilk sayısının içeriğine bakıldığında (dergi) bir tür 'postanarşist manifesto' olarak tanımlanabilir. Saul Newman, Todd May, Hakim Bey gibi yazarların doğrudan postanarşizmden bahseden yazarlarının çevirileri ile 'Nietzsche, Deleuze, Foucault ve Radikal Demokrasinin Öznesi' gibi doğrudan postyapısalcı ile ilgili yazılar" derginin sayfalarında kendine yer bulmuştur (Baykal, 2014, s. 12).

öznenin anarşisini ilan eder. Postmodern özne çoğul, dağınık, ve (...) şizofreniktir ve öyle kalmalıdır”, “Klasik anarşistin sermaye ve devlet takıntılarının aksine (...) postmodern anarşizm çok daha geniş ve nüanslara sahip bir iktidar anlayışı”na işaret eder ve son olarak “Marksizm ve klasik anarşizm burjuva ekonomi politikasının dilini çok fazla sürdürürken, postmodern anarşizm radikal sembolik teoriye dayanan transsemiyotik bir devrim sunar” (Call, 2005, s. 111).

Tüm bu temel üzerinden bakıldığında postyapısalcı anarşizmin bizatihi postyapısalcılığı “makro-siyasetlerin yerini mikro-siyasetlere bıraktığı” bir teorik perspektif olarak gördüğü ve bu çerçevede anarşizm ve postyapısalcılık arasında “temsili siyasal müdahaleyi reddetme” ekseninde bir ortaklık bulunduğu söylenebilir (May, 2000, s. 14, 24). Newman da “katı ahlaki ve akılcı temellerden ziyade olumsuzluk ve karar verilemezliğe dayalı bir radikal siyaset biçimi” olarak postyapısalcılığı tanımlarken onun “yapının kendisinin belirli bir dereceye kadar başka güçlerce belirlendiğini düşünerek yapısalcılığın bir adım ötesine geçen”, öznelerin “bir merkez tarafından değil, iktidar, söylemsel rejimler ve pratiklerin dağınık ve kararsız ilişkileri tarafından oluşturulduğu”nu ileri süren ve hem “Aydınlanma hümanizminin” hem de “yapısalcılığın hümanizm eleştirisinin” ortak noktası olan özçülüğü reddeden (Newman, 2006, s. 15, 42) bir düşünsel çerçeve olduğunu vurgular. Bu bağlamda ve son olarak bugün için “postanarşizmin sadece soyut radikal teoride değil, Halkın Küresel Hareketi (People’s Global Action)” gibi yapılanmalar içinde de mevcut” (Adams, 2003, s. 5) olduğunu da kaydetmek gerekir. Bu çerçeveden hareketle sorulması gereken soru ise şudur: Acaba postyapısalcı anarşizm, ekolojik düşüncenin sınırları içinde bize nasıl bir imkân sunmaktadır?

Postyapısalcı Anarşizm ve Ekolojik Düşüncenin Sınırları

Ekoloji en genel haliyle eklektik bir karakter arz eden bir düşünsel sistematığe işaret eder. Bu minvalde ve ekolojizm düşüncesi için de geçerli olabilecek bir biçimde Çoban, çevrecilik ideolojisinin eklemlenme pratiklerin söz ettiği çalışmasında söz konusu ideolojinin kurucu unsurları arasında “Endüstriyelizm eleştirisi ya da gelişmeye ve ilerlemeye bir sınır konması düşüncesinin, muhafazakârlıkta; merkezizetçi ve hiyerarşik olmayan yapılara geçilmesi idealinin anarşizmde; tüketim toplumunun eleştirisinin Frankfurt Okulunda; 'yumuşak teknoloji' düşüncesinin Fritz Schumacher'de (1973); nüfus baskısı inancının Malthusçulukta bulunabileceği”ne değinir (Çoban, 2002, s. 8).

Ekoloji düşüncesi içindeki bu çok unsurluluk hali, onun düşünsel zenginliğine ve eklemleme kapasitesi üzerinden yeni sorunlar karşısında alabileceği yeni biçimlere işaret eder. Bu çerçevede ekoloji ile eklemleme pratikleri üzerinden iç içe geçen ideolojik örüntülerden biri de anarşizmdir. Eko-anarşizm, ekolojinin ve anarşizmin kesiştiği bir dinamik olarak hem ekolojik düşünce içindeki tartışmaların hem de anarşizmin nihai politik ufkunun takip edileceği bir uğrağa atıfta bulunur ve “ekolojik bir görüş olmakla birlikte kendini çevrecilik ve diğer ekolojik görüşlerden ayırır” (Coşkun, 2010, s. 102).

Ekoloji ve anarşizm arasındaki bağın tarihsel nüveleri klasik anarşist düşünürlerin çalışmalarında zaman zaman kendisini gösterir. Bu minvalde Kropotkin dayanışmacı bir anarşist yaşam tarzını doğal yaşamdan çıkarabileceğini savunur ve bunun için “hayvanlar dünyasının en gelişmişleri olan maymun topluluklarının bile bize en çarpıcı dayanışma uygulamalarını sundukları”na (Kropotkin, 1999, s. 40) dikkat etmemiz gerektiğini ileri sürer. Ancak Turan’ın da işaret ettiği gibi, “eko-anarşistleri geleneksel anarşistlerden ayıran nokta, onların doğa-toplum ilişkilerini amaçlamalarıdır” ve “19. yüzyıldaki anarşist düşüncede doğaya ilişkin görüşlerin olduğu iddia edilse bile (bunun) temelde ekolojik bir yaklaşım olmadığı açıktır” (Turan, 2002, s. 214). Zira söz konusu düşünürler, Aydınlanma Çağı’nın düşünsel motiflerinden uzaklaşabilmiş değildirlere ve kendinde bir tür “düşünsel ikilemin” taşıyıcısıdırlar. Bu açıdan Demirağ’ın da işaret ettiği gibi, “ilk kuşak anarşistler, bir yanları ile Aydınlanma düşüncesini, diğer yanları ile modern sanayi uygarlığının eleştirisine dayanan bir romantik pastorallığı yan yana düşünebilen” (Demirağ, 2017, s. 346) bir görünüm arz etmektedirler.

Dolayısıyla anarşizmin ekolojik düşünce ile olan yakınlığını sistematik bir temele oturması için yirminci yüzyılı beklemek gerekecektir. Çalışmanın başında sözünü ettiğimiz anarşizmin teoriden çok pratiğe yaslanan tarihsel eğilimini hatırlatan bir örnek olarak eko-anarşizmin öncü figürleri arasında zikredilebilecek Paul Robien bu bakımdan zikredilmeye değer bir örnektir. Robien “anarşist doğa teorisi ile doğanın ve insanın korunmasının ve ortaklaşmacı yaşamın sentezi”ni yapmaya çalışarak “ekmek, güneş, hava” temelli “yerleşim kurma eylemi”nin sözcüsüdür (Seitz, 1999, ss. 86-87). Robien’in eko-sosyalizme de göz kırpan radikal ekolojizmi, ekolojik hareket ve anarşist tahayyülün önemle altını çizdiği eylemsel potansiyeli barındırması açısından küçük ama anlamlı bir örnektir.

Bu tarihsel manzaradan hareketle, yine Demirağ’ı takip ederek söyleyecek olursak, “temelleri Bookchin tarafından atılan ekolojik anarşist felsefe, ekolojik düşünce ile anarşist düşünce arasında yakınlıklar olduğu ya da

ekolojik sorunlara en iyi yanıtın anarşizm tarafından verilebileceği tespitine dayanır” ve “ekolojik krizin arka planında yatan temel nedeni ‘egemenlik olarak tahakküm’ kavramında arar” (Demirağ, 2017, s. 347, 351).

Gerçekten de eko-anarşist düşüncenin kurucu figürlerinden biri olarak Murray Bookchin’in yaklaşımında insan-doğa ilişkisinin temel dinamiği tahakküm nosyonu üzerinden açıklanır (Tekeli ve Ataöv, 2017, s. 177). Bookchin’in toplumsal ekoloji perspektifi; ekolojik sorunların “kökleşmiş toplumsal sorunlar”dan doğduğunu (Bookchin, 2013a, s. 9), “doğayı tahakküm altına altına alma düşüncesinin insan insan üzerindeki tahakkümünden kaynaklandığını” ileri süren (Bookchin, 2013b, s. 61; Bookchin, 2013c, s. 62) ve bu çerçevede bizatihi devleti de “ancak tahakkümle uyumlu hale gelmeleri için geleneksel toplum, adet ve duyarlıklarının -insanlığın, kendisinin başlangıcını oluşturan organik toplumla tüm bağlarını yitirmesine yol açacak ölçüde- değiştirilmesinin ardından ortaya çıkabilmiş” (Bookchin, 2013d, s. 175) bir kurum olarak gören bir perspektiftir.

Bu noktada şunu anımsatmakta fayda vardır: Tıpkı tek bir anarşizm olmadığı gibi tek bir eko-anarşizm de yoktur. Bu çerçevede eko-anarşist düşünce içinde güçlü eğilimi temsil eden Bookchin’ci toplumsal ekoloji perspektifi ile biyobölgecilik (bioregionalism) zikredilebilir. Davidson’ı izleyerek söyleyecek olursak, “modern toplumun doğal temelinden kopuşuna odaklanmış bir eko-anarşizm türü” ve “kültürel ve ekonomik pratiklerimizin ekolojik sistemlerin devamı ile çatışmaya başladığını” savunan bir yaklaşım olarak biyomerkezcilik; toplumsal ekoloji ile ontoloji, etik ve topluluğun tanımları konusunda bir dizi uzlaşmazlık içindedir ve bu uzlaşmazlıklar arasında en önemlisi “siyasal örgütlenme” konusunda düşümlenir. Zira “biyobölgeciler otarşi prensibine bağlıyken, toplumsal ekolojistler konfederal yapılanmaları savunurlar” (Davidson, 2009, ss. 49-50).

Bu paralelde eko-anarşist düşünce içinde “tüm ekolojik sorunların kökeninde ilerleme ve uygarlık fikrinin yattığını düşünen John Zerzan ve Derrick Jensen gibi anarko-ilkelci (anarcho-primitivist)” bir akımın da olduğunu altını çizmek gerekebilir (Hall, 2011: 382). Anarko-ilkelci akım, uygarlık karşısında duyduğu memnuniyetsizliği ısrarla dile getirir ve modern zamanların dünyasını doğa ve kültür arasında herhangi bir ayırım gütmeksinin doğrudan ve tüm yönleriyle patolojik bulur. Bu bağlamda Zerzan’ın söyledikleri anımsanabilir: “Büyük ölçüde yabancılaşmamış insan yaşamının uzun sürmüş bir dönemi olarak insanın tarihöncesi çağına ait sürekli artan belgeler, savunulması mümkün olmayan modernitenin gün gibi ortadaki fiyaskolarının karşısında çırılçıplak durmaktadır” (Zerzan, 2013a, s.

154). Yine benzeri bir hatta Zerzan “teknolojik-sermaye tarafından yaratılan ve her şeyi silip süpüren mega-makinanın kökeninin bizzat uygarlığın kendisine, işbölümü ve evcilleştirme mantığından doğan ilerleme saplantısına dayandığı” nı (Zerzan, 2013b, s. 6) da ileri sürer.

Eko-anarşizmin aynı anda hem toplumsal ekolojiyi kapsayan hem de biyobölgecilik tartışmalarına uzanan kapsamlı görünümü içinde Zerzan’ın başını çektiği “ilkelci” akım kapsamında değerlendirilebilecek bir kavram olarak “yeşil anarşizm”den de bahsetmek mümkün olabilir. Parson’ın belirttiği üzere, “Anarşist düşünce içinde çevresel yıkımın ve insanın boyunduruk altına alınmasının nedeni olarak, evcilleştirmeyle birlikte, uygarlığı gören” bir akıma atıfta bulunan “yeşil anarşizm” çerçevesinde ileri sürülen fikirlerin, derin ve toplumsal ekoloji teorilerinin aksine, yaygın ve sistematik bir biçimde karşımıza çıkmamasının nedeni; “yeşil anarşizm” hareketi içinden gelen aktivistlerin söz konusu fikirlerini -daha çok anarşist gruplar içinde dolaşımı olan- fanzinlerde ve müstear isimlerle paylaşması olarak gösterilebilir (Parson, 2007, s. 5).

“Yeşil anarşizm”in derin ekoloji ve toplumsal ekoloji yaklaşımlarıyla kıyaslandığında ayrıksı bir görünüm sunduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede söz konusu üç yaklaşımın hem eko-merkezli sorunların niteliğine, hem de analiz düzeyine ve geliştirilebilecek politikalara dair farklı tespitleri vardır. Yine Parson’ın (2007, s. 7) oluşturduğu ve aşağıda sunulan sunulan tablo bu noktada işlevsel olabilir:

	Derin Ekoloji	Toplumsal Ekoloji	Yeşil Anarşizm
Asıl Sorun	İnsan/Doğa İlişkisi	Hiyerarşiler	Uygarlık
Modern Toplumda Sorunun Aldığı Görünüm	Ekonomik Gelişme/İnsan Kibri	Kapitalizm	Teknoloji/İşçilik (Workerism)
Analiz Düzeyi	Bireysel	Sistematik	Sistematik ve Bireysel
Değişim Taktikleri	Kişisel Tefekkür/Doğrudan Eylem	Doğrudan Eylem/Kitlesele Örgütlenme	Doğrudan Eylem/Kişisel Tefekkür (Yeni-den Yabanılaşıma)

Bu tabloyu akılda tutarak postanarşizmi eko-merkezli sorunlara yaklaşımı temelinde sınıflandırmak anlamlı olacaktır. Her şeyden önce postanarşizm, “Aydınlanma ve onun özne merkezli anlayışına eleştirel bir mesafe koymayı başararak”, “akıl, dar bir rasyonalizme saplanmadan manevi bir içerikle de irtibat halinde olabileceği genişletilmiş bir akıl yaklaşımı” üzerinden ve “özne yerine hareket olgusuna dikkat çekerek sunduğu felsefi

önergelerle Murray Bookchin'in "insan-merkezci" ve kayda değer bir biçimde "determinist" yaklaşımına eleştirel bir tutum alışı işaret eder (Demirağ, 2017, ss. 360-362, 375). Örneğin bu çerçevede, Hall, Bookchin'in konumunu "insanın ve aklın önceliğine yapılan vurgu nedeniyle eko-anarşistten çok eko-hümanist olarak değerlendiren" yaklaşımların varlığına dikkat çeker (Hall, 2011, s. 381).

Bu noktada postyapısalcı anarşizmin; eşzamanlı olarak derin ve toplumsal ekolojinin özcü yaklaşımlarından ayrıldığı, hem derin ekolojinin hem de toplumsal ekolojinin yeterince hesaplaşmadığı Aydınlanma mirasına karşı daha eleştirel bir konum arz ettiği ve her iki yaklaşımında da izleri sürülebilecek insan doğasına dair varsayımlardan uzak durmak konusunda daha güçlü bir potansiyele işaret ettiği ifade edilebilir. Anarko-ilkelcilik veya "yeşil anarşizm" in radikal uygarlık eleştirisinin taşıdığı aşırı basitleştirmeci ve genellemeci eğilim de postyapısalcılığın iktidarı tek bir merkezde ve dikey bir hat üzerinden düşünmemek konusundaki tavrı üzerinden yine eleştirel bir biçimde değerlendirilir. Şu halde postyapısalcı anarşizm, öncelikli olarak, eko-merkezli sorunları tek bir nedenle açıklamak isteyen kapsayıcı eğilimleri mikro-iktidar pratiklerinin alanına çağırarak imkânına işaret ettiği için özellikle anlamlı ve önemlidir. Daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse, derin ekolojinin eleştirisini sunduğu yüzeysel ekolojik eğilimin veya çevreciliğin, toplumsal ekolojinin eleştirel bir zaviyeden yaklaştığı kapitalizmin ve bilimsel sosyalizmin eleştirisi; nihayetinde iktidarı hep bir merkezden hareketle tarif eder ve onu merkezden yayılan hiyerarşik bir etki, statik bir yapı olarak ele alır. Bu, eko-merkezli sorunları mikro-siyaset alanında, kişisel ilişkilerde, özel alanda üreten yatay dinamikleri ıskalama riskine kapı açan bir tutumdur. Bir başka deyişle, postanarşist bir ekolojik anlayış, diğer ekolojik yaklaşımlardaki haliyle "büyük ve kapsayıcı bir konum" olarak iktidar anlayışının reddine dayanacaktır. Postanarşist ekolojik yaklaşım, eko-merkezli tahayyülün doğasına da uygun bir biçimde iktidar analizinde ilişkiselliğe odaklanması açısından dikkate değer bir görünüme sahiptir.

Sonuç

Bir Osmanlı aydını olan Baha Tevfik'in yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde basılan metni *Felsefe-i Ferd'* de anarşizm, "bireyin özgün meziyetlerine karşı olan bütün güçleri mahvetmek" ve "bireyin üzerinde doğa yasalarından başka bir yasa bırakmamak" şeklinde tanımlanır (Tevfik, 1997, s. 111).

Tevfik'in bu Aydınlanmacı anarşizm tanımı uzun bir süre anarşist düşüncenin güçlü eğilimlerinden biri olmuştur. Ancak tarihin akışı, anarşizm için yeni meydan okumalar sunmuş; bu meydan okumaların bir diğer muhatabı olan ekolojik düşünce de, tıpkı feminizm ya da muhafazakârlıkla olduğu gibi, anarşizm ile de iç içe geçmek eğiliminde olmuştur.

Bu çerçevede yirminci yüzyılın ikinci yarısında daha çok Fransa merkezli gelişen postyapısalcılık, anarşizm için yeni bir yüzyılın başlangıcında ilham verici bir "yeniden başlama" mecrası olmuştur. Bu mecranın üzerinde düşünme çabası, bir yandan postyapısalcı anarşizmin gelişimine bir yandan da eko-anarşizmin bu yeni akımdan neler öğrenebileceğine dair bir dizi soruyu doğurmuştur. Bu eksende hareket eden söz konusu çalışma, kendi sınırlılıkları içinde, postyapısalcı anarşizmin üzerine inşa edilecek bir ekolojik bakışın hümanizm, Aydınlanma ve özne sorunlarını yeniden düşünmek temelinde ekolojik tahayyül için bir dizi imkâna işaret edebileceğini göstermeye çalışmıştır. Hiç kuşku yok ki, bu imkânlar başka eleştirel perspektifler üzerinden yeni okumalara her zaman açıktır.

Buradan hareketle postyapısalcı anarşizmin üç temel noktada ekolojik tahayyülün sınırlarını genişletmek konusunda güçlü bir potansiyel taşıdığı iddia edilebilir. Birincisi derin, toplumsal ya da "yeşil anarşizm"den farklı olarak postyapısalcı anarşist ekolojik tahayyül, sabit bir insan doğası nazariyesini kendisi için kurucu bir başlangıç noktası kabul etmez. Nitekim ekolojik sorunları insanın "şimdi ya da geçmişte" sahip olduğu otantik bir öz ile sabitlemek, ekolojik sorunları metafizik sorunlar olarak görmek riskini doğurmaktadır. Bu minvalde postyapısalcı anarşizmin; insana bir öz atfetmek konusunda anarşist gelenekten de ayrıldığını, bizatihi bu "insan özü" kavramsallaştırmasına eleştirel baktığını ve bu haliyle de esasen bir hümanizm eleştirisi olarak karşımıza çıktığını zikretmek gerekmektedir (May, 2000, s. 25, 94). Postyapısalcı anarşizme dayanan bir ekolojik yaklaşım, bu türden bir hümanist eğilimin ekolojik düşüncenin sınırlarını insan doğası sorunundan kalkarak kurması karşısında eleştirel bir düşünce imkânı anlamına gelecektir.

İkinci bir husus, postyapısalcı bir anarşist tahayyülün zorunlu olarak bir Aydınlanma eleştirisi ya da May'in deyişiyle "Aydınlanma'yı sorgulamayı" (May, 2000, s. 171) gerektirmesidir. Yukarda da vurgulandığı üzere, "anarko-ilkelci" ya da "yeşil anarşist" eğilimin Aydınlanma'yı uygarlık nosyonu üzerinden tamamen reddetmesi, ya da Bookchin'in Aydınlanma'yı salt ilerleme ve modernite bağlamında düşünen indirgemeci pozisyonu veya Aydınlanma'da bir dizi düalizm üreten bir öz bulma fikri

üzerinden işleyen derin ekoloji perspektifi düşünüldüğünde postyapısalcı anarşizm temelli bir ekolojik yaklaşım, Aydınlanma ile “topyekun bir red” ilişkisi kurmayacağı gibi onu belirli bir öze de tanımlamaktan uzak duracaktır. Bu, eko-merkezli sorunları düşünmek için Aydınlanma ile daha soğukkanlı bir ilişkinin temellerini atması açısından önemli bir düşünsel tavır olsa gerektir. Zira Aydınlanma, salt bir red ya da onay ilişkisine indirgenemeyecek kadar çok katmanlı bir çerçeve arz eder. Bu çerçeveye kurulacak eleştirel mesafenin inşa edilmesinde zikredilen yaklaşım üzerinde düşünmeye değer bir imkan sunabilir.

Son olarak postyapısalcı anarşizm eksenindeki bir ekolojik yaklaşım, özne sorununu düşünmek için de dikkate değer bir imkân sağlamaktadır. Bookchin’in neolitik çağ romantizmi, derin ekolojistlerin gönülsüz modernizmleri ya da anarko-ilkelcilerin radikal anti-uygarlık projesi özneyi tıpkı iktidar nosyonunda olduğu gibi tek ve bütün bir yapı olarak değerlendirmek eğilimindedir. Bu eğilim, dolaylı olarak eko-merkezli sorunlar için çizilecek mücadele perspektifi için bir “ideal aktör” aramak girişimine kapı aralamaktadır ve bu arayışın nihai ve gerçekten etkin bir adresi olduğunu söylemek zordur. Bu çerçevede postyapısalcı anarşizm eksenindeki bir ekolojik yaklaşım, çok boyutlu yapısı ile eko-sosyalizm ya da eko-feminizm gibi akımlarla eleştirel bir işbirliği geliştirebilir. Tam da bu noktada örneğin “devrimci öznenin, bizim şimdiye kadar kullandığımız proleterya kavramının ve onun kavramsal çerçevesinin sunduğu beklentiler doğrultusunda ‘işlemediği’”ni savunan Bahro’nun, “Avrupa işçi sınıfının insanlığın bütün geri kalanıyla örtüştüğü fikrinin geçersizliği”nden söz ederek bu anlamda sınıf kategorisinin “artık gerçekten eylem üreten birim olarak kavranamayacağı”na (Bahro, 1996, ss. 62, 96-97) işaret eden yaklaşımı – en azından söz konusu sorunun pratikteki seyri düşünüldüğünde- anımsatılabilir. Bu türden bir yaklaşıma ters düşmeyen bir biçimde postyapısalcı anarşist ekolojik yaklaşım, özneyi tüm heterojenliğiyle ve tüm toplumsal ve coğrafi-kültürel katmanlarda ele alarak diğer ekolojik yaklaşımların tam olarak kaçamadığı Avrupa-merkezci yaklaşıma karşı da mesafeli bir duruş geliştirmek potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır.

Extended Abstract

Poststructuralist Anarchism and Ecology

*

Seçil Mine Türk
Gazi University

Ecological thought has an important place in the literature of political science and political theory. Especially in the 70s, the environmental protectionist movement has been replaced by the ecology movement. The environmentalist movement, whose main idea is the protection of natural resources and the provision of ecological balance, has a more individual, institutionalist and environmentalist perspective. It does not establish a direct link between the deterioration of the environment and the basic values of society or people's view of nature. Environmental problems are seen as a natural consequence of human activities. The important point here is to minimize these problems. It accepts existing social order and according to this movement there is no need to change social or economical values. The environmental problems can be solved by not changing the society but by correcting them after problems arise.

With the new social movements like peace or women movement, also the environmental movement aims the protection of the environment has gained a more massive appearance. In particular, all groups involved in these movements took part in the ecological movement and began to look for the real causes of the problems in the social structure. On the other hand, with this transition, the identity of environmental protective action changed. The ecological movement begins to criticise the dominant paradigm, the lifestyles of people, social institutions and the social structure. This movement examines not only the basic values of society, but also the political order, the state structure, and the basic institutions of the state. In this context, it advocates smaller-scale habitats and localization. In this respect, ecological thinking has started to find and change the underlying causes of environmental problems.

With the emergence of the political aspect of environmental problems, ecological thought is divided into some branches such as ecofeminism, ecosocialism, ecofascism and ecoanarchism. All these approaches draw attention to the main causes of environmental problems and are interested in the main factors that reveal these problems. In this context, these approaches, which are seen as a combination of political theory and ecology theory, try to find a solution to environmental problems by including the basic elements of human and environmental relations. The common point of all these approaches is that they emphasize mental and social processes rather than concrete reasons like industrialization or urbanization underlying these environmental problems. At the core of these approaches to environmental problems, there is the assumption that social structures should be reviewed, the perception of nature should change and the social relations between people and nature must be rearranged. This change is considered to be the most fundamental condition for solving problems. In terms of these basic approaches of ecological thought, domination and hierarchy are the basis of all problems. In this process starting with the idea of Enlightenment, with the power of mind people see themselves superior to the other creatures and more valuable than others. This thought gives humans the right to manage all living and non-living things according to their self interests.

The post-structuralist anarchism and ecological thought, which form the basis of our subject, focus on environmental issues on a common ground and focused on the social and cultural processes that underlie the environmental problems. The social problems accepted in anarchist thought also emerge as basic problems in ecological thought. These problems affect the ecological balance, humans and the security of state. Natural resources are the main reasons of the interstate conflicts that emerged throughout history. The basic necessity in addressing environmental problems is to ensure that people live in a healthier environment. On the other hand, the elimination of environmental problems will also ensure the safety state. It will not be possible to solve environmental conflicts without changing the structure of society.

In this context, ecological thought, just as in the idea of anarchism, argues that the desire to dominate is the main reason of ecological problems. The idea of anarchism the domination of people over the others is accepted in line with the desire to dominate the nature in ecological thought. The idea that human beings, especially with the idea of enlightenment, is

superior to other beings in nature, the natural resources are used in accordance with their own wishes to dominate the nature. People before this period who lived in harmony with nature began to question their sovereignty over nature. With scientific and philosophical developments, they began to use their mind to dominate nature.

As a result poststructuralist anarchism can be claimed to have a strong potential to expand the boundaries of ecological thought with the ideas of humanism, Enlightenment, the ideas of exploitation and sovereignty.

Kaynakça/References

- Adams, J. (2003). Postanarchism in a nutshell. 3 Ocak 2018 tarihinde <https://theanarchistlibrary.org/library/jason-adams-postanarchism-in-a-nutshell.pdf> adresinden erişildi.
- Bahro, R. (1996). Nasıl sosyalizm? hangi yeşil? niçin tinsellik? (T. Bora, Çev. ve Der.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bakunin, M. (1998). *Devlet ve anarşi*. (M. Uyrkulak, Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Baykal, E. (2014). Türkiye'de anarşist yazının gelişimi ve siyahi dergisi. *Marmara İletişim Dergisi*, 13 (13), 1-19.
- Bellegarigue, A. (2014). *İlk anarşist manifesto*. (B. Taneri, Çev.). İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.
- Bey, H. (2004). Postanarşizm anarşi (D. Sandalcı, Çev.). *Siyahî*, 1, 18-21.
- Bookchin, M. (2013a). *Toplumsal ekoloji ve komünalizm*. (F. D. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Bookchin, M. (2013b). *Toplumunu yeniden kurmak*. (K. Şahin, Çev.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Bookchin, M. (2013c). *Ekolojik bir topluma doğru*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Bookchin, M. (2013d). *Özgürlüğün ekolojisi: hiyerarşinin ortaya çıkışı ve çözülüşü*. (M. K. Coşkun, Çev.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Call, L. (2005). Postmodern matris. (S. Evren, Çev.). *Siyahî*, 2, 82-91. 4 Ocak 2018 tarihinde <https://docs.google.com/file/d/0B3UlnTbin7cnTjk5YXItTmZUTEe/edit> adresinden erişildi.
- Coşkun, S. (2010). Çevre sorununa radikal bir çözüm önerisi olarak eko – anarşizm. *Kaygı*, 15, 101-116.
- Çoban, A. (2002). Çevreciliğin ideolojik unsurlarının eklenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57 (3), 3-30.
- Davidson, S. (2009). Ecoanarchism: a critical defence. *Journal of Political Ideologies*, 14(1), 47-67.

- Degen, H-J. (1999). Anarşizmin bir geleceği var mı? Birkaç not. (N. Ozan, Çev.). H. J. Degen (Der.). *Anarşizmin bugünü: tavırlar içinde* (ss. 77-98). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Demirağ, D. (2017) Doğayı yardıma çağırmak: Anarşist ekolojizm. O. İmga ve H. Olgun (Ed.). *Yeşil ve siyaset: siyasal ekoloji üzerine yazılar içinde* (ss. 331-385). Ankara: Liberte Yayınları.
- Goldman, E. (2006). *Dans edemeyeceksem bu benim devrimim değildir*. (N. Bayram, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Goldman, E. (2012). *Anarşizm neyi savunur?*. (D. Kömürcü, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hall, M. (2011). Hall (2011) Beyond the human: extending ecological anarchism. *Environmental Politics*, 20:3, 374-390.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2003). *İmparatorluk*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2004). *Çokluk*. (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2011). *Ortak zenginlik*. (E-B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kaufmann, M. (2003). *Aydınlanmış anarşi: siyaset felsefesine giriş*. (Y. Coşar, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kropotkin, P. (1999). *Anarşist etik*. (I. Ergüden, Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Kropotkin, P. (2005). *Anarşi: felsefesi-ideali*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları.
- May, T. (2000). *Postyapısalcı anarşizmin siyaset felsefesi*. (R. G. Ögdül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- May, T. (2004). Postyapısalcı anarşizm sahaya iniyor. (Söyleşi S. Evren vd.). *Siyahî*, 1, 12-17.
- Newman, S. (2004a). Radikal demokraside yeni tahayyüller. (Söyleşi S. Evren vd.). *Siyahî*, 1, 4-11.
- Newman, S. (2004b). Postanarşizmin siyaseti. (K. Kızıltuğ, Çev.). *Siyahî*, 1, 22-29.
- Newman, S. (2006). *Bakunin'den lacan'a: anti-otoriteryanizm ve iktidarın altüst oluşu*. (K. Kızıltuğ, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Parson, S. (2007). Eco-anarchism rising: the earth liberation front and the formation of revolutionary environmentalism. 20 Ocak 2018 tarihinde <http://195.130.87.21:8080/dspace/bitstream/123456789/342/1/EcoAnarchism%20Rising.%20The%20Earth%20Liberation%20Front%20and%20the%20for.pdf> adresinden erişildi.
- Philp, M. (2017). William Godwin. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 11 Ocak 2018 tarihinde <https://plato.stanford.edu/entries/godwin/> adresinden erişildi.
- Seitz, G. (1999) Anarşi ve Komün. (N. Ozan, Çev.). H. J. Degen (Der.). *Anarşizmin bugünü: tavırlar içinde* (ss. 77-98). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stirner, M. (2013). *Biricik ve mülkiyeti*. (S. T. Noyan, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları.

- Tekeli, İ. ve Ataöv, A. (2017). *Sürdürülebilir toplum ve çevre: stratejiler yelpazesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tevfik, B. (1997). *Felsefe-i ferd: anarşizmin Osmanlıcası*. (B. Şaylı, Çev.) İstanbul: Yumuşak G Yayınları.
- Turan, F. (2002). Eko-anarşizm: yeşil alternatif. *Düşünen Siyaset*, 11, 213-224.
- Woodcock, G. (1996). *Anarşizm: bir düşünce ve hareketin tarihi*. (A. Türker, Çev.) İstanbul: Kaos Yayınları.
- Zerzan, J. (2013a). Niçin ilkelcilik?. *Makinelerin Alacakaranlığı: Makaleler* (R. G. Öğdül, Çev.) içinde. İstanbul: Kaos Yayınları.
- Zerzan, J. (2013b). *Gelecekteki ilkel* (C. Atilla, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları.

Dr. Öğr. Üyesi Seçil Mine Türk, Bilkent Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kent ve Çevre Bilimleri anabilim dalında yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamladı. Halen Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde yardımcı doçent olarak görev yapmaktadır. İlgi alanları; kentleşme politikaları, çevre politikaları ve yerel yönetimlerdir.

Dr. Seçil Mine Türk, Seçil Mine Türk holds a B.Sc. in Political Science and Public Administration from Bilkent University, an M. A and a Ph.D. in Environmental Social Sciences from Ankara University. She works as an Assistant Professor in the Department of Political Science and Public Administration at Gazi University in Ankara. Her major research interests include politics of environment, urban politics and local administrations.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Türk, Ş.M. (2018). Postyapısalcı Anarşizm ve Ekoloji. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 644-661.

Mekânsal Semiyotik ve Politik Semantik Açısından Kentsel Metnin Dönüşümü: Nevşehir’de Kamusal Mekân İsimlendirmeleri Örneği

*

Nejdet Özberk

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Öz

Bu makale yeni kent sosyolojisi ve toponimik politikaya ilişkin bir örnek olay incelemesidir. Semiyotik ve politik semantik çağdaş kent politikası, eleştirel toponimi, kültürel mekân ve hafıza çalışmalarının önemli konularından biridir. Mekân isimlendirmeleri kentsel mekânın toplumsal üretiminde hayati bir rol oynar: isimler iktidarın bir ifadesidir ve isimlendirme pratikleri mevcut ve değişen güç asimetrilerini yansıtır. Bu çalışmada Türkiye’deki küçük bir kent, Nevşehir özelinde mekân (yeniden) isimlendirmeleri sürecinin ve değişen kentsel metnin politik olarak nasıl okunabileceği tartışılmıştır. Son on beş yılda, özellikle 2016 sonrasında kent yoğun bir mekân isimlendirme süreci yaşamış ve kentsel metin radikal bir şekilde dönüştürülmüştür. Bu süreçte üç eğilim ayırt edilebilmektedir: Türk-İslam sentezinin nüksesidi, anma mekânlarının tezahürü ve kentsel metnin millileştirilmesi ile kentsel yapı çevrenin neoliberal-muhafazakâr metalaştırılması ve dinselleştirilmesi. Özellikle 15 Temmuz Darbe Girişiminden sonra politik rejim değişikliğine işaret eden yeni bir tarihsel anlatıyla kamusal mekânlar yeni bir kimlik, tarihsel hafıza ve mekân kurmak üzere yeniden isimlendirilmiştir. Bu makalede sunduğumuz, örnek olay yaklaşımının ampirik zenginliğine dayanan ve kent metninin dönüşümünü semiyotik, söylem analizi, politik semantik ve ideolojik eleştiri penceresinden yorumlayan veriler etnografik tekniklerle toplanan ve nitel analize dayalı bir çalışmanın sonucudur. 2017-2018 yılları arasında katılımlı gözlem, odaklı kent gezileri, enformel sohbetler, medya ve gri literatür taramasına dayalı kapsamlı bir saha çalışması gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel semiyotik, eleştirel toponimi, kentsel metin, kentsel mekân isimlendirme, politik semantik, Nevşehir.

The Spatial Semiotics and Political Semantics of the Urban Text Changes: The Case of Public Space (Re)namings in Nevşehir

*

Nejdet Özberk

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University

Abstract

This article is a case study on new urban sociology and toponymic politics. Semiotics and political semantics is one of the important topics in contemporary urban politics, critical toponymy, cultural landscape and memory studies. Place renaming plays a crucial role in the social production of urban space and names are an expression of power and naming practices reflect the existing and changing power asymmetries. This article discusses how to read politically the process of place (re)namings and changing city text in a small-sized Turkish city, Nevşehir. During the last fifteen years, especially after the mid-2016, the city underwent a severe process of spatial renaming and urban text radically altered. During this period three trends are discernible: resurrection of Islam-Turk synthesis (conservative and far right figures), proliferation of commemorative spaces, and neoliberal-conservative commodification and Islamisation of built environment. Especially after the failed July 15 Coup Attempt, with a new historical narrative signifying political regime change, public spaces were renamed in order to create a new identity, historical memory and space. The material presented in this article, and based on the empirical richness of the case study approach and interpreting the transformation of urban text through the lens of semiotics, political semantics, discourse analysis, and ideological critique, is the result of an ethnographic study collected through ethnographic techniques and qualitative methods. Extensive fieldwork was conducted between 2017 and 2018, including participant observation, interviews, guided city walks, informal conversations, media and grey literature review.

Keywords: Urban semiotics, critical toponymy, urban texts, urban place naming, political semantics, Nevşehir.

Giriş

En geniş anlamda kent, ses, söz, yazı, yapı ve bunların taşıdığı anlam kodlarından oluşan semiyotik bir işaretler sistemidir. Bu bağlamda yeni kent sosyolojisinin önemli inceleme konularından birisi de kentsel topografi, yer-mekân isimleri incelemeleridir. Kentsel mekân isimleri belli politik bağlamlarda üretilir ve politik düzendeki konjonktürel değişimlere duyarlıdır. Kent bilimci Henri Lefebvre (2014) tüm kentsel mekânın politik olduğunu, ideolojiler tarafından oluşturulduğunu ileri sürerek kentin en kapsamlı politik semantik anlayışını sunar. Mekân toplumsal bir ürün, iktidar alanı ve araçtır. Yine ilk çalışmalarından birinde Lefebvre (2015: 82) Fransız tarzı kent semiyotiğini tartışır:

“Aslında semiyolojik analizi çok sayıda seviye ve boyutta ayırt etmek gerekir. Kentin bir [kendini] ifadesi vardır. Sokaklarda meydanlarda, yollarda olup biten, burarlarda olup biten her şey. Kentin bir dili vardır: Söylemlerde, jestlerde, giysilerde, kelimelerde ve kelimelerin kent sakinlerince kullanımında ifadesini bulan, her kente özgü belli özellikler. Düzanlamsal bir sistem içinde bir ikincil ve türev olan ve yan anlamların (çağrışımların) dili olarak kabul edilebilecek kentsel dil vardır. Son olarak yerlerin ve imgelerinin düzenlenişi içinde kentin duvarlarına işlenen buyuran, reçete eden kentin yazısı vardır, kısaca kentte sakinleri tarafından zamanın kullanımını vardır.”

Lefebvre, işaretin ve yazının türünün mekâna ilişkin kendi anlamlı anlatılarını yansıtan, işaretlerle işaretleyen kişi ve gruplardan geldiğine dikkat çeker. Kentin okunacak bir işaret, metin ve bağlam olarak görülmesi, kentsel mekânın doğasına ve pratiğine ilişkin bir dizi bakış açısı sunar. Gündelik yaşam yapılı çevrenin bir parçası olan kültürel sembollere ve maddi nesnelere göre örgütlenir: Bu semboller ve nesnelere farklı kişi ya da gruplara farklı anlamlar ifade eder. Örneğin sokak isimleri ve işaretleri verildikleri yerlerle doğrudan bir bağlantı göstermese de bir dizi politik mesaj iletir, alıcıları için belli bir sembolik değere karşılık gelir, o değeri ifade eder. Kentsel metindeki yazılar, yazan kişi ve grubun ideolojisini, siyasal kimliğini, açık ve örtük ajandasını, amaçlarını açığa vurur. Semboller toplumu örgütleyici, ideolojik iktidar ve kültürel hegemonya kururucu ve sürdürücü araçlardandır. Bu da anlamın, işaret değeri olarak siyasal iktidarın mantığının bir parçası olduğunu gösterir.

Mekân isimlendirmeleri, iktidarın mekânsallaşmasının en görünür biçimlerinden biridir ve toplumda değişen ya da değiştirilmeye çalışılan değerler hakkında kimin, kimleri ve neden onurlandırmayı tercih ettiğine

ilişkin bir şeyler söyler. Mekân isimlendirmesi girişimleri, isimler yoluyla belli ideolojilerin gündelik yaşamlarımıza kazınma tarzıyla ilgilidir. İsimler kentsel mekâna maddi ve sembolik olarak sahip olmanın, belli dünya görüşleri doğrultusunda dönüştürmenin ve bunu meşrulaştırmakta iktidarı kullanmanın bir aracıdır. İsimlendirme yeni bir dizi politik değer, tarihin ve kimliğin temsillerinin mekânı politikleştirme sürecinde mekâna nasıl (yeniden) işlendiğini gösterir. İsimlendirme süreci, yapılı çevre içerisindeki sembolik üretim araçlarının, kamusal mekânın sembolik kontrol gücünün kimde olduğunu ya da kime geçtiğini gösterir; isimlendirme iktidarına kimin sahip olduğuna, bu iktidarı neden ve nasıl kullandığına ilişkin güçlü imalar taşır. Aynı şekilde isimlendirme, kent mekânında görünür olma kabiliyetine kimin sahip olduğunu, kamusal alanda kimin tarihsel anlatsının görünür kılındığını, kentin geçmişine, bugününe ve geleceğine ilişkin kimlerinin vizyonlarının hâkim kılınmaya çalışıldığını gösterir. Bu yüzden mekân isimlendirme coğrafyaları sadece toplumsal iktidarın bir ürünü değil aynı zamanda iktidar gerçekleştirme, politik otoriteyi kurma, egemenliği tescil etme aracıdır. Ancak bu çaba mekânın sadece resmi politika alanı ve isimlendirmenin tek bir resmi politik irade eylemi olmaması, çok sayıda toplumsal ve politik aktörü kapsamaması, resmi otoritelerin, karar alıcı ve uygulayıcıların isimlendirme sürecine tam hâkim olmaması, yarattığı maliyetler ve kişisel rahatsızlıklar nedeniyle kent mekânının kullanıcılarının isimleri benimsememesi, kullanmayı reddetmesi, alışkanlık ve aşinalık nedeniyle resmi isimlerle birlikte gayri resmî isimler, yeni isimlerle birlikte eski isimleri de kullanmaya devam etmesi nedeniyle asla sınırsız ve tam değildir ve bazen isimlerin meşruiyeti yoğun bir politik tartışma konusu haline de gelebilir (Rose-Redwood, vd., 2018: 11; Light ve Young, 2018).

Geçmişte kent sosyolojisine temel yaklaşımlar, mekânın sembolik yönünü ihmal etmiştir. İktidar ilişkilerine duyarlı bir araştırma türü olan ve sosyal bilimlerde mekânsal sembolizm, temsil ve metinsellik konularına yönelik ilginin bir sonucu olarak 1990'larda gelişmeye başlayan eleştirel toponimik yaklaşım, geleneksel olarak alanı politik açıdan masum gören linguistik çalışmalardan bir kopuşu temsil eder (Rose-Redwood vd., 2018). Mekâna yönelik güç ilişkilerine duyarlı bir yaklaşım olan eleştirel toponimi çalışmaları politik bir olgu olarak sokak isimlendirmelerinin söylemsel ve ideolojik dayanaklarının yeniden incelenmesine yol veren entelektüel ortamdan, sosyal ve politik teorideki gelişmelerden etkilenmiştir (Rose-Redwood vd., 2010). Foucault (yönetimsellik), Gramsci (he-

gemonya), Said (oryantalizm), Bourdieu (alan, habitus, sembolik iktidar-şiddet) ve Harley’in kolonyal ve post kolonyal bağlamlı çalışmalarından temellenir (Berg ve Vuolteenah, 2009: 5). Lefebvre’nin (2014) “temsil mekânları” ve “mekân temsilleri” kavramsallaştırması tartışmalara yeni bir boyut getirir.

Eleştirel toponiminin odağını üç kavramın kesişimi oluşturur: *İsimlendirme, mekân kurma ve iktidar* (Berg ve Vuolteenah, 2009: 7). İsimler iktidara duyarlıdır, sosyomekansal tüm ilişkiler güç ilişkileri olduğu gibi (Foucault, 1980; de Certeau, 1984; Lefebvre, 2014; Massey, 2005) isimler ve isimlendirmeler de anlamsız işaretler ya da yansız edimler değil, politik anlam yüklüdür. Eleştirel toponimi açısından bir yere isim verme, salt dilbilimsel açıdan bakılacak bir şey değil, iktidar ilişkilerini içeren bir eylemdir. Yer isimleri herhangi bir toplumda aynı zamanda eşitsiz iktidar ilişkilerine yaslanan ve yansıtan, mekân üretimiyle ilgili sosyal ve kültürel süreçler üzerinden işleyen sosyal ilişkileri kuran mekân kurucu toplumsal gerçekliklerdir. Mekân üretiminin diğer yönleri hegemonik toplumsal ilişkileri güçlendirdiği gibi mekân isimlendirmeleri de hâkim toponimilerin dilini ve ideolojik mesajlarını yükseltir (Berg ve Vuolteenah, 2009: 11).

Mekân, kent hatta ülke isimlendirmeleri geçmişte siyasal egemenliği kodlama, sömürgeleştirme pratiklerinden biri olarak okunur. Ardından toponimik iktidara ilgi çeşitli kent çalışmalarında kendini gösterir. Gündelik hayat pratiklerinde kentsel mekân isimlendirmeye bir normalleştirme stratejisi ve çatışmalı bir kültürel alan olarak değişen de Certeau (2002: 130) hem güçlü hem de zayıf toplumsal kesimlerin sembolik kontrol ve dışlama armatürü olarak yer isimlendirmenin önemine değinir: “*Her iktidar toponimiktir ve yerleri isimlendirerek kendi düzenini yaratmaya girişir.*” Azaryahu’nun (1996) politik semboller olarak sokak isimlerine ilişkin çalışması yer isimlerinin daha eleştirel analizlerinin öne çıkmasına sağlamıştır. Bu yeni yaklaşım, yeni sosyal ve kültürel teorilerden destek alarak mekân isimlendirmenin zaten iktidar yüklü karakterinin anlaşılmasına yardım eder. Maddi ve söylemsel düzeylerde isimlendirmeyi tarihsel ve güncel mekânlar kurma gücü olan bir iktidar stratejisi ve taktiği olarak görür, geleneksel kültürelci yaklaşımın aksine, eleştirel literatür yer isimlendirmeyi için iktidarın mekân üzerinde sergilendiği politik ve ideolojik bir olgu ve pratik olarak ele almaya başlar, isimlendirmeyi de hegemonik bir süreç olarak görür. 1990 sonrası eleştirel literatür ağırlıklı olarak ulus (devlet) inşası, post-Sovyet geçiş ülkelerindeki isimlendirme pratikleri ve

sömürgecilik sonrası yerli halkların isimlerinin verilmesi, “toponimik temizleme” ve etnik “yer isimleri savaşları” üzerinedir (Azaryahu, 2011). Sonraki toponimi literatürü ise dilsel temsil, siyasi temsil ve edimsellik üzerine evrilir; kent metnine, mekânsal adalet mücadelelerinin sergilendiği kültürel bir alan ve gündelik kent yaşamının edimsel mekanı olarak yaklaşır (Rose-Redwood vd., 2018: 8-17).

Yerli literatüre gelince, Türkiye’de mekân/sokak isimlendirmeleri konusundaki literatür oldukça sınırlıdır (Şahin, 2010). Özellikle tarih, halkbilim, dilbilim ve coğrafya alanlarında yapılan birçok toponimi çalışması eleştirel bir perspektiften yoksundur. Geleneksel linguistik ve kültürelci isimlendirme araştırmaları gibi politikadan korkar, iktidar mücadelelerinin üzerine düşünmekten uzak durur ve teorik ve politik açıdan naif bir ampirik yaklaşımı benimser. Tarihçiler konuyu iskân tarihi, idari tarih, sosyo-ekonomik tarih; halkbilimciler gelenek, inanç, halkoyunları, efsaneler; dil bilimciler köken, kelime anlam ve yapılarının özellikleri; coğrafyacılar ise coğrafi çevrenin fiziki ve beşeri özellikleri açısından ele almıştır. Ankara, Batman ve Niğde kentlerinde sokak isimlendirmeleri üzerine yapılan birkaç çalışmada konu ulus devlet inşası, politik kimlik, kentsel hafıza ve yerel siyaset bağlamında ele alınmıştır (Erdentuğ ve Burçak, 1998; Özkan ve Yoloğlu, 2005; Günal, 2012; Kara, 2012).

Türkiye kentleşmesi açısından kentsel mekânı değiştiren sosyopolitik olgu ve olayların sembolik etkisine bakmayı amaçlayan; kentsel toponimik ve semiyotik değişikliklerin politik rejim değişikliği bağlamına oturtulabileceği ve kamusal mekânların isimlendirilmesinin daima politik bir eylem olduğu, isimlerin seçiminin değişen iktidar ilişkilerinin politik ve ideolojik ajanda, ihtiyaç ve öncelikleri tarafından belirlendiği iddiasındaki bu araştırma, kentsel semiyotik açısından çok disiplinli bir yaklaşım olan eleştirel toponimiye dayanmakta ve son dönemdeki politik ve ideolojik dinamiklerin Türkiye kentlerinin mekânsal semiyotiğine yansımalarını incelemektedir. Mevcut ve değişen mekân isimlerinin politik olarak nasıl okunabileceğini tartışmaktadır. Semiyotikle semantiği ve politikayla mekânı bir arada değerlendirerek, *semiyotik*, *politik semantik*, *ideolojik eleştiri* ve *söylem analizi* penceresinden kent metninin dönüşümünü açıklamakta ve kentsel metindeki değişiklikleri söylem analizi tekniğiyle yorumlamaktadır.

Araştırma, temelde etnografik gözlem tekniği ile Nevşehir kent merkezinde yapılan saha çalışmasından derlenen ampirik verilere dayanmaktadır. Katılımlı gözlem, odaklı kent gezileri ve enformel sohbetlere

dayalı kapsamlı bir saha çalışması gerçekleştirilmiş, kentteki durak, park, sokak, cadde, meydan ve mahallelerde toplam 23 adet etnografik saha gözlemi yapılmış ve aşağıda fotoğraflarla belgelenen her gözlem için de kısa araştırma notları tutulmuştur. Araştırma verilerinin ikinci kaynağını medya ve gri literatür taramaları oluşturmaktadır. Mekân (yeniden) isimlendirmelerinden kamuoyunu haberdar kılmak, isimlendirme pratiğinin ardındaki saikleri açığa vurmaya gibi önemli bir işlevi olan medya taramalarından elde edilen veriler, çalışmanın görece daha kolay gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Araştırma, konu olarak kentsel mekân isim değişiklikleri ile öne çıkan mimari yapılar; zaman olarak geçmişe kapsamlı göndermeler olmakla birlikte son 15 yıllık dönemle sınırlandırılmıştır.

Mekânsal Semiyotik, Politik Semantik Ve Kentsel Metin

İnsanlar kendilerince anlamlı sembolik bir dünyada yaşarlar ve bu sembolik yaşamın en önemli kaynaklarından birisi yapıları çevrenin bazı yönlerini içerir. Kent, zaman içinde yazılan, silinen ve dönüşen bir “sosyal metin” olduğu gibi resmi kent metnine hangi tarihlerin ve kimin kimliklerinin yazılıp reddedileceğine yönelik farklı grupların mücadele verdiği bir “kültürel alan”dır (Rose-Redwood vd., 2018: 11). Mekânı kültürel bir alan olarak görmek kentsel toponiminin üretim ve tüketiminin altında yatan sosyopolitik süreçleri ve çatışmaları anlamamıza yardım eder.

Gottdiener ve Hutchinson’ın (2011: 19) tanımıyla “Sembollerini nesnelere bağlayan kültürün incelenmesine semiyotik ve yapıları çevreyi bu tarzda inceleyen özel alt araştırma alanına da mekânsal semiyotik denir.” Kent karmaşık ve çok boyutlu semiyotik bir sistemdir ve kentsel semiyotik, bu mekânsal semboller ve nesnelere incelenmesidir. Kentin ve mimari unsurlarının verdiği imajların ne anlama geldiği, nasıl bir imge yarattığı, nasıl bir mesaj verdiği, kentte nasıl bir sembolik kimlik yaratıldığı ya da yok edildiği kentsel semiyotiğin temel sorularıdır. Semiyotik, belli bir anlam sistemini temsil eden sosyal olay ve olguların kodlanması anlamına gelirken, dil kodu bu anlam (işaret) kodu ardında işleyen kültürel olarak koşullanmış bir çağrışım ya da ifade sistemini temsil eder. Semiyotik perspektiften her simge (isim) bir simge sistemi (kent metni) içerisinde belli bir simgelenene (mekân) karşılık gelir. Görsel ve işitsel gösterenlerle kentin anlaşılma ve deneyimlenme biçimi değişir. Metin tarihin belli yönlerini aktive ederken diğer yönlerini unutturma yetene-

ğini gösteren kolektif kültürel hafıza işlevini görür (Şakaja ve Stančić, 2018: 150).

Mekân isimleri yalnızca resmi isimlendirme süreçlerine ve prosedürlerine indirgenemez. İşaretlerin ve isimlerin sadece dilsel gösterme işlevi değil, sosyal ve kültürel süreçlere ilişkin çağrışım yaptırma işlevi de vardır. İsimler sadece yön ve yer bulmaya yardımcı olmaz tarihsel anlatılmanın gündelik hayata sokulmasında da hayati bir rol oynar. Rose-Redwood ve diğerlerinin (2018: 8) vurguladığı gibi *“İsimler sadece belli bir mekâna işaret etmez aynı zamanda o tarihsel kişilik ya da olayla ilgili politik rejimin mekânsal anlatısının kamusal hafıza alanına sokulmasını da sağlar.”* Kentsel semiyotik açısından isimlendirme, tarihsel anlatıların kentsel mekânlara işlenmesinin, sosyal ve mekânsal sınırlar çizmenin, diğer toplum kesimlerini ve mekânları ötekileştirmenin aracı olarak hizmet eder ve toplumdaki geniş ideolojik yeniden yönelimleri açığa vurur. Kentsel semiyotik, semiyotiğin yerleşik bir alt alanı olarak mevcut olmasa bile, eleştirel bir araç olarak kentsel işaretlerin arka planındaki bu ideolojik dayanakları açığa çıkarmak, kent mekânlarında ve kent mekânları üzerinden anlamın toplumsal yeniden üretimini göstermek üzere kent mekânlarının yansız okunmasını sorunsallaştırır (Stahl, 2010: 918).

Semantik, belli kelime gruplarının, yazılı ve sözlü dilsel işaretlerin ve sembollerin belli bir bağlamdaki anlamının incelenmesi, anlambilimdir. *“Anlamın politik incelemesi veya politikada anlam incelemesi”* olarak tanımlanan (De Landtsheer, 1998: 8) politik semantik ise, bu işaret ve sembollerin ardındaki politik ve ideolojik anlamın, mantığın ve süreçlerin yorumlanmasıdır. Semiyotiği politikayla bağlantılı olarak disiplinler arası ele almak, mekân isimlendirmenin politik iktidar ile karşılıklı ilişkisinin keşfedilmesine yönelik farklı perspektifler sunar. Böylelikle belli ideolojilerle etkilenen anma öncelikleri isimlendirmeler üzerinden fark edilebilir. İşaretin sembolik mesajı kültürel değerler, toplumsal normlar ve politik ideolojilerle ilişkilidir. Bu bağlamda kentsel mekân isimlendirmeleri daima politik bir eylemdir ve isimler de genellikle politik görülmeyen politik sembollerdir. Belli bir politik kimliği ve ideolojiyi simgelerler, bunların göstergeleri ve parçasıdırlar. İsimlendirme kentin yüzeyine, uygun tarihsel gerekçe ve rasyonalitelerle semantik bir anlam, sembolik değer yüklü bir kimlik ve yeni bir düzen getirir. Mekân isimlendirmeleri, isimlendirme iktidarını ele geçirenlerin veya sahip olanların sembolik de olsa neye değer atfettiklerine ilişkin bir şeyler söyler. Toplumsal ve kültürel hafıza politikası mekânın isimlendirilmesiyle ger-

çekleştirilir, kendi hafızasını inşa eden grubun iktidarına dayanan kolektif hafıza yaratma çabaları yansır kente, hatırlanması umulan olay ve kişilerle ilişkili özel bir kentsel mekân yaratılır. Kent metninde eski ve yeni değerler iç içe girer, kentin maddi ve sembolik yönleri sürekli değişir. Kamusal mekânın anlamı dönüştürülür, politik bir anlam yüklenir, *mekân siyasallaşır, siyaset de mekânsallaşır*.

Mekânsal Metinlerin Dönüşümü

Pek çok aktör tarafından sürekli olarak yazılan ve yeniden yazılan ve farklı okurlar tarafından okunan bir metin olarak kentsel mekân, yeni bir kent metni ve karakteri yüzeye çıkarken diğerlerinin silindiği ya da karartıldığı dinamik bir olgudur. Bu metin, önemli ölçüde devletin okunaklılık ve basitleştirme, doğanın ve toplumun idarî düzen altına alınması, en kolay şekilde izlenecek, hesaplanacak, değerlendirilecek ve yönetilecek standart özellikler sahip bir coğrafya ve nüfus yaratma ihtiyacından ve doğayı, toplumu ve mekânı okunabilir, yönetilebilir, gözlemlenebilir ve kontrol edilebilir birimler olarak tasarlamasından kaynaklanır (Scott, 2008). İsimlendirme toplumu denetim altına almaya, yönetilebilir kılma ve vergilemeye yönelik temel mekânsal stratejilerden biridir.

Mekânsal ve kentsel metinler pek çok sebeple (yeniden) isimlendirilerek dönüştürülür. Geleneksel olarak kentsel mekânların metalaştırılmasının yoğunlaştığı neoliberal küreselleşme döneminde isimlendirmelerin ardında turizm ve yatırım promosyon stratejilerine hizmet eden ekonomik ve politik ajandanın bir parçası olan ticari saikler bulunur (Brenner ve Theodore, 2002; Hall ve Hubbard, 1998). Ancak daha da önemlisi devletin, yerel yönetimlerin ve politik iktidarın kentsel metinleri kültürel ve ideolojik saikler ve tercihlerle yeniden yazmasıdır. Yeniden isimlendirme ideoloji, kimlik, kentsel yönetim ve mekânsal değişme arasındaki ilişkinin önemini açığa vurur. Mekân isimlendirme yönetimsellik, devlet ve millet inşası ile ilgili büyük projelerin bir parçasıdır. Literatür, özellikle politik rejim değişiklikleri ve değiştirme çabaları ile kentsel mekânın sembolik üst yapısının değiştirilmesi arasında güçlü bağlantıya odaklanır (Berg ve Vuolteenah, 2009). Değişen iktidar rejimleri, yerel otoritelerin rekabet ve çatışmaları ve milliyetçi aspirasyonlar, arzu ve saikler üzerinde yoğunlaşır (Azaryahu, 2009). Özellikle yeniden isimlendirmelerin rejim değişikliği ya da değiştirme çabalarının bir ürünü olduğunu vurgular (Azaryahu, 1996; Rose-Redwood vd., 2018). Yeni rejim ya da poli-

tik sistem, eski düzenin varlığını silmeye çalıştığından kapsamlı yeniden isimlendirme operasyonlarının muazzam bir politik sembolik boyutu vardır. Yeniden isimlendirmelerle geçmişe, bugüne ve geleceğe ilişkin anlatıların farklı versiyonları mekâna işlenir ve bu “milletin yeniden üretimi” ya da “devlet gücünün tahkim edilmesiyle” bağlantılı güncel amaçlara hizmet eder. Azaryahu'nun (2009) sokak isimleri bağlamında iddia ettiği gibi bu isimler genellikle egemen iktidardaki sosyopolitik düzenin ihtiyaçlarını yansıtır: tarihin resmi versiyonlarını gündelik deneyimlerden ayrı görülen ideolojiyle ilişkilendirerek mekâna sokar. Kent, sadece insanların, malların ve sermayenin akım alanı değil, egemen rejimlerin kendi ideolojilerini, tarih vizyonlarını gündelik yaşam mekânlarına işlediği bir alandır. Yeni kurulan rejimlerin mevcut mekânları kendi imajına göre yeniden biçimlendirdiği, farklı geçmiş vizyonlarının hali hazırda çatıştığı bir alan (Azaryahu, 1996). Hâkim toponomik iktidar, toplumsal ve siyasal belleği, tarihi, kimliği kentsel mekân ve özellikle anma mekânlarına, yerel coğrafyaya ve zamana; geçmişe, şimdiye ve geleceğe kodlamayı, hâkim anlatı doğrultusunda dönüştürmeyi ve canlı tutmayı hedefler. Mekân özelinde sokak ve meydan toplumsal ve politik bir alan olarak politik ve ideolojik anlatının taşıyıcısı ve aktarıcısı işlevine sokulur.

Tarihin resmi versiyonu mekâna yazıldığından kent metni değişen iktidar ilişkilerinin ve politik önceliklerin bir ifadesidir (Rose-Redwood vd., 2018: 8). Mekân isimlendirme stratejileri istisnasız her zaman iktidarın işleyişi için gerekli diğer tüm maddi ve söylemsel süreçlerle birlikte işler. Ancak politik ve kültürel hegemonyanın dönüşümü içinde tek bir tarih olmadığından tarihin farklı yorumlarının mekâna kodlanması, tarih ve kamusal mekân üzerinde hâkimiyeti simgeleyen bir eylem olarak, kent metninin yeniden yazılması, taraftarları ve muhalifleri olan ihtilafı bir süreçtir. Yeni rejim yanlıları bu değişiklikleri geçmişte yapılan yanlışların meşru bir telafisi olarak görürken muhalifler “sembolik intikam eylemleri” olarak görür (Azaryahu, 2011: 29). Şimdi, saha pratiğine bakıyoruz.

Örnek Olay: Nevşehir'in Mekânsal Metnindeki Politik Dönüşümler

Mekânsal semiyotik ve politik semantik açısından tüm Türkiye, aslında bir metinsel operasyon alanıdır. Binlerce yerleşim yerinin, özellikle köylerin isimleri pek çok ülkedeki gibi ulus ve ulus devlet yaratılması, modernleşme sürecinde coğrafyayı ve mekânı okunaklı ve yönetilebilir kılmak gibi

belli bir mantık çerçevesinde değiştirilmiştir (Scott, 2008; Anderson, 1983). Yine araştırma sahamız olan Nevşehir isminin kendisi bile Osmanlı dönemindeki politik ve kültürel değişimin semiyotiğini yansıtır. Eski adı Muşkara olan *Nevşehir-i Dilara* ya da *Sevimli Nevşehir*, erken Osmanlı modernleşmesinin sembol şehirlerinden biridir. Ancak mekânsal stratejilerden biri olarak kentlerdeki sokak isimlendirmelerinin belli bir tarihsel geleneğinin bulunmadığı, isim değişikliklerine ilişkin gerçek katılımcı mekanizmaların olmadığı görülmektedir. Halk desteğini alıp almadığı tartışmalı otoriter bir süreç, öncesinde belediye başkanlarının güdümündeki belediye meclislerinin takdirine bırakılmış bir prosedür görünümündedir. Ele aldığımız dönemde ise kentsel metnin yeni biçimi ağırlıklı olarak merkezi hükümetin yeni mekân siyasetinin bir parçası, bir mekânsal strateji olarak işlemektedir: Sermayenin, popülist otoriterleşmenin ve rejim dönüştürme iddiasının meşruiyetini inşa etmenin bir aracı.

Peribacaları ve Lale Devriyle simgelenen ve tarihsel gelişim içerisinde Nevşehir'in mekânsal metni de önemli değişiklikler geçirmiştir. Kentin eski merkezi Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinin izlerini taşıdığı gibi 1920'lere, kapsamlı bir toponimik değişiklik getiren nüfus mübadelesine kadar önemli bir azınlık olan Rumların da damgasını taşımıştır: Rum Mahallesi. Ancak geleneksel kentin mekânsal metnindeki en kapsamlı değişiklikler, 2010 sonrası dönemde yapılan kentsel dönüşüm müdahalesiyle gerçekleşmiştir. Uygulama, birçok kentte olduğu gibi ilk yerleşim bölgesi, Kale etrafı ile buradaki mahalleleri ortadan kaldırarak kentin mekâna, tarihi yapıları, sokak ve mahalle isimleri ile özellikle yaşlı kuşakların anılarına sinmiş tarihsel kimliğini de silip süpürmüştür (Özberk, 2017). Kentsel dönüşüm için yıkılan Camiatik, Tahtacami ve Beddik, Memişbey, Cumhuriyet Mahallesi, Kapucubaşı, Dere, Musapaşa, Eskili, Kayacami, Raşitbey, Camicedit gibi Selçuklu, Osmanlı yadigârı eski mahalle alanları, meydan, sokak, yapı isimleri geri dönmeyecek şekilde silinmiş, mekânın toponimik bakiyesi sadece eski sakinlerinin kimlik kartlarında, dilinde ve hafızasında kalmıştır.

Nevşehir'de Kentsel Sembolik Metnin Tarihsel Dönüşümü: Türk-İslam Sentezinin Nüksedişi

Günümüzde kent metninin kendini gösterdiği iki tür kamusal mekân öne çıkmaktadır. Birincisi okul isimleri: Damat İbrahim Paşa İlköğretim Okulu, Nene Hatun...Lisesi, İbni Sina ...Lisesi, Gazi Osman Paşa Ortaoku-

lu, Ahi Evran Lisesi gibi eski ve Cemil...Meriç Lisesi, Cevher Dudayev Anaokulu, Necip Fazıl Kısakürek İlköğretim Okulu, Yavuz Sultan Selim Han Ortaokulu, 15 Temmuz *Diriliş* Ortaokulu, 15 Temmuz Şehitleri İmam Hatip Ortaokulu, *Diriliş* Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Recep Tayyip Erdoğan Anadolu İmam Hatip Lisesi gibi yeni okul isimleri (Millî Eğitim Bakanlığı, 2018). İkincisi ise sokak, cadde ve park isimleri: Zübeyde Hanım Caddesi, Atatürk Bulvarı, Fevzi Çakmak Bulvarı, Adnan Menderes Bulvarı, Fatih Sultan Mehmet Caddesi, Yavuz Sultan Selim Caddesi, Osmanlı Caddesi gibi. Kentin terör şehitlerinin isimleri önceleri sadece sokaklara verilmiştir. Kentle, tarihiyle doğrudan bağlantılı Damat İbrahim Paşa ve Hacı Bektaş Veli haricinde belli bir kişiyle ilgili sadece dört mekân öne çıkmaktadır: Necdet Ersan Parkı, Mustafa Parmaksız Caddesi, Vefa Küçük Caddesi ve Ali Dirikoç Bulvarı. Doğrudan kentin idari tarihine atıf yapan bir mahalle ismi bulunmaktadır, 20 Temmuz Mahallesi: İl oluş tarihi, 1954. Ancak 2000 sonrasında depreşen Türk-İslam sentezci toponimik yaklaşımla isimlendirme pratiğinin değiştiği ve dinsel, milliyetçi-mukaddesatçı bir mekânsal kimliğin kente giydirilmeye çalışıldığı görülür. Örneğin 2005 yılında tamamlanan ilk TOKİ alanına Osmanlı saltanatının damgasının kazınmıştır: *Sultan Abdülaziz Sokağı, Orhan Gazi Caddesi, Fatih Sultan Mehmet Caddesi, Kanuni Sultan Süleyman Caddesi, Yıldırım Beyazıt Caddesi, Murat Hüdavendigâr Sokağı* (Nevşehir Belediyesi, 2016g). 2000 öncesinde özellikle cadde değil de sokak isimlendirmelerinde politik olarak yansız çiçek ve bitki isimleri ile sayısal kodlar, numaralı sokaklar yaygındır. Şair, ressam, yazar, sanatçı isimlerinin hiç olmadığı görülmektedir ve kentin büyümesiyle yeni kurulan mahalleler ve yapılar yine muhafazakâr simgelerle ifade edilmektedir: Karataş mevkiinde kurulan Cevher Dudayev Mahallesi; Sarıyaprak mevkiindeki Mehmet Akif Ersoy Mahallesi, Adnan Menderes Şehirlerarası Otobüs Terminali. Kentsel metindeki son dönem en önemli değişikliklerinden bir diğeri üniversite ile ilgilidir. Yerleşkesi eskilerin Karayazı ismini verdiği mevkide kurulmuş ve öncesinde Nevşehir Üniversitesi olan kurumun ismi, siyasi iktidarın demokratikleşme paketi ve Alevi açılımı politikasının bir yansıması olarak 7 Kasım 2013 tarihinde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi olarak değiştirilmiştir. Bu kurumla bağlantılı olarak yakın tarihlerdeki diğer iki değişiklik ise merkez kampüsün isminin 'Damat İbrahim Paşa Yerleşkesi' olarak değiştirilmesi ve aşağıda Resim 13'te görüldüğü gibi Rektörlük önündeki meydana da "15 Temmuz Demokrasi ve Şehitler Meydanı" isminin verilmesidir.

Resim(ler)-1: 2010 Sonrası Karakteristik Mekân İsimlendirmeleri

Kent metnindeki asıl sembolik değişiklikler Resim-1’deki Türk-İslam Sentezci sembollerin kentsel mekâna kodlandığı 2010 sonrasında öne çıkmaktadır: Necip Fazıl Kısakürek Bulvarı, Necmettin Erbakan Caddesi, Muhsin Yazıcıoğlu Caddesi, Alparslan Türkeş Caddesi... Türk sağının sembol isimleri kent mekânına kazınmış, kentsel metin radikal bir şekilde dönüşmeye başlamıştır. Bu değişikliklerden bazıları (özellikle üstgeçit, alt geçit, köprülü kavşak ve okul isimleriyle kentsel metinde en fazla toponimik değer atfedilen N.F.Kısakürek – Büyük Doğu Düşüncesi) merkezi ve yerel yeni iktidar seçkinlerinin ideolojik kimliği; bazıları (N.Erbakan, M. Yazıcıoğlu ve A. Türkeş) yerel seçimlerle bağlantılı olarak “seçmene selam” taktiği ile parti teşkilatlarıyla yapılan örtük müzakereler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Erbakan isminin bir mahalleye değil de caddeye verilmesi ilgili parti yöneticilerini tatmin etmemiştir. Hacibektaş ismi yerelle organik bağı olmasına rağmen Sünni siyasi İslamcı yeni toponimik iktidarın kimlik siyasetinde kabul görmemektedir. Hatta ismin kanunla üniversiteye verilmesine karşı, yerelde marjinal bir karşı imza kampanyası bile yülütmüştür.

Kent metninde 2016 ortalarında aynı yönelimi gösteren üç önemli toponimik değişiklik daha gerçekleşmiştir:

“Belediye Meclisi’nin Temmuz ayı toplantısında, Ürgüp-Avanos yolu üzerindeki köprülü kavşağın ‘Yavuz Sultan Selim Han Köprülü Kavşağı’, Gülşehir yolu üzerindeki

köprülü kavşakm [ise] ‘Fatih Sultan Mehmet Han Köprülü Kavşak’ olarak isimlendirilmesi, ayrıca Esentepe Mahallesi’nde bulunan Pforzheim Parkı’nın¹ adının da ‘Dostluk Parkı’ olarak değiştirilmesi karara bağlandı.’ (Nevşehir Belediyesi, 2016 b).

Resim-2: Fatih Sultan Mehmet Han Köprülü Kavşak

Resim-3: Yavuz Sultan Selim Han Köprülü Kavşak

Kentsel metnin değiştirilmesine yönelik aynı ideolojik çerçevede değerlendirilebilecek, ama bu araştırma yayınlanıncaya kadar gerçekleşmeyen istisnai yerel isimlendirme talepleri de gündeme getiriliyordu. Bu çalışma için sahada etnografik gözlem yaparken (14 Ekim 2017) kent merkezindeki Gülbahçe Parkı’nın önünde “Abdullah Çatlı Caddesi İmza Kampanyası” yürütülüyordu:

Resim-4: Kentsel Metni Değiştirmeye Dönük Bir İmza Kampanyası

“Anma Mekânları”nın Tezahürü: 15 Temmuz Darbe Girişiminin Kentsel Metne Yansımaları

Kentsel metine yansıyan ve radikal değişiklikler getiren ikinci temel dinamik 15 Temmuz Darbe Girişimidir. Darbe girişiminin kentsel metne yansımaları açısından en öne çıkan kentlerden birisi, belki de birincisi ölçeğine göre Nevşehir’dir. Olay sonrasındaki aylardaki sokak eylemlerine katılanların talepleri, yerel politik aktör ve grupların

¹ “Nevşehir’in kardeş şehri Almanya’nın Pforzheim kenti arasında dostlukların yaşatılmasına sembol olan Pforzheim Parkı’nın ismi, özellikle Almanya’da son yaşanan ülkemiz aleyhine Ermeni soykırım kararı alınması sonrası ipler tamamen kopty ve [belediye başkanı] aldığı meclis kararı ile parkın ismini değiştirdi (“Nevşehir’de Pforzheim...”, 2016).

tutumu ve merkezi iktidarın söylemleriyle kentsel metindeki değişikliklerin kapsamı genişlemiştir. Siyasal iktidarın açık bir şekilde darbe girişimine ve örtük bir şekilde rejim değişikliğine ilişkin büyük “15 Temmuz Destanı” anlatısının kentsel metne, toplumsal ve siyasal belleğe kodlamak ve canlı tutmak hedefi doğrultusunda tüm politik boyutlarıyla yeni “anma mekânları”nda tezahür ettiği görülmektedir. 15 Temmuz sosyal ve politik olarak yeni tarihsel kişilikler ve olaylar yaratmış ve mekân özelinde sokak ve meydan toplumsal ve politik bir alan olarak yoğun bir şekilde siyasal ve ideolojik anlatının taşıyıcısı ve aktarıcısı işlevine sokulmuştur. Kent yeni hâkim mekân siyasetinin kendi anlatısını yazdığı bir metne dönüşmüştür. Kentteki mahalle, sokak, cadde, park hatta otobüs durağı isimlerindeki son dönemdeki değişimin tümü 15 Temmuz olayına ilişkindir. Metindeki değişikliğin biçimi ise daha çok isim (tabela) değişikliği şeklindedir. Bir de küçük levhalar ve kitabeler eklenmiştir. Simgeler değiştirilmiştir. Bu değişen özel simgeler ise iki gruba ayrılabilir: Şehit Astsubay Başçavuş Ömer Halisdemir Caddesi, Şehit Polis Demet Sezen Caddesi, Şehit Polis Fevzi Başaran Caddesi gibi kahramanların özel isimleri/simgeler (onomastic signs) ve 15 Temmuz Mahallesi ile Diriliş Meydanı gibi yer isimleri/simgeler (toponymy signs). Diğer bir değişiklik ise Resim-5’te görüldüğü gibi bir anma mekânı olarak kent şehitliğinde 15 Temmuz vurgusunun öne çıkarılmasıdır: “Nevşehir Şehitliği ve 15 Temmuz Şehitleri Anıtı.”

Resim(ler)-5: 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Nevşehir Şehitliğindeki Metinsel Değişim

Tablo 1. Eski ve Yeni Kentsel Mekân İsimleri -Temmuz 2016 Sonrası ve Öncesi

MAHALLE ADI	ESKİ SOKAK ve CADDE ADI	YENİ SOKAK ve CADDE ADI
***	Ragıp Üner Mahallesi	15 Temmuz Mahallesi
Güzelyurt	Pelikan Sokak	Şehit Astsubay Başçavuş Ömer Halisdemir Caddesi
Güzelyurt / Ragıp Üner	228. Sokak	Şehit Polis Demet Sezen Caddesi
Güzelyurt	Damla Sokak	Şehit Polis Fevzi Başaran Caddesi
Kapucubaşı	Aksaray Caddesi	Millet Caddesi
Yeni / 350 Evler / Emek / Esentepe	Kayseri Caddesi	Milli İrade Caddesi
Yeni	Ragıp Üner Caddesi	İstiklal Caddesi
Yeni	Telekom Önü	Diriliş Meydanı
15 Temmuz 2016		
***	Ürgüp-Avanos Köprülü Kavşağı	Yavuz Sultan Selim Han Köprülü Kavşağı
***	Gülşehir Yolu Köprülü Kavşağı	Fatih Sultan Mehmet Han Köprülü Kavşağı
***	Pforzheim Parkı	Dostluk Parkı
350 Evler	Esnaf Kefalet Düğün Salonu Önü	Av.Hacı Mahmut Çelikel Sokağı
2000 Evler Mahallesi	34.SOKAK	Fırat Yılmaz Çakıroğlu Sokağı
2000 Evler Mahallesi	36.SOKAK	Yasin Börü Sokağı
2000 Evler Mahallesi	37.SOKAK	Yunus Koca Sokağı
2000 Evler Mahallesi	44.SOKAK	Şehit Musa Taşdemir Sokağı
15 Temmuz Mahallesi	N.Sultan Nazarbayev Cad.(Kismen) 126.Sokak	Alparslan Türkeş Caddesi
M.Akif Ersoy Mahallesi	532.Sokak	Stileyman Ağaçdiken Caddesi
M.Akif Ersoy Mahallesi	532.Sokak	Şerife Ağaçdiken Sokağı

Kaynak: Nevşehir Belediyesi, 2016a.

Aşağıda önce her değişikliğe ilişkin toponimik anlatı, ardından da görselleri verilmiştir:

“Nevşehir Belediyesi, bölücü hain FETÖ/PDY’ci askerlerce geçtiğimiz Cuma akşamı gerçekleştirilen darbe kalkışması sırasında şehadet mertebesine ulaşan şehitlerimizin isimlerini, meydan ve caddelerde yaşatacak. Nevşehir Belediye Başkanı Hasan Ünver yaptığı açıklamada, Nevşehir Belediyesi olarak bu topraklar için canını hiç çekinmeden verebilecek bir vatan sevdasına sahip şehitlerimizin isimlerini ilelebet yaşatmak için bir dizi kararların alınmakta olduğunu ifade etti. Bu kapsamda Yeni Mahalle’deki Türk Telekom Meydanı’nın ismi[nin] ‘Diriliş Meydanı’ olarak değiştirilmesi kararlaştırıldı.” (Nevşehir Belediyesi, 2016c).

Resim(ler) -6: Diriliş Meydanı (ön) ve Diriliş Meydanı (arka)

“15 Temmuz’da bir avuç vatan haininin gerçekleştirmek istediği darbe ayaklanmasına karşı tüm ülke genelinde olduğu gibi Nevşehir’de de demokrasi nöbeti devam ediyor. Bugünkü Demokrasi nöbetinde Belediye Başkanı Ünver, Belediyenin bazı meydan ve caddelerin isim değişikliğini yönündeki çalışmasını Diriliş Meydanını dolduran binlerce Nevşehirliye oylattı. Ünver, darbe kalkışması sırasında şehadet mertebesine ulaşan ve darbe kalkışmasının aziz Türk milleti lehine gerçekleşmesini sağladıktan sonra FETÖ/PDY’ye mensup hainler tarafından şehit edilen Astsubay Kıdemli Başçavuş Ömer Halisdemir’in İl Jandarma Komutanlığı’nın yanında bulunan Pelikan Caddesine, Ürgüplü Özel Hareket Polisi Fevzi Başaran’ın Ürgüp Yolu ve Avanoslu özel hareket polisi Demet Sezen’in isminin Avanos Yolu üzerindeki caddelere verilmesinin kararlaştırıldığını ve bu arada da Kayseri Caddesi’nin isminin Milli İrade Caddesi, Aksaray Caddesi’nin isminin de, Millet Caddesi olarak değiştirilmesini, meydanı dolduran binlerce vatandaşın oylamasına sundu. Oylamada vatandaşlar yapılan bu değişimi oy birliği ile onayladı...” (Nevşehir Belediyesi, 2016c).

Resim(ler) 7. 15 Temmuz’un Resmi Şehitleri

Resim(ler) 8. Millet Caddesi

Milli İrade Caddesi

"Milli İradeye karşı 15 Temmuz 2016 Cuma gecesi bir grup vatan haini alçak tarafından yapılan darbe girişiminde şehadet mertebesine ulaşan iki kahraman şehidimizin daha ismi, Nevşehir'de cadde ve parkta yaşıyor. 15 Temmuz 2016 gecesinde İstanbul'un Fatih ilçesinde, vatan haini Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensuplarının darbe girişimini protesto ettiği sırada, hainlerin silahlı saldırısı sonucunda şehit olan Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Mustafa Varank'ın ağabeyi İlhan Varank'ın adı, Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi'nin önündeki caddeye verildi. Boğaz Köprüsü'nde darbe girişimini protesto etmek için bulunduğu sırada darbeci vatan hainlerinin açtığı ateş sonrasında şehit olan reklamcı Erol Olçok'ın ismi de Güzelyurt Mahallesi'nde yapımı tamamlanan parka verildi..." (Nevşehir Belediyesi, 2016d).

Resim(ler) 9. 15 Temmuz'un Sivil Şehitleri

"Nevşehir Belediye Meclisi, 11 mahallede bulunan 20 parka, PKK terör örgütü ile girilen silahlı çatışmada şehadet mertebesine ulaşan askerler ile 15 Temmuz 2016 tarihinde bir avuç hainin gerçekleştirdiği darbeye karşı direndiği sırada şehit olan vatandaşlarımızın isimlerini verdi. Hain saldırı karşısında darbecilere diz çökmeyen kahramanların isimlerinin ölümsüzleştirildiğini belirten Belediye Başkanı Ünver, kentteki cadde ve sokakların isimlerinde değişiklik yapılmaya devam edileceğini kaydetti. Ünver, "Caddelerdeki yeni isim tabelalarının altına da nasıl şehit olduklarını bilgisini içeren levhalar eklendi. Demokrasi kahramanları, şehrimizde ebediyen yaşayacaklar. Şehitliğimizin içindeki mermer levhalara da şehitlerimizin isimlerini ekleyeceğiz." diye konuştu" (Nevşehir Belediyesi, 2016e).

Resim(ler) 10. Terör Şehitlerini Anma Mekânlarından Üçü

Bu arada özel önem verilen iki değişiklik daha gerçekleştirildi:

“Ragıp Üner Mahallesi’ne verilecek yeni isim için Ünver, şöyle konuştu: “Geçmişte bazı darbelerin isimleri yerleşim yerlerine verilmişti. 1960 darbe hükümetinin başkanlarından Ragıp Üner’in adı bir mahallede yaşıyordu. Bu mahallenin de ismi değişecek. Bu ülkede darbe yapmak isteyenler, milletimizi esir alacaklarını sandılar. Bundan sonra millet olarak daha uyanık hareket edeceğiz, bir daha bu tür vatan hainlerine fırsat verecek bir durum oluşmayacak inşallah. Bu hainlerin düşman askeri gibi Meclis’i bombalayacakları, halkımıza mermi yağdıracakları düşünülemezdi. Bu milletin kanı yerde kalmayacaktır.” Ünver, Nevşehir’de darbe ve darbeleri çağrıştıran isimlerin tamamen silinmesi adına, 27 Mayıs 1960 Askeri darbesi sonrasında toplanmış özel yasama meclisinde 6 Ocak 1961-25 Ekim 1961 tarihleri arasında Kurucu Meclis Bakanlar Kurulu Üyeliği ve sonrasında oluşturulan Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel başkanlığındaki, Cumhuriyet Senatosu’nda 20 Kasım 1961 – 15 Şubat 1966 arasında üye olarak görev yapan Ragıp Üner’in anısını yaşatmak amacıyla verilen Ragıp Üner Mahallesi’nin isminin 15 Temmuz olarak değiştirilmesi yönündeki teklifin Belediye Meclisinin Ağustos ayındaki toplantısında oy birliği ile kabul edildiğini ifade etti. Ünver, “Belediye Meclisi’mizin değerli üyelerinin oy birliği ile aldığı karar ile bu ülke, bu millet ve bu bayrak için hiç çekinmeden canını veren şehitlerimiz, sadece bu milletin kalbinde değil, bundan sonra parklarda ve caddelerde de yaşayacaktır.” diye konuştu.

“Yeni Mahalle’de bulunan Ragıp Üner Caddesi’nin isminin de İstiklal Caddesi olarak değiştirilmesi Belediye Meclisinin Ağustos ayı toplantısında kararlaştırıldı (Nevşehir Belediyesi, 2016f).

Resim(ler) 11. 15 Temmuz Sonrası Verilen Otobüs Durağı İsimlerinden Üçü

Resim 12. Eski“Ragıp Üner”Caddesi

Resim 13. Üniversite Kampus Meydanı

3.3. Kentsel Mimari Metnin Yeni “Yazarları”: Sermaye ve Din

Peki ya son dönemde inşa edilen mimari yapılar açısından kentsel metne ilişkin ne söylenebilir? Lefebvre (2014) *Mekânın Üretimi*'nde her kurumun kendini mekânsal olarak ifade etmek zorunda olduğunu iddia eder. Bu bağlamda din kurumu kendini kent ortamında cami, külliye, müftülük ve imam hatip okulları dediğimiz binaları kurarak gösterir, kendi mekânını fiziksel olarak üretir. Aynı şekilde ticaret özelinde sermaye kurumu da aynı şeyi AVM'ler örneğinde gösterir. Bu açıdan Nevşehir'de kentsel metnin dönüşümünde iki kuruma dayalı ideoloji ve *büyüklik anlatısının* belirleyici olduğu tespiti yapılabilir: Sermaye ve din. Birincisi AVM'ler, kentsel dönüşüm ve TOKİ alanlarıyla; ikincisi de cami, külliye gibi dini mekânlarla kentsel mimari metne eklenmektedir.

“Neoliberalizmin mekânlarının” öne çıktığı yeni dönemde (Brenner ve Theodore, 2002) hükümet, belediye, tarikatlar ve sermaye ara-

sındaki klientalist bağlar üzerinden işleyen ve kentin inşaat ekonomisi üzerinden toprak değeri en yüksek kamusal alanlarına odaklanan yeni yapıların biçimini belirleyen sermaye ve din kurumlarının her ikisi de rant üzerinden yürümektedir. Nevşehir’de son dönem kentsel yayılmanın üretiminde belirleyici olan, kentin doğusunda, batısında ve ortasında kurulan üç TOKİ yerleşkesi (2000 Evler TOKİ, Mehmet Akif TOKİ ve eski Karayolları İdaresi arsası üzerinde kurulan lüks TOKİ siteleri) haricinde kentsel metnin mimari boyutu hakkında eski kent merkezinin yıkılışına tezat iki tür büyük yeni yapı biçimi öne çıkmıştır. Birincisi, iki tane büyük AVM: Kayseri–Aksaray Yolu üzerinde 2009’da faaliyete başlayan Kapadokya Forum AVM ile inşaatına 2014 yılında başlanan Nissara AVM ve Crowne Plaza Oteli. İlki daha önceki şehirlerarası otobüs terminali arsasına, sonraki ise eski kent merkezinin kalbindeki Devlet Hastanesinin yerine inşa edildi:

“Forum Kapadokya Alışveriş ve Yaşam Merkezi, Kayseri–Aksaray Yolu üzerinde Nevşehir’in en değerli konumlarından birinde yer alıyor. Daha önce otobüs terminali arsası olan alan, sadece bölge halkına değil, turizme de yönelik bir projeye dönüşüyor. Kentin en prestijli ve güçlü çekim merkezlerinden biri oluyor... Hipermarket, sinema salonları, eğlence mekânları, restoranlar, yerel ve uluslararası seçkin markalardan oluşan mağazaları ile bir alışveriş ve yaşam merkezi olarak tasarlandı.” (Forum Kapadokya Açıldı, 2009).

Resim 14. Forum Kapadokya AVM ve Kentsel Metin

“Nissara Alışveriş Merkezi ve Crown Plaza Otel Nevşehir-Niğde-Aksaray ve Kırşehir bölgesinin en büyük alışveriş merkezlerinden biri... [B]ünyesinde yerli-yabancı 85’e yakın markası, 7 salonlu sinema alanları, teraslı kafe ve restoran alanlarının yanı sıra 1.000 oturma kapasiteli yeme-içme alanı, çocuklar için büyük eğlence ve oyun alanları ile alışveriş deneyimini eksiksiz bir hizmet anlayışıyla sunacak... (Nevşehir’de Nissara AVM Açıldı, 2017).

Resim 15. Nissara AVM ve Crowne Plaza Otel ve Kentsel Metin

Kent merkezindeki mimari metne eklenen ikinci tür en büyük yapı ise, son dönemde sıklığı ve görünürlüğü artan dinsel mekânların yanı sıra, kendi ölçeğinde şehir merkezinde Cumhuriyet döneminin ilk yapısı unvanını kazanacak, gelecek yüzyıllara bırakılabilecek en önemli eser olarak sunulan; belediyenin projelendirdiği ve bitiştiğindeki müftülük ve iki imam hatip okulu ile görkemli bir dini kompleks olarak öne çıkmaktadır: Nevşehir Külliyesi. Ayrıca *“Selçuklu ve Osmanlı mimarisinden esinlenen Nevşehir Külliyesi ile birlikte külliye çevresinde 52 bin metrekarelik alanda şehir meydanı da oluşturulacak.”* (Nevşehir Belediyesi, 2017).

Resim 16. Nevşehir Külliyesi ve Arkasında Kentsel Dönüşüm Kurbanı Eski Kent Merkezi

Semiyotik Dönüşümün Politik Semantiği: Yeni Mekân Ve Kimlik Politikası

Sokakların, okulların ve diğer kamusal mekânların (yeniden) isimlendirilmesi tarih, kültür, kimlik, hafıza ve mekân politikası açısından oldukça önemlidir. Mekân isimlendirmeleriyle her ne kadar geçmiş silinmez, geçmişte yaşanmış bitmiş olaylar değiştirilemezse de o geçmişten hangi olayların ve kişiliklerin onurlandırılmayı hak ettiğine ve hangilerinin hak etmediğine ilişkin bir yeniden değerlendirmeyi bera-

berinde getirir. İsimlendirmeler ve yeniden isimlendirmeler kentsel mekânın toplumsal üretiminin yansıdığı sokaklar tarihin kendini mekânsal olarak gösterdiği, sergilediği yerlerdir. Görüldüğü gibi isimlendirmeler kentlerin geçmiş, bugün ve gelecekteki politik yaşamda önemli bir rol oynamaktadır. Mekânın yeniden isimlendirilmesi ve kurulması farklı politik rejimlerin politik ideolojisini, mekânsal otoritesini ve hâkimiyetini, ideolojik ve kültürel hegemonyasını ve sembolik gücünü, iktidarını teyit ettirmek, güçlendirmek ve meşrulaştırmak için uyguladığı stratejilerinden, kentsel mekânsal tahayyülleri ve mekânın kültürel politikasını yeniden biçimlendirmek için kullanageldiği araçlardan birisidir (Rose-Redwood, vd., 2018: 2). Kentsel mekânları yeniden isimlendirme süreci öncelikle kamusal söylem ve politik yönelimler hakkında bize bir şeyler söylemektedir.

Peki, Nevşehir’in kentsel metnindeki bu değişimler neyi gösteriyor ya da nasıl yorumlanabilir? Araştırma sahasından toplanan yukarıdaki veriler çerçevesinde pek çok tespit yapılabilir. Ancak bunların belli başlı birkaç tanesi öne çıkmaktadır. Birincisi, bu değişiklikler mekân siyasetindeki kapsamlı değişimleri yansıtmaktadır (Adanalı, 2015). İkincisi, politik düzendeki, iktidar ilişkilerindeki statükodaki kırılmaların ürettiği ve Bora’nın (2018) bazılarını incelediği yeni hegemonik dilin kilit temalarının isimlendirme pratiğine de yansıdığı görülmektedir. Bu değişimler siyasal iktidarın kapsamlı bir karşı kültürel hegemonya teşebbüsünün bir parçasıdır. Sadece Nevşehir’le sınırlı olmayıp 15 Temmuz sonrası organize bir yeniden isimlendirme kampanyasının tüm kentlere yansımalarının sadece bir kısmı. Üçüncüsü, isimlendirme egemen sosyopolitik rejimin hedeflerine hizmet eden tarihsel spesifik anlatıların kent mekânına işlenmesine yaradığını göstermektedir. Dördüncüsü, yeniden isimlendirmeler mevcut toplumsal düzenin ve rejimin hâkimiyetini, geçmişe ilişkin belli politik görüşleri kodlama, doğallaştırma, meşrulaştırma ve güçlendirme işlevi görmektedir. Beşincisi, kentin semiyotik düzeni içerisindeki mekân isim değişikliklerinin ardında geniş politik kararlar ve kimlik kurma çalışmasının olduğu sezilmekte ve isimlendirme yeni bir mekân ve kimlik politikası aracı olarak mevcut iktidarın egemenlik taleplerini mekâna yazma saikinin ve iddiasının çok güçlü olduğunu göstermektedir. Altıncısı, isimlendirmede temel zaman boyutu olarak seçilmiş yakın ve uzak geçmişin

yeniden yorumlanarak toplumsal ve politik aidiyet ve dışlama sınırlarını mekânsallaştıran mekânsal temsile meşruiyet katma ve milliyetçi, devletçi, popülist ve yer yer ümmetçi söylemi güçlendirecek isimler tercih edildiği görülmektedir. Yükselen otoriter popülizm, milliyetçilik ve militarizmin bir yansıması olarak kentsel mekâna hamasi bir milliyetçilik dalgasını yükseltme işlevine sokulmuş maneviyatçı, mukaddesatçı yeni bir millet inşası söylemi giydirilmektedir. Kent metninin yeniden yazılması millet inşasının mekânsal bir stratejisi olarak kullanılmaktadır. Spesifik kimlik normlarını dayatma iktidarına sahip bir grubun sembolik üretimi ele geçirmesinin bir sonucu olarak mekân isimleri ve taşıdıkları anlamlar-değerler üzerinden kentsel mekâna ve toplumsal hafızaya dinsel bir kimlik kodlanmaktadır.

Mekânın tarihselleştirilmesi ve tarihin mekânsallaştırılmasının temel araçlarından bir işlevine sokulan yeniden isimlendirmelerle devlet, millet, milli kimlik, iktidar ve otoriteye ilişkin yeni bir tarih versiyonu kentsel mekândaki kamusal alanlara yazılmaktadır. (Yeni) rejimin resmi temsillerini getirmekte, (yeni) resmi ideolojinin kentsel mekâna kodlanmasını sağlamaktadır. Yeniden isimlendirme tarihin, kamusal mekânın kontrolünün kimde olduğuna, kentsel metni yeniden yazma ya da revizyon iktidarının kime geçtiğine işaret ederek etkisini gündelik yaşamda, dilde ve mekânda göstermektedir. Azaryahu'nun (2009: 59-60) belirttiği gibi geçmişin yeniden isimlendirilmesi semiyotik açıdan belli ve güçlü bir mesaj vermektedir: Yeni rejimin ideolojisinin toplumun sembolik üstyapısını kontrol etme gücünü, kararlılığını ve özgüvenini, toplumda iktidar ilişkilerinin radikal bir şekilde değiştiğini, ideolojik bir yeniden yönelimin, politik rejim değişikliğinin gerçekleştiğini ya da gerçekleşmekte olduğunu göstermektedir. Toponimik iktidarın belli bir grubun, politik ve ekonomik yönetici bir kliğin elinde yoğunlaşmasının yansımaları okunmaktadır.

Kent mekânında geçmişe şimdiyle eş zamanlı olarak bir arada var olma fırsatı veren (Şakaja ve Stanić, 2018: 150) isimlendirme pratiği, kent metninin politikleştirilmesinin temel zaman boyutunun seçilmiş yakın ve uzak geçmiş olduğunu gösteren bulgulara göre kentsel hafızanın semiyotik (yeniden) kurulumunun yansıdığı kentsel metindeki dönüşümler üç temel eksen ve dört ana tema etrafında gerçekleşmektedir: Türk-İslam Sentezci, Yeni Osmanlıcı ideolojik yönelim, 15

Temmuz Darbe Girişimi ve neoliberal ve muhafazakâr anıtsal mimari ile vatanseverlik, kahramanlık ve şehitlik, diriliş ve otoriter popülizm. Amacı sadece söylem düzeyinde sembol şahsiyetlerin isimlerini ve hatırasını yâd etmek, rahmetle anmak, minnet ve vefa borcunun ödemek, belli bir ismin yaşatılması konusunda üzerlerine düşen görevi yerine getirmek, kahramanların isimlerini ilelebet yaşatmak olmayan isimlendirmelerde temel motivasyonlardan biri resmi bir yeni politik kimlik ve hafıza kurmak, vatansever bir söylemi ve duyguları yaymak ve milliyetçi-muhafazakâr ve İslamcı bir “tarih şuuru” gelecek nesillere aktarmak. Yerli ve milli, yeni bir millet ve devlet inşasına yönelik “büyük anlatının” bir yansıması. Gündelik yaşamın bir parçası olarak yaşanan mekânlar üzerinden dünya görüşünü kodlama, mevcut sakinlerin ve gelecek kuşakların dünya görüşünü biçimlendirmek ve tarihe ilişkin konjonktürel resmi söylemin gündelik yaşam pratiklerine içkin kültürel deneyime sokulması amaçlanmaktadır. Yukarıda verilen tüm fotoğraflardan ve Tablo-1’deki eski ve yeni sokak isimlerinden çıkarılabileceği gibi muhafazakâr-milliyetçi-mukaddesatçı bir tahayyülün önceki dönemlere kıyasla daha güçlü bir biçimde görece “nötr” kent metnine sokulduğu görülmektedir.

Yeniden isimlendirmelerde Tokdoğan’ın (2018) alternatif bir kimlik anlatısı olarak ele aldığı Yeni Osmanlıcı milli bir mekân ihyası söylemi işlenmekte ve bu etkili bir politik propaganda ve promosyon aracı olarak tasarlanmakta ve kullanılmaktadır. Ancak belirleyen, temsil, mesaj, içerik ve toplumsal cinsiyet gibi unsurlar açısından isimlendirme süreci tamamen bir erkek egemen isimlendirme stratejisine yaslanmaktadır. Örneğin, Zübeyde Hanım Caddesi, Nene Hatun Lisesi ve Tablo-1’de görülen Şehit Polis Demet Sezen Caddesi ve Şerife Ağaçdiken Sokağı gibi dört istisna dışında kadın isimlerinin kent metninde kendine yer bulamadığı görülmektedir. Erkek egemenliği özellikle yeni TOKİ alanlarında patriarkal emperyal Osmanlı tahayyülünün birebir üretilmesinde kendini göstermekte ve padişahlardan ibaret bu Osmanlı tahayyülünde toplumun ve kadının adı okunmamaktadır. Mahalle, kavşak ve cadde isimlerinde civardaki kentlerde yaygın olan Selçuklu izlerine hiç rastlanmazken Osmanlı nostaljisi yansıtılmakta, özellikle Osmanlının kuruluş ve yükselme, klasik dönemi yüceltilmektedir: Fa-

tiş ve Yavuz isimlerine hem sık rastlanmakta hem de görünürlüğü yüksek mekânlarla yerleştirilmektedir.

Yukarıdaki Tablo-1'den bölüm 3.2'deki fotoğraflar ve fotoğraflara ilişkin anlatılardan görüleceği gibi ikinci en yaygın tema ülkenin terör ve darbe gündemine denk düşen yeni "anma mekânlarında" kendini gösteren vatanseverlik, kahramanlık ve şehitlik teması. Kent metnine öncelikle yeni bir şehitlik semantiğinin kodlandığı görülmektedir: "*Vatan ve milli irade şehitliği.*" Değirmencioğlu ve diğerlerinin (2016) ülke ölçeğinde farklı versiyonlarıyla incelediği şehitlik miti hem terör hem de "15 Temmuz Destanı" anlatısıyla bağlantılı olarak yeni anma mekânlarında Yeni Osmanlıcı anlatının ruhuna da uygun bir mit yaratımı aracı olarak İslamcı tonuyla kenti kuşatmaktadır. Daha önceki değişikliklerden çok azı kentin terör şehitlerinin isimleriyle ilgiliyken, 15 Temmuz Darbe Girişiminin "*şehadet mertebesi, vatan evlatları ve vatan sevdası*" söylemleriyle yeniden isimlendirmenin kapsamını yükselttiği görülmektedir: "*...bu ülke, bu millet ve bu bayrak için hiç çekinmeden canını veren şehitlerimiz, sadece bu milletin kalbinde değil, bundan sonra parklarda ve caddelerde de yaşayacaktır.*" Öte yandan, yeni anma mekânları, yeni rejim organizatörlerinin eski rejimin kahramanlarının kamusal mekânı işgal etmeye devam hakkının olup olmadığına karar verdiği bir süreç olarak görülebileceği açık bir örneği teşkil etmektedir. Darbe girişimi esnasında hayatını kaybeden kişiler "*demokrasi kahramanlarını ebediyen yaşatmakla*" onurlandırılırken; "*27 Mayıs 1960 darbesini ve darbecilerini çağrıştıran*" bir kişinin ismi (Ragıp Üner) "*Geçmiş darbelerin izleri de bu şehirden silinecek*" söylemiyle ve vatan hainliği ithamıyla bir mahalle ve caddeden silinerek özellikle onursuzlandırılmıştır. Bu açıdan, yeniden isimlendirme sürecinin kent mekânı üzerinde ikili bir etki yaptığı görülmektedir: Bir yandan hatırlanan, en azından aleni bir örnekte eski rejimi temsil eden istenmeyen kişi ve sembollerin isimlerini silerek olay, kişi ya da yerlerin unutturulmasında kendini gösteren hafızanın aşağılanması (*damnatio memoriae*) diğer yandan ise yeni rejimi ve onun tarih vizyonunu temsil eden makbul kahraman ve olaylar için yeni anma mekânlarının kurularak yüceltilmesi (Azaryahu, 2018: 56-57). İsimlendirme pratikleri kendi temsiline uymayan kişi ve değerleri ötekileştirme işlevine sokulmaktadır. "*Bizim değerlerimiz*", "*bizim geç-*

mişimiz”, “bizim mekânlarımız”; “onların geçmişi” ve “onların mekânları” arasında sınır çizmektedir.

Üçüncü öne çıkan tema seçilmiş yakın ve uzak geçmişin kodlandığı, distopik “Eski Türkiye” ile ütopyik “Yeni Türkiye” ayrımının sınırını çizen, meydan, durak (Resim 6 ve 11) ve özellikle okul isimlerine sıklıkla yansıyan ve “15 Temmuz Destanı” söylemiyle perçinlenen *diriliş* teması. Politik düzendeki kaymalar “bilinen geçmişin” yeniden düzenlenmesini ürettiğinden isimlendirmeler kentsel mekâna ve gündelik yaşam pratiklerine yeni bir gündem getirmektedir. Siyasal iktidarın geçmişin belli döneminin kodlarını silme ve belli döneminin kodlarını öne çıkarma söyleminin bir yansıması olarak yeniden isimlendirmede belli bir dönemin dışlanması öne çıkmaktadır: Kemalist Cumhuriyet dönemi. Siyasal İslamcılıkta Osmanlı’nın yeniden ihyası özleminin bir nükesi, Yeni Osmanlıcı tarihsel anakronizmle siyasal iktidarın Cumhuriyetle kesintiye uğradığına inandığı kadim bir mücadelenin, mukaddes bir davanın yeniden başlatılması söylemi örtük bir şekilde metne işlenmektedir. Anais Marin’in (2018: 145) vurguladığı gibi “Yeniden isimlendirmelerin tarihinde tekrarlanan mantık daha parlak bir gelecek inşa etmek üzere eskiye muhalefet ve tasfiyedir: Politik değişikliğin kurucu bir unsuru olarak her yeni rejim yeni hakikatleri ilan ederek zamanda ve mekânda biz/öteki ikilikleri arasında sınır çizer. Her mekân isimlendirme bu yüzden katl ve diriliş alegorilerini seferber eder.” Dolayısıyla son dönemin meşhur “yerli ve milli” politik söylemi yeni kimliği sadece kendine biçtiği “olumlu” niteliklerle değil, diğerlerine atfettiği “olumsuz” özelliklerle de tanımlamaya girişmektedir. Kendi ideolojisinin ve kimliğinin meşruiyetini ve öncekinin gayrimeşruluğunu ve nihayetini ilan eden *diriliş* söylemi üzerinden kolektif hafızayı dönüştürmeye, mekân isimleri ve taşıdıkları anlamlar üzerinden kentsel ve toplumsal hafızaya yeni bir kimlik kodlamaya çabalarken, söylemsel olarak daha milli ve daha dini bir kimliğin üretilmeye çalışıldığı okunmaktadır: Mukaddesatçı bir dava söylemi etrafında “*şanlı geçmiş*” diriltme, İslamcı tonuyla milletin kimliğini yeniden kurma, özüne dönme yönünde büyük bir politik ve toplumsal dönüşüm gerçekleştirme iddiasının mekâna kodlanması.

Dördüncü ana tema ise Gürpınar’ın (2017) Türk düşününde izini sürdüğü hamaset yüklü milli irade ve millet (Resim-8) söylemleriyle

beslenen milliyetçi-muhafazakâr otoriter popülizm: “Şanlı Türk Milleti, aziz Türk Milleti, İstiklal, milletin birlik ve beraberliği, milli idareye karşı darbe...” Kısaca son dönemde mekânsal toponimik stratejide ağırlıklı olarak milliyetçi ve İslamcı söylemleri ve gündemleri teşvik eden daha otoriter bir tutumun öne çıktığı, rejim değişikliğine ilişkin büyük anlatının manivelası olarak kullanılan 15 Temmuz Darbe Girişiminden sonra da bunun katmerlendiği gözlemlenmektedir.

Yukarıda vurgulandığı gibi isimler mekândaki basit varlıklar değil, daha çok mekânın kurucu bir ögesidir. Mekân isimleri insanların mekâna anlam atfetme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak kentsel mekânlara isim verilmesi ya da yeniden isimlendirilmesi hikâyenin sadece yarısıdır. İsimlerin verilmesi kadar kentsel mekân içerisinde nerelere verildikleri de o ölçüde önemlidir. Verilen ismin sadece varlığı değil, görünürlüğü ve etkisinin zamansal ve coğrafi ölçeği de bir o kadar önemlidir (Alderman, 2003). İsimleri değiştirilen mekânların mahalle, cadde, sokak, meydan, parklar, duraklar ve okullar olduğu; yeniden isimlendirmede hem kentsel konum hem de mekânsal konum açısından özellikle ana cadde kenarları, şehirlerarası yol güzergâhları, kavşaklar, çocuk parkları ve otobüs durakları gibi kentin gündelik olarak sık deneyimlenen stratejik noktalarının tercih edildiği görülmektedir. Kampüs, okul ve çocuk parkları üzerinden özellikle üniversite ve orta öğretim gençliği ile küçük çocukların hedeflendiği okunmaktadır. Bu açıdan mekân isimlendirmelerinin daima geleceğe yönelik bir boyutunun bulunduğu (Palonen, 2018: 38), stratejik hedefin şehitlik ve vatanseverlik aşılınmış yeni nesiller üretmek olduğu ve bunun da çocukluk ve gençlik mekânlarında kendini gösterdiği çok belirgin bir şekilde fark edilmektedir. Ayrıca değişikliklerin konumları açısından isimlendirme pratiğinin, kentin kendini dışarıya teşhir saikiyle, kent sakinlerinin yanı sıra ziyaretçileri ve misafirleri de hedeflediği sezilmektedir: Yukarıdaki cadde isim değişikliklerinin hepsinin ya çevre yolu kenarında ya da üzerinde yapıldığı görülmektedir.

Aynı şekilde, son dönemde şehirlerarası otobüs terminali ve devlet hastanesi gibi müşterek alanları ele geçirerek toplumu dışlayan, kentte inşa edilen küreselleşmenin sembolleri, ticaretin ve eğlencenin yeni mekânları Resim-14 ve 15’te görülen Nissara ve Kapadokya gibi ka-

dim isimlerin verildiği, görünür cephelerine yayılan dev reklam panolarıyla kent metnine yeni değerleri kodlayan ve teşhir eden büyük ticari yapılardan, kentsel mimari metnin dönüşümünde iki radikal belirleyen öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, tüketim ve piyasanın istila gücünü yansıtan özel ticari mekânların öne çıkması, kent politikalarının neoliberalleştirilmesinin, kamusal mekânları sadece finansal sınıfa ekonomik faydalar sağlayacak şekilde özelleştirmenin ve ticarileştirmenin bir sonucu olarak kent mekânına ve kültürüne yansıyan piyasa ve imaj odaklı yeni değerler: Kent merkezindeki geleneksel kamusal alanları işgal eden, teoride herkes için erişilebilir olma iddiasında olan, ama toplumun yoksul kesimlerini kentten dışlayan, trafik yoğunluğu, otopark, hava kirliliği, stres ve zaman kaybı gibi sorunları katmerleyen dev cüsseli alışveriş merkezlerinde, kent sakinlerinin yaşam kalitesinden ziyade para, kâr ve ticarete öncelik verilen kentsel dönüşüm ve yayılma alanlarında kendini gösteren sermaye birikimi, erkek egemenliği, özelleştirme ve özel mülkiyet, güvenlikleştirme, küresel markalar, lüks, gösteriş ve tüketim kültürü gibi neoliberal değerlerin kent metnine damgasını vurduğu eski kentsel kamusal mekânları yok eden ve yeni (özel) mekânlar yaratan kentsel dönüşüm pratikleri ve büyük ticari alanlar.

Kentsel mimari metnin dönüşümündeki ikinci radikal belirleyen ise siyasal iktidarın "*bizim değerlerimiz*" dediği ve tüm sosyal yaşamı camiler özelinde din ve ona içkin değerler etrafında yeniden kurgulama fikriyatının bir yansıması olarak Resim-16'daki Nevşehir Külliyesi örneğinde kent merkezinin eksenini kaydırarak sakinler için yeni merkez haline getirilmeye çalışılan dini yapılarla mekânın dinselleştirilmesidir. Yeni röper noktaları oluşturarak kentsel sosyal yaşamı para ve din üzerinden yeniden örgütlemeye dönük iki yapılaşma biçimi de mekânın sembolik anlamını radikal bir biçimde dönüştürmektedir. Öte yandan aynı dönemde kentlin sanatsal metnine ciddi bir katkı yapılmadığı gibi sanatsal nitelik taşıyan soyut ve somut kültür mirası değerlerinin, özellikle tescilli yapıların başarısız kentsel dönüşüm girişimiyle yok edildiği gözlenmektedir.

Peki, resmi bir politik kimlik yaratma ve aktarma stratejisine içkin dışlama politikası aracı olarak kullanılan isimlendirme dayatılıyor ama kabul ediliyor mu? Katılımlı gözlem ve enformel sohbetlerden çıkardı-

ğımız kadarıyla, en azından tamamen değil. Örnek olayımızda “kentsel mekânın üretimine katılma hakkı”, “isimlendirme hakkı” ile “kent hakkı” kavramlarının sembolik boyutta çatıştığını görüyoruz. Yeniden isimlendirme pratikleri gündelik kent yaşamında kent sakinleri tarafından tümüyle benimsenmiyor, otoriter, ideolojik ve hassas içeriğinden dolayı itiraz da edilemiyor. Kişisel rahatsızlıklar yaratıyor, ama bunun alenen toponimik direnişe dönüşmediği gözlemleniyor.

Sonuç

Kültürel ve politik semboller oluşturuldukları zamanlarda ve mekânlardaki toplumsal, politik ve ekonomik koşulların yeniden üretiminde önemli bir rol oynar ve sonraki yıllar ve belki de on yıllarda iktidar sistemlerinin yeniden üretiminde önemli bir etkiye sahiptir. Bu yüzden kentsel metne yansıyan hiçbir şey anlamsız ve nedensiz değildir. Bu anlamda kentsel mekânın yeniden isimlendirilmesi köklü politik değişimlere eşlik eden en tanıdık politik eylemlerden ve ritüellerden biridir. Kentsel bağlamda isimlendirme, politika ve mekân arasındaki kesişimlere, karşılıklı ilişkilere, son dönemdeki isimlendirme politikasına ilişkin bazı değerlendirmeler yapmayı amaçlayan bu çalışma, kentsel semiyotik değişikliklerin politik rejim değişiklikleri bağlamına oturtulabileceğini ve kamusal mekânların isimlendirilmesinin daima politik bir eylem olduğunu; isimlerin seçiminin değişen iktidar ilişkilerinin ideolojik ajanda, politik çıkarları ve öncelikleri tarafından belirlenen politik bir prosedür olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma, Nevşehir kent metninin değişen politik semantiğinden eleştirel toponimik literatürle uyumlu bulgular elde etmiştir: Öncelikle bu makaledeki analiz, kamusal mekân isimlerinin iktidar ilişkilerine son derece duyarlı olduğunu göstermektedir. Mekân isimlendirmeleri, toplumun sosyal ve politik dönüşümlerinin en görünür işaretlerinden birini oluşturmakta ve değişen ideolojik yönelimlere işaret etmektedir. Kamusal alanların yeniden isimlendirilmesi kentsel mekânın maddi ve sembolik inşasında önemli bir rol oynamakta ve genellikle politik rejimlerin otoritesini, ideolojik hegemonyasını kurma ve sembolik gücünü meşrulaştırma stratejisi olarak kullanılmak-

tadır. Dil ve mekân üzerinden hegemonya kurmaya dönük gizli bir kültür stratejisi olarak ilk ve kapsamlı değişikliklerin genellikle resmi olarak onaylanmış bir tarihsel hafıza anlatısını kentsel mekânlara işlediğini açığa vurmaktadır. İktidarın bir ifadesi olarak genellikle kapsamlı yeniden isimlendirmelerin radikal politik değişim, ideolojik kayma ya da sosyopolitik düzendeki kırılmalar esnasında ortaya çıktığını ele vermektedir. Yine kentsel metnin, geçmişin nasıl hatırlanacağına ve geleceğe nasıl aktarılacağına karar verme iktidarının bir ürünü olduğunu, politik iktidar değişikliğine bağlı olarak yeni bir tarih yazma, kimlik kurma ve kültürel-mekânsal hegemonya inşa çabasından kaynaklandığını göstermektedir. İsimlendirmelerin politik tercihleri yansıttığını ve yeni rejimin yeni bir tarih yazımına ihtiyaç duyduğunda yaygın bir uygulama olarak ortaya çıktığını ve yeni politik düzenin kendi mekânını yaratmaya yönelik politik iradesini sergilediğini ortaya koymaktadır. Yeniden isimlendirmeye özellikle müsait politik değişim zamanlarında teşebbüs edildiğini ve genellikle yeni politik rejim iddiasının ilk eylemlerinden birinin fiziksel çevrenin yeniden isimlendirilmesi olduğunu; mekân isimlendirmelerinin sadece idari kontrolü ifade etmediğini aynı zamanda ideolojik ve politik gündemi de kentsel mekâna kazıdığını göstermektedir. Geniş ölçekli anma mekânlarının oluşturulmasının ve tarihsel anlatının yeniden yazılmasının yakın geçmiş politik tarihte yeni bir dönemin başladığını gösterdiğini; revizyonist müdahalelerin rejim değişikliği iddiasını ve çabalarını kentsel mekânın diline ve gündelik yaşam pratiklerine soktuğunu; yeniden isimlendirmelerin politik ve ideolojik değerlerin ve geçmişin yorumunun meşrulaştırılmasına hizmet ettiğini; genellikle geniş ölçekli yeniden isimlendirmelerinin birincil amacının yeni rejimin tarih ve kimlik vizyonu ile uyumlu ideolojik bir mekân yaratmak olduğunu; fakat kentsel mekânlarda kimlerin ve hangi olayların onurlandırılmayı hak ettiğine ya da hak etmediğine karar verme iktidarını yansıtan geçmişin yeniden isimlendirilmesinin aynı zamanda tarih ve kamusal mekân üzerinde politik kontrolün kurulması amacını güttüğünü, politik ve ideolojik teşvikler ile kısıtlar içerdiğini göstermektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular Nevşehir'deki mahalle, meydan, park, kavşak, cadde, sokak, hatta otobüs durağı isimlerinin insanlara

ve mekânlara sembolik kimlik sağlamak üzere yeniden üretildiğini, kentsel kimliğin verili bir şey olmadığını, iktidar ilişkilerine içkin bir kültürel ve sembolik yeniden üretim süreci üzerinden ideolojik olarak dönüştürüldüğünü göstermektedir. Kentsel mekânlarda belli isimlerin ve işaretlerin görünürlüğü belli grupların kentin kamusal mekânlarında politik olarak nasıl ve ne ölçüde temsil edildiğini ele vermektedir. Yine son dönemdeki merkezi ve yerel iktidar çakışmasından ivmeleyen kamusal mekân isimlendirmelerinin kentteki görsel düzeni değiştiren belli temsil pratiklerinin kültürel hegemonyasının yansıtan, resmi bir politik kimlik inşa etme, yeni bir mekân ve yeni bir toplumsal hafıza oluşturma ve oluşturulan hafızayı canlı tutmaya yönelik bir mekân politikası aracı olarak tasarlandığını açığa vurmaktadır. Yeniden isimlendirmelerin arkasındaki temel saiklerin de milliyetçi ve devletçi ideolojilerin kutsanması ve yüceltilmesi, yeni kimliklerin inşası ve değerlerin kentsel mekâna kodlanması ile metalaştırılmış neoliberal mekânların inşa edilmesi olarak öne çıktığını göstermektedir.

Kentin semiyotik düzeni içerisindeki mekân isim değişikliklerinin ardında geniş politik kararlarla siyasal iktidarın vizyonuna uygun yeni bir kolektif kimlik kurma ve tarihsel hafıza inşa çalışmasının yattığı okunmaktadır. Geçmişin, bugünün ve geleceğin toplumsal hafızasının biçimlendirilmesi, unutturma ve hatırlatma işlevleriyle geçmişin ve özellikle geleceğin farklı bir biçimde inşa edilme saiki okunmaktadır. Seçilmiş uzak ve yakın geçmişteki olayları ve kişileri mekâna ve gündelik hayata sokarak kültürel hegemonya iddiasındaki bir anlatıyı aşılamanın, kent sakinlerinin gündelik hayatına sokmanın ve yine iktidarın “*milletin değerleri*” olarak işaretlediği şeyleri toplumsallaştırmaya yönelik yeni mekân siyasetinin ve yeni rejim iddiasının meşruiyetini inşa etmenin stratejik bir aracı. Kentle ilgisi olmayan, kentin özgün mekânsal, tarihi, kültürel ve coğrafi özelliklerini dikkate almayan ve kente tamamen hamasi bir siyasal üst kimlik giydiren, gelenekçi seçkinlerin milli ve manevi değer olarak gördüğü şeylerin teşhir sahnesine dönüştürülmüş bir kent metni üretilmektedir. Kentsel metnin Türk-İslam Sentezci politik ideoloji istikametinde dönüşümü, Yeni Osmanlıcı, İslamcı bir tarihin ve kimliğin yeniden canlandırılması gayretinin ve pan-İslamist milliyetçiliğin zihin dünyasının kentsel mekâna yansımaları okunmaktadır. “Yeni Türkiye” söylemiyle merkezi rejim dönüştürülürken, Yeni Osmanlıcı

anlatının sembolik mekânı olarak kurgulanan kentsel metnin de değiştirilmekte olduğu, dinsel bir kolektif "millet" kimliğinin kent mekânına, yazılı ve yapılmış metnine damgasını vurduğu görülmektedir. "Yaşamı değiştirmek için mekânı değiştirmek gerekir." düsturuyla hareket eden ve kentsel mekânı politik mevzi olarak kurgulayan siyasal iktidarın kentsel metni de aynı kurgu etrafında biçimlendirmeye çalıştığı okunmaktadır. Siyasal iktidarın inşa etmeye çabaladığı merkezinde dinin yer aldığı kolektif kimliğin ve bu kolektif kimliği oluşturan "bizim değerlerimiz" olarak kodladığı şeylerin de tamamen politik olduğu sonucu çıkmaktadır.

Araştırma, iktidar yüklü diğer toplumsal pratikler ve süreçler gibi kentsel isimlendirme pratiklerinin de az sayıda karar alıcının, partizanlığın ve yerel üst aktörlerin toplum, tarih, kimlik ve bellek vizyonlarının güdümünde gerçekleşen hamasi bir söylemle beslenen otoriter bir uygulama olarak işlediğini göstermektedir. Çalışma, ayrıca, Nevşehir'de kentsel metne damgasını vuran ve kenti kentle ilgisi olmayan siyasal sembollerle politik bir mezarlığa dönüştüren onomastik değişikliklerin aşırılığını da ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, isimlendirme mekânlarının birer kamusal alan olduğu ve bu alanlara birer isim verilecekse, buna yerelde mekânı doğrudan kullanan kentlinin müşterek karar vermesi gerektiği düşüncesiyle, karşıtlık yaratabilecek politik semboller ve siyasal isimler yerine, kentlinin ortak onayından geçmiş, kent karakterini çağrıştıran, ona atıfta bulunan ve ortak hafızasını koruyan isimler verilmesi, isimlendirme uygulamasının da daha katılımcı demokratik kanallar üzerinden yapılması gerektiği sonucu çıkarılabilir. Ayrıca isimlendirmelerin anayasal mahalli bir müşterek ihtiyaç ve bir kamu hizmeti olarak düşünülmesi halinde, toplumun en azından bir kesimini dışlayan, ötekileştiren, kenti simgesel üstünlük gösterisinin sahnesine dönüştüren politik sembollerinin kamusal mekâna kodlanmasının ve bunun genel kamu yararı olarak sunulmasının kent kimliğinin inşası ve kabulü konusunda sorunlar yaratmasının ihtimal dâhilinde olduğu belirtilmelidir.

Extended Abstract

The Spatial Semiotics and Political Semantics of the Urban Text Changes: The Case of Public Space (Re)namings in Nevşehir

*

Nejdet Özberk

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University

Urban place names are socially produced in particular sociopolitical contexts and sensitive to changes in the political order. This article investigates the interrelations of naming, politics and the place in the urban context and discusses the political aspects of place (re)namings in Turkey from the perspectives of urban semiotics, political semantics and critical urban toponymy. The semiotic analysis of the city offers new insights into the politics of place naming. Place renamings constitute one of the most visible signs of the social and political reconfigurations of the society and unfolds during the periods of radical political change, political shifts or major political transformations of the sociopolitical order. The renaming of places and other public spaces plays a critical role in the remaking of symbolic and material urban landscape and political regimes usually employs place naming as a strategy to legitimize spatial assertions of sovereign authority, ideological hegemony and symbolic power. Toponymic changes usually serves to inscribe an officially approved narrative of historical memory into the urban spaces and indicate broader ideological reorientations in society.

This research confirms much of the findings of the critical scholarship on the politics of placenaming that focuses on the use of toponymic inscription as a spatial strategy for promoting nationalistic histories and agendas. In the case study, toponymic changes in Nevşehir is manifested in three ways: resurrection of Turkish-Islam synthesis, proliferation of commemorative spaces and commercial and religious transformation of architectural text. With the partisan acts of street naming and a consciously provocative rhetoric for introducing controversial,

symbolic figures of the Turkish far right, since 2010 overtly political and ideologically charged names were given and the toponymic landscape radically altered. This shift in naming policy can be attributed to general regime change and demands of the incoming political regime.

While Turkey has been going through a massive ideological transformation for over a decade, the failed coup d'état of July 15, 2016 is considered as the symbolic turn that started a new process. After the failed coup attempt a comprehensive new wave of street renaming, and mass encoding of the city with prevailing ideological values of the Turk-Islam synthesis have relapsed and memories of the coup attempt inscribed into the the cityscapes and created new commemorative spaces. The new regime, with a value laden and inherently political approach, sought to create and impose its new hegemonic narrative of national history. The coup attempt produced political heroes and street names canonized certain selected and excluded past. As for the relationships between urban spaces, political identities and public memory this wave of renaming produced exclusionary and gendered spaces and spatial injustices. Also the political power used naming practices to naturalize and legitimize its authority. In the aftermath of the attempted military coup of July 15, the ruling political party saw an enormous symbolic value in the street renaming as a potential instrument and attempted to reorder the sociopolitical space with a renaming campaign throughout the city. With an official commemorative renaming campaign an authorized version of recent history inscribed into the cityscape in favour of current regime. Stories of 15 July codified into city text and especially a neighbourhood, avenues, squares, parks and even bus stops names changed and dedicated to 15 July heroes. Two civilian political figures honored by a park and avenue dedication. Each of the twenty terror martyrs, security officials commemorated with a park name. Ragıp Üner Neighbourhood, and Street were dishonored and replaced by 15 July Neighbourhood and İstiklal Street. The ongoing efforts to obliterate the past and rewrite the city-text as a spatial strategy fits into the recent native (yerli) and nationalistic (milli) notions and state building discourse with Islamist and nationalistic connotations. Majoritarian and authoritarian tendencies of emerging new regime not only ignored the acceptability of new names, but also encoded a gendered, more masculinist his-

tory into the city text. As for the architectural text, two new neoliberal commercial spaces, Kapadokya Forum Shopping Center and Nissara Shopping Center were created and a huge religious complex, the Nevşehir Külliyesi added into the architectural text of the city, with new commercial and religious signs.

In sum, reflecting the ideological agenda and priorities of the changing regime, with the spatial codification of values and inscription of a more Islamic neo-Ottomanist nationalistic ideology, the new powerholders reorganized semiotic space and radically transformed the city text. The new regime of (re)naming tended to glorify a particular historical, political and ideological narrative. And a more sacrosanct, religious conservative rather than previous secular nationalism carved in to the urban space.

Kaynakça

- Adanalı, Y. A. (2015). AKP döneminde şehirler, kentsel dönüşüm ve mimari: Mekânsallaşan iktidar, iktisat ve itirazlar. Kemal İnal, Ulaş B. Gezgin, Nuray Sancar (der.), *Marka, takva, tuğra: AKP döneminde kültür kitabı*. İstanbul: Evrensel.
- Alderman, D. H. (2003). Street names and the scaling of memory: the politics of commemorating Martin Luther King, Jr. within the African American community. *Area*, 35(2), s. 163–173.
- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- Azaryahu, M. (1996). The power of commemorative street names. *Environment and Planning D: Society and Space*, 14 (3), s. 311-330.
- Azaryahu, M. (2009). Naming the past: the significance of commemorative street names. Lawrence D. Berg ve Jani Vuolteenaho (der.), *Critical toponymies: the contested politics of place naming*, (ss. 53-70), Aldershot and Burlington: Ashgate.
- Azaryahu, M. (2011). The critical turn and beyond: the case of commemorative street naming. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 10 (1): 28–33.
- Azaryahu, M. (2018). Revisiting East Berlin and Haifa: A comparative perspective on renaming the past. Rose-Redwood, R., Alderman, D., ve Azaryahu, M., (der.). *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place*. (ss. 56-73), New York: Routledge.
- Berg, L. D. ve J. Vuolteenaho (2009). *Critical Toponymies: the contested politics of place naming*. Aldershot and Burlington: Ashgate.
- Bora, T. (2018). *Zamanın kelimeleri: Yeni Türkiye'nin siyasî dili*. İstanbul: İletişim.
- Brenner, N. ve N. Theodore (2002) *Spaces of neoliberalism: urban restructuring in North America and Western Europe*. London: Blackwell.

- de Certeau, M. (2002). *The practice of everyday life*. Los Angeles: University of California Press.
- De Landtsheer, C. (1998). Introduction to the study of political discourse. O. Feldman ve C. De Landtsheer (der.) *Politically speaking*. (ss. 1-18), Westport: Praeger.
- Değirmencioğlu, S.M. (2016). "Öl dediler öldüm": *Türkiye’de şehitlik mitleri*. İstanbul: İletişim.
- Erdentuğ, A. ve B. Burçak (1998). Political tuning in Ankara, a Capital, as reflected in its urban symbols and images” *International Journal of Urban and Regional Research*, 22, (4) s. 589-601.
- “Forum Kapadokya Açıldı” (2009) <https://www.perakende.org/forum-kapadokya-acildi-1259654864h.html> (Yayınlanma tarihi: 01 Aralık 2009) (Erişim tarihi: 28 Kasım 2017)
- Foucault, M. (2002). *The order of things: an archaeology of the human sciences*. London: Routledge.
- Gottdiener, M. ve R. Hutchison (2010). *The new urban sociology*. Fourth Edition, Cambridge, MA: Westview.
- Günel, V.(2012). Batman’da cadde adlandırılmaları: Toplumsal bellek oluşturma ve şehirselleşme mekânı hâkim olma çabaları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 25, s.171-197.
- Gürpınar, D. (2017). *Yerli ve milli: Türk düşünününde hamasi söylemler*. İstanbul: Liber Plus.
- Hall, T.ve P. Hubbard, (1998). *The entrepreneurial city: geographies of politics, regime, and representation*. New York: Wiley.
- Kara, B. (2012). Kentler açısından mekânın toplumsallığı ve yer isimlerinin siyasal yapıya göre değişimi: Niğde örneği. *Journal of World of Turks*, 4(1), s. 149-163.
- Lefebvre, H. (2015). *Şehir hakkı*. (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Sel.
- Light, D. ve C. Young (2018). The politics of toponymic continuity: The limits of change and the ongoing lives of street names. Rose-Redwood, R., Alderman, D., ve Azaryahu, M., (der.) *The Political life of urban streetscapes: naming, politics, and place*. (ss. 185-201), New York: Routledge.
- Marin, A. (2018). Toponymic changes as temporal boundary-making: street renaming in Leningrad/St. Petersburg. Rose-Redwood, R., Alderman, D., And Azaryahu, M., (der.) *The political life of urban streetscapes: naming, politics, and place*. (ss.132-149). New York: Routledge.
- Massey, D.B. (2005). *For Space*. London: Sage.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). “Okullar ve diğer kurumlar” <http://www.meb.gov.tr/baglantilar/okullar/index.php?ILKODU=50&ILCEKODU=1> (Erişim tarihi: 28.02.2018).
- Nevşehir Belediyesi (2016a). “Değişen cadde ve sokak isimleri rehberi” <http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=comcontent&view=article&id=1&Itemid=111> (Yayınlanma tarihi:, 30 Nisan 2012) (Erişim tarihi: 28 Eylül 2017).

- ____ “Park isimleri” <http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=comcontent&view=article&id=2577&Itemid=252> (Yayınlanma tarihi: 27 Eylül 2016) (Erişim tarihi: 28 Eylül 2017).
- Nevşehir Belediyesi (2016b). “2 köprülü kavşak’a yeni isim verildi, bir parkın ismi değiştirildi” <http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=comcontent&view=article&id=2454%3A2-koepuelue-kavsak-a-yeni-isim-verildi-bir-park-n-ismi-degistirildi&catid=53&Itemid=255> (Yayınlanma tarihi: 01 Temmuz 2016) (Erişim tarihi: 28 Eylül 2017).
- Nevşehir Belediyesi (2016c). “Milli irade şehitlerimizin ismi meydan ve caddelerde yaşayacak” http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2470:milli-irade-sehitlerimizin-ismi-meydan-ve-caddelerde-yasayacak&catid=53&Itemid=255 (Yayınlanma Tarihi:18 Temmuz 2016) (Erişim tarihi: 28 Eylül 2017).
- Nevşehir Belediyesi (2016d). “İşte nevşehir işte milli irade” http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2471:iste-nevsehir-iste-milli-irade&catid=53&Itemid=255 (Yayınlanma tarihi: 19 Temmuz 2016) (Erişim tarihi: 28 Eylül 2017).
- Nevşehir Belediyesi (2016e). “Şehitlerimiz Nevşehir’de park ve cadde de yaşayacak” http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2493:sehitlerimiz-nevsehir-de-park-ve-cadde-de-yasayacak&catid=53&Itemid=255 (Yayın tarihi: 26 Temmuz 2016) (Erişim tarihi: 28 Eylül 2017).
- Nevşehir Belediyesi (2016f). “Şehitlerimiz parklarda yaşıyor Ragıp Üner Mahallesi-nin ismi 15 Temmuz Mahallesi olarak değişti” http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2516:sehitlerimiz-parklarda-yas-yor-rag-p-uener-mahallesinin-ismi-15-temmuz-mahallesi-olarak-degisti&catid=53&Itemid=2550 (Yayınlanma tarihi: 5 Ağustos 2016) (Erişim tarihi: 28 Eylül 2017).
- Nevşehir Belediyesi (2016g). “2000 Evler TOKİ cadde ve sokak isimleri” <http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=comcontent&view=article&id=2&Itemid=112> (Yayınlanma Tarihi, 30 Nisan 2012) (Erişim tarihi: 28 Eylül 2017).
- Nevşehir Belediyesi (2017). “Nevşehir Külliyesi, şehir vizyonuna farklılık katacak” http://www.nevsehir.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=3052:nevsehir-kuelliyesi-sehir-vizyonuna-farkl-lik-katacak&catid=14:ana-haber&Itemid=133 (Yayın Tarihi: 08 Eylül 2017) (Erişim tarihi: 16 Kasım 2017).
- “Nevşehir’de Pforzheim Parkı’nın ismi değiştirildi” (2016). <http://www.fibhaber.com/genel/nevsehir-de-pforzheim-parkin-in-ismi-degistirildi-h53508.html> (Yayınlanma Tarihi: 01 Temmuz 2016) (Erişim tarihi: 28 Eylül 2017).
- “Nevşehir’de Nissara AVM açıldı” (2017). www.fibhaber.com/nevsehir/nevsehir-de-nissara-avm-acildi-h75638.html (Yayınlanma Tarihi: 30 Eylül 2017) (Erişim tarihi: 16 Kasım 2017).
- Özberk, N. (2017). Kentsel yıkımın’ politik ekolojisi: Nevşehir Kalesi ve çevresi kentsel dönüşüm projesi örneği. *İdealkent*, 8 (21), s. 200-228.

- Özkan, M. ve A.C. Yoloğlu (2005). Bir bellek projesi olarak sokak isimlendirmesi: Ankara örneği. *Planlama*, Sayı: 34, s.54-62.
- Palonen, K. (2018). Reading street names politically: a second reading. Rose-Redwood, R., Alderman, D., ve Azaryahu, M., (der.) *The political life of urban streetscapes: naming, politics, and place*. (ss. 25-40), New York: Routledge.
- Rose-Redwood, R., D. Alderman ve M. Azaryahu (der.) (2018). The urban streetscape as political cosmos. Rose-Redwood, R., Alderman, D., And Azaryahu, M., (der.) *The political life of urban streetscapes: naming, politics, and place*. (ss. 1-24), New York: Routledge.
- Rose-Redwood, D. Alderman ve M. Azaryahu (2010). Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies. *Progress in Human Geography*, 34(4) (2010) s. 453-470.
- Šakaja, L. ve J. Stanić (2018). The spatial codification of values in Zagreb's city-text. Rose-Redwood, R., Alderman, D., And Azaryahu, M., (der.) *The political life of urban streetscapes: naming, politics, and place*. (ss. 150-167), New York: Routledge.
- Scott, J. C., (2008). *Deolet gibi görmek: insanlık durumunu geliştirmeye yönelik projeler nasıl başarısız oldu*. (Çev. Nil Erdoğan), İstanbul: Versus.
- Stahl, G. (2010). Urban semiotics. in Ray Hutchison, *Encyclopedia of Urban Studies*. (ss. 918-921), California: Sage.
- Şahin, G. (2010). Türkiye'de yapılmış toponomi çalışmaları. *Adıyaman Üniversitesi SBE Dergisi*, 3(4), s. 134-156.
- Tokdoğan, N. (2018). *Yeni osmanlıcılık: Hınç, nostalji, narsisizm*. İstanbul: İletişim.

Nejdet Ozberk, Lisans öğrenimini 1994 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamladı. 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans, 2015 yılında ise İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı-Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim dalında doktora derecesini almıştır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nde öğretim görevliliği yapmıştır ve halen Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Çevre sosyolojisi, kırsal ve kentsel toplumsal hareketler, ekolojik iktisat, politik ekoloji ve kentsel politik ekoloji temel ilgi alanlarıdır.

Nejdet Ozberk, He graduated from Istanbul University, Department of International Relations in 1994. He got his Master of Science degree in Political Science and International Relations, Istanbul University in 2010 and his PhD degree in Political Science and Public Administration-Urbanization and Environmental Problems, from İnönü University in 2015. He has been a lecturer of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University for seven years and now a faculty member, PhD. His academic interests are urban and environmental sociology, rural and urban social movements, ecological economics, political ecology, and urban political ecology.

E-mail: nozberk@hotmail.com.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özberk, N. (2018). Mekânsal Semiyotik ve Politik Semantik Açısından Kentsel Metnin Dönüşümü: Nevşehir'de Kamusal Mekân İsimlendirmeleri Örneği. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 662-700.

Simüle Edilen Toplumsal Mekân/Kentsel Mekân: Çocuk Şehri Temalı Eğlence Merkezleri*

*

Nazife Gürhan
Mardin Artuklu Üniversitesi

Öz

Mekân, kendi başına gerçekliği olan yalın bir olgu değil, kapitalist üretim tarzında verili sosyal ilişkiler bağlamında üretilen bir şeydir. Dolayısıyla toplumsal olarak yeniden üretilen bir yer olan mekân, toplumsal ilişkilerin biçimlendirildiği ve toplum tarafından biçimlendirilen bir gerçekliktir. Günümüzde çocuklar ailenin yaşam alanı tercihi ve tüketim pratiklerine etki etmesinin yanı sıra kentsel mekânın yeniden üretiminde göz önünde bulundurulmaktadır. Bu çalışmada kentsel mekânın çocuğu merkeze alarak şekillenmesi ve yeniden üretilmesi sürecini etkileyen dinamikler, temalı çocuk eğlence merkezleri üzerinden irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada son yıllarda dünyada popülaritesi artan ve Türkiye’de de İstanbul kentinde karşılaştığımız çocuk şehri temalı eğlence merkezleri üzerinden kentsel mekândaki değişim ve dönüşümlerin doğası incelenmiştir. İstanbul’da bulunan KidZania, KidzMondo ve Minopolis, “çocuk” temalı küresel tüketim ile eğlence kültürünün Türkiye’deki mekânsal temsilleri olarak araştırmamızın örneklemi oluşturmaktadır. Bu çalışmanın ana odağında yer alan çocuk şehri temalı eğlence merkezleri hem küresel hem de yerel unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Disneyleşme (Disneyfication) de denilen Disneyland’ın küreselleşerek tüm dünyaya yayılması ve Türkiye’de de mekânsal yansımalar bulması özellikle İstanbul kenti üzerinde rahatlıkla gözlemlenmektedir. Sadece çocuklara özel bir eğlence mekânı olarak ortaya çıkan ve çocuklara gerçek dünyanın bir simülasyonunu sunan bu eğlence merkezleri toplumsalın yeniden üretilmesini sağlayarak yapay bir toplumsallaşma ortaya çıkarmaktadır. Tüketim, öğrenme ve eğlencenin bir aradığına sahne olan bu mekânlar aynı zamanda “öğrence mekânları” olarak da görülmektedir. Bu eğlence merkezleri kentlerde çocuk merkezli yeni tüketim mekânları yaratmakta ve bunun yanı sıra mekânın yeni bağlamlarda bir tüketim nesnesi haline geldiğini de göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Çocuk, Mekânsal üretim, Temalı Eğlence Merkezi, Öğrence Mekânları.

* Bu makale Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından kabul edilen MAÜ.BAP.18.EF.011 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

Simulated Social Space / Urban Space: “Kids Town” Themed Amusement Centres

*

Nazife Gurhan
Mardin Artuklu University

Abstract

Space is not an entity that exists on its own, but something that is produced as a result of given social relations, especially in the capitalist mode of production. For this reason, space should not be seen as an independent form of construction, but as a product determined by social structures and relations. Children play a role in the production of urban space as well as affecting family's the preference of the living space and consumption practices. In this study, the dynamics affecting the process of shaping and reproduction of urban space with respect to children will be analyzed through themed children's entertainment centers. The nature of the changes and transformations in urban space will be examined through the children's city themed amusement centers, which we have seen in recent years in the world with increasing populations and also in Istanbul city in Turkey. Children's cities in Istanbul such as Kidzania, Kidzmondo and Minopolis Istanbul constitute a sampling of our research as spatial representations in Turkey of global consumption and entertainment culture in the theme of "children". The children's city-themed amusement centers, which are the main focus of this study, incorporate both global and local elements. Disneyland's spreading all over the world and finding spatial reflections in Turkey, which is also called Disneyfication, is observed easily in Istanbul city especially. Children's cities are children's amusement centers that emerge as a special entertainment venue only for children and offer children a simulation of the real world. These places, which are the scene for a combination of consumption, learning, and fun, are also seen as "learning places". These amusement centers create new spaces of child-centered consumption in the cities and they show that space has become a consumption object in new contexts.

Keywords: *Space, Childen, Children's cities, Reproduction of Spaces, Themed Entertainment Center*

Giriş

Mekân, yalnızca üretim ilişkilerinin sonucunda şekillenen ve sermayenin örgütlendiği bir alan değil aynı zamanda her yönüyle toplumsal ilişkilerin biçimlendiği ve toplum tarafından biçimlendirilen toplumsalın vücut bulduğu bir gerçekliktir. Lefebvre (2014, ss. 56-57)'ye göre mekân, yansız ve edilgen bir geometri olmayıp toplumsal üretimin bir sonucudur. Her toplumun mekânsal pratiği kendi mekânını yaratmakta; dolayısıyla kentsel mekân içinde bulunduğu toplum tarafından dönüştürülmekte ve bu bağlamda yeni mekânsallıklar ortaya çıkmaktadır (Lefebvre, 2014, s. 67).

Mekân, kapitalist süreç içerisinde sermayenin işlevsellik kazandırarak meta haline getirdiği bir kaynaktır. Dolayısıyla her toplum ve her üretim tarzı kendi mekânını üretmektedir. "Mekânın Üretimi" (*The Production of Space*) adlı çalışmasında Lefebvre, mevcut üretim tarzı içinde mekânın aktif bir rol oynadığını belirtmektedir (Lefebvre, 2014, s. 95). Kentsel nitelikler adeta bir pazar mantığı tarafından mübadele konusu olmakta ve bir yaratım/kreasyon olarak kenti dönüştürmektedir (Özdemir, 2012, s. 164).

Lefebvre, burjuvazinin kent mekânını iyi bir şekilde kullanmasının kapitalizmi ayakta tutan ana unsurlardan biri olduğunu belirterek mekân ve iktidar ilişkisine vurgu yapmaktadır. Ona göre günümüzde metaların mekânda üretiminden çok mekânın kendisinin meta olarak üretimine geçilmiştir. Kent ile kapitalizm ilişkisini açıklamak için "sermaye dolaşımı" kavramını kullanmış ve bunu da "birincil sermaye dolaşımı" ve "ikincil sermaye dolaşımı" olarak ayırmıştır. Bu ayrıma göre; birincil sermaye dolaşımı, herhangi bir mal üretiminde olduğu gibi, sermaye, fabrika, işçi, tüccar ve tüketici zincirinden oluşan klasik döngüyü anlatmakta; ikincil sermaye dolaşımı ise, gayrimenkul yatırımlarından oluşmaktadır. Yani bir anlamda kapitalizm mekânı metalaştırarak ona işlevsellik kazandırmaktadır (Lefebvre, 2014, s. 41).

Kapitalist örgütlenme, kârlılığı maksimize edecek bir araç olarak gördüğü mekânı, kapitalist ekonominin ihtiyaçlarına, gerekliliklerine ve değişen koşullarına bağlı olarak her defasında yeniden tarif etmekte ve örgütlemektedir (Kahvecioğlu Kaya, 2010, s. 51). Kapitalizmin bu yeni döneminde ise imalat sanayi, inşaat ve altyapı faaliyetlerine yönelik endüstrilerle yer değiştirmiş durumdadır. Sanayiden kent kaynaklı modern kapitalist üretime olan bu dönüşüm Lefebvre'nin tanımlamalarında "kentsel devrim" olarak da ifade edilmektedir (Lefebvre, s. 2013).

Kentsel mekânlar birbirini takip eden neoliberalleşme dalgalarıyla son otuz yıldır neoliberalizmin yeniden üretiminde, dönüşümünde ve süregiden yeniden yapılandırılmasında artan oranda merkezi bir yer işgal ederek stratejik öneme sahip roller oynamışlardır (Theodore, Peck ve Brenner, 2012, ss. 30-33). Bu bakış açısıyla belediyeler, kent alanlarını yatırıma açarken kendilerine kaynak sağlama arayışının ötesinde, kentsel yenilenmenin ve gelişmenin ancak, mekâna büyük para, yeni fonksiyonlar ve yeni kullanıcılar çekmek suretiyle gerçekleşeceğine inanarak hareket etmektedir (Savaş Yavuzçehre ve Şahin, 2012, s. 104). Bu süreçte kent top-rağı üzerinde sermaye birikimi yaratılmakta, iş ve alışveriş merkezleri, büyük oteller, merkezleri kapsayan kentsel dönüşüm projeleri uygulamaya konulmaktadır (İçli, 2012, s. 75).

Bir yandan kapitalizmin mekânı bir meta haline getirmesiyle bir yandan da tüketim kültürünün etkisiyle oluşan çocuk eğlence merkezlerinin çoğu Ritzer'in de ifade ettiği gibi "tüketim katedralleri" denilen alışveriş merkezlerinin hemen yanı başında veya içerisinde yer almaktadır. Tüketimle el ele giden boş zaman endüstrisinin son trendi olarak varlık bulan çocuk şehri temalı eğlence merkezleri çok sayıda ziyaretçiyi adeta bir mık-natıs gibi kendine çeken bir çekim gücüne sahiptir.

Çocuk şehri temalı eğlence merkezleri, çok büyük alanlara kurulan, eğlence ve eğitimi birleştiren bir anlayışla inşa edilmiş hem gerçek dünyanın fiziksel özelliklerinin hem de kendine özgü bir anayasa, vatandaşlığı (Örneğin Kidizen vatandaşlığı), pasaportu, para birimi ile sosyal dünyanın bir benzerini çocuklara sunan yapay bir oyun alanıdır. Bu eğlence parklarında yapılan çeşitli oyun aktiviteleriyle çocuklar, gerçek dünyanın neredeyse aynısıyla karşılaşmaktadırlar. Hem bir şehrin simüle edilmesi hem de o şehrin içerisinde var olan toplumsal ilişkilerin – meslekler aracılığıyla iş bölümü ve üretim/tüketim faaliyetleriyle çeşitli ekonomik aktivitelerin vs.- simüle edilmesiyle gerçeğe birebir benzeyen yapay bir dünya çocuklara sunulmaktadır.

Bu çalışmada son yıllarda dünyada popüleritesi artan ve Türkiye'de de İstanbul kentinde karşılaştığımız çocuk şehri temalı eğlence merkezleri üzerinden kentsel mekândaki değişim ve dönüşümlerin doğası incelenmiş ve son dönemde yaygınlaşan çocuk şehri temalı eğlence merkezlerinin mekân sosyolojisi açısından analizi yapılmıştır. İstanbul'da bulunan KidZania, KidzMondo, Minopolis eğlence merkezleri çalışmanın örneklemine oluşturmaktadır. Bu kapsamda öncelikle İstanbul'da bulunan KidZania, KidzMondo, Minopolis gibi çocuk şehri temalı eğlence merkezlerinin internet

sayfalarındaki tanıtım yazılarından hareketle söylemsel düzeyde kendilerini nasıl kurguladıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca internet üzerinden mekânsal tecrübelerin paylaşıldığı blog yazılarından da faydalanılmıştır. Bu kapsamda bahsi geçen çocuk şehri temalı eğlence merkezleriyle ilgili mekânsal deneyimler içeren 25 kişisel bloga ait metinler incelenerek söylem analizi yapılmıştır. Çalışmanın temel amacı kentsel mekânın çocuk üzerinden şekillenmesi ve yeniden üretilmesi sürecinin bir çıktısı olan temalı çocuk eğlence merkezlerini sosyolojik bir bakış açısıyla incelemektir. Bu çalışmada çocuk şehri temalı eğlence merkezlerinin özellikleri, ortaya çıkardığı yeni mekânsal ilişkiler ve bu mekânların kentsel mekânın yeniden üretiminde nasıl etkili olduğunun mekân sosyolojisi bağlamında çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmamızın örneklemini oluşturan çocuk şehri temalı eğlence merkezleriyle ilgili bugüne kadar çeşitli araştırmalar yapılmıştır. KidZania ile ilgili olarak Lonsway (2016), temalı bir çevre olan KidZania'nın karmaşık bir konsept ortaya koyduğunu, sosyolojik olarak da farklı bir mekânsallık ve toplumsal tecrübe sunduğunu belirtmektedir. Artur (2016) da çalışmasında, Dubai şehrinde yer alan KidZania çocuk şehrini bir "öğrence" merkezi olarak görmekte ve çocuk öğrence merkezindeki sponsorlukların etik olarak araştırmasını yapmaktadır. Türkiye'de de Ateşçi ve İslamoğlu (2014), eğlenme ve öğrenmenin bir arada gerçekleştirilmesini amaçlayan uygulamaları tanımlamak için kullanılan "edutainment" kavramının çocukların gerçek dünyayı algılamasına katkıda bulunduğu varsayımından hareketle, Türkiye'de edutainment uygulamasının ilk yapıldığı KidzMondo İstanbul örneğini incelemiştir. Fakat bahsi geçen bütün çalışmalar kentsel mekânın çocuk üzerinden yeniden üretimi bağlamında sosyolojik olarak doğrudan çocuk şehirlerine odaklanmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma diğerlerinden farklı olarak çocuk şehri temalı eğlence merkezlerinin sosyolojik açıdan incelemesini amaçlamaktadır.

Kentsel Mekânın Üretiminde Çıkış Noktası Olarak Çocuk

Çocuk, bir kentte yaşayan nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaya rağmen kentsel düzenlemeler yapılırken varlığı en az göz önüne alınan bir grup olarak karşımızda durmaktadır. Genel olarak çocuk oyun alanlarının çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimlerine önemli bir katkısının olduğu bilinmekle birlikte kentsel mekânlarda çocuk oyun alanlarının yeterli hizmeti sunduğunu söylemek zor görünmektedir. Günümüzde çocuklar

daha kısıtlı alanlarda, kapalı mekânlardaki oyun alanlarında, ev içi ve dijital oyunlarla zamanının çoğunu geçirmektedir (Abbasoğlu Ermiyagil ve Sunalp Gürçınar, 2015, ss. 16-17). Dolayısıyla geçmişte popüler olan sokak oyunlarının yerini alan bu tür oyunların çocukları tatmin ettiğini söylemek mümkün görünmemektedir.

Kentsel mekânın çocuk dünyasına çeşitlilik, renk ve değişim katması gerektiğini belirten Birol (2008, s. 13), mekânın çocuğun hayal gücünü güçlendiren, geleceğe yönelik düşler kurmasını sağlayan, kendisini kente ait bir birey olarak hissettiren ve çocuğun gelişimi için gerekli bütün elemanları içeren bir yapıya sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla mekânın üretiminde en çok dikkate alınan unsurlardan biri de çocuğun fiziksel, bilişsel ve psikolojik gelişimi için gerekli olan kentsel mekân tasavvurudur.

Kentsel mekânda çocuğun oyun oynama alanlarının çok az olması ya da güvenlik gibi gerekçelerle rahatça oynamasının mümkün olmaması, çocuk için çok elzem olan oyunun mekânsal değişimine neden olmaktadır. Zira önceleri dış mekânda yani gerçek dünya dediğimiz sokakta oynanan oyunlar yerini kapalı-yapay mekânlarda yani kurgusal mekânlardaki sanal oyunlara bırakmıştır (Yalçınkaya, 2015, s. 94). Alpan (2015, s. 211) ise çocukların vakit geçirmeleri için tasarlanmış bu mekânların daha çok çocukları kontrol etmek için yaratıldığını ve buralarda da çocukların yetişkinlerin disiplin kurallarına uymak zorunda olduklarını belirtmektedir.

Çocuklar tüketim toplumunda hayatın merkezinde bulunmaktadır. Gençlerin ve küçük çocuk tüketicilerin eskisinden daha fazla ekonomiye dâhil olduğunu belirten Ritzer (2011, s. 53), tüketimle ilgili aile kararlarında çocukların büyük rol oynadığını ifade etmektedir. Ellen Goodman'ın "*Piyasa, çocukları kısa pantolonlu tüketicilere dönüştürdü*" sözü bu durumu çok güzel ifade etmektedir. Modern öncesi dönemde gücü nispetinde üretim faaliyetleri içerisinde yer alan çocuk, modern kapitalizmle birlikte tüketici özne olarak kurgulanmıştır. Böylece tüketici kimliğine sahip olan çocuklar, kapitalizmin kendisini örgütlediği hedef kitle haline gelmiştir.

Günümüzde ekonomik, sosyal ve siyasi dönüşümlerin etkisiyle değişen ailede çocuğun aile içerisindeki rollerinin değiştiği ve ailede karar alma süreçlerinde daha etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Çocuğun geçmişten farklı olarak ailenin satın alma kararlarındaki güçlenen pozisyonu ve satın alma kararını etkileme/satın aldırma güçleri, onlarla doğrudan ilgili olmasa da nerdeyse tüm ürün-hizmet kategorilerinin pazarlayıcı

cıları açısından stratejik bir öneme sahip kılmaktadır. Dolayısıyla günümüzde çocuk neredeyse ekonominin itici gücü haline gelmekte ve çocuğa yönelik ekonomi piyasasının genişlediği görülmektedir (Gülerarslan, 2011, s. 127).

Çocuk merkezli bir yaşam ailenin tüketim pratiklerinde etkili olduğu kadar yaşam alanlarının seçiminde de etkili olmaktadır. Örneğin bugün çocuk merkezli bir yaşamın sonucu olarak aileler, yaşam alanları olarak güvenli siteleri tercih etmekte, tüketim pratiklerinde de çocukların istek ve ihtiyaçlarına öncelik vermektedir (Gürhan, 2015, s. 37). Örneğin güvenli site reklamlarındaki “güvenlik” mottosundan sonra öne çıkarılan “çocuklar için iyi yaşam alanı imgesi” olmasına yapılan vurgu ailelerin çocukları yaşamlarının merkezine almış olmalarının ve çocukların kentsel mekânın üretiminde ve tüketiminde ne denli kilit konumda olduklarının bir göstergesi olarak görülebilir. Bu nedenle çocukların güvenliği, mutlulukları ve eğitimleri konusundaki vurgu, güvenli site reklamlarında sık sık karşılaşılan noktalardan biridir. Geliştirici firmalar çoğu zaman reklamlarında doğrudan çocukları merkeze alarak, onların ancak kendi sitelerinde en iyi koşullarda büyüdüklerini iddia etmekte (Perouse ve Danuş, 2005, s. 111) ve çocuk üzerinden pazarlama stratejileri geliştirmektedirler.

Çocuk üzerinden pazarlama stratejilerine günümüz tüketim toplumunda sıkça rastlanmaktadır. Ailenin tüketim pratiklerinde büyük rol oynayan çocukların geleceğin pazarını oluşturmaları, harçlık miktarı ve harcama özgürlüklerindeki artış, erken yaşta markalarla tanışmasının gelecekteki marka sadakatinin oluşmasındaki etkisinin çocukların son yıllardaki tüketime eklemlenmesinin artışındaki nedenler olduğu söylenebilir (Ateşoğlu ve Türkkahraman, 2009, s. 216).

Çocuklar ailenin yaşam alanı tercihi ve tüketim pratiklerine etki etmesinin yanı sıra kentsel mekânın yeniden üretimine de etki etmektedirler. Kentte son yıllarda sayıları gittikçe artan farklı temalarda varlık gösteren çocuk eğlence merkezleri, çocukları merkeze alan bir mekânsal üretim olarak görülebilir. Genellikle tüketim mekânları olarak faaliyet gösteren bu alanlar alışveriş merkezlerinin ya içerisinde ya da hemen yanı başında boy göstermektedir. George Ritzer de alışveriş merkezlerini “tüketim katedralleri” olarak adlandırmakta, alışveriş merkezlerini artık tüketim dininin uygulanması amacıyla hacca gider gibi gidilen yerlere dönüştüğünü belirtmektedir (Ritzer, 2011, s. 76). Alışveriş merkezleri, gerçekte meta tüketimi dışında farklı açılımlar sergileyerek, kimlik, gösterge, imaj ve mekânsal tüketimin adresleri olarak da öne çıkmaktadırlar (Aytaç, 2012, s. 525). Alışveriş merkezlerine eklemlenen

çocuk eğlence merkezleri de hem gösterge hem de mekânsal tüketimin yapıldığı merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk Merkezli Kentsel Mekân Üretimi: Çocuk Eğlence Merkezleri

Büyük ölçüde işlerin gereklilik ve zorlayıcılığından kurtulma ve özgürleşme anlamı taşıyan boş zaman, bireysel tercih ve yönelmeleri içeren bir serbest olma zamanıdır. Modernite ve kapitalizmin sosyal yaşamı çalışma ve boş zaman olarak karşıt kutuplara ayırması, çalışma dışı boş zaman faaliyetlerinin kurumsallaşmasına neden olmuştur. Böylece boş zaman süreleri artış göstererek, sosyal yaşamda boş zamana doğru bir odak kayması görülmüş ve bu zamanın zenginleştirilmesine yönelik faaliyetler artmaya başlamıştır (Aytaç, 2006, ss. 28-29).

Kapitalizm tarafından karlı bir araç olarak görülen boş zaman, tüketim faaliyetlerinin de odak noktası haline gelmiştir. Özellikle boş zaman etkinliklerinin mekânı olarak öne çıkan alışveriş merkezleri ve eğlence mekânları gerçekte tüketimi artırmanın birer aracı konumundadırlar. Benzer şekilde Uysal (2015, s. 53) da çocuk oyun merkezlerinin daha güvenli ve çocuklar için daha çekici tasarlanmasının ve bütün çocukların bu hizmetten yararlanamamasının oyun alanlarının ticarileşmesinin bir göstergesi olduğunu belirtmektedir.

Günümüzde boş zaman endüstrisi bünyesinde vücut bulan sosyal ve kültürel alanlar tüketim boyutuyla öne çıkmaktadır. Alışveriş merkezleri, eğlence merkezleri, temalı parklar, sirk/lunaparkları ve spor merkezleri oluşturulan bu sisteme hizmet etmekte ve kurguları ile bireyleri tüketime yönlendirmektedirler (Rojek, 2006'dan akt; Yalçinkaya, 2015, s. 88). Eğlence mekânları, boş zamanı değerlendirmeye yönelik etkinlikler için tasarlanmış mekânlar olarak bireylerin istek ve ihtiyaçlarına yönelik olarak çeşitli farklılıklar göstermektedir. Örneğin sinema, tiyatro, opera gibi kültürel özelliği ağır basan eğlence mekânları olduğu gibi sadece çocuklar için tasarlanmış eğlence mekânları da bulunmaktadır.

Çocuğun ekonomideki itici gücüne paralel olarak çocuklara yönelik pazarın gittikçe büyümesi, onlara yönelik üretilen ürün ve hizmet yelpazesinde önemli derecede artış sağlamanın yanı sıra kentsel mekânın da bu önemli hedef kitleye yönelik olarak yeniden üretilmesini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla kentte her geçen gün sayıları artan alışveriş merkezlerindeki oyun alanlarının yanı sıra farklı temalarda inşa edilen çocuk eğlence merkezleri bu minvalde değerlendirilebilir.

Boş zaman endüstrisine yönelik olarak üretilen bu kentsel mekânlar çoğu zaman çocuklar kadar büyüklerin de eğlenceli bir şekilde zaman geçirmelerine olanak tanımaktadır. Eğlence parkları gündelik hayatın sıkıcılığını ve monotonluğunu içindeki heyecan dolu görüntülerle dağıtmayı başaran suni parklardır. Tema parklar bir müzenin üstlenebileceği bilimsel, kültürel ve tarihsel objeler üzerine kurulmuş ve bu objelerin ana bir konu etrafında toplanıp gerçek kimlikleri ile canlandırıldıkları mekânlardır (Aktaş, 2003, ss. 57-58). Tema parklar eğlence parklarından farklı olarak bireylerin eğlenirken kültürlerini tanımaları ve geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Eğlence parklarına birçok alternatif isimler (*amusement/ pleasure/ leisure/ holiday/ recreation/ thema*) verildiğini belirten Bhuiyan ve Banik, eğlence parklarının modern turizm pazarlamasının bir alt kümesi olduğunu ifade etmektedir. Genel olarak bu eğlence merkezleri, eğlence ve yeni deneyimler edinmek isteyen ziyaretçileri cezp etmek için tasarlanan mekânlardır. Dış mekân bir eğlence programı içermesi, bir giriş ücreti karşılığında programdan faydalanılabilmesi, eğitimden ziyade eğlencenin odak noktası olması ve ziyaretçilerinin ihtiyaçları doğrultusunda inşa edilmesi eğlence parklarının genel özellikleri arasındadır.

Serbest zamanlarda eğlence amaçlı bir fırsat sağlamak için dizayn edilen eğlence parkları sahip oldukları farklı özelliklere dayanarak kendi içlerinde sınıflandırılabilir. Eğlence parklarının bir tipolojisini veren Bovy ve Lawson (1998), bu parkları dört kategoride sınıflandırmıştır.

1. Eğlence parkları veya temalı parklar
 2. Safari Parkları
 3. Su (Aqua) Parkları
 4. Rekreasyonel (Dinlence/eğlence) Parkları (Doğa, spor, serbest)
- (Bhuiyan ve Banik, 2014, ss. 36-37).

Bryman, "*The Disneyization of Society*" (Toplumun Disneyleşmesi) adlı çalışmasında "*Disneyleşme*" terimini kullanarak, günümüzde *temalaşmanın* toplumun ekonomik hayatının bütün alanlarına hâkim olduğunu belirtmektedir. Müzik, spor, film, coğrafya ve tarih gibi iyi bilinen kültürel temalardaki restoranlara günümüzde çok sık rastlandığını belirten Bryman, başta İngiltere olmak üzere Amerika'da da bu tür mekânların popülerleştiğini belirtmektedir. Benzer şekilde barlar, kafeler restoranlar, oteller, alışveriş merkezleri ve havaalanları gibi ekonomik hayatın pek çok alanında yaşanan temalaşma eğlence parklarında da söz konusu olmaktadır (Bryman, 1999, ss. 29-30). Gottdiener (1997) de bu noktadan hareketle

temalaşmanın toplumdaki artan kullanımından dolayı “Amerika’nın temalaştığını” belirtmektedir.

Bryman (1999, s. 33)’a göre temalı parklar “tüketimin farksızlaştığı” (*dedifferentiation of consumption*) mekânlardır. Tüketimin farksızlaşması, basitçe farklı geleneksel çevrelerle ilişkili tüketim formlarının birbiri içine geçmesi ve ayırt etmenin zorlaşmasıdır. Tüketimin farksızlaşması aynı zamanda alışveriş yapma ile temalı parklar arasındaki farklılığın ortadan kalkmasına gönderme yapmaktadır. Bazı çok büyük alışveriş merkezlerinin temalı parkların hemen karşısında olması, temalı parklarda alışveriş mağazalarının ve çok sayıda restoranın olması, ziyaretçilerin eğlence parkından çıkmak için satın alma eylemini içeren /teşvik eden bir mağazadan geçmek zorunda olmaları tüketimin farksızlaşmasının önemli ipuçlarıdır.

Temalı parklarda tüketimin farksızlaşmasının bütün emarelerini görmek mümkündür. Farklı tüketim alanlarının iç içe geçtiği bu mekânlarda eğlence başta olmak üzere yeme-içme, satın alma/alışveriş etkinlikleri birleşmiş ve aralarındaki fark ortadan kalkmış durumdadır. Temalı parkların tüketim kültürüyle ilişkisine değinen Bryman (1999, s. 42), tüketimin farksızlaşmasının aynı zamanda tüketimin fazlalaşmasına etki ettiğini belirtmektedir.

Baudrillard (2011, ss. 29-30), Disneyland’ın bütün simülakr düzenlerinin iç içe geçmiş olduğu kusursuz bir model olduğunu belirtmektedir. Çelişki ve güzellikleriyle gerçek Amerika’nın minyatürleştirilmiş toplumsal bir mikrokozmosuna benzeyen Disneyland’ın bir ilüzyon ve fantazm oyunu olduğunu belirtmektedir. Ona göre düşselliğin ne gerçek ne de sahte olduğu Disneyland, gerçeğe özgü düşselliği, gerçeği simetrik bir şekilde yeniden üretmek amacıyla tasarlanmış bir caydırma (ikna) makinesidir. Disneyland’a çocuksu bir görünüm verilmesinin nedeni ise yetişkinlere özgü “gerçek” ve başka bir evren bulunduğu düşüncesini onaylatma arzusudur. Ona göre Disneyland bir çocuksuluğun gerçek anlamda her yere ait olduğunu gizleyebilmek için, yetişkinlerin de buraya gelerek çocuklaşmalarına olanak tanımak ve gerçekte çocuk olmadıklarına inandırmak için kurulmuş bir evrendir.

Disneyleşme ile Ritzer’in McDonalddlaşması’nın² birbirine paralel olduğunu söyleyen Bryman (1999, ss. 24-25), Disney tema parkları tarafından

² McDonalddlaşma, hazır yiyecek restoranlarında geçerli olan ilkelerin hem Amerikan toplumundaki diğer sektörler hem de dünyanın geri kalanı üzerinde ağırlık kazandığı bir süreçtir (Ritzer, 2016, s. 17).

sunulan prensiplerin hızla yayılmasına ve tüm dünyada giderek daha fazla sektöre hâkim olmasına dikkat çekmektedir. Aynı şekilde Disney parkları ve temalı parklar da McDonaldlaşma'nın göstergesi olan verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim ilkelerini bünyesinde barındırmaktadır.

Disney parklarını toplumun McDonaldlaşması'nın bir diğer unsuru olarak gören Ritzer (2016, s. 163), eğlence merkezlerinin hızlı yükselişinde suçtan kaçınma isteğinin önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. İpler, yapay "dağlar", tüpler, tüneller, devasa bloklar, trapezler vb. sahip olan bu merkezler, suçun kasıp kavurduğu şehirlerde adeta güvenli bir sığınaktır. Bir yandan çocukların mahallelerindeki oyun parklarına oranla zarar görme ihtimalleri daha düşük olduğu için daha güvenli ve daha öngörülebilir olarak tanımlanan çocuk eğlence merkezleri diğer yandan da "antiseptik, iklimin kontrol edildiği plastik dünyalar" olarak tarif edilebilmektedir. Bu tarifin altında yatan asıl neden ise Disney'in müşterilerine hemen hiçbir suçun olmadığı, öngörülebilir ve neredeyse gerçeküstü düzenliliğe sahip yapay bir dünya sunuyor olmasıdır.

İstanbul'da Bulunan Temalı Çocuk Eğlence Merkezleri

Son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sıklıkla metropol kentlerde rastladığımız farklı temalarda varlık gösteren çocuk eğlence merkezleri kentsel mekândaki değişim ve dönüşümün izlerinin açıkça görülebildiği mekanlar olarak karşımızda durmaktadır. Sayıları gün geçtikçe artan çocuk eğlence merkezlerinin İstanbul kent mekânında da giderek daha popüler hale geldiği görülmektedir. Çoğu zaman bir alışveriş merkezinin hemen yanı başında veya içerisinde yer alan bu tüketim merkezleri İstanbul kent mekânında yeni mekânsallaşmalar ve mekânsal temsiller üretmesi bakımından çocuk merkezli mekânsal üretiminin bir göstergesi olarak görülebilir.

İstanbul'da çok sayıda çocuk eğlence merkezi bulunmakta ve her geçen gün buna bir yenisi daha eklenmektedir. Ancak burada araştırmamıza konu olan temalı çocuk eğlence merkezleridir. Çünkü eğlence parkları ve temalı parkların deneyim ve içerik bakımından birbirinden farklı olduğunu belirten Cardell, eğlence parklarının bedeni etkileyen hız treni gibi eğlence aktivitelerine odaklandığını, temalı parkların ise çeşitli eğlence aktivitelerine yer vermesinin yanı sıra belirli bir tematik çevre etrafında şekillendiğini belirtmektedir (Cardell, 2015, s. 13).

Araştırma bağlamında İstanbul kentinde birçok temalı eğlence merkezi bulunmakta ve sayıları gün geçtikçe de artmaktadır. Çeşitli temalarda faaliyet gösteren bu merkezlerin bir kısmı sadece çocuklara bir kısmı da hem çocuklara hem de yetişkinlere yöneliktir. Bu merkezleri şöyle sınıflandırabiliriz.

- Su Temalı (İstanbul Akvaryum, İstanbul Dolphinarium, Turkuazoo Akvaryum İstanbul, Sealife Akvaryum, Viasea Tema Park)
- Doğa Temalı (Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi, Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi, Kelebek Çiftliği, Forestanbul, Snowpark Torium)
- Spor Temalı (My Gym)
- Çocuk Şehri Temalı (KidZania İstanbul, KidzMondo, Minopolis İstanbul)
- Eğlence Temalı (FunLab Eğlence Dünyası, Vialand, Moi-park, Viaport Luna park, BaBalı Eğlence Parkı, Legoland)
- Müze Temalı (İstanbul Oyuncak Müzesi, Ottomanya İnteraktif Osmanlı Müzesi, Miniatürk, Uçurtma Müzesi, Jurassic Land, Alive Museum –Canlı Müze-)
- Bilim Temalı (İTÜ Bilim Merkezi, Şişli Bilim Merkezi, Rahmi Koç Müzesi, Keşif Küresi, Sancaktepe Bilim Merkezi)

Araştırmamızın örneklemini oluşturan çocuk şehri temalı eğlence merkezlerinden genel olarak bahsetmek gerekirse; KidZania Meksika/Mexico City kökenli bir eğlence merkezi olup dünyada 20 ülkede şubesi bulunmaktadır. Aynı ilkeler ve aynı konsepti temel alarak farklı ülkelerde faaliyet göstermektedir. Yine Minopolis kökeni Avusturya/Viyana’da bulunan bir eğlence merkezidir. Aynı şekilde KidzMondo da Lübnan/Beyrut kökenlidir. Bahsedilen merkezlerin dünyada birçok şubesi mevcuttur. Çocuk şehri temalı eğlence parkları, çok büyük alanlara kurulan, eğlence ve eğitimi birleştiren bir anlayışla inşa edilmiş hem gerçek dünyanın fiziksel özelliklerinin hem de kendine özgü bir anayasa, vatandaşlığı (Kidizen), pasaportu, para birimi ile sosyal dünyanın bir benzerini çocuklara sunan yapay bir oyun alanıdır. Çocuk şehirlerinde yapılan çeşitli oyun aktiviteleriyle çocuklar, gerçek dünyanın neredeyse aynısıyla karşılaşmaktadırlar. Hem bir şehrin simüle edilmesi hem de o şehrin içerisinde var olan toplumsal ilişkilerin – meslekler aracılığıyla iş bölümü ve üretim/tüketim faaliyetleriyle çeşitli ekonomik aktiviteler vs.- simüle edilmesiyle gerçeğe birebir benzeyen yapay bir dünya çocuklara sunulmaktadır.

Genel özelliklerinden kısaca bahsettiğimiz çocuk şehri temalı eğlence merkezlerini sosyolojik bakış açısıyla incelediğimizde ise yeni bir mekânsal üretim olması, tüketim mekânı olması, öğrence (edutainment) mekânı olması ve toplumsalın yeniden üretildiği yapay bir mekân olması gibi başlıklar ön plana çıkmıştır. Şimdi de bu başlıkları ele alalım.

Yeni Bir Mekânsal Üretim Olarak Çocuk Şehri Temalı Eğlence Merkezleri

Mekân, kapitalist süreç içerisinde sermayenin işlevsellik kazandırarak meta haline getirdiği bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır (Aslanoğlu, 2000, s. 68). Günümüzde çocuğun ailenin karar alma süreçlerinde etkin bir role sahip olması ve çocuk üzerinden pazarlama stratejilerinin artan kullanımı, çocuğu kentsel mekânın üretiminde ve tüketiminde kilit bir konuma getirmektedir. Dolayısıyla temalı çocuk eğlence merkezlerinin kentsel mekânın çocuk üzerinden şekillenmesi ve yeniden üretilmesinde mekânsal bir gösterge durumunda olduğunu söyleyebiliriz.

Küreselleşme ile ekonomik yeniden yapılanma sürecine giren gelişmiş endüstriyel ülkeler geliştirdikleri teknolojik koşullarla işletmelerin ve ekonomik süreçlerin uluslararasılaşmasına, insanların, paranın ve malların hızlı bir şekilde akışına neden olmaktadır (Tümtaş, 2012, s. 49). Bu bağlamda İstanbul'daki temalı çocuk eğlence merkezlerine baktığımızda bazılarının dünyanın çeşitli ülkelerinde şubesi bulunan küreselleşmiş eğlence merkezleri olduklarını görürüz. Örneğin İstanbul'da bulunan KidZania dünyada 20 farklı ülkede aynı ilkeler ve aynı konsepti temel alarak faaliyet gösteren şubelere sahip Meksika kökenli bir eğlence merkezidir.³ Yine Minopolis, kökeni Avusturya Viyana'da bulunan bir eğlence merkezidir (Minopolis, 2017). Aynı şekilde KidzMondo eğlence merkezi de Beyrut kökenlidir.⁴

Çocuk şehirlerine blog yazılarında da çocuk merkezli mekânsal üretimin cisimleştiği alanlar olarak sıkça söz edilmektedir.

³ KidZania'nın faaliyet gösterdiği ülkeler: Brezilya, Şili, Mısır, Hindistan, Endonezya, Japonya, Kuveyt, Malezya, Meksika, Filipinler, Portekiz, Katar, Rusya, Suudi Arabistan, Singapur, Güney Kore, Tayland, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Amerika Birleşik Devletleri.

⁴ KidzMondo'nun faaliyet gösterdiği ülkeler: Lübnan, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Rusya, Avustralya, Azerbaycan ve Ürdün.

“Gerçek bir uçağın kokpitinin monte edildiği havaalanından içeriye giren çocuğunuz işe önce bankaya gidip kendi için yatırılan kidlari almayla başlıyor ve sonrasında da istediği üniteye sıraya girerek, eğlenerek öğrenmeye başlıyor. Burada sıkıntı olursa kime gidecek, ne yapacak diye hiç düşünmeyin çünkü çocuklarınızı, içeriye girdiği andan itibaren beyefendi ve hanfendi diye hitap eden, Davranış Bilimleri Enstitüsü tarafından özel eğitimlerinden geçirilen kişiler karşılıyor ve onlarla ilgileniyorlar. Üniformalarını giyip işbaşı yapıyorlar! Kidizenler bu şehirde çalışıyor, para (Kidlar) kazanıyor, ister harcıyor ister biriktiriyor! Yaklaşık 40 farklı meslek ünitesinden istediklerini seçiyor, üniformasını giyiyor, işinin başına geçiyor. Doktor olduysa hasta tedavi ediyor, itfaiyeciyse yangın söndürüyor, pilotsa uçak kullanıyor. Ve yaptığı tüm işlerin karşılığında maaşını, yani Kidlar’ını kazanıyor.” (Gündüz, 2014)

Ekonomik hayatın bütün alanlarına sirayet eden ve küreselleşen “temalaşma” eğiliminin İstanbul’daki mekânsal yansımalarına temalı çocuk eğlence merkezleri açık bir örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda çocuk şehirleri temasıyla ortaya çıkan KidZania, KidzMondo ve Minopolis temalaşmanın çocuk oyun alanlarına sirayet etmesinin açık bir örneğidir.

Görüldüğü gibi çocuk şehri temalı eğlence merkezleri, kentsel mekânda çocuk merkezli yeni bir mekânsal üretim yaratmaktadır. Küreselleşmenin tüm sosyo-mekânsal süreçleri etkilemesine paralel olarak aynı konsept ve aynı ilkelerin dünyanın farklı ülkelerindeki çocuk şehirlerinde bulunması çocukların küreselleşmiş bir mekânsal pratik tecrübe etmelerini sağlamaktadır.

Tüketim Mekânları Olarak Çocuk Şehirleri

Tüketim toplumunda hayatın merkezinde yer alan çocuk ailenin tüketim pratiklerinde olduğu kadar boş zamanlardaki tüketim etkinliklerinin geçirileceği mekânların tercihinde de önemli rol oynamaktadır. Günümüzde çocuk üzerinden pazarlama stratejilerine sıkça rastlanmaktadır. Böylece geleceğin pazarını oluşturan çocukların tüketime eklenmesi sadece tüketim mallarında değil kentsel mekânda da yansımaları bulmaktadır. Bu bağlamda tüketimin kent mekânındaki açık göstergesi olarak temalı çocuk eğlence merkezleri görülebilir.

Çeşitli büyük firmaların sponsorluğunda kurulan çocuk şehirleri salt eğlence ve öğrenme faaliyetlerini içeren bir mekân değil aynı zamanda da tüketim mekânları olarak karşımıza çıkmaktadır. Markaların boy gösterdiği

çocuk şehirleri, markaların kendi tanıtımlarını yaptıkları mekânlardır. Örneğin KidZania kendi internet sitesinde markalara iş ortaklığı teklifi yaparak “*Bu dünyaya ve markanıza değer katın*” (Kidzania, 2017) çağrısında bulunmaktadır.

Temalı çocuk eğlence merkezleri tüketim mekânları olarak genellikle orta ve üst sınıfa yönelik tasarlanan mekânlardır. Giriş ücretlerini ve içerideki tüketim faaliyetlerini karşılayacak belirli bir ekonomik sermayeye sahip olan müşteriler için tasarlanmış bu mekânlar sınıf temelli bir mekânsal ayrışmayı da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu mekânlar, orta ve üst sınıfların tüketim ve eğlence etkinliklerinin mekânı olmaktadır. Bir anlamda yüksek giriş ücreti, yeme-içme ve alışveriş maliyetleri “*istenmeyenler*”i dışarda tutma stratejisidir (Baudrillard, 2011, s. 20). Bu durum incelenen blog yazılarında da ebeveynlerin dile getirdikleri bir konudur.

“Giriş fiyatları ise oldukça yüksek. İçeride çok uzun süre kalınabiliyor bu bir avantaj belki ama 2 çocuklu bir ailenin -tek ebeveynle bile giriş yapılsa bütçesini sarsacak cinsten bir fiyatlandırma var her iki tema parkta da. (KidZania ve KidzMondo) Belki ücretler biraz daha düşük tutulabilir diye düşünüyorum.” (Canbolat, 2017).

Çocuk şehirlerinde gerçek dünyanın simülasyonu meslekler üzerinden icra edilmektedir. Hastane, çikolata fabrikası, cips fabrikası, kargo, hamburgerci vs. gibi kurumlara kendi adlarıyla sponsor olan firmalar, gerçek dünyada var olan mekanlarının birebir aynısını yaparak çocukların meslekleri⁵ deneyimlerken sanki gerçek bir dünyadaymış hissini yaşamalarını sağlamaktadır. Bu durum çocuk eğlence mekânlarındaki tüketim kültürünün yansımaları olarak da görülebilir. Zira çocukların çok erken yaşta markalarla tanıştığı bu mekânlar, firmaların geleceğin pazarı olan çocuklar için önemli birer yatırım sağlama alanları olmaktadır. Bu durumu “*tüketici sosyalleşmesi*” olarak tanımlamak da mümkündür. Çocuklar erken yaşlarda bu “*meslekler oyunu*”yla birlikte pazardaki tüketici davranışlarının işleyişi ile ilgili bilgi, beceri ve tutumları kazanarak bir anlamda tüketici sosyalizasyonu sürecini tecrübe etmektedir (Arthur ve Sherman, 2016, s. 1151).

⁵ Örneğin KidzMondo’da şu meslek alanları bulunmaktadır: Otel, Pencere Yıkama, İnşaat Alanı, Boya Badana, Yaratıcılık atölyesi, Modaevi, KidzMondo Sahnesi, Oyunculuk Akademisi, Hamburger Servisi, Astronomi ve Uzay Mekiği, Dondurma Fabrikası, Kek Fabrikası, Akaryakıt İstasyonu, Araba Yıkama, Gazete, Radyo, TV Stüdyosu, Uçak, Süpermarket, İtfaiye Arama Kurtarma, Banka, Kargo, Üniversite, Diş Hastanesi, Erkek Kuaförü, Güzellik Salonu, Polis Merkezi, Ameliyathane, Yeni doğan Ünitesi, İlk Yardım ve Acil Servis.

Temalı çocuk eğlence merkezleri boş zaman etkinliklerinin bir mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Boş zaman etkinliklerinin mekânı olan bu merkezler tüketimi artırmanın bir aracı olmasının yanı sıra oyun alanlarının ticarileşmesi/metalaşmasının da bir göstergesi olmaktadır. Bu durum hem bu merkezlere girişin belli bir ücretle sağlanması hem de içerisinde yaratılan yapay dünyada gerçek dünyadaki markaların arzı endam etmesi sebebiyledir. Ayrıca bu mekanlarda çocuklar çeşitli meslekleri deneyimlerken bir ölçüde para kazanmakta; yani bir nevi “ticaret” oyunu oynamaktadırlar. Bu durum gezi bloglarında sık sık dile getirilmektedir.

“Kidzania’da içeride inanılmaz bir satış var: Abur cuburlar, mısır, oyuncağ. Hal böyle olunca iş içerde çok ticarete dönmüş gibiydi” (Yılmaz, 2014).

“Çocuklar, sokaklarda kurye taşıyor, mal alıp bırakıyor, benzincide araba temizleyip lastik şişiriyor ya da inşaat alanında çalışıyor. Hepsi oradan oraya koşuyor, para kazanmaya çalışıyorlar. Kidzania’ya gelen çocuk merak ettiği bir mesleği yanında danışman eğitimler (Züpervizörler) vasıtasıyla gerçek hayatta yetişkinlerin yaptığı gibi çalışıp, işini başarması karşılığında maaşını da alabiliyor.” (Kuray, 2017)

Resim 1. KidZania parası: 1 Kidzos

Kaynak: <http://istanbul.kidzania.com>

Temalı çocuk eğlence parklarının kentsel mekândaki konumlanışlarına baktığımızda da tüketim kültürünün ana unsuru olan alışveriş merkezlerinin hemen yanı başında inşa edildiği veya onlara eklendiği görülmektedir. Bu bağlamda KidzMondo’nun, Trump Alışveriş Merkezi’nde, KidZania’nın Akasya Acıbadem Alışveriş Merkezi’nde, Minopolis’in de Marmara Forum’da bulunmasının söz konusu mekânların hem tüketim hem de mekânsal tüketimin yapıldığı merkezler olduklarının göstergesi olduğu düşünülebilir.

bir mağazaya girmelerini sağlamaktadır. Bryman, hibrit tüketimin günümüzde de sadece Disney tema parklarında değil tüm eğlence sektöründe kullanıldığını belirtmektedir (Dixon, 2014: s. 2). Ayrıca çocuk şehri temalı eğlence merkezlerinde var olan oyun etkinliklerinin çeşitli markalarla iş birliği içerisinde planlanması ve markaların oyunun merkezinde yer alması da tüketim ve oyun faaliyetlerinin birbiri içerisinde geçerek nerede oyunun başlayıp nerede tüketimin olduğunun muğlaklaşması anlamına gelmektedir. Örneğin Minopolis İstanbul kendi konseptini “Çocuklar şehre girdiklerinde kariyer merkezinin destek ve yönlendirmesi ile polis, itfaiyeci, inşaat mühendisi, televizyon spikeri, gazeteci, radyocu, güzellik uzmanı, doktor, kimya mühendisi gibi birçok mesleği eğlenerek uygulayabilmektedirler. Bu meslek uygulamalarından kazandıkları paraları ise süpermarket, sanat akademisi, pizzacı, hediyelik eşya mağazası gibi birçok noktada harcayabilmektedir” (Minopolis, 2017) tanıtırken çocukların tüketim temalı oyunlarıyla bir nevi tüketim ile oyunun yani eğlencenin iç içe geçmesine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda bu temalı parkların tüketim kültürüyle şekillenen kentsel mekânların önemli bir temsili olduğunu söylemek mümkündür.

Öğrence (Edutainment) Mekânları Olarak Çocuk Şehirleri

Eğitim (education)+eğlence (entertainment)nin birleşimi olarak öğrence (edutainment) kavramının amacı eğitime destek olmaktır (Aksakal, 2015, s. 1232). Öğrence klasik eğitimin yapıldığı mekân olan sınıftan farklı olarak çocuklar için daha rahat bir ortam olan kafe, park, müze gibi mekanlarda yürütülebilir. Dolayısıyla öğrence mekanları bir oyun biçiminde kurgulanarak formel eğitimden informal eğitime geçişi sağlamakta ve melez bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır (Anikina ve Yakimenko, 2015, s. 476).

Çocukların ve ailelerin istek ve ihtiyaçlarına göre şekillenen bu mekânlar çocuklara gerçek dünyanın bir simülasyonunu sunarak çocukların eğlenirken öğrenmelerine imkân tanımaktadır. Örneğin KidzMondo, “Çocukların tüm gün kaliteli vakit geçirebilecekleri, eğlenirken öğrenecekleri ve çok keyif alacakları bir çocuk şehri...” (KidzMondo, 2017) olarak kendini tanımlamaktadır. Dolayısıyla eğitim ve eğlencenin bir aradalığına yapılan vurguya dikkat çekmektedir. Bu durum KidZania tarafından da şu şekilde belirtilmektedir: “KidZania, İstanbul’un 8.000 metrekarelik minik şehrinde eğitimi eğlence ile harmanlamayı sürdürüyor.” (KidZania, 2017). Benzer şekilde Minopolis de eğlence ve eğitimin bir aradalığını şöyle anlatmaktadır: “Minopolis aynı zamanda çocukları dijital çağın getirdiği hareketsizlikten

kurtarmayı, ekran başında geçirdikleri zamanı azaltmayı, eğlendirirken, eğitmeyi de görev kabul ediyor.” (Minopolis, 2017).

Eğitimin (education) ve eğlencenin (entertainment) birleşiminden doğan yeni bir kavram olan öğrence (edutainment)nin bu eğlence merkezlerinin temel konseptini oluşturduğu söylenebilir. Çocukların bir yandan eğlenirken bir yandan da deneyimledikleri aktivitelerle öğrenmeleri eğitim ve eğlencenin birlikteliğine yapılan vurguda önemli bir element olmaktadır. Örneğin KidZania “her faaliyet, çocukların finansal okur-yazarlığı, meslekleri, takım çalışmasını, bağımsızlığı ve gerçek hayatta gerekli becerileri öğrendikleri özgün rol oynama deneyimleri sunduğunu” (KidZania, 2017) belirterek bu duruma atıfta bulunmaktadır. Çoğu zaman aileler için eğitimle eğlencenin birlikteliği bu mekânların tercih edilmesinin en önemli nedenidir. Araştırmamız bağlamında incelediğimiz blogların hemen hepsinde de benzer bir söylem hakimdir.

“Bu bambaşka dünyada çocuklar, zamanı doğru kullanmayı, emek emek para kazanmayı, kazandığı parayı doğru biçimde harcamayı ve biriktirmeyi öğreniyorlar... Çocukların sorumluluk duygusunu artırmaya, hesap kitap yeteneğini geliştirmeye ve hepsinden önemlisi tüm bunları yaparken kendi başına karar vermeye teşvik eden Minopolis, her çocuğun çok eğleneceği ve tekrar tekrar gitmek isteyeceği bir çocuk şehri...” (Aygün, 2015).

“Tekrar söylüyorum, ben bu kadar eğitici ve eğlenceli bir çocuk etkinlik merkezi daha görmedim. Çocuğunuza meslekleri kitaplardan, resimlerden de tanıtın elbette ama bir kere de olsa götürün burada bizzat yaşasın meslekleri, deneyimlesin, tanışın, öğrensin; hem de en eğlenceli şekilde” (Kıral, 2015).

Temalı çocuk eğlence merkezlerinin çocuklara “öğrence” temelli faaliyetler sunması çoğu zaman aileleri cezbetmekte ve bu merkezlere olan talebi arttırmaktadır. Örneğin KidzMondo kendi faaliyetlerini “KidzMondo çocukların tüm gün kaliteli vakit geçirebilecekleri, eğlenirken öğrenecekleri ve çok keyif alacakları bir çocuk şehri...” (KidzMondo, 2017) ifadeleriyle betimlemektedir. Eğlenme kadar öğrenmeye de yapılan vurgu temalı çocuk parklarının birçoğunda görülmektedir.

Yapay/Simüle Bir Mekân Olarak Çocuk Şehirleri

Günümüzde kentsel mekânda çocuğun oyun alanlarının çok az olması ve kentsel suç oranının artmasının ailelerin çocukları için tercih ettikleri mekânın değişmesine yol açmıştır. Dolayısıyla daha önceleri çocukların

oyun mekânı olan sokağın yerini kurgusal oyunlar oynanan kapalı/yapay mekânlar almıştır. Örneğin KidZania “8000 metrekarelik bir alanda sadece çocuklar için kurulmuş bir dünyadır” (KidZania, 2017). Yine aynı şekilde KidzMondo çocuk şehri de “4000 metrekare alana gerçek bir şehrin çocuk boyutlarında yapılmış ve kendi binaları ve sokakları olan yapay bir dünyadır” (KidzMondo, 2017). Bir anlamda çocukların gerçek dünyada kaybettikleri oyun mekânı olan sokaklar yapay bir dünyada onlara geri verilmektedir. Minopolis de benzer şekilde kendisini “4500 metrekare alanda gerçek bir şehrin simüle edilerek yaratıldığı bir ortamdır” (Minopolis, 2017) şeklinde tanımlamaktadır. Bu durum gezi bloglarında şöyle betimlenmektedir.

“Kidzania’yı gördükten sonra benimde tekrar çocuk olasım geldi. Herşey o kadar gerçek ki... Bir şehirde yer alan sokaklar, banka, evler, araçlar, itfaiye, tiyatro, polis, dişçi, inşaat alanları, fotoğrafçı vs... çocukların boyutlarına göre hazırlanmış dekorlarla Kidzania şehrinde hayat bulmuş.” (Kurray, 2017).

“Burada gerçek dünyanın bir replikası kurulmuş. İçeri girdiğinizde, 4000 metrekarelik bir alanda üniversite, itfaye, polis karakolu Acıbadem Hastanesi, Çokoprens fabrikası, Petrol Ofisi, Kanal D, Garanti Bankası, MNG Kargo v.s.. gibi bir çok markanın mini bir kopyası mevcut. Çocuk havaalanından pasaportla giriş yapar gibi giriyor. Bilet karşılığı boarding pass’ini alarak alana giriş yapıyor ve burada kendine bir meslek seçiyor. 20-25 dakika süren aktivitelerde o mesleğin gereklerini bir oyun şeklinde yerine getiriyor, ve karşılığında Kidz Mondo parası kazanıyor. Akşama kadar istediği kadar oyuna katılabiliyor. Çocuk hangisine ilgi duyuyorsa istediği oyuna katılıyor. Karşılığında bir Kidz Mondo parası kazanıyorlar ve bu para ile içerideki oyuncak dükkanından bir oyuncak alabiliyorlar. Tabi bu şekilde çocuk hayatın ne kadar pahalı olduğunu, ve bir şey edinebilmek için ne kadar çok çalışmak gerektiği gerçeği ile bir anda yüz yüze geliyor, çünkü 1-2 oyunda kazandıklarıyla zaten hiçbir şey alamıyor. Özellikle paranın ağaçtan toplandığını ya da ATM makinalarından çekildiğini sanan minik çocuklara gerçek hayatı daha iyi algulamalarına yarayacak eğlenceli bir etkinlik.” (Leeloo, 2014).

Temalı çocuk eğlence merkezleri, Ritzer’in ifade ettiği “Toplumun McDonaldlaştırılması”nın ilkelerini -verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörü-

lebilirlik ve denetim- bünyesinde barındıran mekânlardır. Ritzer, müşterileri en çok cezbeden şeyin öngörülebilir ve denetim ilkeleri olduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle aileleri etkileyen en önemli şeyin temalı çocuk eğlence merkezlerinin suçun olmadığı güvenli ve neredeyse gerçeküstü bir düzenliliğe sahip olan yapay dünyalar sunmasıdır. Bu durum çalışma konumuz olan çocuk şehri temalı eğlence merkezlerinde de gözlenmiştir. Bu mekanlarda ziyaretçilere güvenlik hizmeti üst seviyede sunulmakta ve güvenlik çeşitli teknolojik gelişmelerin sunduğu imkanlarla sağlanmaktadır. Baudrillard da böylesine sıkı düzen ve sınırlamaların ziyaretçiler için asıl cezbedici unsur olduğunu belirtmektedir (Baudrillard, 2011, ss. 19-20). Örneğin bu eğlence merkezlerinin hemen hepsinde çocuklara ve yanındaki ebeveynlerine özel tanımlanmış bileklikler takılarak onların nerede oldukları anında tespit edilebilmektedir. Bu durum çocuğun çok büyük bir alana kurulmuş olan bu merkezlerde kaybolma riskini en aza indirmekte hatta sıfırlamaktadır. KidzMondo kendi internet sitesinde bu durumu şöyle ifade etmektedir: *“KidzMondo sahip olduğu yüksek donanım ile çocukların güvenliğini garanti altına alır. İçerideki her çocuğun bileğine RFID bileklikleri takılır. Böylece çocuklar anbean takip edilirler. Ayrıca parkın her köşesine yerleştirilmiş olan 250 adet kamera, çocukların park içinde geçirdiği bütün süreçleri görüntülü olarak kaydeder. Her detayında ileri teknolojiye dayalı KidzMondo’da çocuklar tehlikelerden uzakta, oluşturulabilecek en güvenli ortamda eğlenerek öğrenmenin tadını çıkarırlar”* (KidzMondo, 2017).

Gottdiener’e göre de *“Disneyland, gerçek bir kent ya da kent deneyimi değildir; toplumumuzda var olan kentlerin ortak noktası olan birçok hastalıktan uzak, büyük bir şirket tarafından sorunsuz bir şekilde işletilen taklit bir kent alanıdır”* (Gottdiener, 2005, s. 155). Ancak belirtmelidir ki tamamen suçtan arındırılmış, hiçbir aksaklığın ve düzensizliğin olmadığı yapay bir dünyada çocukların geleceğe hazırlanmasını düşünmek çok ütö-pist bir yaklaşım gibi görünmektedir. Çünkü çocuğun bu eğlence merkezlerinde geçirdiği kısıtlı vakitte tamamen düzenli ve büyümlü bir yapay dünyayla gerçek dünyanın düzensiz formu arasında bağ kurmasının sağlanması zor görünmektedir.

Temalı çocuk eğlence merkezleri, Baudrillard’ın ifadesiyle bütün simülasyonların iç içe geçmiş olduğu kusursuz bir model olarak gerçek ne de sahte olan bir düşsellik sunmakta ve çocuklara yapay bir dünya kurmaktadır. Özellikle KidZania, KidzMondo ve Minopolis gibi temalı eğlence merkezleri yarattıkları çocuk şehri konseptiyle gerçeküstü ve tamamen kurgusal olan bir dünya yaratma çabası içerisindedirler. Çocuklara özel

cumhuriyet, çocukların yönettiği bir şehir adeta gerçek ile hayal arasında ince perdeyi aralayarak çocuklara gerçek hayatta asla karşılaşamayacakları ideal bir evrenin var olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Çocuklara ideal bir dünyanın var olabileceğini göstermek için yapılan bu simüle dünyayı KidZania şöyle tarif etmektedir: *“Bir çocuğun bakış açısından, her şey olabileceği kadar iyi gitmiyordur: Hükümetler verimsiz çalışmaktadır, toplumlar adaletsizleşmektedir, değerli kaynaklar hep ve hesapsızca tüketilmektedir ve görünüşe bakılırsa değerler daha da fazla pazarlık konusu olmaktadır. Kidzania'nın yaratılmasına yol açan, dünyanın her yerindeki çocukların daha iyi bir dünya hayallerindeki ortak akıldır”* (KidZania, 2017).

Çocuk şehri temalı eğlence merkezlerinde yapılan çeşitli oyun aktiviteleriyle çocuklar gerçek dünyanın neredeyse aynısıyla karşılaşmaktadır. Bu mekanlarda hem bir şehrin simüle edilmesi hem de o şehrin içinde var olan toplumsal ilişkilerin – meslekler aracılığıyla iş bölümü ve üretim / tüketim faaliyetleriyle çeşitli ekonomik aktiviteler vs.- simüle edilmesiyle gerçeğe birebir benzeyen yapay bir dünya çocuklara sunulmaktadır. Minopolis çocuk şehrinde gerçek bir şehrin simüle edilerek yaratıldığı bir ortamda çocuklar, meslek edinerek çalışıp para kazanmakta ve çeşitli aktivitelerle harcaatabilmektedirler. Bu durumu ise *“Minopolis Şehri, yaşayan ekonominin çocuklar için simüle edildiği şehirde gerçek hayatı bir yetişkin gibi deneyimlemelerine imkân vermektedir.”* (Minopolis, 2017) şeklinde ifade etmektedir. Benzer şekilde KidZania da *“Kidzania'da çocuklar gerçek dünyanın bir simülasyonu ile geleceğe hazırlanırken bol bol eğlenme ve öğrenme olanağı bulur.”* (KidZania, 2017) ifadeleriyle simülasyonun amacının çocukların gerçek hayattaki yetişkinlerin rollerini alarak geleceğe hazır bireyler olmasını sağlamak olduğunu belirtmektedir. Burada asıl vurgu çocukların dünyayı anlamaları ve geleceğe hazır bireyler olmalarını sağlamaktır. *“Çocuklar doktorculuğu gerçeğin kopyası bir hastanede, pilotluğu gerçeğin kopyası bir uçakta, gazeteciliği gerçeğin kopyası bir gazetede oynar, çok eğlenir ve tam da bu yüzden çok öğrenirler.”* (KidZania, 2017) ifadeleriyle simülasyonun asıl amacının eğitim olduğu belirtilmektedir.

Gerçek dünyanın birebir aynısını markalar üzerinden gerçekleştirmeye çalışan bu mekanlar, AVM'lerin içerisinde bulunması ve çocukların erken yaşta kapitalizmle tanıştırılması gibi sebeplerle kimi zaman eleştirilere maruz kalmaktadır.

“Çocuklara hayat tecrübesi mi öğretmeye çalışıyoruz? Alışverişe çıkalım onlarla, sadece AVM'de değil ama... Manava gidelim. Görsünler meyve sebze nasıl seçilir, tartılır. Eczaneye gidelim, ilaç alalım onlarla. Anlatalım

ne nedir, nasıldır... Meslekleri mi öğreteceğiz? Onları ara sıra iş yerlerimize götürelim mesela... Varsa yakınımızda bir fabrika, ya da fabrikası olan tanıdığımız, oraya gidelim. Görsün fabrika nasıl işler... Şehir tiyatrosunda bir yakınımızdan çocuğumuzu sahne arkasına almasını rica edelim. Doktor bir yakınımızdan, uygun bir zamanında bizimkini laboratuvara sokmasını isteyelim. Oyuncak mikroskop yerine, gerçeğini görsün mesela... AVM'ler alışveriş için olsun. Tecrübe edinmek için değil. Çocukların tecrübe edinmesi için hiç değil. O kadar da yapay olmayalım yahu... O kadar da değil..." (Doğan, 2014).

"Fakat şu kadarını söyleyeyim, o kadar reklama maruz bırakılıyorsunuz ki, bırak para almayı size üstüne hediye para filan vermeleri lazım. Çocuklara tam bir kapitalizm dayatması! Çıkışta İzmir'de olsa ne para kırarlar diye konuşuyorduk ama olmadığına sevindim açıkçası, çocuklar sürekli gitmek ister ki, tam para tuzağı." (Yeliz, 2016).

"Öncelikle mekân boşucu, loş, kasvetli ve gürültülü. Yapay ışıklar iyice iç karartıcı. Gökyüzü efekti verilmiş tavan, plastik ağaçlar filan olmamış. He deflenen ''çocukların gerçek hayatı deneyimlemesi'' oldukça zor, 20'ser dakikalık aktivitelerle mi anlayacak çocuk neyi sevdiğini?" (Sarı, 2017).

"Evet gerçek hayatın bir yansımasını yaşıyor Kidzania ancak bir çocuk parkı için markaların çok ön planda olmasını sevmedik..." (Özosken, 2014).

Görüldüğü gibi bir yandan gerçek dünyaya birebir benzeyen mekânsal yapısı ve toplumsal ilişkileriyle çocuklara yapay bir dünya sunan çocuk şehirleri çocukların gerçek dünyaya hazırlanacağı bir simülasyon dünyasıdır. Bu mekanlar mekânın yeniden üretilmesinin yanı sıra toplumsalın da yeniden üretildiği alanlardır. Çocukların üstlendiği toplumsal roller ve ortaya çıkan toplumsal ilişki biçimleriyle adeta yapay bir toplumsallaşma ortaya çıkmakta ve toplumsal yaşam simüle edilmektedir. Ayrıca çocukların gerçek dünyadaki markalarla erken yaşta tanışıyor olması, çocukların tüketime eklenmesi ve geleceğin tüketici aktörleri olarak hazırlanması olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç

Toplumsal üretimin bir sonucu olarak şekillenen mekân, günümüzde kapitalizmin bir meta haline getirdiği bir kaynaktır. Mekânın aktif bir role büründüğü bu dönemde artık mekânsal üretimler yoluyla sermaye işlevsellik kazanmakta, bu yeni mekânsallıklar üzerinden kentsel mekânda bir yaratım süreci gerçekleştirilmektedir. Kentte yaşayan nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan çocuk, bu süreçte kentteki mekânsal üretimin gerçekleşmesinde etkili olan önemli unsurlardan biri olarak karşımızda durmaktadır.

Kentsel mekanlardaki çocuk oyun alanlarının yetersizliği nedeniyle günümüzde çocuklar, gerçek dünyadaki geleneksel sokak oyunları yerine kapalı alanlarda üretilen yapay dünyadaki sanal oyunlara yönelmektedir. Bu alanlar, çocukların vakit geçirmeleri için tasarlanmış yeni bir mekânsal üretim olarak kentte gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır. Çocukların ekonomideki itici güçlerinin artışına paralel olarak çocuklara yönelik piyasanın gittikçe genişlemesi ve onlara yönelik üretilen ürün ve hizmetlerdeki artış kentsel mekânın bu önemli kitleye yönelik yeniden üretimini beraberinde getirmiştir.

Ekonomik hayatın bütün alanlarında yavaş yavaş hâkim olmaya başlayan “temalaşma” eğilimine kentsel mekanın yeniden üretiminde de karşılaşılmaktadır. Restoranlar, kafeler, barlar, alışveriş merkezleri gibi pek çok alanda yaygınlaşan temalaşma eğilimi eğlence parklarında da söz konusu olmaktadır. Çalışmanın örneklemini teşkil eden çocuk şehri temalı eğlence parkları da bu minvalde değerlendirilebilir. Söz konusu mekanlarda bir yanda temalaşma diğer yanda çocuk merkezli yeni bir mekânsallık oluşturma/mekânsal üretim söz konusu olmaktadır.

İstanbul’da çocuk şehri temalı eğlence merkezleri olan KidZania, KidzMondo ve Minopolis, merkezleri yabancı ülkelerde bulunan, birçok farklı ülkede aynı konseptle şubeleri açılan, gerçek bir dünyanın hem mekânsal hem de toplumsal ilişkilerinin bir benzerini çocuklara sunan, küreselleşmiş yapay bir oyun alanıdır. Bu mekanlar Baudrillard’ın Disneyland örneğinde bahsettiği simüle bir evrendir. Gerçeğe özgü düşselliği yeniden üreten bu mekanlar, çocukların büyük insan rolleri yapmalarını sağlayarak adeta çocuklara has olan gerçek anlamda “çocuksuluğu” da yok etmektedirler.

Bu küreselleşmiş eğlence merkezleri salt çocukların oyun oynadığı bir eğlence mekânı olmanın ötesinde günlük hayatta karşılaşılan markalar üzerinden oynanan meslekler oyunuyla bir tüketim mekânı olarak görül-

melidir. Çocuklar oynadıkları ticaret oyunuyla birlikte ekonomi piyasasının nasıl işlediğini öğrenmekte ve tüketici sosyalizasyonu sürecini tecrübe etmektedirler. Bu yapay dünya içerisinde gerçek markaların arz-ı endam etmesi ve bu mekanlarda oynanan ticaret oyunları çocuk oyun alanının da bir nevi ticarileşmesi olarak görülebilir.

Bir tüketim merkezi olan alışveriş merkezlerinin içerisinde kurulan bu mekanlar, alışveriş etkinlikleri ile eğlence faaliyetlerinin iç içe geçtiği yani Bryman'ın deyimiyle "tüketimin farksızlaştığı" mekânsal tüketim merkezleridir. Gerek alışveriş merkezlerinin yanı başında olmaları/ya da içine eklenmeleri, gerek yeme/içme örüntülerini bünyesinde barındırmaları gerekse eğlence parklarından çıkmak için satın alma eylemini teşvik eden bir mağazadan geçmek zorunda olunması bu hibrit tüketimin emareleri olarak görülebilir. Bu mekanlar, çocuklara gerçek dünyanın bir simülasyonunu sunarak onların eğlenirken öğrenmelerine olanak vermekte ve böylece öğrencia (edutainment) mekanları olarak aileler tarafından tercih edilmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle eğlence kadar öğrenmeye de yapılan vurguya çocuk şehri temalı eğlence merkezlerinin reklamlarında da sık sık başvurulmaktadır.

Sonuç olarak çocuk şehri temalı eğlence merkezleri, gerçek dünyanın bire bir benzeyen kopyasını inşa ederek çocuklara yapay/simüle bir evren sunmakta, tüketim ve eğlencenin birbiri içerisine geçtiği hibrit tüketimin merkezi olmakta ve son olarak da eğlence ile öğrenme faaliyetlerinin birleştiği öğrencia mekanları olarak dikkatleri üzerine çekmektedir.

Extended Abstract

Simulated Social Space / Urban Space: “Kids Town” Themed Amusement Centres

*

Nazife Gürhan
Mardin Artuklu University

Space is a resource that is functionalised and commoditised through capital in the capitalist process. Thus, every society and every mode of production create their own space. In his book *The Production of Space*, Lefebvre indicates that space plays an active role in the existing mode of production (Lefebvre, 2014, p. 95). Urban qualities become an object of exchange due to a kind of market logic so to speak, and transform the city as a creation (Özdemir, 2012, p. 164).

“Kids town” themed amusement parks/theme parks are artificial playgrounds that are built on vast areas with an understanding combining amusement and education and offer to children a replica of both the real world with its physical properties and social world with its own constitution, citizenship (for example, Kidizen citizenship), passport and currency. Thanks to various play activities held in these amusement parks, children see almost an exact copy of the real world. They are offered an artificial world that looks like real by simulating a city and social relationships in that city - division of labour through jobs and various economic activities through production/consumption activities, etc.

This study explores the nature of changes and transformations in urban space on the basis of “kids’ town” themed amusement parks that have increased in popularity around the world in recent years and are also seen in Istanbul, Turkey, and provides an analysis of children’s theme parks from the perspective of the sociology of space. The sample of the study consisted of the children’s theme parks KidZania, KidzMondo and Minopolis in Istanbul. In this context, the study first attempted to reveal how the “kids’ town” themed amusement centres like KidZania, KidzMondo

and Minopolis in Istanbul depict themselves in discursive level, based on introductory information in their websites. The study also used blog posts sharing spatial experiences over the Internet. Within this framework, the study analysed and conducted a discourse analysis of the texts in 25 personal blogs containing spatial experiences in the said children's theme parks.

The main purpose of the study was to examine children's theme parks, an output of the process of shaping and reproduction of urban space through children, from a sociological perspective. The study aimed to analyse the characteristics of children's theme parks, new spatial relations arising in such areas and how these spaces affect the reproduction of urban space in the context of the sociology of space.

Children are at the centre of consumerist society. Ritzer (2011: p. 53) maintains that young people and child consumers are more involved in economy than before, and children play a major role in family decisions on consumption. Gradual growth of the market aimed at children in parallel with children's being a driving force in economy has brought along the reproduction of urban space for this important target audience as well as a considerable increase in the range of products and services provided for them. Thus, in addition to playgrounds in the growing number of shopping malls in the city, children's theme parks built under diverse themes can be assessed in this framework.

Children's theme parks serve as a demonstrable example of the spatial reflections in Istanbul of "theming" trend that has spread to all areas of economic life and become globalised. In this context, KidZania, KidzMondo and Minopolis that all started under the theme of "kids' town" are a clear example of theming extending to children's playgrounds. These amusement centres provide a new child-centred spatial production in urban space. In line with the influence of globalisation on all socio-spatial processes, using the same concepts and same principles in kids' towns in different countries around the world enables children to have a globalised spatial experience.

Children's theme parks demonstrate themselves as spaces for leisure time activities. These centres are both a means for increasing consumption and an indicator of commercialised/commoditised playgrounds. This is because entrance to such centres is allowed at a certain fee and the real world brands appear in the artificial world created in these spaces. Also, children in a way earn money in these spaces by executing various jobs,

namely they play a kind of “trade” game. Another prominent characteristics of these centres is that they are simulation spaces and offer “simulation” based activities for kids, which often attracts families and increase the demand for these centres.

Creating an artificial world for children with their spatial structure that is an exact copy of the real world and social relationships, kids’ towns are a simulation world in which children can prepare for the real world. These spaces are areas where the reproduction of space as well as the social (relationships) is possible. Here, with social roles assumed by children and resulting social relationships, an almost artificial socialisation occurs and social life is simulated. Besides, the fact that children get to know the real life brands at early ages can be considered as children’s integration into consumption, and preparation as the consumerist actors of the future.

Kaynakça/References

- Abbasoğlu Ermiyagil, M. S., Sunalp Gürçınar, C. (2015). Kentsel mekânın gelişiminde çocuk oyun alanlarının rolü: K.K.T.C.’de yeni kent Gönyeli örneği, *İdealkent Dergisi*, S.17, ss. 12-45.
- Aksakal, N. (2015). Theoretical view to the approach of the edutainment. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 186, pp.1232-1239.
- Aktaş, E. (2003). *Avrupa’daki eğlence parklarında mekânların biçimlenişi ve sirkülasyon ilişkileri üzerine bir araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Trabzon.
- Alpan, A. (2015). Mekân sahipliliği için mekânı çocuklarla birlikte üretmek: Eskişehir Odunpazarı için bir model önerisi, *İdealkent Dergisi*, S. 17, ss.202-251.
- Anikina, O. V., Yakimenko, E. V. (2015). Edutainment as a modern technology of education, *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 166. pp. 475-479.
- Artur, D. (2016). The ethicality of immersive sponsorship within a children’s edutainment center, *Making a difference through marketing: a quest for diverse perspectives* (Ed. Carolin Plewa ve Jodie Conduit), Springer.
- Arthur, D., Sherman, C. E. (2016). Consumer socialisation in a marketer-sponsored edutainment centre, *International Journal of Retail & Distribution Management* Vol.44 No. 11, pp. 1149-1165.
- Aslanoğlu, R.A. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Ateşçi, E., İslamoğlu, G. (2014). Bir “edutainment” uygulaması: KidzMondo örneği, 1. *Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Araştırmaları Kongresi*, 2, 388-397.
- Ateşoğlu, İ., Türkkahraman, M. (2009). Çocukların tüketici olarak sosyalleşmesi,

- Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.14, S.3, ss.215-228.
- Aytaç, Ö. (2006). Tüketimcilik ve metalaşma kıskacında boş zaman, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11)/ 1 ss. 27-53.
- Aytaç, Ö. (2012). Kent mekânlarının sosyo-kültürel coğrafyası, *Kent Sosyolojisi*, (Ed. Köksal Alver), Ankara: Hece Yayınları, ss.503-528.
- Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Bhuiyan, S.U., Banik, S. (2014). Amusement marketing: a few dimensions of amusement parks, *IJBIT / V. 7 /1*, pp. 36-41.
- Biol, G. (2008). Çocuk dostu kent neresidir? *Megaron Balıkesir, Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi Dergisi*, ss. 10-13.
- Bryman, A. (1999). The disneyization of society, *The Sociological Review*, V.47/1, pp.24-47.
- Bryman, A. (2004). *The disneyization of society*. London: Sage.
- Cardell, D. (2015). Family theme parks, happiness and children's consumption from roller-coasters to pippi longstocking, Linköping University Department of Thematic Studies – Child Studies, Linköping.
- Dixon, K. (2014). Football fandom and disneyisation in late-modern life, *Leisure Studies*, 33/1, pp.1-21.
- Gottdiener, M. (1997). *The theming of America: dreams, visions and commercial spaces*, boulder, CO: Westview.
- Gottdiener, M. (2005). *Postmodern göstergeler; maddi kültür ve postmodern yaşam biçimleri*, (E. Cengiz, H. Gür ve A. Nur, Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Gülerarslan, A. (2011). Tüketici olarak çocuk ve ailenin satın alma kararlarına etkisi, *Selçuk İletişim Dergisi*, C.6, S.4, ss.126-137.
- Gürhan, N. (2015). Diyarbakır'da yeni zenginliğin mekânsal ve toplumsal yansımaları: dilekent ve metropol örneği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- İçli, G. (2012). Kentsel dönüşüm, politikalar, uygulamalar, *Sosyo-kültürel farklılık ve alışım mekânları*, N. Sam, R. Sam (Ed.), Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Kahvecioğlu Kaya, Y. (2010). Geç kapitalizm, tüketim toplumu ve kent, *Mekân, kültür ve yönetim perspektifinde 21. yüzyıl kentleri*, E. Karakurt Tosun (Ed.), Bursa: Ekin Yayınevi.
- Lefebvre, H. (2013). *Kentsel devrim*, (S. Sezer, Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*, (I. Ergüden Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lonsway, B. (2016). Complicated agency, *A reader in themed and immersive spaces*, S. A. Lukas (Ed.), Carnegie Mellon: ETC Press.
- Özdemir, E. (2012). Kentin tanımlanmasında sosyolojik yaklaşımlar, *Kent Sosyolojisi*, K. Alver (Ed.), Ankara: Hece Yayınları, ss. 151-177.
- Perouse, J. F., DANIŞ, A. D. (2005). Zenginliğin mekânda yeni yansımaları: İstanbul'da güvenli siteler, *Toplum ve Bilim*, S:104, İstanbul: Birikim Yayınları.

- Ritzer, G. (2011). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek –Tüketim Araçlarının Devrimcileştirilmesi-*, (Ş. S. Kaya, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2016). *Toplumun mcDonaldlaştırılması -çağdaş toplum yaşamının değişen karakteri üzerine bir inceleme-*, (A. E. Pilgir, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Savaş Yavuzçehre, P., ŞAHİN, M. (2012). Türkiye'den kentsel dönüşüm: gelişimi, hukuki dayanakları ve sorunları, *Sosyo-kültürel farklılık ve alışım mekânları*, N. Sam, R. Sam (Ed.), Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Theodore, N., Peck, J., Brenner, N. (2012). Neoliberal kentçilik: kentler ve piyasaların egemenliği (Ş. Geniş, Çev.), *İdealkent Dergisi* S. 7, ss. 21-37.
- Tümtaş, M. S. (2012). *Kent, mekân ve ayrışma kentsel mekânda ayrışma dinamikleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Urry, J. (1999). *Mekânları tüketmek*, (R.G. Ögdül, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Uysal, A. (2015). Çocuk coğrafyaları ve çocukların gündelik mekânları, *İdealkent Dergisi*, S.17, ss. 46-61.
- Yalçınkaya, Ş. (2015). Modern kentin yeni kamusal alanına çocuk, alışveriş merkezleri ve serbest zaman etkinlikleri, *İdealkent Dergisi*, S.17, ss. 80-105.

İnternet Kaynakları

- Aygün, A. (2015). *Çocuk şehri Minopolis*, Erişim Tarihi: 20.10.2017, <http://denizzeynep.blogspot.com.tr/2015/05/cocuk-sehri-minopolis.html>
- Canbolat, Ö. (2017). *KidzMondo mu Kidzania mı?*, Erişim Tarihi: 15.10.2017, <http://lulutata.com/yazi/kidzmondo-mu-kidzania-mi-237>
- Doğan, E. (2014). *Bir şeyi yanlış yapıyor olabilir miyiz?*, Erişim Tarihi: 20.10.2017, <http://blogcuanne.com/2014/04/24/bir-seyi-yanlis-yapiyor-olabilir-miyiz/>
- Gündüz, A. (2014). *İlk çocuk şehri: KidzMondo*, Erişim Tarihi: 15.10.2017, <http://aslihangunduz.blogspot.com.tr/2014/03/ilk-cocuk-sehri-kidzmondo.html>
http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/about_kidzania/concept adresinden 13/ 01/ 17 tarihinde erişildi.
http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/about_kidzania/roleplay adresinden 16.01.2017 tarihinde erişildi.
http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/about_kidzania/story adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/about_kidzania/story adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/about_kidzania/story adresinden 16.01.2017 tarihinde erişildi.
http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/about_kidzania/value adresinden 16.01.2017 tarihinde erişildi.
<http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/partners> adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
<http://www.kidzmondoistanbul.com/guvenlik> adresinden 16.01.2017 tarihinde erişildi.

- <http://www.kidzmondoistanbul.com/konseptimiz> adresinden 06.01.17 tarihinde erişildi.
- <http://www.kidzmondoistanbul.com/konseptimiz> adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
- <http://www.kidzmondoistanbul.com/konseptimiz> adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
- <https://www.minopolis.com.tr/biz-kimiz> adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
- <https://www.minopolis.com.tr/hakkimizda> adresinden 06.01.17 tarihinde erişildi.
- <https://www.minopolis.com.tr/konsept> adresinden 16.01.2017 tarihinde erişildi.
- <https://www.minopolis.com.tr/konsept> adresinden 16.01.2017 tarihinde erişildi.
- <https://www.minopolis.com.tr/sehir-haritamiz> adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
- Kıral, F. (2015). *KidzMondo'yu keşfettik*, Erişim Tarihi: 19.10.2017, <http://fezakiral.blogspot.com.tr/2015/05/kidzmondoyu-kesfettik.html>
- KidZania, (2017). *Concept*. http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/about_kidzania/concept adresinden 13/01/17 tarihinde erişildi.
- KidZania, (2017). *Partners*. <http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/partners> adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
- KidZania, (2017). *Roleplay*. http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/about_kidzania/roleplay adresinden 16.01.2017 tarihinde erişildi.
- KidZania, (2017). *Story*. http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/about_kidzania/story adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
- KidZania, (2017). *Value*. http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/about_kidzania/value adresinden 16.01.2017 tarihinde erişildi.
- KidzMondo, (2017). *Güvenlik*. <http://www.kidzmondoistanbul.com/guvenlik> adresinden 16.01.2017 tarihinde erişildi.
- KidzMondo, (2017). *Konseptimiz*. <http://www.kidzmondoistanbul.com/konseptimiz> adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
- KidzMondo, (2017). *Story*. http://istanbul.kidzania.com/tr-tr/about_kidzania/story adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
- Kuray, B. (2017). *Çocukla gezin Kidzania'da*, Erişim Tarihi: 17.10.2017, http://cocuklagezin.com/kidzania/kidzania_9/
- Leeloo, (2014), *Bir çocuk şehri: KidzMondo*, Erişim Tarihi: 21.10.2017, <https://haydiannegezmeye.wordpress.com/2014/02/03/bir-cocuk-sehri-kidz-mondo/>
- Minopolis, (2017). *Biz kimiz*. <https://www.minopolis.com.tr/biz-kimiz> adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
- Minopolis, (2017). *Konsept*. <https://www.minopolis.com.tr/konsept> adresinden 13.01.17 tarihinde erişildi.
- Özosken, Z. (2014). *Kidzania'da bir cumartesi*, Erişim Tarihi: 16.10.2017, <http://annebaak.blogspot.com.tr/2014/04/kidzaniada-bir-cumartesi.html>,
- Sarı, E. (2017). *Emre ile KidZania deneyimimiz*, Erişim Tarihi: 13.10.2017, <http://kalemindenhayat.blogspot.com.tr/2017/01/emre-ile-kidzania-deneyimimiz.html>
- Yeliz, (2016). *İstanbul'da çocukla tatil: Kidzania, Legoland, Sealife, Jurassic Land*, Erişim

Tarihi: 22.10.2017 <http://gununcorbasi.blogspot.com.tr/2016/02/istanbul-cocuklatatil-kidzania.html>

Yılmaz, M. (2014). *KidzMondo Trump: bir eğlence parkı*, Erişim Tarihi: 20.10.2017 <http://meralyilmaz.blogspot.com.tr/2014/10/kidz-mondo-trump-bir-eglenme-parki.html>

Nazife Gürhan, 1983 yılında Kırıkkale’de doğdu. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde lisans programından mezun olmuştur. Yine aynı üniversiteden Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Din Sosyolojisi Bilim dalında Yüksek Lisansını tamamlamıştır. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji bilim dalında doktora çalışmasını “Diyarbakır’da Yeni Zenginliğin Mekânsal ve Toplumsal Yansımaları: Diclekent ve Metropol Örneği” başlıklı tezle tamamlamıştır. 2009-2017 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmıştır. 2017 Şubat ayından itibaren aynı bölümde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Toplumsal cinsiyet, yemek sosyolojisi ve mekân sosyolojisi alanlarına ilgi duymaktadır.

Nazife Gürhan, She was born in Kırıkkale in 1983. After completing her elementary and middle education, she completed her undergraduate studies at Dicle University. Then, she obtained his MSc in Social Sciences Institute from Dicle University (Turkey) in 2010. She obtained her PhD in Social Sciences Institute from Fırat University (Turkey) in 2015. She worked as a teacher in different elementary school in Turkey. She worked as a research assistant at Mardin Artuklu University (2009-2017). She has worked as an Assist Prof. Dr. in Faculty of Literature, Department of Sociology since 2017. She published a few articles and presented various presentations at scientific conferences. She is interested in gender sociology, space sociology and food sociology.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Gürhan, N. (2018) Simüle Edilen Toplumsal Mekân/Kentsel Mekân: Çocuk Şehri Temalı Eğlence Merkezleri. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 701-732.

İş-Aile Çatışmasının İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Turizm Sektöründe Bir Araştırma: Edremit Körfezi Örneği

*

Ergün Kara
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Öz

İnsanlar doğal olarak yaşamlarının büyük bir bölümünü, işleri ve aileleri arasında bir denge sağlayarak geçirmektedirler. Ancak günümüzde bireylerin giderek artan ihtiyaç ve istekleri için daha çok çalışmaya başlamasıyla birlikte iş ve aile için üstlenilmiş olan roller arasında bir dengelessizlik ortaya çıkmaktadır. Roller arasında ortaya çıkan bu taşmalar nedeniyle meydana gelen iş-aile çatışmaları, çalışanları çeşitli konulardan etkilemekte olup, söz konusu etkilerden biriside çalışanın işten ayrılma niyeti üzerinedir. İşten ayrılma niyeti, çalışanın işini bırakması ile ilgili düşüncesini ifade etmektedir. Çalışmada iş-aile çatışması ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin boyutu ve yönü tespit edilerek, çözümüne ilişkin öneriler getirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, Balıkesir ili Edremit İlçesi'nde bulunan 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleri ile seyahat acentalarında görev yapan 200 personel araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Örnekleme ise Edremit İlçesindeki konaklama işletmeleri ve seyahat acentelerinde görev yapan 120 personel oluşturmaktadır. Araştırmada, Carlson vd. (2000) tarafından geliştirilen iş-aile çatışması ölçeği ile Reycho ve Weisberg'den (2009) tarafından oluşturulan işten ayrılma niyeti ölçeği kullanılmıştır. Yapılan araştırmayla çalışanların yaşadığı iş-aile çatışmalarının, işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi incelenmiş ve turizm sektörü açısından iş-aile çatışması ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde ilişki olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş-Aile Çatışması, İşten Ayrılma Niyeti, Turizm Sektörü, Çalışan, Edremit

A Research in Tourism Sector Towards Determining the Influence of the Conflict of Work-Family on the Intention of Quitting the Job: Edremit Bay Example

*

Ergün KARA

Osmaniye Korkut Ata University

Abstract

People spend the most of their natural lives trying to provide a balance between their jobs and families. But together with the individuals' working hard and a lot for the increasing needs and wishes of themselves, imbalance emerges between the roles undertaken for family and the job. Because of the conflicts emerged between the roles, the job-family conflicts influence the workers on several issues and one of the mentioned influences is on the intention of the worker's quitting the job. The intention to leave the job refers to the idea of the employee to quit his / her job. In this study, it was aimed to determine the size and direction of the relationship between work-family conflict and intention to quit, and to propose suggestions for its solution. For this purpose, 4 and 5 star accommodation establishments in Edremit District of Balıkesir province and 200 personnel working in travel agencies were determined as the universe of the research. The sample consisted of 120 personnel working in accommodation establishments and travel agencies in Edremit District. In the study, Carlson et al. The work-family conflict scale developed by (2000) and the severance intention scale, created by Reychav and Weisberg (2009), were used. By this research, the influence of the job-family conflicts workers undergo and the influence on their intention of quitting the job has been studied and a positive relationship has been determined between the intention of quitting the job and the job-family conflict in terms of tourism sector

Keywords: Job-Family Conflict, Intention of Quitting the Job, Tourism Sector, Working, Edremit

Giriş

Kişilerin çalışma ve aile yaşantıları arasında sağlıklı, verimli ve etkili bir denge kurması sadece kendileri için değil, aynı zamanda aile geleceğinin ve toplumun sosyal yapısının bozulmaması açısından oldukça önemlidir. Çalışılan örgütün yapısı, örgüt kültürü, kariyer hedefi, faaliyet gösterilen alan, kişinin evli veya bekâr olması, çocuk sayısı, eşinin çalışıp çalışmadığı gibi etkenler iş-aile çatışması üzerinde doğrudan etkili olan durumlardır. Çatışmalar çalışanların aile hayatında ciddi sorunlara yol açabileceği gibi, çalışanın iş doyumu, örgütsel bağlılığı, performansı, yaratıcılığı üzerinde de olumsuz etkiye sahip olabilir. Dolayısıyla, iş-aile çatışmasının doğrudan etkilediği konulardan birisi de çalışanın işten ayrılma niyeti üzerinedir.

Rusbelt ve arkadaşları tarafından (1988), işten ayrılma niyetini konusunda yapılan çalışma sonucunda işten ayrılma niyeti; çalışanların çeşitli sebeplere bağlı olarak iş koşullarından tatminsizlik yaşamaları durumunda ortaya çıkan çalışan ve işletme açısından yıpratıcı eylem olarak tanımlanmıştır. İşten ayrılma niyeti, çalışanın sadece fikir olarak fiiliyata dönüşmemiş örgütü bırakma düşüncesi olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2011, s. 2).

Yapılan çalışmayla iş-aile çatışmasının, işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi nedenleriyle birlikte ortaya konulmuş ve sonuçları incelenmiştir. Araştırmada örnek kütle olarak belirlenen Edremit Körfezi'nde turizm sektöründe çalışan personel üzerinden iş-aile çatışmalarının işten ayrılma niyetlerini ne derece etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın birinci ve ikinci kısmında iş aile çatışması ve işten ayrılma niyeti kavramsal olarak incelenmiş, üçüncü kısımda iki ifade arasındaki ilişki incelenerek oluşturulan hipotez test edilmiş ve çalışmanın son kısmında ise ortaya çıkan veriler değerlendirilmiştir.

İş-Aile Çatışması

Kişiler yaşamları boyunca hemen hemen bütün zamanlarını sahip oldukları rollerin gereğini yerine getirme çabası içerisinde geçirmektedirler. Rollerin, kişi üzerindeki yoğunluğu veya baskısı kişide çatışma yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu tür bir çatışmada iş yaşamında üstlenilen

rolün bir gereği olarak yapılması gerekenler ile ailede üstlenilen rol arasında yaşanacak uyumsuzluğun artması sonucunda kişi üzerindeki gerilim artmakta ve iş-aile yaşam dengesi bozulmaktadır (Greenhaus ve Beutell, 1985, s. 76-88).

Genel anlamda iş-aile çatışması, kişinin aile yaşamında ve iş yaşamında gerçekleştirmek zorunda olduğu rollerden birisinin diğerine daha baskın olması veya engellemesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifade ile iş-aile çatışması, iş veya aile yaşamındaki rollerin bir arada gerçekleştirilememesi durumudur. Üstlenilen rollerin arasında bir uyumsuzluk olması iş-aile çatışmasındaki şiddeti de buna bağlı olarak arttırmaktadır. Kişilerin sahip oldukları rollerden birisine olan bağlılığı arttıkça o role ayrılan zamanın artması diğer rolün beklentilerini yerine getirmeyi zorlaştırmaktadır (Frone ve Rice, 1987, s. 145-167).

Duxbury ve Higgins (1998), çalışmalarında iş-aile çatışmasının kişisel ve örgütsel açıdan sonuçlarının bulunduğuna dikkat çekmişlerdir. İş-aile çatışması kişi üzerinde ciddi baskılar oluşturabilir. Bu durumun ailede üstlenilen role yansımaları genellikle psikolojik olarak karşımıza çıkmaktadır ve özellikle çocuklu ailelerde büyük sorunlara neden olabilmektedir. İş yaşamındaki etkileri ise kişinin iş tatmininin yok olması ve işe karşı olan memnuniyetsizliğinin artması, işten ayrılma niyeti üzerinde ciddi etki yapması ve çalışmada verimsizlik olarak kendisini göstermektedir (Taslak, 2007, s. 67-73).

İş-Aile Çatışmasında Etkili Olan Faktörler

Çatışmalarda genellikle bireysel özellikler ön plana çıkmakta olup, bu konudaki araştırmaların büyük çoğunluğu iş-aile çatışması yaşanmasında kişilik özellikleri ve cinsiyetin diğer etkenlerden daha fazla etkili olduğunu ortaya koymuştur. Erkek ve kadın çalışanların kişilikleri, yaşları, medeni durumları gibi etkenler, her bir cinsiyet üzerinde ayrı ayrı etkiye sahiptir (Greenhaus ve Beutell, 1985, s. 76-88).

- **Kişisel Faktörler:** İş-aile çatışmasında etkili olan kişisel faktörler temelde cinsiyete ve kişiliğe bağlı olarak yaşanan çatışmalar olarak ifade edilebilir. İş-aile çatışması konusundaki araştırmalar, cinsiyetin çatışma yaşanmasındaki en önemli etkenlerden birisi olduğunu gös-

termektedir. Genel olarak kadınların erkeklerden daha düşük ücret almaları, kariyer fırsatlarından daha az yararlanmaları ve bazı işletmelerde erkek egemenliğine rağmen kadınların iş tatmininin daha yüksek olduğu görülmektedir (Chusmir ve Parker, 2001, s. 87-99).

• **İş İle İlgili Faktörler:** Teknolojik gelişmelerin ve değişmelerin bir sonucu olarak iş hayatındaki çalışma şartlarında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak işin yapısı, çalışma şartları ve iş için gerekli olan nitelikler de doğrudan etkilenmiş ve çeşitli değişiklikler olmuştur. Artık sadece iş hayatında erkekler değil kadınlar da yer almaya başlamış, çekirdek ailedeki rollerde ciddi değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Hem erkeklerin hem de kadınların iş ve aile yaşamındaki rollerini en iyi şekilde yerine getirmek istemeleri çatışma yaşanılmasına neden olmaktadır (Doğrul ve Tekeli, 2010, s. 11-16).

• **Aile İle İlgili Faktörler:** Aile faktörünün iş-aile çatışması üzerindeki etkisinde kişilerin aile hayatında sahip oldukları rolün gereği olan sorumlulukların iş yaşantılarındaki rollerini olumsuz etkilemesi sonucu gelişmektedir. Buradaki esas olan ailede yaşanan durumların iş yaşantısını olumsuz etkilemesidir. Çalışanların ailede yaşadıkları bireysel sorunlar, çocukların problemleri, eşler arasındaki uyumsuzluk, ailede bakıma muhtaç yaşlılar bulunması vb. gibi durumlar çatışma ortamı yaşanmasına neden olmaktadır (Doruk, 2009, s. 69-99).

İş-Aile Çatışması Konusundaki Yaklaşımlar

Ailede üstlenilen rolün ve iş hayatında üstlenilen rolün birbirlerini etkilemedikleri, her iki rol alanının da birbirlerine müdahalesi olmadığı sadece kişisel özelliklere bağlı olarak çatışmaların çıktığı yönünde varsayımlar bulunmasına rağmen, iş-aile çatışması alanında yapılan çalışmalar ışığında meydana çıkmış aşağıda belirtilen beş temel kuramın oluşturduğu söylenebilir (Efeoğlu, 2006):

• **Akılcı Bakış Açısı Kuramı:** Bu kurama göre iki rol arasında çatışma yaşanmasının asıl nedeni, iş ve aile yaşamındaki yoğunluk, zaman yetersizliği ve roller arasındaki uyumsuzluklara bağlı olarak meydana gelmektedir. Günümüz koşullarında daha fazla para ve

statü kazanmak amacıyla ailede geçirilecek zamanlar iş alanına kaymakta, roller arasında denge bozulmakta, sonuç olarak da şiddetli çatışmalar ortaya çıkmaktadır (Efeoğlu, 2006).

• **Telafi Kuramı:** "Telafi kuramı" iş hayatı ve özel hayat arasında zıt yönlü bir ilişkinin olduğu belirten bir teoridir. Bireyler yaşamlarını daha düzenli hale getirmek ve yapacakları eylemlerde tatmin seviyelerini yükseltmek amacıyla, gerek iş yaşamında gerekse aile yaşamında diğerinde bulunmayan eksiklikleri telafi etme yoluna giderler (Adams, King ve Daniel, 1996, s. 403-411).

• **Katkı Kuramı:** Duxbury ve Higgins, Cooke ve Roussea'nın çalışmaları ile benzeri diğer çalışmalar bize göstermektedir ki, katkı kuramının temelinde kişinin özel ve çalışma hayatına ait temel rollerin karşılıklı olarak birbirleri üzerine yapmış oldukları etkinin, çalışan bireyin genel yaşam kalitesini doğrudan etkilediği varsayımı bulunmaktadır (Efeoğlu, 2006).

• **Taşma Kuramı:** Taşma kuramı, iş veya aile hayatındaki rollerden herhangi birinde ortaya çıkan noksanlıkları gidermek amacıyla bir role ötekenden daha fazla ağırlık verilmesi sonucu ortaya çıkan çatışmadır (Clark, 2000, s. 770).

• **Çatışma Kuramı:** Çatışma kuramına göre iş ve aile hayatında kişinin üstlenmiş olduğu roller devamlı olarak çatışma halindedir ve kişiyi fizyolojik ve psikolojik olarak etkilediği için sürekli olarak yaşanmaktadır. Rollerden birinde sağlanacak tatmin ya da başarı için diğer alandaki rolde fedakârlığı gerektirmekte olup, bu durumun bir sonucu olarak da roller arasında uyumsuzluk bulunduğu durumlarda çatışma ortaya çıkmaktadır (Zedeck ve Mosier, 1990, s. 240-251).

İşten Ayrılma Niyeti

Örgütlerde işten ayrılma niyeti, personelin çalışma şartlarında veya kişisel problemlerine bağlı olarak ortaya çıkan tatminsizlikler nedeniyle oluşan ve fiiliyata geçmemiş sadece çalışanın ayrılma planını içeren düşüncelerdir. Çalışanların, örgüt kültürüne bağlılığı yüksek iş tatmininin sağlanmasına ve dolayısıyla işten ayrılma niyetinin de düşük seviyede olduğu gözlemlenmiştir. Ancak kişinin işten ayrılma niyetini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen birçok konu bulunmakta olup, işletmelerin

aleyhine bir durum olarak ayrılma niyeti kişinin kendi kararları doğrultusunda şekillenmektedir (Lambert, Hogan ve Barton, 2001, s. 233-250).

İşten ayrılma niyeti gerçek işten ayrılmadan farklıdır, öyle ki işten ayrılma niyeti iş görenlerin iş yerinde kalmak ya da istifa etmek için kendini değerlendirme niyetleridir. İşten ayrılma niyetinin, gerçek işten ayrılmaya yol açtığı tespit edilmiştir. İşten ayrılma bir örgütte giderlerle sonuçlanabilir ki bu organizasyonların giderleri yeni çalışanları seçme ve onların eğitimi ile ilgilidir (Örücü ve Özafşarlıoğlu, 2013, s. 335).

Yeni personelin eğitimi ile yeni personel ve eski personelin uyumundan kaynaklanacak olan maliyetleri yükleyecektir. Tüm bu olumsuz durumlardan kaçınmak isteyen işletmeler çalışanları işletmede tutacak etkin insan kaynakları yönetimi politikalarını uygulamak zorundadır. İşletmelere maliyetler yükleyen çalışanın işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi olan bireysel ve örgütsel faktörler bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, iş-aile çatışması, iş tatmini, örgütsel bağlılık, örgütsel adalet algısı, tükenmişlik, örgütsel vatandaşlık ve aşırı iş yükü, örgütsel özdeşleşme, lider-üye etkileşimi, algılanan yeni iş fırsatı ile üstlerden ve çalışma arkadaşlarından alınan sosyal destek değişkenleri ile çalışanların işten ayrılma niyeti üzerinde bir etkisi olduğu ortaya konmuştur (Yenihan ve Diğ. 2014, s. 38-49).

İşten ayrılma eğilimini belirleyen kişisel faktörlerin başında kişilik özellikleri gelmektedir. Buna göre, düşük düzeyde yumuşak başlılık ve yüksek düzeyde deneyime açıklık ve duygusal istikrarsızlığın işten ayrılma niyeti üzerinde olumlu etkisinin olduğu belirtilmektedir (Zimmerman, 2008). Ayrıca, yumuşak başlı kişilerin, nazik, kibar, fedakâr, ince ruhlu, uzlaşmacı, çözüm odaklı ve diğerleriyle tatmin edici ve olumlu ilişkilerde bulunma eğilimlerinden dolayı işlerinden ayrılma eğilimlerine sahip olmadıkları vurgulanmaktadır (Barrick, Stewart ve Piotrowski, 2002; Goldberg, 1990; Organ ve Lingl, 1995; Zimmerman, 2008).

Kişilik özelliklerinin yanında işgörenin demografik özellikleri (cinsiyet, medeni durum, iş tecrübesi, yaş vb.), başka bir işe duyulan sempati, evlenme, emeklilik, sağlık durumu, eğitim ihtiyacı, iş ile ilgili beklentilerin gerçekleşmemesi gibi faktörler de kişisel faktörler içinde yer almaktadır (Aslan ve Etyemez, 2015, s. 482).

İş-Aile Çatışması ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki

İşten ayrılma niyeti çalışanın işini bırakması ile ilgili düşüncesini ifade etmektedir. Bir çalışanın işine karşı geliştirmiş olduğu düşüncelerde bağlı olduğu liderinin önemli ölçüde etkileri bulunmaktadır. Literatürde de bu ilişkiyi doğrulayan çok sayıda araştırmalara rastlamak mümkündür. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, iş-aile çatışması (Babajide ve Diğ., 2010; Noor ve Maad, 2008) ile çalışanların işten ayrılma niyeti üzerinde ilişki olduğu ortaya konmuştur (Yenihan ve Diğ., 2014, s. 38 -49).

Bütün hizmet sektörlerinde olduğu gibi turizm sektöründe de en önemli unsurun müşteri memnuniyeti olduğu düşünüldüğünde, iş-aile çatışması ve ortaya çıkardığı sonuçların önemi ortaya çıkmaktadır. Bu konuda yapılan araştırma sonuçlarına göre; iş- aile çatışması işten ayrılma niyetini artırıcı yönde etkilemektedir (Frone ve Diğ., 1997; Kossek ve Özeki, 1999; Carlson ve Diğ., 2000; Powell ve Greenhaus, 2006). Buna göre, işve aile rolleri arasında denge kuramama sorunu çalışanda yabancılaşma sorununa neden olmakta, dolayısıyla işten ayrılma niyeti artmaktadır (Çarıklı ve Çelikkol, 2009, s. 153).

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Çalışmada iş-aile çatışması ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin boyutu ve yönü tespit edilerek, çözümüne ilişkin öneriler getirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda ve literatür taraması sonuçlarına bakılarak araştırmanın hipotezi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

Hipotez-1: İş-aile çatışması ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Araştırmanın Ölçekleri

Araştırma için veri toplama yöntemi olarak anket uygulaması yapılmıştır. Çalışma, Balıkesir ili Edremit İlçesinde bulunan 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleri ile seyahat acentalarında görev yapan 200 personel araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Sezonluk çalışan personel üzerinde gerçekleştirilecek anket çalışmasının sağlıklı sonuç vermeyeceği düşünüldükçe, araştırma için özellikle kış sezonunda da devamlı görev yapan

personel tercih edilmiştir. Bu durum ankete katılımı oranını etkilemiş olup, geri dönüş sağlanan anketlerin arasında sağlıklı cevap verilen 120 anket araştırmaya konu edilmiştir.

Hazırlanan anket formunun birinci kısmında katılımcıya ait demografik özellikler, ikinci kısmında yer alan 1-13 arası Carlson vd. (2000) tarafından geliştirilen ve güvenilirlik katsayısı 0,92 olan iş-aile çatışması ölçeği, 14-19 arası ifadeler ise Reychev ve Weisberg'den (2009) tarafından kullanılan, güvenilirlik katsayısı 0,93 olan ve araştırma için iş- aile çatışmasına yönelik olarak geliştirilen işten ayrılma niyeti ölçeği bulunmaktadır. Ankette format olarak 5'li likert tipi ölçek (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, toplanan veriler üzerinde yapılan istatistiksel analizler değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Cinsiyet	N	(%)*	Görev Süresi	N	(%)*
Bayan	46	38	1 Yıldan az	23	19
Erkek	74	62	1- 5 Yıl	85	71
Toplam	120	100	5- 10 Yıl	9	8
Yaş	N	(%)*	10 Yıldan Fazla	3	2
20-30	36	30	Toplam	120	100
26-30	62	52	Eğitim Düzeyi	N	(%)*
40 ve üzeri	22	18	İlköğretim	--	--
Toplam	120	100	Lise	14	14
Medeni Durum	N	(%)*	Ön Lisans	71	59
Evli	88	73	Lisans	30	25
Bekar	32	27	Lisansüstü	2	2
Toplam	120	100	Toplam	120	100
Ünvan	N	(%)*	Yönetici	31	26
Yönetici	31	26	Çalışan	89	74
Çalışan	89	74	Toplam	120	100
Toplam	120	100			

* Yüzdeler yaklaşık olarak yuvarlanmıştır.

Tablo 1'e göre; araştırmaya katılanların %62'si erkek, %38'i ise kadınlardan oluşmaktadır. Bu durum turizmde sezon dışı olduğu düşünüldüğünde oransal olarak kadın çalışan sayısında sezona göre önemli bir düşüş yaşanmadığını göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%82) 20-40 yaşa aralığında olup, yine bu çoğunluğunda %73'ü evli çalışanlardan oluşmaktadır. Ankete katılan yöneticilerin sayısı 31 (%26) çalışanların sayısı ise 89'dur(%74). Ayrıca eğitim seviyesi olarak çalışanların %59'u ön lisans mezunu olup, turizm işletmelerinde görev yapma süresinin 1-5 yıl aralığında (%71) kümelendiği ve çok az çalışanın (%10) 5 yıl üzerinde aynı işletmede görev yaptığı görülmektedir.

Tablo 2: Cinsiyetin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik t testi

CİNSİYET	N	X	SS	t	P
Kadın	46	3,4094	0,767	0,346	0,730
Erkek	74	3,4572	0,714		

* Anlam düzeyi $p < 0,05$

İşten ayrılma niyeti üzerindeki cinsiyet faktörünün etkisini tespit etmek amacıyla yapılan t testi sonucunda 0,730 olarak ortaya çıkan P değeri değerlendirildiğinde ($p < 0,05$) anlamlı bulunmamıştır. T testi sonucuna ve cinsiyet faktörlerinin standart sapmalarındaki yakınlığa bakılarak, cinsiyetin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu saptanmamıştır. Bu nedenle turizm sektöründe işten ayrılma niyetinde cinsiyet faktörünün etkisi bulunmamaktadır.

Tablo 3: İş-aile çatışması ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi

DEĞİŞKENLER	X	ss	
İş-Aile Çatışması	3,1096	0,540	
İşten Ayrılma Niyeti	3,4389	0,732	0,329*

*Anlam düzeyi $p < 0,01$

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, iş-aile çatışması ile işten ayrılma niyeti arasında orta seviyede, anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışanların iş-aile çatışması arttıkça, işten ayrılma niyetlerinin de aynı paralellikte arttığından bahsedilebilir.

Tablo 4: Hipotez testine ilişkiye yönelik regresyon analizi

Bağımlı Değişken: İşten Ayrılma Niyeti								
Bağımsız Değişken	β	R	R ²	Düzeltilmi R ²	Tahminin Standart Hatası	t	F	Sig.
İş-Aile Çatışması	0,243	0,329	0,108	0,100	0,51263	10,088	14,292	0,000

Korelasyon analizi sonucunu desteklemek ve araştırmannın hipotezi olarak belirlenen "İş-aile çatışması ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır." önermesini test etmek amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analizi sonucunda; R² değeri, 0,100 olarak bulunmuştur (R²=0,100; F=14, 292; p>0.01). Bu duruma göre iş-aile çatışması, işten ayrılma niyeti üzerinde %10'luk pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla araştırmannın hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, bir hizmet kolu olan turizm sektörü çalışanlarının yaşadıkları iş-aile çatışmaları ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma Balıkesir ili Edremit İlçesinde bulunan konaklama işletmeleri ve seyahat acentelerinde görev yapan 120 personel üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın çeşitli kısıtları bulunmaktadır. Öncelikli olarak hizmet sektöründe faaliyet gösteren değişik birçok faaliyet alanı bulunmasına rağmen, araştırma sadece turizm sektörü açısından değerlendirilmiştir. Turizm sektöründe mevsimsellik, yoğun mesai koşulları ve diğer faktörler göz önünde bulundurulduğunda yapılan çalışmanın sonuçları diğer hizmet sektörleri açısından değişiklik gösterebilecektir. Bu nedenle söz konusu araştırmannın tüm hizmet kollarını kapsayacak şekilde yeniden yapılmasında literatüre katkısı açısından yarar vardır. Ayrıca anket sorularına verilecek cevapların gerçeğe en yakın cevaplanması için personel devamlılığı olan kış mevsiminin seçilmesi, ankete katılım seviyesini etkilemiştir.

Elde edilen araştırma verilerine göre yapılan korelasyon ve regresyon analizlerinde, iş-aile çatışması ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı, düşük düzeyde ve pozitif yönlü (%10 etki dereceli) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların yaşamış oldukları iş-aile çatışmalarının derecesi

arttıkça aynı paralellikte işten ayrılma niyeti de arttığı anlaşılmaktadır. iş-aile çatışmasından kadınların daha çok etkilendiği yönündeki birçok araştırma sonucuna rağmen iş-aile çatışmasının işten ayrılma niyeti üzerinde cinsiyetin etkisi yapılan t testinde tespit edilmemiştir. Bu durumun nedenlerinden birisi olarak turizm sezonu dışında iş bulma olanaklarının kısıtlı olması gösterilebilir.

Çalışanların ailelerine karşı olan sorumluluklarından doğan rollerin beraberinde getireceği sorunlar, doğal olarak işyerine ve işlerine yansiyacak olup, iş-aile çatışması yaşanacaktır. Yaşanan çatışmalar çalışan ve işletme açısından birçok olumsuz durum ortaya çıkartırken bu olumsuzluklar işten ayrılma niyeti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu nedenle turizm sektöründeki iş-aile çatışmalarının, işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini en aza indirmek için;

- Ülkemizdeki turizm sektörü çalışanlarının, gelişmiş ülkelerde uygulanan uluslararası çalışma koşullarına kavuşmasının sağlanması
- Turizm sektöründe mevsimsel çalışma koşullarının, çalışan üzerindeki bakışı göz önüne alındığında, mevsimsellik faktörünü azaltacak çalışmaların ilgili paydaşlarca yapılması,
- Özellikle konaklama işletmelerindeki yoğun çalışma koşullarının iyileştirilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması,
- Örgüt kültürünü benimseme ve kişisel gelişim için personel eğitime daha fazla önem verilmesi,
- İşletmelerce çalışanların ailelerine yönelik (kreş imkânı, tesis imkânlarından ücretsiz yararlanma v.b. gibi) sosyal olarak bütünleşmeyi sağlayacak imkânların sunulması faydalı olacaktır.

Extended Abstract

A Research in Tourism Sector Towards Determining the Influence of the Conflict of Work-Family on the Intention of Quitting the Job: Edremit Bay Example

*

Ergün Kara

Osmaniye Korkut Ata University

People naturally spend a great deal of their lives balancing their jobs and their families. However, nowadays, as individuals begin to work more and more towards their increasing needs and desires, there is an imbalance between the roles that are undertaken for work and family. The work-family conflicts that have arisen due to these floods between the roles are affecting the employees from various issues and they are about the intention of the employee to leave the work. The work-family conflicts experienced by employees in the survey were examined and the impact on the intention to leave work was examined and it was found that there was a positive relationship between work-family conflict and intent to leave work in terms of tourism sector.

It is crucial that people establish a healthy, productive and effective balance between work and family life not only for themselves but also for the future of the family and the social structure of society. Factors such as structure of organization, organizational culture, career goal, field of activity, married or single, number of children, partner's work, etc. have a direct impact on work-family conflict. Conflicts can lead to serious problems in the family life of the employees, as well as negative effects on the employee's job satisfaction, organizational loyalty, performance and creativity. Therefore, one of the issues that directly affects the work-family conflict is the intention of the employee to leave the job.

The work-family conflict with the study has been put forward together with the reasons for the intention to leave the work and the results have been examined. In Edremit Gulf, which is determined as an example mass in the survey, it has been tried to determine to what extent the work-family conflicts

affect the intention to leave the work on the personnel working in the tourism sector. In the first and second part of the study, the work family conflict and the intention to leave the work were conceptually examined. In the third part, the hypothesis was examined by examining the relationship between the two expressions and the resulting data were evaluated at the end of the study.

In the study, it was aimed to determine the dimension and direction of the relationship between work-family conflict and intention to leave work, and to suggest suggestions for solution. The hypothesis of the research is determined as follows, in the direction of the aim of the study and the results of the literature search.

Hypothesis-1: There is a positive relationship between work-family conflict and intention to leave work.

Questionnaire was used as the data collection method for the research. The study was conducted as a universe of four and five-star accommodation enterprises located in the Edremit province of Balıkesir province and 200 personnel working in the travel agency. Personnel who are continuously employed in the winter season have been preferred for the research because the questionnaire study to be carried out on the seasonal personnel will not give a healthy result. This affected the rate of participation in the survey and 120 questionnaires with healthy responses among the returned surveys were subject to the survey.

In the first part of the prepared questionnaire, the demographic characteristics of the participant were examined by using Carlson et al. (2000), reliability coefficient of which was 0.92 and reliability scores of 0.93 for Reychav and Weisberg (2009) were used for expressions 14-19 and for work-family conflict developed intent to leave work scale. In the questionnaire, 5 likert type scale was used (1 = Absolutely not, 2 = Not agreeable, 3 = Unstable, 4 = Agree, 5 = Absolutely agree).

When the value of P appeared 0,730 as a result of the t test to determine the effect of gender factor on the intention to leave the intestine, it was not found meaningful ($p < 0,05$). Given the T test result and the proximity of the standard deviations of gender factors, gender was not found to have a significant effect on the intention to leave the work. For this reason, there is no gender factor in the intention to leave work in the tourism sector.

As a result of the correlation analysis, a significant, positive and positive relationship was found between the work-family conflict and the intention to

leave work. For this reason, as the work-family conflict increases, the intention to leave the work also increases in parallel.

A simple regression analysis was conducted to test the suggestion of supporting the result of the correlation analysis and the hypothesis of the research that "there is a positive relationship between the work-family conflict and the intention to leave work". As a result of the analysis made; The R² value was found to be 0.1100 (R² = 0.10, F = 14.292, p > 0.01). According to this situation, the work-family conflict has a 10% positive effect on the intention to leave work. Therefore, the research hypothesis has been accepted.

In this study, it was aimed to determine the relationship between the work-family conflicts experienced by tourism sector employees who are a service line and their intention to leave work. In line with this aim, the study was carried out on 120 staff working in the accommodation operations and travel agencies located in the Edremit province of Balıkesir province.

This study has several limitations. Although there are many different fields of activity primarily operating in the service sector, the research has only been evaluated in terms of the tourism sector. Given seasonality, intense working conditions and other factors in the tourism sector, the results of the study may vary in terms of other service sectors. For this reason, it is beneficial for the literature to contribute to the reconstruction of the research so as to cover all service branches. Furthermore, the selection of the winter season, which is personnel continuity, has affected the level of participation in the survey for the closest answer to the question of the answers to the questionnaire.

In the correlation and regression analyzes made according to the obtained research data, it was determined that there is a meaningful, low level and positive (10% effect level) relationship between work-family conflict and intention to leave work. It is understood that as the number of work-family conflicts experienced by employees increases, the likelihood of leaving the work increases in parallel. family conflict was not detected in the t test on which the gender effect was made on the intention to leave the work despite the fact that the work-family conflict was more influenced by women. One of the reasons for this is the limited availability of jobs outside the tourist season.

Problems that arise from the responsibilities of the employees' responsibilities towards their families will naturally be reflected in the workplace and business, and there will be a work-family conflict. When the conflicts that are happening cause a lot of negative situations in terms of employee and business, these negativities are antagonistic as intention to leave the work.

For this reason, the following factors are important to minimize the effect of work-family conflicts in the tourism sector on the intention to leave work:

- ✓ Ensuring that the tourism sector employees in our country meet international working conditions applied in the developed countries
- ✓ When seasonal working conditions in the tourism sector are taken into account and the employees' perceptions are taken into consideration, studies to reduce the seasonality factor should be carried out by the relevant stakeholders,
- ✓ Making the necessary arrangements in order to improve the working conditions especially in accommodation enterprises,
- ✓ Greater emphasis on staff training for organizational culture adoption and personal development,
- ✓ It will be useful to provide opportunities for socio-integration towards the families of the employees of the enterprise (such as the provision of nursery facilities, free use of facilities, etc.).

Kaynakça/References

- Adams. G. A. King. L. A. ve Daniel. W. (1996). Relations Job and Family Involvement, Family Social supportand Work-Family Conflict With Joband Life Satisfaction. *Journal of Applied Psychology* 81. 403-411.
- Aslan. Z. ve Etyemez. S. (2015). İşgörenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Hatay'daki Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 7/3: 482-507.
- Babajide. Elsie. O. ve Olabisi. O. (2010). The Influence of Performal Factors on Workers' Turn over Intention in Work Organizations in South-West Nigeria. *Journal of Diversity Management*. 5/ 4.
- Barrick. M. R. Stewart. G. L. ve Piotrowski. M. (2002). Personality And Job Performance: Test Of The Mediating Effects Of Motivation Among Sales Representatives. *Journal of Applied Psychology*. 87/1: 1-9.
- Carlson. D. S. Kacmar. K. M. ve Williams. L. J. (2000). Construction and Initial Validation of a Multi dimensional Measure of Work-Family Conflict. *Journal of Vocational Behavior*. 56. 249-276.
- Chusmir. L. H. ve Parker. B. (2001). Success Strivings and Their Relationship to Affective Work Behaviours: GenderDifferences. *TheJournal of Social Psychology* 132: 87-99.
- Clark. S. C. (2000). Work/Family border theory: A new theory of work/family balance. *Human Relations*. 53 (6): 747-770.

- Çarıkcı, I. H. ve Çelikkol, O. (2009). İş-Aile Çatışmasının Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. *Suleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (9): 153-170.
- Doğrul, B. Ş. ve Tekeli, S. (2010). İş-Yaşam dengesinin sağlanmasında esnek çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 2(2): 11-16.
- Doruk Ç N (2009) Organizasyonlarda iş-aile ve aile iş çatışmalarının çalışanların iş ve yaşam tatminleri üzerindeki etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (33): 69-99.
- Efeoğlu, İ. (2006). *İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İşletme Anabilim Dalı. Adana.
- Frone, M. R. ve Rice, R. W. (1987). Work- Family Conflict: Theeffect of job and family involvement. *Journal of Occupational Behavior*. 8(1): 45-53.
- Frone, M. R. Yardley, J. K. ve Markel, K. S. (1997). Developing andTesting an Integrative Model of the Work-Family Interface. *Journal of Vocational Behavior*. 50. 145-167.
- Greenhaus, J. H. ve Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*. 10(1): 76-88
- Goldberg, L. R. (1990). An Alternative "Description Of Personality": The Big-Five Factor Structure. *Journal of Personality and Social Psychology*. 59. 1216-1229.
- Küçükusta, D. (2007). Konaklama işletmelerinde iş-yaşam dengesi sorunları ve çözüme yönelik yaklaşımlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9(3): 243- 264
- Kossek, E. ve E. Özeki C. (1998). Work-FamilyConflict, Policies, and Job-Life Satisfaction Relationship: A Review and Directions for Organizational Behavior- Human Resources Research. *Journal of Applied Psychology*. 83(2): 139-149
- Lambert, E. G. Hogan, N. L. ve Barton, S. M. (2001). The impact of job satisfaction on turn over intent: a test of a structural measurement model using a national sample of workers. *The Social Science Journal*. 38(2): 233-250.
- Noor, S. ve Nazia, M. (2008). Examining The Relationship Between Work Life Conflict, Stress and Turnover Intentions Among Marketing Executives in Pakistan. *International. Journal of Business and Management*. November. 3/11.
- Organ, D. W. ve Lingl, A. (1995). Personality, Satisfaction, and Organizational Citizenship Behaviors. *The Journal of Social Psychology*. 135(3): 339-350.
- Örücü, E. ve Özafşarlıoğlu, S. (2013). Örgütsel adaletin çalışanların işten ayrılma niyetine etkisi: Güney Afrika cumhuriyetinde bir uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10 (23): 335-358.
- Powell G. N. ve GreenhausJ. H. (2006). WhenWork and Family Are Allies: A Theory Of Work-Family. *Enrichment Academy Of Management Review*. Vol. 31/1. 72-92.
- Reychav, I.ve Weisberg, J. (2009). Going beyond technology: Knowledge sharing as a tool foren hancing customer- orientedattitudes. *International Journal of Information Management*. 29(5): 353-361.

- Şahin. F. (2011). Lider-Üye Etkileşimi ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki Üzerinde Cinsiyetin Etkisi. *Ege Akademik Bakış*. Nisan.11/2.
- Taslak. S. (2007). İş- Aile çatışmalarının bireysel ve örgütsel sonuçları üzerine uygulamalı bir araştırma. *Yönetim dergisi*. 18(58): 67-73.
- Yenihan. B. Öner. M. ve Çiftiyıldız. K. (2014). İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki: Otomotiv İşletmesinde Bir Araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*. 5(1): 38-49.
- Zedeck. S. ve Mosier. K. L. (1990). Work in the family and employing organization. *American Psychologist*. (45): 240-251.
- Zimmerman. R. D. (2008). Understanding the Impact of Personality Traits on Individuals' Turnover Decisions: A Meta-Analytic Path Model. *Personnel Psychology*. 61. 309-348.

Dr. Öğr. Üyesi Ergün KARA: 2004 yılında Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Turizm ve Otel İşletmeciliği bölümünden mezun oldu. 2012 yılında Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimini, 2017 yılında ise Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda Doktorasını tamamladı. Kara, Halen Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları Yönetim ve Organizasyon, Stratejik Yönetim, Stratejik Yönetim Uygulamaları, Çevreye Duyarlı İşletmecilik, İşletme Bilimine Giriş, Uluslararası İşletmecilik, İnsan Kaynakları Yönetimi gibi konuları kapsamaktadır.

Assist. Prof. Dr. Ergün KARA, He graduated from Erciyes University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Tourism and Hotel Management in 2004. He completed his master's degree in Business Administration Department of Mersin University Social Sciences Institute in 2012 and his PhD in Osmaniye Korkut Ata University Social Sciences Institute Business Administration Department in 2017. Kara is currently working as an instructor at Osmaniye Korkut Ata University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration. His research interests include Management and Organization, Strategic Management, Strategic Management Practices, Environmentally Responsible Business, Introduction to Business Science, International Business, Human Resources Management.

E-Mail: erguncankara1@hotmail.com

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kara, E. (2018). İş-Aile Çatışmasının İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Turizm Sektöründe Bir Araştırma: Edremit Körfezi Örneği. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 733-750.

Kitap İnceleme/Book Review

The Battle for the High Street Retail Gentrification, Class and Disgust.¹

Hubbard, P. (2017).
The Battle for the High Street:
Retail Gentrification, Class and Disgust
Londra: Palgrave Macmillan, X, 260 Sayfa

*

Meriç Kırmızı²
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Öz

Başlığı Anacadde için Savaş: Perakende Soylulaştırması, Sınıf ve Tiksinti diye çevrilebilecek olan Hubbard'ın (2017) kitabı İngiltere'de "High Street" diye bilinen, merkezi alışveriş caddelerinde yaşanan ticari soylulaştırma konusu ile ilgilidir. Hubbard (2017) bu kitabıyla İngiltere kentlerinin anacaddelerinde süre giden değişimin yoğun bir tanımlamasını yapıyor ve kapsamlı bir çözümlemesini sunuyor. Ayrıca, değişen ya da soylulaşan İngiliz anacaddelerindeki toplumsal ayrılıkları, sorunu çevreleyen egemen söylemleri ve bu söylemlerin sorunsallaştırdığı ticari işletmeleri inceleyerek araştırıyor. Yazara göre, anacaddelerdeki işçi sınıfının toplumsal mekânlarını karşısına alan soylulaştırıcı söylem, yalnızca gizli ahlaki duygular barındırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal temizliğe, sosyal güvenliğe, kamu sağlığına ve çevre korumaya ilişkin açık ya da kapalı göndermelerde bulunur. Kitabın anacaddelerin yeniden canlandırılmasının buraları, işçi sınıfı kullanımı pahasına orta ve üst sınıf tüketim mekânları yaptığı yolundaki savı farklı İngiliz kentlerinden birincil ve ikincil kaynaklara dayalı örneklerle güçlendiriliyor. Bu kitap, genel olarak, soylulaştırma, özel olarak da gelişmiş ülke örneğinde ticari soylulaştırma konusu ile ilgilenen ve bu konuyu bir kez daha sınıfsal, ama yenilikçi bir biçimde, ahlaki boyutuyla da incelemek isteyen tüm sosyal bilim araştırmacıları için önemli bir başvuru kaynağıdır.

Anahtar Kelimeler: Perakende soylulaştırması, anacadde, toplumsal sınıf, tüketim ve ahlak, İngiliz kentleri

¹ Not: Bu kitap eleştirisi, yazarın kendi bloğunda İngilizce olarak daha önce yayınlanmıştır. Yazarın eklemeler içeren Türkçe çevirisi ilk kez İdealKent'te yayınlanmaktadır.

² Dr. Öğretim Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, merickirmizi@gmail.com

Başlığı *Anacaddede için Savaş: Perakende Soylulaştırması, Sınıf ve Tiksinti* diye çevrilebilecek olan Hubbard'ın (2017) kitabı İngiltere'de "High Street" diye bilinen, merkezi alışveriş caddelerinde yaşanan ticari soylulaştırma ile ilgili. Yazar İngiltere kentlerinin anacaddelerinde süre giden değişimin yoğun bir tanımlamasını yapıyor ve kapsamlı bir çözümlemesini sunuyor. Aktarılan toplumsal uzlaşmaya dayalı, düzgün ya da sorunsuz bir değişim değil; toplumsal sınıflar arasında bölünmelere yol açan ayırıcı bir süreç. Hubbard değişen ya da soylulaşan İngiliz anacaddelerindeki toplumsal ayrılıkları, sorunu çevreleyen egemen söylemleri ve bu söylemlerin sorunsallaştırdığı ticari işletmeleri inceleyerek araştırıyor. Egemen söylemlere bir örnek, ölmekte olan anacaddeleri canlandırma söylemidir. Bu tür söylemlerin kent merkezlerindeki çöküntünün günah keçisi yaptığı işletmeler genelde, seks ve kumar gibi yetişkin eğlencelerine yönelik dükkânlar ve hızlı yiyecek (*fast food*) lokantalarıdır. Kitap, kentsel bozulmanın (*urban decay*) tanımının toplumsal sınıfa ilişkin saklı anlamlar içerebileceğini anlamayı sağlıyor. Bu bakımdan, Bourdieu'nün (1979) *Ayırım*'ının çağdaş bir türlemesi (versiyonu) gibidir.

Hubbard (2017) anacaddelerin yeniden canlandırılmasının buraları, işçi sınıfı kullanımı pahasına orta ve üst sınıf tüketim mekânları yaptığı yolundaki savını farklı İngiliz kentlerinden birincil ve ikincil kaynaklara dayalı örneklerle güçlendiriyor. Bu nedenle, bu kitap yalnızca dükkânların yerelden küresele ya da daha doğrusu, özgün (otantik) ya da organik olan, adil ticaret ve yavaş tüketim mekânlarına dönüşmesinin sakız gibi çiğnermiş bir anlatısı değil; yenilenmiş tüketim alışkanlıkları üzerinden sınıf kimliklerine edimsel bir varlık kazandıran ahlaklaştırma süreçleri (Hubbard, 2017, s. 9) ile de yakından ilgili. Ne de olsa, günümüz tüketim toplumunda kim olduğunuz, ne tükettiğinize bağlıdır. Hubbard'ın çalışmasının Bourdieu'nün başyapıtından ayrıldığı nokta ise şurasıdır: Yirminci yüzyılda anamalcı kentsoylu kendisini daha alt sosyo-ekonomik gruplardan zevkleri ve yaşam tarzının genelindeki güzeldüyü (estetik) anlayışı ile ayırıştırırken, kapitalizmin neoliberal aşamasında belli ki artık ötekilerin görüntüsüne ya da varlığına bile katlanamıyor. Hubbard'ın deyişiyle, "orta sınıflar 'neoliberal' kent politikasının yardımıyla kent merkezini geri alıyor ve işçi sınıfı parçalanıyor" (Hubbard, 2017, s. 8). Kısacası, postmodernizm altında kapitalizmin, ilkel, saldırgan özüne geri döndü ve kent yurttaşları bu havayı soluyor.

Giriş bölümünden sonra, Hubbard (2017) tasarruf (*austerity*) İngiltere'sinin ölmekte olan anacaddeyi yenileme retorığının çevresinde dönen perakende politikasını çözümlüyor. Bunun için, toplumun daha yoksul üyelerini

hedefleyen belirli işletmelerin, ki bunun içinde bahis bayileri, bağış dükkânları, gece kulüpleri ya da pound ve 99 sent (bizdeki 1 milyoncular gibi) zincir mağazaları vardır, anacaddenin sözde ölümünün günah keçileri yapıldığının altını çiziyor. Yazarın savunduğu daha kapsayıcı bir anacaddenin karşısında, “içerisinde belli üst sınıf işletmelerin kabul görüp, genellikle daha az varlıkların ayağının alıştığı diğerlerinin ise sağlıklı, istenmeyen ve hatta zehirleyici olarak görüldüğü (MK-sözde) ‘herkes için’ bir anacade kurgusu” (Hubbard, 2017, s. 25) yer alır. Üçüncü bölümde yazar kent merkezinin anacaddesindeki perakende soylulaştırmasını, tüketmedikleri için istenmeyenleri dışarıda tutmak üzere tasarlanmış modern agoralar (ya da ters hapishaneler) olarak kent dışındaki alışveriş merkezleriyle karşılaştırarak, perakende sermayesinin bunun kentteki benzerini yaratmaya yönelik bir girişimi diye yorumluyor. Dördüncü bölümde, Hubbard bir zamanlar İngiltere’nin en kötü anacaddelerinden biri kabul edilen Margate’i (İngiltere’nin Güneydoğu sahilindeki bir tatil kasabası), başarısız anacaddeleri neredeyse tiksiniyecek caddeler olarak gösterip, onlara karşı bir tür nefret söylemi geliştiren perakende soylulaştırmasının ahlaki gündeminin merceğinden ele alıyor.

Kitabın izleyen, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci bölümlerinde anacaddelerdeki gece işletmelerine, seks ticareti yapan dükkânlara, bahisçilere ve paket servisi yapan hızlı yiyecek dükkânlarına karşı ortaya koyulan kamu politikası söylemlerinde ve düzenlemelerinde saklı olan tüketim, zevk ve ahlak arasındaki derin sınıfsal bağlantılar yapı sökülümüne uğratılıp, açığa çıkarılır. Bunun gibi anacaddelerdeki işçi sınıfının toplumsal mekânlarını karşısına alan soylulaştırıcı söylem, yalnızca gizli ahlaki duygular barındırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal temizliğe, sosyal güvenliğe, kamu sağlığına ve çevre korumaya ilişkin açık ya da kapalı göndermelerde bulunur. İngiltere’nin kamu politikasına göre, eğer lezzetli ya da ucuz olduğu için hızlı yiyecek tüketmeyi yeğliyorsanız, hem kendinize zarar veriyor ve obez olma riski taşıyorsunuz, hem de yerli ve sorumlu biçimde tüketmeyerek, iklim değişimi sorununu ağırlaştırıyorsunuz. Basitçe söylemek gerekirse, ekosistemi korumak mı istiyorsunuz, o zaman adil ticaret uygulamalarıyla yetiştirilmiş kahve çekirdeklerinden yapılma ve iki kat daha pahalı kapuçino için! İngiliz anacaddelerine ilişkin bunun gibi neoliberal sorumlulaştırma söylemi altına gizlenmiş sterilize edici uygulamalar, kentte işçi sınıfının varlığı için çok az alan bırakır, çünkü bu insanlara gerçekte sorumlu bir özne olmanın sosyo-ekonomik araçları sağlanmaz. Bunun yanında, anacaddeden ucuz mağazaların çıkarılması, aynı zamanda yoksulla-

rın kendileri gibi olan kişilerle çok para harcamadan buluşup, zaman geçirebilecekleri toplumsallaşma mekânlarının ellerinden alınması demektir (Hubbard, 2017, s. 193).

Sondan bir önceki bölümde Hubbard (2017) kentteki ve yine Margate örneği üzerinden, deniz kıyısındaki kültür öncülüğünde kentsel yenilemeyi (*culture-led urban regeneration*) inceleyerek, soylulaştırmanın kültürel boyutunu ele alıyor. Bu bölüme son günlerin yaygın kavramlarından olan dirençlilik ve Richard Florida'ya göndermeyle, yaratıcılık çevresindeki tartışmaları da katıyor. Bu kitapla eş zamanlı olarak okuduğum Florida'nın (2018) *Yeni Kentsel Kriz: Soylulaştırma, Eşitsizlik ve Seçkinler Şehri ile Gelen* başlıklı kitabı, Hubbard'inkinden farklı olarak kentsel yenilemenin karanlık yüzü ile ilgili gönülsüz ve geç kalmış bir açıklama izlenimi veriyor. Hubbard'ın kitabının kültürle ilgili olan bu dokuzuncu bölümünde uymacı (konformist) olmadığı varsayılan sanatçıların neoliberalizmin temsilcileri olmalarındaki çelişki vurgulanır; oysa, geçmişte ve bugün kapitalist siyasetlerin parçası konumundaki sanatçıların varlığı bilinir (Aguilera, 2018, s. 136). Sanatçılarınkine benzer, ama tersinden bir çelişki ise, kurumsal hızlı yiyecek dükkânlarının yoksulların sığınağı olmasında görülür. Kültür öncülüğündeki kentsel yenileme ilgili olarak yazar, "yaratıcı politikalar anacaddenin çekiciliğini genişletmede başarılı olabilirler mi, yoksa yalnızca perakende mekânlarının 'butikleştirilmesi'ni ve soylulaştırılmasını mı hızlandırır" (Hubbard, 2017, s. 201) sorusundan anlaşılacağı gibi, eleştirel bir tavır sergiliyor. Ona göre, şu anda işlerin yolunda gittiği Margate için de henüz karar vermek için erkendir, çünkü Leslie Kern'in deyişiyle, "soylulaştırmanın 'yavaş şiddeti'"nin (Hubbard, 2017, s. 212) etkileri geç açığa çıkar. Margate örneği, İngiltere'nin sahil kentlerinin de perakende soylulaştırmasına dayalı kent ekonomisinin ve etiğinin dışında kalmadığını göstermesi bakımından, Türkiye'nin batı kıyılarından kimi örnekleri andırır.

Hubbard, sonuç bölümünde Henri Lefebvre, Rob Shields, Tom Slater, Loic Wacquant, Sarah Schulman ve diğerlerinden de destek alarak, anacadelerin "son ölüm" aşamasında olmadığı ve kentin, özellikle işçi sınıfından yaşayanlar için önemli sosyo-kültürel roller oynamayı sürdürdüğü yönündeki savını yeniden dile getiriyor (Hubbard, 2017, s. 230). Öte yandan, yenilemeye bütünüyle karşı olmadığını ya da boş dükkânların olduğu gibi kalmasını önermediğinin de altını çiziyor. Bununla birlikte, İngiliz anacadesi için ortaya koyduğu gelecek öngörüsü, yoksulları ve varlıklıları bir arada kapsayacak biçimde, gerçek anlamda bütün insanlar için düzenlenecek bir mekândır. Yani, yalnızca "kent yaşantısı için bir prim ödemeye hazır

olup, anacaddenin kendi soylulaştırılmış yaşam tarzlarına uymasını bekleyen, havalı, genç ve varlıklı kitleler" (Hubbard, 2017, s. 200) için olan bir yer değil.

Hubbard'ın kitabı soylulaştırma araştırmasını sınıf dinamiklerini öne çıkararak, yeniden ayakları üzerine diyor. Aynı zamanda, kitabın resme ahlak boyutunu katmış olması, uluslararası soylulaştırma yazını için değerli bir katkıdır. Açıkça belirtilmiş savlara dayalı, tutarlı bir düşünce çizgisini kitabın bütün bölümlerinde izlemek olanaklıdır. Ancak, yazarın anacaddelerdeki paket servisi yapan hızlı yiyecek dükkânları gibi zincir mağazalarının yoksulların yeme-içme ve sosyalleşme mekânları olarak korunması gerektiği savı pek inandırıcı değildir. Her ne kadar bu yerlerin birçok bağımsız kahve ve lokantadan daha ucuz fiyatları olabilse de, yoksulluğu kurumsal sermaye ile destekleme mantığını benimsemek güçtür, çünkü o zaman bunun dirençlilik kavramının reformcu yaklaşımından bir farkı kalmaz. Buna karşılık, Hubbard'ın İngiltere'deki ahlakçı perakende soylulaştırması çalışması, pembe otobüs, pembe AVM, mescitli kebab lokantaları gibi güncel örneklerle, Türkiye'deki "turistik tutuculaşma" ya da "tutucu zenginleşme (soylulaştırma)" diye tanımlanabilecek sosyo-mekânsal eğilimleri anlamak için bir ölçüt oluşturabilir.

Sonuç olarak, *Anacade için Savaş: Perakende Soylulaştırması, Sınıf ve Tiksinti* kitabı genel olarak, soylulaştırma, özel olarak da gelişmiş ülke örneğinde ticari soylulaştırma konusu ile ilgilenen ve bu konuyu bir kez daha sınıfsal, ama yenilikçi bir biçimde, ahlaki boyutuyla da incelemek isteyen tüm sosyal bilim araştırmacıları için önemli bir başvuru kaynağıdır. Ayrıca dikkate değer, çağdaş bir sosyolojik çalışma niteliindedir.

Kaynaklar

- Aguilera, T. (2018). The squatting movement(s) in Paris: Internal divides and conditions for survival. M. A. Martínez López (Der.), *The Urban Politics of Squatters' Movements* içinde (ss. 121-144). New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. (R. Nice, Çev.). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. (Orijinal eserin yayın tarihi 1979).
- Florida, R. (2018). *Yeni kentsel kriz: Soylulaştırma, eşitsizlik ve seçkinler şehri ile gelen*. (D. N. Özer, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap. (Orijinal eserin yayın tarihi 2017).
- Hubbard, P. (2017). *The battle for the high street: Retail gentrification, class and disgust*. Londra: Palgrave Macmillan.

Meriç Kırmızı, 2017 yılında Osaka Üniversitesi (Japonya), Kültür Sosyoloji Bölümünden doktora derecesini almıştır. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü'nde çalışmalarını sürdürmektedir. Japon ve Türk kentlerinde sanayi sonrası kentsel değişim, soylulaştırma, yeniden canlandırma ve kentsel ortak alanlar başlıca çalışma konularıdır. Japon üniversitelerinin yayınladığı çeşitli dergilerde ve bir derleme kitapta İngilizce ve Japonca makaleleri yayınlanmıştır. Ayrıca, Kadıköy Belediyesi Akademi, The Proto City gibi kentle ilgili çalışmalar yürüten yerel toplulukların bloglarına yazılarıyla katkı vermektedir.

Meriç Kırmızı, received her PhD in Human Sciences in the Graduate School of Human Sciences of Osaka University, Japan. She is working currently at the Sociology Department of Ondokuz Mayıs University in Samsun, Turkey. Her research interests are post-industrial urban change, gentrification, area revitalization, and urban commons in Japanese and Turkish cities. She has published in several Japanese university journals and in an edited book, in addition to contributing to the urban blogs of local entities, such as Kadikoy Belediyesi Akademi and The Proto City.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kırmızı, M. (2018). The Battle for the High Street Retail Gentrification, Class and Disgust. *İDEALKENT – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 733-756.

YAZARLARA NOTLAR

YAYIN İLKELERİ

İDEALKENT, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır.

İDEALKENT'in yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

İDEALKENT, Kentin analizinde temel bilim alanları ve yaklaşımları olan mimarlık, şehir planlama, yerel yönetimlerin yanı sıra tarih, sosyoloji, yerel siyaset, antropoloji, sanat tarihi, arkeoloji, kültürel çalışmalar, coğrafya ve kentsel değerlendirmeye konu olan her tür bilimsel yaklaşımı kenti anlamada anlamlı bulmaktadır. Bu amaca yönelik olarak üretilen kuramsal ve uygulamalı özgün çalışmaları yayımlamayı kendisine ilke edinen **İDEALKENT** bu çerçevedeki sosyal ve beşeri bilimler alanında yapılan tüm çalışmalara açıktır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa **İDEALKENT**'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **İDEALKENT**'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

İDEALKENT'e yayımlanması için gönderilen araştırma makalelerinde verilerin güncelliğine önem verilmektedir. Araştırma verilerinin toplanması üzerinden 5 yıl veya daha fazla süre geçmiş ise araştırmaların güncelliğini kaybettiği yönünde görüş bildirilmektedir.

Bir makalenin **İDEALKENT** dergisi'ne sunulması, çalışmanın orijinal olduğu ve yazar(lar)ın başka bir kurumdan herhangi bir telif hakkı olmadığı anlamına gelir.

İDEALKENT'te yayımlanan yazıların fikri sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fiziki ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **İDEALKENT**'e aittir. Yazarlar **İDEALKENT**'e gönderdikleri makalede kullandıkları çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin kullanımından sorumludur.

Dergiye başvurular sadece elektronik ortamda kabul edilir. Dergi yazım kurallarına göre hazırlanan makaleler, [Makale Gönder](#) web adresinden Makale Gönder linki kullanılarak online olarak sisteme yüklenmelidir.

Gönderilecek makaleler derginin [Yazım Kurallarına](#) uygun olarak hazırlanmalıdır.

Makale dergiye ulaştıktan sonra, öncelikle şekil yönünden (APA 6) değerlendirmeye alınır. Bu değerlendirme sürecinde, makale şekil yönünden düzeltme yapılması gerekiyorsa, makale, yazarına gerekli düzeltme bilgileri ile beraber geri gönderilir. Şekil yönünden düzeltme yapılması makalenin kabul edildiği anlamını taşımaz. Şekil yönünden

düzeltilmeler yapıldıktan sonra, makale editörler tarafından içerik olarak değerlendirilmeye alınır.

Gönderilen makaleyi gecikme veya diğer bir nedenle başka bir yerde yayınlamak isteyenler yazılı bir başvuru ile yazılarını dergiden çekebilirler. Yayınlaması kabul edilmeyen yazılar, gerekçesi ile birlikte üç ay içinde geri gönderilir.

Yazarlara yapılacak bilgilendirmelerin tümü e-posta yoluyla yapılır.

Metnin içeriği, bilimselliği ve diğer hususlara ilişkin sorumluluğu tamamen yazar(lar)a aittir. Yazar(lar), çalışmasını göndermekle burada yazılı olan tüm şartları kabul etmiş sayılır.

İDEALKENT'te yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları İDEALKENT'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da İDEALKENT'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilir şekilde Word formatında derginin internet sitesinde bulunan [MAKALE GÖNDER](#) menüsü üzerinden gönderilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda DergiPark sistemi veya e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

İdealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirmeye alınması için ön değerlendirme aşamasında mutlaka aranan şekilsel şartlar aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Makale yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır (Kelime aralıklarından atf ve kaynakça yazımına kadar bütün detaylar yazım kurallarına uygun olmalıdır).
- 2- Dergiye gönderilen çalışma [Makale Şablonuna](#) yüklenerek gönderilmelidir.
- 3- Makale [Genişletilmiş İngilizce Özet \(Extended Abstract\)](#) ile birlikte gönderilmelidir.
- 4- Makale ile birlikte [İntihal Denetim Raporu](#) mutlaka gönderilmelidir.
- 5- [Makale telif ve etik sözleşmesi](#) mutlaka doldurulmalıdır.

YAZIM KURALLARI

İDEALKENT'e gönderilen aday makaleler başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaleler APA'6.0 Publication Manual (<http://www.apa.org>) yayın biçimine uygun olarak hazırlanmalıdır.

İDEALKENT'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 4000-7000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Makaleler Türkçe ya da İngilizce olarak yazılabilir. Makalenin her biri en az 150 en fazla 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce yazılmış Öz ve Abstract'ı, [İDEALKENT makale şablonunda](#) yer aldığı biçimde verilmelidir. Yazının başlığı kısa olmalı ve 15 sözcüğü geçmemelidir. Ayrıca 3 – 5 arasında Anahtar Sözcükler ve Keywords verilmelidir.

Araştırma makalelerinde problem giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Deneme-derleme türü makalelerdeki bölüm başlıkları ise içeriğe uygun olarak belirlenmelidir.

Makalelerin [İDEALKENT makale şablonuna](#) uygun olarak hazırlanmış olması ve ilk sayfa hariç makalenin herhangi bir alanına yazar isim ve adresleri yazılmaksızın sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

Örnek [İDEALKENT makale şablonunu buradan](#) indirebilirsiniz!

İdealKent (Kent Araştırmaları Dergisi)

www.idealkentdergisi.com

E-posta: idealkent@gmail.com

Nasuh Akar Mahallesi 1403. Sok. 10/5 Balgat-Çankaya/Ankara

Tel: 0312 285 53 59 Gsm: 0543 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99